KADININ BOŞANMA TALEBİNİN SEBEPLERİ

İSLAM HUKUKU AÇISINDAN GÜNCEL BİR İNCELEME

(KOCAELİ ÖRNEĞİ)

BU ÇALIŞMAYI DESTEKLEYEN KURUMLAR

KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ 1992

KOCAELİ ÜNİVERSİTESİ İLAHİYAT FAKÜLTESİ 2013

KOCAELİ İLAHİYAT VAKFI 2023

KOCAELİ MÜFTÜLÜĞÜ

NİZAMİYE AKADEMİ

Kitabın Adı
KADININ BOŞANMA TALEBİNİN SEBEPLERİ: İSLAM HUKUKU AÇISINDAN GÜNCEL BİR İNCELEME (KOCAELİ ÖRNEĞİ)

Editörler
Doç. Dr. Ahmet Ekşi
Doç. Dr. Hüseyin Okur

İç Tasarım
Gökhan Özmen

Kapak
Fatih Aydın

Baskı
Sistem Matbaacılık
Davutpaşa Cad. Yılanlı Ayazma Sok. No: 8
Davutpaşa/İstanbul
Tel: 0212 482 11 01

1. Basım
Ekim 2025
İletişim
ISBN: 978-605-72265-9-4

NİZAMİYE AKADEMİ

KADININ BOŞANMA TALEBİNİN SEBEPLERİ

İSLAM HUKUKU AÇISINDAN GÜNCEL BİR İNCELEME

(KOCAELİ ÖRNEĞİ)

Editörler
Doç. Dr. Ahmet Ekşi
Doç Dr. Hüseyin Okur

NİZAMİYE AKADEMİ

PROJE EKİBİ

Proje yürütücüsü:

Doç. Dr. Ahmet EKŞİ

Proje Araştırmacıları:

Prof. Dr. Abdullah KAHRAMAN

Prof. Dr. Ayhan HİRA

Doç. Dr. Hüseyin OKUR

Doç. Dr. Ramazan ŞAHAN

Doç. Dr. Abdulmuid AYKUL

Dr. Öğr. Üy. Abdurrahman BULUT

Dr. Öğretim Üyesi A.H.M. Ershad UDDIN

Dr. Öğretim Üyesi Salih ŞAHİN

Arş. Gör. Ahmet Faruk GÖKSÜN

Melek ALÇIN

Mikail ÖZKAN

Aysel DEMİRCİ

Sevinç DİNÇ

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ 11

BİRİNCİ BÖLÜM
KADININ BOŞANMA TALEBİNİN SEBEPLERİNE DAİR GÜNCEL VERİLER

Dini Rehberlik ve Toplumsal Etkenler Bağlamında Kadınların Boşanma Talepleri: Kocaeli Müftülüklerine Yapılan Başvurular Üzerinden Tematik Bir İnceleme (2013–2023) / *Doç. Dr. Hüseyin Okur* 15

Aile ve Dini Rehberlik Bürolarına ve Fetva Hattına Yansıyan Boşanma Nedenleri: Kocaeli Verileri Üzerine Bir İnceleme (2013-2020) / *Sevinç Dinç, Doç. Dr. Ahmet Ekşi* 89

Türkçe Fetva Sitelerindeki Sorular Işığında Kadınların Boşanma Taleplerinin Nedenleri /*Dr. Abdurrahman Bulut* 105

İKİNCİ BÖLÜM
BOŞANMA SEBEPLERİNE DAİR MERÎ HUKUK UYGULAMALARINDAN ÖRNEKLER

Türk Medeni Hukukunda Boşanma Sebepleri / *Dr. Salih Şahin* 121

Suudi Arabistan, Bangladeş ve Ürdün'de Kadın İnisiyatifiyle Gerçekleşen Boşanmalara İlişkin Meşru Gerekçeler: Fıkıh Temelli Karşılaştırmalı Bir İnceleme / *Dr. A.h.m. Ershad Uddın* 142

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM
İSLAM HUKUKUNDA BOŞANMANIN DİNİ REFERANSLARI VE BOŞANMA PROSEDÜRÜ

Boşanmanın Meşruiyetinin Dini Referansları / *Doç. Dr. Ramazan Şahan* 185

İslam Hukukuna Göre Boşanma Prosedürü ve Ahlakı / *Prof. Dr. Abdullah Kahraman* 212

Dördüncü Bölüm
İSLAM HUKUKUNDA KADININ BOŞANMA TALEBİNİN MEŞRU GEREKÇELERİ

Hanefî Mezhebinde Boşanma Talebinde Bulunan Kadının Meşru Gerekçeleri / *Arş. Gör. Ahmet Faruk Göksün* 245

Mâlikî Mezhebinde Boşanma Talebinde Bulunan Kadının Meşru Gerekçeleri / *Prof. Dr. Ayhan Hira* 262

Şâfiî ve Hanbelî Mezheplerine Göre Boşanma Talebinde Bulunan Kadının Meşru Gerekçeleri / *Doç. Dr. Abdulmuid Aykul* 289

Bu kitapta yayınlanan yazıların
fikrî sorumluluğu yazarlara aittir.

ÖNSÖZ

Aile, toplumun temel taşı olarak kabul edilen ve neslin devamı, toplumsal huzur ve bireysel mutluluk açısından hayati öneme sahip bir kurumdur. Ancak günümüzde küresel ölçekte olduğu gibi Türkiye'de de boşanma oranlarındaki artış, bu kurumun sürdürülebilirliğine dair ciddi endişeleri beraberinde getirmektedir. Özellikle kadınların boşanma taleplerindeki artış, hem toplumsal hem de hukuki ve dini açıdan derinlemesine incelenmesi gereken çok boyutlu bir olgudur. Bu olguyu konu edinen elinizdeki bu eser, Kocaeli Üniversitesi İlahiyat Fakültesi ile Kocaeli İl Müftülüğü iş birliğinde yürütülen KOÜ "TTO -2024-SÖZ-157" numaralı proje kapsamında hazırlanmıştır. **"Kocaeli Müftülüklerine 2013–2023 Yılları Arasında Gelen Sorular Işığında Kadınların Boşanma Talebinin Nedenleri"** başlıklı proje, kadınların boşanma taleplerini hem klasik İslam hukuku literatürü hem de güncel toplumsal veriler ışığında ele almayı, ayrıca ortaya çıkan sonuçları çözüm önerileriyle birlikte kamuoyunun ve ilgili kurumların istifadesine sunmayı amaçlamaktadır.

Proje kapsamında, 2013–2023 yılları arasında Kocaeli müftülüklerine iletilen başvurular, Aile ve Dini Rehberlik Bürolarında görev yapan personelle yapılan mülakatlar ve bazı Türkçe fetva sitelerindeki sorular titizlikle incelenmiş; ayrıca başta Türkiye olmak üzere dört İslam ülkesinin mevzuatındaki boşanma sebepleri analiz edilmiştir.

Dört ana bölümden oluşan kitapta, klasik fıkıh literatüründen güncel toplumsal dinamiklere uzanan geniş bir yelpazede kadının boşanma taleplerinin meşru gerekçeleri irdelenmiş: Birinci bölümde Kocaeli Aile ve Dini Rehberlik Bürosu personeliyle gerçekleştirilen yüz yüze mülakatlar değerlendirilmiş, uygulamada karşılaşılan sorunlar ve çözüm yolları tartışılmıştır. İkinci bölümde, 2013–2023 yılları arasında Kocaeli İl Müftülüklerine yöneltilen sorular üzerinden kadınların boşanma taleplerine yol açan sebepler analiz edilmiştir. Üçüncü bölümde Türkiye, Suudi Arabistan, Ürdün ve Bangladeş'in yürürlükteki medeni hukuk düzenlemeleri karşılaştırmalı bir yaklaşımla incelenmiştir. Dördüncü bölümde ise, klasik fıkıh kaynaklarında kadının boşanma talebine imkân veren gerekçeler ele alınmıştır.

Araştırmanın en çarpıcı bulgularından biri, klasik dönem fıkıh metinlerinde öne çıkan boşanma sebepleri ile günümüzdeki sebepler arasındaki belirgin farklılıklardır. Geçmişte daha çok fiziksel hastalıklar, ekonomik yetersizlikler veya belirli ailevi sorunlar öne çıkarken, günümüzde psikolojik şiddet, iletişimsizlik, sosyal medya etkisi, kadının ekonomik özerkliği, eşlerin itikadi eğilimleri ve toplumsal cinsiyet rollerindeki dönüşüm gibi faktörler ön plana çıkmaktadır. Bu durum, İslam hukukunun dinamik yapısının ve toplumsal değişimle etkileşiminin anlaşılması açısından büyük önem taşımaktadır.

Kitabın hazırlık sürecinde düzenlenen çalıştayda, alanında uzman ilahiyatçılar, hukukçular, psikologlar, sosyal hizmet uzmanları, kadın ve aile politikaları alanında görev yapan uzmanlar ve dini danışmanlar bir araya gelerek hem tespit edilen sorunları masaya yatırmış hem de çözüm önerileri geliştirmişlerdir. Disiplinler arası bu diyalog, çalışmanın hem akademik derinliğini artırmış hem de pratikte uygulanabilir politika önerileri sunmasını sağlamıştır.

Bu eserin, hem akademisyenlere hem de uygulayıcılara ışık tutacağını, aile kurumunu korumaya yönelik yeni stratejilerin geliştirilmesine katkı sağlayacağını umuyoruz. Ayrıca, İslam hukukunun evrensel ilkeleri ile güncel toplumsal gerçeklikler arasında sağlam bir köprü kurmayı hedefleyen bu çalışmanın, benzer araştırmalara öncülük etmesini temenni ediyoruz.

Projenin her aşamasında emeği geçen tüm araştırmacılara, katılımcılara ve kurumlara teşekkürü bir borç biliriz. Özellikle çalışmada kullanılan verilerin temininde ve dini danışmanlarla yapılan mülakatlara verdiği izinle projemize destek veren Diyanet İşleri Başkanlığına, çalışmamızın şekillenmesinde bizlere rehberlik eden Kocaeli Üniversitesi Teknoloji Transfer Ofisine, çalışma süresince maddi ve manevi destekleriyle daima yanımızda olan Kocaeli İl Müftülüğü'ne ve Kocaeli Üniversitesi İlahiyat Fakültesi'ne ayrıca teşekkür ederiz. Gayret bizden başarı ise alemlerin Rabbi olan Allah'tandır.

Okuyuculara faydalı olması dileğiyle…

Editör
Doç. Dr. Ahmet EKŞİ
Kocaeli, 2025

BİRİNCİ BÖLÜM

KADININ BOŞANMA TALEBİNİN SEBEPLERİNE DAİR GÜNCEL VERİLER

DİNİ REHBERLİK VE TOPLUMSAL ETKENLER BAĞLAMINDA KADINLARIN BOŞANMA TALEPLERİ:

KOCAELİ MÜFTÜLÜKLERİNE YAPILAN BAŞVURULAR ÜZERİNDEN TEMATİK BİR İNCELEME (2013–2023)

Hüseyin OKUR*

Giriş

Boşanma, modern toplumlarda hızla artan oranlarıyla sadece bireylerin özel yaşamlarını değil, toplumsal yapının bütünlüğünü de derinden etkileyen çok katmanlı bir sosyal olgudur. Aile, toplumsal dengeyi sağlayan en temel yapılardan biri olarak hem sosyal dayanışmanın hem de kültürel sürekliliğin taşıyıcısıdır. Bu yapının dağılması ise yalnızca iki bireyin yollarını ayırması anlamına gelmemekte; aynı zamanda çocukların psikososyal gelişimi, kadınların ekonomik ve sosyal güvenceleri, toplumsal normların işleyişi ve kuşaklar arası aktarım mekanizmaları üzerinde ciddi sarsıntılar doğurmaktadır. Bu nedenle boşanma, bireysel kararların toplamı olarak değil; toplumsal yapının dönüşümünü ve kırılganlıklarını yansıtan yapısal bir göstergedir.

Boşanmanın toplumsal zararları, özellikle kadınlar ve çocuklar üzerinde yoğunlaşmaktadır. Kadınlar, boşanma sonrası süreçte çoğu zaman ekonomik bağımlılık, sosyal dışlanma, barınma sorunları, tek ebeveynlik yükü ve dinî-ahlakî baskılarla baş başa kalmaktadır. Bu durum, kadınların yeniden toplumsal hayata katılımını zorlaştırmakta ve onları hem hukuki hem de manevi anlamda destek arayışına yöneltmektedir. Aynı şekilde, boşanmış ailelerin çocukları da eğitim, psikolojik denge ve sosyal uyum alanlarında yüksek risk altında yer almakta; bu durum uzun vadede toplumsal eşitsizlikleri derinleştirmektedir. Boşanma, aynı zamanda sosyal ağların çözülmesine, aile dayanışmasının zayıflamasına ve toplumsal güvenin azalmasına da neden olmaktadır.

Türkiye bağlamında değerlendirildiğinde, boşanmanın dinî, kültürel ve hukuki yönleri iç içe geçmiş durumdadır. Kadınlar çoğu zaman sadece mahkeme yoluyla

* Doç. Dr., Kocaeli Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Hukuku Anabilim Dalı, huseyin.okur@kocaeli.eu.tr, ORCİD: 0000-0003-4285-7478.

değil, aynı zamanda dinî meşruiyet arayışıyla da boşanma sürecini anlamlandırmaya çalışmaktadır. Bu bağlamda müftülüklere yapılan başvurular, yalnızca fetva talebi değil; aynı zamanda duygusal destek, ahlaki teyit ve toplumsal onay alma çabasıdır. Bu çalışma, 2013–2023 yılları arasında Kocaeli İl Müftülüklerine başvuran kadınların boşanma sürecindeki dinî danışmanlık taleplerini din görevlilerinin gözlemleri üzerinden analiz etmekte; bu başvuruların ardında yatan psikolojik, ekonomik ve kültürel nedenleri hukuk sosyolojisi perspektifiyle incelemektedir.

Araştırmanın temel amacı, boşanmanın kadınlar açısından nasıl bir sosyal kırılma ve yeniden yapılanma süreci olarak tecrübe edildiğini ortaya koymak; dinî rehberlik hizmetlerinin bu süreçte üstlendiği işlevleri ve yetersizliklerini belirlemek ve toplumsal cinsiyet adaletine duyarlı, disiplinlerarası bir danışmanlık modeline duyulan ihtiyacı vurgulamaktır. Boşanmanın sadece mahkeme salonlarında değil, aynı zamanda cami avlularında, müftülük odalarında ve kadınların iç dünyalarında da yaşandığı bu çok boyutlu süreç, ancak dinî, hukuki ve sosyolojik dinamiklerin birlikte okunmasıyla bütüncül biçimde anlaşılabilir.

Yöntem

Bu araştırma, nitel araştırma yöntemiyle yapılandırılmış olup, tematik analiz tekniği esas alınarak yürütülmüştür. Çalışmanın çerçevesini, 2013–2023 yılları arasında Kocaeli İl Müftülüklerine başvuran kadınların boşanma taleplerine dair süreci doğrudan gözlemleyen din görevlileri oluşturmaktadır. Katılımcılar, Aile ve Dini Rehberlik Bürolarında görev yapan ve kadın başvurularına doğrudan muhatap olan 14 din görevlisinden oluşmaktadır. Katılımcıların seçimi, amaçlı örnekleme yöntemiyle yapılmıştır; bu bağlamda, yalnızca boşanma konulu başvurulara yoğun biçimde muhatap olmuş görevliler tercih edilmiştir.

Veri toplama sürecinde yapılandırılmış form üzerinden 17 soruluk bir görüşme seti kullanılmıştır. Sorular, kadınların boşanma gerekçeleri, başvuru zamanlamaları, bilgi talepleri, dinî ve psikolojik destek beklentileri, sosyal çevre etkileri, şiddet türleri ve çocuklara dair kaygılar gibi temaları kapsamaktadır. Görüşmeler, din görevlilerinin yazılı beyanları veya doğrudan gözlemlerine dayalı yanıtları üzerinden toplanmış, veriler tablo hâlinde düzenlenerek sistematik biçimde sınıflandırılmıştır.

Elde edilen veriler, tematik analiz yaklaşımı doğrultusunda kodlanmış, her soru için öne çıkan cevaplar belirlenmiş ve bu cevaplardan hareketle genel eğilimler çıkarılmıştır. Verilerin analizi sırasında içerik tekrarları, vurgu yoğunlukları ve kavramsal örtüşmeler dikkate alınarak ana temalar ve alt temalar oluşturulmuştur. Ayrıca, katılımcı beyanlarından elde edilen anlatı örnekleri, temaların sahaya dayalı

özgün bağlamlarını ortaya koymak amacıyla yorumlayıcı bir çerçevede değerlendirilmiştir.

Bu yöntemsel yaklaşım, çalışmanın hedefi doğrultusunda boşanma sürecinin sadece dinî boyutunu değil; aynı zamanda psikolojik, kültürel ve toplumsal katmanlarını da görünür kılmayı amaçlamaktadır. Böylece, dinî rehberliğin kadınların boşanma sürecinde üstlendiği işlevler, yalnızca kurumsal değil, aynı zamanda sosyolojik bir bakış açısıyla analiz edilebilmiştir.

Veri Toplama Aracı

Bu araştırmada veri toplama aracı olarak, yapılandırılmış ve yarı açık uçlu sorulardan oluşan bir *Görüşme Formu* kullanılmıştır. Form, doğrudan kadınların boşanma taleplerine muhatap olan din görevlilerinin gözlemlerini sistematik biçimde kayıt altına almak amacıyla hazırlanmıştır. Görüşme formu, hem nicel hem de nitel verilerin birlikte toplanmasına imkân tanıyacak şekilde tasarlanmıştır.

Formda yer alan 17 soru, tematik alanlara göre gruplandırılmıştır ve her soruya karşılık katılımcılardan uygun seçeneği işaretlemeleri (çoktan seçmeli) ve gerekirse gerekçelendirmeleri (açık uçlu) istenmiştir. Böylece hem frekans analizi yapılabilecek kodlanabilir veriler hem de tematik çözümlemeye uygun anlatı örnekleri elde edilmiştir. Sorular, kadınların boşanma gerekçeleri, şiddet türleri, sosyal çevre etkileri, dinî danışmanlıktan beklentileri, bilgi talepleri, başvuru zamanlamaları ve çocuklara dair kaygıları gibi başlıkları kapsamaktadır.

Form, araştırmacı tarafından ön test sürecinden geçirilmiş ve sahaya uygunluğu teyit edilmiştir. Veri toplama süreci sırasında, katılımcıların kişisel bilgileri gizli tutulmuş; yalnızca meslekî deneyimlerinden hareketle verdikleri yanıtlar esas alınmıştır. Bu yaklaşım, etik ilkelere uygunluğu sağlarken aynı zamanda sahaya ilişkin nitelikli, derinlikli ve karşılaştırılabilir veri üretimini mümkün kılmıştır.

Güvenirlik ve Etik

Bu araştırmanın güvenirliği, farklı din görevlilerinin aynı temaya dair verdikleri yanıtların karşılaştırılması ve tekrar eden örüntülerin sistematik biçimde analiz edilmesiyle sağlanmıştır. Katılımcıların anlatılarında örtüşen değerlendirmeler tematik olarak sınıflandırılmış, benzer bağlamlara işaret eden ifadeler çerçevesinde yorumlayıcı doğrulama yapılmıştır. Böylece, verilerin iç tutarlılığı ve bulguların geçerliliği nitel araştırma ilkeleri doğrultusunda desteklenmiştir.

Katılımcıların tamamı, bilgilendirilmiş onam kapsamında gönüllülük esasına göre çalışmaya dahil edilmiştir. Kişisel kimlikleri ve görev yaptıkları müftülükler

anonimleştirilmiş, verilerin yalnızca bilimsel amaçla kullanılacağı açıkça beyan edilmiştir. Etik kurallara uygunluk çerçevesinde, araştırma Kocaeli Üniversitesi Sosyal ve Beşeri Bilimler Etik Kurulunun 20/09/2024 tarih ve 2024/09 no'lu toplantısında alınan 18 sıra sayılı kararıyla onaylanmış; Diyanet İşleri Başkanlığı (Strateji Geliştirme Başkanlığı)'nın 31.10.2024 tarihli ve E-30339839-219.99-5635840 sayılı yazısı ile kurum izinleri alınarak sahaya çıkılmıştır.

Veri toplama aracı olarak kullanılan yapılandırılmış görüşme formu, kadınların boşanma taleplerine yön veren nedenleri çok boyutlu biçimde anlamayı hedeflemiş ve temelde şu başlıklarda gruplandırılmıştır:

1. Ekonomik Sebepler: İşsizlik, gelir yetersizliği, borç yükü ve ekonomik bağımsızlık arayışı gibi durumların boşanma kararına etkisi incelenmiştir.
2. Psikolojik ve Duygusal Etmenler: Depresyon, anksiyete, iletişim problemleri ve duygusal ihmal gibi bireysel ve evlilik içi sorunların rolü araştırılmıştır.
3. Şiddet ve Kötü Muamele: Fiziksel, psikolojik, ekonomik ve cinsel şiddetin biçimleri ve başvuru gerekçelerindeki ağırlığı değerlendirilmiştir.
4. Kültürel Uyumsuzluklar: Dini uygulama farklılıkları, etnik ayrımlar, sosyal statü eşitsizlikleri ve geleneksel rol beklentilerinin evlilikteki etkisi sorgulanmıştır.
5. Sosyal Çevre Etkisi: Aile, arkadaş, komşu ve iş çevresi gibi unsurların kadınların karar süreçlerine nasıl etki ettiği analiz edilmiştir.
6. Toplumsal Cinsiyet Rolleri: Kadının kariyer hedefleri, eşitlik talepleri, ev içi iş yükü ve sosyal yaşamın kısıtlanması gibi faktörler değerlendirilmiştir.
7. Dinî Rehberlik ve Hukuki Haklar: Kadınların müftülüklere başvurma aşaması, yönelttikleri sorular (nafaka, mehir, velayet, mal paylaşımı vb.) ve fıkhî yönlendirme beklentileri ele alınmıştır.

Bu tematik yapı, boşanmanın sadece bireysel bir tercih değil; aynı zamanda toplumsal ve dinî muhakeme süreci olduğuna işaret etmektedir. Kadınların boşanma kararları yalnızca eşleriyle yaşadıkları sorunlara değil; aynı zamanda aile baskısı, sosyal çevre telkinleri ve medya etkisi gibi çok katmanlı dışsal etkenlere dayanmaktadır.

Özellikle dikkat çekici olan, kadınların müftülüklere başvurularının çoğunlukla "dinen boşama beyanlarının geçerliliği" konusunda yoğunlaşmasıdır. Bu durum, kadınların yalnızca sosyal ya da psikolojik destek değil, aynı zamanda dinî anlamda iç huzur ve fıkhî meşruiyet arayışında olduklarını göstermektedir. Dolayısıyla, dinî rehberlik hizmetlerinin koruyucu, yönlendirici ve gerektiğinde çözüm üretici bir işlev üstlendiği görülmektedir.

Sonuç olarak, bu araştırma din görevlilerinin sahaya ilişkin gözlemlerini merkeze alarak, kadınların boşanma taleplerinin ardında yatan çok boyutlu dinamikleri görünür kılmaktadır. Bu yönüyle, hem daha kapsamlı saha çalışmalarına öncülük etme potansiyeline sahiptir hem de Türkiye'de dinî rehberlik kurumlarının aile ve kadın politikalarıyla ilişkisini yeniden düşünmeye imkân sağlamaktadır.

Veri Toplama Sürecine Dair Açıklayıcı Giriş

Bu araştırmada, 2013–2023 yılları arasında Kocaeli il ve ilçe müftülüklerinde görev yapan din görevlilerinin gözlemleri aracılığıyla, kadınların boşanma taleplerinin arka planındaki nedenler çok boyutlu bir yaklaşımla ele alınmıştır. Veri toplama sürecinde, kadınların dinî rehberlik kurumlarına başvururken hangi gerekçelerle boşanma talebinde bulunduklarını ve bu başvuruların ne tür toplumsal, psikolojik, ekonomik ve kültürel kodlar taşıdığını anlamaya yönelik özel olarak yapılandırılmış bir anket formu kullanılmıştır.

Hazırlanan anket formu, müftülüklerde doğrudan kadınlarla görüşen vaizler, Aile ve Dini Rehberlik Bürosu (ADRB) personeli, irşad sorumluları ve dinî danışmanlık faaliyetlerinde aktif görev alan diğer uzman din görevlilerine yöneltilmiştir. Form, 17 sorudan oluşmakta olup çoktan seçmeli ve açık uçlu soru türlerini bir arada barındırmaktadır. Katılımcılar, çoktan seçmeli sorularda belirtilen şıklar arasında seçim yaparken; aynı zamanda cevaplarını açıklayıcı biçimde detaylandırma imkânına da sahip olmuşlardır. Bu sayede sadece nicel eğilimler değil, aynı zamanda sahadaki deneyimlerin nitel boyutu da veriye dâhil edilmiştir.

Sorular, kadınların boşanma taleplerini etkileyen ekonomik sorunlar, psikolojik etkenler, aile içi şiddet, kültürel uyumsuzluk, sosyal çevre baskısı, cinsiyet rolleri ve dinî rehberlik ihtiyaçları gibi temalar etrafında şekillendirilmiştir. Ayrıca sosyal medya, medya içerikleri, kariyer hedefleri, çocuklara dair kaygılar ve evlilik içi iletişim problemleri gibi güncel konulara da yer verilmiştir.

Bu yapılandırılmış veri toplama aracı, din görevlilerinin sahadaki gözlemlerine dayalı olarak hem yaygın boşanma nedenlerini istatistiksel olarak tespit etmeyi hem de söz konusu nedenlerin ardındaki toplumsal anlam dünyasını açığa çıkarmayı amaçlamıştır. Böylece elde edilen bulgular, hem nitel hem de nicel veri çeşitliliği sayesinde daha derinlikli bir analiz zemini sunmuş; kadınların boşanma taleplerini yönlendiren çok katmanlı faktörlerin hukuk sosyolojisi perspektifiyle değerlendirilmesine katkı sağlamıştır.

2013–2023 Arasında Kocaeli Müftülüklerine Yöneltilen Sorulara Cevap Veren Görevlilere, Soruların Tematik İçeriği Üzerine Yöneltilen Mülakat Soruları

Bu çalışma kapsamında, 2013–2023 yılları arasında Kocaeli ilindeki müftülüklere yapılan bireysel başvurulara cevap veren müftülük yetkilileriyle görüşmeler gerçekleştirilmiştir. Görüşmelerde, kendilerine yöneltilen soruların içerik ve mahiyetine dair bilgi edinmek amaçlanmıştır. Böylece, başvuruların tematik dağılımı, dini danışmanlık talebinin niteliği ve toplumsal eğilimlere yansıyan dinî hassasiyetler üzerine nitel veriler elde edilmiştir.

Yöneltilen Sorular

1. **Kadınların boşanma talebinde bulunma nedenlerini genel olarak nasıl tanımlarsınız?**
   a) Ekonomik problemler
   b) Psikolojik sorunlar
   c) Aile içi şiddet ve kötü muamele
   d) Kültürel uyumsuzluk
2. **Kadınlar tarafından dile getirilen boşanma taleplerinde sosyal çevre faktörlerinin rolü nedir?**
   a) Aile baskısı
   b) Arkadaş çevresinin etkisi
   c) Komşu ve toplum baskısı
   d) İş çevresi
3. **Ekonomik sorunlar, kadınların boşanma taleplerinde ne kadar belirleyici olmaktadır?**
   a) İşsizlik ve gelir yetersizliği
   b) Borçlar ve maddi yükümlülükler
   c) Eşlerin ekonomik bağımsızlık konusundaki anlaşmazlıkları
   d) Evlilik süresince maddi beklentilerin karşılanamaması
4. **Kadınların boşanma taleplerinde dile getirdikleri psikolojik sorunlar nelerdir?**
   a) Depresyon ve anksiyete
   b) Travma sonrası stres bozukluğu
   c) Duygusal istismar
   d) Eşler arasında iletişim sorunları

5. Aileden kaynaklanan hangi sorunlar özellikle boşanma kararına neden olmaktadır?

a) Kayınvalide ve kayınpederle yaşanan sorunlar
b) Aile içi miras ve mal paylaşımı anlaşmazlıkları
c) Ailelerin evlilik üzerindeki baskısı
d) Eşlerin aileleri arasında yaşanan kültürel çatışmalar

6. Kadınların boşanma taleplerinde ne tür kötü muamele ve şiddet etkili olmaktadır?

a) Fiziksel şiddet
b) Psikolojik şiddet
c) Ekonomik şiddet
d) Cinsel şiddet

7. Hangi tür kültürel uyumsuzluklar, kadınların boşanma taleplerinde rol oynamaktadır?

a) Dini inançlar ve pratikler arasındaki uyumsuzluk
b) Farklı etnik kökenler
c) Geleneksel roller ve beklentiler
d) Eğitim ve sosyal statü farklılıkları

8. Kadınların boşanma talebinde bulunmalarına yol açan en yaygın sebepler nelerdir?

a) Aldatma
b) Şiddetli geçimsizlik
c) Ekonomik güvensizlik
d) Eşin ilgisizliği

9. Sosyal medya ve internetin, kadınların boşanma talebinde bulunmalarına etkisi nedir?

a) Evlilik dışı ilişkilerin açığa çıkması
b) Boşanma sürecine dair bilgi edinme
c) Destek gruplarıyla etkileşim
d) Sosyal medyanın ilişkilere olan olumsuz etkisi

10. Dini rehberliğin, kadınların boşanma kararlarını şekillendirme sürecindeki rolü nedir?
a) Dini danışmanlık alma isteği
b) Manevi destek arayışı
c) Evliliği sürdürme konusunda dini tavsiyeler
d) Boşanmanın dini hükmünü öğrenme

11. Kadınlar, boşanma sürecinin hangi aşamasında size başvuruyorlar? Bu aşamanın, kadınların boşanma kararlarını nasıl etkilediğini değerlendirir misiniz?

12. Kadınlar, boşanma sürecinde en çok hangi hakları hakkında bilgi talep ediyorlar?
a) Nafaka hakları
b) Çocukların velayeti
c) Mal paylaşımı
d) Mehir

13. Dış etkenlerin hangisinin, kadınların boşanma taleplerinde daha etkili olduğunu değerlendirir misiniz?
a) Medyanın evlilik üzerindeki etkisi
b) Kariyer ve kişisel gelişim odaklı beklentiler
c) Toplumsal normlar ve beklentiler
d) Akran baskısı ve sosyal çevrenin etkisi

14. Kadınların boşanma taleplerinde eşlerinin psikolojik veya fiziksel sağlığıyla ilgili faktörlerin ne derece etkili olduğunu değerlendirir misiniz?

15. Kadınların boşanma taleplerinde çocuklarla ilgili hangi kaygılar belirleyicidir?
a) Çocukların velayeti
b) Çocukların boşanmadan nasıl etkileneceği
c) Eşlerin çocuk bakımında anlaşmazlıkları
d) Çocukların geleceğiyle ilgili ekonomik kaygılar

16. Kadınların kendi kariyer hedefleri ve kişisel gelişim arayışlarının boşanma taleplerine ne kadar etki ettiğini değerlendirir misiniz?

17. Kadınların evlilik içerisindeki cinsiyet rolleri ve toplumsal beklentilerden kaynaklanan boşanma taleplerinde etkili olan faktörler nelerdir?
a) Geleneksel cinsiyet rollerinin reddedilmesi
b) Kadının eşitlik arayışı
c) Eşin kadının kariyer veya sosyal aktivitelerine karşı çıkması
d) Kadının ev içi görevler nedeniyle duyduğu baskı ve memnuniyetsizlik

Tablo 1: Katılımcıların Soru-Cevap Tablosu

Katılımcı	Soru ve Cevaplar																
	S1	S2	S3	S4	S5	S6	S7	S8	S9	S10	S11	S12	S13	S14	S15	S16	S17
01	C	B	D	D	C	A	C	D	A	D	-	A	B	-	A	A	A
02	C	A	D	D	C	B	C	A	A	B	D	A	D	Psikolojik	B	C	C
03	C	B	D	D	C	A	C	B	D	B	Genel	C	B	Psikolojik	A	-	B
04	C	A	A	A	A	A	C	A	A	D	Karar Aşaması	D	A	Psikolojik	A	A	A
05	C	C	D	D	A	A	C	B	A	B	Son Aşama	A	C	Psikolojik	D	-	D
06	C	A	A	D	C	B	A	A	A	B	Mahkeme Süreci	D	B	Psikolojik	A	C	B
07	C	A	D	D	A	B	D	D	D	D	Erken Aşama	D	D	Psikolojik	A	A	C
08	C	D	B	D	C	B	A	A	B	B	Talak Aşaması	A	A	-	D	-	A
09	C	B	A	D	C	A	C	B	A	D	-	D	C	-	A	-	D
10	C	D	B	A	C	B	A	B	D	B	Son Aşama	D	A	Güven	B	B	A
11	A	A	C	D	C	B	D	B	D	B	Karar sonrası	C	C	Psiko+fiziksel	B	B	B
12	**B**	**A**	**C**	**C**	**A**	**B**	**C**	**D**	**D**	**B**	**-**	**A**	**A**	**-**	**D**	**-**	**B**
13	**A**	**A**	**-**	**D**	**A**	**B**	**B**	**A**	**C**	**C**	**Boşanma düşüncesi**	**D**	**C**	**Psikolojik**	**A**	**-**	**A**
14	C	B	A	D	A	A	A	B	C	B	-	A	C	Psikolojik	D	-	A

Not: Etik ilkeler gereği katılımcı isimleri gizlenerek numaralandırma sistemiyle gösterilmiştir.

Tablo 2: Soru Bazlı Frekans Tablosu

Soru	-	A	B	C	D
S1	0	2	1	11	0
S2	0	7	4	1	2
S3	0	4	2	2	5
S4	0	2	0	1	11
S5	0	6	0	8	0
S6	0	6	8	0	0
S7	0	4	1	7	2
S8	0	5	6	0	3
S9	0	6	1	2	5
S10	0	0	9	1	4
S11	4	0	0	0	1
S12	0	6	0	2	6
S13	0	4	3	5	2
S14	4	0	0	0	0
S15	0	7	3	0	4
S16	6	3	2	2	0
S17	0	6	4	2	2

Soru-Cevapların Frekans Tablosunun Yorumlanması

S1 – Kadınların boşanma talebinde bulunma nedenleri

- C (Aile içi şiddet ve kötü muamele): 11 kişi → Bu açık ara en baskın nedendir.
- A (Ekonomik problemler): 2 kişi
- B (Psikolojik sorunlar): 1 kişi
- Bu sonuç, kadınların müftülüklere başvurularında şiddet temasının merkezi rol oynadığını ortaya koymaktadır.

S2 – Sosyal çevre faktörlerinin etkisi

- A (Aile baskısı): 7 kişi
- B (Arkadaş çevresi): 4 kişi
- D (İş çevresi): 2 kişi
- C (Komşu/toplum baskısı): 1 kişi

Aile ve yakın çevrenin (özellikle kayınvalide/anne-baba) hâlâ en büyük sosyal etken olduğunu göstermektedir.

S3 – Ekonomik sorunların belirleyiciliği

- Cevaplar dağılmış durumda:
- C (Ekonomik bağımsızlık çatışması): 5 kişi
- A (İşsizlik/gelir yetersizliği): 4 kişi
- B (Borçlar/maddi yükümlülükler) ve D (Maddi beklentiler): 2'şer kişi

Bu durum, ekonomik gerekçelerin doğrudan boşanma nedeni olmaktan çok, çatışmayı tetikleyen bir unsur olduğunu göstermektedir.

S4 – Psikolojik sorunlar

- D (İletişim sorunları): 11 kişi
- Bu açık ara en belirgin psikolojik faktör. Duygusal kopukluk ve sağlıksız iletişim, psikolojik şikâyetlerin temelini oluşturuyor.

S5 – Aile kaynaklı sorunlar

- C (Ailelerin evlilik üzerindeki baskısı): 8 kişi
- A (Kayınvalide/kayınpederle sorun): 6 kişi
- Geleneksel aile müdahaleciliği hâlâ çok baskın ve boşanmaya doğrudan etki ediyor.

S6 – Kötü muamele türleri

- B (Psikolojik şiddet): 8 kişi
- A (Fiziksel şiddet): 6 kişi
- Psikolojik şiddet, fiziksel şiddetten daha sık raporlanmış ve görünür hâle gelmiş durumda.

S7 – Kültürel uyumsuzluklar

- C (Geleneksel roller): 7 kişi
- A (Dini pratik uyumsuzluğu): 4 kişi
- D (Eğitim/statü farkı): 2 kişi

Geleneksel kadın-erkek rol beklentileri, evlilik içinde ciddi uyuşmazlık yaratıyor.

S8 – En yaygın boşanma sebepleri

- B (Şiddetli geçimsizlik): 6 kişi
- A (Aldatma): 5 kişi

Bu soruya verilen yanıtlar farklılaşmış olsa da, şiddetli geçimsizlik ve sadakatsizlik temel nedenler arasında.

S9 – Sosyal medya ve internetin etkisi

- A (Evlilik dışı ilişkilerin açığa çıkması): 6 kişi
- D (Olumsuz etkiler): 5 kişi

Sosyal medya, güven bunalımı ve şüpheyi körükleyen bir işlev görüyor.

S10 – Dini rehberliğin rolü

- B (Manevi destek arayışı): 9 kişi
- D (Dini hükmü öğrenme): 4 kişi

Katılımcılar, boşanma kararı aldıktan sonra duygusal teselli ve dini meşruiyet arıyor.

S11 – Başvuru zamanı

- 4 katılımcı cevap vermemiştir.
- Diğer yanıtlar dağılım göstermektedir: Erken aşama, son aşama, talak lafzı sonrası vs.

Kadınlar sıklıkla karar netleştikten sonra dini mercilere başvurmaktadır.

S12 – Bilgi talep edilen haklar

- A (Nafaka): 6 kişi
- D (Mehir): 6 kişi

Kadınlar maddi güvenceyi öncelemekte; mehir bilgisi şaşırtıcı düzeyde talep edilmiştir.

S13 – Dış etkenler

- C (Toplumsal normlar/beklentiler): 5 kişi
- A (Medya etkisi): 4 kişi

- B ve D daha düşük

Normatif baskılar ve beklentiler evlilik içi gerilimi artırıyor.

S14 – Eşlerin sağlık durumları

- 4 kişi cevap vermemiştir.

Psikolojik sağlık baskın etmen; fiziksel sağlık ise daha az boşanmaya yol açıyor, bazen boşanmayı erteliyor.

S15 – Çocuklara dair kaygılar

- A (Velayet): 7 kişi
- D (Ekonomik kaygılar): 4 kişi
- B (Psikolojik etkiler): 3 kişi

Anneler velayet ve çocuğun geleceği için ciddi endişe taşıyor.

S16 – Kariyer hedefleri

- 6 kişi cevap vermemiştir.
- A (Geleneksel rollere aykırılık): 3

Kariyer çatışmaları görünse de, eşin onayı boşanma sürecini belirleyen unsur olarak öne çıkıyor.

S17 – Cinsiyet rolleri

- A (Geleneksel rollerin reddi): 6 kişi
- B (Eşitlik arayışı): 4 kişi

Kadınların rollerle ilgili memnuniyetsizliği, boşanma kararında etkili bir unsur hâline gelmiş.

Kadınların boşanma taleplerinde en belirleyici unsurların başında aile içi şiddet, özellikle de psikolojik şiddet yer almaktadır. Türkiye'de boşanma olgusu üzerine yapılan araştırmalar, kadınların evlilik birliğini sonlandırma kararında fiziksel şiddetten ziyade sürekli baskı, aşağılama, tehdit ve duygusal ihmâl gibi psikolojik şiddet unsurlarının daha etkili olduğunu göstermektedir.[1] Bu tür şiddet türleri çoğu zaman görünmez olduğu için uzun süre tolere edilmekte, ancak birikimli etkisiyle boşanma kararına zemin hazırlamaktadır.[2]

Bu unsura eşlik eden en yaygın ikinci etken ise eşler arası iletişim sorunlarıdır. Kadınların beyanlarına göre, duygusal paylaşımın azalması, ortak karar alma süreç-

[1] Aysel Ersöz, "Türkiye'de Boşanma Olgusu Ve Kadina Yönelik Aile İçi Şiddet İlişkisi Üzerä Ne Bir Değerlendirme," *Istanbul Journal of Sociological Studies* 43 (December 26, 2011), 258.

[2] Mihriban Göker - Hava Selçuk, "Şiddet Mağduru Kadinlarin Boşanma Sonrasi Süreçte Uyguladiği Ekonomik Stratejiler," *Erciyes Akademi* 37/3 (September 30, 2023), 1277–1290.

lerinin yokluğu ve evlilik içi empati eksikliği, evliliği sürdürülemez hale getirmektedir. Bu iki faktör, evliliklerde yapısal bir zayıflamaya neden olmakta ve sürdürülebilirliği doğrudan tehdit etmektedir.[3]

Ayrıca, son yıllarda geleneksel cinsiyet rollerinde yaşanan kırılmalar, kadınların bu rolleri sorgulaması ve daha fazla bireysel hak talep etmesi de boşanma kararlarını etkileyen önemli bir toplumsal dönüşümün göstergesidir. Kadınların artık yalnızca mağduriyet nedeniyle değil, aynı zamanda eşitlik ve özerklik arayışıyla da boşanma kararı verdikleri görülmektedir.[4]

Kadınların boşanma sürecinde müftülüklere başvurmaları ise genellikle karar verme sürecinin son aşamasında gerçekleşmekte; bu başvurular çoğunlukla bilgi edinme, dini meşruiyet teyidi ve manevî destek arayışı kapsamında değerlendirilmektedir. Diyanet müftülüklerine yapılan başvurular üzerine yapılan bir çalışmada, kadınların bu kurumsal temasları çoğunlukla danışma, doğrulama ve psikolojik güç toplama amacıyla gerçekleştirdiği tespit edilmiştir. [5]

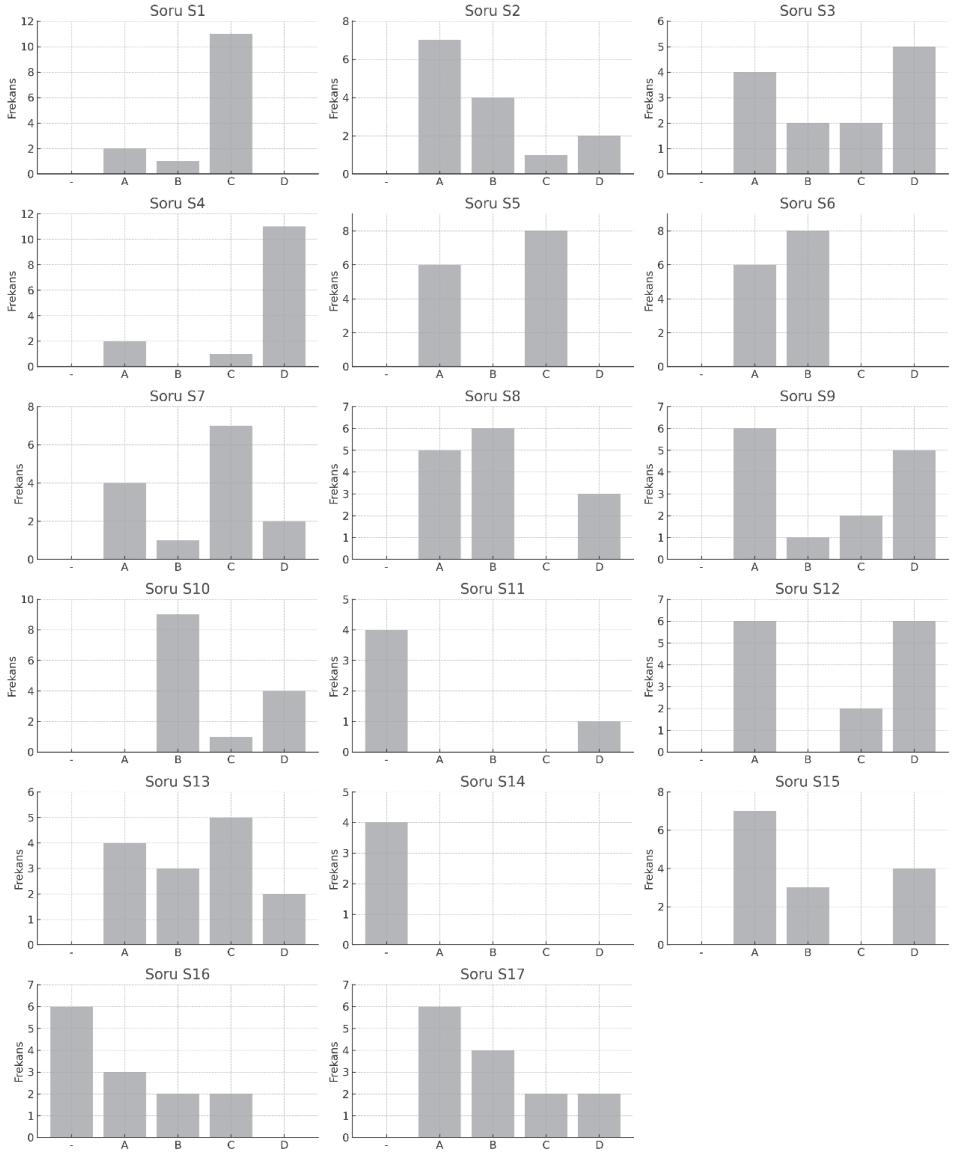
---

3 Banu N. İçağasıoğlu Altun et al., "Boşanma Nedenlerinin İletişim Bağlaminda Değerlendirilmesi Üzerine Ampirik Bir Çalişma," *Kocaeli Üniversitesi İletişim Fakültesi Araştırma Dergisi* 15 (March 30, 2020), 116–139.

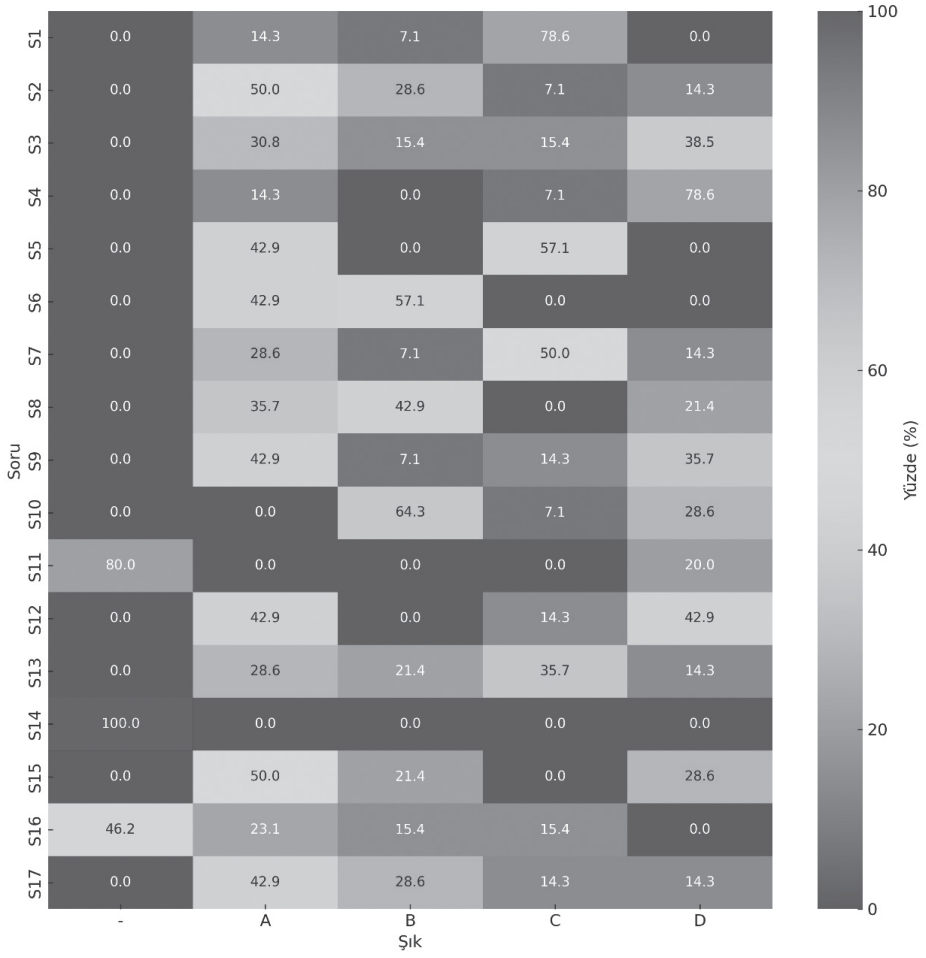
4 Yakup Yılmaz vd., "Bireylerin Toplumsal Cinsiyet Rollerinin Ve Algılarının Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi," *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi* 11/3 (July 26, 2022), 1021–1032.

5 Fatma Baynal, "Boşanma Sonrası Başa Çıkmada Dini Ve Manevi Etkilerin İncelenmesi," *Bilimname* 2018/35 (April 30, 2018), 267.

Tablo 3: Kadınların Boşanma Taleplerine İlişkin 17 Soruya Verilen Cevapların Frekans Dağılımı

Tablo 4: Tüm Sorular İçin Şıkların Yüzde Dağılımları ve Isı Haritası

Kadınların Boşanma Talebinde Belirleyici Temalar: Anlatı Temelli Bir Çözümleme

Soru 1: Kadınların Boşanma Talebinde Bulunma Nedenlerini Genel Olarak Nasıl Tanımlarsınız?

- **Aile İçi Şiddet ve Kötü Muamele:**

Katılımcıların büyük çoğunluğu, kadınların boşanma taleplerinin en güçlü gerekçesini aile içi şiddet olarak ifade etmiştir. Bu şiddet yalnızca fiziksel değil, aynı zamanda psikolojik, ekonomik ve sözlü baskılarla da kendini göstermektedir. Katı-

lımcılar, kadınların sürekli eleştirilme, küçümsenme, korkutulma ve kontrol edilme gibi deneyimlerle karşı karşıya kaldıklarını ve bu durumun evlilik bağlarını ciddi şekilde sarstığını belirtmişlerdir. "Dayak yediği için değil, artık dayanamadığı için geliyor" gibi ifadeler, bu sürecin uzun vadeli bir yıpranma sonucu oluştuğunu ortaya koymaktadır.[6]

• **Psikolojik Baskı, İlgisizlik ve Değersizlik Hissi:**

Birçok katılımcı, kadınların boşanma kararında etkili olan bir diğer önemli unsurun duygusal ihmâl ve ilgisizlik olduğunu vurgulamıştır. Kadınların sevgi görmemesi, eşlerinin ilgisizliği, sürekli yalnız bırakılma, konuşma ve dinlenilme ihtiyacının karşılanmaması gibi durumların psikolojik tahribata yol açtığı aktarılmıştır. Bu noktada "konuşacak tek kelime bile bulamıyoruz", "gözünün içine bile bakmıyor artık" gibi sözler, duygusal kopukluğun ne derece derin olduğunu göstermektedir.[7]

• **Ekonomik Problemler ve Geçim Sıkıntısı:**

Bazı katılımcılar, evliliklerdeki maddi sıkıntıların da boşanma kararlarında belirleyici olduğunu ifade etmiştir. Özellikle tek maaşla geçinme zorluğu, erkeğin işsiz olması ya da kazandığı geliri paylaşmaması gibi nedenlerle kadınların ekonomik güvensizlik yaşadığı belirtilmiştir. Bu durumun zamanla ev içindeki gerilimi artırarak, diğer sorunları da derinleştirdiği vurgulanmıştır.

Soru 2: Sosyal Çevre Faktörlerinin Rolü Nedir?

• **Arkadaş çevresinin belirleyici etkisi:**

Katılımcıların önemli bir kısmı, kadınların boşanma sürecinde arkadaş çevresinin doğrudan etkili olduğunu ifade etmiştir. Bu etki kimi zaman destekleyici ve farkındalık kazandırıcı bir nitelik taşırken, kimi zaman da ayrılığı teşvik eden bir yönelime dönüşebilmektedir. Kadınların arkadaşlarıyla yaşadıkları özel paylaşımlar, yaşadıkları sorunların normalleştirilmemesi ve yaşananların ciddiyetinin fark edilmesi konusunda belirleyici olmaktadır. "Arkadaşı 'bu hayat çekilmez' deyince gözleri açılıyor", "çevresi 'sen değerli bir kadınsın' dedikçe kararlılığı artıyor" gibi yorumlar, bu etkinin yapıcı yönünü vurgulamaktadır. Bununla birlikte bazı katılımcılar, arkadaş çevresinin her zaman olumlu bir rol oynamadığını; bazen evlilikteki sabır ve tahammül zeminini zayıflatarak boşanmayı özendirdiğini de dile getirmiştir.[8]

---

6 Murat Binay, "Türkiye'de Boşanma Nedenlerinin Analizi Ve Alternatif Uyuşmazlik Yöntemleri," *Ombudsman Akademik* 5/9 (December 31, 2018), 237–267.

7 Ayşegül Sayan Karahan, "Boşanma Sürecinde Psikolojik Müdahaleler Üzerine Bir Derleme," *Ayna Klinik Psikoloji Dergisi* 9/1 (February 28, 2022), 88–111.

8 Konu ile ilgili detaylı bilgi için bk. Özlem Çakmak Tolan, "Boşanma Ve Etkileri: Çocuklar Ve Ergenler Üzerindeki Psikolojik Sonuçları," *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 50 (April 29, 2023), 321–338.

• **Aile desteği ve yönlendirmesi:**

Bazı katılımcılar, kadınların boşanma sürecinde ailelerinden aldıkları destekle daha kararlı adımlar attıklarını belirtmiştir. Aileler çoğu zaman "yanındayız", "kararın ne olursa olsun destekliyoruz" gibi ifadelerle kadınlara manevi güç verirken, bu yaklaşım kadınların duygusal yalnızlıklarını azaltmakta ve boşanma kararını daha emin bir şekilde uygulamaya koymalarına zemin hazırlamaktadır. Öte yandan bazı durumlarda aileler, kadınları doğrudan boşanmaya teşvik edici, hatta evliliği sonlandırmaları konusunda baskı kurucu bir rol de üstlenebilmektedir. Özellikle "artık dönme", "çocukları biz büyütürüz" gibi ifadeler, kadınların evlilikle bağlarını hızla koparmalarına yol açabilmektedir.[9]

• **Komşu, mahalle ve geniş çevre etkisi:**

Bazı katılımcılar, kadınların içinde bulunduğu sosyal mahallenin ya da komşuluk ağlarının da karar süreçlerini etkilediğini vurgulamıştır. Bu etki özellikle daha küçük yerleşim birimlerinde kadınlar üzerindeki sosyal baskı şeklinde tezahür etmekte, kadının "el âlem ne der" kaygısıyla hareket etmesine neden olabilmektedir. Bununla birlikte bazı kadınların mahalle ortamındaki dayanışma ağı ve gizli desteklerle güç buldukları da belirtilmiştir.

Soru 3: Kadınların boşanma taleplerinde ekonomik gerekçelerin rolü nedir?

• **Gelir yetersizliği ve geçim sıkıntısı:**

Katılımcılar, kadınların boşanma gerekçeleri arasında ekonomik problemleri önemli bir yer tuttuğunu belirtmiştir. Özellikle eşin işsiz olması, düzensiz gelir elde etmesi ya da kazandığı geliri aile bütçesine yansıtmaması gibi durumlar, evlilik içinde sürekli bir huzursuzluk kaynağına dönüşmektedir. Kadınlar, temel ihtiyaçların karşılanamaması, çocukların bakımı için yeterli maddi imkanların sağlanamaması ve ev içi paylaşımın adaletsizliği gibi nedenlerle zamanla boşanma noktasına gelmektedir. "Ay sonunu getiremiyorlar, evde her gün kavga var" gibi ifadeler, bu sürecin ne kadar yıpratıcı olduğuna işaret etmektedir.[10]

• **Erkeğin ekonomik sorumluluğu yerine getirmemesi:**

Bazı katılımcılar, erkeklerin aile reisliği çerçevesinde kendilerine düşen maddi sorumlulukları yerine getirmediğini, evin ihtiyaçlarını karşılamada gönülsüz ve

---

9 Konu ile ilgili detaylı bilgi için bk. Serap Nazlı - Semra Kiye, "Tek Ebeveynli Ailenin Boşanmaya Uyumunu Desŧekleme: Olgu Sunumu," *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi* 51 (June 30, 2021), 470–494.

10 Konu ile ilgili detaylı bilgi için bk. Gül Öksüz - Emre Ürkmez, "Boşanma Oranları Ile Makroekonomik Değişkenler Arasındaki İlişkinin İncelenmesi: Türkiye Örneği," *Artvin Çoruh Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi* 9/2 (December 31, 2023), 464–479.

ihmalkâr davrandığını ifade etmiştir. Bu durum, sadece maddi bir eksiklik değil, aynı zamanda kadının eşine duyduğu güvenin ve saygının da aşınmasına yol açmaktadır. "Kazancı var ama eve katkısı yok", "parayı dışarıda harcıyor, eve gelince cebinde beş kuruş yok" gibi yorumlar, bu tür durumların kadınlar açısından nasıl bir duygusal kırılma yarattığını ortaya koymaktadır.[11]

• **Ekonomik bağımsızlık çatışmaları:**

Bazı katılımcılar ise, kadınların ekonomik olarak güçlenmesiyle birlikte eşler arasında yeni bir gerilim hattı oluştuğunu belirtmiştir. Kadının çalışması, gelir elde etmesi ya da aile bütçesinde söz sahibi olmak istemesi, bazı erkekler tarafından tehdit olarak algılanmakta ve bu durum sıkça çatışmaya neden olmaktadır. "Kadın kazandıkça adam rahatsız oluyor", "kendi parasını kontrol etmek isteyen kadınlar engelleniyor" gibi ifadeler, ekonomik bağımsızlık arzusunun kimi evliliklerde tolere edilemediğini göstermektedir.[12]

Soru 4: Boşanma sürecinde psikolojik sorunların etkisi nedir?

• **İletişim eksikliği ve duygusal kopukluk:**

Katılımcıların büyük çoğunluğu, psikolojik sorunlar başlığı altında en çok iletişim eksikliğine vurgu yapmıştır. Eşler arasında duygu, düşünce ve beklentilerin karşılıklı ifade edilmemesi; ortak dilin zamanla yok olması ya da kırıcı konuşmaların ilişkiyi baskılaması gibi nedenlerle kadınların duygusal bir yalnızlık yaşadığı belirtilmiştir. "Artık konuşmuyoruz, sadece bakışıyoruz", "birbirlerini duymuyorlar bile" gibi gözlemler, evlilikte yaşanan derin sessizliğin ve duygusal boşluğun kadınları boşanmaya yönelttiğini ortaya koymaktadır.[13]

• **Depresyon, tükenmişlik ve kaygı bozukluğu:**

Birçok katılımcı, kadınların eşleriyle yaşadıkları çatışmaların onları uzun vadede ruhsal çöküntüye sürüklediğini ifade etmiştir. Evlilik içinde sürekli olarak yıpranan kadınların zamanla depresyon, kaygı, uykusuzluk, aşırı sinirlilik ve benlik değeri kaybı yaşadıkları; bu durumun da psikolojik bir dirençsizlik oluşturduğu vurgulanmıştır. "Kadın artık sabahları uyanmak istemiyor", "çocuklara bakacak

---

11 Konu ile ilgili detaylı bilgi için bk. Elif Kıran - Adem Bölükbaşı, "Sosyo-Ekonomik Bir Gösterge Olarak Boşanma: Tekirdağ İli Örneği," *Joeep: Journal of Emerging Economies and Policy* 6/1 (June 29, 2021), 165–187.

12 Konu ile ilgili detaylı bilgi için bk. Emre Bulut - Aykut Başoğlu, "Boşanmanın Ekonomik Belirleyicileri: Türkiye Düzey 2 Bölgeleri Üzerine Panel Veri Analizi," *Bingöl Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 7/1 (June 26, 2023), 45–62.

13 Konu ile ilgili detaylı bilgi için bk. Abdulvahit İmamoğlu - Nimet Ferah, "Boşanma Sürecinde Ruh Sağlığı Ve Din," *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 28/2 (December 27, 2019), 497–530.

hâli kalmamış" gibi ifadeler, ruhsal yükün boşanma kararı üzerindeki etkisini doğrudan gözler önüne sermektedir.[14]

• **Eşin psikolojik sorunlarının evliliğe etkisi:**

Bazı katılımcılar, eşin sahip olduğu psikolojik rahatsızlıkların (takıntı, kıskançlık, obsesyon, öfke kontrol problemi vb.) evlilik içinde ciddi baskı ve tehdit unsuru haline geldiğini dile getirmiştir. Bu tür durumlarda kadınlar ya tehdit edildiklerini ya da sürekli korku ve baskı altında yaşadıklarını ifade etmektedir. Özellikle eşin tedaviye yanaşmaması, problemi kabullenmemesi ya da inkar etmesi, kadının desteğe ulaşamadan yalnızlaşmasına neden olmaktadır.[15]

Soru 5: Aile kaynaklı problemler nelerdir?

• **Kayınvalide ve kayınpeder müdahaleleri:**

Katılımcıların çoğu, kadınların evliliklerinde en sık karşılaştıkları ailevi problemin, eşin ailesinden kaynaklanan baskı ve müdahaleler olduğunu vurgulamıştır. Özellikle kayınvalide figürü, ev içi karar alma süreçlerine doğrudan dahil olmakta, gelini kontrol etmeye çalışmakta ve bu durum evlilik bağını sarsmaktadır. "Kadınlar kocalarından değil, kayınvalidelerinden boşanıyor" ifadesi, bu müdahalenin ne denli yoğun ve belirleyici olduğunu çarpıcı bir biçimde yansıtmaktadır. Kayınpederin sessiz onayı ya da taraflı tutumu da süreci daha da karmaşıklaştırmaktadır.[16]

• **Eşin ailesine bağımlılığı ve tarafsız olamaması:**

Bazı katılımcılar, erkeğin kendi ailesiyle olan sınırlarını çizememesi, eşine karşı bağımsız ve koruyucu bir duruş sergileyememesi nedeniyle kadınların kendilerini yalnız ve değersiz hissettiklerini belirtmiştir. "Eşiyle arasında duvar gibi annesi duruyor", "ne zaman bir sorun olsa annesinin tarafını tutuyor" gibi ifadeler, eşin ailesine olan bağımlılığının evlilik ilişkisini doğrudan etkilediğini göstermektedir. Bu durum, kadının ev içindeki yerini sorgulamasına ve evliliğin sürdürülebilirliğini zedeleyen bir atmosfere yol açmaktadır.

---

14 Konu ile ilgili detaylı bilgi için bk. Ali Yasin Kafes, "Depresyon ve Anksiyete Bozuklukları Üzerine Bir Bakış," *Humanistic Perspective* 3/1 (February 22, 2021), 186–194.

15 Konu ile ilgili detaylı bilgi için bk. Özkan Bilgin - Yaşar Barut, "Boşanma Sürecindeki Bireylere Dair Tanımlayıcı Bir Araştırma," *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 15/2 (June 5, 2024), 299–311.

16 Konu ile ilgili detaylı bilgi için bk. Zahir Kızmaz - Semra Altuğ, "Aile Sorunlarının Ortaya Çıkmasında Ebeveyn Müdahalelerinin Etkisi," *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 8/2 (December 31, 2019), 538–557.

• **Kendi ailesinin baskısı ve yönlendirmesi:**

Daha az sıklıkla dile getirilse de, bazı durumlarda kadınların kendi ailelerinden gelen baskı ve yönlendirmeler de evlilik üzerinde olumsuz etki yaratabilmektedir. Özellikle genç yaşta yapılan evliliklerde, ailenin sürekli müdahale etmesi, kadını eşine karşı savunmasız bırakmakta ve çiftin arasında sağlıklı bir denge kurulmasını zorlaştırmaktadır.

Soru 6: Şiddet türleri arasında en çok hangileri etkili oluyor?

• **Psikolojik şiddet ve duygusal yıkım:**

Katılımcıların büyük bir bölümü, kadınların boşanma taleplerinde psikolojik şiddetin fiziksel şiddetten daha yaygın ve yıpratıcı olduğunu vurgulamıştır. Sürekli eleştirilme, aşağılanma, sessizlikle cezalandırılma, değersiz hissettirilme, kıskançlık, manipülasyon ve küçük düşürme gibi davranışlar, kadınların öz saygısını aşındırmakta ve zamanla duygusal çöküntüye yol açmaktadır. "Sözle dövüyor ama izi kalmıyor diye yok sayılıyor", "kadınlar önce ruhen terk ediliyor" gibi ifadeler, psikolojik şiddetin görünmez ama kalıcı etkisini ortaya koymaktadır.

• **Fiziksel şiddet ve tekrarlayan döngü:**

Bazı katılımcılar, fiziksel şiddetin hâlâ birçok başvuruda varlığını koruduğunu ve genellikle süreklilik arz ettiğini ifade etmiştir. Ancak kadınlar çoğu zaman bu şiddete maruz kalmalarına rağmen, çocuklar, ekonomik bağımlılık ya da aile baskısı gibi nedenlerle uzun süre susmayı tercih etmektedir. Ne var ki, şiddetin sürekliliği ve her seferinde artan dozu, en sonunda kadının başvuru yapmasına ve boşanma kararını netleştirmesine neden olmaktadır. "İlkinde affetti, ikincisinde çocuk için sustu, üçüncüsünde dayanamayıp geldi" gibi anlatımlar, bu sürecin zamana yayılmış bir kopuş olduğunu göstermektedir.[17]

• **Ekonomik şiddet ve geçim üzerinde tahakküm:**

Daha az sıklıkla dile getirilmekle birlikte, bazı katılımcılar ekonomik şiddetin de kadınları ciddi şekilde etkilediğini belirtmiştir. Erkeğin kadının maddi ihtiyaçlarını karşılamayı bilinçli şekilde reddetmesi, çalışmasına engel olması ya da kazancına el koyması gibi durumlar, kadını hem geçim sıkıntısına hem de bağımlılığa

[17] Konu ile ilgili detaylı bilgi için bk. Gülsen Sezgin, "Kadina Yönelik Aile İçi Fiziksel Şiddet, Fiziksel Şiddeti Meşrulaştırma, Dindarlık ve Dini Başa Çıkma Üzerine Ampirik Bir Araştırma," *Kesit Akademi Dergisi* 17 (October 1, 2018).

mahkûm etmekte; bu da kadının özgüvenini zedeleyerek boşanma kararı almasına neden olmaktadır.[18]

Soru 7: Kültürel ve geleneksel uyumsuzluklar kadınların boşanma kararlarını nasıl etkiliyor?

• Geleneksel cinsiyet rollerine direnç ve kadınların bireyselleşmesi:

Katılımcıların önemli bir kısmı, kadınların boşanma kararlarında geleneksel evlilik rol beklentilerinin etkili olduğunu vurgulamıştır. Kadınların yalnızca "evin kadını" ya da "annelik" kimliğiyle tanımlanması, toplumsal beklentilere sıkıştırılması ve bu rolleri sorgulamalarının çoğu zaman eşleri tarafından tehdit olarak algılanması, evlilik içinde ciddi çatışmalara yol açmaktadır. "Kadın artık susmuyor, sorguluyor", "artık hizmet eden değil düşünen eş istiyor" gibi yorumlar, geleneksel rollerle çağdaş bireysel kimlik arasında yaşanan gerilimi yansıtmaktadır.[19]

• Eğitim ve sosyal statü farkı:

Bazı katılımcılar, eşler arasındaki eğitim düzeyi farkının, zamanla bir iletişim kopukluğuna ve değer uyuşmazlığına dönüştüğünü ifade etmiştir. Özellikle kadının eğitim düzeyinin yüksek olması veya zamanla sosyal olarak gelişmesi, eşinin bu sürece ayak uyduramaması durumunda evlilikte mesafe oluşmakta ve kadın kendini yalnız hissetmektedir. "Kadın kitap okuyor, adam televizyonla vakit geçiriyor", "eşine danışmak istiyor ama karşısında muhatap bulamıyor" gibi ifadeler, zihinsel ve kültürel uyumsuzluğun kadınları psikolojik olarak yalnızlaştırdığını ortaya koymaktadır.[20]

• Dini pratiklerde farklılık ve uygulama çatışması:

Bazı katılımcılar, eşler arasında dini hassasiyetlerin farklı olması ya da bu konudaki beklentilerin uyuşmamasının da kültürel çatışmaların bir parçası haline geldiğini belirtmiştir. Kadının ibadetlerine saygı gösterilmemesi, ya da tersine erkeğin dinî taleplerinin baskı aracına dönüşmesi, evlilik içinde kutuplaşmaya ve çatışmaya yol açabilmektedir. "Kadın başını örtmek istiyor, adam engel oluyor" ya da "namaz kılıyor diye sürekli baskı kuruyor" gibi anlatımlar, bu çatışmanın çiftler arasındaki ilişkiyi nasıl zedelediğini göstermektedir.

---

18 Konu ile ilgili detaylı bilgi için bk. Rana Eşkinat, "Türkiye'de Kadina Yönelik Ekonomik Şiddet (Boşanmış Kadınlara Yönelik Araştırma)," *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 37 (June 1, 2013).

19 Konu ile ilgili detaylı bilgi için bk. Kamil Kaya - Gizem Tan Eren, "Boşanma ve Erken Boşanmaların Artış Nedenleri," *Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Dergisi* 3/9 (2020), 708–728.

20 Konu ile ilgili detaylı bilgi için bk. Ayça Özekin - Burcu Süküti, "Türkiye'de Kadınların Sosyoekonomik Statülerinin Boşanma Oranlarına Etkilerinin Mekânsal Analizi," *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi / Journal of Social Policy Conferences* 0/0 (April 10, 2023), 0–0.

Soru 8: Kadınların müftülüğe başvurduğu başlıca sebepler neler?

• **Aldatma ve sadakat ihlali:**

Katılımcıların önemli bir bölümü, kadınların müftülüğe başvurmalarının en sık nedenlerinden birinin eşin sadakatsizliği olduğunu belirtmiştir. Aldatma vakaları hem fiziksel hem de duygusal düzlemde yaşanmakta ve bu durum kadının güven duygusunu köklü biçimde sarsmaktadır. Kadınlar çoğu zaman bu tür bir olay karşısında hem dinî hükmü öğrenmek hem de duygusal olarak teselli bulmak için müftülüğe başvurmaktadır. "Zaten yıkılmış geliyor, 'bu adamla nikâhım hâlâ geçerli mi' diye soruyor" gibi gözlemler, başvurunun sadece bilgi değil, içsel bir teyit ihtiyacını da karşıladığını göstermektedir.[21]

• **Şiddetli geçimsizlik ve çatışmalı ev ortamı:**

Bazı katılımcılar, kadınların müftülüklere yönelmesinin arkasında sürekli tartışma, saygı eksikliği, küçümseme ve uzlaşmazlık gibi şiddetli geçimsizlik unsurlarının yer aldığını ifade etmiştir. Bu çatışma ortamında kadınlar dinî rehberliği, kendi pozisyonlarını anlamlandırmak ve eşlerinin davranışlarını meşruiyet düzeyinde sorgulamak için başvuru yolu olarak görmektedir. "Her gün kavga var, artık huzur kalmadı diyor" ifadesi bu durumun psikolojik yorgunluğa dönüştüğünü ortaya koymaktadır.[22]

• **Eşin ilgisizliği ve duyarsızlığı:**

Katılımcıların bazıları, kadınların müftülüğe başvurmalarının ardında eşlerinden göremedikleri ilgi, şefkat ve sorumluluk hissi olduğunu vurgulamıştır. Bu tür durumlarda kadınlar evliliklerinin anlamını ve devamlılığını dinî açıdan sorgulamakta, bazen de "boş ol" gibi sözlerin nikâh üzerindeki etkisini öğrenmek istemektedir. "Yıllardır tek başına gibi yaşıyor, artık bittiğini teyit ettirmek istiyor" gibi anlatımlar, ilgisizlik ve duygusal yalnızlığın da müftülük başvurularında önemli bir gerekçe olduğunu göstermektedir.[23]

---

21 Konu ile ilgili detaylı bilgi için bk. Ilgın Uzunovalı - Ahmet Özbay, "Aldatma ve Sadakatsizlik: Cinsiyet Bağlamında Bir Değerlendirme," *Turkish Academic Research Review* 8/3 (September 30, 2023), 1073–1091.

22 Konu ile ilgili detaylı bilgi için bk. Halil İbrahim Özasma, "Evli Bireylerin Yaşamış Oldukları Çatışmalar ve Başa Çıkma Yöntemleri," *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11/2 (September 15, 2024), 611–638.

23 Konu ile ilgili detaylı bilgi için bk. Mehmet Emin Özgül, "Sosyal Paylaşim Sitelerinde Sürekli Zaman Geçirmenin Evlilik Birliğinin Sarsilmasi Sebebiyle Boşanma Bakimindan Değerlendirilmesi", *Selcuk Universitesi Hukuk Fakultesi Dergisi*, (March 10, 2022).

Soru 9: Sosyal medya ve dijital mecralar kadınların boşanma kararlarını nasıl etkiliyor?

• Evlilik dışı ilişkilerin ortaya çıkmasına zemin hazırlaması:

Katılımcıların büyük bir bölümü, sosyal medyanın evlilik dışı ilişkilerin başlaması ya da ortaya çıkmasında belirleyici bir araç haline geldiğini ifade etmiştir. Özellikle eşlerin gizli yazışmaları, sanal arkadaşlıkları ya da flört içerikli etkileşimleri, kadınların güven duygusunu temelinden sarsmakta ve sadakat krizine yol açmaktadır. "Kadın, eşinin sosyal medya mesajlarını görünce yıkılıyor", "telefondaki bir emojiyle boşanma kararı alıyor" gibi ifadeler, dijital ihlalin ne kadar ciddi sonuçlara yol açabileceğini ortaya koymaktadır.[24]

• Eşler arasındaki mahremiyetin zedelenmesi:

Sosyal medyada geçirilen uzun zaman, eşlerin birbirlerine ayırdığı ilgiyi azaltmakta ve ev içi iletişimi zayıflatmaktadır. Katılımcılar, eşlerin birbirlerini sosyal mecralarda kıyaslamaları, dışarıya ideal bir evlilik görüntüsü sunma çabaları ya da sanal dünyada yaşanan tatminin gerçek ilişkiyi ikinci plana itmesi gibi nedenlerle kadınların duygusal anlamda yalnızlaştığını ve ilişkiden uzaklaştığını belirtmiştir. "Kadın diyor ki, adamla aynı evdeyiz ama aklı başka sayfalarda" gibi ifadeler, bu durumun eşler arasındaki duygusal bağa zarar verdiğini göstermektedir.[25]

• Kadının farkındalığının artması ve cesaret bulması:

Bazı katılımcılar, sosyal medyanın kadınların kendilerini ifade etmeleri, başkalarının benzer hikâyelerini duymaları ve yalnız olmadıklarını fark etmeleri açısından olumlu bir rol oynayabildiğini de dile getirmiştir. Kadınların dijital mecralar üzerinden hak arama bilinci kazandıkları, psikolojik şiddeti tanımaya başladıkları ve destek grupları sayesinde boşanma kararını daha bilinçli şekilde alabildikleri ifade edilmiştir. "İnstagram'da gördüğü bir paylaşım, yıllardır yaşadığı şeyi tanımlamasına sebep oldu" gibi anlatımlar, bu tür dijital farkındalığın karar süreçlerini hızlandırdığını göstermektedir.

Soru 10: Kadınlar müftülüklere hangi amaçlarla başvurmaktadır?

---

24 Özgül, "Sosyal Paylaşim Sitelerinde Sürekli Zaman Geçirmenin Evlilik Birliğinin Sarsilmasi Sebebiyle Boşanma Bakimindan Değerlendirilmesi", ???? Sayfa numarası

25 Konu ile ilgili detaylı bilgi için bk. Sefer Kalaman - Fatih ÇeliK, "Türkiye'deki Evli Bireylerin Sosyal Medya Kullanımlarının Evlilikleri Üzerine Etkisi: Nitel Bir Araştırma," *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, (September 30, 2019), 1.

• **Manevî destek ve duygusal teyit ihtiyacı:**

Katılımcıların çoğunluğu, kadınların müftülüğe başvurmalarının sadece bilgi edinme amacını taşımadığını, aynı zamanda bir manevî güvence ve duygusal teyit arayışıyla da ilişkili olduğunu belirtmiştir. Boşanma kararı, kadınlar açısından yalnızca hukuki değil, aynı zamanda ahlaki ve dinî bir mesele olarak da algılanmaktadır. Bu nedenle kadınlar, "acaba dinen doğru olan nedir?", "ben günahkâr olur muyum?", "bu evlilik artık geçerli mi?" gibi sorularla müftülüğe yönelmekte ve içsel huzur arayışı gütmektedir. "Kalbi razı ama aklı tatmin olmamış şekilde geliyor" ifadesi bu başvuruların psikolojik boyutunu gözler önüne sermektedir.[26]

• **Nikâhın geçerliliğine dair bilgi talebi:**

Kadınların önemli bir kısmı, eşlerinin "boş ol", "seni istemiyorum", "git artık" gibi sözlerinin dinî açıdan geçerliliğini öğrenmek için müftülüklere başvurmaktadır. Bu noktada kadınlar, resmî süreçten önce ya da onunla paralel şekilde, dinî evliliğin sona erip ermediğini anlamaya çalışmakta; bu bilgiyle birlikte kararlarını netleştirmektedir. "Boşadı ama nikâhım hâlâ devam ediyor mu diye sormaya geliyor" gibi ifadeler, bu tür başvuruların mahiyetini açıklamaktadır.

• **Boşanmanın dinî hükmünü öğrenme arzusu:**

Bazı katılımcılar, kadınların boşanma sürecini dinî bağlamda anlamlandırmak ve vicdanî bir rahatlama elde etmek için fetvaya başvurduklarını belirtmiştir. Özellikle çevresel baskılar ya da içsel tereddütler karşısında, müftülükten alınan yönlendirici cevaplar kadınların kararlarını kuvvetlendirmekte ya da yeniden gözden geçirmelerine neden olabilmektedir. "Boşanabilir miyim, günah olur mu diye soruyorlar" ifadesi, fetvanın psikolojik meşruiyet sağlamadaki etkisini ortaya koymaktadır.

Soru 11: Kadınlar genellikle boşanma sürecinin hangi aşamasında müftülüğe başvurmaktadır?

• **Boşanma kararı verildikten sonra başvuru:**

Katılımcıların çoğu, kadınların müftülüğe genellikle boşanma kararı kesinleştikten sonra başvurduklarını ifade etmiştir. Bu başvuru, çoğu zaman yalnızca dinî

[26] Konu ile ilgili detaylı bilgi için bk. Hatice Kilinçer, "Ailelere Yönelik Manevi Danışmanlık ve Rehberlik: Aile ve Dini Rehberlik Büroları," *Değerler Eğitimi Dergisi* 21/45 (June 25, 2023), 193–217; Salih Aybey, "Boşanma Sorunlarında Dini Danışmanlık ve Rehberlik: Diyanet İşleri Başkanlığı Örneği," *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi* 15/59 (October 15, 2016), 1447–1465.

meşruiyet arayışı değil, aynı zamanda süreci "tamamlayan" bir adım olarak görülmektedir. Kadınlar, eşlerinin söylediği "boş ol" ya da benzeri sözlerin gerçekten bir boşamaya tekabül edip etmediğini öğrenmek, nikâhın hâlâ geçerli olup olmadığını netleştirmek istemektedir. "Mahkemeye başvurmuş ama hâlâ nikâhlı mıyım diye soruyor" gibi ifadeler, bu başvuruların pratik kaygılarla ilişkili olduğunu göstermektedir.

• **Talak beyanı sonrası dinî hükmü öğrenme:**

Bazı katılımcılar, kadınların müftülüğe geliş nedenlerinden birinin, eşlerinin sarf ettiği sözlerin dinî hükmünü öğrenmek olduğunu belirtmiştir. Talakla ilgili belirsizlik yaşayan kadınlar, "boşadı ama kaç kere oldu?", "bir kere dedi, üç sayılır mı?" gibi sorularla başvurarak sürecin dinî geçerliliği hakkında bilgi talep etmektedir. Bu durum, kadının hem kendi konumunu anlamlandırmasına hem de çevresine karşı tutumunu belirlemesine katkı sağlamaktadır.

• **Süreç içinde eşli veya birlikte başvuru:**

Bazı katılımcılar, kadınların müftülüğe eşleriyle birlikte geldiklerini ve yaşadıkları sorunları dinî açıdan bir hakem gibi değerlendirmelerini talep ettiklerini de belirtmiştir. Bu tür başvurular çoğunlukla talak beyanı sonrası değil, süreç içinde taraflar arasında bir ara buluculuk veya doğrulama ihtiyacına dayanmaktadır. "İkisi birlikte geldiler, ne dediyse nikâh gider mi onu sordular" gibi anlatımlar, başvurunun yalnızca kadınla sınırlı olmadığını göstermektedir.

• **Daha erken aşamalarda başvuru nadir:**

Bir kısım katılımcı ise kadınların nadiren evlilik devam ederken ya da sorunların henüz başındayken müftülüğe başvurduğunu ifade etmiştir. Erken aşamada yapılan başvurular genellikle eşin sözel davranışları karşısında duyulan kafa karışıklığı ile ilgilidir. Ancak bu tür başvuruların sayıca daha az olduğu, genellikle karar sonrası gelindiği aktarılmıştır.

Soru 12: Kadınlar müftülüğe başvurduklarında en çok hangi haklar hakkında bilgi talep etmektedirler?

• **Nafaka hakkı:**

Katılımcıların önemli bir kısmı, kadınların müftülüğe başvurduklarında en çok nafaka konusunda bilgi almak istediklerini belirtmiştir. Kadınlar, özellikle boşanma sonrasında hem kendilerinin hem de çocuklarının maddi güvencesinin nasıl sağlanacağı, hangi tür nafaka (yoksulluk nafakası, iştirak nafakası vs.) talep edilebileceği ve bu nafakanın dinî açıdan uygunluğu hakkında sorular yöneltmektedir. "Çocuk-

lar için ne kadar isteyebilir?", "ben çalışmıyorum, bana düşer mi?" gibi sorular, bu konudaki bilgi ihtiyacının hem pratik hem de vicdanî düzeyde olduğunu göstermektedir.

• **Mehir talebi ve dinî meşruiyeti:**

Katılımcıların belirttiğine göre, kadınlar arasında mehir konusu da sıkça gündeme gelmektedir. Özellikle nikâh sırasında vaat edilen ancak daha sonra ödenmeyen mehirin boşanma sonrası talep edilip edilemeyeceği, ödenmediği takdirde ne yapılabileceği gibi hususlarda bilgi aranmaktadır. "Nikâhta 50 gram altın dediler ama hiç verilmedi" gibi ifadeler hem hak arayışının hem de dinî meşruiyet arzusunun iç içe geçtiğini göstermektedir.[27]

• **Velayet konusunda bilgi arayışı:**

Bazı kadınlar, özellikle çocuk sahibi olanlar, boşanma sonrası çocukların velayeti konusunda hem hukuki hem de dinî hükümlere dair bilgi almak istemektedir. Müftülükte çalışanlar, bu konuda kesin fetva verememekle birlikte, dinî çerçevede velayet yaşları, annede kalma süreleri gibi konularda açıklamalarda bulunmak durumunda kalmaktadır. "Kız çocuğu kaç yaşına kadar bende kalabilir?" gibi sorular bu arayışın somut örneklerini oluşturur.[28]

• **Mal paylaşımı ve ortak mülk meselesi:**

Daha az sıklıkla olmakla birlikte, bazı kadınlar evlilik süresince edinilen malların paylaşımı, ev eşyalarının hakkaniyetli bölüşümü gibi konularda da müftülükten yönlendirme beklemektedir. Bu tür talepler çoğunlukla sosyal hizmet birimlerine veya hukukî danışmanlığa yönlendirilmektedir.[29]

Soru 13: Kadınların boşanma kararlarında dış etkenlerin (medya, akran baskısı, toplumsal beklenti vb.) rolü nedir?

• **Toplumsal normlar ve kadın üzerindeki beklenti baskısı:**

Katılımcıların çoğu, kadınların evlilikteki mutsuzluklarını dile getirmekte ve boşanma kararı almakta toplumsal normların ciddi bir engel teşkil ettiğini ifade

---

27 Konu ile ilgili detaylı bilgi için bk. Hatice Budak - Seda Nur Arslantaş, "Kadınların İslam Aile Hukukunda Mehir Hakkına Bakış Açıları ve Tecrübeleri Üzerine Bir Değerlendirme," *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 29 (February 28, 2022), 36–68.

28 Konu ile ilgili detaylı bilgi için bk. Abdullah Kahraman, "İslâm Hukukuna Göre Boşanma Prosedürü ve Ahlakı," *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 40 (December 30, 2022), 27–74.

29 Konu ile ilgili detaylı bilgi için bk. Mehtap Şahin Altıntaş, "Yasal Mal Rejiminde Mal Kaçırmaların Psiko-Sosyal Etkileri," *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 21/44 (September 30, 2022), 885–908.

etmiştir. Özellikle geleneksel çevrelerde, kadının sabırlı olması gerektiği, evliliğin ne olursa olsun sürdürülmesinin makbul görüldüğü gibi inançlar, kadınların karar alma süreçlerini zorlaştırmaktadır. Ancak bu baskı, bazı kadınlarda ters bir etki yaratarak, aşırı tahammül yükü altında biriken gerilimin sonunda kararlı bir boşanma adımına dönüşebilmektedir. "Yeterince sabrettim, artık beni değil kendimi dinleyeceğim" sözleri, bu tür kırılma noktalarının bir örneğidir.

• **Medyanın evlilik algısını dönüştürücü etkisi:**

Bazı katılımcılar, kadınların özellikle televizyon dizileri, sosyal medya içerikleri ve dijital platformlar aracılığıyla kendilerini ve evliliklerini yeniden sorguladıklarını belirtmiştir. Kadınların karşılaştığı idealize edilmiş eş rolleri, romantize edilen ilişkiler veya güçlü birey temsilleri, gerçek hayatla kıyaslandığında hayal kırıklığına ve huzursuzluğa yol açabilmektedir. "Kadın, dizideki karakteri görünce kendi kocasına tahammül edemez hâle geliyor" gibi yorumlar, medyanın evlilik üzerindeki dolaylı ancak etkili etkisini yansıtmaktadır.

• **Akran baskısı ve çevresel yönlendirme:**

Bazı kadınlar, kendi yaş grubundaki arkadaşlarının ya da yakın çevresinin evliliklerine dair olumlu ya da olumsuz yorumlarından doğrudan etkilenmektedir. Özellikle "sen daha iyisini hak ediyorsun", "niye bu kadar alttan alıyorsun" gibi ifadeler, kadının zaten içinde taşıdığı sorgulamaları güçlendirebilmekte ve boşanma yönünde cesaret verici bir rol oynayabilmektedir. Bu yönlendirmelerin bazen yapıcı, bazen de çatışmayı körükleyici etkileri olabileceği katılımcılar tarafından da dile getirilmiştir.

Soru 14: Eşlerin fiziksel veya psikolojik sağlık durumları boşanma kararlarını nasıl etkilemektedir?

• **Psikolojik rahatsızlıkların evlilik ilişkisini zedelemesi:**

Katılımcıların büyük bölümü, boşanma kararlarında eşlerin yaşadığı psikolojik sorunların ciddi bir rol oynadığını ifade etmiştir. Özellikle öfke kontrol bozukluğu, paranoya, takıntı, kıskançlık krizleri, depresyon, kaygı ve iletişim kuramama gibi sorunlar, evlilikte karşılıklı güveni ve huzuru ortadan kaldırmakta; kadınların duygusal olarak tükenmelerine neden olmaktadır. "Eşi sürekli şüpheleniyor, kadın artık nefes alamıyor" ya da "adamda bariz bir ruhsal rahatsızlık var ama tedaviye yanaşmıyor" gibi ifadeler, bu durumun kadınlar açısından nasıl bir kırılma noktasına dönüştüğünü göstermektedir.

• **Eşin fiziksel hastalığı karşısında kadının sabır göstermesi:**

Bazı katılımcılar, kadınların eşlerinin fiziksel hastalıklarına karşı daha anlayışlı ve sabırlı davrandığını, hatta bu durumun boşanmayı geciktirici bir rol oyna-

dığını belirtmiştir. Kadınlar çoğu zaman eşlerinin fiziksel bir rahatsızlık yaşaması durumunda evliliği sürdürme eğilimindedir. Bu bağlamda, boşanma kararlarının genellikle ruhsal dengenin ciddi şekilde sarsıldığı durumlarda, yani "manevî yük" artık taşınamaz hâle geldiğinde verildiği gözlemlenmiştir. "Kanser olsa da boşanmıyor, ama psikolojik baskı olunca dayanamıyor" gibi ifadeler, fiziksel ve ruhsal sorunlara verilen tepkiler arasındaki farkı ortaya koymaktadır.[30]

• **Sağlık sorununun inkarı ya da tedavi reddi:**

Katılımcıların bazıları, eşinde açıkça görülen ruhsal rahatsızlıkların inkar edilmesinin ya da tedaviyi reddetmesinin kadında çaresizlik ve yalnızlık duygusu oluşturduğunu, bunun da boşanma kararını hızlandırdığını dile getirmiştir. Bu durum, sorunun yalnızca sağlıkla değil aynı zamanda çözüm yollarına kapanıklıkla da ilgili olduğunu ortaya koymaktadır.

Soru 15: Kadınların boşanma kararlarında çocuklara dair kaygılar ne düzeydedir?

• **Velayet hakkı ve çocuğun kimde kalacağı meselesi:**

Katılımcıların büyük bir kısmı, kadınların boşanma sürecinde en çok üzerinde durdukları konunun çocukların velayeti olduğunu vurgulamıştır. Kadınlar, özellikle küçük yaştaki çocukların kendilerinde kalmasını talep etmekte; bu konuda dinî, ahlaki ve hukuki anlamda destek aramaktadır. "Çocuğumdan ayrılmak istemiyorum", "ona ben bakarsam daha iyi olur" gibi ifadeler, annelik sorumluluğunun kadınların karar sürecinde ne kadar belirleyici olduğunu göstermektedir. Bu bağlamda velayet, yalnızca hukuki değil, aynı zamanda psikolojik ve duygusal bir mesele olarak da öne çıkmaktadır.

• **Boşanmanın çocuk üzerindeki psikolojik etkileri:**

Katılımcılar, kadınların boşanmanın çocuklara nasıl yansıyacağı konusunda ciddi endişeler taşıdığını belirtmiştir. Kadınlar hem ayrılık sürecinin travmatik etkilerinden çekinmekte hem de çocuğun ileride yaşayacağı olası psikolojik problemlerden dolayı kararsızlık yaşayabilmektedir. "Annesiz-babasız büyümesin istiyorum ama ben de dayanamıyorum" gibi sözler, boşanma kararının yalnızca çiftler arasında değil, çocuk üzerinden de yürüyen karmaşık bir süreç olduğunu ortaya koymaktadır.[31]

---

30 Konu ile ilgili detaylı bilgi için bk. Ali Ayçiçek, "Akraba Evliliklerinin Genetik Geçişli Hematolojik Hastalıklar ve Boşanma Üzerine Etkileri," *Harran Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi* 13/1 (April 28, 2016), 9–14.

31 Konu ile ilgili detaylı bilgi için bk. Özlem Çakmak Tolan, "Boşanma ve Etkileri: Çocuklar ve Ergenler Üzerindeki Psikolojik Sonuçları," *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 50 (April 29, 2023), 321–338.

• **Çocuğun maddi geleceği ve korunması:**

Bazı katılımcılar, kadınların çocukların maddi ihtiyaçları konusunda da ciddi kaygılar taşıdığını, bu nedenle nafaka ve bakım yükümlülüğü gibi konulara yoğun ilgi gösterdiğini belirtmiştir. Kadınlar, özellikle eşin ilgisizliği ya da sorumsuzluğu karşısında "çocuğun geleceği için en doğru karar ne olur" sorusunun cevabını aramakta; çoğu zaman müftülükten bu konuda yönlendirici bir görüş beklemektedir. "Kendi babası ilgilenmeyecekse ben bu yükü nasıl taşıyacağım?" gibi sorgulamalar, çocukların geleceğinin de boşanma kararında temel belirleyicilerden biri olduğunu göstermektedir.

Soru 16: Kadınların kariyer hedefleri boşanma kararlarını nasıl etkiliyor?[32]

• **Bireysel gelişim ve özgürleşme arayışı:**

Katılımcıların bazıları, kadınların zamanla kendi potansiyellerini fark etmeleri, eğitim alma ya da meslek edinme arzularının evlilik içi gerilimlere neden olabildiğini belirtmiştir. Kadınlar kariyer planları yaptıkça, kendi ayakları üzerinde durma isteği arttıkça ve toplumsal katkı sağlama çabası içinde oldukça, bu durum eşleri tarafından bir tehdit ya da saygı kaybı olarak algılanabilmektedir. "Kadın bir yere gelmek istiyor, ama eşi onu evde tutmak istiyor" gibi anlatımlar, kariyerle gelen bireyselleşme eğiliminin evlilikle çeliştiği durumları yansıtmaktadır.

• **Eşin kariyere karşı olumsuz tavrı ve engelleyici tutumu:**

Katılımcıların önemli bir kısmı, boşanma nedenleri arasında, kadının çalışmasına veya mesleki olarak ilerlemesine eşin izin vermemesini ya da sürekli engel çıkarmasını dile getirmiştir. Kadının iş hayatına atılması ev içinde yetki, güç ve roller konusunda bir dengesizlik yaratmakta; erkek bu dönüşüme ayak uyduramadığında evlilikte çatışma kaçınılmaz hale gelmektedir. "İşe başvurmuş ama eşi 'çalışırsan boşanırım' demiş" gibi örnekler, kadınların mesleki varoluşlarının tehdit olarak algılandığı durumları gözler önüne sermektedir.[33]

• **Ev içi sorumlulukların kariyer önünde engel oluşu:**

Bazı katılımcılar, kadınların kariyer hedeflerinden çok, ev içi sorumluluklar nedeniyle kısıtlandıklarını; zamanla bu dengesizlikten bunalıp boşanma kararı aldıklarını belirtmiştir. Kadınlar, kendi gelişim alanlarını bastırmak zorunda kaldıklarında; eşin çocuk bakımına, ev işlerine veya kadının mesleki çabalarına katkı sunmaması halinde

---

32 Konu ile ilgili detaylı bilgi için bk. Nesrin Duman, "Boşanmanın Psiko-Sosyal Sebepleri Üzerine Bir Değerlendirme," *Uluslararası İnsan Çalışmaları Dergisi* 1/2 (December 24, 2018), 246–255.

33 Konu ile ilgili detaylı bilgi için bk. Servet Ceylan - Harun Barlas Gürsoy, "Kadin İstihdami Ve Boşanma İlişkisi: Türkiye Örneği," *Giresun Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi* 9/2 (December 29, 2023), 88–104.

yalnızlaştıklarını ve bu yalnızlığın birikerek boşanma sürecini tetiklediğini dile getirmiştir. "Evi, çocukları, işini tek başına götürüyor, artık tükendiğini söylüyor" gibi yorumlar, bu yükün kadının ruhsal dayanıklılığını nasıl etkilediğini ortaya koymaktadır.

Soru 17: Geleneksel cinsiyet rolleri kadınların boşanma kararlarını nasıl etkiliyor?

• Kadının geleneksel rollerden uzaklaşma isteği:

Katılımcıların büyük çoğunluğu, kadınların artık yalnızca "eş" ve "anne" rolüyle tanımlanmak istemediklerini, birey olarak saygı görmek ve karar süreçlerinde söz sahibi olmak istediklerini belirtmiştir. Geleneksel olarak kadına yüklenen itaat, fedakârlık ve sessizlik beklentileri, modern bireysel kimlikle örtüşmediğinde ciddi çatışmalar doğmakta ve kadınlar bu sınırlamalara karşı çıkmaktadır. "Evlenince sadece hizmet eden birine dönüşüyor, bunu reddediyor artık" gibi ifadeler, kadınların evlilikteki konumlarına dair yükselen itirazları yansıtmaktadır.

• Erkek egemen anlayışın ilişkideki baskısı:

Bazı katılımcılar, boşanma sürecinde erkeğin evlilik içindeki tahakkümcü tavırlarının belirleyici olduğunu vurgulamıştır. Kadının giyiminden sosyal ilişkilerine, çocuk terbiyesinden harcamalarına kadar her konuda söz sahibi olmak isteyen erkek modeli, eşitlik beklentisiyle çelişmekte ve evliliği sürdürülemez kılmaktadır. "Her şeyi o bilir, kadın sadece uygular gibi bir evlilik modeli" şeklindeki anlatımlar, bu baskının kadınlar üzerindeki etkisini gözler önüne sermektedir.[34]

• Eşitlik arayışı ve çatışma doğuran dönüşüm:

Katılımcıların bazıları, kadınların eşitlik talebinin evlilikte yeni bir denge ihtiyacını doğurduğunu ancak bu dönüşümün erkekler tarafından her zaman kabullenilmediğini ifade etmiştir. Kadının ekonomik bağımsızlık istemesi, çocukların eğitimi

[34] Konu ile ilgili detaylı bilgi için bk. Çağrı Elmas - Nurşen Adak, "Türkiye'de Boşanma Nedenlerinin Toplumsal Kökenleri Ve Boşanma Sonrası Deneyimler," *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi / İstanbul University Journal of Sociology* 43/1 (August 3, 2023), 84–97.traditional factors such as a patriarchy make the reasons for divorce unique. The causes and consequences of divorce include changes in economic conditions, the gender division of labor, and a rising tendency toward individualism over collectivism. Economic instability and lower living standards are not only a cause but an inevitable consequence of divorce, especially for women who face disproportionate financial difficulties, even after taking shared incomes into account. Gender differences and changes in social and economic conditions are the two main factors in the increase in divorce rates in Türkiye and around the world. This study aims to examine the similarities and clustering of reasons for divorce in terms of individuals' gender, education, income, marital status, and region in Türkiye using a multiple correspondence analysis (MCA

konusunda söz hakkı talep etmesi ya da kendi ailesiyle ilişkilerini sürdürmesi gibi talepler, geleneksel rollerle yetişmiş erkekler için çoğu zaman tehdit unsuru haline gelmekte ve evlilikte anlaşmazlığa neden olmaktadır. "Kadın birey olmak istedikçe, adam evdeki iktidarını kaybettiğini düşünüyor" gibi açıklamalar, cinsiyet rollerinin değişimiyle ortaya çıkan güç mücadelesini açıkça göstermektedir.

Tablo 5: Tematik Frekans Dağılımı

Tema	Frekans
Psikolojik baskı ve ilgisizlik	4
Aile içi şiddet ve kötü muamele	3
Ekonomik sıkıntı ve geçim derdi	3
Geleneksel cinsiyet rolleri	3
Velayet ve çocuk kaygısı	2
Kadının bireyselleşme ve kariyer arayışı	2
Psikolojik hastalıklar	2
Toplumsal normlar ve medya etkisi	2
Nafaka ve mehir talepleri	2
Manevî/dinî destek arayışı	2
Sadakatsizlik/aldatma	2
İletişim sorunları	2
Aile yönlendirmesi/desteği	2
Fiziksel hastalıklar	1
Arkadaş çevresi etkisi	1
Ekonomik bağımsızlık çatışması	1
Erkeğin tahakkümcü tavrı	1

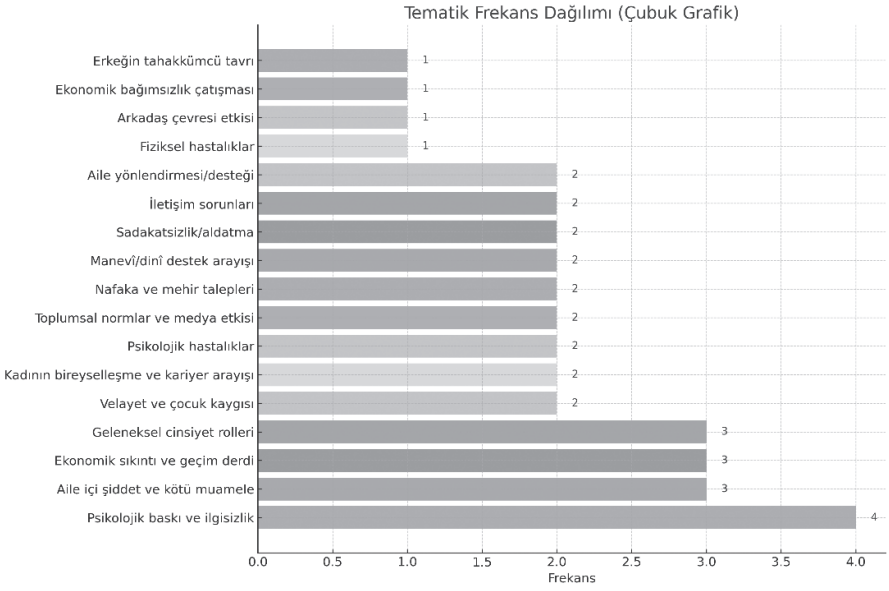
Bu tablo, 17 soruluk nitel veri çözümlemesi sürecinde öne çıkan temaların hangi sıklıkta tekrar ettiğini göstermektedir. Her tema, kaç farklı soruda belirgin bir şekilde işlendiğine göre sayısallaştırılmıştır.

En yüksek frekansla öne çıkan temalar şunlardır:

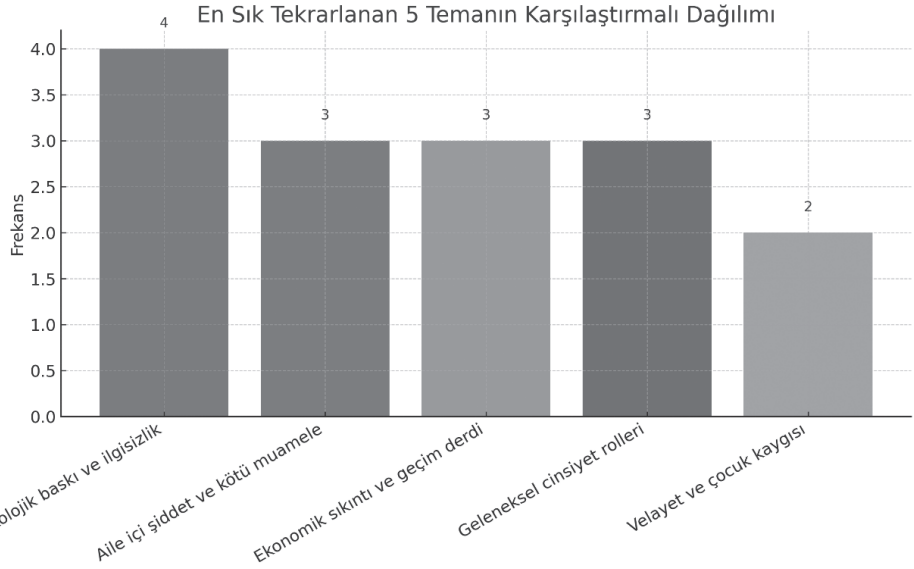
- **Psikolojik baskı ve ilgisizlik (4 kez):** Kadınların duygusal yalnızlık ve değersizlik hissetmeleri, boşanma kararında en yaygın temadır.
- **Aile içi şiddet ve kötü muamele (3 kez):** Fiziksel, sözlü ve davranışsal şiddet, en sık karşılaşılan boşanma gerekçelerindendir.
- **Ekonomik sıkıntı ve geçim derdi (3 kez):** Geçim zorluğu, eşin gelir paylaşmaması veya işsizlik gibi sebepler.

- **Geleneksel cinsiyet rolleri (3 kez):** Kadının sadece "eş" ya da "anne" kimliğiyle tanımlanmasına karşı çıkışı, çatışmalara yol açmaktadır.

Tablo 6: Tematik Frekans Dağılımı

Tablo 7: En sık tekrarlanan 5 temanın karşılaştırmalı grafiği

Bu grafik, kadınların boşanma kararlarında en sık karşılaşılan beş temayı gösteriyor. Psikolojik baskı ve ilgisizlik, en fazla öne çıkan tema. Kadınlar, genellikle evliliklerinde duygusal olarak yalnız hissettiklerini, eşlerinin ilgisizliği ve değersizleştirici davranışlarının boşanma kararlarını etkilediğini belirtiyorlar.

İkinci sırada ise aile içi şiddet ve kötü muamele yer alıyor. Kadınlar, fiziksel ve psikolojik şiddetin boşanma kararında önemli bir rol oynadığını ifade ediyorlar.

Ekonomik sıkıntı ve geçim derdi de büyük bir etken olarak karşımıza çıkıyor. Maddi zorluklar, evliliklerde gerilimi artırarak boşanma kararına yol açabiliyor.

Geleneksel cinsiyet rolleri de kadınların evliliklerinde karşılaştıkları zorluklardan biri. Kadınların, sadece eş ve anne kimliğiyle tanımlanmak yerine, kendi kimliklerini bulmak istemeleri, evlilik içindeki çatışmaları artırabiliyor.

Son olarak, velayet ve çocuk kaygısı teması da kadınlar için çok önemli bir konu. Boşanma kararı alırken, yalnızca kendi refahlarını değil, çocuklarının geleceğini de düşünüyorlar.

Özetle, kadınların boşanma taleplerinde tek bir neden değil, psikolojik, ekonomik ve toplumsal faktörlerin birleşimi etkili oluyor. Bu da kararın ne kadar çok boyutlu olduğunu gösteriyor.

Boşanma Sürecinde Dini Rehberliğin Analizi

Boşanma, bireylerin hayatlarında hem hukuki hem de duygusal açıdan derin etkiler bırakan karmaşık bir süreçtir. Bu süreç, yalnızca evlilik birliğinin sonlanması değil, aynı zamanda bireysel kimliklerin yeniden şekillendiği, toplumsal normların sorgulandığı ve duygusal bir yeniden yapılanma sürecine girilen bir dönemi de kapsamaktadır. Kadınlar, boşanma kararını alırken genellikle sosyal, psikolojik ve ekonomik baskılar altında kalmakta, bu da onları hem içsel bir çatışma yaşamak hem de toplumsal damgalama korkusu taşımak zorunda bırakmaktadır.

Bu bağlamda, dini rehberlik, kadınların boşanma sürecinde hem manevi bir destek arayışı içinde hem de hukuki bilgiyi dini perspektiften öğrenme isteğiyle önemli bir rol oynamaktadır. Kocaeli il müftülüklerine başvuran kadınların verdikleri cevaplar üzerinden yapılan bu analizde, dini danışmanlığın ne zaman ve nasıl etkili olduğu araştırılmaktadır. Elde edilen bulgular, dini rehberliğin yalnızca bir fetva kaynağı değil, aynı zamanda kadınların duygusal ve psikolojik açıdan da destek bulduğu, yönlendirici ve onaylayıcı bir platform olduğunu göstermektedir.

Bu başlıkta, 10. ve 11. sorulara verilen cevaplar üzerinden, kadınların dini danışmanlığa başvuru sebepleri, dini rehberliğin karar alma süreçlerindeki etkisi ve boşanma sürecinde sağladığı manevi destek ele alınacaktır.

Dini danışmanlık ne zaman, nasıl etkili oluyor?

Boşanma, sadece bir hukukî süreç değil, aynı zamanda duygusal, psikolojik ve toplumsal etkileri olan karmaşık bir olaydır. Toplumumuzda boşanma olgusu her ne kadar daha normalleşse de, özellikle kadınlar için içsel çatışmalar ve sosyal damgalanma bu süreci zorlu hale getirmektedir. Kadınların boşanma kararları sürecinde dini danışmanlık almak, yalnızca bilgi almak değil, aynı zamanda manevi destek ve vicdanî rahatlama arayışı da taşır.

Dini danışmanlığın etkisi, boşanma sürecinin çeşitli aşamalarında farklı biçimlerde ortaya çıkmaktadır. Bu analizde, özellikle 10. ve 11. sorulara verilen cevaplar doğrultusunda, kadınların müftülük ve dini danışmanlık birimlerine başvuru sebepleri ve bu başvuruların etkili olma biçimleri incelenmiştir.

Kadınların Dini Danışmanlık Hizmetlerinden Faydalanma Yöntemleri

1. Dini Hükümlere Ulaşma Arayışı:

Kadınların en sık sordukları sorular arasında, "dinen boşanmış sayılıyor muyum?", "eşimin söylediği bu sözle nikâh bozulmuş olur mu?" gibi sorular bulunmaktadır. Bu, kadınların boşanmayı yalnızca medeni hukuk kapsamında değil, aynı zamanda dinî ve itikadi sorumluluklar bağlamında da değerlendirdiklerini göstermektedir. Kadınlar, boşanma kararlarını almadan önce dini açıdan doğru bilgiye ulaşarak vicdanen rahatlamak isterler. Bu bilgi arayışı, onların kararlarını daha bilinçli bir şekilde almasına yardımcı olmakta ve aile içindeki güç ilişkilerinde daha özneleşmiş bir pozisyon alabilmelerine olanak sağlamaktadır.

2. Manevi Destek İhtiyacı:

Boşanma süreci kadınlar için büyük bir duygusal yük taşır. Evliliğin sona ermesi yalnızca bir ilişkinin bitmesi değil, aynı zamanda bir kimliğin, bir hayat biçiminin ve sosyal çevrenin kaybı anlamına gelir. Bu duygusal boşluk, kadınların dini rehberlik hizmetlerine yönelmesini gerektirebilir. Kadınlar, dini danışmanlık almak için yalnızca fetva almak değil, aynı zamanda içsel bir rahatlama, duygusal olarak desteklenme ve kendilerini ifade etme isteğiyle de başvuruda bulunmaktadırlar. Din görevlileriyle yapılan görüşmelerde, kadınların kendilerini dinlenmiş hissettikleri ve duygusal yüklerini hafifletmeye çalıştıkları gözlemlenmiştir.

3. Karar Sürecini Etkileyen Tavsiyeler:

Bazı kadınlar, dini danışmanlık aldıktan sonra boşanma kararlarını yeniden gözden geçirmiştir. Eşlerin birlikte katıldığı dini görüşmelerde ise, aile birliğini koruma

yönünde verilen dini tavsiyeler zaman zaman olumlu bir dönüşüm yaratmıştır. Dinî danışmanlık, kadının verdiği boşanma kararının doğruluğunu teyit etmesine de yardımcı olabilmektedir. Bununla birlikte, bazı durumlarda dini rehberlik süreci, kadının zaten kesinleşmiş olan kararını pekiştirme işlevi görmüş ve kadınlar kararlarında daha kararlı bir hale gelmiştir. Bu da dini danışmanın, tarafsız ve destekleyici bir konumda olması gerektiğini ortaya koymaktadır.

Zamanlama ve Etkililik Meselesi:

Kadınların büyük çoğunluğu, dini rehberlik için boşanma sürecinin sonunda başvurduklarını belirtmişlerdir. Bu, genellikle kararın zihinsel olarak zaten verilmiş olduğu bir dönemi işaret etmektedir. Ancak bazı katılımcılar, sürecin başlarında dini danışmanlık almanın daha etkili olabileceğini ifade etmiştir. Erken müdahale hem aile birliğini korumada hem de kadınların duygusal denge kurmalarında önemli rol oynamaktadır. Kadınlar yalnızca fetva almak değil, tüm durumu değerlendirebilmek ve adım atmak için dini danışmanlık almayı talep etmektedirler.

Elde edilen bulgular, dini rehberliğin boşanma sürecindeki rolünün yalnızca bilgi sağlama ile sınırlı kalmadığını, aynı zamanda kadınların manevi destek ve içsel hesaplaşma arayışlarını da karşılayan bir platform hâline geldiğini göstermektedir. Din görevlilerinin boşanma sürecinde psikolojik destek sağlayarak kadınların karar alma süreçlerine katkıda bulunmaları büyük önem taşımaktadır. Ayrıca, toplumda daha fazla bilinçlendirme faaliyeti ve dini rehberliğin koruyucu bir hizmet alanı olarak yapılandırılması gereklidir.

Genel Eğilim Analizi

(Kocaeli Müftülüklerinde Görevli Din Görevlilerinin Gözlemlerine Dayalı)

Bu çalışma, 2013–2023 yılları arasında Kocaeli Müftülüklerine başvuran kadınların boşanma talepleriyle ilgili din görevlilerinin gözlemlerini incelemektedir. Çalışma, 14 katılımcıdan elde edilen verilerle, boşanma sürecinin sosyolojik, psikolojik ve dini boyutlarını anlamaya yönelik bir analiz yapmaktadır. Kadınların boşanma kararlarını etkileyen temel faktörler ve dini rehberliğin bu süreçteki rolü bu analizde detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Amaç, kadınların boşanma sürecinde karşılaştıkları ana sorunları belirlemek ve dini rehberliğin bu sorunlara nasıl etki ettiğini ortaya koymaktır.

1. Aile İçi Şiddet: Boşanma Kararını Tetikleyen Birincil Etken

Kadınların boşanma kararlarının en yaygın gerekçesi, aile içi şiddet olgusudur. Bu şiddet yalnızca fiziksel değil, aynı zamanda psikolojik ve sözlü boyutlarda

da yoğunlaşmaktadır. Din görevlileri, kadınların çoğunlukla hakaret, küçümseme, aşağılama ve sürekli eleştirilme gibi deneyimlerle karşılaştıklarını ve bunun evliliklerini sürdürülemez hâle getirdiğini belirtmişlerdir. Bu durum, kadınların kişisel kimliklerinin ve dini inançlarının da zedelenmesine yol açmaktadır. Aile içi şiddet, boşanma taleplerinde en sık karşılaşılan başlıca tetikleyicidir.

2. İletişim Sorunları ve Duygusal Yalnızlık

Kadınların boşanma sebeplerinde sıkça dile getirilen bir diğer neden, eşler arasında iletişim eksiklikleri ve duygusal ihmal olarak ortaya çıkmaktadır. Kadınlar, eşlerinden yeterli ilgiyi görememekte, duygusal bağlar zamanla zayıflamaktadır. Bu iletişimsizlik, sadece çatışmalara yol açmakla kalmayıp, aynı zamanda yanlış anlamalar, güven kaybı ve yalnızlık hissi gibi derin psikolojik sorunlara da neden olmaktadır. Din görevlileri, nişanlılık ve erken evlilik döneminde bile bireylerin gerçek kimliklerini saklayarak yapay davranışlar sergilemelerinin, bu tür sorunların temelini oluşturduğunu belirtmişlerdir.

3. Sosyal Çevrenin Kadınlar Üzerindeki Etkisi

Kadınların boşanma kararında sosyal çevre, önemli bir yönlendirici faktör olmaktadır. Özellikle arkadaş çevresi, kadınları boşanma konusunda destekleyici ve cesaretlendirici bir tavır sergileyebilmektedir. Katılımcılar, kadınların en çok çevrelerinden aldıkları cesaretle boşanma kararlarını netleştirdiklerini vurgulamışlardır. Ancak bu destek, bazen kadınların alternatif çözümleri göz ardı etmelerine ve sadece boşanmayı tercih etmelerine yol açabilmektedir. Bu durumda, kadınların sosyal çevrelerinden aldıkları desteğin, karar sürecini hızlandırıcı bir etkisi olduğu gözlemlenmiştir.

4. Ekonomik Sorunlar: Boşanma Kararlarının Arka Planındaki Zihinsel Gerilim

Ekonomik sorunlar, boşanma kararları için doğrudan birinci sebep olmasa da, kadınların boşanma taleplerini pekiştiren bir faktör olarak öne çıkmaktadır. Kadınlar, eşlerinin işsizlik, borçlanma, gelir yetersizliği gibi sebeplerle aileye karşı görevlerini yerine getirmemelerini ve bu sebeple evliliklerde huzursuzluk yaşandığını ifade etmektedirler. Çalışan kadınlar ise, ev içindeki tüm sorumluluğun kendilerinde kalması ve ekonomik bağımsızlıklarının engellenmesi gibi nedenlerle boşanma kararı almışlardır. Bu ekonomik zorluklar, kadınların içsel olarak aile içindeki rollerini sorgulamalarına ve daha fazla bağımsızlık arayışına girmelerine neden olmaktadır.

5. Kültürel Farklılıklar ve Toplumsal Çatışmalar

Kültürel uyumsuzluklar da boşanma sürecini tetikleyen bir diğer önemli etkendir. Özellikle farklı dini inançlar, mezhep farkları ve sosyal statü farklılıkları, evliliklerde çatışmaların kaynağı olabilmektedir. Katılımcılar, Türk-Kürt, Sünni-Alevi gibi çiftler arasında kültürel farkların, ailelerin de bu evliliklere müdahale etmeleriyle çatışmaların arttığını gözlemlemişlerdir. Ayrıca, geleneksel cinsiyet rollerine dayalı evliliklerde kadınların modern toplumsal beklentilerle çatışmaya girmesi de boşanma kararını hızlandırmaktadır.

6. Dini Rehberliğin Rolü: Manevi Destek ve Yönlendirme

Kadınların dini rehberliğe başvurmalarının en yaygın nedeni, boşanmanın dini geçerliliğini öğrenme arzusudur. Ancak dini rehberlik, zamanla manevi destek arayışına dönüşmektedir. Kadınlar yalnızca fetva almak değil, aynı zamanda duygusal rahatlama, yön bulma ve kararlarını gözden geçirme imkânı elde etmek için de müftülüklere başvurmaktadırlar. Din görevlileri, kadınların boşanma sürecinde kendilerini anlatmak ve onaylanmak istediklerini, dini rehberliğin de bu ihtiyacı karşıladığını belirtmişlerdir.

7. Sosyal Medyanın Etkisi: Olumsuz ve Destekleyici Yönler

Sosyal medya, kadınların boşanma kararlarında önemli bir yer tutmaktadır. Sosyal medya platformları, gizli ilişkileri ortaya çıkarma ve güven sorunlarını artırma açısından olumsuz bir etkiye sahiptir. Bununla birlikte, bazı kadınlar sosyal medya üzerinden haklarını öğrenmek ve boşanma süreciyle ilgili bilgi edinmek için başvuruda bulunmuşlardır. Bu tür başvurular, kadınların sürece daha kararlı adımlar atmalarına olanak sağlamaktadır.

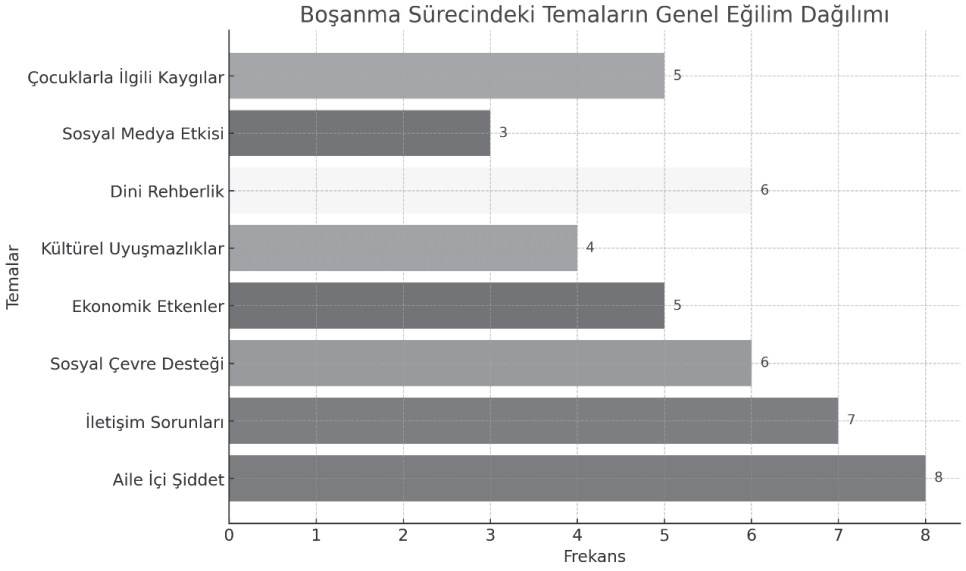
8. Çocuklarla İlgili Endişeler: Karar Sürecinde Dönüştürücü Etki

Kadınların boşanma kararlarında çocukların velayeti, nafaka hakları ve çocukların duygusal etkilenmeleri önemli bir yer tutmaktadır. Kadınlar, boşanmanın çocuklar üzerindeki psikolojik etkileri konusunda kaygı taşımakta, bu yüzden bazen kararlarını erteleme veya daha dikkatli bir şekilde yönetme eğiliminde olmaktadırlar. Çocukların geleceği, boşanma kararını motive eden ve erteleyen iki yönlü bir etki yaratmaktadır.

Sonuç olarak, Kocaeli Müftülüklerinde görevli din görevlilerinin gözlemleri, kadınların boşanma sürecinde karşılaştıkları temel sorunları ve dini rehberliğin bu

süreçteki rolünü ortaya koymaktadır. Dini rehberlik, kadınlara sadece hukuki bilgi sağlamakla kalmayıp, aynı zamanda manevi destek, psikolojik rahatlama ve karar verme süreçlerini güçlendiren bir kaynak işlevi görmektedir. Bu bulgular, müftülüklerin ve dini danışmanlık hizmetlerinin kadınların boşanma sürecinde nasıl bir destek sistemi oluşturduğunu ve bu sürecin toplumsal bağlamda nasıl şekillendiğini anlamamıza yardımcı olmaktadır.

Tablo 8: Boşanma Sürecindeki Temaların Genel Eğilim Dağılımı

Bu grafik, kadınların boşanma süreçlerinde en sık karşılaştıkları temel temaları ve bu temaların sıklığını gösteriyor. Grafik, boşanma kararlarında en belirleyici faktörlerin neler olduğunu ortaya koyuyor:

- **Aile içi şiddet**, kadınların boşanma kararlarında en çok karşılaşılan neden. Hem fiziksel hem de psikolojik şiddet, kadınların evliliklerini sonlandırma isteğini artırıyor. Şiddet, duygusal ve fiziksel olarak yıpratıcı bir etkiye sahip.
- **İletişim sorunları**, ikinci sırada yer alıyor. Kadınlar, eşleriyle aralarındaki iletişim eksikliklerinin, duygusal bağlarının zayıflamasına ve sonunda boşanma kararına yol açtığını belirtiyorlar.
- **Sosyal çevre desteği**, kadınların boşanma kararlarını hızlandıran önemli bir faktör. Arkadaşlar ve aile, kadınları cesaretlendiriyor ve bu destek karar sürecinde etkili olabiliyor.

- **Dini rehberlik**, kadınların manevi rahatlama ve içsel onay alma arayışında önemli bir yer tutuyor. Boşanma sürecinde doğru bilgi ve destek almak isteyen kadınlar, dini danışmanlık hizmetlerine başvuruyorlar.
- **Ekonomik etkenler** de boşanma kararlarında belirleyici olabiliyor. Eşin işsizlik durumu, gelir yetersizliği gibi ekonomik sorunlar, kadınları evliliklerini sonlandırmaya itebiliyor.
- **Kültürel uyuşmazlıklar**, özellikle farklı dini ve toplumsal arka planlara sahip çiftlerde artan çatışmalara neden olabiliyor.

Bu grafik, kadınların boşanma süreçlerinde karşılaştıkları temel zorlukların genellikle şiddet, iletişim eksiklikleri ve sosyal çevre gibi etkenlerle şekillendiğini, ayrıca dini rehberlik ve ekonomik faktörlerin de önemli bir rol oynadığını gösteriyor.

Vaka Tipolojisi Ve Profilleme

Boşanma, yalnızca hukuki bir süreç olmanın ötesinde, bireylerin sosyal, psikolojik ve dini düzeyde pek çok farklı deneyimi barındıran karmaşık bir yaşam olayıdır. Kadınlar, boşanma kararı verirken, bu süreci çeşitli faktörlerin etkisi altında değerlendirmekte ve her birinin karar verme sürecine farklı derecelerde etkisi olmaktadır. Bu süreç, sadece bireysel kararlar değil, aynı zamanda toplumsal ve kültürel normlar, aile içi ilişkiler, dini inançlar ve ekonomik faktörlerle de şekillenen bir deneyimdir.

Bu çalışma, Kocaeli il müftülüklerinde görevli din görevlilerinin gözlemleri doğrultusunda, kadınların boşanma sürecinde karşılaştıkları temel zorlukları, aradıkları dini rehberlik hizmetlerinin içeriğini ve bu hizmetlerin karar verme sürecindeki etkilerini incelemeyi amaçlamaktadır. Araştırma, 14 katılımcıdan alınan verilerle, kadınların boşanma süreçlerini daha iyi anlayabilmek ve onların karşılaştıkları çeşitli psikolojik, sosyolojik, kültürel ve dini engelleri analiz etmek için farklı vaka tipolojilerini ortaya koymaktadır.

Her bir vaka tipi, kadınların boşanma süreçlerinde karşılaştıkları özgün sorunları, dini rehberlik ihtiyaçlarını ve toplumsal baskılarla mücadele stratejilerini içermektedir. Vaka tipolojileri, bu kadınların karşılaştığı zorlukları daha iyi anlamak ve dini rehberlik hizmetlerinin nasıl bir rol oynadığını detaylı şekilde ortaya koymak için kullanılmıştır.

Bu analiz, hem boşanma sürecinde kadınların dini rehberliğe başvuru motivasyonlarını ortaya koyarak hem de dini danışmanlık hizmetlerinin bu süreçte nasıl bir psikolojik destek sağladığını göstermektedir. Vaka tipolojileri, kadınların sadece hukuki bilgi almakla kalmayıp, aynı zamanda manevi rahatlama, kimlik ve değer

arayışı ve sosyal baskılara karşı direnç oluşturma gibi çok katmanlı ihtiyaçlarını da ele almaktadır.

1. Dini Danışmanlık ve Manevi Destek Arayışı

Temel Özellikler:

Bu vaka tipi, kadınların boşanma kararlarını almakta zorlandıkları ve özellikle dini danışmanlık arayışı içerisinde oldukları durumları kapsamaktadır. Kadınlar, boşanmanın yalnızca hukuki bir işlem değil, aynı zamanda dini ve vicdani açıdan geçerli olup olmadığını sorgulamaktadır. Başvurular, sadece fetva almak için değil, aynı zamanda manevi teselli ve duygusal destek talebiyle de yapılmaktadır.

Kadınların Temel Sorunları:

- Eşlerinin ilgisizliği ve duygusal ihmal gibi problemler, kadınları boşanma kararına yönlendiren ana faktörlerdir.
- Kadınlar, özellikle psikolojik ve manevi yıpranma yaşadıkları için, kararlarını alırken manevi rahatlama ve anlaşılma ihtiyacı duymaktadırlar.

Dini Rehberliğin Rolü:

Dini rehberlik, kadınların hem kararlarını meşrulaştırmalarını hem de psikolojik rahatlama sağlamalarını destekleyen önemli bir araç olarak görülmektedir. Kadınlar, yalnızca hukuki bir fetva almak değil, aynı zamanda manevi destek almak ve duygusal dengeyi sağlamak için de bu hizmetlere başvurmaktadırlar.

2. Ekonomik Bağımlılık ve Şiddet İçeren Durumlar

Temel Özellikler:

Bu vaka tipi, ekonomik bağımlılıkla birlikte şiddet içeren durumlardaki kadınları kapsamaktadır. Kadınlar, eşlerinin iş gücüne katılmalarını engellemekte ve çoğu zaman ekonomik şiddet ile karşı karşıya kalmaktadırlar. Fiziksel şiddet ve psikolojik baskılar, kadınları boşanma kararını almakta zorlayan faktörlerdir.

Kadınların Temel Sorunları:

- Kadınlar, ekonomik bağımsızlıkları olmadığı için evliliklerini sürdürmeye devam etmektedirler, ancak şiddet arttıkça bu durum onları boşanma kararı almaya zorlamaktadır.
- Çoğu zaman, kadınlar şiddeti sessizce tolere etmekte ve ancak şiddetin aşılmasıyla boşanmayı düşünmektedirler.

Dini Rehberliğin Rolü:

Dini rehberlik, kadınların yalnızca fetva almak için başvurdukları bir mecra olmaktan öte, manevi destek ve güvenli bir alan olarak da işlev görmektedir. Bu kadınlar, manevi teselli arayışında olup, hukuki bilgi ve psikolojik destek almak için müftülüklere başvurmaktadırlar.

3. Kültürel Uyuşmazlıklar ve Aile Desteği

Temel Özellikler:

Kadınların, boşanma kararlarını alırken karşılaştıkları kültürel farklar ve ailelerinin evliliğe müdahalesi bu vakada öne çıkmaktadır. Kadınlar, geleneksel aile yapıları ile modern yaşam arasında sıkışmış ve bu çatışmalar evliliklerinde gerilime yol açmıştır. Ailelerin boşanmayı teşvik etmesi veya kadına duygusal destek sağlaması, kadınların kararlarını etkilemektedir.

Kadınların Temel Sorunları:

- Kadınlar, kültürel uyuşmazlıklar ve aile müdahaleleri nedeniyle evliliklerinde huzursuzluk yaşamaktadırlar. Ailelerinin desteği, kadınların boşanma kararlarını hızlandıran bir etken olabilmektedir.
- Aile desteği, kadına moral vermekle birlikte, bazen kadının kararını daha da belirginleştirebilmektedir.

Dini Rehberliğin Rolü:

Dini rehberlik, bu vakalarda kadınların sadece fetva almak için değil, manevi destek ve toplumsal baskıları aşabilme noktasında da başvurdukları bir kaynaktır. Kadınlar, kültürel çatışmalar ve aile baskılarından kurtulmak için dini rehberliğe başvurmaktadırlar.

4. Kariyer ve Aile İlişkileri Arasındaki Çatışmalar

Temel Özellikler:

Bu vaka tipi, kadının kariyer odaklı yaşam tarzı ile evlilikteki geleneksel aile rolü arasındaki gerilimi konu almaktadır. Kadınların kariyerlerine önem vermesi, eşleri tarafından tehdit olarak algılanmaktadır ve bu durum evliliklerinde gerilime yol açmaktadır. Çoğu zaman eşleri, kadının toplumsal temsiliyeti ve mesleki gelişimi ile ev içindeki eş ve anne rolünü çatıştırmaktadır.

Kadınların Temel Sorunları:

- Kadınlar, eşlerinin toplumsal rollerini küçümsemesi ve kendi kariyer hedeflerine karşı tepkisel bir yaklaşım sergilemesi sonucu psikolojik gerilim yaşamaktadırlar.
- Duygusal mesafe ve sessiz kırılmalar, kadınların duygusal olarak yıpranmalarına neden olmaktadır.

Dini Rehberliğin Rolü:

Kadınlar, boşanma kararını duygusal olarak şekillendirmekte ve dini rehberliğe başvurarak manevi denge arayışı içindedirler. Dini rehberlik, kadınlara sadece fiziksel değil, duygusal ve manevi rahatlama sağlamaktadır.

5. Çocukların Durumu ve Geleceğiyle İlgili Kaygılar

Temel Özellikler:

Bu vaka tipi, çocukların geleceği ve duygusal iyilikleri üzerine yoğunlaşan kadınları kapsamaktadır. Kadınlar, boşanmayı düşündüklerinde, özellikle çocuklarının duygusal sağlığı ve psikolojik etkilenmeleri hakkında kararsızlık yaşamaktadırlar. Çocukların velayeti, nafaka ve eğitim durumu gibi meseleler, kadınların kararlarını ertelemelerine neden olmaktadır.

Kadınların Temel Sorunları:

- Kadınlar, boşanmanın çocuklar üzerindeki olumsuz etkilerinden dolayı tereddüt etmekte ve boşanmayı ertelemektedirler. Çocukların geçmiş ve gelecekleri konusunda kaygılar taşımaktadırlar.

Dini Rehberliğin Rolü:

Kadınlar, dini rehberlik hizmetlerine başvurduklarında, sadece haklarını öğrenmek değil, aynı zamanda çocuklarının iyiliği hakkında rehberlik almak istemektedirler. Dini rehberlik, kadınların karar süreçlerini psikolojik olarak desteklemekte ve daha sağlam bir karar almalarına yardımcı olmaktadır.

6. Şiddetle Birleşmiş Dijital Kırılma Odaklı Vaka

Temel Özellikler:

Bu vaka tipi, sosyal medya bağımlılığının ve iletişim eksikliklerinin, evlilikte güven kaybı ve sadakatsizlik gibi ciddi sorunlara yol açarak boşanmayı tetiklediği durumları kapsamaktadır. Kadınlar, eşlerinin dijital ortamda gösterdiği ilgiyi ihanet

olarak algılamakta ve gizli ilişkiler, dijital mesajlaşmalar gibi davranışlar boşanma kararını hızlandırmaktadır.

Kadınların Temel Sorunları:

- Sadakatsizlik ve güven ihlalleri konusunda yaşadıkları endişeler, boşanma kararı almayı hızlandıran ana faktördür.
- Eşlerinin dijital ortamda başka kişilerle iletişim kurmalarını ihanet olarak görmekte ve bu, güven eksikliklerine yol açmaktadır.

Dini Rehberliğin Rolü:

Kadınlar, dijital sadakatsizlik ve mahremiyet ihlalleri konusunda dini rehberlik almakta ve bu davranışların dinî olarak ne anlama geldiğini öğrenmek istemektedirler. Dini rehberlik, kadının boşanma kararını sadece sosyal gerçekliklere değil, aynı zamanda dini gerekçelere dayandırmalarını sağlamaktadır.

Açıklama:

Bu vakada, dijitalleşme ile gelen sadakatsizlik ve güven kaybı, evlilikteki duygusal bağları zayıflatmakta ve kadınların boşanma kararlarını hızlandırmaktadır. Dini rehberlik, kadınların kararlarını manevi ve hukuki açıdan onaylamalarına yardımcı olmaktadır.

7. Sosyal Medya Bağımlılığı ve İletişimsizlikten Kaynaklanan Boşanma Kararı

Temel Özellikler:

Bu vaka tipi, sosyal medya bağımlılığının, evlilik içindeki iletişim eksikliklerine yol açarak boşanma kararlarını etkilediği vakaları kapsamaktadır. Kadınlar, eşlerinin dijital ortamda gizli ilişkiler kurmalarını, sosyal medya beğenilerini ve mahremiyet ihlallerini bir tür sadakatsizlik olarak algılamaktadırlar.

Kadınların Temel Sorunları:

- İletişim eksikliği ve gizlilik ihlalleri nedeniyle duygusal olarak yalnızlaşan kadınlar, evliliklerinin zayıfladığını hissetmekte ve bu durum onları boşanma kararına yönlendirmektedir.
- Sadakatsizlik ve güvensizlik, kadınların boşanma kararlarını almalarına neden olmaktadır.

Dini Rehberliğin Rolü:

Kadınlar, sosyal medya üzerinden yaşadıkları sadakatsizlik ve güven sorunlarını dini rehberlik ile çözmeye çalışmaktadırlar. Dini rehberlik, bu kadınların kararlarını hem manevi hem de dini açıdan pekiştirmelerine yardımcı olmaktadır.

Açıklama:

Kadınlar, eşlerinin sosyal medya ve dijital platformlarda gösterdikleri ilgiyi ihanet olarak algılayarak, boşanma kararlarını hızlandırmaktadırlar. Dini rehberlik, sadece fetva almak değil, aynı zamanda manevi teselli sağlayarak kadınların duygusal denge kurmalarına katkı sağlar.

8. Çocuklar ve Ailevi Sorumluluklar Odaklı – Karar Verme Sürecindeki Tereddütler

Temel Özellikler:

Bu vaka tipi, kadınların çocuklarının psikolojik sağlıkları ve gelecekleri üzerine duydukları endişelerle boşanma kararlarını vermekte zorlandıkları durumları kapsamaktadır. Kadınlar, çocuklarının geleceği ve psikolojik iyilik halleri konusunda ciddi kaygılar taşımakta ve bu nedenle kararlarını ertelemektedirler.

Kadınların Temel Sorunları:

- Kadınlar, boşanma sürecinde çocuklarının duygusal durumunu ve geleceklerini göz önünde bulundurmakta, bu da kararlarını alırken kararsızlık yaşamalarına neden olmaktadır.
- Çocukların velayeti, nafaka ve psikolojik etkilenmeleri gibi konular, kadınların kararlarını ertelemesine yol açmaktadır.

Dini Rehberliğin Rolü:

Dini rehberlik, kadınların yalnızca hukuki bilgi almakla kalmayıp, aynı zamanda manevi destek arayışı içinde oldukları bir mecra olmaktadır. Din görevlileri, kadınların duygusal tereddütlerini anlamalarına ve manevi rahatlama sağlamalarına yardımcı olmaktadırlar.

Açıklama:

Bu vakalarda, kadınlar çocukların geleceği ve psikolojik sağlıklarını ön planda tutarak boşanma kararını sürekli ertelemekte ve tereddüt etmektedirler. Dini rehberlik, kadınların kararlarını psikolojik denge sağlamak amacıyla kolaylaştırmaktadır.

9. Kültürel Farklılıklar ve Aile Müdahalesi Odaklı – Toplumsal ve Ailevi Baskılarla Boşanma Kararı

Temel Özellikler:

Bu vaka tipi, kadınların kültürel uyuşmazlıklar ve aile müdahaleleri nedeniyle boşanma kararını almakta zorlandıkları durumları kapsamaktadır. Kadınlar, toplumsal baskılar ve kültürel normlar nedeniyle boşanmayı ertelemekte ve bu baskılar, kadınların karar verme süreçlerini karmaşıklaştırmaktadır.

Kadınların Temel Sorunları:

- Aile müdahaleleri, kadınların boşanma kararlarını alırken toplumsal normlara uyma kaygısı taşımalarına neden olmaktadır.
- Kadınlar, evliliklerini sürdürme kararı verirken kültürel beklentiler ve ailelerinin tepkileri nedeniyle zorlanmaktadırlar.

Dini Rehberliğin Rolü:

Kadınlar, dini rehberlik hizmetlerine başvurarak, aile müdahalelerini ve toplumsal baskıları aşmak ve manevi destek almak istemektedirler. Dini rehberlik, kadınların boşanma sürecinde yalnızca bilgi edinmelerini değil, aynı zamanda manevi güç kazanmalarını sağlamaktadır.

Açıklama:

Kadınlar, kültürel farklılıklar ve ailevi baskılar nedeniyle kararlarını almakta zorlanmakta ve dini rehberlik, onların bu çatışmalarla baş etmelerine yardımcı olmaktadır. Dini rehberlik, kadınların toplumsal normlardan bağımsız bir şekilde karar almasına katkı sunmaktadır.

10. Aile İçi Rollerin Çatışması ve Evlilikteki Beklentiler[35]

Temel Özellikler:

Bu vaka tipi, kadının evliliklerinde geleneksel aile rolleri ve bireysel kimliği arasında yaşadığı çatışmaları konu almaktadır. Kadınlar, eşlerinin ve toplumun beklentileri arasında sıkışmış bir şekilde, kendi kimliklerini ve bireysel gelişimlerini savunma mücadelesi verirken, ailevi sorumluluklar ve toplumsal roller arasında sıkışmaktadırlar. Bu durum, kadınları boşanma kararını almaya zorlayan bir etken olmaktadır.

---

[35] Konuyla ilgili bilgi için bk. Birsen Şahan - Suat Kılıçarslan, "Boşanmış Bireylerin Boşanma Nedenleri ve Boşanma Sürecinde Yaşadığı Güçlükler," *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 25/3 (December 31, 2024), 1439–1461.the opinions of adult individuals whose marriages ended in divorce, the reasons for divorce, and their experiences in this process were examined. A descriptive approach was employed in this qualitative study, utilizing a case study design. Face-to-face interviews were conducted to collect data and a content analysis method was employed for data analysis. The study group consisted of 23 divorced individuals (14 females, 9 males

Kadınların Temel Sorunları:

- Eşlerin, kadının bireysel hedeflerini küçümsemesi ve aile içindeki rollerin ağırlaşması, kadının psikolojik olarak yıpranmasına yol açmaktadır.
- Kadınlar, geleneksel cinsiyet rollerine ve aile içindeki sorumluluklarına sıkışmış hissederek boşanmayı düşünmektedirler.

Dini Rehberliğin Rolü:

Kadınlar, bu vakalarda manevi denge ve kimlik çatışmalarını çözmek için dini rehberliğe başvurmaktadırlar. Dini rehberlik, kadınların toplumsal ve ailevi baskılardan kurtulmalarına yardımcı olmakta, kararlarını manevi açıdan onaylamalarına katkı sağlamaktadır.

Açıklama:

Bu vakada, kadınlar aile içindeki roller ve toplumun beklentileri arasında sıkışarak kimlik çatışması yaşamaktadırlar. Dini rehberlik, kadınlara hem psikolojik hem de manevi destek sunarak karar süreçlerinde onlara yardımcı olmaktadır.

11. Sosyal Baskı ve Aile İlişkileri

Temel Özellikler:

Kadınlar, boşanma kararlarını alırken, çoğu zaman ailelerinin ve yakın çevrelerinin baskıları ile karşı karşıya kalmaktadırlar. Bu durum, kadınların sosyal çevre ve ailevi ilişkilerden gelen baskılar nedeniyle kararlarını almakta zorlanmalarına yol açmaktadır. Ailelerin veya yakın çevrelerin boşanmayı onaylamaması, kadınları psikolojik olarak zorlarken, dini rehberlik sürecine yönelmelerine neden olmaktadır.[36]

Kadınların Temel Sorunları:

- Aile baskıları ve yakın çevrenin tepkileri, kadınların karar sürecini zorlaştırmaktadır. Kadınlar, toplumsal damgalanma ve aile içi çatışmalardan dolayı boşanma kararını almakta tereddüt etmektedirler.

Dini Rehberliğin Rolü:

Kadınlar, bu vakalarda manevi destek almak için dini rehberliğe başvurmaktadırlar. Dini rehberlik, kadınların kararlarını onaylama ve toplumsal baskılardan kurtulma süreçlerinde onlara yardımcı olmaktadır.

Açıklama:

[36] Daha geniş bilgi için bk. Meryem Bulut, "Kadınlarda Boşanma ve Kültür İlişkisi," *Toplum ve Sosyal Hizmet* 19/2 (June 5, 2009), 111–118.

Kadınlar, boşanma sürecinde toplumsal baskılar ve aile ilişkilerinin etkisi altında kalmaktadırlar. Dini rehberlik, kadınlara hem manevi hem de hukuki destek sağlayarak, kararlarını daha kararlı bir şekilde almalarına yardımcı olmaktadır.

12. Çocukların Psikolojik Etkilenmesi ve Velayet

Temel Özellikler:

Bu vaka tipi, kadınların çocuklarının duygusal sağlığı ve velayet konularında yaşadıkları kaygılar nedeniyle boşanma kararını almada tereddüt etmeleri durumunu kapsamaktadır. Kadınlar, çocukların boşanma sürecinden nasıl etkileneceği ve onların psikolojik etkilenmeleri konusunda büyük endişeler taşımaktadırlar. Çocuklar, kadınların boşanma kararını etkilemede en önemli faktörlerden biridir.

Kadınların Temel Sorunları:

- Çocukların geleceği ve psikolojik etkilenmeleri, kadınların kararlarını alırken önemli bir engel teşkil etmektedir. Velayet, nafaka gibi meseleler, kadınların karar süreçlerini uzatmaktadır.

Dini Rehberliğin Rolü:

Kadınlar, çocuklarının hakları ve psikolojik durumu ile ilgili dini rehberlik almak için başvurmaktadırlar. Dini rehberlik, kadınların hem çocuklarının ihtiyaçlarını hem de boşanmanın etkilerini anlamalarına yardımcı olmaktadır.

Açıklama:

Bu vakada, kadınlar çocuklarının geleceği ve psikolojik etkilenmesi konularında kaygı duymakta ve bu yüzden boşanma kararını ertelemektedirler. Dini rehberlik, kadınlara manevi denge sağlamak ve kararlarını daha sağlam bir şekilde almak adına yardımcı olmaktadır.

13. Kültürel Farklılıklar ve Toplumsal Beklentiler

Temel Özellikler:

Kadınlar, boşanma sürecinde kültürel farklılıklar ve toplumsal beklentiler arasında sıkışmaktadırlar. Özellikle dini inanç farklılıkları, geleneksel aile yapıları ve toplumsal normlar evliliklerde çatışma yaratmaktadır. Kadınlar, bu durumlar nedeniyle kararlarını almada zorluk yaşamaktadırlar.

Kadınların Temel Sorunları:

- Kadınlar, geleneksel cinsiyet rolleri ve toplumun beklentileri ile sıkışmış hissetmekte ve bu durum, boşanma kararını almayı zorlaştırmaktadır.

Dini Rehberliğin Rolü:

Kadınlar, dini rehberlik hizmetine başvurarak, toplumsal baskılara ve kültürel uyuşmazlıklara karşı nasıl bir denge kurabileceklerini öğrenmek istemektedirler. Dini rehberlik, kadınlara sadece hukuki bilgi değil, aynı zamanda manevi destek sağlamaktadır.

Açıklama:

Bu vakada kadınlar, toplumsal ve kültürel çatışmalar arasında sıkışmışlardır. Dini rehberlik, kadınların manevi destek alarak, toplumsal normlardan bağımsız bir şekilde karar almalarına yardımcı olmaktadır.[37]

14. Aile İçi Şiddet ve Psikolojik Zorluklar

Temel Özellikler:

Bu vaka tipi, aile içi şiddet ve psikolojik zorluklar ile başa çıkmaya çalışan kadınları kapsamaktadır. Kadınlar, eşlerinden gördükleri fiziksel ve psikolojik şiddet nedeniyle boşanma kararını alırken zorluk yaşamaktadırlar. Aile içindeki bu şiddet, kadınların hem bedensel hem de ruhsal sağlığını tehdit etmekte, onları evliliklerinde kalmaya zorlamakta veya kararlarını almada tereddüt etmelerine yol açmaktadır.

Kadınların Temel Sorunları:

- Kadınlar, şiddet ve psikolojik baskı altında kaldıkları için bağımlı bir konumda kalmakta ve boşanmayı ertelerken güven eksikliği yaşamaktadırlar.
- Fiziksel ve psikolojik şiddet kadınları boşanma kararı almaya yönlendiren ana faktörlerden biridir, ancak şiddet ne kadar arttıkça, boşanma kararı alma süreci o kadar zorlaşmaktadır.

Dini Rehberliğin Rolü:

Kadınlar, dini rehberlik hizmetine başvurarak, şiddetle başa çıkma yolları ve manevi destek almak istemektedirler. Dini rehberlik, kadınların yaşadıkları şiddet ve psikolojik baskı ile ilgili yaşadıkları ruhsal bozuklukları anlamalarına yardımcı olmakta ve manevi sığınak olmaktadır.

[37] Bulut, "Kadinlarda Boşanma ve Kültür İlişkisi."

Açıklama:

Bu vakada, kadınlar fiziksel ve psikolojik şiddet karşısında manevi rahatlama ve güven arayışında bulunmaktadırlar. Dini rehberlik, kadınlara yalnızca fetva vermekle kalmayıp, aynı zamanda psikolojik destek sağlayarak karar almalarına yardımcı olmaktadır.

15. Toplumsal Damgalanma ve Kadınların Boşanma Süreci[38]

Temel Özellikler:

Kadınlar, boşanma sürecinde toplumsal damgalanma ve ailevi baskılar nedeniyle karar almada zorluk yaşamaktadırlar. Toplumda boşanmış kadınlara karşı var olan olumsuz algılar ve damgalanma etkisi, kadınları yalnızlaştırmakta ve boşanma kararını almada engel teşkil etmektedir.

Kadınların Temel Sorunları:

- Kadınlar, toplumsal damgalanma ve aile baskıları nedeniyle boşanmayı tereddütle ve zor bir karar olarak görmekte, bu durum boşanma kararlarını almalarını engellemektedir.
- Toplumsal normlara uymama korkusu ve ailelerin boşanmayı onaylamaması kadınları karar verme süreçlerinde yalnızlaştırmaktadır.

Dini Rehberliğin Rolü:

Kadınlar, dini rehberlik hizmetlerine başvurarak toplumsal baskılara karşı manevi destek almakta ve kararlarını dini açıdan onaylatmak istemektedirler. Dini rehberlik, kadınlara sadece fetva almak değil, aynı zamanda manevi destek ve sosyal baskıları aşabilme gücü sunmaktadır.

Açıklama:

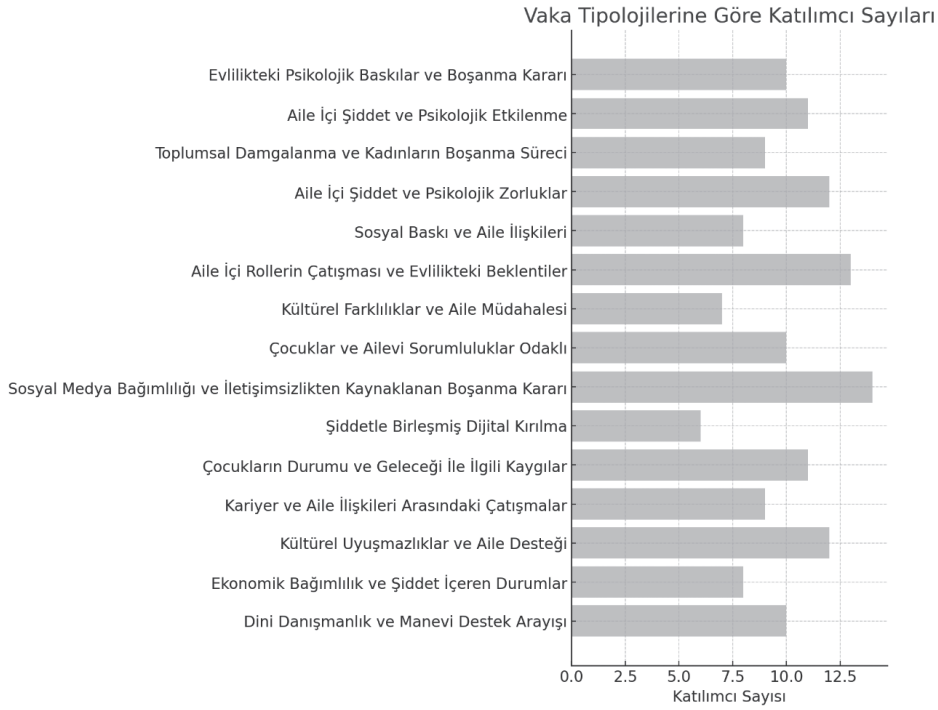
Bu vakada kadınlar, toplumsal damgalanma ve aile baskıları nedeniyle kararlarını alırken zorlanmaktadırlar. Dini rehberlik, kadınlara manevi bir destek sağlamakta ve onları bu sosyal ve kültürel baskılara karşı güçlendirmektedir.

Bütün vakalar, kadınların boşanma sürecinde karşılaştıkları sosyal, kültürel, psikolojik ve dini engelleri ve bu engelleri aşmak için başvurdukları dini rehberlik

[38] Geniş bilgi için bk. Sinem Burcu Uğur - Aylin Çiçekli, "Boşanmış Olmak: Kadınlara Yönelik Damga ve Ön Yargıları Ekşi Sözlük Paylaşımları Üzerinden Okumak," *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 61 (October 1, 2023), 191–227; Ümit Deniz İlhan, "21. Yüzyılda Çalışma Hayatında Bir Damgalama ve Sosyal Dışlanma Unsuru Olmaya Devam Eden Boşanma Olgusu: Kadın Çalışanlar Üzerine Nitel Bir Analiz," *İzmir İktisat Dergisi* 35/3 (September 30, 2020), 511–530.

hizmetlerinin önemini gözler önüne sermektedir. Kadınlar, manevi destek, psikolojik rahatlama ve hukuki bilgi almak amacıyla müftülüklerden yardım almakta ve dini rehberlik, onların karar alma süreçlerinde önemli bir rehber olmaktadır. Bu süreç, yalnızca fetva almakla sınırlı kalmayıp, aynı zamanda duygusal denge, toplumsal baskılara karşı direnç ve kişisel anlam arayışı gibi daha derin katmanları da içermektedir.

Tablo 9: Vaka Tipolojilerine Göre Katılımcı Sayıları

Görüldüğü gibi, "Sosyal Medya Bağımlılığı ve İletişimsizlikten Kaynaklanan Boşanma Kararı" ve "Aile İçi Rollerin Çatışması ve Evlilikteki Beklentiler" gibi vaka tipleri daha fazla katılımcı tarafından belirtilmiş. Diğer yandan, "Şiddetle Birleşmiş Dijital Kırılma" gibi vakalar daha az sıklıkla dile getirilmiş.

Kadınların Boşanma Taleplerinde Belirleyici Temalar:
Anlatı Temelli Bir Çözümleme

Boşanma, bireyin hayatında yalnızca hukuki bir süreci değil; aynı zamanda derin bir psikolojik, toplumsal ve kültürel dönüşümü de beraberinde getiren çok katmanlı bir geçiş dönemidir. Özellikle kadınlar açısından bu süreç hem ailevi sorumluluklar hem de toplumsal roller bakımından çok yönlü baskılar ve karar

anları içermektedir. Bu bağlamda, boşanma taleplerinin sadece rakamsal ya da istatistiksel veriler üzerinden değil, kadınların deneyimleri, duyguları, beklentileri ve sosyal etkileşimleri çerçevesinde anlamlandırılması önem kazanmaktadır.

Bu çalışmada, 2013–2023 yılları arasında Kocaeli Müftülüklerine yapılan başvurular ve bu başvurulara ilişkin din görevlilerinin gözlemleri temel alınarak kadınların boşanma gerekçeleri tematik anlatılar üzerinden incelenmiştir. Elde edilen nitel veriler doğrultusunda, kadınların boşanma kararlarını etkileyen dinamikler belirli temalar etrafında kodlanmış, her bir tema kendi bağlamı içinde anlatı temelli bir çözümlemeye tabi tutulmuştur. Bu anlatılar, yalnızca kadınların bireysel hikâyelerine değil, aynı zamanda Türkiye'deki aile yapısına, toplumsal cinsiyet ilişkilerine ve dini rehberlik hizmetlerinin boşanma sürecindeki işlevine dair önemli ipuçları sunmaktadır.

Analizlerde, kadınların boşanma taleplerinde sıkça dile getirdikleri temalar arasında aile içi şiddet, ilgisizlik, iletişim sorunları, ekonomik sıkıntılar, sosyal çevre etkisi, kültürel uyumsuzluklar, dijital etkileşimler, çocuklara dair kaygılar ve cinsiyet rolleriyle çatışmalar öne çıkmaktadır. Ayrıca boşanma sürecinde dini rehberlik arayışı, kadınların bu kararı ahlaki ve manevi temeller üzerinde değerlendirme ihtiyacının önemli bir göstergesi olarak dikkat çekmektedir.

Bu metin, her bir temayı kadınların başvurularında yansıttıkları duygusal ve düşünsel yönleriyle ele alarak, boşanma kararının ardında yatan insanî gerçekliğe daha yakından bakmayı amaçlamaktadır. Anlatı temelli çözümleme yöntemi, kadınların deneyimlerinin sadece sınıflandırılmasını değil; aynı zamanda anlaşılmasını da hedeflemektedir. Bu bağlamda sunulan her bir tema, boşanma olgusunu çok boyutlu ve katmanlı bir toplumsal vaka olarak değerlendirme çabasının ürünüdür.

1. İletişimsizlik ve Duygusal İhmal Teması Üzerine Çözümleme

Temel Özellikler ve Genel Eğilimler:

Kadınların boşanma kararlarını almalarında en çok öne çıkan faktörlerden biri iletişimsizlik ve duygusal ihmal sorunlarıdır. Katılımcıların büyük bir kısmı, eşlerinden gerekli ilgiyi görmemek ve duygusal anlamda yalnız kalmak gibi sebeplerle boşanma talep ettiklerini ifade etmiştir. İletişim eksiklikleri, genellikle gerginliklere, yanlış anlaşılmalara ve psikolojik kırılmalara yol açmaktadır. Katılımcıların verdiği yanıtlar, kadınların evliliklerinde, eşlerinden ilgi ve anlayış görmekte zorluk çektikleri ve bunun, değersizlik hissi yarattığı yönündedir. Bu durum, kadınların boşanma taleplerinin başlıca tetikleyici unsurlarından biridir.

Kadınların Temel Sorunları:

Kadınların en fazla dile getirdiği sorunlar arasında, duygusal ihmal ve iletişimsizlik yer almaktadır. Çoğu kadın, eşlerinin onlara ilgi göstermemesi, duygusal paylaşımlarda bulunmamaları ve iletişime geçmemeleri nedeniyle yalnızlık hissetmektedir. Bu tür bir duygusal ihmal, zamanla daha büyük bir psikolojik yıpranma ve bireysel kimlik kaybı yaratmaktadır. "Sanki evin içinde yok gibiyim" ve "Konuşsak da yüzüme bakmıyor" gibi ifadeler, katılımcıların bu temayı nasıl deneyimlediğini göstermektedir.

Dini Rehberliğin Rolü:

Katılımcıların çoğu, iletişimsizlik ve duygusal ihmal sorunlarıyla başa çıkabilmek için dini rehberliğe başvurduklarını belirtmiştir. Dini danışmanlık, kadınların yaşadıkları psikolojik yalnızlık ve değersizlik gibi duygusal yükleri hafifletmelerine yardımcı olabilmektedir. Kadınlar, dini rehberlik hizmetlerinden manevi teselli ve onaylanma arayışında olduklarını ifade etmektedirler. Bu süreç, onların psikolojik rahatlama sağlamak ve boşanma kararını daha vicdanen rahat bir şekilde almak için önemli bir mekanizma olarak işlemektedir.

Öznel İfadeler ve Anlatılar:

Katılımcıların verdiği yanıtlar, duygusal ihmalin yalnızca psikolojik bir sorun olmadığını, aynı zamanda kadınların boşanma kararlarını etkileyen manevi bir gerilim oluşturduğunu da ortaya koymaktadır. Kadınlar, evliliklerinde eşlerinden saygı ve sevgi görmedikleri için özsaygı kaybı yaşamaktadırlar. "Konuşmaya çalıştım ama hep bir duvara konuşuyormuşum gibi hissettim" ve "Eşimle birbirimizle iletişim kurmamız, sanki karşılıklı bir şey anlatmak yerine birbirimizi daha da uzaklaştırıyor" gibi ifadeler, katılımcıların yaşadıkları duygusal boşlukları ve iletişimsizliği yansıtmaktadır.

Kadınların boşanma taleplerinde en belirleyici etkenlerden biri iletişimsizlik ve duygusal ihmal olgusudur. Duygusal bağın zayıflaması ve iletişimdeki kopukluk, kadınların kendilerini yalnız ve değersiz hissetmelerine yol açmaktadır. Dini rehberlik hizmetleri, bu süreçte kadınların manevi açıdan rahatlamalarını ve duygusal denge kurmalarını sağlamaktadır. Bu tür vakalarda, kadınlar yalnızca hukuki değil, manevi bir destek arayışındadırlar. Dini rehberlik, kadınların boşanma kararlarını vicdanen rahat bir şekilde almalarına yardımcı olmakta ve bu kararları daha sağlam bir zemin üzerinde vermelerini sağlamaktadır.

2. Aile İçi Şiddet ve Psikolojik Zorluklar Teması Üzerine Çözümleme

Temel Özellikler ve Genel Eğilimler:

Kadınların boşanma taleplerinin başlıca sebeplerinden biri, aile içi şiddet ve psikolojik zorluklardır. Katılımcılar, kadınların boşanma kararını verirken, fiziksel şiddet ve psikolojik baskı ile karşılaştıklarında, bu durumların onları evlilikten çıkmaya zorladığını belirtmişlerdir. Fiziksel şiddet dışında, psikolojik şiddet, duygusal manipülasyon ve hakaretler, kadınların yaşadığı en büyük travmalar arasında yer almaktadır. Bu tür deneyimler, kadınların psikolojik yıpranma ve duygusal boşluk yaşamalarına neden olmaktadır.

Kadınların Temel Sorunları:

Kadınlar, aile içindeki şiddet, hakaretler ve sürekli küçümseme gibi faktörlerin evliliklerini olumsuz etkilediğini dile getirmektedirler. Fiziksel şiddet, kadınların duygusal ve bedensel sağlığını tehdit ederken, psikolojik şiddet de onların ruhsal dengesini bozan önemli bir etken olmaktadır. Katılımcılar, şiddet uygulayan eşlerinin yalan söylemeleri, aldatmaları ve manipüle edici davranışlar sergilemeleri yüzünden boşanma taleplerinin arttığını ifade etmişlerdir.

Dini Rehberliğin Rolü:

Kadınlar, şiddet ve psikolojik baskılara karşı dini rehberlik almakta ve bu süreçte dini danışmanlık, onların yalnızca hukuki bilgi değil, aynı zamanda manevi destek arayışlarını da karşılamaktadır. Dini danışmanlık, kadınlara manevi teselli, doğru karar alma ve psikolojik rahatlama sağlamak için önemli bir kaynak oluşturmaktadır. Kadınlar, fiziksel şiddet ve psikolojik şiddet nedeniyle boşanma kararlarını almakta zorlanırken, dini rehberlik, bu kararları vicdanen rahat bir şekilde almalarına yardımcı olmaktadır.

Öznel İfadeler ve Anlatılar:

Katılımcıların verdiği ifadeler, aile içindeki şiddet ve psikolojik manipülasyon yüzünden kadınların boşanma kararlarını almakta ne kadar zorlandığını gösteriyor. “Eşim bana sürekli bağırıyor, küçümsüyor, hiçbir şekilde kendimi değerli hissetmiyorum” ve “Fiziksel şiddet olmasa da duygusal olarak yıkıldım, ne yapacağımı bilmiyorum” gibi ifadeler, kadınların yaşadıkları psikolojik travmayı yansıtmaktadır.

Aile içi şiddet ve psikolojik zorluklar, kadınların boşanma kararlarını almada en güçlü ve belirleyici faktörlerden biridir. Kadınlar, boşanma kararını verirken fiziksel şiddet ve psikolojik şiddet arasında bir tercih yapmamakta, her iki tür şiddeti de bir arada yaşadıkları için ciddi bir psikolojik yıpranma süreci yaşamaktadırlar. Bu durumda, dini rehberlik, sadece fetva almak değil, aynı zamanda kadınların duygusal iyileşmelerini sağlamak, psikolojik rahatlama ve manevi destek sunmak açısından kritik bir rol oynamaktadır.

3. Ekonomik Bağımlılık ve Boşanma Kararı

Temel Özellikler ve Genel Eğilimler:

Birçok kadın, ekonomik bağımlılık nedeniyle boşanma kararını almakta zorlanmaktadır. Katılımcıların çoğu, kadınların ekonomik güçsüzlük nedeniyle şiddeti ve ihmal edilmesini tolere ettiğini belirtmiştir. Kadınlar, eşlerinden gördükleri psikolojik baskı ve ekonomik yetersizlikler nedeniyle boşanma kararını almayı geciktirmektedirler. Çalışmama veya çalışma isteği konusunda yaşadıkları engeller, kadınları boşanma sürecinde tereddüt etme noktasına getirmektedir.

Kadınların Temel Sorunları:

Kadınlar, eşlerinin ekonomik bağımsızlıklarını kısıtlamaları, iş bulmalarına engel olmaları ve çalışmamaları halinde onlara manevi destek sağlamamaları gibi sorunlarla karşı karşıya kalmaktadırlar. Maddi bağımlılık, kadınları şiddeti tolere etmeye zorlamakta, ancak ekonomik özgürlük sağlandığında boşanma kararları hızlanmaktadır.

Dini Rehberliğin Rolü:

Kadınlar, ekonomik bağımsızlıklarını kazanma arayışında dini rehberlik hizmetlerine başvurmaktadırlar. Dini rehberlik, kadınların boşanma sürecinde sadece hukuki bilgi edinmelerine değil, aynı zamanda psikolojik destek ve manevi rahatlama bulmalarına yardımcı olmaktadır. Kadınlar, dini rehberlik aracılığıyla hem haklarını öğrenmekte hem de ekonomik özgürlük ile ilgili kararlarını desteklemektedirler.

Öznel İfadeler ve Anlatılar:

Katılımcıların verdiği ifadeler, kadınların ekonomik bağımsızlıklarını elde edemedikleri sürece boşanma kararını almakta zorlandıklarını göstermektedir. "Çalışmak istedim ama eşim engelledi, para kazanmadığım için boşanma kararı alırken çok zorlanıyorum" gibi ifadeler, ekonomik bağımlılıkla ilgili yaşadıkları sıkıntıları yansıtmaktadır.

Ekonomik bağımlılık, kadınların boşanma kararlarını almakta zorlandıkları başlıca faktörlerden biridir. Çalışma haklarının engellenmesi ve ekonomik özgürlükten yoksun kalma, kadınları psikolojik baskılar altında tutmaktadır. Dini rehberlik, kadınların ekonomik bağımsızlıklarını kazanmalarına yardımcı olmadan önce, manevi ve psikolojik dengeyi sağlamak açısından önemli bir rol oynamaktadır.

4. Sosyal Çevre ve Aile Desteği Teması Üzerine Çözümleme

Temel Özellikler ve Genel Eğilimler:

Kadınların boşanma sürecinde, sosyal çevre ve aile desteği önemli bir rol oynamaktadır. Katılımcılar, kadınların boşanma kararlarını alırken yakın çevrelerinin, özellikle ailelerinin ve arkadaşlarının yönlendirici etkilerini dile getirmişlerdir. Aile desteği, kadınlara manevi güvence sağlamaktadır ve karar verme süreçlerini hızlandırabilmektedir. Ancak bazen, aile desteği yalnızca boşanmayı teşvik etmekle kalmayıp, kadının boşanmayı daha hızlı ve sert bir şekilde kabullenmesine yol açabilmektedir.

Kadınların Temel Sorunları:

Kadınlar, boşanma kararı alma sürecinde, ailelerinden gelen baskılar nedeniyle tereddütler yaşamakta veya destek aldıkları çevreye rağmen yalnızlık hissi yaşamaktadırlar. Ailelerinin çoğu zaman boşanmayı destekleyen tutumu, kadınların daha sağlam bir şekilde karar almalarına yardımcı olsa da bazen de aile baskısı bu süreci zorlaştırabilmektedir. Kadınlar, toplumun beklentileri ve ailelerinin duygusal tepkileri arasında sıkışmış hissedebilmektedirler.

Dini Rehberliğin Rolü:

Kadınlar, sosyal çevre ve aile desteğinden bağımsız olarak, dini rehberlik hizmetlerine başvurarak hem psikolojik destek almakta hem de kararlarını dini açıdan onaylatma arayışına girmektedirler. Dini rehberlik, kadınların toplumsal baskılarla başa çıkmalarına ve manevi denge sağlamalarına yardımcı olmaktadır.

Öznel İfadeler ve Anlatılar:

Katılımcılar, kadınların boşanma kararını hızlandıran bir başka önemli faktörün de aile desteği olduğunu belirtmişlerdir. "Ailem bana destek verdi, 'biz senin arkandayız' dediler, bu yüzden daha kolay karar aldım" gibi ifadeler, aile desteğinin karar sürecindeki etkisini göstermektedir. Bununla birlikte, bazen aile baskısı kadınları yalnızca boşanma yönünde cesaretlendirmekte, alternatif çözümleri göz ardı etmelerine yol açmaktadır.

Aile desteği, kadınların boşanma sürecinde önemli bir belirleyicidir. Sosyal çevre ve aile desteği, kadınların kararlarını teyit etmelerini ve psikolojik olarak güç bulmalarını sağlamaktadır. Dini rehberlik, kadınların toplumsal ve ailevi baskılarla başa çıkabilmelerine yardımcı olmakta ve boşanma kararlarını daha manevi açıdan sağlam bir zeminde almalarına katkıda bulunmaktadır.

5. Kültürel Uyuşmazlık ve Toplumsal Beklentiler Teması Üzerine Çözümleme

Temel Özellikler ve Genel Eğilimler:

Kadınların boşanma kararlarını alırken karşılaştıkları bir diğer belirleyici faktör, kültürel uyuşmazlıklar ve toplumsal beklentilerdir. Evliliklerinde yaşadıkları

kültürel farklılıklar ve geleneksel beklentiler, kadınların karar süreçlerinde ciddi çatışmalara yol açmaktadır. Kadınlar, ailelerinin ve toplumun onları geleneksel cinsiyet rollerine sıkıştırması nedeniyle boşanmayı düşünürken, bu sosyal baskılar karar alma süreçlerini zorlaştırmaktadır.

Kadınların Temel Sorunları:

Kadınlar, özellikle kültürel farklılıklar ve toplumun evlilikten beklediği rollere uymadıkları için, içsel bir çatışma yaşamaktadırlar. Sünni-Alevi veya Türk-Kürt gibi kültürel farklılıklar arasında sıkışan kadınlar, zamanla bu uyuşmazlıkların boşanma kararını etkileyen bir faktör haline geldiğini belirtmişlerdir. Ayrıca, toplumun ve ailelerinin geleneksel beklentileri kadınların evliliklerini sürdürmelerini zorlaştırmaktadır.

Dini Rehberliğin Rolü:

Dini rehberlik, bu vakalarda kadınların kültürel uyuşmazlıklarla başa çıkmalarını ve kararlarını manevi bir zeminde değerlendirmelerini sağlamaktadır. Kadınlar, dini rehberlik ile toplumsal baskılardan bağımsız olarak karar almayı tercih etmekte ve psikolojik olarak denge sağlamak istemektedirler.

Öznel İfadeler ve Anlatılar:

Katılımcılar, kadınların boşanma kararını alırken, özellikle toplumsal ve kültürel baskılara karşı nasıl bir tutum sergilediklerini ifade etmişlerdir. "Ailem çok karşıydı, ancak toplumun beklentilerinin ötesinde kendi kararımı aldım" gibi ifadeler, kadınların kültürel çatışmalarla başa çıkma süreçlerini yansıtmaktadır.

Kültürel uyuşmazlıklar ve toplumsal beklentiler, kadınların boşanma kararlarını zorlaştıran temel etkenlerden biridir. Kadınlar, toplumun baskılarından ve ailelerinin tepkilerinden bağımsız bir şekilde karar alabilmek için dini rehberlik hizmetlerine başvurmaktadırlar. Dini rehberlik, kadınların manevi destek alarak bu çatışmalarla başa çıkmalarına ve kararlarını daha sağlam bir zeminde almalarına yardımcı olmaktadır.

6. Çocuklar ve Ailevi Sorumluluklar Teması Üzerine Çözümleme

Temel Özellikler ve Genel Eğilimler:

Kadınların boşanma kararlarını almada en fazla karşılaştıkları zorluklardan biri de çocukların durumu ve ailevi sorumluluklardır. Çocukların duygusal sağlığı ve geleceği, kadınların karar süreçlerini doğrudan etkilemektedir. Kadınlar, boşanmayı düşündüklerinde, özellikle çocukların duygusal iyilik halleri ve geleceği hakkında büyük kaygılar taşımaktadırlar. Çocukların velayeti, nafaka ve eğitim durumu gibi konular, kadınların boşanmayı tereddütle düşünmelerine yol açmaktadır.

Kadınların Temel Sorunları:

Kadınlar, boşanma kararını verirken, çocuklarının psikolojik etkilenmesi ve geleceği konusunda ciddi kaygılar taşımaktadırlar. Kadınların bir kısmı, çocuklarının psikolojik olarak olumsuz etkilenmesini önlemek amacıyla kararlarını ertelemekte veya süreci daha dikkatli bir şekilde yönetmeye çalışmaktadır. Bu durum, kadınların boşanmayı hem tereddütlü hem de uzun vadeli bir düşünme süreciyle değerlendirmelerine neden olmaktadır.

Dini Rehberliğin Rolü:

Dini rehberlik, kadınların çocukların geleceği ve psikolojisi ile ilgili duydukları kaygıları gidermelerine yardımcı olmaktadır. Kadınlar, dini rehberlik aracılığıyla çocuklarının haklarını ve boşanmanın etkilerini öğrenmekte, bu da onların karar süreçlerini daha güçlü ve bilinçli bir temele oturtmalarını sağlamaktadır. Dini rehberlik, kadınların psikolojik rahatlama ve manevi denge sağlamalarına yardımcı olmakta ve boşanma kararlarını daha sağlam bir zemin üzerinde almalarına olanak tanımaktadır.

Öznel İfadeler ve Anlatılar:

Katılımcıların ifadeleri, kadınların çocuklar hakkında yaşadıkları kaygılar ile boşanma sürecinin nasıl etkilenebileceğini göstermektedir. "Çocuklarımı düşünerek kararımı erteledim, onların mutsuz olmasını istemiyorum" ve "Boşanmak istiyorum ama çocukların psikolojisi çok önemli" gibi ifadeler, kadınların çocuklarının geleceği hakkındaki endişelerini ortaya koymaktadır.

Kadınların boşanma kararları, çocukların duygusal sağlığı ve geleceği konusundaki kaygılardan dolayı zorlaşmaktadır. Bu vakalarda, dini rehberlik, kadınların çocuklar ve boşanma arasındaki dengeyi sağlamalarına yardımcı olmakta ve kararlarını daha bilinçli ve psikolojik dengeyi gözeterek almalarına katkı sunmaktadır.

7. Toplumsal Damgalanma ve Kadınların Boşanma Süreci

Temel Özellikler ve Genel Eğilimler:

Kadınlar, boşanma sürecinde karşılaştıkları önemli bir diğer engel, toplumsal damgalanma ve ailevi baskılardır. Toplumda boşanmış kadınlara karşı var olan olumsuz algılar ve damgalanma, kadınları boşanma kararını almakta zorlamakta ve onları bu sürecin duygusal olarak yıpratıcı yönüyle baş başa bırakmaktadır. Kadınlar, toplumun olumsuz yargılarından ve toplumsal beklentilerden sıyrılamayacaklarını hissederek, boşanmayı genellikle bir toplumsal yetersizlik gibi algılayabilmektedirler.

Kadınların Temel Sorunları:

Kadınlar, toplumda boşanmış kadınlara yönelik toplumsal damgalanma ile yüzleşmek zorunda kalmaktadırlar. Çoğu zaman, ailelerinin tepkileri de bu süreci zorlaştırmaktadır. Kadınlar, boşanmanın getireceği sosyal izolasyon ve toplumsal yargılar konusunda büyük endişeler taşımaktadırlar. Toplumun boşanmış kadınlara yönelik önyargıları, kadınların karar süreçlerini psikolojik olarak zorlaştırmaktadır.

Dini Rehberliğin Rolü:

Kadınlar, toplumsal damgalanma ile başa çıkabilmek ve manevi destek alabilmek için dini rehberliğe başvurmaktadırlar. Dini rehberlik, kadınların toplumsal baskılara karşı direnç kazanmalarını sağlamakta ve boşanma sürecindeki psikolojik rahatlamayı artırmaktadır. Kadınlar, dini rehberlik sayesinde toplumsal normlara bağımsız bir şekilde karar verebilmekte ve boşanma sürecini daha güçlü bir şekilde atlatabilmektedirler.

Öznel İfadeler ve Anlatılar:

Katılımcıların verdiği yanıtlar, toplumsal damgalanmanın kadınları nasıl etkilediğini net bir şekilde ortaya koymaktadır. "Boşanmak için çok zorlandım çünkü toplumun beni yargılayacağını düşündüm" ve "Ailem boşanmayı hiç onaylamadı, ama içimdeki huzursuzluk çok fazla" gibi ifadeler, toplumsal damgalanma ve aile baskısının kadınları nasıl etkilediğini göstermektedir.

Toplumsal damgalanma, kadınların boşanma kararlarını almakta ciddi bir engel teşkil etmektedir. Kadınlar, toplumdan ve ailelerinden gelen baskılar nedeniyle yalnızca hukuki değil, manevi destek arayışı içerisindedirler. Dini rehberlik, kadınların toplumsal baskılara karşı daha sağlam bir duruş sergilemelerine ve kararlarını daha rahat bir şekilde almalarına yardımcı olmaktadır.

8. Kültürel Farklılıklar ve Aile Müdahalesi

Temel Özellikler ve Genel Eğilimler:

Kadınlar, boşanma sürecinde yaşadıkları bir diğer zorluk, kültürel farklılıklar ve aile müdahaleleridir. Katılımcıların gözlemlerine göre, kültürel kökenler ve geleneksel aile yapıları, kadınların evliliklerinde çatışma yaratmakta ve bu çatışmalar boşanmayı tetikleyebilmektedir. Kadınlar, ailelerinin ve toplumun onları geleneksel cinsiyet rollerine sıkıştırması, evliliklerinde huzursuzluk yaratmaktadır.

Kadınların Temel Sorunları:

Kadınlar, kültürel farklılıklar ve aile müdahaleleri nedeniyle boşanma kararlarını almakta zorlanmaktadırlar. Özellikle geleneksel aile yapıları ve toplumsal normlar, kadınları baskılar altında tutmakta ve evliliklerinde gerilim yaratmaktadır.

Dini Rehberliğin Rolü:

Kadınlar, kültürel uyuşmazlıklar ve aile baskıları ile başa çıkmak için dini rehberlik hizmetlerine başvurmaktadırlar. Dini rehberlik, kadınların toplumsal baskılara karşı direnç kazanmalarına yardımcı olmakta ve boşanma kararlarını daha güçlü bir şekilde almalarına olanak tanımaktadır.

Öznel İfadeler ve Anlatılar:

Katılımcıların ifadeleri, kadınların kültürel uyuşmazlıklar ve aile baskıları nedeniyle boşanma kararlarını almakta zorlandıklarını göstermektedir. "Ailem hiç onaylamadı, ama boşanmayı başka bir çıkış yolu olarak gördüm" gibi ifadeler, kadınların yaşadıkları kültürel ve ailevi baskıları yansıtmaktadır.

Kadınlar, kültürel farklılıklar ve aile müdahaleleri nedeniyle evliliklerinde büyük sıkıntılar yaşamaktadırlar. Dini rehberlik, bu baskılara karşı kadınlara manevi destek sağlayarak, karar süreçlerini daha sağlıklı ve bilinçli bir şekilde tamamlamalarına yardımcı olmaktadır.

9. Aile İçi Rollerin Çatışması ve Evlilikteki Beklentiler

Temel Özellikler ve Genel Eğilimler:

Kadınların boşanma kararlarını alırken karşılaştıkları bir diğer belirleyici faktör, aile içindeki rollerin çatışması ve geleneksel beklentilerin evlilikteki çatışmalara yol açmasıdır. Katılımcılar, kadınların geleneksel aile rolleriyle modern beklentiler arasındaki çatışmalar nedeniyle evliliklerinde büyük sıkıntılar yaşadığını belirtmişlerdir. Kadınlar, toplumsal normlara ve aile içindeki görevlerine sıkışarak, bireysel ihtiyaçlarını göz ardı etmekte ve bu durum, boşanma kararını almak için bir itici güç oluşturmaktadır.

Kadınların Temel Sorunları:

Kadınlar, özellikle geleneksel aile yapıları ve toplumsal beklentiler arasında sıkışmış hissetmektedirler. Toplumun kadından beklediği roller (anne, eş, ev hanımı vb.) kadınların kişisel gelişimlerini engellemektedir. Kadınlar, bu beklentilerle başa çıkarken zaman zaman evliliklerinde duygusal yıpranma ve kimlik bunalımları yaşamaktadırlar.

Dini Rehberliğin Rolü:

Kadınlar, aile içindeki rollerin çatışması ile başa çıkabilmek ve psikolojik dengeyi sağlamak amacıyla dini rehberlik hizmetlerine başvurmaktadırlar. Dini rehberlik,

kadınların toplumsal normlardan bağımsız olarak karar alabilmelerine yardımcı olmakta, aynı zamanda manevi destek sağlayarak karar sürecini kolaylaştırmaktadır.

Öznel İfadeler ve Anlatılar:

Kadınların verdiği bazı ifadelerde, geleneksel rollerin psikolojik baskı oluşturduğuna dair anlatılar mevcuttur. "Eşimin eve gelince sadece işini yapmasını beklemesi, benim sürekli evde kalmam ve çocuklarla ilgilenmem bekleniyor" gibi ifadeler, kadınların evliliklerinde toplumsal baskılara nasıl sıkıştığını göstermektedir.

Aile içindeki çatışmalar, kadınların evliliklerinde karşılaştıkları büyük sorunlardan biridir. Kadınlar, geleneksel aile rolleriyle ve toplumsal normlarla sıkışmış hissetmekte, bu durum boşanma kararlarını hızlandırabilmektedir. Dini rehberlik, kadınların psikolojik rahatlama sağlamalarına yardımcı olmakta ve kararlarını manevi açıdan daha sağlam bir temele oturtmalarını sağlamaktadır.

10. Kültürel Farklılıklar ve Aile Müdahalesi

Temel Özellikler ve Genel Eğilimler:

Kadınlar, boşanma kararlarını alırken karşılaştıkları bir diğer önemli zorluk, kültürel farklılıklar ve aile müdahaleleridir. Katılımcılar, özellikle kültürel köken farkları, geleneksel aile yapıları ve toplumsal normlar arasındaki uyuşmazlıkların evlilikte büyük çatışmalara yol açtığını belirtmişlerdir. Bu çatışmalar, kadınları boşanma kararına iten en büyük nedenlerden biridir.

Kadınların Temel Sorunları:

Kadınlar, özellikle kültürel farklılıklar ve toplumun beklentilerinin baskısı altında kalmakta ve bu durum, evliliklerinde büyük gerilimlere yol açmaktadır. Ailelerin evliliğe müdahale etmesi, kadınların kararlarını zorlaştırmakta ve toplumsal normlar da kadının yalnızca geleneksel rolleri yerine getirmesini istemektedir.

Dini Rehberliğin Rolü:

Kadınlar, bu tür vakalarda manevi destek ve yönlendirme almak amacıyla dini rehberliğe başvurmaktadırlar. Dini rehberlik, kadınların toplumsal baskılardan ve kültürel normlardan bağımsız olarak karar almalarına yardımcı olmakta ve onları daha sağlam bir temele dayalı bir karar almaya yönlendirmektedir.

Öznel İfadeler ve Anlatılar:

Kadınların verdiği bazı ifadelerde, kültürel çatışmaların ve aile müdahalelerinin karar süreçlerini nasıl zorlaştırdığına dair ipuçları bulunmaktadır. "Ailem evli-

liğimi çok desteklemedi, kültürel farklılıklar nedeniyle her zaman rahatsız oldum" gibi ifadeler, kadınların karşılaştığı kültürel zorlukları ve toplumsal baskıları yansıtmaktadır.

Kültürel uyuşmazlıklar ve aile müdahaleleri, kadınların boşanma kararlarını etkilemekte ve süreci zorlaştırmaktadır. Kadınlar, toplumsal baskılar ve ailevi müdahaleler nedeniyle karar almada zorlanmakta, dini rehberlik ise onlara manevi rahatlama ve psikolojik denge sağlamaktadır.

11. Sosyal Baskı ve Aile İlişkileri

Temel Özellikler ve Genel Eğilimler:

Kadınlar, boşanma kararını alırken sosyal baskılar ve aile ilişkilerinin etkisiyle karşılaşmaktadırlar. Katılımcıların verdiği yanıtlara göre, kadınlar boşanma sürecini ailelerinin tepkilerinden ve toplumun önyargılarından dolayı zor bir şekilde yaşamaktadırlar. Sosyal damgalanma ve toplumsal normlar, boşanma kararının verilmesinde engel teşkil etmektedir.

Kadınların Temel Sorunları:

Kadınlar, toplumsal damgalanma ve aile baskıları nedeniyle boşanma kararını almakta tereddüt etmektedirler. Kadınlar, özellikle ailelerinin boşanmayı onaylamaması durumunda kararlarını almakta zorlanmaktadırlar. Toplumun kadınlardan beklentileri, boşanmayı bir zayıflık veya başarısızlık olarak görmekte ve bu durum, kadınların karar süreçlerini zorlaştırmaktadır.

Dini Rehberliğin Rolü:

Dini rehberlik, kadınlara toplumsal baskılardan bağımsız karar alabilme gücü sağlamaktadır. Kadınlar, manevi destek ve psikolojik rahatlama için dini rehberliğe başvurmaktadırlar. Dini rehberlik, kadınların yalnızca hukuki değil, aynı zamanda manevi kararlar almalarına da yardımcı olmaktadır.

Öznel İfadeler ve Anlatılar:

Kadınların ifadelerinde, aile baskıları ve sosyal damgalanma nedeniyle boşanma kararlarını almakta yaşadıkları zorluklar net bir şekilde görülmektedir. "Ailem boşanmayı çok istemedi, ama ben toplumsal baskılardan çok sıkıldım" gibi ifadeler, kadınların sosyal baskılar ile nasıl mücadele ettiklerini göstermektedir.

Sosyal baskılar ve aile ilişkileri, kadınların boşanma kararını almasını zorlaştıran önemli engellerdendir. Kadınlar, bu süreçte manevi destek ve toplumsal baskılardan arınmış kararlar alabilmek için dini rehberlik hizmetlerine başvurmaktadırlar.

Tablo 11: Kadınların Boşanma Taleplerinde Belirleyici Temalar ve Alt Başlıklar

Temalar	Alt Başlıklar
1. Aile İçi Şiddet ve Psikolojik Yıpranma	- Fiziksel Şiddet- Psikolojik Şiddet - Aşağılama ve Küçümseme - Duygusal İhmal
2. İletişimsizlik ve Duygusal İhmal	- İletişim Eksikliği - Duygusal Bağın Zayıflaması - Yalnızlık Hissi - Karakter Zaafiyeti ve Anlaşılmama
3. Ekonomik Bağımlılık ve Aile İçi Çatışmalar	- Maddi Güçsüzlük ve Bağımlılık - Çalışma İzni Engelleri - Ekonomik Sorunlar ve Stres - Aile İçi Roller ve Beklentiler
4. Sosyal Çevre ve Toplumsal Baskılar	- Aile Desteği ve Müdahale - Arkadaş Çevresi Etkisi - Toplumsal Damgalanma - Sosyal Beklentiler ve Yargılar
5. Dini Rehberlik ve Manevî Destek	- Fetva Arayışı ve Hukuki Bilgi - Manevi Teselli ve Yönlendirme - Karar Teyidi ve Ruhsal Rahatlama - Vicdanî Rahtlık ve Karar Süreci
6. Çocuklar ve Ailevi Sorumluluklar	- Çocukların Psikolojik Durumu ve Velayet - Çocukların Geleceği ve Etkilenen Psikoloji - Çocuğun Bakımı ve Eğitim - Çocukların Yalnızlık Hissi ve Boşanma Etkisi

Değerlendirme

Kadınların boşanma taleplerine ilişkin veriler incelendiğinde, boşanma kararlarının yalnızca kişisel travmalarla değil, aynı zamanda toplumsal, kültürel, ekonomik ve dini etkenlerle de şekillendiği görülmektedir. Kavramsal düzeyde yapılan tematik haritalama, kadınların boşanma süreçlerinde birbirini besleyen, katmanlı temalar etrafında kararlarını aldığını ve bu sürecin çok boyutlu bir etkileşim ağı oluşturduğunu ortaya koymaktadır. Bu analiz, kadınların boşanma taleplerinin sadece bireysel düzeyde değil, toplumsal ve kültürel düzeyde de derin etkiler taşıyan bir olgu olduğunu vurgulamaktadır.

Çalışmanın merkezinde yer alan ana tema, evlilik içindeki sorunlardır. Psikolojik ve fiziksel şiddet, ilgisizlik, iletişim sorunları ve duygusal ihmal gibi gerekçeler, kadınların boşanma kararlarını şekillendiren temel unsurlar olarak öne çıkmaktadır. Bu sorunlar, sadece kadınların kişisel deneyimlerinde travmalar yaratmakla kalmaz, aynı zamanda onların kimliklerini, özsaygılarını ve ruh sağlıklarını olumsuz etkileyerek uzun vadede evliliklerini sonlandırma isteği uyan-

dırmaktadır. Özellikle iletişimsizlik ve ilgisizlik, açıkça fiziksel şiddet olmasa bile evlilik bağının işlevsizlik ve yıpranma belirtileri olarak ortaya çıkmaktadır.

İkinci olarak, sosyo-kültürel etkenler, kadınların boşanma kararlarını doğrudan etkileyen bir diğer önemli faktördür. Kadınlar, toplumsal cinsiyet rollerine sıkıştırılmakta ve geleneksel beklentilere uygun davranma baskısı hissetmektedirler. Bu durum, kadınların evlilik içindeki yerlerini sorgulamalarına ve kendi kimliklerini geliştirmeleriyle toplumsal beklentiler arasında çatışmalar yaşamalarına neden olmaktadır. Kadınların özellikle eğitim ve kariyer gibi alanlarda geliştirdikleri kimlik ile eşlerinden ve aile çevresinden beklenen roller arasındaki çatışmalar sıklıkla boşanmayı tetikleyici bir etken olmaktadır.

Ekonomik boyut da kadınların boşanma kararlarını almada belirleyici bir unsurdur. Kadınların ekonomik bağımsızlıkları ve boşanma sonrası yaşamlarını sürdürebilme kapasitesi, kararlarının zamanlamasını ve boşanma sürecinin şekil almasını doğrudan etkilemektedir. Kadınların gelir elde etme ya da ekonomik özgürlük arayışları, boşanmayı destekleyen bir faktör olabildiği gibi, ekonomik bağımlılık ve geçim sıkıntısı, evliliği sürdürme isteği yaratabilmektedir. Kadınların boşanma sürecinde ekonominin etkisi, evliliklerini sürdürme ya da sonlandırma kararlarını zorlaştıran bir gerilim noktası oluşturmaktadır.

Dijitalleşme, modern boşanma nedenlerinin artan bir etkisi olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle sosyal medyada sadakatsizlik iddiaları ve gizli ilişkilerin açığa çıkması, kadınların evliliklerinin temellerini sarsan etkenler arasında yer almaktadır. Dijital ortamda kurulan duygusal bağlar ve sanal sadakatsizlik anlayışları, evlilik bağını zayıflatmakta ve boşanma kararlarını hızlandırmaktadır. Bu bağlamda dijital dünyadaki etkileşimler, kadınların duygusal boşluklarını doldurmaya çalıştıkları, aynı zamanda evliliğin dış dünyaya açıldığı kırılgan bir zemin oluşturuyor.

Bir diğer önemli tema ise dini rehberlik ve manevi destek arayışıdır. Kadınlar, boşanma sürecinde yalnızca hukuki değil, dini açıdan da doğru bir yol izleyip izlemediklerini öğrenme ihtiyacı duymaktadırlar. Dini rehberlik, kadınların vicdanî rahatlık bulmalarına ve kararlarını manevi olarak daha sağlam temellere oturtmalarına yardımcı olmaktadır. Fetva alma ve manevi teselli sağlama, kadınların boşanma süreçlerini daha sağlıklı bir şekilde yönetmelerini mümkün kılmaktadır.

Son olarak, çocuklarla ilgili kaygılar, kadınların boşanma kararlarını etkilemede önemli bir rol oynamaktadır. Velayet, çocukların psikolojik durumu ve gelecekteki refahı gibi unsurlar, kadınların kararlarını hem geciktirmekte hem de şekillendirmektedir. Çocuk faktörü, boşanmanın yalnızca iki birey arasında değil, aynı zamanda bir toplumsal birim olan aile üzerinde de etkili bir dönüşüm süreci olduğunu ortaya koymaktadır.

Bu bağlamda yapılan tematik haritalama ve kavramsal ağacın çıkarılması, kadınların boşanma taleplerinin tek boyutlu olmadığını; aksine, çok yönlü etkenlerin etkileşimiyle oluşan karmaşık bir süreç olduğunu göstermektedir. Boşanma, yalnızca bir bitiş değil, çok yönlü bir yeniden yapılanma talebinin ifadesidir. Bu nedenle analiz edilen her bir tema, kadınların yaşadığı duygusal, sosyo-kültürel, ekonomik ve manevi dönüşümün bir parçası olarak değerlendirilmelidir.

Tematik Analize Dayalı Politika ve Hizmet Önerileri

Kadınların boşanma taleplerine ilişkin yapılan tematik analiz, çok katmanlı etkenlerin boşanma kararını şekillendirdiğini ortaya koymuştur. Bu etkenler arasında evlilik içi şiddet, iletişimsizlik, ekonomik bağımlılık, toplumsal baskılar, dini rehberlik ve çocuklara yönelik kaygılar gibi unsurlar öne çıkmaktadır. Bu bağlamda, kadınların boşanma sürecinde yaşadıkları zorlukları daha etkili bir şekilde ele almak için aşağıdaki politika ve hizmet önerileri geliştirilmiştir:

1. Boşanma Öncesi Dinî Danışmanlık Eğitimlerinin Yaygınlaştırılması

Öneri: Kadınların boşanma sürecinde dinî hükümlere dair eksik bilgiyle hareket ettikleri gözlemlenmiştir. Bu nedenle, Diyanet İşleri Başkanlığı bünyesindeki Aile ve Dini Rehberlik Büroları tarafından evlilik öncesi ve sürecindeki boşama ifadeleri, mehir, velayet, nafaka gibi temel konulara yönelik bilgilendirici seminerler ve danışmanlık programları yaygınlaştırılmalıdır. Bu programların, manevi güçlendirme boyutuna da sahip olması, kadınların psikolojik destek alabilmesi adına önemlidir.

Hizmet Uygulaması:

- Evlilik öncesi ve sürecindeki kadınlara yönelik dinî eğitimler verilmesi, kadınların boşanma süreçlerinde bilgi eksikliği yaşamamalarına yardımcı olacaktır.

2. Kadınların Hukuki ve Sosyal Hakları Konusunda Farkındalık Çalışmaları

Öneri: Kadınların boşanma sürecinde en çok zorlandıkları alanlardan biri, kendi hukuki ve sosyal haklarına dair bilgi eksikliğidir. Bu bağlamda, nafaka, velayet, mal paylaşımı ve mehir gibi konularda toplumsal bilincin artırılması amacıyla müftülükler, belediyeler ve Aile Bakanlığı iş birliğinde seminerler, broşür dağıtımı ve danışma hatları oluşturulabilir. Özellikle dezavantajlı bölgelerde yerel STK'lar ile ortak çalışmalar yürütülmesi önerilir.

Hizmet Uygulaması:

- Boşanma sürecindeki kadınlar için hukuki destek hatları ve yerel danışma merkezleri kurularak, kadınların hakları konusunda bilinçlendirilmesi sağlanmalıdır.

3. Evlilik İçi Şiddet ve Psikolojik İstismara Yönelik Erken Müdahale Mekanizmaları

Öneri: Boşanma taleplerinde sıklıkla dile getirilen şiddet ve iletişimsizlik, çoğu zaman uzun süre görmezden gelinen sorunlardır. Bu nedenle, din görevlileri, öğretmenler ve sağlık personelleri gibi topluma temas eden kamu çalışanlarına yönelik aile içi şiddeti erken fark etme ve yönlendirme eğitimleri düzenli bir şekilde devam ettirilmelidir. Söz konusu kamu personeli, bu eğitimlerle rehberlik hizmetlerini daha işlevsel kılabileceklerdir.

Hizmet Uygulaması:

- Şiddet mağduru kadınlar için acil başvuru noktaları oluşturulmalı ve psikolojik destek ile hukuki danışmanlık birleştirilmelidir.

4. Manevi Danışmanlık Hizmetlerinin Psikolojik Destekle Entegre Edilmesi

Öneri: Manevi destek, kadınların boşanma sürecinde yalnızca dinî açıdan değil, duygusal olarak da güçlenmelerine katkı sağlamaktadır. Bu bağlamda, Aile ve Dini Rehberlik Büroları birimlerinde görev yapan personelin psikososyal ilk yardım konusunda da yetkin hâle getirilmesi önerilmektedir. Gerektiğinde psikolog ve sosyal hizmet uzmanları ile yönlendirme mekanizmalarının kurulması, hizmetin bütüncül işlemesini sağlayacaktır.

Hizmet Uygulaması:

- Psiko-sosyal destek ve manevi danışmanlık hizmetleri birleştirilmiş şekilde sunulmalı, boşanma sürecindeki kadınlar hem ruhsal hem de manevi olarak desteklenmelidir.

5. Sosyal Medya ve Dijital Etkileşim Konusunda Aile Farkındalığı Geliştirme

Öneri: Sosyal medyanın evlilikler üzerindeki olumsuz etkisi, boşanma nedenleri arasında belirginleşmektedir. Bu nedenle, ailelere yönelik dijital okuryazarlık ve sanat sadakatsizlik, evlilikte mahremiyetin korunması gibi temaları içeren atölye

çalışmaları, seminerler ve kamu spotları hazırlanmalıdır. Özellikle genç çiftlere yönelik farkındalık çalışmaları önem taşımaktadır.

Hizmet Uygulaması:

- Dijital okuryazarlık ve sosyal medya kullanımı konusunda aileler için seminerler düzenlenmeli, kadınların dijital ortamda karşılaştıkları zorluklarla ilgili rehberlik sağlanmalıdır.

6. Ortak Ebeveynlik Eğitimi ve Boşanma Sonrası Destek Programları

Öneri: Çocukların boşanmadan olumsuz etkilenmesini en aza indirmek için velayet sürecinde anne-babaların psikolojik ve pedagojik yönlendirmeye ihtiyaç duyduğu tespit edilmiştir. Bu nedenle, Diyanet İşleri Başkanlığı, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı ile rehberlik servisleri eşgüdümünde ortak ebeveynlik eğitimleri sunulmalı; boşanma sonrası kadınlara ve çocuklara yönelik psikolojik danışmanlık hizmetleri güçlendirilmelidir.

Hizmet Uygulaması:

- Boşanmış kadınlar ve ebeveynler için ortak ebeveynlik programları sunulmalı, çocuklar için ise psikolojik rehberlik ve destek sağlanmalıdır.

7. Yerel STK'larla Ortaklaşa "Kadın Dayanışma Mekanizmaları" Kurulması

Öneri: Kadınların sosyal çevre baskısı ve yalnızlık duygusu nedeniyle kararlarını sağlıklı biçimde yönetemedikleri görülmüştür. Bu noktada mahalle düzeyinde dayanışma odaklı kadın gruplarının desteklenmesi; kadın danışma merkezlerinin erişilebilirliğinin artırılması, kadınların sürece hem duygusal hem de sosyal destekle katılımını kolaylaştıracaktır.

Hizmet Uygulaması:

- Yerel STK'lar ile ortaklaşa kadın dayanışma merkezleri kurularak, kadınların boşanma sürecinde duygusal ve sosyal destek alabilmeleri sağlanmalıdır.

8. ADRB Personeline Sürekli Mesleki Gelişim ve Deneyim Paylaşımı İmkânı Sağlanması

Öneri: Rehberlik sunan personelin sürekli güncel sorunlarla karşılaştığı bu alanda, kendilerini yalnız ve yetersiz hissetmemeleri için bölgesel aralıklarla deneyim paylaşımı toplantıları ve hizmet içi eğitimler düzenlenmelidir. Bu toplantılarda özellikle zor vakalar, çözüm stratejileri ve hukuki-dini yönlendirme örnekleri paylaşılabilir.

Hizmet Uygulaması:

- Hizmet içi eğitimler ve deneyim paylaşımı toplantıları düzenlenerek, ADRB personelinin sürekli olarak güncel sorunlarla başa çıkabilmesi ve kendini geliştirebilmesi sağlanmalıdır.

Sonuç ve Değerlendirme

Kadınların boşanma taleplerine dair Kocaeli Müftülüklerine yapılan başvurular üzerinden yürütülen bu tematik analiz çalışması, boşanmanın bireysel bir tercih olmanın ötesinde, çok katmanlı sosyolojik bir olgu olduğunu göstermektedir. Araştırma bulguları, kadınların boşanma kararlarını şekillendiren başlıca unsurların şiddet, psikolojik baskı, iletişim yoksunluğu, ekonomik güvencesizlik ve cinsiyet rollerine yönelik gerilimler olduğunu ortaya koymaktadır. Bu unsurlar, bireysel düzeyde yaşanan krizlerin ötesine geçerek, modernleşen toplumsal yapının aile kurumu üzerindeki etkilerini ve toplumsal cinsiyet eşitsizliğini hukuk sosyolojisi penceresinden anlamamıza imkân tanımaktadır.

Boşanma süreci, kadınlar açısından sadece bir evlilik birliğinin sona ermesi değil; aynı zamanda ekonomik, sosyal, psikolojik ve dini düzeyde bir yeniden konumlanma sürecidir. Bu sürecin merkezinde, bireyin hem kendi iç dünyasındaki dönüşüm hem de toplumsal normlar ve beklentilerle mücadelesi yer almaktadır. Kadınların müftülüklere başvurma biçimleri de bu çok katmanlılıkla doğrudan ilişkilidir. Başvurular sadece dinî hüküm öğrenme amacı taşımamakta; aynı zamanda psikolojik destek, toplumsal onay arayışı ve içsel meşruiyet kazanma çabası olarak da okunmalıdır.

1. Aile İçi Şiddet ve Psikolojik Baskının Toplumsal Temsili

Kadınların en yaygın boşanma gerekçesi olarak beyan ettikleri faktör, fiziksel değil psikolojik şiddettir. Sürekli aşağılanma, değersizleştirilme, kontrol edilme ve ilgisizlik, kadınların maruz kaldığı görünmez ama kalıcı hasarlar arasında yer almaktadır. Bu bulgu, şiddetin yalnızca ceza hukuku bağlamında değil, sosyolojik olarak da yeniden tanımlanması gerektiğine işaret etmektedir. Kadının ev içindeki duygusal emek ve görünmeyen emeğinin değersizleştirilmesi, aslında yapısal bir toplumsal eşitsizliğin uzantısıdır.

2. Geleneksel Cinsiyet Rolleriyle Modern Kadın Kimliği Arasındaki Gerilim

Kadınların, yalnızca eş ya da anne rollerine indirgenmek istememeleri, bireyselleşme talepleri ve kariyer hedefleri, evlilik içinde yeni gerilim alanları yaratmaktadır. Bu gerilim, toplumsal cinsiyet normlarının değişim hızının bireyler ve kurumlar tarafından eşzamanlı içselleştirilememesinden kaynaklanmaktadır. Erkek egemen aile yapısı

içinde kadınların kendilerini tanımlama çabaları çoğu zaman bir "rol çatışması"na ve nihayetinde evliliğin sürdürülemezliğine dönüşmektedir.

3. Hukuki Bilinç Eksikliği ve Dini Rehberliğin Yüklenmiş Rolü

Kadınların müftülüklere başvurmalarının ardında yalnızca dinî değil, aynı zamanda hukuki haklarını anlamaya dönük bir arayış da yatmaktadır. Bu durum, kadınların Türkiye'de hukuki danışmanlık hizmetlerine erişimindeki sınırlılığı ve Diyanet kurumunun dinî otorite rolünün ötesinde bir "hukuk danışmanı" gibi algılandığını göstermektedir. Mehir, nafaka, velayet gibi meselelerde kadınlar çoğunlukla müftülükten dinî meşruiyetle birlikte sosyal destek de beklemektedir. Bu karma kullanım, hukuk sosyolojisinin "normlar arası melezleşme" kavramı ile açıklanabilir.

4. Toplumsal Dönüşümün Ara Yüzü Olarak Sosyal Medya ve Dijital Farkındalık

Dijital mecraların boşanma karar süreçlerinde hem olumsuz hem de olumlu işlevler üstlendiği görülmektedir. Bir yandan evlilik dışı ilişkileri görünür kılarak güvensizlik üretmekte, diğer yandan kadınların benzer deneyimleri duyarak kendi haklarını tanımalarına vesile olmaktadır. Bu ikili işlev, sosyal medyanın modern hukuk kültürü ve dinî etik arasındaki gerilimli zemindeki etkisini göstermektedir.

5. Sosyal Sermaye ve Dayanışma Ağlarının Etkisi

Kadınların boşanma sürecindeki kararlarında arkadaş çevresi, aile desteği ve komşuluk bağları belirleyici olmaktadır. Bu bulgu, bireyin kararlarını sadece rasyonel ya da duygusal motivasyonlarla değil; aynı zamanda çevresel güç ilişkileri ve normatif baskılar çerçevesinde şekillendirdiğini göstermektedir. Bu bağlamda, toplumsal cinsiyetin hukukî statü kadar, sosyal statüyle de örüldüğü unutulmamalıdır.

Politik ve Kurumsal Öneriler

1. Dinî Danışmanlık Merkezlerinin Çoğaltılması ve Disiplinlerarası Hale Getirilmesi: Müftülüklerdeki Aile ve Dinî Rehberlik Büroları, yalnızca fetva veren birimlerden çıkarılmalı; bünyelerinde psikolojik danışman, sosyal çalışmacı ve hukukçu barındıran danışma merkezlerine dönüştürülmelidir. Bu birimler, kadınların çok boyutlu ihtiyaçlarına bütüncül cevap verebilecek şekilde yapılandırılmalıdır.

2. Dinî-Hukukî Eğitim Programlarının Topluma Açık Hale Getirilmesi: Mehir, nafaka, talak, velayet gibi konular üzerine kadınlara yönelik hem dinî hem hukukî bilgi içeren atölye ve seminerler düzenlenmelidir. Bu sayede kadınlar haklarını daha bilinçli kullanabilecek ve müftülüklerden sadece son çare olarak değil, önleyici rehberlik hizmeti almak için de yararlanabileceklerdir.

3. Toplumsal Cinsiyet Adaletine Duyarlı Fetva Literatürünün Geliştirilmesi: Diyanet İşleri Başkanlığı, aile fıkhı alanında yayımladığı rehber metinlerde toplumsal cinsiyet adaletine uygun bir dil kullanmalı; kadınların yaşadığı sosyal gerçekliği merkeze alan ve kadını özne kabul eden fetva yaklaşımlarını yaygınlaştırmalıdır.

4. Kadınlara Yönelik Erken Müdahale Mekanizmaları: Şiddet veya psikolojik baskı içeren evliliklerde kadınların müftülüklere geç başvurduğu tespit edilmiştir. Bu nedenle, erken uyarı sistemleriyle donatılmış kadın danışma hattı ve dijital rehberlik modülleri geliştirilmeli; bu sistemler dinî danışmanlıkla entegre çalışmalıdır.

5. Boşanma Sonrası Psikososyal Destek Programları: Kadınların boşanma sonrası manevi, ekonomik ve psikolojik olarak yalnızlaştıkları göz önüne alınarak; müftülükler aracılığıyla yürütülen destek grupları, bireysel danışmanlık ve yönlendirme hizmetleri yaygınlaştırılmalıdır.

Sonuç itibariyle, bu çalışma, boşanmanın sadece bireysel değil, aynı zamanda toplumsal ve yapısal bir hadise olduğunu; kadınların dinî danışmanlık hizmetlerinden yararlanma biçimlerinin ise, klasik "fetva alma" sınırlarını aşarak, bir tür meşruiyet mücadelesine ve toplumsal onarım arayışına dönüştüğünü ortaya koymuştur. Hukuk sosyolojisinin temel ilkeleriyle okunduğunda, boşanma taleplerinde görülen artış, aslında toplumun cinsiyet eşitliği, bireyselleşme ve normatif dönüşüm sürecindeki kırılma noktalarının dışavurumudur. Bu nedenle hem hukukî hem dinî kurumlar, bu dönüşümün gerektirdiği duyarlılık, şeffaflık ve disiplinler arası yaklaşımı benimsemekle yükümlüdür.

Kaynakça

Altıntaş, Mehtap Şahin. "Yasal Mal Rejïmïnde Mal Kaçirmalarin Psïko-Sosyal Etkïleri." *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 21/44 (September 30, 2022), 885–908. https://doi.org/10.46928/iticusbe.1033412

Altun, Banu N. İçağasıoğlu et al. "Boşanma Nedenlerïnïn İletïşïm Bağlaminda Değerlendïrïlmesï Üzerïne Ampïrïk Bïr Çalişma." *Kocaeli Üniversitesi İletişim Fakültesi Araştırma Dergisi* 15 (March 30, 2020), 116–139.

Aybey, Salih. "Boşanma Sorunlarinda Dïnï Danişmanlik Ve Rehberlïk: Dïyanet İşlerï Başkanliği Örneği." *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi* 15/59 (October 15, 2016), 1447–1465. https://doi.org/10.17755/esosder.263246

Ayçiçek, Ali. "Akraba Evliliklerinin Genetik Geçişli Hematolojik Hastalıklar Ve Boşanma Üzerine Etkileri." *Harran Üniversitesi Tıp Fakültesi Dergisi* 13/1 (April 28, 2016), 9–14.

Baynal, Fatma. "Boşanma Sonrası Başa Çıkmada Dini Ve Manevi Etkilerin İncelenmesi." *Bilimname* 2018/35 (April 30, 2018), 253–282. https://doi.org/10.28949/bilimname.396376

Bilgin, Özkan - Barut, Yaşar. "Boşanma Sürecindeki Bireylere Dair Tanımlayıcı Bir Araştırma." *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 15/2 (June 5, 2024), 299–311.

Binay, Murat. "Türkïye'de Boşanma Nedenlerïnïn Analïzï Ve Alternatïf Uyuşmazlik Yöntemlerï." *Ombudsman Akademik* 5/9 (December 31, 2018), 237–267.

Budak, Hatice - Arslantaş, Seda Nur. "Kadinlarin İslam Aïle Hukukunda Mehïr Hakkina Bakiş Açilari Ve Tecrübelerï Üzerïne Bïr Değerlendïrme." *Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 29 (February 28, 2022), 36–68.

Bulut, Emre - Başoğlu, Aykut. "Boşanmanın Ekonomik Belirleyicileri: Türkiye Düzey 2 Bölgeleri Üzerine Panel Veri Analizi." *Bingöl Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi* 7/1 (June 26, 2023), 45–62. https://doi.org/10.33399/biibfad.1188605

Bulut, Meryem. "Kadinlarda Boşanma Ve Kültür İlïşkïsï." *Toplum ve Sosyal Hizmet* 19/2 (June 5, 2009), 111–118.

Ceylan, Servet - Gürsoy, Harun Barlas. "Kadin İstïhdami Ve Boşanma İlïşkïsï: Türkïye Örneği." *Giresun Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi* 9/2 (December 29, 2023), 88–104. https://doi.org/10.46849/guiibd.1239918

Duman, Nesrin. "Boşanmanın Psiko-Sosyal Sebepleri Üzerine Bir Değerlendirme." *Uluslararası İnsan Çalışmaları Dergisi* 1/2 (December 24, 2018), 246–255. https://doi.org/10.35235/uicd.464622

Elmas, Çağrı - Adak, Nurşen. "Türkiye'de Boşanma Nedenlerinin Toplumsal Kökenleri Ve

Boşanma Sonrası Deneyimler." *İstanbul Üniversitesi Sosyoloji Dergisi / İstanbul University Journal of Sociology* 43/1 (August 3, 2023), 84–97. https://doi.org/10.26650/SJ.2023.43.1.0030B

Ersöz, Aysel. "Türkiye'de Boşanma Olgusu Ve Kadina Yönelik Aile İçi Şiddet İlişkisi Üzerä Ne Bir Değerlendirme." *Istanbul Journal of Sociological Studies* 43 (December 26, 2011), 249–264.

Eşkinat, Rana. "Türkiye'de Kadina Yönelik Ekonomik Şiddet (boşanmiş Kadinlara Yönelik Araştirma)." *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 37 (June 1, 2013).

Göker, Mihriban - Selçuk, Hava. "Şiddet Mağduru Kadinlarin Boşanma Sonrasi Süreçte Uyguladiği Ekonomik Stratejiler." *Erciyes Akademi* 37/3 (September 30, 2023), 1277–1290. https://doi.org/10.48070/erciyesakademi.1314742

İlhan, Ümit Deniz. "21. Yüzyılda Çalışma Hayatında Bir Damgalama ve Sosyal Dışlanma Unsuru Olmaya Devam Eden Boşanma Olgusu: Kadın Çalışanlar Üzerine Nitel Bir Analiz." *İzmir İktisat Dergisi* 35/3 (September 30, 2020), 511–530. https://doi.org/10.24988/ije.202035306

İmamoğlu, Abdulvahit - Ferah, Nimet. "Boşanma Sürecinde Ruh Sağlığı Ve Din." *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 28/2 (December 27, 2019), 497–530.

Kafes, Ali Yasin. "Depresyon Ve Anksiyete Bozuklukları Üzerine Bir Bakış." *Humanistic Perspective* 3/1 (February 22, 2021), 186–194. https://doi.org/10.47793/hp.867111

Kahraman, Abdullah. "İslâm Hukukuna Göre Boşanma Prosedürü ve Ahlakı." *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 40 (December 30, 2022), 27–74.

Kalaman, Sefer - ÇelİK, Fatih. "Türkiye'deki Evli Bireylerin Sosyal Medya Kullanımlarının Evlilikleri Üzerine Etkisi: Nitel Bir Araştırma." *OPUS Uluslararası Toplum Araştırmaları Dergisi*, 1–1. https://doi.org/10.26466/opus.589684

Karahan, Ayşegül Sayan. "Boşanma Sürecinde Psikolojik Müdahaleler Üzerine Bir Derleme." *Ayna Klinik Psikoloji Dergisi* 9/1 (February 28, 2022), 88–111. https://doi.org/10.31682/ayna.943037

Kaya, Kamil - Eren, Gizem Tan. "Boşanma Ve Erken Boşanmaların Artış Nedenleri." *Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Dergisi* 3/9 (2020), 708–728.

Kilinçer, Hatice. "Ailelere Yönelik Manevi Danışmanlık ve Rehberlik: Aile ve Dini Rehberlik Büroları." *Değerler Eğitimi Dergisi* 21/45 (June 25, 2023), 193–217. https://doi.org/10.34234/ded.1265651

Kıran, Elif - Bölükbaşı, Adem. "Sosyo-Ekonomik Bir Gösterge Olarak Boşanma: Tekirdağ İli Örneği." *Joeep: Journal of Emerging Economies and Policy* 6/1 (June 29, 2021), 165–187.

Kızmaz, Zahir - Altuğ, Semra. "Aile Sorunlarının Ortaya Çıkmasında Ebeveyn Müdahalelerinin Etkisi." *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi* 8/2 (December 31, 2019),

538–557.

Nazlı, Serap - Kiye, Semra. "Tek Ebeveynli Ailenin Boşanmaya Uyumunu Destekleme: Olgu Sunumu." *Dokuz Eylül Üniversitesi Buca Eğitim Fakültesi Dergisi* 51 (June 30, 2021), 470–494. https://doi.org/10.53444/deubefd.912699

Öksüz, Gül - Ürkmez, Emre. "Boşanma Oranları Ile Makroekonomik Değişkenler Arasındaki İlişkinin İncelenmesi: Türkiye Örneği." *Artvin Çoruh Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi* 9/2 (December 31, 2023), 464–479. https://doi.org/10.22466/acusbd.1380994

Özasma, Halil İbrahim. "Evli Bireylerin Yaşamış Oldukları Çatışmalar Ve Başa Çıkma Yöntemleri." *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 11/2 (September 15, 2024), 611–638. https://doi.org/10.51702/esoguifd.1468993

Özekin, Ayça - Süküti, Burcu. "Türkiye'de Kadınların Sosyoekonomik Statülerinin Boşanma Oranlarına Etkilerinin Mekânsal Analizi." *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi / Journal of Social Policy Conferences* 0/0 (April 10, 2023), 0–0. https://doi.org/10.26650/jspc.2023.84.1125899

Özgül, Mehmet Emin. "Sosyal Paylaşim Sitelerinde Sürekli Zaman Geçirmenin Evlilik Birliğinin Sarsilmasi Sebebiyle Boşanma Bakimindan Değerlendirilmesi." *Selcuk Universitesi Hukuk Fakultesi Dergisi*. https://doi.org/10.15337/suhfd.1054597

Şahan, Birsen - Kılıçarslan, Suat. "Boşanmış Bireylerin Boşanma Nedenleri Ve Boşanma Sürecinde Yaşadığı Güçlükler." *İnönü Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi* 25/3 (December 31, 2024), 1439–1461. https://doi.org/10.17679/inuefd.1494991

Sezgin, Gülsen. "Kadina Yönelik Aile İçi Fiziksel Şiddet, Fiziksel Şiddeti Meşrulaştirma, Dindarlik Ve Dini Başa Çikma Üzerine Amprik Bir Araştirma." *Kesit Akademi Dergisi* 17 (October 1, 2018).

Tolan, Özlem Çakmak. "Boşanma Ve Etkileri: Çocuklar Ve Ergenler Üzerindeki Psikolojik Sonuçları." *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 50 (April 29, 2023), 321–338. https://doi.org/10.52642/susbed.1221560

Tolan, Özlem Çakmak. "Boşanma ve Etkileri: Çocuklar ve Ergenler Üzerindeki Psikolojik Sonuçları." *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 50 (April 29, 2023), 321–338. https://doi.org/10.52642/susbed.1221560

Uğur, Sinem Burcu - Çiçekli, Aylin. "Boşanmış Olmak: Kadınlara Yönelik Damga ve Ön Yar-

gıları Ekşi Sözlük Paylaşımları Üzerinden Okumak." *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi* 61 (October 1, 2023), 191–227. https://doi.org/10.53568/yyusbed.1340234

Uzunovalı, Ilgın - Özbay, Ahmet. "Aldatma Ve Sadakatsizlik: Cinsiyet Bağlamında Bir Değerlendirme." *Turkish Academic Research Review* 8/3 (September 30, 2023), 1073–1091. https://doi.org/10.30622/tarr.1328795

Yılmaz, Yakup et al. "Bireylerin Toplumsal Cinsiyet Rollerinin Ve Algılarının Çeşitli Değişkenler Açısından İncelenmesi." *MANAS Sosyal Araştırmalar Dergisi* 11/3 (July 26, 2022), 1021–1032. https://doi.org/10.33206/mjss.1013219.

AİLE VE DİNİ REHBERLİK BÜROLARINA VE FETVA HATTINA YANSIYAN BOŞANMA NEDENLERİ:

KOCAELİ VERİLERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME (2013-2020)*

Sevinç DİNÇ**

Ahmet EKŞİ***

Giriş

İslam Aile Hukukunda asıl olan evliliğin; karşılıklı sevgi, saygı ve güven içerisinde bir ömür boyu sürmesi, sevinç ve üzüntülerinde eşlerin birbirinin yanında yer alması ve neslin muhafazasıdır. Bu nedenle insanoğluna ikram edilen nimetlerden biri olan evliliğin zaruret bulunmadıkça keyfi nedenlerle sonlandırılması hoş görülmemiştir. Bu minvalde evliliğin devamı için gösterilen tüm çabaların sonuçsuz kalması ve bu birlikteliğin taraflar için çekilmez bir yük haline gelmesi durumunda hoş olmasa da boşanmayı tasvip etmiştir.[1] Bu durumda İslam, talakı evliliğin devam etmesine imkân kalmadığında başvurulacak bir çözüm yolu olarak meşru saymış, bazı dinlerde ve hukuk sistemlerinde görüldüğü gibi kâğıt üzerinde evli kalıp gönül ve bedence ayrı yaşamayı da uygun bulmamıştır. İslam Aile Hukukunda, boşama yetkisi erkekte olduğu için de daha çok kadının mahkemeye başvurması durumunda dikkate alınması gereken boşanma sebepleri üzerinde durulmuştur. Evliliğin devamını mümkün kılmayan ya da zorlaştıran hastalık ve kusurlar belirlenen sınırlar dâhilinde kazai boşanma sebebi sayılmıştır. İslam Hukuku kadına ayrıca kocanın evin geçimi için gerekli nafakayı temin etmemesi, terk ve gaiplik, kötü muamele ve şiddetli geçimsizlik vb. durumlarda da mevcut evliliğin sonlandırılması için mahkemeye başvurma yetkisini vermektedir. Ancak yapılan araştırmalarda kadınların iş hayatına girmesi, toplumsal, ekonomik ve kişilere ilişkin değişkenler, boşanma oranı ve nedenleri arasında da farklılıklar meydana getirmektedir. Sanayi Devrimi ile birlikte başlayan hızlı ve önemli değişimler tüm Dünya'da ol-

---

* Bu çalışmada kullanılacak sorular için T.C. Cumhurbaşkanlığı Diyanet İsleri Başkanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı'ndan 31.10.2025 tarihinde E-30339839-219.99-5635840 sayılı yazı ile izin alınmıştır.

** Kocaeli Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İslam Hukuku Programı Yüksek Lisans Öğrencisi, sevincdinc@gmail.com, ORCİD: 0009-0006-8865-8182.

*** Doç. Dr., Kocaeli Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, İslam Hukuku Anabilim Dalı, ahmet.eksi@kocaeli.edu.tr ORCİD: 0000-0003-3218-7837.

1 Ebu Dâvûd, "Talak", 3.

duğu gibi toplumumuzda da dönüşümlerin lokomotifi olmuştur. Ekonomik, sosyal ve kültürel değişimler toplumun temel taşı olan ailede de etkisini kısa zamanda göstermiştir. Aile yapısına yansıyan, ailedeki rol dağılımında dönüşümlere sebep olan bu değişim diğer yandan aile içi sorunları da beraberinde getirmiştir. Modernleşme çabalarının sonucunda geleneksel aile yapısının değişiminde en fazla rolü değişen kadın ise bu süreçte en çok etkilenen aile bireyi olmuştur. Kadının çalışma hayatına girmesi dolayısıyla sorumluluklarının artması ev içerisindeki yükümlülüklerini yerine getirmesini sekteye uğratmıştır. Yaşanan rol karmaşasının neticesi ortaya çıkan geçimsizlik kadın için her geçen gün artan ekonomik bağımsızlığının da etkisiyle boşanma gerekçesi olarak görülmeye başlamıştır. Bu durum diğer ayrılık sebepleri ile beraber artan boşanma nedenleri arasındadır. Ancak kadını bu senaryoda boşanmaya iten sebebin ev içi sorumluluklarından kaçmak olmadığı görülmüştür. Ayrılığa gerekçe olan asıl duygu bu iş yoğunluğu içerisinde eşinden beklediği desteği bulamamasıdır. Esasen bakıldığında eşler arası iletişimin istenilen ölçüde gerçekleşememesi, evliliğin tefrik aşamasına gelmesinde hatırı sayılır oranda sebep teşkil ettiği görülmektedir. Sosyal medya kullanımının artması, bu sahada gerçeği yansıtmayan yaşantılarla eşlerin kendi duygu durumlarını ve hayatlarını kıyas etmesi, gayri meşru ilişkilere ulaşmanın kolaylığı ve buna bağlı olarak yalan, aldatma ve zina da evlilik birliğinin sona ermesinin en çok karşılaşılan nedenleri arasında olduğu görülmüştür. Kadının eskiye nazaran sosyal hayata daha çok müdahil olması; hak ve sorumluluklarının bilincine varması ve ekonomik bağımsızlığı ise boşanma sebeplerini artırmıştır. Modernleşme süreci öncesinde kadın için sosyal güvence olarak görülen evlilik kadının çalışma hayatına dahil olmasıyla bu niteliğini kaybetmiştir. Geleneksel toplumlarda kadının evlilik birliğini nihayete erdirmesi zor iken artık bu durum daha kolay ve sıradan bir hal almıştır.

Türkiye de son zamanlarda artan aile sorunlarının çözümüne katkı sunmak, toplumu aile hakkında sahih ve sağlam bilgilerle aydınlatmak maksadıyla T.C. Diyanet İşleri Başkanlığı, Aile ve Dini Rehberlik Büroları kurmuştur. Bürolarda istihdam edilen personel, başvuru yapan aile bireyleriyle yüz yüze, telefon veya e-posta aracılığıyla görüşmeler yapmaktadır. Görüşme esnasında kişinin ve bulunduğu çevrenin sosyo-kültürel farklılıkları ve bu durumdan neşet edecek davranış farklılıkları göz önünde bulundurulmaktadır. Yapılan başvurulara ilişkin bilgiler veri tabanında yer alan karteks formlarına işlenmektedir. Başvuru sahipleri görüşme esnasında adı, soyadı vb. kişisel bilgilerini sunmadan tamamen tarafsız bir ortamda yargılanmadan güven içerisinde soru ve sorunlarını dile getirmektedir. Dolayısıyla bahsi geçen kişisel bilgileri veri tabanına kayıt esnasında da kullanılmamaktadır. "Büro veya Merkeze başvuran kişilerin sorun-

ları dikkate alınarak gerektiğinde Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler İl Müdürlüklerinin ilgili birimlerine, İl Sağlık Müdürlüklerine, kolluk kuvvetlerine ve adli makamlara yönlendirilir."[2]

Türkiye de son yıllarda aile içi huzursuzluklar ve boşanmaların artması nedeniyle Diyanet İşleri Başkanlığı toplumu aile konusunda aydınlatmak, aile içinde yaşanan sorunlara dini referanslar ışığında çözüm üretmek maksadıyla Aile ve Dini Rehberlik Büroları açmıştır. Bu çalışma da 2013-2020 yılları arasında Türkiye genelinde hizmet sunan ancak Kocaeli İl Müftülüğü olarak sınırlandırdığımız ALO 190 Dini Soruları Cevaplandırma Hattına ve Aile ve Dini Rehberlik Bürolarına gelen sorular bağlamında kadınların, eşlerinden boşanma için öne sürdükleri soru ve sorunları değerlendirilecektir. Boşanma nedenlerinin değişkenlerle karşılaştırılarak analizi yapılmaya çalışılacaktır.

1. Gelen Sorular Arasında Boşanmaya Dair Soruların Oranı ve Önemi

Grafik 1: *Kadınların Boşanma Talebi ile İlgili Sorularının Genel Aile Sorularına Oranı*

Müftülüklere aile içerisinde yaşanan sorunlar hakkında yöneltilen soruların hangi alanda geldiği hususunda karteks geçmişi incelenmiştir. 2013-2020 yılları arasında Kocaeli'nde aileye dair sorulan soruların %66'ya yakınının talak konusu bağlamında geldiği görülmüştür. Kadınların boşanma noktasına gelinceye kadar evlilik birliğinin devamı için pek çok çıkar yol aradıkları ancak son çare olarak ayrılık kararı aldıkları, sorulardaki ifadelerinden anlaşılmaktadır. Aşağıdaki grafikte aileye dair sorulan soruların talak konusuna ilişkin yüzdelik oranı gösterilmiştir.

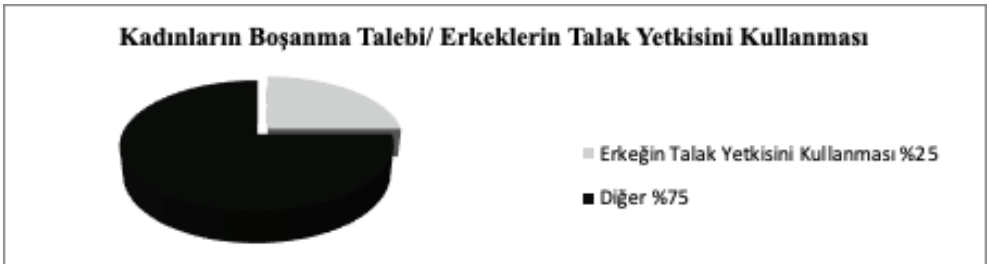
Aile içi soruların yaklaşık %66'sı gibi yüksek bir oranın talak konusuyla ilişkili olması, boşanmanın yalnızca hukuki bir mesele değil, aynı zamanda ciddi bir dini ve sosyal danışmanlık ihtiyacı doğuran bir olgu olduğunu göstermektedir. Aynı za-

[2] Diyanet İşleri Başkanlığı Aile ve Dinî Rehberlik Büro veya Merkezleri Çalışma Yönergesi (2015), md. 6/1c.

manda bu grafik, evlilik birliğinin korunması yönünde hem bireysel hem de kurumsal çabaların yetersiz kaldığını düşündürmektedir.

Söz konusu veriler, talak meselesinin dini yönünün halk arasında hâlen önemini koruduğunu ve kadınların boşanma sürecinde dini hükümlere uygun hareket etme arayışında olduklarını göstermektedir. Ayrıca, bu yüksek oran, aile içi iletişim eksiklikleri, sosyal medya etkisi ve toplumsal modernleşme gibi faktörlerin evliliklerde ciddi kırılmalara yol açtığına da dolaylı biçimde işaret etmektedir.

1.1. Erkeğin Talak Yetkisini Kullanması

Grafik 2: *Kadınların Boşanma Talebinin Erkeklerin Talak Yetkisini Kullanmasına Göre Dağılımı*

Kocaeli İl Müftülüğüne gelen boşanma ile ilgili soruların %25'ine yakınının da erkeğin talak hakkını kullandığı ve kadının bunun neticesinde durumunun ne olacağını sorduğu görülmüştür. Kocaeli genelinde erkeklerin tartışma ve kavga esnasında boşama lafızlarını sıklıkla kullandığı tespit edilmiştir. Kimi zaman ise kullanılan sözlerle boşamanın gerçekleşeceği bilgisine sahip olunmadığı da görülmüştür. Bir defa da üç talak verilmiş kimi zaman da üç ayrı zamanda talak lafızları kullanılmıştır. Mağdur olan kadın, çaresizlik ve son bir umutla müftülüklere ulaştığını söylemektedir.

Erkeğin talak yetkisini kullanmasının ardından kadınların durumlarını öğrenmek amacıyla sordukları soruları gösteren bu grafikten ve grafiğe kaynaklık eden sorulardan, tartışma ve öfke anında sorumsuzca kullanılan boşama ifadelerinin ne denli yaygın olduğunu ortaya koymaktadır. Aynı zamanda üç talakın tek seferde verilmesi veya farklı zamanlarda yinelenmesi, kadın açısından telafisi zor mağduriyetler doğurduğuna işaret etmektedir.

Bu bulgu, İslam Hukukunda talak yetkisinin erkek lehine asimetrik bir şekilde düzenlenmesinin, pratikte kadının hak arayışını güçleştirdiğini göstermektedir. Ayrıca, boşama lafızlarının dini hükümlerdeki sonuçları hakkında bilgi eksikliği, yanlış anlaşılmaların ve istenmeyen sonuçların artmasına yol açmaktadır. Bu nedenle hem dini rehberlik hem de hukuki eğitim faaliyetlerinin artırılması önem arz etmektedir.

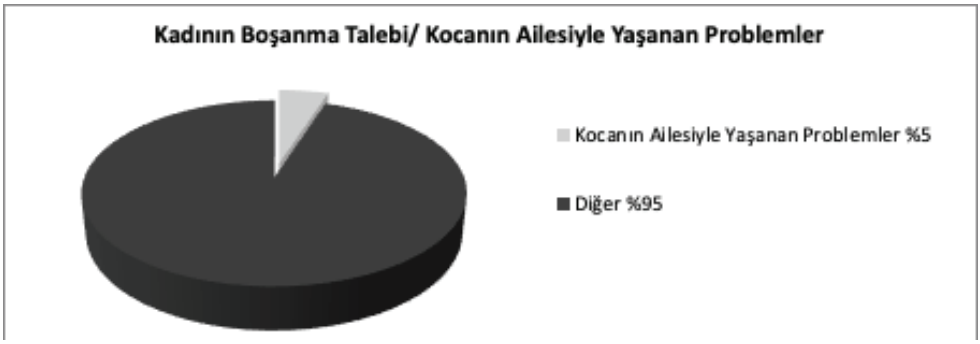
1.2. İtikadi Problemlerin Evliliğe Zarar Vermesi

Grafik 3: *Kadının Boşanma Talebinin Erkeğin Olumsuz Şahsi Özelliklerine Göre Dağılımı*

Bu konuyla ilgili olarak kadınlar, eşlerinin iman esaslarını inkar eden sözleri ve yaşantıları nedeniyle boşanmak istediklerini ifade etmekteler. Boşanma talebine dair gelen soruların % 10' unu bu neden oluşturmaktadır. Bu nedenin tek başına boşanmaya gerekçe gösterilmesi ahirete uzanan birliktelik olan nikahın devamı için kültürel, ekonomik beklentilerin yanı sıra dini yaşantı anlamında da denkliğin gerekli ve beklentinin karşılanmasının son derece mühim olduğunu yansıtmaktadır. Erkeğin içki, kumar, kahvehane gibi kötü alışkanlıkları ile kadının sosyal hayatına getirdiği kısıtlamalarda yine aile içi huzursuzluğun sebepleri arasında sayılmaktadır. Ayrıca, bu oran, dini kimlik ve pratiğin eşler arasında temel bir bağ olarak görüldüğünü ortaya koymaktadır. İnanç uyuşmazlıklarının, evlilikte sevgi, saygı ve güven ortamını zedelediği; bunun da uzun vadede evlilik birliğini sürdürülemez hale getirdiği anlaşılmaktadır. Dolayısıyla, evlilik öncesi dönemde tarafların dini değerler konusundaki uyumu üzerine daha bilinçli adımlar atılması önemlidir.

1.3. Ailedeki Diğer Fertlerin Evliliğe Olumsuz Etkisi

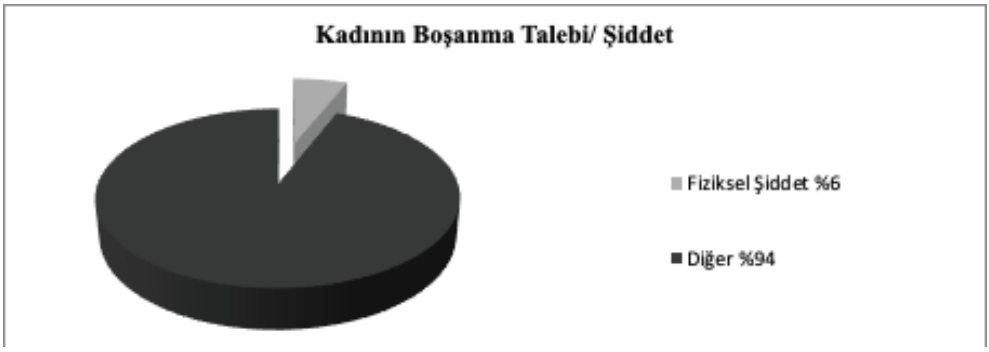

Grafik 4: *Kadının Boşanma Talebinin Kocanın Ailesiyle Yaşanan Problemlere Göre Dağılımı*

Aile eş ve çocuklardan oluşan en küçük toplumsal grup olarak tanımlansa da her iki tarafın ailesi de, oluşan yeni çekirdek aileyle birlikte düşünülmelidir. Nitekim tarafların aileleri kendileri üzerinde etken rol oynamaktadırlar. Bu durum aynı çatı altında yaşanılsın yahut farklı mekânlarda olsun müdahale etkisi üzerinde farklılık oluştursa dahi etkinliğini tamamen ortadan kaldırmadığı görülmektedir. Kocaeli ilinde soru soran kadınların yaklaşık %9' u boşanma talebine neden olarak eşlerinin ailelerinden gördükleri fiziksel ve daha çok psikolojik şiddeti öne sürmektedir. Bu durum, geniş aile ilişkilerinin çekirdek aile üzerinde ne denli etkili olduğunu ve sınırların net çizilmediği evliliklerde aile içi huzursuzluğun arttığını ortaya koymaktadır.

Aynı zamanda, bu bulgu, aile büyüklerinin aşırı müdahalesinin evlilik bağlarını zayıflattığını göstermektedir. Eşin ailesinden gelen baskılar, yalnızca fiziksel şiddetle sınırlı olmayıp, gelin–kayınvalide çatışmaları, sürekli eleştiri ve sosyal hayatı kısıtlama gibi psikolojik baskılar şeklinde de tezahür etmektedir. Bu nedenle, evliliklerde aile sınırlarının netleştirilmesi ve çiftlere bu konuda destek verilmesi önemlidir.

1.4. Aile İçi Şiddet

Grafik 5: *Kadınların Boşanma Talebinin Şiddet Sebebine Bağlı Dağılımı*

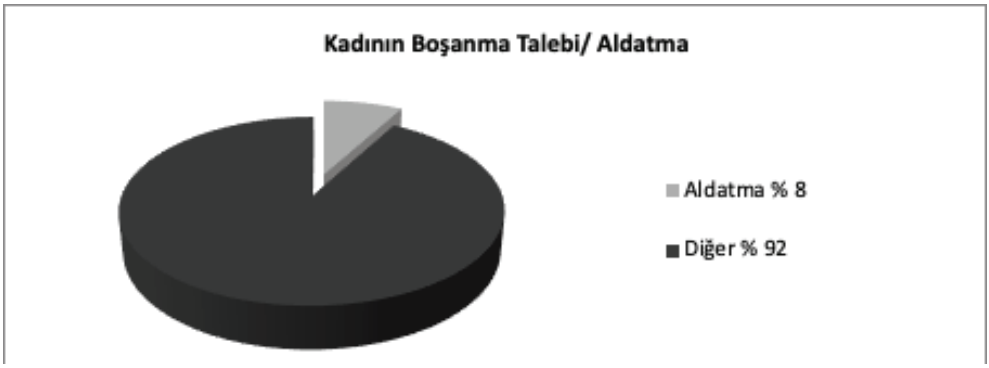
Aile içi şiddet toplumumuzda çokça maruz kalınmasına rağmen gizli tutulan bir olgudur. Bedenen ve ruhen kişiyi yıpratan bu davranış gizli kaldığı oranda etkilenme düzeyi hakkında bilgi sahibi olunması güçtür.[3] Bu çalışmamızda Kocaeli Müftülüğüne gelen sorular bağlamında kadını boşanmaya iten faktörler ele alıp incelenirken şiddet problemi üzerinden de bir grafik oluşturulmuştur.

[3] Barış Işıloğlu, *Anksiyete ve Depresyon Tanısı ile İzlenen Evli Kadınlarda Aile İçi Şiddetin Sosyodemografik Faktörler, Çift Uyumu ve Hastalıkla İlişkisi* (İstanbul: T.C Sağlık Bakanlığı Bakırköy Prof. Dr. Mahzar Osman Ruh Sağlığı ve Sinir Hastalıkları Eğitim ve Araştırma Hastanesi, Uzmanlık Tezi, 2006), 5.

Şiddet, insan yaşamının her devresinde görülebilen ve gittikçe yoğunluğu artan önemli bir toplum sağlığı sorunudur. Şiddet kelimesi genel manada aşırı bir duygu durumunu, kaba ve sert davranışı ifade eder. Fiziksel güç veya iktidarın kasıtlı bir tehditle başkasına uygulanması sonucunda meydana gelen yaralanma, ölüm veya psikolojik zarara yol açması olarak tanımlanır. Şiddet denilince ilk akla gelen fiziksel şiddettir. Ancak şiddetin sosyal, ekonomik ve psikolojik boyutları da mevcuttur. Sözlü ve psikolojik şiddet; hakaret, küfür vb. lafızlarla ya da baskı içeren sözlerle uygulanan baskı, jest ve mimiklerle kendini göstermektedir.[4] Toplumumuzda oldukça yaygın olan psikolojik şiddete maruz kalındığı ise bilinmeyen bir gerçek olarak varlığını devam ettirdiği soruların analizi bağlamında tespit edilmiştir.

Bu veriler, boşanma nedenleri arasında önemli bir yer tutan, ancak çoğu zaman fiziksel şiddet kadar görünür olmayan psikolojik şiddetin de yaygın olduğunu ortaya koymaktadır. Kadınlar çoğu zaman maruz kaldıkları hakaret, tehdit veya küçük düşürücü sözleri fiziksel şiddet kadar yıpratıcı olarak tanımlamaktadır. Bu bulgu, aynı zamanda aile içi şiddetin yalnızca bedensel zarar üzerinden değil, aynı zamanda ruhsal ve sosyal boyutlarıyla da ele alınması gerektiğini göstermektedir. Psikolojik şiddetin tespiti ve önlenmesi hem dini hem de hukuki açıdan zor olsa da, evliliklerin korunması ve boşanmaların önlenmesi açısından kritik öneme sahiptir.

1.5. Aldatma

Grafik 6: *Kadınlar Boşanma Talebinin Aldatma Sebebine Göre Dağılımı*

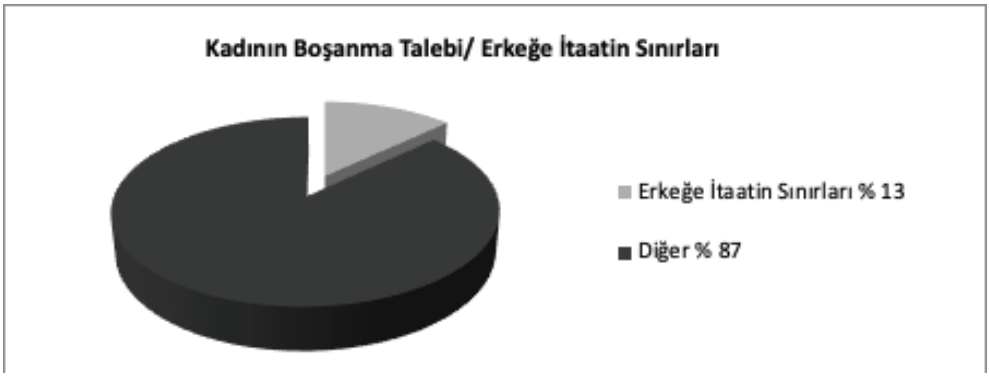
Aldatma evlilikte eşlerin birbirine olan güveninin sona ermesine ve aile içerisindeki huzurun bozulmasına sebep olan en büyük etkendir. Eşlerden birinin diğerine sadakat göstermemesi ve onu başka biri ile aldatması boşanmaların hızını

[4] Hafsa Fidan, *Değişen Dünyada Kadın* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2008), 40.

artırmaktadır. Kadının kendisine yapılan ihaneti çoğu zaman ekonomik veya farklı nedenlerle gizlediği ve sineye çektiği görülmektedir. Erkeğin evlilik birliğine olan sadakatsizliği ise genellikle aile büyükleri tarafından da bilinmekte ve mümkün bir hata olarak görülmektedir. Kimi zaman ise bu durumun erkek için kaçınılmaz bir şey olduğu ve bu ihanetin erkek tarafından haklı sebeplerinin olduğu ifade edilmektedir. Müftülüklere yapılan bireysel başvurular ve fetva hattına gelen telefonlarda arayanların % 8'i ya yıllardır bu duruma maruz kalmasına rağmen artık evlilik birliğine devam edemeyeceğini ifade etmekte ya da yeni öğrenmiş ve hemen tefrik talebinde bulunmuş çocukların velayeti ve nafakası hususunu sormaktadır.

Bu grafiğe temel teşkil eden sorularda en dikkat çekici husus, evlilikte güveni temelden sarsan sadakatsizliğin çoğu zaman boşanmaları kaçınılmaz kılmasıdır. Dikkat çekici olan bir diğer husus da, erkeklerin sadakatsizliğinin bazı çevrelerde "kaçınılmaz" veya "mazur görülebilir" olarak değerlendirilmesidir. Bu durum, toplumsal cinsiyet algılarının boşanma nedenlerine bakışta önemli bir rol oynadığını göstermektedir. Aldatma hem İslami değerler hem de modern hukuk açısından ciddi bir evlilik ihlali olup, bu konuda toplumsal farkındalık çalışmaları gerekmektedir.

1.6. Erkeğin İtaat Beklentisi

Grafik 7: *Kadınlar Boşanma Talebinin Erkeğe İtaatte Sınır Sebebine Göre Dağılımı*

İslam Hukukuna göre usulüne uygun bir evlilik akdi karı koca arasında şahsi ve mali hak ve sorumluluklar meydana getirir.[5] Fetva hattına gelen sorular bağlamında kadın kocasına olan sorumluluklarını ve daha çok kocanın karısı üzerindeki sınır belirleyici rolünü sorgulamaktadır. Konuyla alakalı gelen bir soruda müsteftinin ifadesi şu şekildedir:

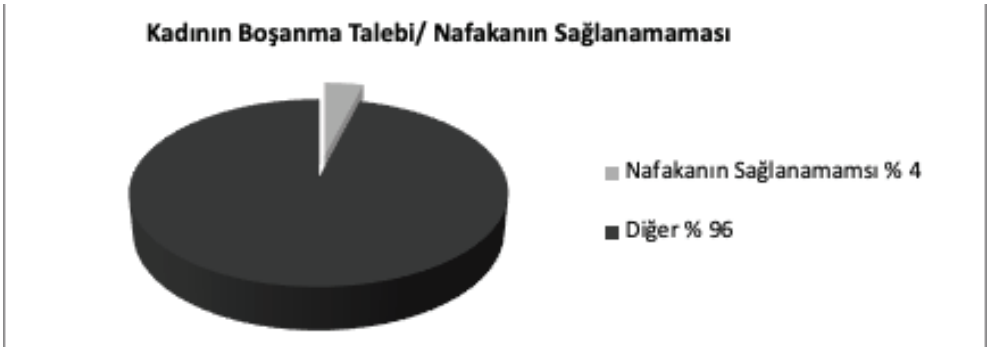
[5] Bk. el- Bakara 2/228; en-Nisâ 4/20; et-Talâk 65/7.

- Anne babam başta olmak üzere aile ziyaretlerinden eşim beni menediyor. Ayrıca İslâm'a uygun kılık kıyafet tercihim hususunda bana engel oluyor. İslâm da kadının kocaya itaati farz deniyor bunun sınırları nelerdir?

Soruların geneline bakıldığında ise kadınlar, genellikle kocalarının kendilerinden beklentilerinin kişisel haklarına, inançlarına ve değerlerine zıt olduğu durumlarda nasıl davranmaları gerektiğini öğrenmek istedikleri anlaşılmaktadır. Aynı zamanda bu beklentinin kadın için yorucu ve dayanılmaz bir hal aldığı da tespit edilmiştir.

Öte yandan kadınların özellikle dini değerlerine veya kişisel haklarına aykırı talepler karşısında nasıl davranmaları gerektiğini sormaları, bu konuda ciddi bir bilinçlenme sürecine girildiğini göstermektedir. Ayrıca bu grafikteki bulgu, İslam Hukukundaki itaat kavramının yanlış yorumlanmasının evlilikte çatışmalara yol açtığını düşündürmektedir. Evlilikte karşılıklı hak ve sorumlulukların dengelenmesi, itaatin zulme veya hak ihlaline dönüşmesini önleyecek şekilde ele alınmalıdır.

1.7. Koca Tarafından Nafakanın Sağlanamaması

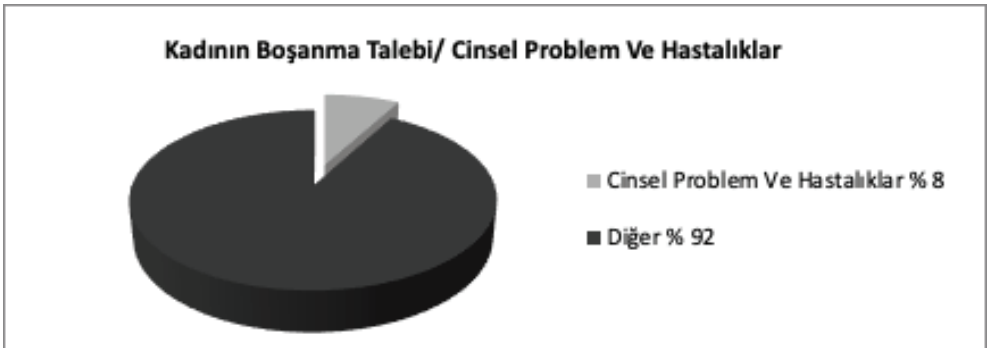
Grafik 8: *Kadınlar Boşanma Talebinin Nafakanın Sağlanamaması Sebebine Göre Dağılımı*

Evlilik birliği içerisinde kocanın kavvam sıfatıyla en çok dikkat çeken yükümlülüğü ailenin nafakasını temin etmesidir. Kocaeli il genelinde kocanın evin tefrişi, ailenin yiyecek ve giyecek gibi masraflarını kasıtlı olarak ihmal etmesi de kadınların sorduğu sorular arasındadır. Bu durumda merak edilen diğer bir husus yükümlülüğünü yerine getirmeyen kocanın dinin ve örfün belirlediği sınırlar dahilinde belirlenen ihtiyaçlar için malından izinsiz harcama yapılıp yapılmayacağıdır.

Nafakayı temin etmemenin boşama sebebi olup olamayacağı klasik fukaha arasında da tartışılan meselelerden biridir. Kocanın, eşinin ve çocuklarının nafakasını sağ-

lamakla mükellef olduğu hususunda ittifak olmakla birlikte kocanın eşinin nafakasını ödememesi ya da nafaka bırakmadan ortadan kaybolması durumunda cumhura göre kadınlar boşanma talebinde bulunabilirler.[6] Ancak bu durum Hanefî mezhebine göre kadına tefrik hakkı vermemektedir. Eğer adamın malı varsa kadın bu maldan nafakasını ona sormadan temin edebilir.[7] Ancak bu tabloya temel teşkil eden sorulardan anlaşıldığı kadarıyla, ekonomik sorumlulukların kasıtlı olarak ihmal edilmesi, sadece maddi değil, aynı zamanda manevi güven duygusunu da sarsmaktadır. Kadınların bu konuda dinen ve örfen ne kadar yetkiye sahip olduklarını sormaları, dini rehberlik ihtiyacını net bir şekilde ortaya koymaktadır.

1.8. Cinsel Problem ve Hastalıklar

Grafik 9: *Kadınlar Boşanma Talebinin Cinsel Problem ve Hastalık Sebebine Göre Dağılımı*

Sorulan sorularda boşanma sebebi olarak dile getirilen cinsel problemler ve hastalıklar klasik fıkıhta da ayrıntıdaki farklılıklar bir tarafa ittifakla boşanma sebepleri arasında sayılmıştır. Erkekte bulunan kusur sebebiyle kadının tefrik talebinde bulunabileceğinin başlıca dayanakları, *"Erkeklerin kadınlar üzerindeki hakları gibi kadınların da erkekler üzerinde iyi davranışa dayalı birtakım hakları vardır."*[8] ayeti ve "Hz. Ömer karısıyla beraber olamayana bir sene süre verdi."[9] şeklindeki rivayettir. Cinsel tatminin

---

6 Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. Abbâs eş-Şâfiî, *el-Üm*, thk. Rıfat Fevzi Abdülmuttalip (Mısır: Dâru'l-Vefa, 2001), 6/277; Şemsüddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Arafe ed-Desûkî, *Haşiyetü'd-Desûkî alâ'ş-Şerhi'l-kebîr* (Kahire: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, ts.), 2/518; Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullah b. Ahmed b. Muhammed Cemmâîlî Makdîsî İbn Kudâme, *el-Muğnî* (Kâhire: Mektebetü'l-Kâhire, ts.), 6/277.

7 Zeynüddîn İbn Nuceym, *el-Baḥru'r-Râik şerhu Kenzi'd-Deḳâiḳ* (Beyrut: Şirketu Alauddin, ty.), 4/201; Mehmet Onur – Emrah Kuş, "İslam Hukukuna Göre Tefrik", *Güncel İlahiyat Araştırmaları*, ed. Murat Oral (Ankara: İksad Yayınevi, 2022), 231.

8 el-Bakara 2/228.

9 Ebu Bekir Abdullah b. Muhammed b. Ebi Şeybe, *el-Musannef* (Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1409), 458.

(istimta) bir hak olduğunu, bunu engelleyen kusurların muhayyerlik hakkı doğuracağını ortaya koyan bu deliller doğrultusunda fukaha, kadının talebiyle evlilik birliğinin sonlandırılabileceğini söylemiştir.[10]

Kocaeli özelinde kadınlar tarafından yöneltilen sorular arasında erkeğin yaşadığı psikolojik hastalıklar ve eşler arasındaki cinsel problemler de yer almaktadır. Bahsi geçen hastalıkların evlilik akdinden sonra değil daha evvel var olan ancak saklanılan durumlarda boşanma sebebi olarak zikredildiği görülmektedir. Tek başına bu durumu boşama nedeni olarak saymadığını dile getiren kadınlar bu durumun evliliği derinden etkilediğini ve sürdürülemez hale geldiğini de açıkça beyan etmektedirler. Bu durum, evlilik öncesinde sağlık ve psikolojik durumun dürüstçe paylaşılmasının önemini ortaya koymaktadır.

2. Genel Değerlendirme

2013-2020 yılları arasında Kocaeli İl Müftülüğüne ve Aile ve Dini Rehberlik Bürolarına iletilen boşanma konulu soruların analizi, kadınların evlilik birliğini sona erdirme nedenlerini hem dini hem de sosyo-kültürel boyutlarıyla ortaya koymaktadır. Veriler, aileye dair soruların büyük bölümünün (%66) doğrudan talak konusuna ilişkin olduğunu ve kadınların boşanma sürecinde dini referanslardan rehberlik beklediğini göstermektedir. Bu durum, İslam Hukukunun evlilik ve boşanma hükümlerinin, günümüzde de halk arasında güçlü bir karşılık bulduğunu ve pratik hayatta rehberlik talebinin yüksek olduğunu ortaya koymaktadır.

Boşanma nedenleri arasında öne çıkan başlıklar, evlilik ilişkisinin hem hukuki hem de insani temellerini zedeleyen faktörlerdir. Erkeğin talak yetkisini tartışma anlarında ölçüsüz şekilde kullanması, kadın açısından ciddi mağduriyetler doğurmakta; bilgi eksikliği ise bu mağduriyetleri derinleştirmektedir. İtikadi farklılıklar ve dini yaşam tarzı uyuşmazlıkları, evlilikte "dini denklik" ilkesinin önemini teyit etmekte; eşin ailesinden kaynaklanan psikolojik veya fiziksel baskılar ise evlilik birliğini doğrudan tehdit etmektedir.

Aile içi şiddet verilerinde, fiziksel şiddetin yanı sıra yaygın ama görünmez olan psikolojik şiddetin etkisi dikkat çekicidir. Sadakatsizlik, hem dini hem de toplumsal güven ilişkisini temelden sarsan bir etken olarak boşanma sürecini hızlandırmaktadır.

---

[10] bk. Ebû Saîd Abdüsselâm b. Saîd b. Habîb es-Sahnûn, *el-Müdevvenetü'l-kübra,* thk. Zekariyya Umeyrat (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994), 2/142-145; İmâmü'l-Haremeyn Ebü'l-Meâlî Rüknüddîn Abdülmelik b Abdullâh b Yûsuf Cüveynî, *Nihâyetü'l-matlab fî dirâyeti'l-mezheb* (Beyrut: Darü'l-Minhâc, 2007), 12/408-409; Alâeddin es-Semerkandî, *Tuhfetü'l-fukahâ* (Lübnan: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1984), 2/226/227; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 7/186.

Erkeğin sınırsız itaat beklentisi, İslam Hukukundaki itaat kavramının yanlış yorumlanmasından kaynaklanan sorunları yansıtırken; nafakanın sağlanmaması, kocanın evlilikteki asli sorumluluklarını ihmal etmesinin doğrudan boşanma nedeni olduğunu göstermektedir. Cinsel problemler ve gizlenen hastalıklar da evlilikte uyum ve güvenin bozulmasına yol açarak birlikteliği sürdürülemez hale getirmektedir.

Bu başlıkların tümü, modernleşme süreci, kadının sosyal hayata katılımı, ekonomik bağımsızlık kazanması ve toplumsal değerlerdeki dönüşümlerle doğrudan ilişkilidir. Geleneksel aile yapısının çözülmesiyle birlikte, evlilik birliği artık sadece ekonomik bir güvence değil, karşılıklı sevgi, saygı ve desteğin beklendiği bir ortaklık olarak görülmektedir. Bu bağlamda, evlilikte iletişim eksiklikleri, toplumsal cinsiyet algıları, ekonomik faktörler ve dini yorum farklılıkları, boşanma nedenlerinin çeşitlenmesine yol açmaktadır.

3. Çözüm ve İyileştirmeye Yönelik Politika Önerileri

2013-2020 yılları arasında Kocaeli İl Müftülüğü ve Aile ve Dini Rehberlik Bürolarına iletilen boşanma konulu başvurular, kadınların evlilik birliğini sona erdirme nedenlerinin çok boyutlu olduğunu, hem bireysel hem de yapısal sorunların boşanma sürecinde etkili olduğunu ortaya koymuştur. Elde edilen veriler, dini rehberlik ihtiyacının yüksekliğini ve toplumsal dönüşümün aile yapısına etkilerini açıkça göstermektedir. Bu bağlamda, aile kurumunun korunması, evliliklerin daha sağlıklı zeminde devam etmesi ve boşanmaların azaltılması için aşağıdaki politika önerileri sunulmaktadır:

1) Evlilik Öncesi Eğitim Programlarının Güçlendirilmesi ve Yaygınlaştırılması: Evlenecek çiftlere, İslam aile hukuku, karşılıklı hak ve sorumluluklar, iletişim becerileri, çatışma çözme yöntemleri, ekonomik planlama ve evlilikte dini değer uyumu konularında eğitim verilmelidir. Evlilik öncesi sağlık taramaları ve psikolojik değerlendirmeler de bu programlara dahil edilmelidir.

2) Talak ve Boşanma Sürecinde Dini-Hukuki Bilinçlendirme: Erkeğin talak yetkisini öfke anında ölçüsüz kullanmasının önüne geçmek için camilerde, medya organlarında ve sosyal platformlarda bilgilendirme çalışmaları yapılmalıdır. Müftülükler, talâkın dinî ve hukuki sonuçlarını açık ve anlaşılır şekilde topluma aktarmalıdır.

3) Aile İçi Şiddetle Mücadelede Kapsamlı Yaklaşım: Fiziksel şiddetin yanı sıra psikolojik, ekonomik ve sözlü şiddet türleri hakkında farkındalık oluşturulmalıdır. Dini rehberlik hizmetleri, şiddetin her türünün haram olduğu gerçeğini vurgulamalı; şiddet mağduru kadınlar güvenli şekilde sosyal hizmet kurumlarına yönlendirilmelidir.

4) Sadakat ve Mahremiyetin Korunması: Sadakatsizliğin hem dini hem toplumsal açıdan yıkıcı sonuçları vurgulanmalı; sosyal medya kullanımı, aile mahremiyetini koruyacak şekilde ele alınmalıdır. Eşler arası güven ilişkisini güçlendirecek seminer ve atölyeler düzenlenmelidir.

5) Geniş Aile Müdahalelerinin Sınırlandırılması: Evlilik öncesi danışmanlık hizmetlerinde, çekirdek aile sınırlarının korunmasının önemi işlenmelidir. Gelin–kayınvalide ilişkileri gibi akraba çatışmalarını önlemeye yönelik arabuluculuk ve aile içi iletişim eğitimleri hayata geçirilmelidir.

6) Ekonomik Sorumlulukların Yerine Getirilmesi: Nafaka yükümlülüğünün hem dini hem hukuki açıdan önemi topluma anlatılmalı; bu yükümlülüğü kasıtlı olarak ihmal edenler hakkında bilgilendirme ve yönlendirme yapılmalıdır. Dini rehberlik, ekonomik sorumlulukların evlilikteki manevi boyutuna da değinmelidir.

7) Cinsel Sağlık ve Mahremiyet Danışmanlığı: Cinsel uyum problemleri ve hastalıklar konusunda hem tıbbi hem de dini danışmanlık hizmetleri birlikte sunulmalıdır. Evlilik öncesinde sağlık raporları, yalnızca fiziksel değil, psikolojik uyumu da içerecek şekilde genişletilmelidir.

8) Dini Rehberlik Hizmetlerinin Kurumsal Kapasitesinin Artırılması: Aile ve Dini Rehberlik Bürolarında ilahiyatçı, psikolog, sosyolog ve sosyal hizmet uzmanlarının birlikte çalışacağı çok disiplinli ekipler oluşturulmalıdır. Çevrim içi ve telefon üzerinden danışmanlık hizmetleri, özellikle mahremiyet gerektiren konularda aktif kullanılmalıdır.

9) Toplumsal Cinsiyet Algısının Dönüştürülmesi: Erkek ve kadının evlilikte karşılıklı hak ve sorumluluklarının eş değerde olduğu, İslam'ın adalet ve merhamet ilkeleri çerçevesinde topluma aktarılmalıdır. "Erkeğin sadakatsizliği mazur görülebilir" gibi kültürel yanlış algılar, dini deliller ışığında düzeltilmelidir.

10) Veri Tabanı ve İzleme Sisteminin Güçlendirilmesi: Müftülüklere gelen başvurular, boşanma nedenleri, şiddet türleri ve sosyo-ekonomik değişkenler açısından düzenli olarak analiz edilmeli; elde edilen veriler hem yerel hem ulusal düzeyde politika geliştirme süreçlerine entegre edilmelidir.

Bu öneriler, yalnızca bireysel sorunlara değil, aynı zamanda toplumsal ve yapısal faktörlere odaklanan çok boyutlu bir yaklaşımın hayata geçirilmesi gerektiğini göstermektedir. Dini rehberlik, sosyal hizmet, hukuki destek ve toplumsal farkındalık çalışmaları eş zamanlı yürütüldüğünde, evlilik birliğinin korunması ve aile kurumunun güçlendirilmesi mümkün olacaktır.

Sonuç

Türkiye de son zamanlarda görülen boşanma sayılarındaki artış müftülüklere gelen sorularda da kendini hissettirmiştir. Kadının, boşanmak için mahkemeye başvurması, toplumda etkileşiminin artması; iletişim mecralarına ulaşımın kolaylaşması dolayısıyla hak ve sorumluluklarını bilmesi, ekonomik özgürlüğü ve toplum tarafından boşanan kadına bakış açısının değişmesiyle doğru orantılıdır.

Kadınların boşanma taleplerinin nedenleri Kocaeli İl Müftülüğüne ve il genelinde bulunan Aile ve Rehberlik Bürolarına gelen başvurular ele alınarak tespit edilmeye çalışılmıştır. Buna göre en çok sorulan soru kocanın boşama yetkisini kullanması neticesinde kadının ve çocukların yaşadığı mağduriyete dairdir. İl genelinde kadınların sordukları soruların temelinde eşlerinden evlilikten beklenen sevgi ve güven ortamını bulamadıkları da ayrıca ifade edilmiştir. Boşanmaya giden ikinci önemli neden erkeğin hanımına karşı onur kırıcı ve varlığını hiçe sayan olumsuz davranışları ve aldatmadır. Kadının, erkeğin ailesiyle değil de çekirdek aile olarak yaşamak istemesi de aile içi çatışmalara sebep olmakta ve özellikle erkeğin ailesinin kadına fiziksel veya sözel olarak zarar vermeleri durumunda kadın boşanmayı tercih etmektedir. Verilere bakıldığında fiziksel şiddetin en az rastlanan boşanma nedeni olduğu görülmektedir. Ancak bu gerekçenin kadın tarafından yeterince dile getirmediği de gözardı edilmemelidir. Ancak ekonomik ve psikolojik şiddet soruların genelinde kendini hissettiren bir olgu olarak varlığını hissettirmektedir.

Diğer taraftan Kocaeli İl Müftülüğüne başvuran kadınların boşanma taleplerinin, yalnızca bireysel huzursuzluklardan değil, aynı zamanda yapısal ve toplumsal sorunlardan da kaynaklandığını göstermektedir. Kadınların sorularında hem dini hükümlere uygun hareket etme isteği hem de haklarını öğrenme ve savunma eğilimi dikkat çekmektedir. Bu durum, dini danışmanlık hizmetlerinin yalnızca fetva verme işleviyle değil, aynı zamanda sosyal destek ve psikolojik rehberlik boyutuyla da güçlendirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

Boşanma nedenlerinin çeşitliliği, aile kurumunun korunması yönünde daha kapsamlı ve disiplinler arası bir yaklaşımın zorunluluğunu göstermektedir. Dini rehberlik hizmetleri, evlilik öncesi eğitimler, aile içi iletişim becerilerinin geliştirilmesi ve toplumsal cinsiyet algılarının dönüştürülmesine yönelik farkındalık çalışmaları ile desteklenmelidir. Ayrıca, İslam Hukukundaki talak, nafaka ve evlilikteki karşılıklı hak-sorumluluk dengesi konularında toplumun bilinçlendirilmesi, hem mağduriyetlerin önüne geçecek hem de evliliklerin daha sağlıklı bir zeminde devam etmesine katkı sağlayacaktır.

Sonuç olarak, bu çalışma, Kocaeli özelinde modern Türk toplumunda boşanma nedenlerinin çok boyutlu yapısını ortaya koymakta; dini, hukuki, ekonomik ve sosyo-kültürel faktörlerin iç içe geçtiğini göstermektedir. Bu nedenle çözüm önerileri de aynı ölçüde çok boyutlu olmalı, hem bireysel hem kurumsal hem de toplumsal düzeyde koordineli bir şekilde hayata geçirilmelidir. Bu çalışmayla sorunun bir yarısı tespit edilmeye çalışılmıştır. Sorunun tamamını görüp daha gerçekçi çözümler üretebilmek için ayrıca boşanma talebine dair erkeklerden gelen sorular baz alınarak buna benzer bir çalışma yapılmalıdır.

Kaynakça

Cüveynî, İmâmü'l-Haremeyn Ebü'l-Meâlî Rüknüddîn Abdülmelik b Abdullâh b Yûsuf. *Nihâyetü'l-matlab fî dirâyeti'l-mezheb*. Beyrut: Darü'l-Minhâc, 2007.

Desûkî, Şemsüddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Arafe. *Haşiyetü'd-Desûkî ale'ş-Şerhi'l-kebîr.* Kahire: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, ts.

Diyanet İşleri Başkanlığı Aile ve Dinî Rehberlik Büro veya Merkezleri Çalışma Yönergesi. Türkiye: Diyanet İşleri Başkanlığı, 2015. Erişim 10.08.2025. https://hukukmusavirligi.diyanet.gov.tr/Documents/DİYANET%20İŞLERİ%20BAŞKANLIĞI%20AİLE%20VE%20DİNİ%20REHBERLİK%20BÜRO%20VEYA%20MERKEZLERİ%20ÇALIŞMA%20YÖNERGESİ.pdf

Fidan, Hafsa. *Değişen Dünyada Kadın*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2008.

Işıloğlu, Barış. *Anksiyete ve Depresyon Tanısı ile İzlenen Evli Kadınlarda Aile İçi Şiddetin Sosyodemografik Faktörler, Çift Uyumu ve Hastalıkla İlişkisi. İstanbul: T.C Sağlık Bakanlığı Bakırköy Prof. Dr. Mahzar Osman Ruh Sağlığı ve Sinir Hastalıkları Eğitim ve Araştırma Hastanesi*, Uzmanlık Tezi, 2006. https://www.istanbulsaglik.gov.tr/w/tez/pdf/psikiyatri/dr_baris_isiloglu.pdf

İbn Ebi Şeybe, Ebu Bekir Abdullah b. Muhammed. *el-Musannef.* Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1409.

İbn Kudâme, Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullah b. Ahmed b. Muhammed Cemmâîlî Makdîsî. *el-Muğnî*. Kâhire: Mektebetü'l-Kâhire, ts.

İbn Nuceym, Zeynüddîn b. İbrâhîm b. Muhammed el-Mısrî, el-Baḥru'r-Râik şerhu Kenzi'd-Deḳâiḳ, Beyrut: Şirketu Alauddin, ty.

Onur, Mehmet - Kuş, Emrah. "İslam Hukukuna Göre Tefrik". *Güncel İlahiyat Araştırmaları*. ed. Murat Oral. 211-240. Ankara: İksad Yayınevi, 2022.

Sahnûn Ebû Saîd Abdüsselâm b. Saîd b. Habîb. *el-Müdevvenetü'l-kübra,* thk. Zekariyya Umeyrat. Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994.

Semerkandî, Alâeddin. *Tuhfetü'l-fukahâ*. Lübnan: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1984.

Şâfiî, Muhammed b. İdris. *el-Ümm*. Beyrut: Dârü'l-Ma´rife, 1990.

TÜRKÇE FETVA SİTELERİNDEKİ SORULAR IŞIĞINDA KADINLARIN BOŞANMA TALEPLERİNİN NEDENLERİ

Abdurrahman BULUT*

Giriş

Bu çalışmada Türkiye'deki bazı fetva siteleri, kadınların boşanma taleplerinin nedenlerini tespit etmeye imkânı verecek veriler içeren sorular bağlamında incelenmiştir. Tespit edilen sorular üzerinde yapılan araştırma neticesinde kadınların boşanma taleplerine dair bazı tasnifler yapılmış ve çalışma genel bir değerlendirme ile nihayetlendirilmiştir. Fetvası sorulan fıkhî meselelerde cevaplardan ziyade çalışmanın başlığı ile de irtibatlı olarak sorulara odaklanılmıştır. Genel bir gözlem olarak aile hukuku alanında önemli ölçüde daha çok kadınlar tarafından sorular sorulduğu ifade edilebilir. Tespit ve tasnif edilen soruların bir kısmı kadınlar tarafından doğrudan boşanma talebini dile getirip bunun nedenini ifade ederken bazı sorularda ise dolaylı olarak kadının boşanma talebinin nedenine dair bir fikir edinilmesi mümkündür.

Bu çalışmada Din İşleri Yüksek Kurulu tarafından aile hukuku alanında yayımlanan fetvalar, "www.fetvameclisi.com" ve "fetva.net" adresleri incelenmiştir.[1] DİYK sitesindeki "Boşanma (Talak)" başlığı altında 33 soru ve fetva yer almaktadır. Bunlar içerisinde 10 kadar soruda kadınların boşanma taleplerinin nedenlerine dair bir bilgi tespit edilmesi veya çıkarım yapılabilmesi mümkün görülmektedir. Nitekim bazı sorularda kadın müsteftiler, doğrudan boşanma talebinin gerekçesini ifade etmektedir. Bazılarında ise müstefti, boşanma talebini dile getirmemekle birlikte soru metninde boşanma talebinin oluşabileceği muhtemel aile içi bazı şikayetlerini dile getirmektedirler. "Fetva Net" sitesinde "Boşanma" başlığı altında 160 soru ve fetva yer almaktadır. Bu sitedeki 20 kadar soru, bu tebliğin araştırma konusu için bazı veriler içermektedir. Bu çalışmanın araştırma konusu için en çok malzemeyi "Fetva Meclisi" adresindeki sorulardan tespit etme imkânı bulunmuştur. Bu sitedeki "Yazılı Fetva" başlığı altında 16 Mayıs 2025 itibariyle 20.000 küsur fetva bulunmaktadır. Fakat bu fetvalar belirli başlıklar altında tasnif edilmemiştir. Bu çalışma için

* Dr. Öğretim Üyesi, İzmir Katip Çelebi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Hukuku Anabilim Dalı, abdurrahman.bulut@ikc.edu.tr ORCİD: 0000-0003-4631-7911

1 İlgili sorular için bk. https://kurul.diyanet.gov.tr/Konu-Cevap-Ara/466/aile-hayati-bosanma-talak; https://fetvameclisi.com; https://www.fetva.net.

güncele en yakın tarihler olan 01 Ocak 2025 ile 16 Mayıs 2025 tarihleri arasındaki 500 küsur soru incelenmiştir. Bunlar arasında 40 kadar sorunun kadınların boşanma taleplerinin nedenlerini tespit etmeye dair bir malzeme teşkil ettiği görülmektedir.

Bu çalışmada esas olarak fetvası sorulan sorular bağlamında kadınların boşanma talebinde bulunmasına neden olan problemlerin tespiti üzerinde durulmuştur. Bununla birlikte sınırlı sayıda olmak üzere bazı sorularda kadın müsteftilerin boşanma talebinde bulunmanın caiz olup olmadığı hususunda endişelerini dile getirdikleri anlaşılmaktadır. Mesela *"Erkek evliliğin gereklerini yerine getirmiyorsa kadın boşanma talebinde bulunabilir mi?"* (DİYK) türünden sorular bu şekildedir. Kadın açısından boşanmasını caiz kılacak haklı şerî bir gerekçeye dair örnek olarak şu sorular da zikredilebilir. *"İzlediğim bir tefsir dersinde kadının normal şartlarda, şer'i bir gerekçe olmaksızın kocasını boşama hakkı yoktur diye duydum. Kadının boşaması için illa kocasından kaynaklanan bir gerekçesi mi olması lazım?"* (fetva.net) ve *"İslam'da kadın önemsiz sebeplerle boşanmak isteyemez. Peki, eşi üzerine evlenmek istiyorsa ve kadın mutsuzsa boşanmak istemek caiz olur mu? Çok eşlilik şartlarıyla birlikte var o yüzden boşanmak istemek günah mıdır?"* (fetva.net) gibi sorular da zikredilebilir. Kanaatimizce "erkeğin evliliğin gereklerini yerine getirmemesi, şiddetli geçimsizlik" vb. görece soyut gerekçelerin kadının boşanma talebinde bulunması için şer'an meşrû olup olmadığı sorusunun, somut olarak her bir aile özelinde, dinî rehberler ve manevî danışmanlar aracılığıyla cevaplandırılması uygun bir yol olacaktır. Bazı sorularda ise müstefti kadınların boşanma teşebbüsünde bulunmama gerekçeleri veya bu meyandaki çaresizlikleri dile getirilmektedir. Fetva Meclisi sitesindeki bu türden bazı sorular şöyledir: *"Defalarca uyarmama rağmen beni dikkate almıyor. Artık kendisine karşı sevgim ve saygım kalmadı. Bu durumda sabretmeli miyim, yoksa ayrılmak mı daha doğru olur?"* (Fetva Meclisi) *"Boşanma konusunda çaresizim ve çıkmaza girmiş durumdayım. Çocuklarımı düşünüyorum, "Ya her şey daha kötü olursa?" diye endişeleniyorum. Ne yapmam gerektiğini bilemiyorum. Öncelikle Allah'ın yardımını, sonra da değerli tavsiyelerinizi bekliyorum."* (Fetva Meclisi) *"Tek çarenin boşanmak olduğunu hissediyorum ama boşanmak da benim için çok zor. Üç çocuğu babasız büyütmekten, onlara nasıl hem maddi hem manevi anlamda destek olacağımı bilememekten korkuyorum. Bir daha evlenemem diye düşünüyorum."* (Fetva Meclisi) *"Boşanırsam çocuğum babasına hasret kalacak çünkü memleketim buradan çok uzakta. Boşanmayı sabırsızlık olarak mı görmeliyim? Yoksa evliliği kurtarmak için mücadele mi etmeliyim?"* (Fetva Meclisi)

Din İşleri Yüksek Kurulu, kadınları meşru ve makul boşanma talepleri hususunda resmi nikah varsa mahkemeye, herhangi bir gerekçe ile resmi nikah yoksa hakemlere yönlendirmektedir. Mesela şizofreni hastası bir adamın eşinin boşanma talebine dair soruyu "*Böyle bir hastanın eşi mahkemeye başvurarak boşanma talebinde bulunabilir. Mahkeme yoluyla boşanan, dinen de boşanmış sayılır.*" (DİYK) şeklinde cevaplandırmak-

tadır. Resmi nikahı olmayanlar için ise şöyle denilmektedir: "*İmam Mâlik'in görüşüne göre hakemler duruma göre evliliğin devamına ya da sona erdirilmesine hükmedebilirler. Hukûk-ı Âile Kararnâmesi de bu ictihadı kanunlaştırmıştır. Buna göre söz konusu durumda erkek boşamaya yanaşmazsa kadının ayrılması hakemler aracılığıyla gerçekleşebilir.*" (DİYK)

Kadınların boşanma taleplerine neden olan problemlere dair mezkur fetva sitelerindeki ilgili sorular incelendiğinde ana hatlarıyla şöyle bir tasnif yapılabileceği görülmüştür:

1. Kocanın Ruhsal Bakımdan İleri Derecede Hasta veya Madde Bağımlısı Olması

İncelenen sitelerdeki sorular arasında şöyle bir soru mevcuttur: *"Şizofreni hastasının boşaması geçerli midir? Kadın böyle bir eşten boşanabilir mi?"* (DİYK) Diğer bir soruda da uyuşturucu kullanımı boşanma talebi ve teşebbüsü için gerekçe gösterilmiştir: *"Bir kadın, evlendikten sonra uyuşturucu madde bağımlısı olan kocasından boşanıyor, çocukları da var. Kadın kocasının bu durumundan dolayı çocukları babasına göstermek istemiyor. Dinen bunda bir sakınca var mı?"* (fetva.net)

2. Evliliğin Gereklerini Yerine Getirmeme (Özellikle Maddî Sorumluluklar)

Din İşleri Yüksek Kurulu fetvalarında *"Erkek evliliğin gereklerini yerine getirmiyorsa kadın boşanma talebinde bulunabilir mi?"* (DİYK) sorusu dile getirilmiştir. Diğer sitelerde de benzer mahiyette sorular mevcuttur. Mesela *"İslam hukukunda boşanma nasıl olur? Erkek geçimsiz ve ailesine karşı sorumsuzsa kadın boşanmak isteyebilir mi?"* (fetva.net), *"İşlerimin kötü gitmesi, iş yerimi kapatmış olmam ve eve gelir getirememem sebebiyle eşim* (kadın) *evi terk etti."* (fetva.net) gibi sorular bu şekildedir. Fetva Meclisi'ndeki nispeten daha detaylı sorularda da bu gerekçeye temas edildiği görülmektedir. *"Hocam eşimle evlendiğimizde esnaftı, ancak salgın döneminde işyerini kapatmak zorunda kaldı. Daha sonra birkaç farklı işte çalıştı, ancak her defasında bir bahaneyle işi bıraktı. Babasından kalan birkaç daireden aldığı kira geliri, asgari ücretten bile az. İki çocuğumuzla birlikte bu parayla geçinmemizi istiyor ve çalışmak istemiyor. İş ilanlarını değerlendirirken sürekli bahaneler üretiyor ve hiçbir işi kabul etmiyor. Maddi olarak çok zor durumdayız. Evin geçimini sağlama konusunda sorumluluğunu hatırlatıyorum, ancak buna da kulak asmıyor. Artık ne yapacağımı bilemiyorum, bir yol gösterir misiniz? (*Fetva Meclisi*)*

3. Aile İçi Geçimsizlikte Kadının Kocasını Daha Çok Kusurlu Görmesi

Din İşleri Yüksek Kurulu fetvalarında bu mesele şu genel ifade ile sorulaştırılmıştır: *"Geçimsizlik, kadın için bir boşanma sebebi sayılır mı?"* (DİYK) Fetva Meclisi sitesindeki bazı sorularda da bu gerekçe gözlemlenmektedir. "*Hocam çok çaresizim, ne yapacağımı bilmiyorum. İki evladımız var ancak eşimin kötü alışkanlıkları ve olumsuz davranışları sebebiyle aile hayatımız çok zor hale geldi. Ne bana ne de çocuklarına iyi dav-*

ranıyor. Yaptıklarından sonra pişman oluyor fakat her tartışmada bana ve aileme ağır sözler sarf ediyor. (Fetva Meclisi) *"Hocam, çocuklar doğduğundan beri bir türlü toparlayamadığımız, sürekli şiddetli geçimsizlik yaşadığım bir evliliğim var. Eşim, sevgisini göstermekte çok zorlanıyor; hem yapısı gereği hem mesleği nedeniyle hem de ailesinden böyle gördüğü için çok ataerkil ve baskın bir erkek. Karşısındaki insanda kusur aramaya meyilli, kendinde hata görmüyor, sürekli eleştiriyor ama takdir etmiyor."* (Fetva Meclisi)

4. Büyük Aileler ile Geçimsizlik

Özellikle Fetva Meclisi sitesinde bu gerekçe ile dile getirilen çok sayıda boşanma ile ilgili soru bulunmaktadır. Bir kısmına özetle şu şekilde işaret edilebilir. "*Hocam ben yıllardır evliyim ancak eşimle annem bir türlü anlaşamıyor. Yıllardır bu durumun tam ortasında kaldım. Ruh sağlığım ciddi şekilde etkilendi, bu yüzden ilaç kullanıyorum. … Annem, "Kocanı bırak, gel ben sana bakarım." diyor. Eşim ise annemle hiçbir şekilde konuşmak istemiyor ama benim annemle görüşmeme karışmıyor. Ancak aralarındaki nefret çok derin."* (Fetva Meclisi) "*Hocam benim eşim şehir dışında çalışıyor, ben ve bebeğimiz evimizdeyiz. Yalnız olduğum için şu an kayınvalidem yanımda kalıyor. … Kendi ailesiyle ilgili kararları bile babasına danışıyor."* (Fetva Meclisi) "*Hocam biz şu an kayınvalidemle birlikte yaşıyoruz. … Ben kayınvalidemi, kayınpederimi ve engelli kaynımı ailem gibi görüp elimden gelen her şeyi yapıyorum. Ama ne yaparsam yapayım bir türlü yaranamıyorum. …"* (Fetva Meclisi) "*Hocam ben evlendiğimde kayınvalidem ve kayınpederimle yaşamayı kabul ettim, ayrı bir ev gibi bir talebim olmadı. Ancak kayınvalidem, daha nişanlılık sürecinden itibaren üzerimde psikolojik baskı kurmaya başladı. …"* (Fetva Meclisi) "*Nişanlılık dönemimde, eşimin ailesine olan saygı ve sevgimi sonuna kadar gösterdim ancak düğün sürecinde beklemediğim birtakım durumlarla karşılaştım (altın, alışveriş vb.) ve bunlar benden gizlendi. …"* (Fetva Meclisi) *"Hocam gebelik sürecim boyunca eşimin ailesiyle küs olduğumuz için benimle hiç iletişime geçmediler. Hayırlı olsun demek bir yana, bebeğim dünyaya geldikten sonra da sadece bebeğimi görmek istediler. Eşim, benimle ilgilenmediklerini ve beni görmezden geldiklerini bildiği halde …"* (Fetva Meclisi) "*Hocam ben, kayınvalidemle birlikte yaşıyorum ve on yıllık evliyim, iki çocuğum var. Şu anda birlikte yaşamak istemiyorum. Eşime söylediğimde ise kabul etmiyor."* (Fetva Meclisi) "*Eşimle evlendikten sonra onun memleketine taşındık. Ancak burada eşimin ailesi tarafından inanılmaz bir dışlanma ve zorbalığa maruz kaldım."* (Fetva Meclisi)

5. Fiziksel veya Psikolojik Şiddet (Hakaret, Aşağılama, Namusa İftira Vb.)

Bu tür gerekçelere fetva sitelerindeki sorularda sıklıkla işaret edilmektedir. Fetva Net sitesindeki iki soru bu gerekçe ile sorulmuştur. *"Derslerinizde anlattıklarınızdan anladığım kadarıyla kadın boşanmak istediğinde mehir hakkından vazgeçmesi gerekiyor. Peki, kadın evliliği boyunca fiziksel veya psikolojik şiddete uğramışsa da mı mehrinden vazgeçmek zorunda?"* (fetva.net) "*Eş (koca) zorba ise boşanma iddeti başka bir evde beklenilebilir mi?"* (fetva.net) Fetva Meclisi sitesindeki bazı sorularda da bu gerekçeye işaret edilmiştir.

"Hocam, resmi nikâhı olmayan, sadece dini nikâhla evlenen bir kadın, eşinden şiddet gördüğünde nasıl boşanabilir?" (Fetva Meclisi) *"Hocam ben evliyim ve iki küçük çocuğum var. … Hamdolsun, büyük yanlışlarına rastlamadım ancak fiziksel ve psikolojik şiddeti hiç bitmedi. Zamanla düzelir diye düşündüm ama her sinirlendiğinde kendini kaybedip bana el kaldırıyor. Fiziksel şiddeti olmasa bile sürekli psikolojik şiddet uyguluyor, beni aşağılıyor, her fırsatta yaptıklarımı eleştiriyor."* (Fetva Meclisi) *"Hocam eşim her tartışmamızda yalan söyleyerek bana iftira atıyor, hatta namusuma iftira edecek kadar ileri gidiyor."* (Fetva Meclisi) *"Tartışmalarımızın konusu hep küçük şeylerdi ama nasıl bu kadar büyüdüler, gerçekten bilmiyorum. Maalesef, bana şiddet uyguladığı zamanlar da oldu. … Kolumu morarttı, gözümü morarttı; hatta insan içinde bile dövdü."* (Fetva Meclisi) *"Hocam ben evliyim ve üç çocuğum var. Eşim bana sürekli hakaret edip küfrediyor, evden kovuyor ve hatta "kâfir" diyor."* (Fetva Meclisi)

6. İlgisizlik ve Terk Edilme

Din İşleri Yüksek Kurulu fetvaları arasında *"Birbirleriyle uzun süre görüşmeyen eşlerin nikâhları zarar görür mü?"* (DİYK) sorusu zikredilmiştir. Diğer iki sitede de bu gerekçeyi zikreden sorular mevcuttur. *"Kocası kendisini terk edip gitmiş ve bir daha kendisinden haber alınamamış. Bunun üzerine kadın mahkemeye başvurup resmi olarak boşanmış. Şimdi bu kadının yeni bir evlilik yapmasında dinen bir sakınca var mı? Çünkü kocası kayıp olduğu için evlenemeyeceğini söylüyorlar."* (fetva.net) *"Kocam nikâhtan bir hafta sonra tüm ziynet eşyalarımızı alıp gitti, yani beni terk etti. Bir yıldan fazladır onla görüşmüyorum. Şimdi yeni bir evlilik yapmak evlenmek istiyorum. Aklıma takılan soru şu: Eski eşim beni boşamadan gitti, bu durumda ben yeni bir nikâh kıydırabilir miyim, nasıl hareket etmem gerekiyor?"* (fetva.net) *"Hocam biz eşimle iki yıldır ayrı eve çıktık. İlk önceleri güzeldi ama sonra eşim yemeğini baba evinde yemeye başladı. Babasının evinin yakınında iş yeri var, orada çalıştığı için daha çok orada yiyor. Eve nadir gelmeye başladı ve gittikçe bu durum arttı. Ben de bu durumdan rahatsız oluyordum. … Eve de zaten çok geç geliyor. Genelde gece 1'i buluyor."* (Fetva Meclisi) *"Kızımız doğduktan sonra eşim odaları ayırdı, uyuyamadığını söyledi. Evde bütün gün telefonuyla ilgileniyor, bizimle sohbet etmiyor, söylediklerimizi dinlemiyor ve bana hiç yardımcı olmuyor.* (Fetva Meclisi) *"Hocam biz yurt dışında yaşıyoruz. Eşimle çok sorunlarımız oldu, en büyük sorunumuz onun sürekli dışarıda olması. Gecelere kadar eve gelmiyor, kötü bir huyu yok ama evini ve ailesini ihmal etmesi yüzünden kavgalarımız oldu."* (Fetva Meclisi) *"… Bunun dışında ciddi bir iletişim sorunumuz var. Saatlerce konuşmaz, en küçük sorunlarda günlerce küser. Yolculuk sırasında ben konu açmazsam saatlerce sessiz kalır."* (Fetva Meclisi)

7. Çocuk Sahibi Olamamak

Din İşleri Yüksek Kurulu fetvaları arasında bu gerekçenin zikredildiği biri ilginç iki soru yer almaktadır: *"Bir kimsenin, çocuğu olmayacağını bildiği hâlde bunu ev-*

leneceği kimseden gizlemesi diğer eş için boşanma sebebi sayılır mı?" (DİYK) *"Çocuk sahibi olamamak boşanma sebebi sayılır mı?"* (DİYK) Fetva Net sitesinde de bir soruda bu gerekçeye işaret edilmiştir: *"Kadın veya erkek fark etmeksizin çocuğu olmayan eşten sırf bu sebeple boşanmanın hükmü nedir?"* (fetva.net)

8. İtikâdî Problemler

Din İşleri Yüksek Kurulu fetvaları arasında itikâdî gerekçelere işaret edilen *"Dinden çıkmayı gerektiren sözleri (elfaz-ı küfrü) söylemenin nikâha etkisi nedir?"* (DİYK) ve "*Dil alışkanlığıyla Allah, Kur'ân ve din gibi kutsal değerlere küfretmek nikâha zarar verir mi?"* (DİYK) gibi sorular yer almaktadır. Fetva Net sitesinde de itikâdî problemlerin gerekçe edildiği sorular sorulmuştur. "*Kardeşimin eşi ateist, "Allah yok" diyor. Sizce evliliğini sürdürmeli mi, yoksa bitirmeli mi?"* (fetva.net) "*Mürtedle evlilik devam eder mi, yoksa boşanmış mı sayılırlar?"* (fetva.net) "*Şirk günahına düşen veya inandıktan sonra kâfir olan ve tekrar tövbe ile dönen bir insanın nikâhı düşer mi?"* (fetva.net) "*Benim kocam Müslümanken Katolik oldu. Artık onunla nikâhım devam eder mi? Yoksa otomatikman boşanmış mı sayılıyoruz?"* (fetva.net) Fetva Meclisi sitesinde de itikâdî problemlerin bir boşanma gerekçesi olarak zikredildiği veya evlilik öncesi aşama ile ilgili temas edildiği sorular yer almaktadır. "*Evlilik görüşmesi yaptığım biri vardı. Onu tanıdığımda medreseye giden, okuyan ve namazlarını kılan biriydi. Ancak zamanla bunları bırakmaya başladı ve ayetlerin günümüzde geçerli olup olmadığına dair şüphelerini dile getirdi."* (Fetva Meclisi) *"Eşim son zamanlarda İslam'a, Kur'an'a ve Peygamberimize olan inancını neredeyse tamamen yitirmiş durumda. Tanrı'nın varlığını kabul ediyor ancak İslam'ı sorguluyor ve 'Eğer bir din varsa en mantıklısı Hristiyanlık' diyor."* (Fetva Meclisi)

9. Kocanın Başka Kadınlarla İlişkisi

Fetva sitelerindeki sorularda kocanın aldatması veya yabancı kadınlar ile fazla yakınlık kurması gibi durumlara temas edilmektedir. Fetva Net sitesindeki bir soru şöyledir: *"Evli bir erkek başka bir bayanla birlikte olursa eşiyle olan imam nikâhı bozulur mu, yani düşer mi?"* (fetva.net) Fetva Meclisi sitesindeki pek çok soruda da bu mahiyette bir gerekçe zikredilmiştir. *"Hocam ben eşimle otuz yıllık evliyim ama eşim beni sürekli aldatıyor."* (Fetva Meclisi) *"Hocam eşim iş sebebiyle bir yurt dışı seyahatine çıkmıştı ve orada, aynı iş için gelen kendisinden yaşça büyük bir hanımla tanıştı. Görevleri bitip döndüklerinde aile olarak görüşmeye başladık. Ancak zamanla fark ettim ki eşim bu kadına fazlasıyla saygı ve sevgi duyuyor. Benim yanımda sigara içerken onu görünce elinden atıyor, bana karşı sinirlenebiliyorken ona karşı son derece kibar davranıyor. Ortak bir ortamda bulunduğumuzda onun rahatını daha çok düşünüyor, evlatlarımızın uyku ve okul düzenini hiçe sayıyor.* (Fetva Meclisi) *"Hocam eşim beni aldatıyor ve bunu normalleştirerek herkesin böyle şeyler yaptığını söyleyip görmezden gelmemi istiyor. Çocuğumun ve benim rızkımızı başka kadınlara harcıyor."* (Fetva

Meclisi) "*Hocam ben evliyim ve üç çocuğum var. Eşimle ciddi sıkıntılarımız var. Evliliğimiz boyunca sürekli başkalarıyla konuştu, görüştü. Fazlasını bilemiyorum ama tahmin edebiliyorum. Biri bitti, bir diğeri başladı. Ne zaman yakalasam, bırakıyor ama sonra başka birini buluyor."* (Fetva Meclisi) "*Hocam eşim, sosyal medya üzerinden bir kadınla sürekli sohbet edip onunla dertleşiyor. Ancak benim bu görüşmelere asla rızam yok."* (Fetva Meclisi) *"Hocam ben eşimi bir sosyal medya platformunda başka kişilerle mesajlaşırken yakaladım."* (Fetva Meclisi) "*Eşimle aynı yaşta olan ve ona çok samimi davranan biri var; el şakası yapıyor, sarılıyor. Eşim ise "kırmamak için bir şey yapamadığını" söylüyor. Bu durum benim için evliliğimdeki en büyük sorun haline geldi."* (Fetva Meclisi)

Fetva Meclisi sitesindeki bazı sorularda da kocanın müstehcen içerikli yayınlar izlemesi vb. gerekçeler zikredilmektedir. *"Telefonu sürekli elinde ve sosyal medya hesapları ahlaka aykırı içeriklerle dolu."* (Fetva Meclisi) *"Hocam benim eşimin telefonunda arama geçmişinde porno kayıtları gördüm. Ne kadar sıklıkla izlediğini bilmiyorum ancak kendisi bunu itiraf etti ve birden fazla kez izlediğini söyledi. Bir daha yapmayacağını belirtti ancak ona güvenmekte zorlanıyorum."* (Fetva Meclisi) *"Hocam lohusalık dönemimde eşimin sosyal medyada çıplak vücut hatları belirgin kadın fotoğraflarına baktığını fark ettim. Bu durum nedeniyle çok büyük kavgalar yaşadık ve güvenim ciddi şekilde sarsıldı.* (Fetva Meclisi)

10. Cinsel Tatminsizlik vb.

Fetva Meclisi sitesindeki bazı sorularda kadınların cinsel tatmin konusunda yaşadıkları problemleri boşanma talebi konusunda bir gerekçe olarak zikrettiği örnek sorular mevcuttur. "*Asıl büyük sorun ise evliliğimizin cinsel boyutunda yaşandı. Evlendikten bir ay kadar sonra hâlâ bir cinsellik olmamıştı. Sonradan ortaya çıktı ki, eşimde sertleşme sorunu varmış. … Doktora gitmeyi de reddediyor. Benimle çok nadir cinsel birliktelik yaşıyor."* (Fetva Meclisi) "*Eşim, cinsel dürtüsü olmayan biri. Yanında giyinirken bile gözlerini kaçırıyor, aylarca birlikte olmak aklına gelmez."* (Fetva Meclisi) *"Hocam evliliğimizin başından beri eşimle aramızda cinsellik konusunda sorun yaşıyoruz. Kaç yıldır eşim bana hiç dokunmuyor."* (Fetva Meclisi)

Değerlendirme ve Sonuç

Yukarıda bazı başlıklar altında tasnif edilen sorularda zikredilen gerekçeler birden çok başlık altında ifade edilmeye uygun bir içerik ihtiva etmektedir. Bununla birlikte daha baskın olduğu düşünülen gerekçeler dikkate alınarak tasnif yapılmış ve örnekler zikredilmiştir.

Burada yapılan değerlendirmelerin, girişte ifade edilen sınırlı kapsamdaki sorular içerisinde yapılan araştırma neticesinde elde edilen bulgular ışığında yapıldığı hatırda tutulmalıdır. İncelenen sınırlı sayıda soru içerisinde 1. başlık altında sadece iki soru yer almıştır. 2. başlık altında her üç sitede de bir iki kadar soru çıkmaktadır.

Bu başlık altındaki gereklilikler arasında maddî sorumluluklar daha ön plandadır. 3. başlıkta genel nitelikli geçimsizlik ifadelerine dikkat çekilmiş olup 4. başlıkta ise daha özelde kayınpeder ve kayınvalide gibi aile büyüklerinin de işin içine girdiği iletişim sorunlarının zikredildiği örnek sorular zikredilmiştir. 4. başlık altında Fetva Meclisi sitesinde oransal olarak da önemli miktarda soru yer almaktadır. 5. başlık altında Fetva Net ve Fetva Meclisi sitelerinde yer alan sorular zikredilmiştir. 6. başlık altında sınıflandırılan sorular her üç sitede de bulunmaktadır. Bu başlık altında "sıklıkla eve geç gelme" ve "sosyal medyayı çok kullanma" kayıtları, iletişimsizlik problemlerinde önemli bir sorun olarak dikkat çekmektedir. Çocuk sahibi olamamak ile ilgili olan 7. başlık altında DİYK'de iki soru olması, Fetva Meclisi sitesinde ise hiç soru olmaması bu çalışmadaki tasnif bakımından ilginç bir durum olarak ifade edilebilir. 7. başlık altında zikredilen itikâdî problemlerin her üç sitede de mevcut olup nispeten sık sorulan sorular arasında yer aldığı ifade edilebilir. Aldatma veya yabancı kadınlarla rahatsız edici duygusal yakınlık kurma gibi durumlar da DİYK fetvaları dışında diğer iki sitedeki sorularda nispeten sıklıkla sorulmuştur. Ayrıca müstehcen içerik izlenmesine dair bazı ifadeler de bu başlık altındaki sorularla birlikte sınıflandırılmıştır. Kocanın cinsel yönden kusurlu olması diye ifade edilebilecek olan durumlar da cinsel tatminsizlik başlığı altında ifade edilmiştir. Bu başlık altında Fetva Meclisi sitesinde bazı sorular mevcuttur.

Bu çalışmada sınırlı bir kapsamda incelenen sorular ışığında kadınların boşanma taleplerinin nedenlerine dair tespit edilen hususlar arasında özellikle şiddetli geçimsizlik, büyük aile ile geçimsizlik, psikolojik şiddet, fıkıhtaki kocaya itaat ilkesinin bazen hatalı yorumlanması, kocanın maddî yükümlülüğünü gerekli şekilde yerine getirmemesi, itikâdî problemler, namahrem ile ilişkiler (kıskanma, rahatsız olma) gibi hususların önemli bazı nedenler arasında yer aldığı ifade edilebilir. Tespit edilen bu meselelere dair fetva dilinin geliştirilmesi, bu mahiyette irşad, hutbe vb. çalışmalar yapılması, ilgili kamu kurumları ve sivil toplum kuruluşları tarafından ailenin korunması ve güçlendirilmesi yönündeki çalışmalarda bu problemlerin farkında olarak yöntem ve üslup geliştirilmesi faydalı olacaktır. Burada yapılan çalışmanın benzeri mahiyetteki araştırmaların erkeklerin boşanma sebeplerine dair de yapılması, ailenin korunması ve güçlendirilmesi yönündeki çalışmalarda değerlendirilebilecek bulguların tespitine imkân sağlayacaktır.

Kaynakça

https://kurul.diyanet.gov.tr/Konu-Cevap-Ara/466/aile-hayati-bosanma-talak. Erişim: 16 Mayıs 2025.

https://fetvameclisi.com. Erişim: 16 Mayıs 2025.

https://www.fetva.net. Erişim: 16 Mayıs 2025.

GENEL DEĞERLENDİRMELER

Prof. Dr. Ayhan Hira (İlahiyat Fakültesi):

Katılımcıları bakımından bu çalıştayın çok önemli olduğunu düşünüyorum. Çalıştayda İlahiyat Fakültesi, İl Müftülüğü, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı ile Aile Destek ve Mağdur Hizmetleri Daire Başkanlığı temsilcileri burada yer almaktadır. Yıllar önce bu kurumlar arasında böyle ortaklaşa bir çalışmanın yapılmasının hayali bile mümkün değildi. Bu yönüyle çalıştayımızın benzer çalışmalar için bir örnek olmasını ümit ediyorum. Hüseyin hocamız 14 görevli ve 17 sorudan bahsetti. Sunumda kadının boşanma talebi için sayılan birçok sebebin yanı sıra ana sebebin psikolojik sorunlar olduğu ortaya konuldu. Öyleyse tartışılması gereken birinci husus bu baskın sebebe yol açan unsurlar neler? Diğer bir sorun olarak iletişim problemi tespiti yer almaktadır. Aslında bu doğrudan bir psikolojik şiddet olarak algılanabilir mi? Bu ve benzeri durumlarda dini rehberlik, manevi destek acaba sürece nasıl katkı sağlıyor?

Sevinç hocanın üzerinde durduğu şu husus gözden kaçırılmamalıdır: Kadınlar aile içi şiddete dair problemleri anlatırken yaşadığı şiddeti yeterince ifade etmiyor.

Abdurrahman hocamızın tespitlerine baktım. Görebildiğim kadarıyla Diyanet İşleri klasik fıkıh ile yaşanan hayat arasında bir denge sağlamaya çalışıyor.

Doç. Dr. Ahmet Ekşi (İlahiyat Fakültesi): Her iki sunumda da değinilen iki noktaya açıklık getirmek istiyorum: 14 katılımcıyla mülakat yapıldı, bu küçük bir rakam olarak görülüyor olabilir; ancak bu 14 kişi, Kocaeli'nin bütün ilçelerinde yaşana vatandaşlarımızın muhatap olduğu ADRB çalışanları olduğundan dolayı aslında tamamını kapsıyor.

Sevinç hanımın yaptığı sunumda neden 2013-2023 yıllarının incelendiği sorusu akıllara gelebilir; kayıtlar 2013 yılından itibaren tutulmaya başladığı için o tarihten başlatıldı. 2023'te noktalanmasının sebebi ise projenin resmi başlangıç tarihinin Ekim 2024 olmasıdır. Zira proje ile ilgili resmi yazışmalar 2023'te başladı, yarım yılı buraya dahil etmek mümkün değildi, projenin tasarı ve yazışma aşamasında 2024'teki veriler elde değildi. Sevinç hanımın bunu belirtmesi gerekiyor, 2025'teki çalıştayda 2024 verilerinin bulunmaması ile ilgili gelebilecek eleştirilere karşı bu gerekçeyle karşılık verilebilir.

Abdurrahman hocam, diyanetin sitesinden örnekler verdiniz diğerleri de özel sitelerdi. "Diyanetin sitesinde kayınvalide ve kayınpederle yahut anne babayla yaşanan sorunlara çok girilmemiş" dediniz. Acaba politika olarak bunlar resmi sitede filtrelenmiş olabilir mi? Bunu göz ardı ederek bu problemlerin yayılması önlenmeye

çalışılmış olabilir mi? Çünkü bu durum diğer fetva sitelerinde ilk sırada dediniz ama durum diyanette böyle değildi. Bu anlamda seçilen siteler isabetli olmuş diye düşünüyorum.

Av. Esra Bozkurt: Ben hem genel olarak katkıda bulunmak hem de bir soru yöneltmek istiyorum. Genel olarak söylenen şeylerden biri psikolojik baskı, ilgisizlik, aile içi şiddet ve kötü muamele. Şu an mevcut hukuk sistemimizde de genel olarak kadınların boşanma sebepleri arasında en fazla başı çeken evlilik birliğinin temelinden sarsılmasıdır. Daha sonra sadakatsizlik, ekonomik şiddet. Günümüz hukuk sistemindeki gerekçelerle mülakatlarda elde edilen verilerin ortaya koyduğu gerekçeler büyük oranda benzerlik göstermektedir. Aklıma şöyle bir şey takılıyor: Hüseyin hocamız arabuluculuk yolundan bahsetti. Mevcut hukukta arabuluculuk yolu uyuşmazlıkların çözümünde anlaşmalı veya anlaşmalı olmayan bir şekilde yani sonuç olumlu ya da olumsuz bir şekilde karara bağlanıyor. Dolayısıyla dava açmadan arabuluculuk yolunun uyuşmazlıkları daha kolay bir şekilde çözdüğünden söz edilebilir. Yani arabuluculuk boşanmaları aza indirebilir. Sorum şu: Boşanmaları aza mı indirildiği için mi yoksa hakların belirlenmesi açısından mı arabuluculuk yolunun müftülüklere entegre edilmesini düşündünüz?

Doç. Dr. Hüseyin Okur (İlahiyat Fakültesi): Müftülüklere yöneltilen sorular arasında kadınların talepleri içinde "Bize düşen hak nedir?", "Erkekten alacağımız nedir?", "Velayetteki haklar nelerdir?", "Malvarlığı nasıl bölünecek?" gibi konular yer almamaktadır. Dolayısıyla arabuluculuk sürecinde, müftülüklerin sağlayacağı desteğin hukuki olmaktan ziyade manevi ve psikolojik nitelikte olması gerektiği kanaatindeyim. Bu bağlamda, müftülüklerimizin — imamından vaizine kadar — manevi destek sunma konusunda önemli bir seviyeye ulaştıklarını düşünüyorum. Mevcut bu potansiyelin, arabuluculuk sürecinde de etkin biçimde değerlendirilmesi gerektiğini değerlendiriyorum.

Dr. Öğretim Üyesi Salih Şahin (İlahiyat Fakültesi): Bu durumda arabuluculuk sisteminden sizin kastınız, uzlaşmaya katkı sağlamak yoksa boşanmanın nasıl olacağına dair bir arabuluculuk değil. Müftülükler de zaten bunu yapıyor.

Av. Mustafa Kemal Avşar (Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Kocaeli İl Müdürlüğü): Medeni hukukta özel ve genel olmak üzere iki çeşit boşanma sebebi vardır: Zina, hayata kast, pek kötü veya onur kırıcı davranış, suç işleme haysiyetsiz hayat sürme, terk ve akıl sağlığı olarak özel sebepler altı başlık altında sınırlandırılmıştır. Evlilik birliğinin temelden sarsılması ve evliliğin çekilmez hale gelmesi ise genel

sebepler olarak Medeni Kanun'da yer almaktadır. Boşanmalarda arabuluculuk zorunlu olmadığı için kişilerin bireysel olarak arabuluculuk faaliyetine başvuru yapmaları kolaylaştırılmalıdır. Ben beş yüz kadar boşanma davasına katılmış biri olarak söylüyorum en yakın arkadaşınız bir anda düşmanınız olabilir. Diğer taraftan Aile bakanlığı arabuluculuğu zorunlu hale getirmek istiyor. Ancak boşanma davaları çok farklı sebeplere dayandığı için çiftleri bir araya getirip çözüm aramak gerçekten çok zor. Ayrıca bu konuda bir öneride bulunmak istiyorum. ADRB üzerinden destek vermek açısından kişisel verilerin paylaşılmayacağı bir protokol düzenlenerek boşanma dilekçesi veren aileler aranıp "Böyle bir desteğimiz var, faydalanmak ister misiniz?" diye sorulabilir. Gönüllülük ilkesine dayanarak katılımları sağlanabilir. Aile bakanlığına müracaat eden kadınlar için ise en önemli sorun can güvenliği meselesidir. Dolayısıyla biz bırakın kadınları kocalarıyla yüz yüz görüştürmeyi telefonla görüştürmekte bile zorlanıyoruz. Bu yönüyle yani hem can güvenliği hem de kadınların istememesi sebebiyle arabuluculuk hizmeti gerçekten çok zor bir işlem.

Doç. Dr. Hüseyin Okur (İlahiyat Fakültesi): Evlenme ve boşanma süreçlerinde, toplumun kültürel yapısının etkileri açıkça görülmektedir. Örneğin, bizde boşanma sadece bireylerin ayrılığı olarak yaşanmaz; boşanma sürecinde adeta sülaleler de ayrılır. Benzer şekilde, evlilikte de sadece iki kişi değil, iki sülale bir araya gelir.

Öte yandan, müftülüklere nikâh kıyma yetkisi verildiğinde, laiklik gerekçesiyle ciddi tepkiler ortaya çıkmıştı. Bu noktada şu soru akla gelmektedir: Bugün müftülükler arabuluculuk sistemine dahil edilse, ortaya çıkabilecek toplumsal tepkilerin yanı sıra hukuki anlamda bir sorun teşkil eder mi?

Av. Mustafa Kemal Avşar (Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Kocaeli İl Müdürlüğü): Diyanet İşleri Başkanlığı'yla Adalet Bakanlığı protokol imzalayarak bilgi transferi sağlanması üzerine hizmet verilebilir. Bir de Abdurrahman hocamızın bahsettiği boşanma sebepleri Medeni Kanun'daki özel boşanma sebepleridir. Geniş aile ile yaşamanın zorunlu kılınmasından da bahsettiniz. Bu da Medeni Kanun'da boşanma sebebidir.

Melek Alçın (Kocaeli İl Müftü Yardımcısı): Türkiye genelinde Aile ve Rehberlik Büroları var. Alanında uzman vaizler ve görevliler görev almakta ve bu görevliler özel seçilmektedir. Bu çalışmada kendileriyle mülakat yapılan 14 kişi de bu görevliler arasında yer almaktadır. ADRB faaliyetlerini yaygınlaştırma çalışmaları da devam etmektedir. Bu görevliler zaman zaman düzenlenen eğitim seminerlerine ve yıl içerisinde hizmet içi eğitime tabi tutuluyorlar. Aile Sosyal Hizmetlerde görev yapan 66 personel bulunmakta ve hemen hemen hepsi eğitim almış vaziyette, bir değişim söz konusu olduğunda eğitime çağırılıyorlar. Bize yapılan başvurularda bizi aşan

konular varsa danışanları ilgili kurum ve kuruluşlara yönlendirme yapıyoruz. Örneğin aile içi şiddetle ilgili üç aylık çalışma takvimlerimiz var. Her bir görevli için ayrı çalıma programları hazırlanıyor. Arabuluculukla alakalı protokol yapılabilir mi, evet. Biz doğrudan arabuluculuk yetkisine sahip değiliz. Boşan da diyemiyoruz boşanma da diyemiyoruz. Ancak arabulucu olma konusunda dilekçe gelirse ilgili kurumun talebi doğrultusunda tespitte bulunabiliyoruz.

Katılımcılar, Hüseyin hocamızın sunumunun diğer illerde de yapılmasını önerdiler. Ben buna katılmıyorum. Bu çalışma Kocaeli'ndeki kadınların sorularından oluşmaktadır. Dolayısıyla farklı yerlerde farklı gerekçeler olabilir. Genele yönelik bir çalıştay yapılabilir. Abdurrahman hocanın dediği gibi ayrıca benzer bir çalışma erkeklere yönelik yapılabilir. Aile ve Rehberlik'te yalnızca bu alana dair telefonlarımız var, bize başvuranlar sadece kadın değil, erkekler de geliyor ya da kadından eşiyle gelmesini istiyoruz ve onların ikisiyle birlikte görüşülüyor. Kadın anlattığı zaman farklı boyut erkek anlattığında ise daha farklı boyut yani farklı sebepler ortaya çıkabiliyor.

Doç. Dr. Abdulmuid Aykul (İlahiyat Fakültesi): Evet bu çalışma kadınların tek taraflı beyanıyla alakalı, bir de aynı zaman dilimini kapsayan ve erkeklerin beyanlarını dikkate alan bir çalışma yapılmalıdır.

Prof. Dr. Ayhan Hira (İlahiyat Fakültesi): Yapılan çalışmadan yanlış anlaşılmaya mahal vermemek için ifade ediyorum. Verilen cevaplar kendi içinde bağlam testi yapıldı. Dolayısıyla yapılan çalışmada güvenirlik oranı çok yüksek.

Uzm. Psikolog Kübra Şahin İpek (Kocaeli Adli Destek ve Mağdur Hizmetleri Müdürlüğü): Aile ve çocuk mahkemeleri ihtisas mahkemeleridir. O nedenle buralarda psikolog, pedagog ve sosyal çalışmacılar görev alır. 2020 yılına kadar mahkemeler bünyesinde görev yapıyorduk ancak 2020'den itibaren Adli Destek ve Mağdur Hizmetleri Müdürlüğü altında ayrı bir birim olduk.

Aile mahkemelerinde bazı dosyalarda problemlerin çözümü konusunda eşlere ulaşma ve boşanma sürecini olumlu yöne çevirme konusunda etkili olamamak bizim için de üzücü. Neden böyle? Bir sebebi, çok fazla dosya var ve davalar uzun sürmektedir. Taraflarla en erken dava açıldıktan 6 ay ya da 1 yıl sonra bir araya geliyoruz. Bir diğer sebebi ise, karı ve koca birçok badireyi atlamış ve hatta uzun süredir ayrı yaşamaya başlamış olarak boşanma davası açıyor, tekrar bir araya gelmek istemiyor.

Bize dosyalar nasıl geliyor? Aslında çocuklu olarak açılmış her boşanma dava dosyası öncelikle bize geliyor. Çünkü hakim insanları uzun süre ve ayrıntılı dinleyemez, günlük yaşamlarını gözlemleyemez. Bu sebeple, insanların kendini rahatça

ifade edebileceği ortam adliyelerde bizim odalarımızdır. O nedenle hazırlanan raporlar mahkemeyi aydınlatmak açısından çok önemlidir. Öncelikli olarak bize gelen dosyalarda söz konusu kişilerin neden boşanmak istediklerine dair verdikleri bilgileri dinliyoruz. Zira boşanma hiçbir zaman tek bir sebebe bağlı olmaz. Burada ifade ettiğimiz sebepler genelde son, vurucu ve artık tahammül edilemez sebeplerdir. Aslında ilk olarak hiçbir zaman boşanma fikriyle yola çıkmazlar. Öncesinde pek çok kez düşünülmüştür. Süzgeçten geçirilmiştir. Aile büyükleri araya girmiştir. Farkındalık düzeyine göre profesyonellere baş vurulmuştur. Bir önceki davadan vazgeçilmiştir, tekrar dava açılmıştır vs. Ama bu süreçte insanlar çoğu zaman yalnız. Dava açıldığında boşanma sebeplerine bakıyoruz ancak üzerinden çok zaman geçtiği için mahkemenin bizden istediği asıl şey artık sonlanmış gözüyle baktığı için velayet ve kişisel ilişkiye karar vermemiz oluyor.

Burada ben uzlaşma ve arabuluculuk kısmına açıklık getirmek istiyorum. Boşanma davası açıldığında hakim taraflara "Uzlaşmak istiyor musunuz?" diye sormak zorundadır. Ama bu genelde orada sadece bir soru ve cümle olarak kalır. Çünkü neredeyse hiç olumlu cevap yoktur. Uzlaşmak istiyoruz ya da biraz ara vermek istiyoruz denildiğinde de çiftler boşluk içerisinde kalır. Sonra arabulucuya yönlendirilir, şiddet hariç. Arabuluculukta da insanları zorlayıcı ve bağlayıcı hükümler kuramazsınız. Arabuluculukta amaç aslında çekişmeyi ve mahkemelerin dosya yükünü azaltmaktır. Yani tarafların çekişmesinin azalması ve hızlıca boşanmanın gerçekleşmesi amaçtır. Evlilik devam etsin diye arabuluculuk yapılmaz. Anlaşmaya varılır ve anlaşma protokolüyle dava sonlandırılır. Bu hak günümüzde sadece avukatlara verilmiş bir haktır. Ama bizler, ADM bünyesindeki uzmanlar orada ne yapabiliyoruz? Ya da müftülük ne yapabilir? Hem çocuk hem de aile mahkemelerinde koruyucu ve destekleyici tedbirler vardır. Biz esasen mahkemenin bu tedbirleri uygulayabilmesi için oradayız ve bu konuda mahkemeyi yönlendiririz. Danışmanlık tedbirinde çok az olmakla birlikte bazen ne kadar zaman geçerse geçsin çiftlerde bir umut ışığı olur. Ve biz onları Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'na bağlı Aile Danışmanlık Merkezlerine yönlendiririz. Belki bir basamağına müftülük ADRB de eklenebilir. Bu çiftlere "yönlendirilmek ister misiniz? İhtiyacınızı fark ettik, bir kez daha gözden geçirmek ister misiniz?" şeklinde soruyoruz ve genelde olumlu yanıtlar alıyoruz. Sağlık ve danışmanlık tedbiri önerdiğimizde bizim resmi olarak mahkemeye işaret edeceğimiz kurumlar bellidir. Resmi olarak müftülük kendisini buraya bir alternatif olarak ekleyebilir ve çiftlerden bu popülasyona uygun olanlar yönlendirilebilir.

Uzm. Psikolog Kübra Şahin İpek (Kocaeli Adli Destek ve Mağdur Hizmetleri Müdürlüğü): Karı-kocanın ya da ailenin ihtiyacını belirleyip gerekçe göstererek yönlendiriyoruz. Müftülüğün yapmak istediği şey anladığım kadarıyla çiftlere tek-

rar bir araya gelme noktasında destek olmak ve rehabilite etmek, ASPB bağlı Aile Danışmanlık merkezinde yapılan çalışmalardan biri de budur.

Diğer taraftan toplum çeşitlendiği için ihtiyaçlar farklılaşıp artıyor, bunlara hitap etmek de devletin sorumluluğudur.

Dr. Öğretim Üyesi Melek Yılmaz Gömbeyaz (İlahiyat Fakültesi): Aynı zamanda eski bir diyanet personeli olarak şunları söyleyebilirim. Kur'ân'da hakemlik noktasındaki teşvikle arabuluculuk özdeşleştiriliyor mu? Sanki dışarıdan bir el olarak görülen arabuluculuk ile bilgisi ve itibarına güvenilen kişilerin sürece dahil edilmesi bizim toplumumuzun realitesine daha uygun görünmektedir. Çünkü toplumumuzda psikoloğa gitmekten bile hâlâ çoğu zaman çekinilir. Aile bireyleri ADRB veya müftülük koordinesinde başka programlarda bize ulaştıklarında bu konuları konuşmaya başladığımızda "Bizi tanımayan arabulucu bize ne katabilir ki?" dediklerini görmüştük. Ayrıca uzun vadede aynı problemler tekrar gündeme gelebiliyor; örneğin "aman kızım/oğlum ipler senin elinde olsun, ne kadar kötü olursan o kadar kıymetin var, cüzdan kimdeyse ağa odur" şeklinde konuşan anneler söz konusu. ADRB'de edindiğim tecrübeye göre eşinden bu cümleleri duyan erkeklerin sayısı da az değildi. Arabulucu ya da hakem kim olursa olsun, aile bireylerine çeşitli şekillerde aşılanan veya empoze edilen bu anlayış devam ettikçe bu uygulama teorik noktada kalmaya devam edecektir.

Prof. Dr. Ayhan Hira (İlahiyat Fakültesi): Bu meseleyi fıkıhla ilgili oturumların müzakeresine bırakalım.

İKİNCİ BÖLÜM

BOŞANMA SEBEPLERİNE DAİR MERÎ HUKUK UYGULAMALARINDAN ÖRNEKLER

TÜRK MEDENİ HUKUKUNDA BOŞANMA SEBEPLERİ

Salih ŞAHİN*

Giriş

Aile toplumların temelidir. Toplumlar bu temel üzerine kurulur ve aile sayesinde büyüyerek sağlıklı bir şekilde varlıklarını sürdürürler. Aile kurumunu önemsemeyen toplumların ayakta kalması mümkün değildir. Çünkü insan nesli ancak kural ve kaideleri belli olan ve toplumsal değere göre şekillenen aile yuvalarında çoğalıp varlığını devam ettirebilir. Bu nedenle insanlığın en eski ve en temel kurumlarından biri olan aile kurumu, bütün toplularda önemli kabul edilir ve bu kurumun sağlıklı bir şekilde varlığını devam ettirmesi için gerekli olan hukukî, ahlakî, sosyal ve iktisadî tedbirler alınır.

Bütün toplumlarda aile eşlerin ömür boyu sürdürecekleri bir yuva olarak kurulur. Bununla beraber bazen bu hedefe ulaşılmadan pek çok nedenle aile kurumu boşanma ile dağılabilir veya ölümle son bulabilir. Hukuk sistemleri aile kurumunun sağlıklı bir şekilde devamını sağlayan norm ve kuralları düzenlemenin yanında istenmeyen bir durum olsa da bazen kaçınılmaz olan boşanma usul ve esaslarını da düzenleme ihtiyacı duymuştur. Zira bazen birbirinden farklı ruhî, fizikî ve fikrî özelliklere sahip olan iki bireyin ömür boyu birlikte yaşamaları imkansız hale gelebilmektedir. Bu nedenle evliliğin doğal ve zaruri bir kurum olarak kabul edilmesi gibi boşanmanın da doğal bir durum olarak kabul edilmesi gerekmektedir. Dolayısıyla hukuk sistemleri tarafların haklarını koruyup bir mağduriyete uğramamalarını sağlamak için boşanmaya dair hükümleri de belirlemişlerdir.

Evlilikte ve boşanmada evrensel ve fıtrî bazı kural ve değerler rol oynadığı gibi her kültür ve medeniyetin kendine mahsus inanç, örf, adet ve ahlak anlayışından kaynaklanan farklı değerler manzumesi de etkili olabilmektedir. Bu nedenle bazı kültürlerde boşanma tamamen yasaklanırken, bazılarında sıradan ve normal bir durum olarak kabul edilebilmektedir. Aynı şekilde beslendiği dinî, ahlâkî ve kültürel değerler veya eşine duyduğu güçlü bir sevgi bağı nedeniyle bazı kişiler boşanmamak için so-

* Dr. Öğretim Üyesi, Kocaeli üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Hukuku Anabilim Dalı, salih.sahin@kocaeli.edu.tr, ORCİD: 0000-D01-8249-999X

nuna kadar direnirken bazıları da tam aksine değişik faktörlerle bir an önce boşanmak için çaba sarf edebilmektedir. Boşanmaya dair görüşlerde de benzer farklılaşma görülmektedir. Nitekim evliliğin toplumsal önemini dikkate alan "cemiyetçi" görüşler, evliliğin sürekliliğini esas aldıkları için boşanmayı evlilikte istikrarsızlığı kolaylaştıran ve evlilik kurumunu zayıflatan bir durum olarak kabul etmişlerdir. Bu nedenle bu görüşü savunanlar evlilik bağını güçlendiren düzenlemelerin zaruri olduğunu savunmaktadırlar.[1] Özellikle Hristiyanlığın Katolik mezhebinin bakış açısını yansıtan ve evliliği "tanrının kurduğu bir kutsal beraberlik" olarak gören anlayışta "Tanrının birleştirdiğini insanın ayıramayacağı"[2] inancı temel ilke kabul edilerek iradi boşanma kabul edilmeyip ancak eşlerden birinin ölümüyle evliliğin son bulacağı düşüncesi benimsenmiştir.[3] Bu görüş evliğin zina gibi çok ağır kusurların olması durumunda son bulmasının mümkün olacağını savunmuştur. Bu görüşün tam aksini savunan anlayışa göre ise evlilik tarafların özgür iradeleriyle ortaya konan bir kurumdur. Buna göre her durumda evliliği kuran taraflar evliliğe son verme iradesine de sahiptirler.[4] Ferdiyetçi görüş olarak kabul edilen bu anlayışta hür iradeleriyle evliliği kuran eşlerin evlilik bağının çözülmesinde de irade beyanları yeterli görülmüştür. Bu iki görüşün orta noktası sayılabilecek ve TMK'nın da benimsediği üçüncü görüşe göre ise belli sebepler meydana geldiğinde yetkili makamın huzurunda taraflardan birinin müracaatıyla evliliğin son bulabileceğini savunan görüştür.[5]

İnsan doğası ve hayatın gerçekleri bu son görüşün daha makul ve evliliğin sürdürülebilirliği açısından daha uygulanabilir olduğu söylenebilir. Zira boşanmayı sıkı sıkıya yasaklayan görüşün uygulanabilir olmadığı açıktır. Huzurlu ve mutlu bir yuva kurup hayatı beraberce yaşama gayesiyle kurulan evlilik eğer eşlerin bu amacına hizmet etmekten çıkıp onlardan biri için bir eziyete dönüşmüş ve katlanılması mümkün olmayan bir hal almışsa bu evliliği zoraki sürdürmenin hem taraflar için hem de varsa çocukları için ne tür acılara ve felaketlere sebebiyet verebileceği Ülkemizde özellikle son yıllarda meydana gelen elim hadiselerde görülmektedir. Bununla birlikte toplumların gelişmesi ve sağlıklı nesillerin yetişmesi için evlilik kurumunda bir kutsallık, istikrar ve saygınlığın olması da gereklidir. Zira basit nedenlerle keyfi bir şekilde son bulan evlilikler hem toplumun geleceği için hem de

---

1 Kemaleddin Birsen, *Medeni Hukuk Dersleri* (İstanbul: Ahmet Sait Matbaası, 1959), 89.

2 Matta 19/6.

3 Baki Kuru vd., *Medenî Usul Hukuku* (Ankara: Yetkin Yayınları, 2005), 793. Ayrıca bk. Fatma Betül Zehra Tanrıkulu, *Katolik Mezhebinde Evlilik ve Boşanma* (Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022), 5 vd.

4 Turgut Akıntürk – Derya Ateş Karaman, *Türk Medeni Hukuku (Aile Hukuku)* (İstanbul: Beta Yayınları, 2011), 237, 238; Birsen, *Medeni Hukuk Dersleri*, 89.

5 Birsen, *Medeni Hukuk Dersleri*, 90.

boşanan eşlerin çocukları için pek çok psikolojik, sosyal ve iktisadî sorunlar ürettiği inkar edilemez bir gerçektir. Nitekim ebeveynleri ayrılan çocukların yaşadığı ekonomik, sosyal ve psikolojik travmaların bazen tehlikeli boyutlara ulaştığı görülmektedir. Bu nedenle yukarıdaki ifrat ve tefrit boyutuna varan nitelikteki iki görüşün aksine daha orta yollusu olan ve belli şartlarda hukuk düzeninin de denetimiyle boşanmayı meşru kabul eden düşüncenin daha makul, insan fıtratına daha uygun olduğu ifade edilebilir.

Bu çalışmada TMK'da başlıca boşanma sebepleri ve Yargıtay'ın konuyla ilgili örnek içtihatları üzerinde durulacaktır.

1. Kavram Olarak Boşanma

Boşanmayı hukuki olarak; "henüz hayatta ve geçerli bir evlilik akdiyle evlenmiş olan çiftlerin evlilik durumları devam ederken, eşlerden birinin hukuken geçerli bir sebebe istinaden açmış olduğu boşanma davası sonucunda mahkemenin söz konusu evliliğe son vermesi" şeklinde tanımlamak mümkündür.[6]

Hemen bütün hukuk sistemlerinde boşanmada dikkate alınan ve boşanmaya ilişkin kanun hükümlerinin de temelini oluşturan bazı temel ilkelerin varlığı dikkat çekmektedir. Bunlar "kusur ilkesi," "irade ilkesi," "temelden sarsılması ilkesi," "elverişsizlik ilkesi" ve "eylemli ayrılık ilkesi" şeklinde ifade edilebilir.[7] Gerek 473 sayılı eski TMK'da ve gerekse 4721 numaralı mevcut TMK'da evlilikle ilgili düzenlemelerde bu ilkelerin yansıması görülmekle birlikte TMK'ya "evlilik birliğinin temelden sarsılması" prensibinin hakim olduğu kabul edilmektedir.[8]

08/12/2001 tarihinde resmi gazetede yayımlanarak yürürlüğe giren 4721 numaralı Türk Medeni Kanunu boşanmaya ve boşanmada takip edilecek usule ilişkin hükümleri 161-184'üncü maddelerde düzenlemiştir. Söz konusu kanunun 1926 yılında yürürlüğe giren 473 sayılı eski TMK'nın 129 ila 134. maddelerinde düzenlediği boşanmaya dair hükümlerin ana omurgasını koruduğu söylenebilir.[9] Buna göre

---

6 Turgut Akıntürk, *Türk Medeni Hukuk* (Ankara: Savaş Yayınları, 1996); Mustafa Tural – Tufan Öğüz, *Türk Özel Hukuku (Aile Hukuku)* (İstanbul: Filiz Kitabevi, 2021), 3/104.

7 Aydın Zevkliler, *Medeni Hukuk* (Ankara: Savaş Yayınları, 1992), 796-798; Akıntürk –Ateş Karaman, *Türk Medeni Hukuku*, 240-242; Ebru Ceylan, "İsviçre, Fransa, Belçika, İspanya ve İtalya Hukukundaki Boşanma Sebeplerinin Türk Hukukuyla Mukayesesi ve Değerlendirilmesi", *Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi* 12/6 (Aralık 2018), 315-334; Tuğçe Tekben, "Evlilik Birliğinin Temelinden Sarsılması Sebebine Dayalı Boşanma Üzerine Bir İnceleme", *YÜHFD* 18/2 (2021), 1077-1130.

8 Birsen, *Medeni Hukuk Dersleri*, 91.

9 Saibe Oktay Özdemir, "Türk Hukukunda Boşanma Sisteminde Revizyon İhtiyacı", *MHB* 1/35 (2015), 29-46; Elif Sargın, "Türk Hukukunda Anlaşmalı Boşanmanın Şartları Üzerine Bir İnceleme", *SÜHFD* 1/28 (2020), 349-387.

TMK söz konusu maddelerde ortaya koyduğu boşanmaya ilişkin sebepler Medeni Hukuk doktrininde özel sebepler ve genel sebepler şeklinde iki grup halinde ele alınarak incelenmiştir.

2. Hukuk Doktrininde Özel Boşanma Sebepleri

Medeni kanun boşanma sebeplerini sınırlı olarak belirleyip maddeler halinde saymıştır. Bu maddeleri özel veya genel, mutlak veya nispi şeklinde bir ayrıma tabi tutmamıştır. Medeni kanununda özel olarak sayılan,[10] kanunun boşanma sebebi olarak kabul ettiği ve 160-166 maddelerinde sınırlı olarak saydığı olaylar doktrinde "özel sebepler" olarak kabul edilmiştir.[11] Kanun koyucu bu sebeplerin sınırını belirlemiş ve detaylarını ortaya koymuştur.[12] Kanunda boşanma nedenine varlık kazandıran olaylar açık bir şekilde belirtilip bunların dışındaki olaylar boşanma nedeni olarak kabul edilmiyorsa bu olaylar boşanmanın özel nedenleri olarak kabul edilir.[13] Bu tür olaylar genel durumu ifade etmeyen ve yoruma açık olmayan somut mahiyet arz etmektedir. Doktrinde mutlak boşanma sebepleri olarak değerlendirilen boşanma sebeplerinde olduğu gibi bu sebeplerde de olayın ispatı yeterli kabul edilmiş olup hakime takdir yetkisi tanınmamıştır.[14] Dolayısıyla boşanmaya dair özel sebep olarak kabul edilen durumlar ortaya konduğunda ve söz konusu sebeplerin gerçekleştiği ispat edildiğinde mahkemenin boşanma kararı vermesi zorunludur.[15] Bu özel sebepleri şu şekilde sıralamak mümkündür.

2.1. Zina

Sosyal yaşamda dürüstlük en temel dinî ve ahlakî kurallardan biridir. Bu nedenle Türk Medeni Kanunu (TMK) bu hususu hemen mad. 2'de ele alarak "hakların kullanılmasında ve sorumlulukların yerine getirilmesinde dürüst davranma" zorunluluğu getirmiştir.[16] Medeni kanunun bu temel ilkesinin evliliğe yansıması ise eşlerin birbirlerine bir ömür boyu sadık kalması şeklindedir. Zira evliliğin temeli sadâkat ilkesi üzerine kuruludur. Bu ilke adeta evlilik kurumunun en temel prensibidir.

---

10 Tural –Öğüz, *Türk Özel Hukuku (Aile Hukuku)*, 3/105.

11 Akıntürk, *Türk Medeni Hukuk*, 228.

12 Birsen, *Medeni Hukuk Dersleri*, 91.

13 Zevkliler, *Medeni Hukuk*, 800.

14 Tekben, "Evlilik Birliğinin Temelinden Sarsılması Sebebine Dayalı Boşanma Üzerine Bir İnceleme", 1079.

15 Emre Köroğlu, "Türk Hukukunda Boşanmanın Sebeplerinden TERK (TMK. m. 164)", *EÜHFD* 7/1-2 (2012), 104- 126.

16 TMK, mad. 2.

Arapça bir terim olan "sadâkat" kelimesi "sağlam, güçlü dostluk, kalpten bağlılık" anlamlarına gelmektedir. Sadâkat kelimesinin müradifi olan "sıdk" kelimesi de "niyette dürüstlük, söz ve davranışların doğru ve gerçeğe uygun olması anlamında" bir ahlâk terimidir.[17] Sadâkat ve sıdk kavramlarıyla ortaya konan doğruluk, dilin söylediğini kalbin de onayladığı bir dürüstlük ve içtenlik şeklini ifade eder.[18] Dolayısıyla bu iki kavramı samimi bir dostluk ve şüphelerden arınmış bir bağlılık olarak tanımlamak mümkündür. Medeni hukuk terimi olarak en geniş anlamıyla evlilikte sadâkat, eşlerin evlilik esnasında hem birbirleriyle hem de üçüncü kişilerle olan ilişkilerinde evliklerini tehlikeye düşürecek davranışlardan uzak durmalarıdır.[19]

TMK mad.185/3 ile evlilikte eşlerin ömür boyu birbirlerine karşı sadâkat göstermelerini yasal zorunluluk olarak kabul ederken mad. 161 ile zinayı bu temeli sarsan bir davranış olarak görüp mutlak boşanma sebebi kabul etmiştir.[20] Medeni kanun, bu madde ile eşler arasında tesis etmeyi hedeflediği güven esasında sadece cinsel anlamda birbirine sadık kalmayı temin etmekle yetinmeyip sadakat kelimesinin kapsamına dahil olan ve aile birliğinin güven, istikrar, huzur ve mutluluğu için gerekli olan çok yönlü bir içten bağlılığı tesis etmeyi amaçlamıştır.[21] Ancak cinsel sadakatsizlik bu birliği sarsacak en önemli faktör sayıldığı için zina eylemi birinci sırada boşanma sebebi olarak kabul edilmiştir.

Aralarında evlilik bağı olmayan kişilerin birbiriyle cinsel ilişkiye girmesi[22] veya meşrû/yasal olmayan cinsel ilişki olarak tanımlanan zina[23] sadece eşlerin sadâkatini ve birbirlerine bağlılığını ihlal eden bir kusur olmayıp tarihten günümüze pek çok toplumda hoş karşılanmayan, yüz kızartıcı, çirkin ve bu nedenlerle de suç kabul edi-

---

17 Mustafa Çağrıcı, "Sıdk", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009), 37/99-100.

18 Bk. Ebü'l-Kâsım Hüseyn b. Muhammed b. el-Mufaddal er-Râgıb İsfahânî, *el-Müfredâtü fi garîbi'l-Kur'ân*, ter. Abdulbaki Güneş, Mehmet Yolcu (İstanbul: Çıra Yayınları, 2010), "s-d-k", 582.

19 Özlem Sarı Fidan, "Yargıtay Kararları Işığında Boşanma Davası Açıldıktan Sonra Eşlerin Sadakat Yükümlülüğünün Değerlendirilmesi", *ASBÜ Hukuk Fakültesi Dergisi* 4/2 (2022), 1275-1311.

20 İsmail Dede, "Türk Boşanma Hukukuna Farklı Bir Yaklaşım: Zina ve Haysiyetsiz Hayat Sürme Arasındaki Keskin Sınır", *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi* 23/3 (2017), 641-663.

21 Nitekim Yargıtay 2. Hukuk Dairesi, vermiş olduğu 2016/16861 Esas- 2018/5575 Karar sayılı kararı ile "Eşinden habersiz kredi çeken erkeğin bu davranışı güven sarsıcı bir davranış olarak nitelendirilmiş ve bu nedenle eşinin açtığı boşanma davasında kusurlu bulunmuştur." Bk. https://www.tuncsuditol.av.tr/yargitay-kararlari-uyarinca-bosanma-sebepleri. (Erişim 01.05.2025); https://www.etkiavukatlik.com/guncel-yargitay-kararlari-isiginda-bosanma-sebepleri. (Erişim 01.05.2025).

22 Bk. www.tdk.gov.tr (Erişim 09.05.2025).

23 Hüseyin Esen "Zina", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44/440-444.

len bir eylemdir.[24] Nitekim İslâm dininde zina kesin bir dille haram bir fiil kabul edilerek yasaklanmıştır.[25] Aynı şekilde söz konusu eylemi gerçekleştiren kadın ve erkeğe farklı müeyyidelerin bağlanmış olmasının eşitliğe aykırı olduğu gerekçesiyle 1998 tarihinde anayasa mahkemesi tarafından iptal edilinceye kadar eski TCK mad. 440 ve 441 ile de zina eylemi suç kabul edilmiştir.[26]

TMK mad. 161 ile zinayı mutlak boşanma sebebi kabul etmekle beraber tanımını ve çerçevesini belirlememiştir. Doktrinde medeni hukuk terimi olarak zina eylemi; "evli çiftlerden birinin kendi kusuru ve iradesi dışında karşı cinsten başka biriyle cinsel ilişkide bulunması"[27] şeklinde tanımlanmaktadır.

Kanun koyucu zina eylemini kanunla koruma altına alınmış olan evlikte sadakat ilkesinin en ağır ihlali olarak kabul ettiği için boşanma sebeplerinin ilk sırasına koymuş, özel ve mutlak boşanma sebebi olarak düzenlemiştir. Dolayısıyla mağdur eşin zina eylemini yasal yollarla elde ettiği delillerle ispat etmesi yeterlidir. Bu durumda mahkemenin ilgili talep gereğince boşanma kararı vermenin dışında bir takdir hakkı bulunmamaktadır.[28] Bununla beraber kanunda zina eyleminin is-

---

24 Eldar Hasanov, "Zina", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2013), 44/444-445.

25 Bk. el-İsrâ 17/32; en-Nûr 24/2.

26 Bk. Zeynep Şeyma CEYLAN, "Yargıtay Kararları Işığında Zina Sebebiyle Boşanmada Manevi Tazminat İstemi", *ERÜHFD* 27/1 (2022), 49-95. Eski TCK mad. 441'de erkeğin zinasını "*Karısı ile birlikte ikamet etmekte olduğu evde yahut herkesçe bilinecek surette başka yerde karı koca gibi geçinmek için başkası ile evli olmayan bir kadını tutmakta olan koca hakkında altı aydan üç seneye kadar hapis cezası hükmolunur. Erkeğin evli olduğunu bilerek bu fiilde şerik olan kadın hakkında da aynı ceza verilir*." şeklinde düzenlerken mad. 440'de kadının zinasını "*Zina eden karı hakkında altı aydan üç seneye kadar hapis cezası tertip olunur. Karının evli olduğunu bilerek bu fiilde ortak olan kimse hakkında da aynı ceza hükmolunur.*" şeklinde düzenlemiştir. Bu düzenleme anayasanın eşitlik prensibine aykırılık teşkil ettiği gerekçesiyle iptal için bir yerel mahkeme tarafından Anayasa mahkemesine taşınmış, 48 – 23/9/1996 tarih ve E.1996/15, K.1996/34 sayılı Anayasa Mahkemesi Kararı ile erkeğin zinası iptal edilmiştir. Kanun koyucu bu konuda yeni bir düzenleme yapmayınca zina eylemi kadın için suç olmaya devam ederken erkek için suç olmaktan çıkmıştır. Bunun üzerine başka bir yerel mahkeme bu eşitsizlik nedeniyle kadının zinasıyla ilgili maddeyi iptal için Anayasa Mahkemesine müracaat etmiş ve Mahkeme de 49 – 23/6/1998 tarih ve E.1998/3, K. 1998/28 sayılı kararı ile iptal etmiştir. 2004 tarih ve 5237 sayılı yeni Türk Ceza Kanunu'nda zina ile ilgili bir düzenleme de yapılmayınca zina eylemi TCK'da bir suç olmaktan çıkmıştır. Bk. https://veyseldinler.com/27-yillik-geciken-baba-mirasi-turkiyede-zinanin-suc-olmaktan-cikma-hikayesi. (Erişim 18.05.2025)

27 Akıntürk, *Türk Medeni Hukuk*, 229; Dede, "Türk Boşanma Hukukuna Farklı Bir Yaklaşım: Zina Ve Haysiyetsiz Hayat Sürme Arasındaki Keskin Sınır", 650; Oğuz Ersöz, "4721 Sayılı Türk Medeni Kanunu'nda Düzenlenen Boşanma Sebeplerine Genel Bakış", *The Journal of Social Secience* 5/3 (2019), 230-247.

28 Bk. Zeynep Şeyma Ceylan, "Yargıtay Kararları Işığında Zina Sebebiyle Boşanmada Manevi Tazminat İstemi", 54; Dede, "Türk Boşanma Hukukuna Farklı Bir Yaklaşım: Zina ve Haysiyetsiz Hayat Sürme Arasındaki Keskin Sınır", 645.

patı ve hangi eylemlerin zina sayılıp sayılmayacağı konusunda bir boşluk olduğu açıktır. Bu nedenle zaman zaman konuyla ilgili doktrinde farklı yorumlar gündeme gelmektedir. Bununla birlikte söz konusu boşluk yardımcı hukuk kaynağı niteliğindeki doktrin ile ve yargıtay içtihatlarıyla doldurulmakta ve zina eyleminin çerçevesi belirginleşmektedir.[29]

TMK'nın 161. maddesi, "Eşlerden biri zina ederse, diğer eş boşanma davası açabilir." şeklindeki ifadesiyle eşlerden birinin zina etmesi durumunda diğer eş için bu eylemi bir boşanma sebebi olarak kabul etmiştir. Ancak bu eylemin eş tarafından öğrenildiği tarihten itibaren altı ay ve her halükarda beş yıl içerisinde boşanma davası açılması durumunda söz konusu zina eylem bir boşanma nedeni olarak kabul edilmiştir. Aynı kanunun mağdur eşin zina eylemini affetmesini ise bir hak düşürücü sebep olarak kabul etmiştir.

Kanun koyucunun zina eylemi sebebiyle boşanma davası açmayı belli sürelere bağlamış olması ve affetmeyi bir hak düşürücü sebep olarak kabul etmesi evlilik kurumunda istikrarı önemsediğinin ve eşlerden birinin kusuruyla sarsılan yuvanın yeniden onarılmasına fırsat verme arzusu içinde olduğu şeklinde yorumlanabilir.

2.2. Hayata Kast, Pek Kötü veya Onur Kırıcı Davranış

TMK 162 ile düzenlenen bu durum kanun metninde şöyle yer almaktadır: "*Eşlerden her biri diğeri tarafından hayatına kastedilmesi veya kendisine pek kötü davranılması ya da ağır derecede onur kırıcı bir davranışta bulunulması sebebiyle boşanma davası açabilir*."

Bu maddede üç türlü boşanma sebebinden bahsedildiği anlaşılmaktadır.

2.2.1. Öldürmeye Teşebbüs

Hayata kast eşlerden birinin diğer eşi öldürmeye yönelik birtakım eylemlerde bulunmasıdır.

2.2.2. Pek Kötü Davranış

Eşlerden birinin diğerini dövmesi, aç bırakması normal olmayan ilişkiye zorlaması ve vücut bütünlüğüne yönelik her türlü davranış bu kapsama girer.[30]

Yargıtayın boşanma sebebi olarak gördüğü aşağıdaki örnekler bu gruba dahil edilebilir.

---

29 Dede, "Türk Boşanma Hukukuna Farklı Bir Yaklaşım: Zina ve Haysiyetsiz Hayat Sürme Arasındaki Keskin Sınır", 647.

30 Ersöz, "4721 Sayılı Türk Medeni Kanunu'nda Düzenlenen Boşanma Sebeplerine Genel Bakış", 234.

– Eşine "hişt, hey veya ıslıkla" seslenmek. (Yargıtay 2. Hukuk Dairesi; 2014/15210 E. 2014/25928 K.)

– Eşlerden birinin diğerine "oğlum" şeklinde hitap etmesi. (Yargıtay 2. Hukuk Dairesi; 2016/6232 E. 2017/11551 K.)

– Eşlerden birinin diğerinin kilosuyla alay etmesi. (Yargıtay 2. Hukuk Dairesi; 2016/6232 E. 2017/11551 K.)

Bunların dışında aşağıdaki hususları Yargıtay eşin kişilik haklarına saldırı kabul ederek boşanma nedeni olarak değerlendirmiştir.

– Erkeğin eşiyle ilgilenmemesi, hamilelik esnasında ve sonrasında eşin yanında bulunmaması eşin kişisel haklarına saldırı olarak nitelendirilmiş ve boşanma nedeni kabul edilmiştir. (Yargıtay 2. Hukuk Dairesi; 2020/1277 E. 2020/2521 K.)

– Ortak çocuklarla ilgilenmemek duygusal şiddet olarak değerlendirilerek boşanma nedeni sayılmıştır. (Yargıtay 2. Hukuk Dairesi; 2010/6705 E. 2011/7564 K.)

– Eşi sevmediğini söylemek ve eşe aşağılayıcı hakaretler etmeyi duygusal şiddet kabul ederek boşanma nedeni kabul etmiştir. (Yargıtay 2. Hukuk Dairesi; 2010/8852 E. 2011/9402 K.)

– Eşin evin ihtiyaçlarını karşılamayarak aile birliğinin giderlerine katılmaktan kaçınması ekonomik şiddet olarak kabul edilerek boşanma nedeni sayılmıştır. (Yargıtay 2. Hukuk Dairesi; 2010/4676 E. 2011/8122 K.)

– Erkeğin sürekli olarak eşinden maaşını istemesi ekonomik şiddet olarak değerlendirilerek boşanma sebebi sayılmıştır. (Yargıtay 2. Hukuk Dairesi; E. 2016/25325 E. 2018/12525 K.)

– Eşe yeterince zaman ayırmayıp zamanın çoğunun iş yerinde, arkadaşlarla zaman geçiren, önemli günlerinde eşinin yanında bulunmayan, eşinin anne – babasına iyi davranmayan ve eve geç gelmeyi adet haline getiren eşin bu davranışları mağdur eşin kişilik haklarına saldırı olarak değerlendirilerek boşanma nedeni sayılmıştır. (Yargıtay 2. Hukuk Dairesi; 2020/1277 E. 2020/2521 K.)

– Eşin giyim tarzına, katıldığı toplantılara ve görüşeceği kişilere karışmak sosyal şiddet olarak değerlendirilerek boşanma nedeni sayılmıştır. (Yargıtay 2. Hukuk Dairesi; 2020/1135 E. 2020/2210 K.)[31]

[31] Bk. https://www.tuncsuditol.av.tr/yargitay-kararlari-uyarinca-bosanma-sebepleri. (Erişim 01.05. 2025); https://www.etkiavukatlik.com/guncel-yargitay-kararlari-isiginda-bosanma-sebepleri. (Erişim 01.05.2025); https://www.miahukukdanismanlik.com.tr/makaleler/aile-hukuku/yargitay-kararlari-isiginda-bosanma-sebebi-kabul-edilen-davranislar. (Erişim 01.05.2025).

2.2.3. Onur kırıcı davranış

Eşlerden birinin diğer eşin onur, haysiyet ve şerefini zedeleyecek, onu küçük düşürecek türden her türlü davranışı bu madde kapsamında değerlendirilebilir. Nitekim yargıtay kararlarında eşin evden atılması, babasının evine göndermesi, bakire olduğu halde aksini iddia etmesi, iş yerinde eşe hakaret, mahkeme koridorlarında eşe hakaret bu kapsamda değerlendirilmiştir.[32]

2.3. Suç İşleme ve Haysiyetsiz Hayat Sürme

Eski TMK'nın mad. 131'de "cürüm ve haysiyetsizlik" başlığı altında ve "terzil edici suç işlemek ve haysiyetsiz hayat sürme" şeklinde ifade ettiği bu sebep TMK mad. 163'de şöyle düzenlenmiştir: "Eşlerden biri küçük düşürücü bir suç işler veya haysiyetsiz bir hayat sürer ve bu sebeplerden ötürü onunla birlikte yaşaması diğer eşten beklenemezse, bu eş her zaman boşanma davası açabilir." Görüldüğü gibi bu kanun maddesi kanunları ve toplumsal normları ihlal edici eylemler olan iki farklı nitelikteki boşanma sebebini düzenlemektedir.

2.3.1. Suç İşleme

Kanun maddesinden de açıkça anlaşıldığı gibi her suç boşanma sebebi değildir. Bir suçun boşanma sebebi kabul edilebilmesi için kişiyi küçük düşürücü niteliğe sahip olması gerekmektedir.[33] Kişinin düşük seviyeli olduğunu, şerefli ve dürüst bir insan olmadığını gösteren ahlaka aykırı her türlü davranış bu kapsama girmektedir. Anayasada 76/2'de sayılan rüşvet, irtikap, zimmet, hırsızlık ve dolandırıcılık gibi suçlar bu grupta sayılmakla beraber genel olarak toplumsal ahlakın çirkin bulup yadırgadığı ve yapılmasını reddettiği suçlar bu kategoride kabul edilebilir. Bu durumun boşanma sebebi sayılabilmesi için müşterek hayatı sürdürülemez kılması gerekmektedir. Bu da bu boşanma sebebinin nisbilik özelliği taşıdığını göstermektedir.[34]

2.3.2. Haysiyetsiz Hayat Sürme

Arapça kökenli bir kelime olan "haysiyet" sözcüğü "saygınlık, öz saygı" gibi anlamlara gelirken,[35] haysiyetsizlik saygınlığı ve onuru yitirmek anlamlarına gelmek-

---

32 Akıntürk –Ateş Karaman, *Türk Medeni Hukuku*, 250,251; Diren Yeğin, "Türk Hukukunda Boşanma Sebeplerinin İncelenmesi", *Türkiye Barolar Birliği Dergisi*, 161, (2022), 227-252.

33 Ahmet M. Kılıçoğlu, *Aile Hukuku* (İstanbul: Filiz Kitabevi, 2016), 123.

34 Birsen, *Medeni Hukuk Dersleri*, 99. Küçük düşürücü suçlar için bk. Oğuz Ersoy, "Suç İşleme ve Haysiyetsiz Hayat Sürme Sebebiyle Boşanma", *Namık Kemal Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, 4/2 (Aralık 2018), 111 – 146.

35 Bk. Bk. www.tdk.gov.tr (Erişim 09.05.2025).

tedir.[36] Terim olarak haysiyetsizlik ise toplumun değerleriyle ve ahlak anlayışıyla bağdaşmayan bir hayat tarzı sürdürme şeklinde anlaşılabilir.[37] TMK 163 ile boşanma sebebi kabul edilen "haysiyetsiz hayat sürme" kavramının tıpkı zina eyleminde olduğu gibi kanun koyucu tarafından ilgili kanunda tanımı yapılmamış, çerçevesi belirlenmemiştir. Toplumsal değerler ve bu değerlere uygun davranış şekilleri olan haysiyetli hayat tarzı bir yönüyle evrensel olabileceği gibi bir yönüyle de ülkesel hatta bölgesel olabilir. Aynı şekilde söz konusu değerler bazen sosyal değişimlere paralel olarak bir kültür ve medeniyette zamanla değişime uğrayabilir. Bu nedenle bir toplumda bir davranış haysiyeti ihlal edici olarak kabul edilirken diğer toplumlarda normal görülebilir. Bu yönüyle boşanmanın özel sebeplerinden sayılan haysiyetsiz yaşam maddesi nisbilik özelliği barındırmakta olup çerçevesinin belirlenmesine ihtiyaç olan bir kavramdır. Buna göre bir hukuk terimi olarak haysiyetsiz yaşam sürdürme; "toplumun ahlâkî değerleri ile şeref ve namusa aykırı bir yaşam biçimi benimsemek ve bunu sürdürmek" şeklinde bir çerçeveye oturtulabilir.[38] Bu tanıma da uygun bir şekilde Türk toplumunda nikahsız birliktelikler; uyuşturucu, alkol ve kumar gibi zararlı bağımlılıklar, fuhuş, teşhircilik ve dilencilik bu tarz davranışlardan kabul edilmektedir.[39]

Haysiyetsiz yaşam sürmenin kanun koyucu tarafından tanımı yapılmasa da bu kavramın çerçevesi doktrinde belirlenmeye çalışılmıştır. Buna göre bir eylemin haysiyetsiz hayat sürdürme sayılabilmesi için şu unsurları barındırması gerekmektedir:

-Bizzat evli eş tarafından gerçekleştirilmesi

-Haysiyeti ihlal eden eylemin bir defa değil de süreklilik arz etmesi

-Eylemin baskıyla değil de eşin kendi iradesi ve kusuruyla gerçekleşmesi

-Eylemin eşlerin müşterek hayatını sürdürülebilir olmaktan çıkarması[40]

Yukarıda TMK'da boşanma sebebi olarak birinci sırada yer alan zina eylemi, evli çiftlerin karşı cinsten biriyle cinsel ilişki yaşaması şeklinde tanımlanmıştı. Toplumsal ahlak bakımından yine zina gibi çirkin kabul edilen sapkın ilişkilerin bu kapsamda değerlendirilip değerlendirilmeyeceği ise doktrinde tartışma konusudur. Bu tür ilişkilerin bir hukuki terim olan zina kapsamına girmeyeceği güçlü kanaattir. Buna göre bu tür sapkın eylemlerin haysiyetsiz bir yaşam sürme kapsamına gireceği anlaşılmaktadır. Dolayısıyla bu tür eylemlerin evlilik hayatını temelden sarsmaya neden olan hay-

---

36 Oğuzhan Ünsal, "Haysiyetsiz Hayat Sürme Nedeniyle Boşanma", *İstanbul Medeniyet Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 7/12 (Mart 2022), 229-254.

37 Kılıçoğlu, *Aile Hukuku*, 124.

38 Ünsal, "Haysiyetsiz Hayat Sürme Nedeniyle Boşanma", 231.

39 Kılıçoğlu, *Aile Hukuku*, 124.

40 Ünsal, "Haysiyetsiz Hayat Sürme Nedeniyle Boşanma", 230-235; Ersoy, "Suç İşleme ve Haysiyetsiz Hayat Sürme Sebebiyle Boşanma", 126-131.

siyetsiz bir yaşam kapsamında değerlendirilerek mağdur eşlerin bu sebebe dayanarak boşanma davaları açmaları gerekmektedir.[41] Aynı şekilde evli çiftlerin başka biriyle zina boyutuna varmayan ancak toplumsal değerler bakımından makul ve ahlaki kabul edilemeyecek boyuttaki yakınlıkları da bu kapsamda değerlendirilmelidir.[42]

2.4. Terk

Evlenen eşlerin birlikte yaşaması gerekmektedir. Bu evliliğin doğal ve zorunlu bir sonucudur. Bu nedenle eşlerden birinin müşterek konutu terk ederek birlikte yaşama sorumluluğunu ihlal etmesi mutlak ve özel boşanma sebebi olarak kabul edilmiştir.[43] TMK mad. 164'de bu boşanma nedeni şöyle ifade edilmiştir:

"*Eşlerden biri, evlilik birliğinden doğan yükümlülüklerini yerine getirmemek maksadıyla diğerini terk ettiği veya haklı bir sebep olmadan ortak konuta dönmediği takdirde ayrılık, en az altı ay sürmüş ve bu durum devam etmekte ve istem üzerine hâkim veya noter tarafından yapılan ihtar sonuçsuz kalmış ise; terk edilen eş, boşanma davası açabilir*."

Aynı kanun maddesi evi terk etmeyip ancak diğer eşin ortak konutta yaşamasına engel olan veya ortak konuta girişini engelleyen eşi de aynı hükme tabi tutmaktadır. Nitekim bu durum kanun maddesinde şöyle ifade edilmiştir: "*Diğerini ortak konutu terk etmeye zorlayan veya haklı bir sebep olmaksızın ortak konuta dönmesini engelleyen eş de terk etmiş sayılır*."

Buna göre ilgili kanun maddesinden de anlaşıldığı gibi terkin bir boşanma sebebi olabilmesi için eşlerden birinin ortak hayata son vermesi, terk etme eyleminin serbest iradeyle gerçekleşmesi, terkin evlilikten kaynaklanan sorumluluklardan kaçmak amacıyla olması, eşlerden birinin diğerini ortak konuta sokmaması veya ortak konutu terk etmeye zorlaması gibi şartlardan birinin gerçekleşmesi gerekmektedir.[44] Dolayısıyla eşin rızası, zorunlu bir görev, askerlik ve tutukluluk gibi yasal zorunluluklar terkin haklı bir sebebe dayandığını ortaya koyduğu için boşanma sebebi kabul edilmez. Aynı şekilde eşlerin ev içerisinde küslük nedeniyle birbirinden tamamen ayrı bir hayat sürmeleri de terk sayılmamaktadır.[45]

---

41 Dede, "Türk Boşanma Hukukuna Farklı Bir Yaklaşım: Zina ve Haysiyetsiz Hayat Sürme Arasındaki Keskin Sınır", 655.

42 Ünsal, "Haysiyetsiz Hayat Sürme Nedeniyle Boşanma", 233.

43 Ayşe Nur Kılınç, "Terk Sebebiyle Boşanmaya İlişkin Yargıtay Hukuk Genel Kurulu'nun 13.03.2015 Tarihli ve 2-1688/1032 Sayılı Kararının Değerlendirilmesi", *TAAD* 36/9 (Ekim 2018), 197-210.

44 Akıntürk –Ateş Karaman, *Türk Medeni Hukuku*, 254-255; Bilge Öztan, *Medeni Hukukun Temel Kavramları* (Ankara: Turhan Kitabevi, 2019), 482; Köroğlu, "Türk Hukukunda Boşanmanın Sebeplerinden TERK (TMK. m. 164)", 109;

45 Kılınç, "Terk Sebebiyle Boşanmaya İlişkin Yargıtay Hukuk Genel Kurulu'nun 13.03.2015 Tarihli ve 2-1688/1032 Sayılı Kararının Değerlendirilmesi", 200.

Bu durumda takip edilmesi gereken usulü de ortaya koyan kanun koyucu söz konusu usulü şöyle izah etmektedir:

"Davaya hakkı olan eşin istemi üzerine hâkim veya noter, esası incelemeden yapacağı ihtarda terk eden eşe iki ay içinde ortak konuta dönmesi gerektiği ve dönmemesi hâlinde doğacak sonuçlar hakkında uyarıda bulunur. Bu ihtar gerektiğinde ilân yoluyla yapılır. Ancak, boşanma davası açmak için belirli sürenin dördüncü ayı bitmedikçe ihtar isteminde bulunulamaz ve ihtardan sonra iki ay geçmedikçe dava açılamaz."

2.5. Akıl Hastalığı

Akıl hastalığı evlilikten eşlerin evlilikten beklenen faydalara ulaşmada önemli engellerden biridir. Zira akıl hastası olan birinin evlilik kurumunun zorunlu sorumluluklarını yerine getirmesi mümkün olamayacağı gibi böyle bir kimseyle huzurlu ve sağlıklı bir yuvanın kurulması da mümkün değildir. Bu nedenle TMK mad. 145 ile temyiz kudretinden yoksun olma ve akıl sağlığı yerinde olmama halini evlilik akdinin kuruluşunda bir engel olarak görerek mutlak butlan sebebi olarak kabul etmiştir.[46] Böyle bir rahatsızlığı olup da evlenmek isteyenlerden ise 133. madde ile evlilik esnasında bu durumlarının evlenmelerine engel olmadığını sağlık raporuyla belgelemelerini şart koşmuştur.

Evliliğin sağlam temeller üzerine kurulmasını ve sağlıklı bir şekilde yürümesini temin maksadıyla kuruluşunda bu tedbirleri alma ihtiyacı duyan kanun koyucu söz konusu hastalığın evlilik esnasında meydana gelmesi durumunda ise TMK mad.165 ile bu durumu boşanma sebebi olarak kabul etmiştir. Buna göre söz konusu hastalık evlik esnasında meydana gelip ve diğer eş için evliliği çekilmez kılması durumunda boşanma sebebi olarak kabul edilmiştir. Nitekim Medeni hukukta kabul edilen boşanmanın genel ilkelerinden biri olan "elverişsizlik ilkesi" gereği eşlerden birinin ruhen ve bedenen evlilikten beklenen faydanın gerçekleşmesine elverişli olmayacak şekilde hasta olması durumunda sağlıklı eşin boşanma talep etme hakkı bulunmaktadır. Buna göre TMK madde 165 ile eşlerden birinin akıl hastası olması nedeniyle diğer eş için hayatın çekilmez hale gelmesi durumunda mağdur eş için boşanma davası açma hakkı tanımıştır.

İlgili kanun maddesine göre akıl hastalığının boşanma sebebi kabul edilebilmesi için:

- Ortak hayatı çekilmez kılması
- İyileşmesinin mümkün olmaması

[46] Coşkun Çaldağ, "Türk Medeni Kanunu'na Göre Akıl Hastalığı Sebebiyle Boşanma", *Dicle Üniversitesi Adalet Meslek Yüksekokulu Dicle Adalet Dergisi* 5/1 (2021), 182-216.

- İyileşme ihtimalinin olmamasının resmi sağlık kurulu raporuyla ispat edilmesi gerekmektedir.[47]

Boşanma nedenlerinden biri olan akıl hastalığı TMK'nın özel boşanma nedenleri arasında sayması hasebiyle özel boşanma nedeni kabul edilirken hayatı çekilmez kılma şartına bağlı olduğu için ise nispi boşanma nedeni kabul edilmiştir.[48]

2.6. Evlilik Birliğinin Sarsılması

Evlilik birliğinin temelden sarsılması doktrinde boşanmanın genel sebebi olarak değerlendirilmiştir. Bu nedenle bu çalışmada bu sebep genel boşanma sebepleri başlığı altında incelenmiştir.

3. Genel Boşanma Sebepleri

Esasen kanun koyucu boşanma sebeplerini özel ve genel diye bir tasnife tabi tutmamıştır. Genellik ve özellik sebebin kendi yapısından kaynaklanmaktadır. Boşanmanın genel sebebi olarak kabul edilen sebep, somut belli olaylara dayanmaması önceden belirlenmesi mümkün olmayan pek çok olaya dayanma ihtimalinin bulunması nedeniyle genel boşanma sebebi olarak kabul edilmiştir.[49] Dolayısıyla genel boşanma sebebi olarak kabul edilen durum çok çeşitli şekillerde ortaya çıkabilir.[50] Eşler arasındaki ilişkinin özelliğine, olayın gerçekleşme şekline, eşlerin sosyal, kültürel ve ekonomik durumlarına veya çevresel faktörlerin etkisene göre boşanmaya sebep olan olaylar farklı şekillerde ortaya çıkabilir. Bütün bunların bir boşanma sebebi olma vasfı taşıdığına hakim karar verecektir.[51] Bu nedenle zina, terk ve akıl hastalığı gibi çerçevesi daha net, değerlendirmeye ve yoruma nispeten kapalı sebeplere özel sebep denilirken, evlilik birliğinin sarsılması gibi yoruma ve mahkemenin takdirine daha açık olan sebeplere ise genel sebep denmiştir. Eski medeni kanunun 134. maddesiyle "şiddetli geçimsizlik" anlamında "imtizaçsızlık" olarak nitelendirdiği[52] bu genel sebep yeni TMK mad. 166 ile "Evlilik birliğinin sarsılması" başlığı ile ve üç ayrı boşanma sebebini içerecek şekilde düzenlenmiştir.[53]

---

47 Öztan, *Medeni Hukukun Temel Kavramları*, 482; Çaldağ, "Türk Medeni Kanunu'na Göre Akıl Hastalığı Sebebiyle Boşanma",182-216.

48 Kuru – Arslan – Yılmaz, *Medenî Usul Hukuku*, 815.

49 Akıntürk, *Türk Medeni Hukuk*, 230.

50 Zevkliler, *Medeni Hukuk*, 801.

51 Kuru – Arslan – Yılmaz, *Medenî Usul Hukuku*, 801

52 Akıntürk, *Türk Medeni Hukuk*, 230. Ayrıca bk. Tekben, "Evlilik Birliğinin Temelinden Sarsılması Sebebine Dayalı Boşanma Üzerine Bir İnceleme", 1084.

53 Öztan, *Medeni Hukukun Temel Kavramları*, 482.

3.1. Evlilik Birliğinin Temelden Sarsılması

Evlilik kurumu, eşler için sosyal, fizyolojik ve psikolojik ihtiyaçların karşılanması ve sevgi üzerine kurulan bir yuvada hayatı bir ömür beraberce yaşamayı hedeflemektedir. Ancak bazen değişik faktörlerin etkisiyle bu birliktelikten beklenen verim elde edilemeyip aksine evlilik taraflar için çekilmez bir hale gelebilir.[54]

Boşanmada genelde eşlerden birinin boşanmayı gerektirecek bir kusurunun olması temel ilke olarak kabul edilmekle beraber evlilik birliğinin temelden sarsılması ilkesinde kusurun önemi bulunmamaktadır. Dolayısıyla bu durumda eşlerin kusurunun olup olmadığı dikkate alınmadan evlilik birliğinin temelden sarsılmış olduğunun tespiti önem kazanmaktadır. Buna göre eşler kusursuz olsa da değişik sebeplerle birlik temelden sarsılmışsa boşanma gerçekleşir.[55] Nitekim kanun koyucu da TMK mad.166/1'de kusur durumunu belirtmeksizin evlilik birliğinin temelden sarsılmış olmasına dikkat çekerek şöyle demiştir:

"*Evlilik birliği, ortak hayatı sürdürmeleri kendilerinden beklenmeyecek derecede temelinden sarsılmış olursa, eşlerden her biri boşanma davası açabilir*."

Yukarıdaki kanun metninden evlilik birliğinin sarsılmasının üç temel şartının olduğu anlaşılmaktadır:

*Evlilik birliği temelden sarsılmalıdır.

*Evlilik birliği eşlerin müşterek hayatı sürdürmeleri beklenemeyecek şekilde sarsılmalıdır.

* Bu sarsılmada boşanma davası açan eşin kusurunun daha fazla olduğuna dair diğer eş tarafından itiraz yapılmamış olmalı veya yapılan itiraz mahkemece reddedilmiş olmalıdır.[56]

3.2. Anlaşmalı Boşanma

TMK 166/3'te ifade edildiği üzere evlilik en az bir yıl sürmüş ise eşlerin anlaşarak beraberce mahkemeye boşanmak için başvurması veya eşlerden birinin bu nedenle yaptığı başvuruya diğer eşin itiraz etmeyip açılan söz konusu boşanma davasını kabul etmesi durumunda evlilik birliğinin temelden sarsıldığı kabul edilmiş-

---

54 Yapılan araştırmalara göre Türkiye'de meydana gelen boşanmalarda bu durum boşanma nedenlerinin ilk sırasında yer almaktadır. Bk. Neşide Yıldırım, "Türkiye'de Boşanma ve Sebepleri", *Ahmet Yesevi Üniversitesi Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi* 28 (Kış 2024), 59-81.

55 Tekben, "Evlilik Birliğinin Temelinden Sarsılması Sebebine Dayalı Boşanma Üzerine Bir İnceleme", 1081.

56 Öztan, *Medeni Hukukun Temel Kavramları*, 483.

tir. Kamuoyunda "anlaşmalı boşanma" olarak bilinen bu durum somut bir boşanma sebebi olma vasfı taşıdığı için mutlak boşanma sebebi olarak değerlendirilebilir.

3.3. Eylemli Ayrılık/Müşterek Hayatın Yeniden Kurulamaması

TMK 166. maddenin dördüncü fıkrasına göre "*Boşanma sebeplerinden herhangi biriyle açılmış bulunan davanın reddine karar verilmesi ve bu kararın kesinleştiği tarihten başlayarak bir yıl geçmesi hâlinde, her ne sebeple olursa olsun ortak hayat yeniden kurulamamışsa evlilik birliği temelden sarsılmış sayılır ve eşlerden birinin istemi üzerine boşanmaya karar verilir*."[57]

Bu hüküm, mahkemenin takdir yetkisine açık olmadığı için mutlak boşanma sebepleri kapsamında değerlendirilebilir.

Görüldüğü gibi genel boşanma sebepleri kanun koyucunun önceden belirlemesinin mümkün olamayacağı kadar çok ve çeşitli olabilir. Bu nedenle bu sebeplerde "evlilik birliğinin temelden sarsılması" ilkesi esas alınarak her bir somut olayın bu ilkeye göre mahkemece değerlendirilmesi esas kabul edilmiştir. Nitekim aşağıdaki örneklerden de anlaşıldığı gibi Yargıtay pek çok davranışı evlilik birliğinin temelden sarsılmasında etkili kusur olarak kabul etmiş ve mağdur tarafları haklı bularak boşanma taleplerini onaylamıştır. Yargıtayın genel boşanma nedenleri kapsamında değerlendirilebilecek bazı içtihatları:

–**Ekonomik şiddet:** Taraflardan birinin aşırı borçlanması, yargıtayca ekonomik şiddet olarak değerlendirilerek evlilik birliğini temelden sarstığına kanaat getirilmiş ve Yargıtay 2. Hukuk Dairesi'nin geçmiş yıllarda vermiş olduğu kararlarda boşanma nedeni olarak gösterilmiştir.

–Erkeğin karısının maaşına el koyması ekonomik şiddet kapsamında değerlendirilmiş ve boşanma davasında kusurlu davranış olarak kabul edilmiştir. (Yargıtay 2. Hukuk Dairesi; 2021/72 E. 2021/1765 K.)

– Eşten habersiz kredi çekmek güven sarsıcı davranış olup boşanma sebebi sayılmıştır. (Yargıtay 2. Hukuk Dairesi; 2016/16861 E. 2018/5575 K.)

– Aile ekonomisi zor bir dönem geçirirken eşlerden birinin estetik ameliyatı olması boşanma sebebi saymıştır. (Yargıtay Hukuk Genel Kurulu; 2017/2284 E. 2020/19 K.)

[57] TMK, 166/4.

- Cinsel Birlikteliğin Olmaması: Evlilik süresi boyunca taraflardan birisinin cinsel birliktelikten kaçınması cinsel şiddet olarak değerlendirilip Yargıtay 2. Hukuk Dairesi'nin boşanma sebebi olarak kabul edilmiştir.

- Eski İlişkilerin Gündeme Getirilmesi: Evliliği süresince eşine saygılı olmayan ve onu eski ilişkilerini gündeme getirerek rahatsız eden kişinin bu tavrı eşine psikolojik şiddet uyguladığı şeklinde değerlendirilerek Yargıtay 2. Hukuk Dairesince boşanma sebebi olarak kabul etmiştir.

- Alkol Bağımlılığı: Eşlerden birisinin ciddi bir alkol bağımlılığının olması evliliğin devamını tehlikeye sokan bir durum olarak değerlendirilerek Yargıtay 2. Hukuk Dairesince boşanma nedeni olarak değerlendirilmiştir.

- Kıskançlık: Çiftlerin birbirlerini aşırı derecede kıskanmasıyla evlilik birliği temelden sarsılır. Bu durumu kişilik haklarının ihlal edilmesi şeklinde değerlendirilerek Yargıtay 2. Hukuk Dairesi, 2013/21776 E. 2014/4418 kararı ile boşanma nedeni kabul edilmiştir.

- Eşin Ailesiyle Görüşmesinin Kısıtlanması: Taraflardan biri, diğerinin ailesiyle yüz yüze veya sosyal medya aracılığıyla görüşmesini engellerse ya da kısıtlarsa ortaya ciddi bir sorun çıkabilir. Bunun yanı sıra aile üyelerinin Facebook ve Instagram gibi platformlardan engellenmesi de bu faktör kapsamında değerlendirilir. Yargıtay 2. Hukuk Dairesi, 2010/3339 E. 2011/4012 Kararında bu durumun boşanma sebebi olarak kabul edildiğine değinmiştir.

- Üvey Çocuğa Kötü Davranılması: Eşlerden birinin önceki evliliğinden çocuğu varsa ve çiftler yeni yaşamlarına onunla beraber devam ediyorsa TMK madde 338 dikkate alınmalıdır. Buna göre eşler, üvey olsa da ergin olmayan çocuklarının bakımından sorumludur. Bu yükümlülüğün yerine getirilmemesi halinde ortaya ciddi bir boşanma sebebi çıkabilir. Yargıtay 2. Hukuk Dairesi, üvey çocuğuna kötü davranmanın geçerli bir boşanma nedeni olacağını dile getirmiştir.

– Eşin sürekli olarak akşamları iş çıkışından sonra annesinin evine gitmesi, boşanma sebebidir. (Yargıtay 2. Hukuk Dairesi; 2020/6499 E. 2021/935 K.)

– Kadının, eşinin isteği aksine sürekli olarak yemekleri yağlı ve baharatlı yapması boşanma sebebi kabul edilmiştir. (Yargıtay 2. Hukuk Dairesi; 2015/12448 E. 2016/2837 K.)

– Doğumda eşinin yanında olmamak ve ona destek olmamak tam kusur sayılıp boşanma sebebidir. (Yargıtay 2. Hukuk Dairesi; 2017/5985 E. 2019/1767 K.)[58]

[58] Bk. https://www.tuncsuditol.av.tr/yargitay-kararlari-uyarinca-bosanma-sebepleri. (Erişim 12.05 2025)

4. Mutlak Boşanma ve Sebepleri

Boşanma sebebi olarak kabul edilen bir olay evlilik birliğinin olumsuz olarak etkilenmesine sebebiyet vermesine bakılmaksızın hukuken boşanma sebebi kabul edilmişse bu sebeplere mutlak boşanma sebebi, söz konusu sebeplerden birine istinaden gerçekleşen boşanmaya ise mutlak boşanma denir.[59] Mutlak boşanmada boşanma sebebi kabul edilen olayın evlilik birliğini sarstığının ve diğer eş için hayatı çekilmez kıldığının araştırılması ve ispat edilmesi gerekmez.[60] Söz konusu boşanmada boşanma talebinde bulunan tarafın boşanma sebebi olarak ileri sürdüğü olayın gerçekleştiğini ispat etmesi yeterlidir.[61] Mutlak boşanmayı gerektiren sebepler şunlardır:

1. Zina
2. Hayata kast, pek kötü ve onur kırıcı davranış
3. Terk
4. Eylemli ayrılık

5. Nispi Boşanma ve Sebepleri

Nispi boşanma, boşanma sebebi olarak ileri sürülen olayın ispat edilmesinin boşanma için yeterli olmadığı, söz konusu olayın evlilik birliğini sarsıcı etki yaptığının da ispat edilmesinin gerekli olduğu bir boşanma çeşididir.[62] Dolayısıyla bu tür boşanmada ileri sürülen boşanma sebebinin evlilik birliğine olumsuz etkisinin mahkemece takdir edilmesi gerekmektedir.[63] Mahkeme söz konusu sebebin evlilik birliğine sarsıcı etki ettiğine karar vermesi durumunda boşanma hükmü vermesi söz konusu olur. Nispi boşanma sebebi olarak kabul edilen hususlar şunlardır:

1. Suç işleme
2. Haysiyetsiz bir hayat sürme
3. Evlilik birliğini temelden sarsan durumlar
4. Akıl hastalığı

Sonuç

İnsanlığın devamı ve insan neslinin tükenmeden varlığını koruması kadınla erkeğin meşru beraberliği ile mümkündür. Bu beraberlik diğer canlılardan farklı ola-

---

59 Birsen, *Medeni Hukuk Dersleri*, 92; Kuru – Arslan – Yılmaz, *Medenî Usul Hukuku*, 801.

60 Ceylan, "İsviçre, Fransa, Belçika, İspanya ve İtalya Hukukundaki Boşanma Sebeplerinin Türk Hukukuyla Mukayesesi ve Değerlendirilmesi", 322.

61 Sargın, "Türk Hukukunda Anlaşmalı Boşanmanın Şartları Üzerine Bir İnceleme", 355.

62 Ceylan, "İsviçre, Fransa, Belçika, İspanya ve İtalya Hukukundaki Boşanma Sebeplerinin Türk Hukukuyla Mukayesesi ve Değerlendirilmesi 322.

63 Birsen, *Medeni Hukuk Dersleri*, 90.

rak insanlarda birtakım dinî, hukukî, ahlâkî ve sosyal kurallara bağlanmıştır. İnsanlar söz konusu kuralların çerçevesini çizdiği evlilik kurumu çatısı altında bir araya gelir ve nesillerini bu yolla devam ettirirler.

İnsanlığın başlangıcından beri evlilik kurumu hep var olmuştur. Bu kuruma yönelik kurallar ise her kültür ve medeniyetin beslendiği değerlere göre değişiklik arz edebilmektedir. Ancak hemen her kültür ve medeniyet bu kurumun önemli olduğunu kabul ederek bu müesseseyi korumaya, güçlendirmeye ve geliştirmeye yönelik tedbirler almaya çalışmıştır.

Bütün canlılara nesillerini devam ettirme içgüdüsü verilmiştir. Aynı durum insan için de söz konusudur. Bu nedenle tüm canlılarda dişi ile erkek birbirine meyilli yaratılmıştır. Bu arzu kadın ile erkeğin birbirine ilgi duyup sevgi beslemesini ve bir araya gelip bir yuva kurma ihtiyacını doğurmuştur. Evlilik kurumunun temelinde de işte bu sevgi ve nesli devam ettirme ihtiyacı yatmaktadır.

Evlilik kurumu kadın ve erkeğin fıtratlarında bulunan sevgi ihtiyacını karşılama, bir ömür hayatı paylaşma ve evliliğin en önemli meyvelerinden biri olan çocukları beraberce büyütme gibi beklentiler üzerine kurulur. Bunlar evliliğin temel hedefleridir. Bu hedeflere ulaşılabilmesi için bir ömür gereklidir. Bu nedenle evlilikte temel esas bir ömür boyu sürecek bir yuva kurmaktır.

Tabii durum bu olmakla beraber her bir ferdin farklı fizyolojik ve psikolojik özellikleri bulunur. Yetiştiği soysa-psikolojik ortam, beslendiği dini, ahlaki ve kültürel değerler bireyleri farklılaştırabilir. Bu farklılıklar bazen eşler arsında uyum sorunu oluşturabilmektedir. Bu ve benzeri nedenlerle başlangıçta birbirini sevseler bile zamanla eşler arasında katlanılması ve sürdürülmesi imkansız hale gelen sorunlara neden olabilmektedir. Bu sorunlar bazen evliğin kuruluş gayesini ortadan kaldırabildiği gibi istenmeyen sonuçlara da sebebiyet verebilmektedir. Bu nedenle kuruluş gayesini yitirmiş ve huzur ortamı olma özelliğini kaybetmiş bir yuvanın iptal edilmesi için pek çok hukuk sistemi boşanma müessesesini meşru bir yol görmüş ve gerekli hukuki düzenlemeyi yapmıştır.

Belli şartlar dahilinde boşanmayı meşru bir hak olarak kabul eden Türk hukuk sistemi de MK ile geçerli boşanma sebeplerini sayarak belirlemiştir. Böylece TMK sınırlı ve kanunda belirlenmiş olan sebeplerden biri veya birkaçı nedeniyle yetkili yargı kurumu nezdinde açılacak bir dava sonunda hakimin ilgili sebebin gerçekleşmiş olduğuna ve artık aile yuvasının devam etme imkanı kalmadığına hukuken ve vicdanen tam bir kanaate sahip olması sonucunda vereceği kararla boşanma işleminin gerçekleşmesinin geçerli olacağını kabul etmiştir.

TMK'nın boşanma sebeplerini belli olgularla sınırlandırması ve boşanmanın yet-

kili mahkemece hükme bağlanacağını hukuki zorunluluk olarak görmesi boşanmada keyfiliği önleme, aile kurumunun devam ve istikrarını koruma ve tarafların boşanmadan kaynaklanacak muhtemel mağduriyetlerini önleme çabası olarak görülebilir. Bu durum TMK'nın evliliği bireyler ve toplum için doğal ve zaruri bir müessese olarak asıl, boşanmayı ise istisna olarak değerlendirdiği söylenebilir.

TMK'nın düzenlediği boşanma sebepleri kanun metinde detaylardan uzak genel hükümler şeklinde ifade edilmiştir. Bu durum ilgili kanun maddelerinin esnekliğine, zamana ve değişen şartlara uyum sağlamasına imkan verdiği gibi yargı makamlarının da vicdani kanaatlerinin tam olarak oluşmasına imkan vermektedir.

TMK boşanma sebeplerini belli sınırlı sayıda olguya bağlayarak sınırlamış olsa da bu sebeplerden doktrinde "genel" ve "nispi" boşanma sebep olarak değerlendirilen "evliliğin temelden sarsılması" düzenlemesi TMK'nın boşanma ilkelerine hakim olan anlayışı ortaya koymaktadır. Bu ilke bir yönüyle de boşanma sebeplerinin sınırlılığını ortadan kaldırmaktadır. Nitekim mahkemelerin boşanma kararları incelendiğinde de bu kararların büyük çoğunluğunun bu genel sebebe dayandığı görülmektedir. Dolayısıyla TMK bir yandan özel boşanma sebepleri ile ailede istikrar ve devamı sağlamayı hedeflerken bu madde ile de birbirine sevgi ve saygısı kalmayan eşleri zorla bir arada tutmanın hem kendileri ve hem de toplum için bir faydasının olmayacağı düşüncesiyle boşanmada esnekliği ortaya koymaktadır. Bu durum TMK'nın boşanmada "serbest irade" ilkesini de göz ardı etmediğini akla getirmektedir.

Boşanma sebeplerini belli olay ve olgulara bağlayarak sınırlamak ve boşanma işleminin hukuken geçerliliğini yargı kararına bağlamak hem evlilik kurumunun saygınlık ve istikrarına katkı sağlayacağı ve hem de tarafların mağduriyetine engel olacağı açıktır. Ancak aile kurumunu korumanın yolu olarak boşanmayı zorlaştırıcı düzenlemeler getirmek bu amaca ulaşmada etkili bir yöntem değildir. Zira bu aşamaya gelmiş çiftlerin kanun zoruyla bir arada tutulması mümkün olamayacağı gibi insan doğasına da aykırıdır.

Boşamayı azaltmanın yolu evliliği teşvik edici ve onun saygınlığını güçlendirecek değerleri topluma egemen kılmaktan geçmektedir. Öncelikli olarak toplumda evlilik dışı birlikteliklerin dinî, örfî ve ahlâkî olarak hoş kabul edilmediği bilincini oluşturmak gerekmektedir. Evlilik kurumunun insanlığın başlangıcından beri tüm dinlerde kutsal bir kurum olduğu bilincini geliştirerek boşanmanın doğurduğu bireysel ve toplumsal sorunlar değişik iletişim imkanları ve yollarıyla toplumun gündemine taşınmalıdır.

Kaynakça

Akıntürk, Turgut – Karaman, Derya Ateş. *Türk Medeni Hukuku (Aile Hukuku).* İstanbul: Beta Yayınları, 2011.

Akıntürk, Turgut. *Türk Medeni Hukuk.* Ankara: Savaş Yayınları, 1996.

Birsen, Kemaleddin. *Medeni Hukuk Dersleri.* İstanbul: Ahmet Sait Matbaası, 1959.

Ceylan, Ebru. "İsviçre, Fransa, Belçika, İspanya ve İtalya Hukukundaki Boşanma Sebeplerinin Türk Hukukuyla Mukayesesi ve Değerlendirilmesi". *Uyuşmazlık Mahkemesi Dergisi* 12/6 (Aralık 2018), 315-334.

Ceylan, Zeynep Şeyma. "Yargıtay Kararları Işığında Zina Sebebiyle Boşanmada Manevi Tazminat İstemi". *ERÜHFD* 27/1 (2022), 49-95.

Çağrıcı, Mustafa. "Sıdk". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 37/99-100. İstanbul: TDV Yayınları, 2009.

Çaldağ, Coşkun. "Türk Medeni Kanunu'na Göre Akıl Hastalığı Sebebiyle Boşanma". *Dicle Üniversitesi Adalet Meslek Yüksekokulu Dicle Adalet Dergisi* 5/1 (2021), 182-216.

Dede, İsmail. "Türk Boşanma Hukukuna Farklı Bir Yaklaşım: Zina ve Haysiyetsiz Hayat Sürme Arasındaki Keskin Sınır". *Marmara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Hukuk Araştırmaları Dergisi* 23/3 (2017), 641-663.

Ersoy, Oğuz. "Suç İşleme ve Haysiyetsiz Hayat Sürme Sebebiyle Boşanma". *Namık Kemal Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 4/2 (Aralık 2018),111-146.

Ersöz, Oğuz. "4721 Sayılı Türk Medeni Kanunu'nda Düzenlenen Boşanma Sebeplerine Genel Bakış". *The Journal of Social Secience* 5/3 (2019), 230-247. DOI Number: 10.30520/tjsosci.525013

Esen, Hüseyin. "Zina". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 44/440-444. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.

Hasanov, Eldar. "Zina". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi.* 44/444-445. İstanbul: TDV Yayınları, 2013.

https://www.etkiavukatlik.com/guncel-yargitay-kararlari-isiginda-bosanma-sebepleri. (Erişim 01.05.2025).

https://www.tuncsuditol.av.tr/yargitay-kararlari-uyarinca-bosanma-sebepleri. (Erişim 01.05. 2025);

İsfahânî, Ebü'l-Kâsım Hüseyn b. Muhammed b. el-Mufaddal er-Râgıb. *el-Müfredâtü fi garîbi'l-Kur'ân*. ter. Güneş, Abdulbaki – Yolcu, Mehmet. İstanbul: Çıra Yayınları, 2010.

Kılıçoğlu, Ahmet M. *Aile Hukuku.* İstanbul: Filiz Kitabevi, 2016.

Kılınç, Ayşe Nur. "Terk Sebebiyle Boşanmaya İlişkin Yargıtay Hukuk Genel Kurulu'nun 13.03.2015 Tarihli ve 2-1688/1032 Sayılı Kararının Değerlendirilmesi", *TAAD* 36/9 (Ekim 2018), 197-210.

Köroğlu, Emre. "Türk Hukukunda Boşanmanın Sebeplerinden TERK (TMK. m. 164)". *EÜ-HFD* 7/1-2 (2012), 104- 126.

Kuru, Baki. vd. *Medenî Usul Hukuku.* Ankara: Yetkin Yayınları, 2005.

Özdemir, Saibe Oktay. "Türk Hukukunda Boşanma Sisteminde Revizyon İhtiyacı". *MHB* 1/35 (2015), 29-46.

Öztan, Bilge. *Medeni Hukukun Temel Kavramları.* Ankara: Turhan Kitabevi, 2019.

Sargın, Elif. "Türk Hukukunda Anlaşmalı Boşanmanın Şartları Üzerine Bir İnceleme". *SÜ-HFD* 1/28 (2020), 349-387.

Sarı Fidan, Özlem. "Yargıtay Kararları Işığında Boşanma Davası Açıldıktan Sonra Eşlerin Sadakat Yükümlülüğünün Değerlendirilmesi". *ASBÜ Hukuk Fakültesi Dergisi* 4/2 (2022), 1275-1311. DOI: 10.47136/asbuhfd.1173882

Tanrıkulu, Fatma Betül Zehra. *Katolı̇k Mezhebı̇nde Evlı̇lı̇k ve Boşanma.* Bursa: Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2022.

Tekben, Tuğçe. "Evlilik Birliğinin Temelinden Sarsılması Sebebine Dayalı Boşanma Üzerine Bir İnceleme". *YÜHFD* 18/2 (2021), 1077-1130.

Tural, Mustafa – Öğüz, Tufan. *Türk Özel Hukuku (Aile Hukuku).* İstanbul: Filiz Kitabevi, 2021.

Türk Medeni Kanunu (TMK), https://mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.4721.pdf (Erişim 18.07.2025).

Ünsal, Oğuzhan. "Haysiyetsiz Hayat Sürme Nedeniyle Boşanma". *İstanbul Medeniyet Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 7/12 (Mart 2022), 229-254.

www.tdk.gov.tr (Erişim 09.05.2025).

www.tdk.gov.tr (Erişim 09.05.2025).

Yeğin, Diren. "Türk Hukukunda Boşanma Sebeplerinin İncelenmesi". *Türkiye Barolar Birliği Dergisi* 161, (2022), 227-252.

Yıldırım, Neşide. "Türkiye'de Boşanma ve Sebepleri", *Ahmet Yesevi Üniversitesi Türk Dünyası Sosyal Bilimler Dergisi* 28 (Kış 2024), 59-81.

Zevkliler, Aydın. *Medeni Hukuk.* Ankara: Savaş Yayınları, 1992.

SUUDİ ARABİSTAN, BANGLADEŞ VE ÜRDÜN'DE KADIN İNİSİYATİFİYLE GERÇEKLEŞEN BOŞANMALARA İLİŞKİN MEŞRU GEREKÇELER: FIKIH TEMELLİ KARŞILAŞTIRMALI BİR İNCELEME

A.H.M. Ershad UDDIN*

Giriş

Evlilik kurumu, hukukî ve ahlâkî bakımdan merkezi bir konuma sahiptir. Bu kurum, hem dinî açıdan onaylanmış bir akit hem de toplumsal yapının temel unsurlarından biri olarak işlev görür.[1] Ancak evlilik birliğinin sürdürülmesi imkânsız hâle geldiğinde, İslam hukuku evliliğin sona erdirilmesi için yapılandırılmış mekanizmalar öngörmektedir. Bu mekanizmalar arasında, kocanın başlattığı boşanma (talak) hakkı ile birlikte, kadının belirli şartlar altında yargı yoluyla evliliği sona erdirebilmesine imkân tanıyan tefrīk, ḫulu ʿ ve fesḫ gibi yöntemler bulunmaktadır.[2] Kur'ân ve Sünnet aile hukukunun genel ilkelerini belirlese de, bu ilkelerin uygulanışı mezheplere göre farklılık arz etmiş; çağdaş hukuk sistemleri ise bu doktrinleri yasal reformlar ve yargı içtihatları yoluyla yeniden şekillendirmiştir.[3] Bu çeşitlilik, özellikle kadınların boşanmaya erişimi alanında belirginleşmekte olup, meşru kabul edilen boşanma gerekçelerinin niteliği ve kapsamı ülkeden ülkeye önemli ölçüde farklılık göstermektedir.

Bu çalışma, kadınların boşanma talebinde bulunabileceği hukukî olarak meşru kabul edilen gerekçeleri, İslam hukuk geleneği içerisinde farklı yorumlayıcı ve kurumsal yönelimleri temsil eden ve Müslümanların çoğunlukta olduğu, Suudi Arabistan, Bangladeş ve Ürdün'ü, incelemeyi amaçlamaktadır. Suudi Arabistan'ın

* Dr. Öğretim Üyesi, Kocaeli Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Hukuku Anabilim Dalı, ershad.uddin@kocaeli.edu.tr ORCID: 0000-0002-6270-9117

1 Wael B. Hallaq, *Shari'a: Theory, Practice, Transformations* (Cambridge: Cambridge University Press, 2009), 269–270; Mohammad Hashim Kamali, *Shari'ah Law : An Introduction* (Oxford: Oneworld Publications, 2008), 135–136.

2 Dawoud el-Alami - Doreen Hinchcliffe, "Islamic Marriage and Divorce Laws of the Arab World" (Brill, 2023), 5–8, 13–16,20–25.

3 Noel Coulson, *A History of Islamic Law* (Edinburgh: Edinburgh University Press, 2022), 132–134.

hukuk sistemi esas itibarıyla Hanbelî mezhebine dayalı olup büyük ölçüde kodifiye edilmemiş ve Şerʿî mahkemeler aracılığıyla yürütülmektedir. Buna karşılık Bangladeş'te, sömürge sonrası dönemde oluşturulmuş bir kanunî çerçeve içinde, 1939 tarihli Müslüman Evliliklerin Feshi Kanunu gibi düzenlemelerle Hanefî temelli kişisel hukuk uygulanmaktadır. Hem Hanefî hem de Şâfiʿî mezheplerinden ve Osmanlı hukuk mirasından etkilenen Ürdün ise, hem klasik fıkhî bağlılık hem de yasal esneklik arasında ara bir model sunan kodifiye edilmiş bir Aile Hukuku yürürlüğe koymuştur.[4]

Bu araştırmanın temel amacı, kadınların boşanma talebinde bulunabilmeleri için Suudi Arabistan, Bangladeş ve Ürdün hukuk sistemlerinde tanınan özel hukukî gerekçeleri tespit etmek ve karşılaştırmalı olarak incelemektir. Bu bağlamda çalışma, İslam hukuk ilkelerinin modern hukuk sistemlerinde ne ölçüde hayata geçirildiğini ve bu yapıların kadınların evliliği sona erdirme konusundaki hukukî iradelerini nasıl kolaylaştırdığını veya sınırlandırdığını ortaya koymayı hedeflemektedir. Araştırmayı yönlendiren temel sorular ise şunlardır:

1. Suudi Arabistan, Bangladeş ve Ürdün'de kadınların boşanma talebinde bulunabilmesi için hukukî olarak tanınan gerekçeler nelerdir?
2. Bu gerekçeler, ilgili ülkelerde baskın olan hukuk ekollerinin klasik fıkhî görüşlerini nasıl yansıtmaktadır?
3. Çağdaş kanunî reformlar ya da yargı uygulamaları, bu hukuk sistemlerinde kadınların boşanmaya erişimini ne ölçüde genişletmiş veya kısıtlamıştır?

Bu çalışma, İslam hukukunun kadınların boşanma taleplerine yaklaşımını Suudi Arabistan, Bangladeş ve Ürdün gibi üç farklı Müslüman ülkenin güncel hukuk sistemleri çerçevesinde karşılaştırmalı olarak ele almayı amaçlamaktadır. Literatürde kadınların boşanma hakkı genellikle klasik fıkıh tartışmaları ya da çağdaş aile hukuku reformları bağlamında tekil olarak incelenmekte; ancak bu iki alanı birlikte değerlendiren ve farklı ülke örneklerini fıkhî-mukayeseli bir yöntemle bir araya getiren çalışmalar oldukça sınırlıdır. Bu bağlamda çalışma, hem klasik fıkhî kavramların (talak, tefrik, hulʿ, fesh vb.) modern yasal düzenlemelerdeki karşılıklarını tespit etmeyi hem de bu düzenlemelerin kadının boşanma hakkına erişimini hangi ölçüde kolaylaştırdığını veya sınırlandırdığını analiz etmeyi hedeflemektedir. Böylece İs-

[4] Bk. Abdullahi an-Na'im (ed.), *Islamic Family Law in A Changing World: A Global Resource Book* (London New York: Zed Books, 2002), 200–350; "The Dissolution of Muslim Marriages Act, 1939" (Erişim Mayıs 19, 2025).

lam hukukunun değişen toplumsal bağlamlarda nasıl yorumlandığını ve yasal düzlemde nasıl işlevselleştirildiğini ortaya koymak amaçlanmaktadır.

Yöntem

Bu çalışma, karşılaştırmalı hukuk yöntemine ve klasik İslam hukuk literatürüne dayalı doktriner analiz yaklaşımına dayanmaktadır.[5] Araştırmada, Suudi Arabistan, Bangladeş ve Ürdün'ün aile hukuku düzenlemeleri incelenmiş; bu düzenlemeler, ilgili ülkelerin resmî mevzuatı, yargı uygulamaları ve hukukî belgeleri üzerinden analiz edilmiştir. Elde edilen veriler, klasik fıkıh literatüründe yer alan talak, hulʿ, tefrik, fesh gibi boşanmaya ilişkin kavramlarla karşılaştırılmıştır. Bu doğrultuda çalışma, normatif metin okuma yöntemiyle hem teorik düzeyde fıkhî temelleri hem de pratik düzeyde modern yasal karşılıklarını irdeleyerek analitik bir çerçeve sunmayı hedeflemektedir. Yöntemsel olarak hem içerik çözümlemesine hem de kavramsal eşleştirmeye dayanan bu yaklaşım, İslam hukukunun çağdaş yansımalarını ülkesel farklar bağlamında ortaya koymayı amaçlamaktadır..

Hukukî yapıların çeşitliliği ve veriye erişimdeki farklılıklar nedeniyle çalışma yalnızca ikincil kaynaklara dayanmaktadır. Bu kaynaklar şunları içermektedir:

- Kodifiye edilmiş ahval-i şahsiye yasaları ve resmî yasa tercümeleri,
- Erişilebilen yargı yorumları ve özet kararlar,
- Hanbelî, Hanefî ve Şâfiʿî mezheplerine ait klasik fıkıh eserleri,
- Hakemli akademik literatür,
- İlgili ülkelerde hukuk reformlarına dair uluslararası veri tabanları ve raporlar.

Karşılaştırmalı analiz çerçevesinde, her ülkenin kadınlar tarafından başlatılan boşanma davalarına yönelik yaklaşımı üç temel boyutta değerlendirilmiştir: (i) hukukî dayanaklar ve fıkhî kökenler, (ii) kadınların boşanma taleplerini düzenleyen yasal ve usulî çerçeve, (iii) yargı uygulamalarında ortaya çıkan yorum eğilimleri ve karşılaşılan zorluklar.

Dinî doktrin, yasal kodifikasyon ve toplumsal cinsiyet adaleti ilkeleri arasındaki üçlü ilişki; zararların giderilmesi, adalet ve insan onuru gibi makâsidü'ş-şeria esas alınarak değerlendirilmiştir. Bu yaklaşım, incelenen hukuk sistemlerinin kadınların hukukî özneliğini destekleme veya sınırlama düzeylerini kavramsal bir çerçevede anlamayı mümkün kılmaktadır.

---

5 Mark Van Hoecke, "Methodology of Comparative Legal Research," *Recht En Methode in Onderzoek En Onderwijs*, (December 2015), 1–35.

Bu metodolojik yaklaşım, hem resmî hukukî düzenlemelerin hem de bu düzenlemelerin dayandığı normatif temellerin incelikli bir biçimde analiz edilmesine imkân tanımaktadır. Bununla birlikte, özellikle Suudi Arabistan ve Ürdün'de kapsamlı yargı içtihatlarına erişimin sınırlı olması nedeniyle, bu çalışma birincil ampirik verileri içermemektedir. Bunun yerine, mevcut hukukî metinler ve yorumlar eleştirel biçimde sentezlenerek karşılaştırmalı analizler ve normatif çıkarımlar yapılmıştır. Gelecekteki araştırmalar, bu temeli genişleterek saha çalışmaları veya yargı etnografisi gibi yöntemlerle kadınların boşanma süreçlerinde yaşadıkları tecrübeleri doğrudan gözlemleyip anlamaya yönelik daha derinlikli katkılar sunabilir.

Literatür Taraması

İslam aile hukuku ve kadınların boşanmaya erişimi konusundaki araştırmalar, özellikle Müslüman toplumlarda cinsiyet adaleti ve hukuk reformuna dair küresel tartışmaların etkisiyle, son yıllarda önemli ölçüde gelişme göstermiştir. Ziba Mir-Hosseini (2000),[6] Lynn Welchman (2007)[7] ve Mulki Al-Sharmani (2013)[8] gibi araştırmacılar, klasik İslam fıkhı ile çağdaş yasal reformlar arasındaki dinamik etkileşimi vurgulamışlardır. Bu çalışmalar, Şerʿî hükümlerin ataerkil yorumlarını eleştirel bir şekilde sorgularken, makâsidü'ş-şeria çerçevesinin, aile hukuku bağlamında kadın haklarının yeniden düşünülmesinde sunduğu imkânlara dikkat çekmektedir.

Literatürün önemli bir kısmı ya tek ülkeye odaklanan çalışmalar ya da bölgesel düzeyde genel değerlendirmelerden oluşmaktadır. Örneğin, Welchman'ın *Women and Muslim Family Laws in Arab States* adlı eseri, Arap hukuk sistemlerindeki yasal reformları derinlemesine incelemektedir.[9] Öte yandan, Mir-Hosseini'nin *Islam and Gender: The Religious Debate in Contemporary Iran* adlı çalışması, İslamî gelenek içerisinde toplumsal cinsiyet söylemindeki hermenötik dönüşümleri analiz etmektedir. Bununla birlikte, farklı fıkhî ve kurumsal geleneklere sahip hukuk sistemlerinde kadınların boşanma haklarına ilişkin özel hukukî mekanizmaları karşılaştırmalı olarak inceleyen çalışmalar sınırlı kalmıştır.[10] Bu durum, mevcut literatürde önemli

6 Ziba Mir-Hosseini, *Marriage on Trial* (Torrossa, 2000).

7 Lynn Welchman, "Honour and Violence Against Women in a Modern Shar'i Discourse," *Brill* 5/3 (January 1, 2007), 139–165.

8 Mulki Al-Sharmani, *Feminist Activism, Women's Rights, and Legal Reform* (Bloomsbury Publishing, 2013).

9 Welchman Lynn, *Women and Muslim Family Laws in Arab States: A Comparative Overview of Textual Development and Advocacy* (Amsterdam: Amsterdam University Press, Amsterdam).

10 Ziba Mir-Hosseini, *Islam and Gender : The Religious Debate in Contemporary Iran* (USA: Princeton University Press, 2021).

bir boşluğa işaret etmekte ve bu çalışmanın katkı sağlayabileceği özgün bir alan sunmaktadır.

Güney Asya bağlamında, Lhost (2025),[11] Mehmood vd. (2015),[12] Mansoor (2004)[13] ve Hossain (2011)[14] gibi çalışmalar, Bangladeş'te 1939 tarihli *Müslüman Evliliklerin Feshi Kanunu*nun uygulanışını incelemiş; bu yasal düzenlemenin sunduğu ilerleme imkânları kadar uygulamadaki zorluklara da dikkat çekmiştir. Benzer şekilde, Ürdün aile hukukuna ilişkin çalışmalarda örneğin Momani (2022),[15] David (2018)[16] ve al-Khatavbeh (2022) aile hukukunun kodifikasyon süreci ve Şerʿî mahkemelerin toplumsal cinsiyet duyarlı reformlardaki rolü analiz edilmiştir. Buna karşılık, Suudi Arabistan genellikle antropolojik veya politika temelli yaklaşımlarla ele alınmış; hukuk sisteminin tarihsel olarak kodifiye edilmemiş yapısı nedeniyle fıkhî derinlikli analizler sınırlı kalmıştır. Ancak Vogel (2000),[17] Yakar ve Yakar (2020)[18] ile

---

11 Elizabeth Lhost, "Colonialism and Muslim Personal Law in South Asia," *Oxford Research Encyclopedia of Asian History*, by Elizabeth Lhost (Oxford University Press, 2025).the personal law system assumed its present shape during the period of British rule. From 1772 onward, East India Company regulations laid the foundations for a state-centered legal system that would adjudicate religious, personal-law disputes according to the laws of the community. Until the middle of the 19th century, this approach meant consulting local experts and searching for answers to legal questions within medieval texts that were translated and published to provide British judges with access to their contents. Texts were numerous, but they remained only one tool in the jurist's toolbox. In the second half of the 19th century, legal cases involving disputes between Muslim litigants contributed to the production of substantive case law that informed subsequent rulings, and British-trained Indian Muslim judges took a leading role in deciding cases and writing opinions that challenged and further shaped the contours of Anglo-Muslim law. Legislation also became an important part of this toolbox in the decades before independence, but even with the passage of laws like the Muslim Personal Law (Shariat

12 Mehmood et al., *Right of Women to Divorce: Adjudication of Redemption (Khul') in Islamic Law and Pakistani Law, a Critical Analysis of the Orthodox Islamic Scholars and Recommendations of Pakistani Courts on the Basis of Legal Opinion (Ijtihad)* (2015), 659-665.

13 Taslima Monsoor, "Dissolution of Marriages on Test: A Study of Islamic Family Law and Women," *Dhaka Univ. Stud. Part F* 15 (2004), 1–20.

14 Kamrul Hossain, "In Search of Equality: Marriage Related Laws for Muslim Women in Bangladesh," *Journal of International Women's Studies* 5/1 (2003), 96–113.

15 Amal Al Momani, "A Future Educational Role for Families to Deal with Divorce in Jordan," *Dirasat: Educational Sciences* 49/1 (2022), 68–88.

16 Helen David, "Women's Divorce Rights in Jordan: Legal Rights and Cultural Challenges," *Independent Study Project (ISP) Collection*, (2018), 1–34.

17 Frank E. Vogel, *Islamic Law and the Legal System of Saudi: Studies of Saudi Arabia* (Brill, 2000).

18 Bakara 2/229; Sumeyra Yakar - Emine Enise Yakar, "A Critical Comparison between the Classical Divorce Types of Ḥanbalī and Jaʿfarī Schools," *Darulfunun Ilahiyat* 31/2 (2020), 275–298; Sumeyra Yakar, "The Usage of Custom in the Contemporary Legal System of Saudi Arabia: Divorce on Trial," *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6/11 (2019), 395–419.

Ni'ami (2023)[19] gibi daha yeni çalışmalar, yargı reformlarının ve *Vizyon 2030* programının aile hukukunun dinamikleri üzerindeki etkilerini incelemiştir.

Mevcut literatür önemli katkılar sunmakla birlikte, Suudi Arabistan, Bangladeş ve Ürdün'de kadınların boşanma haklarına ilişkin hukukî çerçeveleri sistematik biçimde karşılaştıran çalışmalar oldukça sınırlıdır. Ayrıca, klasik fıkıh, çağdaş kodifikasyonlar ve makâsıd temelli muhakemeyi bir araya getiren bütüncül bir değerlendirme modeli içeren analizlere literatürde nadiren rastlanmaktadır. Bu çalışma, söz konusu boşlukları gidermeyi amaçlamakta; her bir hukuk sisteminin kadınların evliliği sona erdirme hakkına yaklaşımını fıkhî temelli, politika açısından anlamlı ve mezheplerarası çoğulculuğu gözeten bir karşılaştırmalı analizle ele almaktadır.

1. Teorik Çerçeve

1.1.Boşanmaya Dair İslam Hukuku Perspektifi: Genel Bir Bakış

İslam hukuku, nikâhı feshedilebilir bir akit olarak tanımlar; bu akit, ailevi istikrarı, ahlâkî gelişimi ve toplumsal düzeni teşvik etmeyi amaçlar.[20] Kur'ân, evliliğin sona erdirilmesini (boşanmayı) hoş karşılamamakla birlikte kesin biçimde yasaklamamış;[21] aksine, bu süreci bireysel haklarla toplumsal etik arasında denge kurmaya çalışan ilkeler doğrultusunda düzenlemiştir.[22] İslam'da evliliğin sona erdirilmesine ilişkin hukukî mekanizmalar çeşitlidir ve klasik fıkıh mezhepleri tarafından şekillendirilmiştir. Bu mezhepler, özellikle kadınlar tarafından başlatılan boşanmalarda, boşanmanın cevazı, usulü ve kapsamına dair farklı ve ayrıntılı yorumlar sunmuşlardır.[23] Nitekim "Allah'ın helâl kıldığı şeylerin en nefret edileni boşanmadır." [24] hadisi, bu yaklaşımın temelini oluşturur.

---

19 Mohammad Fauzan Ni'ami et al., "Modernization, Eclecticism, and Saudi Arabia Vision 2030 on Family Law: Positivization of Talaq Divorce in Niẓam Al-Aḥwāl 1443 H," *Al-Ahwal: Jurnal Hukum Keluarga Islam* 16/1 (2023), 1–22.

20 Rûm 30/21; Ahmet Ekşi - A. H. M. Ershad Uddin, "Application of Maintenance During the Waiting Period ('Idda'): A Perspective From Ottoman and Turkish Civil Law," *IIUM Law Journal* 31/2 (2023), 347–372.

21 Bakara 2/229.

22 Jasser Auda, *Maqasid Al-Shariah as Philosophy of Islamic Law: A Systems Approach* (London: International Institute of Islamic Thought, 2008), 95–110.

23 Bk. Ebû Bekir b. Mesʿûd Kâsânî, *Bedâʾiʿu'ṣ-Ṣanâʾiʿ fi Tertîbi'ş-Şerâʾiʿ* (Beyrut: Dâru'l-Kutub el-İlmiyye, 2003); Muḥammed b. Aḥmed b. Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid ve Nihâyetü'l-Muḳtaṣid*, (Kahire: Dârü'l-Ḥadîs, 1425/2004); Ebû Zekeriyyâ Muhyiddîn Yahyâ b. Şeref Nevevî, *el-Mecmûʿ Şerhu'l-Mühezzeb* (Kahire: Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1347).

24 İshâk es-Sicistânî Ebû Dâvûd, *Sünenü Ebî Dâvûd* (Riyâd: Dârü'r-Risâle el-Âlemiyye, 2009), "Talâk Kitabı", 2(2178).

En yaygın boşanma türü, erkeğin tek taraflı olarak gerçekleştirdiği talaktır.[25] Kur'ân bu hakkı erkeğe tanımakla birlikte, ʿiddah (bekleme süresi),[26] uzlaşma girişimleri ve mali sorumluluk gibi birtakım şartlar getirerek bu hakkın keyfî kullanımını engellemeye çalışmıştır. Buna karşılık, kadının boşanma imkânları daha sınırlı olup genellikle yargı makamlarının aracılığıyla kullanılabilmektedir. Bu yollar arasında şunlar yer alır; *hulʿ*: Kadının, belirli bir malî tazminat karşılığında evliliği sona erdirmesi, *tefrik*: Mahkeme kararıyla, haklı bir sebebe dayanarak gerçekleştirilen ayrılık, *fesih*: Evlilikte bir kusur veya zarar nedeniyle yapılan hükümsüz kılma veya sona erdirme işlemi.[27] Bu mekanizmaların cevazı ve erişilebilirliği, Hanefî, Mâlikî, Şâfiʿî ve Hanbelî mezhepler başta olmak üzere Sünnî hukuk ekolleri arasında ve çağdaş Müslüman toplumların hukuk sistemlerinde önemli farklılıklar göstermektedir.

Modern dönemin önde gelen fıkıh âlimlerinden Vehbe ez-Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî ve Edilletühû* adlı eserinde, Sünnî mezhepler arasında boşanmaya dair mekanizmaları karşılaştırmalı olarak ayrıntılı biçimde analiz etmiştir. Hulʿ hakkında, dört mezhep tarafından da cevaz verildiğini, ancak Mâlikî ve Hanbelî mezheplerin bu konuda daha esnek prosedürler benimsediğini belirtmiştir. Tefrik meselesinde ise Zuhaylî, Mâlikî mezhebinin zararı genel bir ilke olarak ele alarak boşanma kararına zemin teşkil ettiğini; buna karşılık Hanefî mezhebinin daha sınırlı şartlar öngördüğünü ifade etmiştir. Fesh konusunda ise Hanefîler yalnızca belirli hukuki kusurlar durumunda buna cevaz verirken, Mâlikî ve Şâfiʿî gelenekler, özellikle zarar, evlilik

---

25 Kâsânî, *Bedâ'iʿu'ṣ-Ṣanâ'iʿ fi Tertîbi'ṣ-Ṣerâ'iʿ*, 3/126; Ebû Muhammed Abdullah İbn Kudâme, *el-Muğnî* (Kahire: Mektebetü'l-Kâhire, 1403); Jamal J. Nasir, *The Islamic Law of Personal Status* (Brill Archive, 1990), 102–106."number-of-pages":"(228","publisher":"Dār al-Kutub al-'Ilmīyah","publisher-place":"Lebanon/ Beirut","title":"Badā'i' al-ṣanā'i' fī tartīb al-sharā'i'","volume":"2","author":[{"family":"Kāsānī","given":"Abū Bakr ibn Mas'ūd","non-dropping-particle":"al-"}],"issued":{"date-parts":[["2003"]]}},"locator":"126","label":"page"},{"id":1970,"uris":["http://zotero.org/users/9094611/items/U5NTWLVA"],"itemData":{"id":1970,"type":"book","event-place":"Cairo","publisher":"Maktabat al-Qāhirah","publisher-place":"Cairo","title":"al-Mughnī","volume":"4","author":[{"family":"Ibn Qudāmah","given":"Abū Muḥammad 'Abd Allāh"}],"issued":{"date-parts":[["1403"]]}}},{"id":2469,"uris":["http://zotero.org/users/9094611/items/7GREYDCS"],"itemData":{"id":2469,"type":"book","abstract":"This huge piece of legislation promulgated in September 1993 represents the culmination of a major project aimed at producing comprehensive unified regulation of all areas of commercial activity. In the introductory chapter to the law, which concerns its application, it is stipulated that commercial matters with regard to which specific federal laws are promulgated shall be subject to the provisions of these laws & to such provisions of the present law as do not conflict with them (Article 3

26 Talâk, 65/1; Nisâ, 4/35; Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Muhammed Mâverdî, *el-Ḥâvî el-Kebîr fi Fıkhi Mezhebi'l-İmâm eş-Şâfiʿî* (Beyrut: Dâru'l-Kutub el-İlmiyye, 1999), 10/98–112; Kâsânî, *Bedâ'iʿu'ṣ-Ṣanâ'iʿ fi Tertîbi'ṣ-Ṣerâ'iʿ*, 3/135.

27 Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid ve Nihâyetü'l-Muḳtaṣid*, 2/41–52.

yükümlülüklerinin yerine getirilmemesi veya fiziksel uyumsuzluk gibi durumlarda daha geniş bir yorum alanı sunmaktadır.[28]

Bu değerlendirme, klasik fıkhî yaklaşımların kadınların boşanma hakkı çerçevesindeki uygulamalarda ne ölçüde etkili olduğunu ve çağdaş hukuk sistemlerindeki farklılaşmaları anlamak bakımından önemli bir zemin teşkil etmektedir.

1.2. Kadının Boşanma Talebinde Bulunma Hakkı: Klasik Fıkıh Perspektifi

Klasik İslam fıkhında tek taraflı boşanma hakkı esas itibarıyla kocaya tanınmış olmakla birlikte müctehidler, belirli şartlar altında kadının boşanma talebinde bulunmasına veya yargı yoluyla evliliği sona erdirme girişiminde bulunmasına imkân tanıyan çeşitli mekanizmalar geliştirmişlerdir. Bu mekanizmalar, yalnızca usulî istisnalar değil; aynı zamanda adaleti tesis etmek ve zararı önlemek gibi İslam hukukunun temel ilkeleriyle ve makâsıdü'ş-şeria ile uyumlu şekilde, etik temelli içtihâdî yorumlar olarak değerlendirilmiştir.

Hanefî mezhebi, geleneksel olarak tek taraflı boşanma hakkını kocaya tahsis eder ve kadın için doğrudan boşanma hakkı tanımaz. Ancak bu mezhep de, *hul* yoluyla kadının boşanma talebinde bulunabileceğini kabul eder. Bu durumda kadın, genellikle mehrini[29] iade etmek suretiyle boşanma talebinde bulunabilir. Ancak, Hanefî fıkıhta hul kural olarak kocanın rızasına bağlıdır. Bu görüş, meşhur Hanefî fakihlerinden al-Kâsânî tarafından da açıkça ifade edilmiştir.[30] Bunun dışında Hanefîler, evlilik akdinde açıkça belirtilmesi ya da sonradan tanınması şartıyla, kocanın boşama yetkisini karısına devrettiği bir uygulama olan tefvîzi talk yoluyla kadına boşanma hakkının verilmesini de meşru kabul ederler. Bu yetki devri, kadının bizzat boşanma işlemini gerçekleştirebilmesini mümkün kılar. Böylece, Hanefî mezhebi kadının boşanma iradesini sınırlı da olsa tanımakta ve bu hakkı belirli şartlarla bağlamaktadır.

Bu hükümler, klasik dönemde kadının boşanma hakkına ilişkin doğrudan bir alan tanınmamakla birlikte, dolaylı yollarla bu hakkın kullanımına imkân sağlandığını ve bu mekanizmaların adalet ve zarar vermeme ilkesine dayalı olarak geliştirildiğini göstermektedir.[31]

Yeni bazı yasal düzenlemeler, Hanefî bağlamında kadınların boşanma haklarını

---

28 Vehbe Mustafa Zuhaylî, *el-Fıkhu'l-İslâmî ve Edilletüh* (Şam: Dârü'l-Fikr, 1418), 7/7007–7053.

29 Ahmed Ekşi, Ershad Uddin. "Comparing Dowry System and Mahr: Cultural Practices Versus Ottoman Law in Turkish Matrimonial Traditions," *Islamiyyat* 46/2 (December 2, 2024), 17–28.

30 Kâsânî, *Bedâ'i'u'ş-Şanâ'i' fî Tertîbi'ş-Şerâ'i'*, 3/126–130.

31 Muhammed Emîn İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muḥtâr ʿalâ ed-Dürrü'l-Muḫtâr* (Beyrut: Dâru'l-Kutub el-İlmiyye, 1994), 3/252–258, 310–314.

önemli ölçüde genişletmiştir. Hindistan'da 1939 yılında yürürlüğe giren *Müslüman Evliliklerin Feshi Kanunu* (Dissolution of Muslim Marriages Act), Müslüman bir kadının yargı yoluyla boşanma talebinde bulunabileceği çeşitli gerekçeleri kodifiye etmiştir. Bu gerekçeler arasında, kocanın iki yıl boyunca kadını geçindirmemesi, iktidarsızlık, kötü muamele, terk, hapis cezası gibi durumlar yer almaktadır.[32] Söz konusu düzenlemeler, Hanefî fakihlerin içtihâdî yetkinliğine dayanarak meşrulaştırılmış; klasik ilkelerin, çağdaş adalet ve toplumsal cinsiyet eşitliği anlayışlarıyla uyumlu hâle getirilmesi amaçlanmıştır.[33]

Buna karşılık, Mâlikî mezhebi, özellikle zarar ilkesine dayalı tefrik doktrini aracılığıyla, boşanma konusunda daha kapsamlı ve esnek bir yaklaşım benimser. İbn Rüşd (ö. 595/1198) gibi Mâlikî fakihler, bir kadının boşanma talebinde bulunabileceği çok sayıda gerekçeyi meşru görmüştür.[34] Bu gerekçeler arasında fiziksel veya duygusal şiddet, geçim nafakasının sağlanmaması, eşin uzun süreli yokluğu ve sürekli evlilik çatışması (nuşūz) gibi durumlar yer almaktadır. Özellikle dikkat çekici olan, Mâlikî mezhebinin şiddetli geçimsizlik ya da sevginin kaybı gibi duygusal temelli gerekçelere dayalı boşanmalara da cevaz vermesi ve bu durumlarda kocanın rızasını aramaksızın hulʿ yolunu mümkün kılmasıdır. Bu yaklaşım, Mâlikî fıkhının zararı önleme ve kadınların evlilik içindeki temel haklarını koruma yönündeki yorumcu esnekliğini ortaya koymakta; aynı zamanda, klasik fıkhın toplumsal adaleti önceleyen boyutunu vurgulamaktadır.

el-Karâfî (ö. 684/1285), *ez-Zahîra* adlı eserinde, öznel (sübjektif) olsa dahi önemli bir zarar durumunun yargı müdahalesini haklı kılabileceğini vurgular.[35] Bu yorumlayıcı esneklik, Mâlikî mezhebinin insan onuru ve bireysel esenliği korumaya yönelik yaklaşımını yansıtır; zira bu değerler, makâsıdü'ş-şeriaʿnın temel ilkelerinden türetilmiştir.[36] Bu nedenle, Mâlikî mezhebi tarihsel olarak kadınların zarara dayalı evliliklerden çıkabilmesi için en kapsamlı hukukî mekanizmaları sunan mezhep olmuştur.

Şâfiʿî ve Hanbelî mezhepleri de hulʿ ve yargı kararıyla evliliğin feshi gibi boşanma yollarını kabul etmekle birlikte, bu yolların kapsamı Mâlikî mezhebine kıyasla daha dardır. Şâfiʿî geleneğinde, en-Nevevî'nin (ö. 676/1277) açıklamalarına göre, hulʿ her iki tarafın rızasına bağlıdır; yani kadın boşanmak istese dahi erkeğin kabulü ge-

32 "Dissolution of Muslim Marriage Act 1939" (2025).

33 Noel James Coulson, *A History of Islamic Law* (Edinburgh: Edinburgh University Press, 1964), 2/204–210.

34 Rüşd, *Bidâyetü'l-Mücтehid ve Nihâyetü'l-Muḳtaṣid*, 2/41–52.

35 Şihâbuddîn Ahmed b. İdrîs Karâfî, *ez-Zeẖîre fî Fıkhi'l-İmâm Mâlik* (Tunus: Dârü'l-Ğarb el-İslâmî, 2015), 4/312–320.

36 Zuhaylî, *el-Fıkhu'l-İslâmî ve Edilletüh*, 7/7040–7062.

reklidir.[37] Fesih ise genellikle evliliğin sürdürülemez hâle gelmesine neden olan belirli kusur veya zararlarla sınırlandırılmıştır. Bu kusurlar arasında, kronik hastalık, cinsel işlev bozukluğu ya da uzun süreli geçim nafakasının sağlanmaması gibi durumlar yer almaktadır. Bu yaklaşım, Şâfiʿî mezhebinin boşanma mekanizmalarında hem fıkhî sınırları koruma hem de zarar ilkesini belli ölçüde gözetme çabasını yansıtır.

Buna karşılık, Hanbelî mezhebi özellikle zararın ispatlandığı durumlarda daha geniş bir yargı takdir yetkisi tanımaktadır. İbn Kudâme (ö. 620/1223), zarar, terk veya nafaka sağlanmaması gibi durumlarda hâkimin evliliği feshedebileceğini açıkça belirtmiştir.[38] Bu ilke, çağdaş Suudi Arabistan aile hukukunu önemli ölçüde etkilemiş; zararın ispat edilmesi ve mahkemece atanan hakemler aracılığıyla yapılan uzlaştırma girişimlerinin başarısız kalması hâlinde yargı yoluyla boşanma mümkün hâle gelmiştir.[39]

Hanefî mezhebinden farklı olarak, Hanbelîler her hulʿ talebinde mehrin iadesini şart koşmazlar ve yalnızca fiziksel değil, aynı zamanda psikolojik veya evlilik yükümlülüklerinin ihlali gibi maddî olmayan şikâyetlere dayalı olarak da feshi caiz görürler. Bu yaklaşım, Hanbelî mezhebinin zararın önlenmesi ve bireysel mağduriyetin giderilmesine verdiği önemi ve yargıya tanıdığı esnekliği göstermektedir.[40]

Klasik fıkıh sistemi kadınlara tek taraflı boşanma hakkını eşit biçimde tanımamış olsa da, hulʿ, tefrik ve fesih gibi müesseseler fıkhî içtihat ve adaletsizliğin önlenmesine yönelik etik taahhütlere dayalı olarak kadınların evlilik içindeki hukukî korunmasını sağlayan esaslı bir çerçeve sunmaktadır.

Söz konusu müesseseler, İslam hukukçularının içtihâd, kıyâs ve maslahat gibi araçlar vasıtasıyla toplumsal değişimlere karşı dinamik biçimde cevap verebildiklerini göstermektedir. Böylece, klasik fıkhın sınırları içinde dahi kadınların evlilikten kaynaklanan mağduriyetlerini gidermeye yönelik hukukî yollar geliştirilebilmiş ve adalet ilkesine dayalı koruyucu çözümler üretilmiştir.

1.3. Temel Kavramlar ve Hukukî Araçlar

Modern hukuk sistemlerini İslam hukukunun bakış açısıyla analiz edebilmek için, hem klasik fıkıh literatüründe hem de çağdaş yasa metinlerinde sıkça karşılaşılan bazı temel kavramların açıklığa kavuşturulması gerekmektedir:

- *Hakku't-tatlîk (حـقّ التّطليـق):* Boşama hakkı. Geleneksel olarak bu hak kocaya

37 Nevevî, *el-Mecmûʿ Şerhu'l-Mühezzeb*, 17/127–148.
38 İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 7/297–320.
39 Vogel, *Islamic Law and the Legal System of Saudí*, 183–188.
40 Ekşi - Uddin, "Application of Maintenance During The Waiting Period ('Idda')," 349–356.

aittir; ancak tefvîzi talak yoluyla kadına devredilebilir.[41]

- *Tefrîk li'z-zarar (تفريق للضّرر):* Zarar gerekçesiyle yargı kararıyla ayrılık. Bu kavram, ciddi evlilik zararlarının (şiddet, nafaka eksikliği, uzun süreli terk gibi) ispatı hâlinde, kâdıya evliliği feshetme yetkisi tanır.[42]
- *Hulʿ (الخلع):* Kadın tarafından başlatılan boşanma türü. Genellikle kadının, malî haklarından (çoğunlukla mehr) feragat etmesi karşılığında gerçekleştirilir. Fakihler arasında, bu tür boşanmanın geçerliliği için kocanın rızasının gerekip gerekmediği konusunda farklı görüşler vardır. Mâlikîler ve bazı Hanbelîler, bariz bir nefret veya uyumsuzluk durumunda mahkeme yoluyla, kocanın rızası olmaksızın hulʿu caiz görürler.[43]
- *Fesh (فسخ):* Evlenmenin geçersizlik/fesih yoluyla sona erdirilmesi. Aldatma, iktidarsızlık veya nikâh şartlarının ihlâli gibi kusur ve geçersizlik sebeplerine dayanır.[44]

Bu kavramlar, günümüz İslam ülkelerindeki boşanmayla ilgili yasal düzenlemelerin fıkhî omurgasını oluşturmaktadır. Aynı zamanda bu müesseseler, toplumsal cinsiyet eşitliği, hukukî erişim ve delil standardı gibi çağdaş anlayışlarla yeniden yorumlanmakta; klasik fıkıh ile modern yasa uygulamaları arasında dinamik bir köprü kurmaktadır.

2. Kadınların Boşanmaya Erişimine Dair Karşılaştırmalı Hukukî Çerçeveler

2.1. Suudi Arabistan

Suudi Arabistan, İslam aile hukuku bağlamında farklı bir örnek teşkil etmektedir; zira bu ülke, tarihsel olarak kodifiye edilmemiş hukuk geleneği ve Hanbelî fıkhına sıkı bağlılığı ile öne çıkar. Diğer birçok Müslüman ülkenin aile hukuku alanın-

41 Muhammed b. Ahmed Serahsî, *El-Mebsût* (Kahire: Matbaatü's-Saʿâde, 1993), 6/100–110: Kâsânî, *Bedâʾiʿu'ş-Şanâʾiʿ fî Tertîbi'ş-Şerâʾiʿ*, 3/126; İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muḥtâr ʿalâ ed-Dürrü'l-Muḫtâr* , 3/293; İbrahim Karasakal - Nihat Tosun, "Tefvîz-i Talâk'ın Tahyir Âyetleri Işığında İncelenmesi = Examination of Tevfiz-i Talaq in the Light of Tahyir Verses," *Türk ve İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi* XI/43 (2024), 38–69.

42 Bk. Enes b. Mâlik, *El-Müdevvene* (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994), 2/246; Burhânuddîn b. Muhammed Ferhûn, *Tebṣıratü'l-Ḥukkām Fī Uṣûli'l-Aqḍiyeti ve Menāhici'l-Aḥkām* (Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1986), 2/143; Ebû Muhammed Ali İbn Hazm, *El-Muḥallā Bi'l-Āṯār* (Beyrut: Dâr al-Fikr, 1984), 10/155.

43 İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 7/300-323;Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid ve Nihâyetü'l-Muḳtaṣid*, 2/52-61.

44 Bk. Burhânuddîn Ebü'l-Hasen Ali Mergīnânî, *El-Hidâye Fî Şerḥ Bidâyeti'l-Mübtedî* (Beyrut: Dâr İḥyâʾü't-Türâsi'l-ʿArabî, 2004), 2/236; Muhammed b. Ahmed Desûkî, *Ḥâşiyetü'd-Desûkî ʿalâ'ş-Şerḥi'l-Kebîr* (Beyrut: Dâr al-Fikr, ts), 2/277–280.

da yazılı yasa metinleri benimsemesine karşın, Suudi Arabistan uzun süre boyunca, klasik fıkha dayanan yargıç takdirine dayalı bir uygulama sistemini sürdürmüştür.

Ancak son yıllarda, özellikle vizyon 2030 reform programı kapsamında, yargı sisteminin modernize edilmesi, hukukî öngörülebilirliğin artırılması ve toplumsal cinsiyete duyarlı politikaların geliştirilmesi yönünde önemli adımlar atılmıştır. Bu dönüşümün en önemli aşamalarından biri, Mart 2022 tarihinde[45] yayımlanan Ahvâl-i Şahsiyye Nizamnâmesi/Personal Status Law - PSL), Kraliyet Kararnamesi No: M/73[46] ile yürürlüğe girmesidir (Kingdom of Saudi Arabia, 2022).[47]

Bu yasal düzenleme, Suudi Arabistan'da aile hukukunun belirli hükümlerini yazılı hâle getirerek, hem vatandaşlar hem de yargı organları açısından daha sistematik ve öngörülebilir bir boşanma usulü oluşturmayı amaçlamaktadır. Aynı zamanda kadınların evliliği sona erdirme haklarına ilişkin bazı düzenlemeleri standartlaştırarak, önceki dönemlere göre daha erişilebilir ve tanımlı bir hukukî çerçeve sunmaktadır.

2.1.1. Yargı Yapısı ve Kanunlaştırma

2022 yılına kadar Suudi Arabistan'da aile hukuku, Hanbelî mezhebine bağlı Şerʿî mahkemeler aracılığıyla yürütülmekteydi ve birleşik bir özel kanun bulunmamaktaydı. Hâkimler, bağlayıcı içtihatlara dayanmaksızın, genellikle İbn Kudâme'nin *el-Muġnî* ve el-Bahûtî'nin *Ravż al-Murbiʿ* gibi klasik fıkıh eserlerine müracaat ederek bireysel ictihâd yoluyla karar vermekteydiler.[48] Bu durum, özellikle kadınların boşanmaya erişimi ve hukukî başvuru yolları açısından ciddi karar tutarsızlıklarına yol açmaktaydı.[49]

2022 tarihli Ahvâl-i Şahsiyye Nizamnâmesi, bu boşlukları gidermek amacıyla aile hukukuna ilişkin temel alanları İslam fıkhıyla uyumlu şekilde yasalaştırmış

---

45 Dipali Maldonado vd., "The First Codified Personal Status Law in KSA Reforms Marriage and Inheritance Rules," *Turtl.Co* (Erişim Mayıs 19, 2025).

46 "Saudi Arabia: New Law Regulating Family Matters Promulgated," web page, *Library of Congress, Washington, D.C. 20540 USA* (Accessed May 19, 2025).

47 Eman Alhussein, "Vision 2030 Has Transformed Saudi Arabia's Legal and Judicial Systems," *Arab Gulf States Institute* (blog) (Erişim Mayıs 19, 2025).

48 Muhammad Khalid Masud vd., *Islamic Legal Interpretation: Muftis and Their Fatwas* (Cambridge, Mass: Harvard University Press, 1996), 3–12; Vogel, *Islamic Law and the Legal System of Saudí Arabia*, 183–188.

49 Esmaeili Hossein, "The Nature and Development of Law in Islam and the Rule of Law Challenge in the Middle East and the Muslim World," *Connecticut Journal of International Law* 26/2 (2011), 329–366.

ve aynı zamanda usulî netlik ile birlik sağlamıştır. Kanun, kadınların yargı yoluyla evliliği sona erdirebilmesi için belirli hukukî gerekçeleri açıkça tanımlayarak, hem şeffaflığı artırmış hem de hâkim takdirinden kaynaklanan sonuç farklılıklarını sınırlamaya çalışmıştır.

Bu kanunlaştırma, Suudi Arabistan'da kadınların boşanma süreçlerine ilişkin daha öngörülebilir, standartlaştırılmış ve sistematik bir yasal altyapının oluşmasına katkı sağlamış; aynı zamanda klasik fıkhî ilkelere sadık kalınarak çağdaş hukukî ihtiyaçlara yanıt verilmesi yönünde önemli bir adım olmuştur.[50]

2.1.2. Cinsiyet Yansımaları ve 2022 Reformunun Etkisi

Suudi Arabistan'da Kraliyet Kararnamesi No: M/73 ile yürürlüğe giren 2022 tarihli Ahvâl-i Şahsiyye Nizamnâmesi ile yapılan son reformlar, kadınların hukukî özerkliği ve adalete erişimi üzerinde dikkate değer etkiler yaratmıştır. Yeni düzenlemeler, yargı yoluyla boşanma, velayet ve hulʿ gibi alanlarda daha açık ve ayrıntılı hükümler getirerek, daha önce Şerʿî mahkemelerde yaygın olan geniş yargı takdir yetkisinin alanını daraltmıştır.[51]

Bu değişiklikler, Vizyon 2030 hedefleri doğrultusunda, kurumsal verimliliği artırma ve bireysel hakları güçlendirme yönünde ortaya çıkan daha genel bir eğilimin parçasıdır. Aynı zamanda, kadınların adalet sistemine entegrasyonu, Birleşmiş Milletler Uyuşturucu ve Suç Ofisi'nin (UNODC) cinsiyet duyarlı adalet girişimi tarafından da desteklenmiş; dünya genelinde kadın yargıçların artmasının, aile mahkemelerinde adalet ve erişilebilirlik düzeyini artırabileceği ortaya konmuştur.[52] Bu çalışmalar, Suudi Arabistan'daki bu kanunlaştırma sürecinin kadınların hukukî statülerindeki boşlukları kapatmaya başladığını göstermektedir. Bununla birlikte, uygulamada tutarlılık sağlanması ve sosyo-kültürel engellerin aşılması gibi alanlarda hâlen önemli zorluklar devam etmektedir. Yine de reformlar, kadınların evlilikten kaynaklanan mağduriyetlerinin giderilmesi ve hak arama süreçlerinin kurumsallaştırılması yönünde kayda değer ilerlemeler sunmaktadır.[53]

---

50 Alhussein, "Vision 2030 Has Transformed Saudi Arabia's Legal and Judicial Systems."

51 Dana AlOrainan, "Expanding Women's Legal Autonomy: New Personal Status Law Regulations in Saudi Arabia - Middle East Centre," *Middle East Centre* - (blog), Şubat 27, 2025.

52 "To Achieve Justice, We Need More Women in Justice: The First International Day of Women Judges Inaugurates a Gender-Responsive Justice Initiative," *United Nations : Office on Drugs and Crime* (Erişim Mayıs 19, 2025).

53 Joseph A. Kéchichian, "Challenges to Legal Reforms in Saudi Arabia," *Contemporary Review of the Middle East* 12/2 (2025), 123–140.one that might take several years to mature but that, inevitably, will result in clearer codes. Civil, criminal, and economic concerns evolved as the four new codifications introduced/planned significant new changes and, in most instances, clarified—even

2.1.3. Kadınların Boşanma Talebinde Bulunma Gerekçeleri

Gerek klasik Hanbelî fıkhına göre gerekse 2022 tarihli Ahvâl-i Şahsiyye Nizamnâmesi'ne göre, kadınların yargı yoluyla evliliği sona erdirme (tefrik) talebinde bulunabilecekleri bazı meşru gerekçeler tanımlanmıştır:

1. Zarar veya Şiddet: Hanbelî fakihler, kadının fiziksel ya da duygusal zarara maruz kalması hâlinde evliliğin feshedilebileceğini kabul ederler. Tarihsel olarak bu tür zararların ispatı (örneğin şahit beyanı gibi) oldukça zorlayıcı olmuştur; ancak son yasal reformlarla ispat yükü hafifletilmiştir.[54]
2. Nafaka Yükümlülüğünün Yerine Getirilmemesi: Kocanın, kadının temel ihtiyaçlarını temin etmemesi hâlinde, kadın boşanma talebinde bulunabilir. Hem klasik fıkıhta hem de PSL kapsamında sürekli ihmalin ispatı gerekmektedir.[55]
3. *Gaiplik* (Uzun Süreli Terk veya Habersiz Yokluk): Kocanın bir yıl veya daha uzun süre haber vermeksizin ve maddî destek sunmaksızın evden uzak kalması durumunda mahkemece evlilik feshedilebilir.[56]
4. Hapis Cezası: Kocanın üç yılı aşkın süreyle hapse mahkûm edilmesi ve eşin cezanın en az bir yılını beklemesinden sonra yaptığı başvuru, boşanma gerekçesi kabul edilebilir. Cezanın aile üzerindeki yıkıcı etkisi dikkate alınır.[57]
5. *Hastalık* (Fizikî veya Aklî Kusurlar): Bulaşıcı hastalıklar, iktidarsızlık veya evlilik şartlarına aykırı saklanan önemli sağlık sorunları Hanbelî fıkhına göre

simplified—the law. The four new laws, namely, the personal status law, the civil transactions law, the penal code of discretionary sanctions, and the law of evidence, helped streamline the courts' and tribunals' powers relating to contempt matters, and the kinds of appropriate penalties the latter imposed. Notably, the codes did not renege on Shari'ah, the Kingdom's core legal precepts, which will always retain its legitimizing stake. Consequently, it may be appropriate to state that Riyadh ushered in updated versions of existing laws that favored transparency and accountability, to add value instead of uprooting Shari'ah. These steps fulfilled Saudi traditional preferences though few outsiders, especially those unfamiliar with its society or impatient with the pace of its reforms, failed to note the epochal changes underway.","container-title":"Contemporary Review of the Middle East","DOI":"10.1177/23477989251326312","ISSN":"2347-7989, 2349-0055","issue":"2","journalAbbreviation":"Contemporary Review of the Middle East","language":"en","page":"123-140","source":"DOI.org (Crossref

54 Mansûr b. Yûnus Bahûtî, *Ravzu'l-Murbiʿ bi-Şerhi Zâdil-Müstekniʿ* (Riyâd: Mektebetü'l-Maʿârif, 2003), 152–160; Rola Khaled Youssef, "Domestic Violence against Women in Saudi Arabia: A Persistent Dilemma amidst Claims of Reform," *Arab Reform Initiative*, (2025).

55 İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 7/310–314.

56 Graziella Marinò, "System for the Protection of Human Rights Worldwide with Special Attention to Arab-Muslim Countries. Comparing the Fundamental Rights of Women in Muslim Countries and Saudi Arabia: Introduction of a New Personal Status Law," Cambridge Open Engage, Cambridge Engage Preprints.

57 Yakar, "The Usage of Custom in the Contemporary Legal System of Saudi Arabia," 387–390.

evliliğin feshi sebebi sayılabilir. Ancak bu gerekçeler, delil sunmadaki güçlük ve mahremiyet endişeleri nedeniyle daha az kullanılır.[58]

6. *Misyâr* Nikâhı ve Boşanma Bağlamında İstikrarsızlık: Suudi Arabistan'da yaygın olan misyâr nikâhı, kadının barınma, maddî destek ve birlikte yaşama gibi temel haklarından feragat ettiği evlilik biçimidir. Hanbelî fıkhı çerçevesinde câiz görülmekle birlikte, bu tür evlilikler Şerʿî evliliğin etik amaçlarını zayıflattığı gerekçesiyle yoğun biçimde eleştirilmektedir. Misyâr, duygusal bağın kopması, erkeğin sorumluluklardan kaçması ve ani/ kayıt dışı boşanmaların artmasına neden olabilmektedir. 2022 PSL, misyâr nikâhını açık biçimde düzenlememekte, bu da kadınların yargı nezdinde hak aramasını zorlaştırmaktadır. Ürdün'de misyâr, sınırlı biçimde görülmekte olup özellikle nafaka ve çocuk velayeti konularında ihtilaflar doğurması nedeniyle şüpheyle karşılanmaktadır. Bangladeş'te ise misyâr nikâhı tanınmamakta; evlilik, birlikte yaşama ve maddî sorumlulukla tanımlanmakta, bu da klasik kusura dayalı boşanma taleplerinin yaygınlığını açıklamaktadır. Misyâr nikâhının etkileri, özellikle Suudi Arabistan'daki yaygınlığı dikkate alındığında, hukukî ve ampirik açıdan daha fazla incelemeyi gerektirmektedir.[59] Her ne kadar biçimsel olarak meşru kabul edilse de, misyâr nikâhının aile yapısını zayıflatması ve adalet duygusunu zedelemesi ciddi endişelere yol açmaktadır. Bu tür evliliklerin toplumsal düzeyde yaygın zarara veya huzursuzluğa neden olması durumunda, maslahat-ı mürsele ilkesine dayanılarak düzenleyici veya yargısal müdahale gerekebilir. Zira bu ilke, şer'an geçerli olsa da, Şerîat'ın genel maslahat amaçlarıyla çelişen uygulamaların sınırlandırılmasını mümkün kılar. Bu bağlamda, Suudi Arabistan'daki misyâr uygulaması, aile hukuku açısından daha derinlemesine hukukî ve toplumsal bir değerlendirme gerektirmektedir.

2.1.4. Suudi Ahvâl-i Şahsiyye Nizamnâmesi'nde Evliliğin Sona Erdirilmesine İlişkin Kanunî Mekanizmalar

Madde 77, boşanmayı, kocanın sözlü bir beyanıyla evlilik akdinin feshi olarak tanımlar. Bu, boşama hakkının yalnızca kocaya ait olduğu yönündeki klasik İslâmî hü-

---

58 Hend Faye AL-shahrani - Mohammad Ahmed Hammad, "Impact of Emotional Divorce on the Mental Health of Married Women in Saudi Arabia," *PLOS ONE* 18/11 (2023), e0293285.

59 Ahm Ershad Uddın, "The Practice and Legitimacy of Misyār Marriage: A Critical Analysis within Islamic Law," *Yakın Doğu Üniversitesi İslam Tetkikleri Merkezi Dergisi* 9/2 (2023), 254–270.\\uc0\\u8221{} {\\i{}Yak\\uc0\\u305{}n Do\\uc0\\u287{}u \\uc0\\u220{}niversitesi \\uc0\\u304{}slam Tetkikleri Merkezi Dergisi} 9/2 (December 30, 2023 bk. Saffet Köse, "Misyâr Nikâhı -Kur'ân ve Sünnetin Çizdiği Aile Modeli Çerçevesinde Bir Yaklaşım," *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 13 (2009), 13–34.

kümlerle örtüşmektedir. Madde 79, bu beyanın sözlü veya yazılı olarak yapılabileceğini belirtir. Ayrıca Madde 84(1), bu hakkın koca tarafından eşine veya başka birine devredilebileceğini kabul eder ki bu da klasik fıkıhtaki tafvîzi talak doktriniyle uyumludur.[60]

2.1.5. Kadının Talebiyle Yargı Yoluyla Boşanma (Zarar Nedeniyle)

2022 tarihli Suudi Ahvâl-i Şahsiyye Nizamnâmesi, belirli koşullar altında kadının yargıya başvurarak evliliğin feshedilmesini talep etmesine izin verir. Bu düzenlemeler, evliliğin sürdürülmesinin kadın için katlanılamaz hâle geldiği durumlarda boşanma talebini meşru sayan fıkhî görüşlerin çağdaş bir uygulamasını yansıtır.

Madde 107, kocanın kadına nafaka temin edememesi hâlinde yargı yoluyla evliliğin feshedilebileceğini düzenler. Madde 113, kocanın eşiyle dört aydan fazla cinsel ilişkide bulunmayacağına yemin etmesi ya da geçerli bir mazeret olmaksızın bu ilişkiden uzak durması hâlinde, el- Bakara 2:226'ya atıfla, eşin başvurusu üzerine boşanma kararı verilmesini zorunlu kılar. Madde 115, kocanın nerede olduğunun en az bir ila iki yıl boyunca bilinmemesi durumunda kadının boşanma talebinde bulunabileceğini belirtir. Bu düzenleme, uzun süreli terk nedeniyle oluşan zararı hafifletmeyi amaçlayan fıkhî yaklaşımlara dayanmaktadır. Madde 108, "zarar"ı boşanma için geçerli bir gerekçe olarak genel biçimde tanır. Her ne kadar zarar türleri açıkça tanımlanmamış olsa da, mahkemelere örf ve âdete göre değerlendirme yetkisi verilmiştir. Fiziksel, sözlü veya psikolojik şiddet gibi evliliği sürdürülemez kılan her türlü durum bu kapsamda değerlendirilir. Kadın zarar gördüğünü ispat edemezse, fakat evlilikte anlaşmazlık sürüyorsa, uzlaştırma prosedürü devreye girer; Madde 109, 110 ve 111, uzlaşma amacıyla iki hakemin atanmasını zorunlu kılar. Bu hakemler uzlaştırma sağlayamazlarsa boşanmayı önerebilirler. Boşanma kararının ardından, kadının kusurlu olduğu kanaatine varılırsa mehr miktarını aşmayan bir tazminat ödemesi gerekebilir. Kocanın kusurlu bulunması hâlinde ise kadının herhangi bir maddî kaybı olmaz. Önemli olarak, hakem kararları bağlayıcıdır ve kocanın rızası gerekmez.[61]

Hulʿ (Madde 95), kadının boşanma talebinde bulunup kocanın da bunu kabul etmesiyle ve genellikle mehirin iadesi karşılığında gerçekleşen karşılıklı anlaşmaya dayalı bir boşanma türü olarak tanımlanmıştır. Suudi hukukunda çoğunluk fıkhî görüş izlenmiş; hulʿun geçerliliği için kocanın rızası şart koşulmuştur, mahkemeye bu konuda zorlama yetkisi tanınmamıştır. Ancak bazı fıkıh âlimleri, kadının evliliği sürdüremeyeceğini beyan etmesi ve mehirden feragat etmeye hazır olması hâlinde mahkemenin hulʿu zorunlu kılabileceğini savunmaktadır. Bu görüş, her ne kadar şu an yürürlükteki yasada yer almasa da, kadınların evlilikten çıkış hakkını genişletme

60 "Tafasilun Nizam (Saudi Family Law) Royal Decree No. M/73" Erişim Mayıs 19, 2025).
61 "Tafasilun Nizam (Saudi Family Law) Royal Decree No. M/73."

yönünde önemli bir içtihâdî yaklaşımı temsil eder.[62]

Suudi hukuk sistemi, hâlen erkeğe tek taraflı boşama hakkı tanıyan klasik Şerʿî esasları muhafaza etmektedir. Bununla birlikte, kadınlar için zarar, nafaka eksikliği, terk, cinsel ilişki eksikliği ve kocanın kaybolması gibi belirli ve açıkça tanımlanmış gerekçelerle yargı yoluyla evliliği sona erdirme imkânları tanınmıştır. Suudi yasa koyucu, İslam hukukunun temel hükümlerine aykırı düşmeden, kadınların boşanmaya erişimini kolaylaştıran fıkhî görüşleri seçici biçimde benimseyerek daha erişilebilir bir hukukî zemin oluşturmuştur. Bu reformlar, Vizyon 2030 hedefleriyle uyumlu biçimde, hukuk sisteminin modernleştirilmesine yönelik daha geniş kapsamlı bir dönüşüm sürecinin parçası olarak değerlendirilmektedir.[63] Her ne kadar hulʿ hâlen kocanın rızasını gerektirse de, günümüzde devam eden ilmî tartışmalar ve alternatif yorumlar, kadınların daha özerk ve adil biçimde evlilikten çıkış yollarına ulaşabilmesini sağlayacak hukukî dönüşümlerin önünü açmaktadır.

Suudi Arabistan örneğinde, zarar gerekçesiyle boşanma talebinde bulunan kadınların başvuruları büyük ölçüde hâkimin takdir yetkisine dayanmaktadır. Ancak bu takdir yetkisinin sınırları, hem kanunda net olarak çizilmemiş hem de yargı kararlarında standart bir uygulama bulunmamaktadır. Kadının fiziksel veya psikolojik şiddet, nafaka eksikliği, terk gibi gerekçeleri ne ölçüde ispatlaması gerektiği konusu yargı çevrelerinde farklı yorumlara yol açmaktadır. Bu durum, hâkimin mezhebî arka planına, içtihatlara ve yerel teamüllere göre değişen bir boşanma pratiği yaratmaktadır. Bu bağlamda, yargı takdirinin sınırlarının normatif değil, sosyo-yargısal zeminde belirlendiği söylenebilir.

2.2. Bangladeş

Bangladeş, klasik Hanefî fıkhı ile Britanya sömürge mirası ve bağımsızlık sonrası yasal reformlar sonucunda oluşan karma bir hukuk sistemini temsil etmektedir. Ülkede Müslüman aile hukuku, başta 1939 tarihli Müslüman Evliliklerin Feshi Kanunu, 1961 tarihli Müslüman Aile Hukuku Kararnamesi (MFLO), 1974 tarihli Müslüman Ev-

62 "Tafasilun Nizam (Saudi Family Law) Royal Decree No. M/73"; Ahmed S. A. Alboraie et al., "Women's Right to Terminate Marriage by Individual Will According to Saudi Family Law," *International Journal of Religion* 5/12 (2024), 64–74; "Saudi Arabia: Law Enshrines Male Guardianship | Human Rights Watch," Mart 8, 2023.May 2022","language":"en-us","title":"Tafasilun Nizam (Saudi Family Law

63 Alboraie vd., "Women's Right to Terminate Marriage by Individual Will According to Saudi Family Law," 72.particularly the United Nations, through a range of international covenants and agreements, most notably the Universal Declaration of Human Rights, the International Covenant on Civil and Political Rights, and the Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women (CEDAW

lilik ve Boşanma Kayıtları Yasası ve 1985 (the *Dissolution of Muslim Marriages Act, 1939*, the *Muslim Family Laws Ordinance (MFLO), 1961*, the *Muslim Marriages and Divorces (Registration) Act, 1974*, and the *Family Courts Ordinance, 1985*) tarihli Aile Mahkemeleri Kararnamesi olmak üzere, büyük ölçüde kanunlarla düzenlenmiş durumdadır.[64] Her ne kadar bu düzenlemeler İslamî geleneğe dayanmakta ise de, kadınların evliliği belirli şartlar altında sona erdirebilmelerini kolaylaştıran yargı temelli mekanizmalar ön plandadır. Bu yönüyle Bangladeş aile hukuku, hem klasik fıkhî mirası koruyan hem de çağdaş yargı uygulamalarını içeren karma bir yapı arz etmektedir.

2.2.1. Evliliğin Sona Erdirilmesine İlişkin Yasal Mekanizmalar

Bangladeş hukukunda, kadınların boşanma talebinde bulunabilmeleri için üç temel yasal yol bulunmaktadır:

2.2.1.1. Tefvîzi Talak (Boşama Yetkisinin Devri)

Tefvîzi talak, kocanın tek taraflı boşama hakkını eşine devretmesini ifade eder. Bu yetki devri, belirli bir süreyle sınırlı ya da süresiz, koşullu ya da koşulsuz olarak yapılabilir. Yetkinin devredilmesi hâlinde kadın, kocasının iznine ihtiyaç duymaksızın boşanma işlemini bizzat başlatabilir; ancak bunun için belirli yasal prosedürlere uyması gerekir. Bangladeş'te bu hak, 1961 tarihli Müslüman Aile Hukuku Kararnamesi (Muslim Family Laws Ordinance - MFLO) kapsamında, 5. madde uyarınca tanınmış ve düzenlenmiştir. Kocanın boşama hakkını eşine devretmesi bu hükümle mümkündür. Uygulamada bu yetki devri, devlet tarafından resmî olarak kullanılan "Nikâh Nâmesi (*Kabin Nâmesi*)'nin[65] 18. maddesi üzerinden gerçekleştirilir.[66] Bu bölümde açıkça şu soru yer alır: *"Koca, boşama hakkını eşine devretmiş midir? Evetse, hangi şartlar altında?"* Bu maddenin hukuken geçerli olabilmesi için nikâh sırasında doldurulması ve her iki tarafça imzalanması gerekir. Eğer madde boş bırakılır ya da "geçerli değil" olarak işaretlenirse, kadın bu hakkı kullanamaz.

Tefvîzi talak geçerli şekilde verilmişse, kadın boşanmayı mahkeme iznine gerek duymaksızın başlatabilir. Bununla birlikte, 1961 MFLO'nun 7. maddesi uyarınca bazı usulî yükümlülüklere uyması gerekir. Bu yükümlülükler şunlardır:

- Boşama kararının yazılı olarak yerel Union Council'e bildirilmesi,
- 90 günlük zorunlu uzlaşma sürecinin başlatılması (bu süreçte Uzlaştırma

---

64 Anisur Rahman, "Development of Muslim Family Law in Bangladesh: Empowerment or Streamlining of Women?," *Journal of Asiatic Society of Bangladesh (Humanities)* 53/2 (2008), 1–38.

65 "Kabin Nâmesi/Nama", Bangladeş'te yapılan İslâmî nikâhın resmî ve yazılı kaydıdır ve özellikle mehir (kābin) miktarını içerdiği için bu adla anılır.

66 "The Muslim Family Laws Ordinance, 1961" (Erişim Mayıs 19, 2025).

Konseyi tarafları uzlaştırmaya çalışır),

- Eğer bu süre zarfında uzlaşma sağlanamaz ya da koca boşamaya itiraz etmezse, 90 günün sonunda boşanma hukuken geçerli hâle gelir.[67]

Bu düzenleme, kadının evlilik birliğini sonlandırma konusundaki özgürlüğünü genişleten önemli bir araç olup, aynı zamanda Hanefî fıkhına dayanmakla birlikte modern yasal denetim mekanizmaları ile desteklenmektedir.

Bu yasal mekanizma, doğrudan klasik Hanefî hukuk ilkesini içeren ve Bangladeş'teki Müslüman kadınlar için önemli bir hukukî güçlendirme aracı olarak değerlendirilen bir uygulamadır. Ancak tefvîzi talak, pratikte yeterince etkin şekilde kullanılmamaktadır. Birçok kadın, hatta evlilik memurları (nikâh kıyıcılar), Nikâh Nâmesi'nin 18. maddesinin taşıdığı önemin farkında değildir. Çoğu zaman bu madde ya boş bırakılmakta ya da toplumsal damgalama korkusu veya hukuk okuryazarlığının yetersizliği nedeniyle geçersiz sayılmak üzere üzeri çizilmektedir.

Hukuk reformu savunucuları, bu konuda toplumda bilinç düzeyinin artırılması gerektiğini vurgulamakta ve evlilik memurlarının 18. maddeyi nikâh sırasında hem açıklamak hem de doğru şekilde doldurmakla yasal olarak yükümlü kılınmalarını önermektedir. Tefvîzi talakın etkin şekilde uygulanması ve tanınması, kadınların evlilik ilişkileri üzerindeki irade sahibi olma kapasitesini önemli ölçüde artıracak; ayrıca kadınların yargıya başvurmaksızın boşanma hakkına ulaşmalarını kolaylaştırarak mahkeme süreçlerine olan bağımlılığı azaltacaktır.

2.2.1.2. Yargı Yoluyla Boşanma (Tafrik)

1939 tarihli *Müslüman Evliliklerin Feshi Kanunu* (Dissolution of Muslim Marriages Act) kapsamında yer alan 2. madde, Bangladeş'te Müslüman bir kadının yargı kararıyla boşanma talebinde bulunabileceği maddi gerekçeleri ayrıntılı biçimde düzenlemektedir. Bu gerekçeler arasında; kocanın dört yıl boyunca kesintisiz şekilde evi terk etmesi (Madde 2(i)), iki yıl veya daha uzun süre kadına nafaka sağlamaması (Madde 2(ii)), yedi yıl veya daha fazla hapis cezasına çarptırılmış olması (Madde 2(iii)), üç yıl boyunca evlilik yükümlülüklerini yerine getirmemesi (Madde 2(iv)), evlilik sırasında iktidarsız olması ve bu durumun devam etmesi (Madde 2(v)), akıl hastalığına yakalanması veya cüzzam, frengi gibi ciddi hastalıklara maruz kalması (Madde 2(vi)), fiziksel şiddet veya psikolojik zarar da dâhil olmak üzere kötü muamele (Madde 2(viii)) yer almaktadır. Ayrıca küçük yaşta evlendirilen bir kızın ergenliğe ulaşmadan önce evliliği reddetme hakkı (Madde 2(vii)) da düzenlenmiş olup,

[67] "The Muslim Family Laws Ordinance, 1961."

son olarak "İslam hukukunda geçerli sayılan başka herhangi bir gerekçe" ile boşanma hakkı tanıyan esnek bir hüküm (Madde 2(ix)) de yer almaktadır.

Bu düzenlemeler, kadının, kocanın rızasına ihtiyaç duymaksızın mahkemeye başvurarak boşanma kararı talep etmesini mümkün kılmakta ve klasik fıkhın, kadın iradesini sınırlandıran geleneksel yaklaşımlarına karşı önemli bir hukukî dönüşüm ortaya koymaktadır. Özellikle dikkat çekici olan husus, söz konusu gerekçelerin hem Hanefî fıkıh geleneğine dayanması hem de makâsıdü'ş-şeri'a perspektifiyle yani zararın giderilmesi, adalet ve insan onuru ilkeleri doğrultusunda şekillendirilmiş olmasıdır. Bu yönüyle 1939 Kanunu, evlilikte başarısızlık ya da zulüm durumlarında Müslüman kadınların yargı yoluyla hak arama imkânını güvence altına alan öncü ve dönüştürücü bir yasal çerçeve sunmaktadır.

Bangladeş yargı sisteminde, kadının zarar veya geçimsizlik gerekçesiyle başlattığı boşanma davalarında hâkim kararları zaman zaman farklı mezhebî görüşlere dayalı esnek yorumlara açılmaktadır. Özellikle Hanafi fıkhına dayalı geleneksel yaklaşımların yanında, yargıçlar Maalikî veya Şafiî mezheplerindeki görüşleri de kadının lehine olacak şekilde kullanabilmektedir. Bu durum, fıkıh mezhepleri arasındaki ihtilafların yargı pratiğine nasıl yansıdığına dair dikkat çekici bir örnektir. Ancak bu uygulamalar çoğu zaman sistematik bir metodolojiye dayalı değil, hâkimin bireysel hukuk anlayışı çerçevesinde gerçekleşmektedir. Bu da kadınların hukuka erişiminde tutarsızlık riski doğurmaktadır.

2.2.1.3. Hulʿ

Her ne kadar hulʿ (kadın tarafından başlatılan boşanma) Bangladeş aile hukukunda açıkça kodifiye edilmemiş olsa da, yargı uygulamalarında yaygın biçimde tanınmakta ve uygulanmaktadır. Bu tanıma, hem klasik Hanefî fıkhına hem de hâkim olan yerel örf ve uygulamalara dayanmaktadır. Hanefî mezhebinde, hulʿ genellikle kocanın rızasını gerektirir; zira bu uygulama, kadının mehir iadesi gibi bir malî karşılık ödemesiyle gerçekleştirilen sözleşmeye dayalı bir ayrılık olarak kabul edilir.[68]

Ancak Bangladeş mahkemeleri, özellikle uzlaşmanın imkânsız olduğu, evliliğin sürdürülmesinin kadın açısından duygusal, psikolojik veya fiziksel zarara yol açacağı durumlarda, hulʿu kocanın açık rızası olmadan da gerçekleştirme yönünde kararlar vermektedir. Bu yaklaşım, 1939 tarihli Müslüman Evliliklerin Feshi Kanunu'nun 2. maddesinin (ix) bendi ile desteklenmektedir. Söz konusu hüküm, "İslam

[68] Kâsânî, *Bedâ'iʿu'ṣ-Ṣanâ'iʿ fî Tertîbi'ṣ-Şerâ'iʿ*, 3/151–155.

hukukunca geçerli sayılan başka herhangi bir gerekçeye" dayalı boşanmaya izin vererek, hâkimlere gerektiğinde Mâlikî veya Hanbelî mezheplerin daha esnek içtihatlarına başvurma imkânı tanımaktadır.[69]

Ayrıca, Hanefî hukukunun "el-âdetü muhakkemetün" kaidesi uyarınca, yargı kararlarında toplumda yerleşik olan ve hulʿu meşru bir ayrılık yöntemi olarak kabul eden örf ve uygulamalara sıklıkla yer verilmektedir.[70] Böylece Bangladeş mahkemeleri, hem fıkıh temelli yorumlar hem de sosyo-kültürel normlar doğrultusunda karar vererek, adalet ve makâsıdü'ş-şeri'a çerçevesinde, özellikle insan onurunun korunması ve zararın giderilmesi ilkelerine bağlılık sergilemektedir.

Bu yaklaşım, Bangladeş yargısının mezheplerarası yorum ve örf temelli içtihatlarla, İslam hukuk geleneği sınırları içinde kadınların evliliği sona erdirme konusundaki iradesini genişletme yönünde önemli bir açılım sunduğunu göstermektedir.

2.2.1.4. Kurumsal ve Usulî Çerçeve

Bangladeş'te aile hukuku uyuşmazlıkları, 1985 tarihli Aile Mahkemeleri Kararnamesi (Family Courts Ordinance)[71] uyarınca görev yapan sivil aile mahkemeleri tarafından çözülmektedir. Suudi Arabistan'ın aksine, bu davalarda dînî otoriteler değil, devletin atadığı sivil hâkimler görev yapar. Hâkimler esas olarak kodifiye edilmiş yasa hükümlerini uygular, ancak yasal boşluklar olduğunda klasik fıkıh kaynaklarına da başvurabilirler. Ayrıca, 1974 tarihli Müslüman Evlilik ve Boşanma Kayıtları Yasası, boşanmanın resmî olarak belgelenmesini ve kayda alınmasını zorunlu kılarak hukukî hesap verebilirliği güçlendirmiştir.[72]

Usulî açıdan, bazı klasik fıkıh hükümleri yasa yoluyla değiştirilmiş ya da geçersiz kılınmıştır. Örneğin:

- Talak, ancak MFLO'nun 7. maddesi uyarınca Union Council'e yazılı olarak bildirilmesi hâlinde geçerlidir.[73]
- Bir oturumda verilen üç talak, klasik Hanefî fıkhında geçerli fakat mekruh sayılmasına rağmen,[74] Bangladeş hukukunda geçerli kabul edilmemektedir.

Her ne kadar 1939 tarihli Müslüman Evliliklerin Feshi Kanunu başta olmak üzere Bangladeş aile hukukunda ilerici düzenlemeler yer alsa da, uygulamada ciddi

---

69 "The Dissolution of Muslim Marriages Act, 1939."

70 Adis Duderija, "The Custom (ʿurf) Based Assumptions Regarding Gender Roles and Norms in the Islamic Tradition: A Critical Examination," *Studies in Religion/Sciences Religieuses* 45/4 (2016), 581–599.

71 "The Family Courts Ordinance, 1985" (Erişim Mayıs 19, 2025).

72 "The Muslim Marriages and Divorces (Registration) Act, 1974" (Erişim Mayıs 19, 2025).

73 "The Muslim Family Laws Ordinance, 1961."

74 "The Muslim Family Laws Ordinance, 1961."

sorunlar devam etmektedir. Özellikle kırsal bölgelerde, mahkemeler şiddet, ihmal veya zarar iddialarını desteklemek için çok yüksek ve çoğu zaman gerçekçi olmayan delil standardı arayabilmekte; bu da yasaların koruyucu amacını büyük ölçüde zayıflatmaktadır. Boşanmanın sosyal damgalanması, kadınlar arasında hukuk okuryazarlığının düşük olması ve erkek egemen normların derin kök salmış olması, kadınların yargı yoluyla hak arama imkânlarını ciddi biçimde kısıtlamaktadır. Ayrıca, yerel otoriteler dinî muhafazakârlık veya geleneksel uygulamalara bağlılık nedeniyle, kadın haklarının uygulanmasında gönülsüz veya çekimser davranabilmektedir.

Bununla birlikte, Bangladeş aile adaleti alanında olumlu gelişmelere de sahne olmaktadır. Mahkeme prosedürlerinin dijitalleştirilmesi, çevrim içi dava yönetim sistemlerinin uygulanması ve uzaktan duruşma yapılması, özellikle kırsal ve hizmete erişimi düşük bölgelerdeki kadınlar için hukukî hizmetlere erişimi kolaylaştırmıştır. Aynı şekilde, aile mahkemelerinde kadın hâkimlerin sayısının artması, özellikle fiziksel olmayan duygusal zarar, nafaka ihmali veya psikolojik şiddet gibi durumlarda toplumsal cinsiyete duyarlı yargı kararlarının önünü açmıştır.

Her ne kadar Bangladeş'te tam anlamıyla kodifiye edilmiş bir ahvâl-i şahsiyye yasası bulunmasa da, mevcut yasal araçlar bir arada değerlendirildiğinde, İslam hukukuyla anayasal adalet ve eşitlik ilkelerinin uyumlaştırılması yönünde güçlü bir irade sergilendiği açıkça görülmektedir.

2.3. Ürdün

2.3.1. Hukukî Çerçeve ve Kadınların Boşanmaya Erişimi

Ürdün, klasik Şerʿî ilkelere dayanan aile hukukuyla kodifiye edilmiş yasa hükümlerini ve yargısal pragmatizmi bir arada barındıran karma bir model sunmaktadır. İlk kez 1976 yılında yürürlüğe giren Ürdün Ahvâl-i Şahsiyye Kanunu, en son 2019 yılında 15 No'lu Kanun ile güncellenmiştir. Bu yasa, esas itibarıyla Hanefî ve Şâfiʿî mezheplerinden etkilenmiş olup, Mâlikî görüşler özellikle aile içi uzlaşma ve boşanma konularında tamamlayıcı şekilde uygulanmaktadır.[75]

Yasa, Yüksek Kadılık Dairesi (el-Kâdî el-Kudât) denetimindeki Şerʿî Mahkemeler eliyle yürütülmekte olup, Müslüman çoğunluklu ülkeler arasında toplumsal cinsiyet duyarlı boşanma süreçlerine dair en kurumsallaşmış yapılardan birini temsil etmektedir. Ürdün'de kadınlar, PSL kapsamında tanınan çeşitli yollarla boşanma talebinde bulunabilmektedir.[76] Bu yollar arasında tefvîzi talak, tefrik ve hulʿ yer almaktadır.[77]

75 "Laws - Ministry of Justice" (Erişim Mayıs 19, 2025).

76 "Jordan: Personal Status Law No. 15 of 2019," *Refworld* (Erişim Mayıs 19, 2025).

77 Kelli Harris, *Personal Status Law Reform in Jordan: State Bargains and Women's Rights in the Law* (Georgetown University, 2015), 1.

Bunlar arasında yargı kararıyla boşanma, kadınlar açısından en kapsamlı ve güvenli boşanma yolu olarak öne çıkmaktadır. Bu yöntem, açıkça tanımlanmış maddi gerekçelere ve usulî güvencelere dayalı olarak düzenlenmiştir. Böylece Ürdün hukuk sistemi, hem klasik fıkhî temellere bağlı kalmakta hem de kadınların evlilikten çıkış yollarına daha erişilebilir ve sistematik bir zemin sunmaktadır.[78]

2.3.2. Boşanmaya İlişkin Maddi ve Usulî Gerekçeler

Ürdün Ahvâl-i Şahsiyye Kanunu, kadınların yargı yoluyla boşanma talebinde bulunabileceği çeşitli maddi ve usulî gerekçeleri açık biçimde düzenlemiştir. Madde 126, fiziksel veya duygusal zarar sebebiyle yargı kararıyla ayrılığa imkân tanır. Mahkemeler, bu zararları değerlendirirken tıbbi raporlar, tanık beyanları veya daha önce yapılmış şikâyetleri dikkate alır. Doğrudan delilin mümkün olmadığı hâllerde, güçlü karine esasına göre hareket edilir ve bu süreçte istihsân (hakkaniyete dayalı fıkhî tercih) ilkesi, adaletin sağlanması adına yol gösterici olur.[79]

Madde 132, nafaka yükümlülüğünü yerine getirmeyen kocaya karşı, kadına boşanma talep etme hakkını tanır.[80] Ancak koca gerçekten yoksul olduğunu ispatlarsa ve kadın bu hâliyle evliliği sürdürmeyi kabul ederse boşanma reddedilebilir. Madde 130, kocanın üç yıldan uzun süre hapis cezası alması (en az bir yılının çekilmiş olması şartıyla) ya da bir yıldan fazla süreyle geçerli bir mazeret olmaksızın kaybolması durumunda da yargı yoluyla evliliğin sona erdirilebileceğini belirtir.[81]

Madde 134, evlilikteki uzlaşmazlık ve geçimsizlik (eş-şikâk ve en-nizâʿ) hâllerinde, her eşin ailesinden birer hakem (hakemeyn) tayin edilmesini öngörür. Uzlaşma sağlanamazsa, mahkeme belgelenmiş geçimsizlik ve ahlakî zararı dikkate alarak boşanma kararı verebilir. Ayrıca, gizlenen hastalıklar, cinsel işlev bozuklukları veya akıl sağlığı sorunları gibi kusurlar da evliliğin feshi için geçerli gerekçeler arasında sayılmaktadır. Bu durum, Hanefî ve Şâfiʿî mezheplerinin, kandırma (tağrīr) ve süreklilik arz eden zarar gerekçeleriyle evliliğin geçersiz sayılabileceğine dair hükümleriyle örtüşmektedir[82]

---

78 "Jordan - Personal Status Law No. 36 of 2010," *Equality Now* (blog), Kasım 2, 2021.Divorce, Polygamy & Wife Obedience Sex discrimination in marital status laws renders […]","container-title":"Equality Now","language":"en-US","title":"Jordan - Personal Status Law No. 36 of 2010","URL":"https://equalitynow.org/discriminatory_law/jordan_-_personal_status_law_no_36_of_2010/","accessed":{"date-parts":[["2025",5,19]]},"issued":{"date-parts":[["2021",11,2]]}}],"schema":"https://github.com/citation-style-language/schema/raw/master/csl-citation.json"}

79 Bk. Art. 126 "Jordan."

80 İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 7/325–327.

81 "Jordan."

82 Bk. Zuhaylî, *el-Fıkhu'l-İslâmî ve Edilletüh*, 7/564-566.

Hulʿ, Ürdün'de 2010 tarihli yasa kapsamında açıkça tanınmış olup, kadınların mehir iadesi gibi bir bedel karşılığında boşanma talebinde bulunabilmesine imkân tanır (Madde 134). Geleneksel olarak, özellikle Hanefî fıkhında kocanın rızası aranırken, Ürdün yargısı, birlikte yaşamın kadın açısından zararlı veya adaletsiz hâle geldiğini tespit ettiği durumlarda kocanın rızası olmadan da hulʿ hükmü verebilmektedir. Bu yaklaşım, kişisel onur ve insanî esenliği koruma hedefini esas alan makâsıdü'ş-şeria anlayışıyla uyumludur ve bu hükmün yasallaşmasından sonra Ürdün'de hulʿ başvurularında gözle görülür bir artış yaşanmıştır.[83]

Tüm bu düzenlemeler, Ürdün'ün aile hukukunda Şerʿî ilkeleri modern hukukî gerekçelerle uzlaştıran bir yaklaşımı benimsediğini ve kadının evliliği sona erdirme hakkını hem fıkhî hem de anayasal adalet ilkeleri çerçevesinde kurumsal güvence altına aldığını göstermektedir.

Ürdün örneğinde, Ürdün Ahvâl-i Şahsiyye Kanunu'nun ayrıntılı düzenlemeleri kadına boşanma davası açma konusunda görünürde geniş imkânlar sunmaktadır. Ancak uygulamada mahkemelerin kadın tarafından sunulan zarar, kötü muamele, nafaka verilmemesi gibi gerekçelere nasıl tepki verdiği, mahkeme içtihatlarına göre değişkenlik gösterebilmektedir. Yargı sisteminin kadın dostu görünümüne rağmen, delil yükünün çoğunlukla kadına bırakılması ve hâkimin sübjektif kanaatinin belirleyici olması, sürecin makâsıd temelli adalet anlayışıyla ne ölçüde örtüştüğü sorusunu gündeme getirmektedir.

2.3.3. Yargısal Güvenceler ve Makâsıd Odaklı Yaklaşım

Ürdün yargısı, son yıllarda psikolojik ve sözlü şiddeti, zararın geçerli biçimleri olarak giderek daha fazla tanımaya başlamıştır. Yüksek Kadılık Dairesi (Supreme Judge Department) tarafından yürütülen yargı eğitimi yönergeleri, özellikle kentsel bölgelerdeki aile mahkemelerinde karar süreçlerinde birlik ve toplumsal cinsiyet duyarlılığı sağlama yönünde etkili olmuştur.[84] Yargı yoluyla boşanmaya ilişkin usulî ve maddî gerekçelerin açık biçimde tanımlanmasının ötesinde, Ürdün Ahvâl-i Şahsiyye Kanunu, boşanma sürecine taraf olan bireylerin hukukî ehliyet ve aklî melekelerini

[83] Dörthe Engelcke, "Law-Making in Jordan: Family Law Reform and the Supreme Justice Department," *Islamic Law and Society* 25/3 (2018), 274–309; Musawah | A. Global Movement For Equality - Justice in the Muslim Family, "Jordan - Campaign for Justice in Muslim Family Laws" (Erişim Haziran 19, 2025); Lamis El Muhtaseb et al., "Arguing About Family Law in Jordan: Disconnected Spheres?," *International Journal of Middle East Studies* 48/4 (2016), 721–741.

[84] Momani, "A Future Educational Role for Families to Deal with Divorce in Jordan," 65–70.

korumaya yönelik güçlü bir irade ortaya koymaktadır.

Nitekim 2019 tarihli Ürdün Ahvâl-i Şahsiyye Kanunu'nun 90. maddesi, sarhoşluk hâlinde gerçekleştirilen boşanmanın geçersiz olduğunu açıkça hükme bağlamıştır. Bu yaklaşım, özellikle Mâlikî ve Şâfiʿî mezheplerine mensup klasik fakihlerin, geçerli hukukî işlemlerin ancak aklî bütünlük ve kast şartlarını taşıyan taraflarca gerçekleştirilebileceği yönündeki görüşleriyle örtüşmektedir. Alsamayat ve Al-Qudah (2019) tarafından yapılan değerlendirmelere göre, sarhoşluk hâlinde yapılan boşanmanın geçersiz sayılması, evliliğin korunması ve zararın önlenmesi ilkelerini esas alan makâsıd odaklı bir yaklaşımı yansıtmaktadır.[85]

Bu hüküm, özellikle düşünülmeden veya istemeden gerçekleşen boşamaların kadınlar üzerinde doğurabileceği olumsuz etkileri bertaraf eden önemli bir hukukî güvence işlevi görmektedir. Ayrıca, klasik fıkıh ile çağdaş usulî adalet ilkelerinin uzlaştırılması yönünde Ürdün'ün genel yaklaşımıyla da uyumludur. Konuya ilişkin güncel ampirik çalışmalar da bu yaklaşımı desteklemektedir. Örneğin, Poya vd. (2023), Afganistan'daki mahkemelerde sarhoşluk hâlinde verilen boşama kararlarının genellikle kocanın zihinsel ehliyet eksikliği nedeniyle geçersiz sayıldığını ortaya koymuştur.[86] Her ne kadar bu çalışma Afganistan'a odaklansa da, vardığı sonuçlar

---

85 Louay Alsamayat - Ahmad Al-Qudah, "The Divorce of the Drunk in Islamic Fiqh and Jordan Personal Status Law," *An-Najah University Journal for Research - B (Humanities)* 33/3 (2018), 433–462.

86 Aminullah Poya vd., "Divorce of Intoxicated Persons in the Islamic Jurisprudence and Afghan Civil Law: An Inductive and Analytical Juridical Study," *International Journal of Islamic Studies Higher Education* 2/1 (2023), 41–62.necessitating an exploration of its legal implications and theoretical underpinnings. This study employs an inductive and analytical approach, structured into an introduction, three main sections, and a conclusion that encompasses the research findings. The study synthesizes primary legal sources from Islamic jurisprudence, including the Quran and Hadith, alongside relevant provisions of the Afghan Civil Code and pertinent case law. Through a comprehensive examination of Islamic principles and legal precedents, the research delves into the multifaceted issue of divorce within the context of intoxication, addressing pertinent questions regarding the legal capacity and consent of an intoxicated individual to initiate or accept divorce. The analysis also investigates the rights and protections afforded to both parties in such circumstances, considering the overarching objectives of Islamic family law. The study highlights the varying approaches between Islamic jurisprudence and Afghan civil law, identifying potential areas of harmonization or conflict. Drawing on case examples and hypothetical scenarios, the paper further contextualizes the theoretical findings and proposes possible legal reforms to address the complexities arising from the divorce of intoxicated individuals. Ultimately, this research contributes to a deeper understanding of Islamic family law and its application in Afghanistan, while shedding light on the challenges posed by intoxication in the divorce context. The findings of this study may inform legal practitioners, policymakers, and scholars seeking to promote justice, equity, and protection within the realm of family law in both Islamic and Afghan legal systems.","container-title":"Interna-

Ürdün'de yasalaştırılmış olan benzer içtihat mantığını teyit eder niteliktedir. Böylece, Alsamayat ve Al-Qudah'ın (2019) değerlendirmeleri, sarhoşluk hâlinde boşanmanın geçersiz sayılmasının makâsıdü'ş-şeria' çerçevesinde zararın önlenmesi ilkesine uygun olduğunu ve evlilik kurumunu koruma ile usulî adaleti sağlama bakımından yerinde bir düzenleme olduğunu ampirik olarak da desteklemektedir.[87]

Bununla birlikte, toplumsal damgalama, delil sunmadaki zorluklar ve yargı süreçlerindeki gecikmeler,[88] özellikle kırsal bölgelerde yaşayan kadınların boşanma sürecini başlatma konusunda hâlen önemli engellerle karşılaşmasına neden olmaktadır. Ancak tüm bu zorluklara rağmen, Ürdün hukuk sistemi makâsıdü'ş-şeria' ilkelerine kurumsal düzeyde güçlü bir bağlılık sergilemektedir. Kadınlara, evliliği sona erdirmek için hem klasik fıkha dayalı hem de çağdaş hukuk anlayışıyla şekillendirilmiş çok sayıda yol sunulmuştur. Kodifiye edilmiş gerekçeler, usulî açıklık ve gelişen içtihat yorumları sayesinde Ürdün, İslamî meşruiyet ile toplumsal cinsiyet eşitliğini uzlaştırmaya yönelik aile hukuku reformlarında örnek teşkil etmeye devam etmektedir.

3. Karşılaştırmalı Analiz ve Bulgular

"Suudi Arabistan'da evliliklerin %37'si boşanmayla sonuçlanıyor" şeklindeki iddia, yıllık boşanma oranını değil, zamanla boşanma ile sonuçlanan evliliklerin kümülatif yüzdesini ifade etmektedir. Bu oran, yıllık değil, ömür boyu boşanma olasılığını yansıtmaktadır. Buna karşılık, uluslararası karşılaştırmalar için daha uygun olan boşanma oranı (yani her yıl 1.000 nüfus başına düşen boşanma sayısı) Suudi Arabistan'da yaklaşık 3.64 düzeyindedir.[89]

2022 yılında bildirilen 350.000 boşanma vakası ile birlikte, boşanmaların %65'inin ilk yıl içinde gerçekleşmiş olması, Suudi Arabistan'da evliliklerin erken evrelerinde ciddi bir kırılganlık sergilediğini göstermektedir.[90] Özellikle 30–34 yaş aralığındaki bireyler, bu kırılganlıktan en çok etkilenen gruplardan biridir; yalnızca 2022 yılında bu

tional Journal of Islamic Studies Higher Education","DOI":"10.24036/insight.v2i1.141","ISSN":"2964-1861","issue":"1","language":"en","license":"Copyright (c

87 Alsamayat - Al-Qudah, "The Divorce of the Drunk in Islamic Fiqh and Jordan Personal Status Law," 433–462.

88 Batool Ghaith, "Initiative Comes into Being to Safeguard Rights of Divorced Women, Their Children," *The Jordan Times* (2022).

89 Noara Alhusseini et al., "Premarital Mental Health Screening among the Saudi Population," *Journal of Taibah University Medical Sciences* 18/1 (2023), 154–161.

90 Sakina Fatima, "Over 350,000 Women Got Divorced in Saudi Arabia in 2022," *The Siasat Daily* (Ağustos 13, 2023).

yaş grubunda 54.000'in üzerinde boşanma kaydedilmiştir. Bu eğilimler, evliliğe dair toplumsal ve psikolojik beklentilerle ilgili baskıların ve kültürel normlar nedeniyle sınırlı evlilik öncesi etkileşimlerin yarattığı uyuşmazlıkların rol oynadığını düşündürmektedir.[91] Ayrıca, ilk yıl içinde yaşanan yüksek boşanma oranı, evlilik öncesi hazırlık eksikliği, duygusal uyumsuzluk ya da yeni evlilere yönelik destek sistemlerinin yetersizliği gibi yapısal eksiklikleri de işaret etmektedir. Bu bağlamda, istatistikler yalnızca nicel bir gerçeği değil, aynı zamanda evlilik kurumunun toplumsal destek, psikolojik olgunluk ve hukukî çerçeveyle nasıl ilişkilendirildiğine dair nitel bir kırılganlığı da gözler önüne sermektedir.

Bangladeş'te 2023 yılı itibarıyla boşanma oranı, her 1.000 kişi başına 1.1 ile oldukça düşüktür.[92] Ancak başkent Dhaka'da her 40 dakikada bir boşanma gerçekleşmesi, özellikle kentsel bölgelerde boşanmanın artış eğiliminde olduğunu göstermektedir.[93] Öte yandan bazı araştırmalar, kırsal bölgelerde boşanma oranlarının zaman zaman daha yüksek seyrettiğini ortaya koymaktadır. Bu durum, kırsal kesimdeki sosyoekonomik sıkıntılar, erken yaşta evlilikler ve kadınlara yönelik hukukî ya da duygusal destek mekanizmalarının yetersizliği ile ilişkilendirilebilir.[94]

---

91 "Why is the divorce rate so high in Saudi Arabia? | Sumanto Al Qurtuby," Nisan 17, 2024; Mariam Nihal, "Saudi Arabia Reports More than 350,000 Couples Divorced in 2022," *The National* Erişim Mayıs 22, 2025).

92 SM Najmus Sakib, "Divorce Rate in Bangladesh Doubled Last Year: Survey," *Anadolu Agency* (2023).

93 Samsur Rahman, "One Divorce in Every 40 Minutes in Dhaka," *Prothomalo* (2023).

94 Md. Manjur Hossain Patoari, "Socio-Economic and Cultural Causes and Effects of Increasing Divorce Rate by Women in Bangladesh: A Critical Analysis," *Asian Journal of Social Science Studies* 5/1 (2020), 1–21; marriage is the only legal way which is recognized by society, civilization, country and religious. All religious encourage both man and woman to marry. But this legal tie is untied by way of divorce. In consequences of divorce a bride have to return to her parental home which is not considered as respectable in the society of Bangladesh and the situation may be more difficult if parents are not alive or in poverty. Though divorce is a right of a man or a woman and he or she can legally terminate his or her conjugal life by divorce but in Bangladesh currently it has reached in such extreme level that it has become a matter of great concern. To some extent divorce relief a man or a woman from endless sufferings but most of the cases it broken dreams, hopes and aspiration of a family, causes intolerable sufferings and push their offspring future uncertainty. The prime object of this research is to trace out the connection of divorce by women and socio-economic and culture of Bangladesh. This research also attempts to find out effects of divorce on the victims, their children and also in the family and society.","container-title":"Asian Journal of Social Science Studies","-DOI":"10.20849/ajsss.v5i1.713","ISSN":"2424-9041, 2424-8517","issue":"1","journalAbbreviation":"AJSSS","license":"http://creativecommons.org/licenses/by/4.0","note":"publisher: July Press Pte. Ltd.","page":"1-21","source":"Crossref","title":"Socio-Economic and Cultural Causes and Effects of Increasing Divorce Rate by Women in Bangladesh: A Critical Analysis","title-short":"Socio-Economic and Cultural Causes and Effects of Increasing Divorce Rate by Women in Bangladesh","volume":"5","author":[{"family":"Patoari","given":"Md. Manjur

Özellikle kadınlar tarafından başlatılan boşanma oranlarındaki artış, Bangladeş toplumunda önemli bir dönüşümün habercisidir. Bu artış, kadınların hukukî farkındalığının yükselmesi, güçlenme süreçlerinin ivme kazanması ve aile içi şiddete karşı toleransın azalması ile doğrudan bağlantılıdır. Geleneksel ataerkil yapının hâkim olduğu bir toplumsal bağlamda, bu eğilim kadın öznelliğinin ve hak arama kapasitesinin güçlendiğini göstermekte; boşanma artık yalnızca bir başarısızlık işareti değil, aynı zamanda kişisel hakların ve onurun korunmasına yönelik bir tercih olarak da okunmaktadır. Bu yönüyle Bangladeş'te boşanmaya dair istatistiksel değişim, sadece nicel değil, aynı zamanda niteliksel bir toplumsal dönüşümün de göstergesidir.

Ürdün, her 1.000 kişi başına 2.5'lik istikrarlı bir kaba boşanma oranı ile görece dengeli bir tablo sunmaktadır. Ancak dikkat çekici biçimde, gerçekleşen her dört evlilikten biri evlilik birliği kurulduktan sonra boşanma ile sonuçlanmaktadır. Dahası, boşanmaların %27'si evlilik gerçekleşmeden önce, yani henüz zifaf olmadan meydana gelmektedir. Bu durum, nişanlılık ve evlilik öncesi süreçlerin, eşler arasında karar verme açısından kritik bir işlev gördüğünü ortaya koymaktadır.[95]

Boşanan kadınların %45'inin 30 yaşın altında olması, Ürdün'de boşanmanın demografik baskılarla da yakından ilişkili olduğunu göstermektedir. Bu baskılar arasında erken yaşta evlilikler, ekonomik kırılganlık ve evlilik rollerine dair değişen toplumsal beklentiler ön plana çıkmaktadır. Kadınların genç yaşta boşanma sürecine girmesi, hem aile kurumu içindeki dönüşen değerleri hem de kadınların bu kuruma bakışındaki değişimi yansıtmaktadır. Ürdün örneği, klasik fıkıh temelli hukukî zemini korurken, toplumsal cinsiyet farkındalığı yüksek olan yapılarla da uyumlu ilerleyen bir aile hukuk sistemine işaret etmektedir.[96]

Bu karşılaştırmalı analiz, Suudi Arabistan'daki sistematik olarak yüksek boşanma oranı ve hızı, Bangladeş'te kadınların hukuki güçlenmesine yönelik sessiz ama anlamlı bir dönüşüm ve Ürdün'de demografik açıdan hassas ama istikrarlı bir boşanma profilini ortaya koymaktadır. Bu eğilimler yalnızca evlilik dinamiklerindeki değişimi yansıtmakla kalmamakta, aynı zamanda evlilik öncesi danışmanlık eksikliklerini, yasal koruma açıklarını ve toplumsal destek yapılarındaki yetersizlikleri de gözler önü-

Hossain"}],"issued":{"date-parts":[["2020"]]}}],"schema":"https://github.com/citation-style-language/schema/raw/master/csl-citation.json"} Md Tariqul Islam Tanvir - Shafi Md Mostofa, "Why Women Get Divorced in Bangladesh: Exploring Individualism and Other Factors," *Journal of Family History* 49/4 (2024), 417–431.

95 *Jordan News Agency - Petra*, "HPC: Divorce Increase Tied to Growing Marriage Rates, Not Alarming Trend" (2024).

96 "Stability of Divorce Cases Among Married Women in Jordan During the Period (2015-2023) | HPC" (Erişim Mayıs 22, 2025); oracle, "Marriage and Divorce," *Department of Statistics* (blog) (Erişim Mayıs 22, 2025).

ne sermektedir. Bu eğilimlerin arka planındaki etkenleri daha iyi anlayabilmek için aile hukuku reformları, dinî mahkeme uygulamaları ve boşanmayla ilişkilendirilen toplumsal damganın etkisini inceleyen nitel araştırmalara ihtiyaç duyulmaktadır.

Sonuç ve Değerlendirme

Bu karşılaştırmalı çalışma, Suudi Arabistan, Bangladeş ve Ürdün'de kadınların boşanma hakkına ilişkin hukukî gerekçeleri, hem klasik İslam fıkhı hem de çağdaş yasal düzenlemeler çerçevesinde inceleyerek önemli bir boşluğu doldurmaktadır. Üç ülke de ortak bir fıkhî mirasa dayansa da, kadınların evliliği sona erdirme hakkına ilişkin uygulamalar bakımından önemli farklılıklar göstermektedir.

Suudi Arabistan, Hanbelî mezhebine dayalı geleneksel sistemden son yıllarda uzaklaşarak, Vizyon 2030 reform programı kapsamında aile hukukunda modernleşmeye yönelik önemli adımlar atmıştır. 2022 yılında yürürlüğe giren Ahvâl-i Şahsiyye Nizamnâmesi, zarara dayalı boşanma, nafaka eksikliği, terk ve uzun süreli mahkûmiyet gibi durumlarda kadınlara yargı yoluyla boşanma hakkı tanımaktadır. Ancak hâlâ hulʿ için kocanın rızası şart koşulmakta ve misyâr gibi evlilik türleri kadın haklarını zayıflatacak şekilde düzenlenmeden bırakılmaktadır. Suudi Arabistan'ın reformları, İslam hukukunun maksatları (makâsıdü'ş-şeriaʿ) ile kısmi uyum gösterse de henüz kapsamlı ve kapsayıcı bir dönüşüm aşamasına ulaşmamıştır.

Bangladeş, klasik Hanefî fıkhını sömürge sonrası dönemde oluşan modern hukuk düzenlemeleriyle birleştiren karma bir sistem sunmaktadır. 1939 tarihli Müslüman Evliliklerin Feshi Kanunu ve 1961 tarihli Müslüman Aile Hukuku Kararnamesi, kadınlara yargı yoluyla boşanma hakkı tanıyan açık ve net düzenlemeler içermektedir. Boşama yetkisinin kadına devri (tefvîzi talak), zarar gerekçesiyle mahkeme kararıyla ayrılık (tefrik) ve bazı hâllerde hulʿ uygulamaları yargı kararlarında kabul görmektedir. Ancak uygulamada kadınların hukukî okuryazarlığının düşüklüğü, toplumsal damgalama ve delil sunma güçlüğü, bu hakların etkin biçimde kullanılmasını sınırlamaktadır. Yine de Bangladeş'te mahkemelerin farklı mezheplerin içtihatlarına açık yaklaşımı, makâsıd temelli yorumlara alan tanımakta ve kadınların hukukî iradesini güçlendirmektedir.

Ürdün ise, hem klasik fıkıh doktrinlerini hem de çağdaş hukuk normlarını içeren kodifiye edilmiş ve sistematik bir yapıya sahiptir. 2019 tarihli Ürdün Ahvâl-i Şahsiyye Kanunu, zarar, nafaka eksikliği, mahkûmiyet, uzun süreli kayıp, evlilik geçimsizliği gibi gerekçeleri açıkça tanımlayarak kadınlara yargı yoluyla boşanma hakkı tanımaktadır. Ürdün'de, kadının rızası dışında verilen boşama kararları geçersiz sayılmakta; mahkemeler, psikolojik şiddeti geçerli zarar gerekçesi olarak kabul etmekte ve kadın-

ların, onur ve adalet ilkeleri çerçevesinde korunmasını esas almaktadır. Ayrıca, hulʿ için kocanın rızası her durumda aranmamakta, mahkeme kadının evliliği sürdüremeyeceğini tespit ettiğinde boşanma kararı verebilmektedir. Ürdün, bu yönleriyle hem İslamî meşruiyeti hem de toplumsal cinsiyet adaletini en dengeli biçimde uzlaştıran örnek bir model sunmaktadır.

Karşılaştırmalı analiz göstermektedir ki, İslam hukukunun kadınlara evliliği sona erdirme hakkı tanıyan hükümleri, çağdaş hukuk sistemleri tarafından farklı biçimlerde yorumlanmakta ve uygulanmaktadır. Klasik fıkıh, tefrik, hulʿ ve tefvizi talak gibi müesseseler aracılığıyla kadınlara boşanma hakkı tanımakta; ancak bu müesseselerin uygulanabilirliği, devletlerin tercih ettikleri yorumlarla ve kurumsal kapasiteleriyle doğrudan ilişkilidir.

Bu çalışma, İslam hukukunun kadın hakları ile bağdaşmaz olduğu yönündeki yanlış algılara karşı güçlü bir teorik zemin sunmakta; makasıd odaklı, etik temelli ve adalet ilkesine dayalı yorumlarla İslam hukukunun kadınların hukukî özneliğini destekleyebileceğini ortaya koymaktadır. Bundan sonraki çalışmalar, özellikle sahada yapılacak yargı gözlemleri, kadınların mahkeme deneyimleri ve kararların uygulamadaki etkilerine odaklanarak bu normatif çerçevenin pratikte nasıl işlediğini daha derinlemesine inceleyebilir.

Kaynakça

Al-Shahrani, Hend Faye - Hammad, Mohammad Ahmed. "Impact of Emotional Divorce on the Mental Health of Married Women in Saudi Arabia." *PLOS ONE* 18/11 (2023), e0293285. https://doi.org/10.1371/journal.pone.0293285

Al-Sharmani, Mulki. *Feminist Activism, Women's Rights, and Legal Reform*. Bloomsbury Publishing, 2013.

Al-Orainan, Dana. "Expanding Women's Legal Autonomy: New Personal Status Law Regulations in Saudi Arabia - Middle East Centre." *Middle East Centre* - (blog), Şubat 27, 2025. https://blogs.lse.ac.uk/mec/2025/02/27/expanding-womens-legal-autonomy-new-personal-status-law-regulations-in-saudi-arabia/

Alboraie, Ahmed S. A. et al. "Women's Right to Terminate Marriage by Individual Will According to Saudi Family Law." *International Journal of Religion* 5/12 (2024), 64–74. https://doi.org/10.61707/ybjs0e64

Alhussein, Eman. "Vision 2030 Has Transformed Saudi Arabia's Legal and Judicial Systems." *Arab Gulf States Institute* (blog). Erişim Mayıs 19, 2025. https://agsi.org/analysis/vision-2030-has-transformed-saudi-arabias-legal-and-judicial-systems/

Alhusseini, Noara et al. "Premarital Mental Health Screening among the Saudi Population." *Journal of Taibah University Medical Sciences* 18/1 (2023), 154–161. https://doi.org/10.1016/j.jtumed.2022.06.013

Alsamayat, Louay - Al-Qudah, Ahmad. "The Divorce of the Drunk in Islamic Fiqh and Jordan Personal Status Law." *An-Najah University Journal for Research - B (Humanities)* 33/3 (2018), 433–462. https://doi.org/10.35552/0247-033-003-004

An-Na'im, Abdullahi (ed.). *Islamic Family Law in A Changing World: A Global Resource Book*. London New York: Zed Books, 2002.

Auda, Jasser. *Maqasid Al-Shariah as Philosophy of Islamic Law: A Systems Approach*. London: International Institute of Islamic Thought, 2008.

Bahûtî, Mansûr b. Yûnus. *Ravzu'l-Murbiʿ bi-Şerhi Zâdil-Müstekniʿ*. Riyâd: Mektebetü'l-Maʿârif, 2003.

Coulson, Noel. *A History of Islamic Law*. Edinburgh: Edinburgh University Press, 2022.

Coulson, Noel James. *A History of Islamic Law*. Edinburgh: Edinburgh University Press, 1964.

David, Helen. "Women's Divorce Rights in Jordan: Legal Rights and Cultural Challenges." *Independent Study Project (ISP) Collection*, 1–34.

Desûkî, Muhammed b. Ahmed. *Ḥâşiyetü'd-Desûkî ʿalâ'ş-Şerḥi'l-Kebîr*. Beyrut: Dâr al-Fikr, tş.

Duderija, Adis. "The Custom (ʿurf) Based Assumptions Regarding Gender Roles and Norms in the Islamic Tradition: A Critical Examination." *Studies in Religion/Sciences Religieuses* 45/4 (2016), 581–599. https://doi.org/10.1177/0008429815596549

Ebû Dâvûd, İshâk es-Sicistânî. *Sünenü Ebî Dâvûd*. Riyâd: Dârü'r-Risâle el-Âlemiyye, 2009.

El-Alami, Dawoud - Hinchcliffe, Doreen. "Islamic Marriage and Divorce Laws of the Arab World." 279. Brill, 2023. https://brill.com/display/title/11435

Engelcke, Dörthe. "Law-Making in Jordan: Family Law Reform and the Supreme Justice Department." *Islamic Law and Society* 25/3 (2018), 274–309. https://doi.org/10.1163/15685195-00253P04

Equality, Musawah | A. Global Movement For - Family, Justice in the Muslim. "Jordan - Campaign for Justice in Muslim Family Laws." Erişim Haziran 19, 2025. https://campaignforjustice.musawah.org/repository/jordan/

Ferḥûn, Burhânuddîn b. Muhammed. *Tebṣıratü'l-Ḥukkām Fī Uṣūli'l-Aqḍiyeti ve Menāhici'l-Aḥkām.* Beyrut: Daru'l-Kutubi'l-İlmiyye, 1986.

İbn Hazm, Ebû Muhammed Ali. *El-Muḥallā Bi'l-Āṣār*. Beyrut: Dâr al-Fikr, 1984.

Ekşi, Ahmed - Uddin, A. H. M. Ershad. "Comparing Dowry System and Mahr: Cultural Practices Versus Ottoman Law in Turkish Matrimonial Traditions." *Islamiyyat* 46/2 (2024), 17–28. https://doi.org/10.17576/islamiyyat-2024-4602-02

Ekşi, Ahmet - Uddin, A. H. M. Ershad. "Application of Maintenance During the Waiting Period ('Idda'): A Perspective From Ottoman and Turkish Civil Law." *IIUM Law Journal* 31/2 (2023), 347–372. https://doi.org/10.31436/iiumlj.v31i2.792

Fatima, Sakina. "Over 350,000 Women Got Divorced in Saudi Arabia in 2022." *The Siasat Daily* (Ağustos 13, 2023). https://www.siasat.com/over-350000-women-got-divorced-in-saudi-arabia-in-2022-2666366/

Ghaith, Batool. "Initiative Comes into Being to Safeguard Rights of Divorced Women, Their Children." *The Jordan Times* (2022). https://jordantimes.com/news/local/initiative-comes-being-safeguard-rights-divorced-women-their-children?utm_source=chatgpt.com

Hallaq, Wael B. *Sharī'a: Theory, Practice, Transformations*. Cambridge: Cambridge University Press, 2009.

Harris, Kelli. *Personal Status Law Reform in Jordan: State Bargains and Women's Rights in the Law*. Georgetown University, 2015.

Hossain, Kamrul. "In Search of Equality: Marriage Related Laws for Muslim Women in Bangladesh." *Journal of International Women's Studies* 5/1 (2003), 96–113.

Hossein, Esmaeili. "The Nature and Development of Law in Islam and the Rule of Law Challenge in the Middle East and the Muslim World." *Connecticut Journal of International Law* 26/2 (2011), 329–366.

İbn Âbidîn, Muhammed Emîn. *Reddü'l-Muḥtâr ʿalâ ed-Dürrü'l-Muḥtâr*. Beyrut: Dâru'l-Kutub el-İlmiyye, 1994.

İbn Kudâme, Ebû Muhammed Abdullah. *el-Muğnî*. Kahire: Mektebetü'l-Kâhire, 1403.

Kamali, Mohammad Hashim. *Shariʿah Law : An Introduction.* Oxford: Oneworld Publications, 2008. http://archive.org/details/shariahlawintrod0000kama

Karâfî, Şihâbuddîn Ahmed b. İdrîs. *ez-Zeḫîre fî Fıkhi'l-İmâm Mâlik*. Tunus: Dârü'l-Ğarb el-İslâmî, 2015.

Kâsânî, Ebû Bekir b. Mesʿûd. *Bedâ'iʿu'ş-Şanâ'iʿ fî Tertîbi'ş-Şerâ'iʿ*. Beyrut: Dâru'l-Kutub el-İlmiyye, 2003.

Kéchichian, Joseph A. "Challenges to Legal Reforms in Saudi Arabia." *Contemporary Review of the Middle East* 12/2 (2025), 123–140. https://doi.org/10.1177/23477989251326312

Khaled Youssef, Rola. "Domestic Violence against Women in Saudi Arabia: A Persistent Dilemma amidst Claims of Reform." *Arab Reform Initiative*. https://www.arab-reform.net/publication/domestic-violence-against-women-in-saudi-arabia-a-persistent-dilemma-amidst-claims-of-reform/

Köse, Saffet. "Misyâr Nikâhı -Kur'ân ve Sünnetin Çizdiği Aile Modeli Çerçevesinde Bir Yaklaşım." *Slam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 13 (2009), 13–34.

Lhost, Elizabeth. "Colonialism and Muslim Personal Law in South Asia." *Oxford Research Encyclopedia of Asian History*. by Elizabeth Lhost. Oxford University Press, 2025. https://doi.org/10.1093/acrefore/9780190277727.013.811

Lynn, Welchman. *Women and Muslim Family Laws in Arab States: A Comparative Overview of Textual Development and Advocacy*. Amsterdam: Amsterdam University Press, Amsterdam.

Mâlik, Enes b. *El-Müdevvene*. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994.

Maldonado, Dipali et al. "The First Codified Personal Status Law in KSA Reforms Marriage and Inheritance Rules." *turtl.co*. Erişim Mayıs 19, 2025. https://turtl.tamimi.com/story/the-first-codified-personal-status-law-in-ksa-reforms-marriage-and-inheritance-rules/

Marinò, Graziella. "System for the Protection of Human Rights Worldwide with Special Attention to Arab-Muslim Countries. Comparing the Fundamental Rights of Women in Muslim Countries and Saudi Arabia: Introduction of a New Personal Status Law." Cambridge Open Engage, Temmuz 24, 2023. Cambridge Open Engage, Cambridge Engage Preprints. Erişim Mayıs 19, 2025. https://doi.org/10.33774/coe-2023-fbv1w

Masud, Muhammad Khalid et al. *Islamic Legal Interpretation: Muftis and Their Fatwas*. Cambridge, Mass: Harvard University Press, 1996.

Mâverdî, Ebü'l-Hasen Alî b. Muhammed b. Muhammed. *el-Ḥâvî el-Kebîr fî Fıkhi Mezhebi'l-İmâm eş-Şâfiʿî*. Beyrut: Dâru'l-Kutub el-İlmiyye, 1999.

Mehmood et al. *Right of Women to Divorce: Adjudication of Redemption (Khul') in Islamic Law and Pakistani Law, a Critical Analysis of the Orthodox Islamic Scholars and Recommendations of Pakistani Courts on the Basis of Legal Opinion (Ijtihad)* (SSRN Scholarly Paper, June 22, 2015). Social Science Research Network, papers.ssrn.com. Accessed May 19, 2025. https://papers.ssrn.com/abstract=2659394

Mergīnânî, Burhânuddîn Ebü'l-Hasen Ali. *El-Hidâye Fî Şerḥ Bidâyeti'l-Mübtedî.* Beyrut: Dâr İḥyâʾü't-Türâsi'l-ʿArabî, 2004.

Mir-Hosseini, Ziba. *Islam and Gender : The Religious Debate in Contemporary Iran*. USA: Princeton University Press, 2021. https://www.torrossa.com/en/resources/an/5573784

Mir-Hosseini, Ziba. *Marriage on Trial*. Torrossa, 2000. https://www.torrossa.com/en/resources/an/5209948

Momani, Amal Al. "A Future Educational Role for Families to Deal with Divorce in Jordan." *Dirasat: Educational Sciences* 49/1 (2022), 68–88. https://doi.org/10.35516/edu.v49i1.704

Monsoor, Taslima. "Dissolution of Marriages on Test: A Study of Islamic Family Law and Women." *Dhaka Univ. Stud. Part F* 15 (2004), 1–20.

Muhtaseb, Lamis El et al. "Arguing About Family Law in Jordan: Disconnected Spheres?" *International Journal of Middle East Studies* 48/4 (2016), 721–741. https://doi.org/10.1017/S0020743816000842

Nasir, Jamal J. *The Islamic Law of Personal Status*. Brill Archive, 1990.

Nevevî, Ebû Zekeriyyâ Muhyiddîn Yahyâ b. Şeref. *el-Mecmûʿ Şerhu'l-Mühezzeb.* Kahire: Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1347.

Ni'ami, Mohammad Fauzan et al. "Modernization, Eclecticism, and Saudi Arabia Vision 2030 on Family Law: Positivization of Talaq Divorce in Niẓam Al-Aḥwāl 1443 H." *Al-Ahwal: Jurnal Hukum Keluarga Islam* 16/1 (Nisan 9, 2023), 1–22. https://doi.org/10.14421/ahwal.2023.16101

Nihal, Mariam. "Saudi Arabia Reports More than 350,000 Couples Divorced in 2022." *The National*. Erişim Mayıs 22, 2025. https://www.thenationalnews.com/gulf-news/2023/08/14/saudi-arabia-reports-more-than-350000-couples-got-divorced-in-2022/

Oracle. "Marriage and Divorce." *Department of Statistics* (blog). Erişim Mayıs 22, 2025. https://dosweb.dos.gov.jo/ar/population/marriage-and-divorce/

Patoari, Md. Manjur Hossain. "Socio-Economic and Cultural Causes and Effects of Increasing Divorce Rate by Women in Bangladesh: A Critical Analysis." *Asian Journal of Social Science Studies* 5/1 (2020), 1–21. https://doi.org/10.20849/ajsss.v5i1.713

Poya, Aminullah et al. "Divorce of Intoxicated Persons in the Islamic Jurisprudence and Afghan Civil Law: An Inductive and Analytical Juridical Study." *International Journal of*

Islamic Studies Higher Education 2/1 (2023), 41–62. https://doi.org/10.24036/insight.v2i1.141

Rahman, Anisur. "Development of Muslim Family Law in Bangladesh: Empowerment or Streamlining of Women?" *Journal of Asiatic Society of Bangladesh (Humanities)* 53/2 (2008), 1–38.

Rahman, Samsur. "One Divorce in Every 40 Minutes in Dhaka." *Prothomalo* (Haziran 14, 2023). https://en.prothomalo.com/bangladesh/jr00e3gltg

Rüşd, Ebû'l-Velîd Muhammed b. *Bidâyetü'l-Müctehid ve Nihâyetü'l-Muḳtaṣid,* 1425/2004.

Sakib, SM Najmus. "Divorce Rate in Bangladesh Doubled Last Year: Survey." *Anadolu Agency* (2023). https://www.aa.com.tr/en/asia-pacific/divorce-rate-in-bangladesh-doubled-last-year-survey/2921735

Şâtıbî, İbrâhîm b. Mûsâ Ebû İshâk. *el-Muvâfakāt fî Uṣûli'ş-Şerîʿa*. Beyrut: Dâru'l-Maʿrife, 1996.

Serahsî, Muhammed b. Ahmed. *El-Mebsût*. Kahire: Matbaatü's-Saʿâde, 1993.

Tanvir, Md Tariqul Islam - Mostofa, Shafi Md. "Why Women Get Divorced in Bangladesh: Exploring Individualism and Other Factors." *Journal of Family History* 49/4 (2024), 417–431. https://doi.org/10.1177/03631990241264241

Uddın, Ahm Ershad. "The Practice and Legitimacy of Misyār Marriage: A Critical Analysis within Islamic Law." *Yakın Doğu Üniversitesi İslam Tetkikleri Merkezi Dergisi* 9/2 (2023), 254–270. https://doi.org/10.32955/neu.istem.2023.9.2.06

Van Hoecke, Mark. "Methodology of Comparative Legal Research." *Recht En Methode in Onderzoek En Onderwijs*. https://doi.org/10.5553/REM/.000010

Vogel, Frank E. *Islamic Law and the Legal System of Saudí: Studies of Saudi Arabia*. Brill, 2000.

Welchman, Lynn. "Honour and Violence Against Women in a Modern Shar'i Discourse." *Brill* 5/3 (2007), 139–165. https://doi.org/10.1163/156920807782912472

Yakar, Sumeyra. "The Usage of Custom in the Contemporary Legal System of Saudi Arabia: Divorce on Trial." *Kilis 7 Aralık Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6/11 (2019), 395–419.

Yakar, Sumeyra - Yakar, Emine Enise. "A Critical Comparison between the Classical Divorce Types of Ḥanbalī and Ja'farī Schools." *Darulfunun Ilahiyat* 31/2 (2020), 275–298. https://doi.org/10.26650/di.2020.31.2.803260

Zuhaylî, Vehbe Mustafa. *el-Fıkhu'l-İslâmî ve Edilletüh*. Şam: Dârü'l-Fikr, 1418.

"Dissolution of Muslim Marriage Act 1939." Erişim Mayıs 19, 2025. https://indiankanoon.org/doc/134686354/

Jordan News Agency - Petra. "HPC: Divorce Increase Tied to Growing Marriage Rates, Not Alarming Trend" (Nisan 11, 2024). https://www.petra.gov.jo/Include/InnerPage.jsp?ID=65119&lang=en&name=en_news&utm_source=chatgpt.com

Equality Now. "Jordan - Personal Status Law No. 36 of 2010," Kasım 2, 2021. https://equalitynow.org/discriminatory_law/jordan_-_personal_status_law_no_36_of_2010/

Refworld. "Jordan: Personal Status Law No. 15 of 2019." Erişim Mayıs 19, 2025. https://www.refworld.org/legal/legislation/natlegbod/2019/en/123423

"Laws - Ministry of Justice." Accessed May 19, 2025. https://moj.gov.jo/EN/List/Laws

"Saudi Arabia: Law Enshrines Male Guardianship | Human Rights Watch," Mart 8, 2023. https://www.hrw.org/news/2023/03/08/saudi-arabia-law-enshrines-male-guardianship

Library of Congress, Washington, D.C. 20540 USA. "Saudi Arabia: New Law Regulating Family Matters Promulgated." Web Page. Erişim Mayıs 19, 2025. https://www.loc.gov/item/global-legal-monitor/2022-07-17/saudi-arabia-new-law-regulating-family-matters-promulgated/

"Stability of Divorce Cases Among Married Women in Jordan During the Period (2015-2023) | HPC." Accessed May 22, 2025. https://www.hpc.org.jo/en/content/stability-divorce-cases-among-married-women-jordan-during-period-2015-2023?utm_source=-chatgpt.com

"Tafasilun Nizam (Saudi Family Law) Royal Decree No. M/73." Erişim Mayıs 19, 2025. https://perma.cc/H5H7-XG5N

"The Dissolution of Muslim Marriages Act, 1939." Erişim Mayıs 19, 2025. http://bdlaws.minlaw.gov.bd/act-180.html

"The Family Courts Ordinance, 1985." Erişim Mayıs 19, 2025. http://bdlaws.minlaw.gov.bd/act-details-682.html

"The Muslim Family Laws Ordinance, 1961." Erişim Mayıs 19, 2025. http://bdlaws.minlaw.gov.bd/act-details-305.html

"The Muslim Marriages and Divorces (Registration) Act, 1974." Erişim Mayıs 19, 2025. http://bdlaws.minlaw.gov.bd/act-details-476.html

United Nations : Office on Drugs and Crime. "To Achieve Justice, We Need More Women in Justice: The First International Day of Women Judges Inaugurates a Gender-Responsive Justice Initiative." Erişim Mayıs 19, 2025. //www.unodc.org/unodc/en/frontpage/2022/March/to-achieve-justice--we-need-more-women-in-justice_-the-first-international-day-of-women-judges-inaugurates-a-gender-responsive-justice-initiative.html

"Why is the divorce rate so high in Saudi Arabia? | Sumanto Al Qurtuby," Nisan 17, 2024. https://sumantoalqurtuby.com/why-is-the-divorce-rate-so-high-in-saudi-arabia/

GENEL DEĞERLENDİRMELER

Doç. Dr. Hüseyin Okur (İlahiyat Fakültesi): Kur'an ve sünnette belirlenen evlenme ve boşanmaya dair sabit ilkelerin etrafında, onları kuşatan ve kapsamı daha geniş olan ahlaki ilkelerin bulunduğunu görmekteyiz. Bir başka ifadeyle, ahlak prensipleri, normatif ilkelerin etrafında onları destekleyen ve ayakta tutan bir kas işlevi görmektedir. Ahmet Hocamız da, boşanma sürecinde yer alan ahlaki ilkelerin, aslında normatif ilkeleri ayakta tutan temel prensipler olduğunu ifade etti.

Pınar Çiftçi (Manevi Danışman): Ramazan hocam şahitlik konusundan bahsetti. Ben hakların korunması bağlamında resmi nikahın gerekliliği üzerine gündem olması gerektiğini düşünüyorum. Gizli bir şekilde iki kişinin şahit tutularak yapılan evlilikler daha sonra hakların inkar edilmesine, farklı mağduriyetlerin ortaya çıkmasına zemin hazırlıyor. Yani bu şahitlik konusunu resmi nikahla bağdaştırarak dini referanslarla güçlendirebilir miyiz?

Doç. Dr. Ahmet Ekşi (İlahiyat Fakültesi): Aslında bu sorun 2017'de müftülüklere nikah kıyma yetkisi verilerek sorun çözüldüğü kanaatindeyim. Zira bu yetkiyle resmi-dini nikah ikileminden de kurtulma fırsatı doğdu. Ancak sistemin sağlıklı işlemesi için hem vatandaşın bu uygulamadan haberdar edilmesi hem de müftülüklerimizin bu konuda altyapısını güçlendirmesi gerekiyor.

Aysel Demirci (Manevi Danışman): Müftülüklerimiz alt yapı olarak nikah kıyma görevi için yeterli durumdadır. Teyit etmek için biraz önce ilgili kişiyi aradım. Birgün önceden başvurulması halinde ertesi gün hemen nikâh kıyılabilmektedir. Herhangi bir gecikme söz konusu değildir.

Dr. Öğretim Üyesi Salih Şahin (İlahiyat Fakültesi): Ramazan hocanın bahsettiği bu nikah İslam hukuku bakımından muteber bir nikahtır. Yani iki şahidin huzurunda evlendiklerini ilan ederek evlilik kurumunu kuran kimseler İslam hukukuna göre evlidirler, beraberlikleri meşrudur; ancak tarafların haklarının korunması ve toplumsal düzenin temini bakımından evliliğin kamu otoritesi tarafından kayıt altına alınması da önemlidir.

Dr. Öğretim Üyesi Sevim Gelgeç (İlahiyat Fakültesi): Ben değerlendirmemi sadece Ramazan hocamızın tebliği üzerinden yapacağım. Tebliğde şöyle bir ifade geçmektedir: "İslâm'da kocaya, hâkim kararına gerek olmaksızın eşini boşama yetkisi tanınmıştır."

Bu ifade "İslam'da" diye başlayınca ve İslam'ın temel metni Kur'an olunca, Kur'an'da yer alan boşanmayla ilgili ayetlerin bütün içeriğinin birebir tüm zaman, zemin ve şartlarda geçerli olduğu ön kabulünden hareket edildiği anlaşılmaktadır.

Bugün bu ayetleri üst bağlamıyla anlama ve günümüze tevil etme zorunluluğu vardır. Eğer böyle yapılmazsa yani birebir bugüne taşınırsa erkeğin karısını istediği zaman boşayabileceği, kadının iradesinin hiçbir öneminin olmadığı gibi bir sonuç ortaya çıkmaktadır.

Kur'an'ın nazil olduğu dönemde ilk muhataplar erkek egemen bir toplum idi. Bazı asil aileler dışında kadının adı ve iradesi yoktu. Hür iradesiyle karar veremez, erkeğe tabi olurdu. Boşama yetkisi erkekteydi. Erkekler de karılarını keyfi bir şekilde ve defalarca boşayabilir, tekrar tekrar evlenebilirdi. Dolayısıyla evlilik istismar ediliyor ve kadın mağdur hale getiriliyordu.

Kur'ânla birlikte kadının da adı anılır olmuş bir başka ifadeyle kadın da insan yerine konmuştur. Mesela boşanma için Bakara Suresi 229. Ayette "ettalaku merratan (En fazla iki kere boşama kararından vazgeçip yeniden evlenilebilir. Bir veya ikinci boşamanın ardından seçim yapılmalı ya karardan dönülüp evlilik sürdürülmeli ya da güzellikle boşanmalıdır.") denilerek keyfiliğin önüne geçilmiş, boşanma sınırlandırılmıştır.

Esasen, Cahili Araplarda prensip olarak boşama kocaya tanınan bir hak olmakla birlikte, sınırlı bir şekilde kadının da bu hakkı kullandığı bilinmektedir. Kaynakların kaydettiğine göre daha çok aristokrat ve seçkin aile kadınlarının evlenirken kendilerini garanti altında görmek ve gerektiğinde aile birliğine son vermek istemelerinin bir tezâhürü olarak boşama yetkisini evlenecekleri erkekten talep ettikleri ve bu yetkiyi gerektiğinde kullandıkları anlaşılmaktadır. Mesela; Abdülmuttalib'in babası Hâşim, Medine'ye geldiğinde yanlarında kaldığı ev sahibinin dul kızı Selma bt. Amr ile evlenmek istediğinde, Selma bnt. Amr'ın boşama yetkisinin kendisinde de olması şartıyla bu evliliği kabul ettiği ifade edilmektedir.

Bu konuda İslam sonrası örnekler de mevcuttur. Bir gün birisi Abdullah b. Ömer'e gelerek şöyle dedi: "Ey Abdurrahman'ın babası! Karımın (boşanma) işini kendi tasarrufuna bıraktım ve o ise kendini boşadı/benden ayrıldı. Sen, bu hususta ne dersin, görüşün nedir?" Bunun üzerine, Abdullah b. Ömer; "Karının yaptığını doğru görüyorum." diye karşılık verdi. Adam, "Ey Abdurrahman'ın babası! Yapma. Bunu nasıl söylersin." deyince, Abdullah b. Ömer; "Bunu, ben mi yapıyorum? Sen, yapacağını yapmışsın." diye karşılık verdi.

Bu örneklerde Cahili Arap toplumunda kadının kocasını boşama yetkisini talep edebildiğinden söz edilse de sosyolojik bir olgu olarak erkek egemen bir toplum olduğunu, boşanma yetkisinin daha çok erkekte olduğunu biliyoruz. Kur'ân nazil olduğunda, talakla ilgili pek çok hususu kucağında bulmuştur. Kur'ân-ı Kerim'in de bu olguyu göz ardı etmediğini biliyoruz. Bu olgu üzerinden konuşmuş ve toplumda kadının adı ve iradesi olmadığı için uğradığı haksızlıklara müdahale etmiştir.

Bütün ayetlerde olduğu gibi karı koca ilişkisinden bahsedilen ayetlerde de temel ilke, insanı mağdur eden her türlü durumdan kaçınılması, taraflara zulmedilmemesidir. Olgu; zamana, zemine ve örfe göre değişebilir ama bu temel ilke hiçbir zaman değişmez. Dolayısıyla nüzul döneminde erkeğe ait olan boşama yetkisinin -eşlerin anlaşmaları ya da çekişmeli boşanmaya mecbur kaldıkları durumlarda- mahkemeye verilmesi, karı koca arasında hakkın, adaletin gözetilmesi bakımından daha gerçekçidir. O gün Arapların boşama hukukunun birebir bugün buraya taşınması gerekmez. Zira Kur'ân'da yer alan makâsıd (amaçlar) ile vesailin (araçlar) birbirine karıştırılmaması gerekir. Usulcü Şatıbî'nin de (öl. 790/1388) ifade ettiği gibi Mekki ayetlerde vahyin temel kurucu ilkeleri vaz' edilmiştir ve Medeni ayetler Mekki ayetler üzerine bina edilerek anlaşılmalıdır. Mekki ayetler görülmeden bir Medine inşası mümkün değildir. Mekke de nazil olan ve insan ilişkilerinde sevgiyi, sükuneti, sabrı, adaleti, hakkaniyeti, merhameti, şefkati, uzlaşıyı, sorumluluk bilincini, vicdanlı olmayı, zulmetmemeyi vurgulayan ayetler vardır. Medeni dönemdeki aile ve boşanmayla ilgili ayetlerin de bu ayetler ışığında anlaşılması gerekir. Kur'an bütünlüğü de bunu gerektirmektedir. Sözün özü, Mekke'deki temel kurucu ilkeler ışığında Medine ölçeğinde vahyin bir uygulaması gerçekleştirilmiştir. Bu ölçek tek geçerli ölçek değildir. Başka ölçeklerde de vahyin temel öğretileri dikkate alınarak yeni bir toplum inşası mümkündür.

Diğer taraftan Kur'ân dili açısından konuya yaklaşacak olursak, durum ayetleri tarihsel ortamla ilgiliyken Allah tarafından konuya yüklenen değer evrenseldir ve tüm zamanlar için geçerlidir. Bu değer külli bağlamın görülmesiyle daha net anlaşılır. Külli bağlam dediğimiz şey ise, Allah'ın vakıayı nasıl değerlendirdiği, nerede gördüğü, hangi anlamı yüklediği ve nasıl dile getirdiği hususudur. Tasvir- değer dediğimiz bu üslubun da bilinmesi gerekir.

Tebliğde Tefviz-i talakın dini referansının/kaynağının Ahzab suresi 28-29. Ayetler olduğu ve Hz. Peygamber'in boşama yetkisini hanımlarına verdiği şeklinde yorumlanmıştır.

"*Ey Peygamber! Hanımlarına de ki: "Eğer dünya hayatını ve onun süsünü istiyorsanız, gelin size bir şeyler vereyim ve sizi güzelce bırakayım. Eğer Allah'ı, Resûlünü ve ahiret yurdunu istiyorsanız, bilin ki Allah içinizden iyilik yapanlara büyük bir mükâfat hazırlamıştır*."

Halbuki ilgili ayet kendi tabii bağlamında okunduğunda ayetin inmesine sebep olan hadise şöyle anlatılmaktadır: Hz. Peygamber'in eşleri dünyevi arzu-istek ve aralarındaki kıskançlık sâikiyle Hz. Peygamber'in ganimetten pay almasını isteyerek maddi sıkıntılarını gündeme getirmişler, giyim-kuşam ve zînet-takı gibi taleplerde bulunmuşlardı. Bu duruma çok üzülen Hz. Peygamber yaklaşık bir ay eşlerinden uzak durmuş ve akabinde

bu durumu tasvir eden ve Hz. Peygamber'i bu zor durumdan kurtaracak çözüm yolunu açıklayan bu ayeti nâzil olmuştu. Ayete göre Allah Hz. Peygamber'e eşlerine şöyle demesini istedi: "Eğer istediğiniz dünya malı ise gelin size istediğinizi vereyim, ondan sonra da sizi boşayayım. Yok eğer maddi sıkıntıya rağmen Allah'ın peygamberinin eşi olarak kalmak ve ahiret mükafatını kazanmak istiyorsanız şunu iyi biliniz ki Allah'a ve peygambere karşı sadakat sahibi olanlarınız için Allah çok muazzam bir mükafat hazırlamıştır".

İbn Hacer el-Askalani ve Fahreddin Râzî de Hz. Peygamberin, eşlerini muhayyer bırakması ve onların da dünya nimetlerini ve zevklerini ahirete tercih etmelerinin bir boşama olamayacağı, boşanmanın gerçekleşmesinin ancak kocanın talâkıyla olabileceğini belirtmektedir.

İnsanı hak ve sorumluluklar bakımından erkek-kadın diye ayırmayan Allah, evlilik birlikteliğini teşvik ve tavsiye etmiş, gereklilik halinde boşanmaya da son çare olarak izin vermiştir. İndirildiği toplumun rengini ve dokusunu muhtevasında barındıran Kur'ân, erkeğin boşama hakkına bir sınır getirerek, kadına da alan açmış ve özgür iradesini dikkate alan bir yaklaşım ortaya koymuştur. Talak ile ilgili ayetlerin günümüze uyarlanması elzemdir. Vahyin tarihsel zemininde bugünkü gibi bir hukuk sistemi bulunmadığı ve erkek egemen bir toplum olduğu için erkeğe tanınan bu hak, bugün her iki eş için de geçerli olabilir. Bu hususta önemli olan kriter, kadın olsun erkek olsun insanın mağdur edilmemesi, haklarının teslim edilmesidir

Modern hukuk sistemlerinde olduğu gibi İslam hukukunda da kadınların boşanma hakkı, insanın fıtri özellikleri ve temel hakları çerçevesinde değerlendirilmelidir. Nitekim kadının boşanma talebiyle yargı mercilerine başvurma hakkı, yalnızca çağdaş hukuki normlarla değil, aynı zamanda Kur'an ve sünnetin maksat eksenli ve bütüncül yorumu ile de temellendirilebilmektedir.

Kur'ân-ı Kerim'de boşanma meselesine ilişkin ayetler, her iki tarafın da haklarını gözeten ve adaleti merkeze alan bir yaklaşımla ele alınmıştır. Sünnette de benzer şekilde, evlilik kurumunun huzur ve güven ortamı sağlanamadığında sonlandırılabileceği ve kadının da bu süreçte irade beyanında bulunabileceği çeşitli örneklerle ortaya konmuştur. Dolayısıyla boşanma, yalnızca erkek lehine tanınmış bir hak değil, kadın açısından da meşru ve kullanılabilir bir seçenektir.

Bu çerçevede, kadının boşanma talebiyle mahkemeye başvurması ne dini ne de ahlaki açıdan bir ihlal olarak görülmemeli; bilakis bireysel hakların, adaletin ve aile içi huzurun tesisi açısından meşru bir yol olarak kabul edilmelidir. Kadınların boşanma hakkına yönelik yaklaşımlar, nasların lafzi düzeydeki yorumlarıyla sınırlı kalmamalı; aksine İslam'ın temel amacı olan adalet, merhamet ve maslahat ilkeleri doğrultusunda yeniden değerlendirilmelidir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

İSLAM HUKUKUNDA BOŞANMANIN DİNİ REFERANSLARI VE BOŞANMA PROSEDÜRÜ

BOŞANMANIN MEŞRUİYETİNİN DİNİ REFERANSLARI

Ramazan ŞAHAN*

Giriş

Aile kurumu, İslam toplumunun temel yapı taşlarından biridir ve nikâh akdiyle kurulacak evlilik ise bu kurumun başlangıç noktasıdır. Ancak evlilik hayatında zaman zaman ortaya çıkan anlaşmazlıklar, evli çiftleri boşanma noktasına getirebilir. İslam hukuku hem evliliğe hem de boşanmaya dair detaylı hükümler içeren kapsamlı bir hukuk sistemine sahiptir. Kur'an-ı Kerim, hadis-i şerifler ve İslam hukukçularının içtihatları çerçevesinde şekillenen bu hükümler, boşanma sürecinin hem adalet hem de merhamet çerçevesinde yürütülmesini amaçlar.

Evlilik birliği, eşlerden birisinin ölümü, fesih veya talâk ile sona erer. Ayrıca bazı durumlarda hâkimin evliliğe son vermesi de mümkündür. Talâk yetkisi prensip olarak kocaya verilmiştir. Bunun sosyolojik, psikolojik ve ekonomik birtakım sebepleri vardır. Ancak bu yetkinin kötüye kullanılmaması için de bazı önlemler alınmıştır. En önemlisi İslam'dan önce sınırsız olarak kadını boşama yetkisine sahip olan erkeğe bir sınırlama getirilmiştir.[1] Önce boşamanın çirkin bir tasarruf olduğu, helal bir eylem olsa da Allah'ın (c.c.) sevmediği bir eylem olduğu bir hadiste şöyle ifade edilmiştir: "Allah Teâlâ kendisine talâktan daha sevimsiz olan hiçbir şeyi helal kılmamıştır. Yüce Allah'a helalin en sevimsizi boşamadır."[2]

Diğer taraftan evliliğin devam etmesini istemeyen kadınlara da bu birlikteliği sonlandırma hususunda bazı haklar tanınmıştır. Örneğin, şiddetli geçimsizlik halinde kadının kocasına bir bedel ödemesi suretiyle evliliği sona erdirme talebi (muhâle'a) doğrultusunda karşılıklı rıza ile evlilik akdini sonlandırabilirler. Ayrıca istenildiği zaman koca boşama yetkisini karısına verebilir (tefvîz-i talâk).[3] Yine ev-

* Doç. Dr., Kocaeli Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri, Tefsir Anabilim Dalı, ramazan.sahan@kocaeli.edu.tr/ ORCİD: 0000-0002-7277-4795

1 İbrahim H. Karslı, *Kur'ân Yorumlarında Kadın* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2003), 184.

2 Ebû, Dâvud, "Talâk", 3; İbn Mâce, "Talâk", 1.

3 Muhammed b. Ahmed b. Ebî Sehl Şemsü'l-Eimme es-Serahsî, *el-Mebsût* (Kahire: Matbaatu's-Seâde/Beyrut: Dâru'l-Marife, ts.), 19/125-130; 6/310-316; Zeynüddîn b. İbrâhîm b. Muhammed İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-Râ'ik Şerhu* Kenzi'd-Dekâik, thk. Zekeriyya Ümeyrât (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1418/1997), 3/335-342.

liliğin devamına mani bazı durumlarda kadın mahkemeye başvurarak evliliği sona erdirme/boşanma talebinde bulunabilir.[4]

İslâm dini neslin devamı için tek yol olan evliliği teşvik etmiş, eşlerin evlilik birliğini, karşılıklı sevgi ve saygı ortamını olabildiğince korumalarını istemiş, talâkı da ancak evliliğin sürmesine imkân kalmadığında başvurulabilecek bir çözüm yolu olarak meşrû kabul etmiştir. Kur'ân[5] ve sünnette[6] talâkın meşruiyeti açıkça ifade edilmekle birlikte evlilik bağının önemli bir sebep bulunmadıkça keyfî şekilde sona erdirilmesi tasvip edilmemiştir. Erkeklere eşleriyle iyi geçinmeleri ve onların kusurlarını değil olumlu yönlerini görmeye çalışmalarını öğütleyen âyet[7] ve hadisler[8] yanında, "Evlen, fakat boşanma, Allah sırf zevk için evlenip boşanan erkek ve kadınları sevmez."[9] gibi hadislerde boşamanın dinen hoş karşılanmadığı açıkça belirtilmiştir. Kur'ân-ı Kerîm'de aile içi anlaşmazlığın ortaya çıkması halinde evliliğin devamını sağlamaya yönelik bazı tedbirlere başvurulmasının, geçimsizliğin devam etmesi durumunda erkek ve kadının ailelerinden seçilecek hakemlerin onların arasını bulmaya gayret etmesinin istenmesi[10] de karı-koca arasındaki uyuşmazlıkların ilk çözüm yolunun boşanma olmaması gerektiğini ortaya koymaktadır.[11]

Bu çalışmada, İslam hukukunda boşanma konusunun dini referansları; yani Kur'ân, sünnet ve klasik fıkıh literatüründeki yeri incelenecek, boşanmanın hem hukuki hem de ahlaki boyutları değerlendirilecektir. Amaç, boşanmanın İslam'daki meşruiyetini anlamakla kalmayıp, bu kurumun ne şekilde sınırlandığını ve toplum yapısını korumaya yönelik nasıl bir denge kurulduğunu ortaya koymaktır. Ayrıca İslam hukukunda boşanmanın dayandığı temel dini referanslar incelenecek, boşanmanın şartları, usulleri ve sonuçlarına dair ilahi kaynakların ışığında bir değerlendirme yapılacaktır.

1. Kavramsal Çerçeve

Boşanma, İslam hukuk terminolojisinde çeşitli kavramlarla ifade edilir. En yaygın şekliyle talâk, erkeğin evlilik akdini sona erdirmesini ifade ederken; *hul'*, kadının belirli bir bedel karşılığında boşanma talebinde bulunmasıdır. Ayrıca, *tefrik* gibi hâ-

4 Halil Cin - Ahmed Akgündüz, *Türk Hukuk Tarihi* (Konya: Selçuk Üniversitesi Yayınları, 1989), 2/88; Karslı, *Kur'ân Yorumlarında Kadın*, 185-187, 189.

5 el-Bakara 2/228-232, 236-237, 241; et-Talâk 65/1-2.

6 Buhârî, "Ṭalâḳ", 1-4.

7 en-Nisâ 4/19.

8 Müslim, "Raḍâ'", 61.

9 Ebû'l-Hasen Nureddin Ali b. Ebîbekr b. Süleyman el-Heysemî, *Mecmaʿu'z-Zevâid ve Menbe'u'l-Fevâid,* thk. Hisamuddin el-Kudsî (Kahire: Mektebetü'l-Kudsî, 1414/1994), 4/335.

10 en-Nisâ 4/34-35, 128.

11 H. İbrahim Acar, "Talâk" *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2010), 39/497.

kim kararıyla gerçekleşen boşanma türleri de fıkıh literatüründe yer alır. Bu çeşitlilik, boşanmanın rastlantısal bir eylem değil; belirli şartlar ve usuller çerçevesinde uygulanan ciddi bir hukukî süreç olduğunu gösterir. Bu bölümde, boşanmanın kavramsal temelleri açıklanacaktır.

1.1. Talâk Kavramı

Sözlükte "serbest kalmak, serbest bırakmak, bağından kurtulmak, bağını çözmek, eşinden ayrılmak, boşanmak" anlamlarındaki talâk (طَلَاق) kelimesi, fıkıh terimi olarak belli lafızlarla nikâh akdinin sonlandırılmasını ifade eder.[12] Türkçe karşılığı boşama ve boşanmadır. Aynı kökten "ıtlak" (إِطْلَاق) veya "tatlîk" (تَطْلِيق) terimleri de "boşamak" demektir.[13] Bu yönüyle boşama şu iki anlamı ifade eder:

a) Nikâh bağını çözmek

b) Boşamak ve evine göndermek.[14]

Talâkın terim anlamı da sözlük anlamıyla aynıdır. Ancak talâkın İslam diniyle beraber kazandığı anlamı, cahiliye döneminde kullanılan manasından ayıran birtakım şartlar, hükümler ve şekiller vardır. Bu durumu dikkate alan fakihler talâk kavramını şöyle tanımlamıştır: "Özel bir lafızla veya o lafzın yerine geçecek bir şeyle şimdiki halde veya gelecek zamana yönelik nikâh bağını kaldırmaktır."[15]

Kur'ân-ı Kerîm'de boşama anlamına gelen talâk ve türevleri on dört yerde geçmektedir.[16] Kur'ân-ı Kerîm'in altmış beşinci sûresinin ismi olan talâk ve aynı kökten türeyen kelimeler âyet ve hadislerde[17] genelde terim anlamında kullanılmıştır.

---

12 Serahsî, *el-Mebsût*, 6/2; İbn Nüceym, *el-Bahru'r-Râik*, 3/252-253.

13 Ahmed b. Muhammed b. Ali el-Feyyûmî, *el-Misbâhu'l-Münîr fi Garîbi'ş-Şerhi'l-Kebîr* (Beyrut: el-Mektebetü'l-İlmiyye, t.y.), "tlk", 2/376.

14 Sâhib b. Abbâd, *el-Muhît fi'l-Lüga*, thk. Muhammed Hüseyin Âlu Yâsîn İbn Abbâd (Beyrut: Âlemu'l-Kütüb, 1414/1994), 5/325; Muhammed b. Mukrim b. Ali Cemaluddin İbn Manzûr, *Lisânu'l-Arab* (Beyrut: Dâru Sâdır, 1414/1994), 10/225; Muhammed Murtezâ el-Hüseynî ez-Zebîdî, *Tâcu'l-'Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs* (Kuveyt: Vizâratu'l-İrşâdi ve'l-Ebnâi, 1422/2001), 26/93; Ebû'l-Kâsım el-Hüseyn b. Muhammed er-Râğıb el-İsfahânî, *el-Müfredât fi Garîbi'l-Kur'ân*, thk. Safvân Adnân ed-Dâvûdî (Dımaşk/Beyrut: Dâru'l-Kalem/Dâru'ş-Şâmiye, 1412/1991), 523.

15 Muhammed b. Ali b. Muhammed Abdurrahman İbn Âbidin, *ed-Dürru'l-Muhtar Şerhu Tenvîri'l-Ebsâr ve Câmiu'l-Bihâr*, thk. Abdulmun'im Halil İbrahim (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1423/2002), 205; Şemseddin Muhammed ed-Desûkî, *Hâşiyetu'd-Desûki alâ Şerhi'l-Kebir li Ebi'l-Berekât Seyyid Ahmed ed-Derdîr* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.), 2/347; İbn Kudame, *el-Muğnî*, 7/296; Şemsuddîn Muhammed b. el-Hatîb eş-Şirbînî, *Muğnî'l-Muhtâc ilâ Ma'rifeti Me'ânî Elfâzi'l-Minhâc*, thk. Muhammed Halîl Aytânî (Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1418/1997), 3/279; Heyet, *el-Mevsûatu'l-Fıkhiyyetü'l-Küveytiyye* (Kuveyt: Vizâratu'l-Evkâf ve'ş-Şuûni'l-İslâmiyye, 1427/2006), 29/5.

16 el-Bakara 2/227-230, 241; et-Talâk 65/1. bk. Muhammed Fuad Abdülbâkî, *el-Mu'cemu'l-Müfehres li Elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm* (Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1414/1994), "ṭlḳ", 543.

17 E. Y. Wensinck, *el-Mu'cemu'l-Müfehres li Elfâzi'l-Hadîsi'n-Nebevî* (Leydin: Mektebetü Bril, 1936), "ṭlḳ", 4/15-26.

Başlangıçtan itibaren hadis ve fıkıh kaynaklarında "kitâbü't-talâk" boşanmayla ilgili konuların ele alındığı önemli bir bölüm oluşturur.[18]

Kur'an'da talâk sözcüğü bir ayette "وَإِنْ عَزَمُوا الطَّلَاقَ فَإِنَّ اللَّهَ سَمِيعٌ عَلِيمٌ / *Eğer onlar boşamayı kastederlerse, şüphesiz Allah herşeyi işitici ve bilicidir.*"[19] şeklinde geçerken bir diğer ayette de "الطَّلَاقُ مَرَّتَانِ / *Boşama iki defadır.*"[20] şeklinde geçmektedir. "Tatlîk" masdarından türeyen fiillerin geçtiği âyetlerde[21] de kocanın eşini boşaması anlamında kullanılmıştır. Boşanmış kadınlar ise aynı kökten türeyen "mutallakât" kelimesiyle ifadeedilmiştir.[22]

Talâk kavramı Kur'ân-ı Kerîm'de "nikâh bağını çözmek" şeklinde meşhur olan dinî terim anlamında geçmektedir. Bu aynı zamanda bağından boşanmak, kurtulmak, özgür ve serbest kalmak manasındaki sözlük anlamını da içermektedir. Çünkü talak, kadının eşiyle bağlantısını koparması demektir. Kur'ân-ı Kerîm'de de bu anlamın dışına çıkılmamıştır.[23]

Hadis kitaplarının daha çok "kitâbu't-talâk" bölümlerinde yer aldığı gibi talâk konusunda peygamberimizin çeşitli hadisleri vardır. Bunlardan birinde şöyle buyrulmuştur: "ثَلاثٌ جِدُّهُنَّ جِدٌّ وَهَزْلُهُنَّ جِدٌّ النِّكَاحُ وَالطَّلَاقُ وَالرَّجْعَةُ / Üç şeyin ciddisi de ciddi, şakası da ciddidir. Nikah, talak ve cayabilir boşamada eşine dönme."[24] Bir başka hadiste de " أَبْغَضُ الْحَلَالِ إِلَى اللهِ الطَّلَاقُ/ Yüce Allah'a göre helalin en sevimsizi boşamadır."[25] buyrulmuştur. Bu tür hadislerde talâk kelimesi terim anlamıyla boşama anlamında kullanılmış olup gerektiği zaman boşamanın, hayatın bir gerçeği olduğunu ve dini açıdan meşrûiyyetini göstermektedir.

1.2. Talâk Kelimesiyle Alakalı Diğer Kavramlar

Kur'ân-ı Kerîm'de boşama konusunu ele alan talâk kavramı ve türevlerinin yanı sıra konuyla alakalı doğrudan veya dolaylı olarak bu konuyu anlatan bazı kavramlar da vardır. Bunlardan bazıları şunlardır:

---

18 Acar, "Talâk", 39/496.

19 el-Bakara 2/227.

20 el-Bakara 2/229.

21 el-Bakara 2/230, 231, 232, 236, 237; et-Talâk 65/1; el-Ahzâb 33/49; et-Tahrim 66/5.

22 el-Bakara, 2/228. Ayrıca bk. 2/241.

23 el-Fîruzâbâdî, Mecduddin Ebû Tahir Muhammed b. Yakûb, *Besâiru Zevi't-Temyîz fî Letâifi'l-Kitabi'l-'Azîz*, thk. Muhammed Ali en-Neccâr (Kahire: Lecnetü İhyai't-Turasi'l-İslamî, 1416/1996), 3/514; Ebu'l-Abbâs Şihabuddin Ahmed b. Yusuf Semîn el-Halebî, *Umdetu'l-Huffâz fî Tefsîri Eşrefi'l-Elfâz*, thk. Muhammed Bâsil 'Uyûni's-Sûd (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1417/1996), 2/412; Râğıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, 523.

24 İbn Mace, "Talak", 13.

25 Ebû Dâvud, "Talâk", 3; İbn Mâce, "Talâk", 1.

1.2.1. Serâh (سَرَاح)

Serâh kelimesi sözlükte serbestçe gitmek, kurtulmak anlamındadır. Mesela herhangi bir zorlama ve kontrol altında olmayan durum için "emrun sarîhun" (أَمْرٌ سَرِيحٌ) denir. Daha sonra bu kavram boşama anlamında da kullanılmış, "kadını boşadım" (سَرَّحْتُ الْمَرْأَةَ) denilmiştir.[26] Terim olarak serâh kavramı bir daha dönmemek üzere bir şeyin serbest bırakılıp salıverilmesidir.[27] Nikâh bağının kaldırılması ve eşler arasındaki evlilik bağının sona erdirilmesi anlamında talâk kavramı serâh kavramıyla aynı anlama gelmektedir. Talâk ve serâh eş anlamlı iki kavramdır. Kur'ân-ı Kerîm'de[28] de kelime talâk anlamına benzer şekilde eşlerin birbirinden azade kalarak evlilik birliğinin sonlandırılması anlamında kullanılmıştır.[29]

1.2.2. Firâk/Tefrîk

"Firâk" (فِرَاق) kavramı fark kökünden türemiş olup iki şeyin arasını ayırmak anlamında kullanılmıştır.[30] Dini bir terim olarak firâk; şiddetli geçimsizlik, zarar verme veya zarar görme, temel ihtiyaçlarının karşılanmaması gibi herhangi bir sebepten ötürü eşlerden birinin başvurusu üzerine yetkili hâkim kararıyla eşler arasındaki evlilik bağının sona erdirilmesidir. Ayrıca herhangi bir talep olmaksızın eşlerden birinin dinden dönmesi gibi bir durumda sırf din hakkını korumak üzere de böyle bir karar verilebilir.[31] Firâk kelimesinin sözlük ve terim anlamı dikkate alındığında eşlerin birbirinden ayrılması ve alakalarının kopması anlamına gelen talâk kelimesiyle eş anlamlı olduğu anlaşılmaktadır.

1.2.3. Nikâh

Sözlükte birleştirme, bir araya getirme, cinsel ilişki ve evlenme anlamında kullanılan nikâh kavramı aynı zamanda ilacın enjekte edilmesi, ağaçların birbirine aşı yapılması, yağmur suyunun toprağa karışması anlamında da kullanılmaktadır.[32] "Şer'an aranan şartlar çerçevesinde aralarında evlenme engeli bulunmayan bir erkekle bir kadının hayatlarını geçici olmaksızın birleştirmelerini sağlayan akdi ve bu yolla eşler

---

26 İbn Fâris, Ahmed, *Mu'cemu Mekâyisu'l-lüga*, thk. Abdusselam Muhammed Harun (Beyrut/Dımeşk: Dâru'l-Fikr, 1399/1979), 3/157.

27 M. Abdurraûf el-Münâvî, *et-Tevkîf 'alâ Mühimmâti't-Teârîf*, nşr. Abdulhâlık Servet (Kahire: Âlemü'l-Kütüb, 1410/1990), 96.

28 el-Bakara 2/229; el-Ahzâb 33/49.

29 Râğıb el-İsfahânî, *el-Müfredât*, 406.

30 İbn Fâris, *Mekâyisu'l-lüga*, 4/392.

31 Heyet, *el-Mevsûatu'l-Fıkhiyyetü'l-Küveytiyye*, 29/7.

32 ez-Zebîdî, *Tâcu'l-'Arûs*, 4/240.

arasında meydana gelen evlilik ilişkisini ifade eder."[33] Nikâh teriminde eşlerin cinsel yönden birbirlerinden yararlanma anlamı vardır. Bu açıdan fukâhanın tarifi şöyledir: "Nikâh; şer'an evlenme engeli bulunmayan bir kadının cinsel yönlerinden yararlanmayı erkeğe mübah kılan bir akittir. Son dönem fakihleri bunu şöyle formüle etmişlerdir: Nikâh, kasten mülk-i mut'ayı ifade eden bir akittir.[34] Yani kasten ve bilerek niyet ederek herhangi bir metanın menfaat mülkiyetine sahip olmak üzere yapılan anlaşmadır.[35] Nikâh ve talâk arasındaki ilişki zıtlık esasına dayalıdır. Nikâh iki eş arasını birleştirmeye yönelik bir eylem/sözleşme iken talâk eşler arasını ayırmaya yönelik bir işlemdir.

1.2.4. Hul'/Muhâlaa'

Sevgi ve merhamet üzerine kurulu olan evlilik birlikteliğinde eşlerin birbirine kötü muamelede bulunması düşünülemez.[36] Eğer evlilik çeşitli sebeplerle sürdürülemez bir hal almışsa, erkek boşamasa bile kadın onun istediği malı vererek veya başka bir şekilde razı ederek ondan boşanmak isteyebilir. Karı-kocanın anlaşmasıyla evliliğe son verilmesi anlamında fıkıh terimi olan hul'/muhale'a (الخلْع/الْمُخالَعَة), kocanın kabulüne bağlı olmak kaydıyla, kadının kocasına vereceği bir bedel karşılığında nikâh akdinin sonlanması anlamına gelmektedir. Muhâlea ile evliliğin sona erdirilmesi, evliliğin sonlandırılması için kadına verilmiş bir haktır.[37]

Abdullah İbn Abbâs'ın (r.a.) anlattığına göre; "Sâbit İbn Kays İbni Şemmâs'ın (r.a.) hanımı Hz. Peygamber'e gelerek: "Ben Sâbit'i ahlâk ve diyanetinden dolayı itab etmiyorum. Ancak İslâm'da küfre düşmekten korkuyorum -bu sözüyle nefret ettiğini söylemek istedi-" dedi. Resûlullah (a.s.) da; "(Mehir olarak aldığın) bahçesini iade eder misin?" diye sordu. Kadın; "Evet!" deyince, Sâbit'e; "Bahçeyi al ve

---

33 Fahrettin Atar, "Nikâh", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (İstanbul: TDV Yayınları, 2007), 33/112.

34 Kemâluddîn Muhammed b. Abdilvâhid İbnu'l-Hümâm, *Fethu'l-Kadîr* (Bulak: Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1389/1970), 3/186-187; Muhammed b. Ali b. Muhammed Abdurrahman İbn Âbidin, *Reddü'l-Muhtâr ale'd-Durri'l-Muhtâr* (Kahire: el-Meymeniyye, 1890), 3/4-6; eş-Şirbînî, *Muğnil-Muhtâc*, 4/200-201; Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullah b. Ahmed İbn Kudâme, *el-Muğnî* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994), 9/339-340.

35 Abdulğanî el-Ğanîmî el-Meydânî, *el-Lübâb fî Şerhi'l-Kitab* (Beyrût: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1994), 3/3; Ali b. Muhammed b. Ali ez-Zeyn eş-Şerîf el-Cürcânî, *et-Ta'rîfât* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1403/1983), 246.

36 en-Nisâ 4/19; el-Bakara 2/219.

37 Muhammed b. Ali b. Muhammed eş-Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr el-Câmi' Beyne Fenneyi'd-Dirâyeti ve'r- Rivâyeti min İlmi't-Tefsîr*. thk. Abdurrahman, Amîre. (Beyrut: Dâru"l-Vefâ, 1997), 1/319; Ebû Muhammed Muhyissünne el-Hüseyn b. Mes'ûd b. Muhammed el-Ferrâ' el-Beğavî, *Meâlimu't-Tenzîl fî Tefsîri'l-Kur'ân/Tefsîru'l-Beğavî*, thk. Muhammed Abdullah en-Nemr (Rıyad: Dâru Tayyibe, 1997/1417), 1/269; Fahrettin Atar, "Muhâlea", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 30/397.

onu boşa!" buyurdular.[38] Kur'ân-ı Kerîm'de eşlerin birbiri için elbise konumunda olduğu belirtilerek[39] evlilik ilişkisi mecazi anlatımla ortak bir elbiseye benzetilmiş, hul'/muhâlea terimi de bu âyetten istifade ile geliştirilmiştir. Yani birbirinden ayrılmak isteyenler adeta elbiselerini çıkarmış gibi olmaktadırlar. Bu kavram bu nedenle dolaylı yoldan boşamayı anlatmaktadır.

1.4.5. Yeminli Boşanma/ Îlâ

Sözlükte "yemin etmek" anlamına gelen îlâ (إِيلَاءٌ) kelimesi terim olarak kocanın yemin, adak veya bir şarta bağlamak suretiyle eşiyle cinsel ilişkide bulunmayı kendisine yasaklamasını ifade eder.[40] Evliliği sona erdiren yöntemlerden birisi de îlâ olup bu da kocanın dört ay ve daha fazla bir süreyle eşine yaklaşmayacağına yemin etmesinden veya bunu bir şarta bağlamasından ibarettir.[41] Kur'ân-ı Kerîm'de terim anlamında bir defa geçen îlâ,[42] Hz. Peygamber'in eşlerine îlâ yapmasına dair rivayet başta olmak üzere bazı hadislerde[43] de yer almaktadır.[44] Bu konuda farklı hadisler vardır.[45] Ancak Abdullah İbn Ömer (r.a.), bu ayetle ilgili açıklama yaparak şöyle demiştir: "(Ayette zikredilen) dört ay geçtikten sonra ya rücu etmek veya boşamak üzere koca tutuklanır. Îlâ yapan fiilen boşamayınca (bu müddetin dolmasıyla) boşanma husule gelmez."[46] Hz. Ali de bu konuda şöyle demiştir: "Bir kimse hanımına yaklaşmamaya yemin ederse (îlâ'ya karar verirse), bundan boşanma hâsıl olmaz. Dört aylık müddet geçince îlâ yapan koca tevkif olunur ya boşar ya da kefaret ödeyerek rücû' eder."[47] Hz. Aişe'den gelen bir rivayete göre de "Hz. Peygamber (a.s.) hanımlarına yaklaşmamaya yemin etmiş (îlâ kararı vermiş) ve (bal yemeyi de kendi

---

38 Buhârî, "Talâk" 12; Nesâî, "Talâk" 34; İbnu Mâce, "Talâk" 22.

39 el-Bakara 2/187.

40 Ebû'l-Velîd Muhammed b. Ahmed İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid ve Nihâyetü'l-Muktesıd* (Kahire: Dâru'l-Hadîs, 1425/204), 3/118.

41 Hamdi Döndüren, "Îlâ", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2000), 22/61-62.

42 el-Bakara 2/226-227.

43 Wensinck, *el-Muʿcem*, "*îlâ*" md.

44 Ebû İshak Ahmed b. Muhammed b. İbrahim *es-Sa'lebî, el-Keşf ve'l-Beyân ʿan Tefsîri'l-Ḳurʾân (et-Tefsîrü'l-Kebîr, Tefsîrü's-Saʿlebî)*. thk. Muhammed b. 'Âşûr (Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâi'l-'Arabî, 1422/2002), 2/168, 9/83;
ez-Zuhaylî, Vehbe. *et-Tefsîru'l-Münîr fi'l- 'Akîdeti ve'Şerîati ve'l-Menhec* (Dımeşk: Dâru'l-Fikr, 2009), 2/313; Ebu'l-Fida İsmail ibn Ömer İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*, thk. Samî b. Muhammed es-Sellâme (Rıyad: Dâru Tayyibbe, 1997), 2/333.

45 Buhârî, "Salat" 18, "Ezan" 51, 82, 128, "Sıfatu's-Salat" 83, 128, "Savm" 11, "Mezâlim" 25, "Nikâh" 91, "Talâk" 21, "Eymân" 20; Tirmizî, "Savm" 6; Nesâî, Talâk 32.

46 Buhârî, "Talâk" 21; Muvatta, "Talâk" 19.

47 Muvatta, "Talâk" 17.

kendine) haram etmiştir. Böylece helal olan bir şeyi kendisine haram kılmıştı. Sonra kefâret karşılığında yeminini bozmuştur."[48]

1.4.6. Zıhâr

Sözlükte "sırt, arka, yüzey" gibi anlamları bulunan zahr, kelimesinden türeyen "zıhâr" (ظِهَارٌ) terimi kocanın, kendisine haram kılmak maksadıyla karısını veya karısının baş, yüz, sırt gibi bütünü ifade eden bir bölümünü evlenmesi dinen yasak olan yakını (mahrem) bir kadına benzetmesi demektir.[49] Kelime bu anlamda fiil kalıbıyla Kur'an'da üç yerde,[50] hadislerde ise pek çok yerde[51] geçmektedir.[52] Burada bütün ayrıntısına girilmesi zor olan bu konu ve kavramların tamamı dinin boşanmayla ilgili bakış açısına dair ipuçlarını ve aslında boşanmanın dini referanslarını vermektedir.

2. Boşanmanın Meşru Olduğunu Gösteren Deliller

Talâk meşruiyetini İslam'ın temel kaynakları olan kitap (Kur'ân-ı Kerîm), sünnet (hadîs-i şerifler), icmâ ve kıyâs gibi delillerden alır. Dolayısıyla talâk konusunun dini referanslarından kastımız da bu kaynaklardır.

2.1. Talâkın Meşruiyetine Dair Kur'ân-ı Kerîm'den Deliller

Evliliği teşvik eden İslam, bunun bir ömür boyu sürmesini hedefler. Kur'ân-ı Kerîm'e göre evlilik bir nimet, ilahî bir rahmet, huzur ve sükûnetin kaynağı olarak Allah'ın ayetlerinden bir ayettir.[53] Eşler adeta birbirinin ayıbını, kusurunu örten, birbirini sarıp sarmalayan birer elbise hükmündedir.[54] Ömür boyu bir arada yaşamak için bir akit imzalayan çiftler birbirlerinde bir takım kusur ve eksiklikler görseler, bazı hoşa gitmeyen yönler hissetseler de hoşa giden olumlu yönleri öne çıkarıp birbiriyle iyi geçinmenin yollarını arayacaklar, belki bu iyi niyetlerinden dolayı da Allah (c.c.) onlara daha hayırlı kapılar açacaktır.[55]

---

48 Tirmizî, "Talâk" 21.

49 İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid*, 3/123; Zuhaylî, Vehbe, *el-Fıkhu'l-İslâmî ve Edilletuhu/Delilleriyle İslam Fıkhı* (Dımaşk: Dâru'l-Fikr, 1986), 7/585; İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-Bârî bi Şerhi Sahîhî'l-Buharî*, thk. Muhibbuddin el-Hatib ve Diğerleri, Kahire: el-Mektebetü's-Selefiyye, 1987, 9/342; İbn Kayyim el-Cevziyye, *Zâdu'l-Meâd fi Hedyi Hayri'l-İbâd*, thk. Şuayb el-Arnavut (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1417/1996), 5//278-298.

50 el-Ahzâb 33/4; el-Mücâdile 58/2-3.

51 Wensinck, *el-Muʿcem*, "ẓhr" md.

52 İbn Manzûr, *Lisânu'l-'Arab*, 4/528; İbn Aşûr, Muhammed et-Tâhir, *Tefsiru't -Tahrîr ve't-Tenvîr* (Tunus: ed-Dâru't-Tûnûsiyye, 1984), 28/12.

53 er-Rûm 30/21.

54 el-Bakara 2/187.

55 en-Nisâ 4/19.

Evlilikte temel gaye ömür boyu birlik beraberlik içerisinde huzurlu ve mutlu bir hayat geçirmek olmakla birlikte bu her zaman mümkün olmayabilir. Eğer eşler arası anlaşmazlık varsa önce problemler çözülmeye çalışılır, barış yolları denenir, barışmak ve evliliğin devam etmesi için hiçbir çözüm kalmamışsa işte o zaman boşama yoluna gidilir.

Eşler arasında anlaşmazlık olması durumunda aileler tarafından seçilecek hakemlerin aralarını bulup ıslah etmeleri istenir. "*Eğer karı ile kocanın aralarının açılmasından korkarsanız, o vakit kendilerine erkeğin ailesinden bir hakem, kadının ailesinden bir hakem gönderin. Bunlar, barıştırmak isterlerse, Allah aralarındaki dargınlık yerine geçime, onları uyuşmaya muvaffak buyurur.*"[56]

Ailenin koruyucusu ve onu asıl ayakta tutan unsur erkektir. Onun ailesini adilane bir tarzda idare etmesi, kadının da kocasına itaat etmesi beklenir. Ancak zaman zaman bazı kadınlar söz dinlemez, itaat etmez, serkeşlik yapabilirler. İşte o zaman eşlerin ıslahı ve terbiye edilmesi için bazı tedbirler gerekebilir.[57] Kadının erkeğine başkaldırması gibi erkeğin serkeşliği ve huysuzluğu da ayrı bir problemdir. Ancak her ne olursa olsun eşler her türlü şartta öncelikle barışı ve birbiriyle uyumlu olmayı denemelidir. Nitekim bu konuda bir ayette şöyle buyrulmuştur: "*Eğer bir kadın, kocasının nüşuzundan (baskı ve huysuzluğundan), veya kendisinden yüz çevirip uzaklaşmasından korkarsa, barış düşüncesiyle (ve huzursuzluğu gidermek gayretiyle onların kendi) aralarını bulup düzeltmek (girişimi) her ikisi için de (bu bir ayıp değil) sevaptır; (çünkü her halde) barış daha hayırlıdır. Nefisler ise 'kıskançlığa ve bencil tutkulara' hazır (elverişli) kılınmıştır. Eğer iyilik yapar ve sakınırsanız, şüphesiz Allah, yaptıklarınızdan haberdar olandır (her ameliniz O'nun bilgisi dâhilindedir).*"[58]

Bütün bu tedbirler de yeterli gelmiyor, artık hiçbir anlaşma ve barışma ümidi kalmamışsa o zaman boşanma kaçınılmaz hale gelmiş demektir. O zaman sırf geçim ve rızık endişesiyle bu acı hayata katlanmak yerine herkes hür bir şekilde kendi yoluna ve hayatına devam etmelidir. Ayrılma durumunda her iki eşe de Allah bir kolaylık ve genişlik/rahatlama verecektir. Bu konuda da bir ayette şöyle buyurulmuştur: *"Eğer eşler birbirinden ayrılırsa, Allah onlardan her birini bol nimetiyle zengin kılar (diğerine muhtaç olmaktan kurtarır). Allah'ın lütfu geniş, hikmeti büyüktür."*[59]

---

56 en-Nisâ 4/35.
57 en-Nisâ 4/34.
58 en-Nisâ 4/128.
59 en-Nisâ 4/130.

2.1.1. Doğrudan Talâk Konusunu Anlatan Ayetler

Kur'ân-ı Kerîm'e göre boşama yetkisi temel prensip olarak erkeğe verilmiştir. Zira erkek hem ekonomik açıdan bütün sorumlulukları üstlenmiş durumdadır hem de duygusal açıdan erkek daha metanetli ve sabırlıdır. Erkek ailesine bakıp gözetmekle yükümlüdür, kadının da eşlik ve annelik görevi gibi, baş kaldırıp isyan etmemek ve eşler arasındaki problemleri düzeltmek gibi büyük bir rolü vardır. Nitekim Allah (c.c.) bir ayette şöyle buyurmuştur: "*Allah'ın, (insanların) bazısını bazısına üstün kılması (sebebiyle) ve onların (aile efradına) kendi mallarından harcaması (ve ailenin sorumluluğunu üzerine alması) nedeniyle erkekler, kadınlar üzerinde sorumlu gözeticidirler (kavvâm). Saliha (hayırlı ve yararlı) kadınlar; gönülden itaatli ve edepli olanlar, Allah nasıl koru(yup saklanmasını emir buyur)duysa, görünmeyeni (gizlenmesi gereken yerlerini ve özel hallerini öylece örtüp) koruyanlardır. Nüşûzundan (huysuzluğundan, kıskandırıcı tavırlarından) korktuğunuz kadınlara (önce) öğüt verin (nasihat yapın, sonra onları) yataklarda yalnız bırakın, (bu da yetmezse hafifçe ve zarar vermeden) darp edip uyarın. (Eğer eşleriniz kötü huylarından vazgeçer ve artık) Size itaat (hürmet ve muhabbet) ederlerse aleyhlerinde bir yol aramayın (iyi geçinmeye bakın). Doğrusu Allah çok Yücedir, çok büyük olandır. Eğer (bütün bunlar sonuç vermezse veya tam tersine erkek kadınına hakaret ve eziyet ederse, o takdirde kadın ile kocanın) aralarının (iyice) açılmasından korkarsanız, bu durumda erkeğin ailesinden bir hakem, kadının da ailesinden bir hakem (belirleyip) gönderin. Eğer bunlar, (arayı) düzeltmek isterlerse, Allah da aralarında başarı sağlar. Şüphesiz, Allah, her şeyi hakkıyla bilendir, her halinizden haberdar olandır.*"[60]

Karşılıklı hak ve sorumluluklar olsa da zikredilen gerekçelerden dolayı erkeğin daha fazla sorumluluğu olduğu bir başka ayette şöyle belirtilmiştir: "*Kadınların da erkekler üzerinde aynı şekilde (örf ve geleneklere ve hukuki prensiplere uygun) denk (ma'ruf ve meşru) hakları vardır. Sadece erkekler için (aile sorumlulukları ölçüsünde) onlar üzerinde bir derece (tercih payı) bulunmaktadır. Allah Azîz'dir, Hakîm'dir.*"[61]

Eğer evlilik çeşitli sebeplerle dayanılmaz bir hal almışsa, erkek boşamasa bile kadın bir bedel karşılığında veya gönlünü razı ederek ondan boşanmak isteyebilir. Karı-kocanın anlaşmasıyla evliliğe son verilmesi anlamında fıkıh terimi olan muhâlea, kocanın da kabulüne bağlı olmak kaydıyla, kadının kocasına vereceği bir bedel karşılığında nikâh akdinin sonlanması anlamına gelmektedir. Muhâlea ile evliliğin sona erdirilmesi, evliliğin sonlandırılması için kadına verilmiş bir haktır.[62] Abdullah İbn Abbâs'ın (r.a.) anlattığına göre; "Sâbit İbn Kays İbni Şemmâs'ın (r.a.) hanımı Hz.

60 en-Nisâ 4/34-35.

61 el-Bakara 2/228.

62 eş-Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, 1/319; el-Beğavî, *Meâlimu't-Tenzîl*, 1/269.

Peygamber'e gelerek: "Ben Sâbit'i ahlâk ve diyanetinden dolayı itab etmiyorum. Ancak İslâm'da küfre düşmekten korkuyorum -bu sözüyle nefret ettiğini söylemek istedi-" dedi. Resûlullah (a.s.) da; "(Mehir olarak aldığın) bahçesini iade eder misin?" diye sordu. Kadın; "Evet!" deyince, Sâbit'e; "Bahçeyi al ve onu boşa!" buyurdular.[63]

Kadının talebi veya erkeğin istemesi durumunda boşama yetkisi kadına verilir buna tefvîz-i talâk[64] denir. Erkeğin boşama yetkisini karısına vermesi durumunda her iki eş de boşama hakkını kullanmada eşit duruma gelirler. Tefvîz-i talâk denilen bu yetki devrine Kur'an'da şöyle işaret edilmektedir: "*Ey Peygamber! Hanımlarına şöyle de: Eğer dünya hayatını ve süsünü istiyorsanız gelin, boşanma bedellerinizi verip hepinizi güzellikle salıvereyim. Eğer Allah'ı, peygamberini ve âhiret yurdunu istiyorsanız, iyi bilin ki Allah, içinizden iyilikte bulunanlar için büyük bir mükâfat hazırlamıştır.*"[65]

Esasen bu âyet Peygamberimizin (s.a.v.) hanımlarının dünyalık bazı isteklerde bulunması üzerine kendilerine Allah (c.c.) ve rasulünün isteği doğrultusunda zühd hayatı mı yoksa Hz. Peygamberden boşanma mı diye bir tercih belirtmeleri için indirilmiştir. Ancak alimler bu ayete göre boşama yetkisinin kadına da verilebileceği görüşünü de çıkarmışlardır.[66] Ayrıntısı fıkıh kitaplarında olan bu konu da boşamanın şer'î delillerinden birini gösterir.

Talâka kaynaklık eden bir başka ayet de boşamadan önce aranacak çözüm yollarından biri olan hakemlik uygulamasından bahseden ayettir. Şöyle ki; anlaşmazlığa düşen kimselerin arasını bulmak üzere görevlendirilen kimseye "hakem" denir. Hakem kararlarının uygulanması genellikle tarafların rızasına bağlıdır. İslâm aile hukukunda daha çok eşlerin birbiriyle anlaşamaması halinde hakeme başvurmaları tavsiye edilir. Kocanın eşine iyi davranmaması hâlinde, onun zulmünü önlemek için kadının her zaman mahkemeye başvurma hakkı vardır. Hâkim haksızlığı önler, karısına karşı iyi muâmele etmesini kocaya emreder ve öğütte bulunur. Tekerrür hâlinde hâkim onu cezalandırır. Geçimsizlik kimi zaman her iki eşten kaynaklanabilir. Mağdur olan eş hâkime başvurarak hakem yolu ile ara bulma veya boşanma isteğinde bulunabi-

---

63 Buhârî, "Talâk", 12; Nesâî, "Talâk", 34; İbnu Mâce, "Talâk", 22.

64 İbn Nüceym, *el-Bahru'r-Râik*, 3/335; Nuruddin Ebû'l-Hasen Ali b. Sultan Muhammed el-Herevî, *Fethu Bâbi'l-'İnâye bi Şerhi'n-Nükâye*, thk. Muhammed Nizar Temîm-Heysem Nizar Temîm (Beyrut: Dâru'l-Erkam, 1418/1997), 2/111-112; Abdussamet Bakkaloğlu, "Tefvîz", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2011), 40/310-311.

65 el-Ahzâb 33/28-29.

66 el-Beğavî, *Meâlimu't-Tenzîl*, 6/345-347; Ebü'l-Hasen Alâüddîn Alî b. Muhammed b. İbrâhîm el-Hâzin, *Lübâbü't-Te'vîl fî Me'âni't-Tenzîl"*, thk. Muhammed Ali Şahin (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1415/1995), 3/423-424; İbn Âşûr, *et-Tahrîr ve't-Tenvîr*, 21/316.

lir. Hakem tayini ile ilgili âyette şöyle buyrulmuştur: "*Eğer karı ile kocanın aralarının açılmasından korkarsanız, o vakit kendilerine erkeğin ailesinden bir hakem, kadının ailesinden bir hakem gönderin. Bunlar, barıştırmak isterlerse, Allah aralarındaki dargınlık yerine geçime, onları uyuşmaya muvaffak buyurur.*"[67] Bu âyette hitap hâkimleredir. Koca, geçimi sağlamaya muvaffak olamamışsa, eşlerden birinin hâkime başvurarak hakem tayinini talep etmek hakkı doğar. Hakemlerin eşlerin hısımlarından olması daha uygundur. Çünkü eşleri iyi tanır, geçimsizlik sebeplerini bilir ve ara bulmaları daha kolay olur. Fakat hâkimin, hakemleri yabancı kişilerden seçmesi de mümkündür.[68]

Şiddetli geçimsizlik durumunda hâkimin kadının başvurusu üzerine eşleri ayırması caizdir.[69] Zira hadiste "Zarar verme ve zarara karşılık zarar verme yoktur."[70] buyrulmuştur. Kadın geçimsizlik olayını ispat edemezse dava reddedilir. İkinci defa mahkemeye başvurursa hakim "hakem" tayin ederek problemi çözmeye çalışır.

Talâk sonrası tarafların hukukunu (iddet ve mehir gibi) düzenleyen ayetler de boşanmanın meşruiyetine işaret etmektedir. Nitekim evlendikten sonra, henüz cinsel birleşme olmadan önce boşanan kadın için iddet gerekmediği bir âyette şöyle belirtilmiştir: *"Ey iman edenler! Mü'min kadınları nikâhlayıp da, henüz cinsel temastan önce onları boşarsanız, onların üzerinde sayacağınız bir iddet yoktur. Onlara hemen teselli hediyesi vererek, güzellikle serbest bırakın."*[71]

Nikâh gerçekleştiği halde, eşler bir araya gelmezden önce evliliğin sona ermesi durumunda, kadının sahip olduğu mali haklar da şöyle belirlenmiştir: *"(Nikâh kıydığınız halde) Kendilerine el sürmediğiniz ve mehirlerini tespit etmediğiniz kadınları ise (onunla uyuşup uzlaşamayacağınız kanaati hâsıl olunca zifaftan önce) boşamanızda (ve karşılıklı anlaşıp ayrılmanızda) sizin için bir sakınca yoktur. Bu durumda onlara (uygun miktar) maddi menfaat sağlayın; zengin olan kendi gücü, darda olan da kendi gücü oranında, ma'ruf (meşru ve örfe uygun) bir şekilde yararlandırsın. (Bu,) iyilik edenler (muhsinler) üzerine (borç olan) bir haktır."*[72]

---

67 en-Nisâ 4/35.

68 Şihabuddin Mahmud b. Abdillah el-Âlûsî, *Rûhu'l-Maânî fi Tefsîri'l-Kur'âni'l-Azîm ve's-Seb'u'l-Mesânî*, thk. Ali Abdu'l-Bârî 'Atıyye (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1415/), 3/26.

69 İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid*, 2/50; Ebu'l-Berekât Ahmed b. Muhammed ed-Derdîr, *eş-Şerhu›l-Kebir alâ Muhtasari'l-Halil*, nşr. Kemaleddin Abdurrahman Kari (Sayda/Lübnan: el-Mektebetü'l-Asriyye, 2006), 2/281, 285; Şirbînî, *Muğnî'l-Muhtâc*, 2/207 vd.; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 6/524 vd.

70 İbn Hanbel, *Müsned*, 1/313.

71 el-Ahzâb 33/49.

72 el-Bakara 2/236.

"Eğer onlara mehir tespit eder de, (sonra) el sürmeden (gerdeğe girmeden) boşarsanız, bu durumda -kendilerinin veya nikâh akdi elinde bulunan (vekil ve vasi olan kimselerin) bağışlaması hariç- tespit ettiğiniz (mehir)in yarısı onlarındır. Sizin (tümünü veya fazlasını) bağışlamanız (ise) takvaya daha yakındır. Aranızdaki (yakınlık ve tanışıklıktan doğan) fazlı (fazladan hakkı ve hatırı) da unutmayın. Şüphesiz Allah, yapmakta olduklarınızı görendir (ve ona göre muamele buyurandır)."[73]

Hukukta ancak meşru işlemlere hukuki sonuç bağlanabilir. Yukarıdaki ayetlerde boşama sonrası iddet ve mehir sorumluluklarından bahsedilmesi aynı zamanda bu iki neticeyi doğuran talâkın meşruiyetine de işaret eder.

Yukarıdaki ayetlere ilave olarak boşamanın zamanı ve boşamadan sonra tarafların sorumluluklarından bahseden Talâk suresinin ilk iki ayeti de boşamanın dinen meşru olduğuna işaret eder. İlgili ayetlerde şöyle buyrulmaktadır: "*Ey Peygamber! Kadınları boşamak istediğinizde, onları iddetleri içinde (âdetten temiz oldukları günlerde) boşayın ve iddeti sayın. Rabbiniz Allah'tan korkun. Apaçık bir hayasızlık yapmaları durumu dışında, onları (iddet süresince) evlerinden çıkarmayın. Kendileri de çıkmasınlar. Bunlar Allah'ın sınırlarıdır... Kim Allah'ın sınırlarını çiğnerse, gerçekte o kendi nefsine zulmetmiş (sayılır). Sen bilemezsin; (ama) olabilir ki Allah, bunun arkasından (farklı) bir iş (durum) çıkarır. (Boşamak istediğiniz hanımlarınızla aranızda bir muhabbet bağı yaratır.). İddet sürelerini doldurduklarında ya onları iyilikte tutun, ya da iyilikle onlardan ayrılın, içinizden adalet sahibi iki kişiyi de şahit tutun…*"[74]

Diğer taraftan talâkın şeklini ve sayısını bildiren ayetler de evliliğin devamını imkansız kılan durumlarda boşamanın uygulanabilecek meşrû bir eylem olduğunu gösteren şer'î delillerdendir. Nitekim ilgili ayetlerde şöyle buyrulmuştur: "*Boşanmış kadınlar (tekrar evlilik kararı almaları için) kendi kendilerine üç 'ay hali ve temizlenme süresi' beklerler. Eğer Allah'a ve ahiret gününe inanıyorlarsa, Allah'ın rahimlerinde yarattığını (hamile olduklarını) saklamaları onlara helâl olmaz. Kocaları, bu süre içinde barışmak isterlerse (kadınlar da rıza gösterirse), onları geri almada (başkalarından) daha çok hak sahibidirler. Kadınların da erkekler üzerinde aynı şekilde (örf ve geleneklere ve hukuki prensiplere uygun) denk (ma'ruf ve meşru) hakları vardır. Sadece erkekler için (aile sorumlulukları ölçüsünde) onlar üzerinde bir derece (tercih payı) bulunmaktadır. Allah Azîz'dir, Hakîm'dir. (Karşılıklı ve geri dönüş imkânlı) Boşanma iki sefer (geçerli)dir. (Sonra eşlerinizi) Ya iyilikle tutmak veya güzellikle bırakmak (gerekir). Onlara (kadınlara mehir olarak) verdiğiniz bir*

[73] el-Bakara 2/237.
[74] et-Talâk 65/1-2.

şeyi geri almanız size helâl değildir; ancak ikisinin (artık geçinme imkânı kalmayıp) Allah'ın sınırlarını ayakta tutamayacaklarından korkmuş olmaları (durumu hariçtir). Eğer (karı-koca her) ikisinin de artık Allah'ın sınırlarını (huzurlu aile hayatını) ayakta tutamayacaklarından korkarsanız, bu durumda (kadının) fidye vermesinde (mehir ve nafaka hakkından vazgeçmesinde) ikisi için de günah yoktur. İşte bunlar, Allah'ın sınırlarıdır; o sınırları aşmayınız. Kim Allah'ın sınırlarını aşarsa, onlar zalimlerin ta kendileridir. Eğer yine onu (kadını üçüncü defa tekrar) boşarsa, (kadın) onun dışında bir başka kocayla nikâhlanmadıkça, artık ona (eş olarak) helâl olmaz. Eğer (bu yeni kocası da) onu boşarsa, onlar (ilk koca ile karısı) Allah'ın sınırlarını ayakta tutacaklarını sanıyorlarsa, tekrar birbirlerine dönmelerinde ikisi için bir günah yoktur. İşte bunlar, Allah'ın sınırlarıdır; bilen bir topluluk için bunları (böyle) açıklayıp (öğütlemektedir)."[75]

Bu ayetler, cahiliye döneminde kadının aleyhine kullanılan boşama işleminin meşruiyet sınırlarını da çizmiştir. Hz. Aişe'den (r.a.) gelen bir rivayette bu durum şöyle ifade edilmiştir: "Erkek hanımını boşamak isteyince hemen boşuyordu. Erkek, yüz ve hatta daha çok kerelerde boşamış olsa, iddeti içerisinde iken, döndüğü takdirde kadın yine de onun hanımı olmaya devam ediyordu. Bu hal şu hadiseye kadar devam etmiştir. Bir adam hanımına: 'Vallahi seni ne tam boşayacağım ne de himayeme alacağım, ebedi şekilde böyle tutacağım!' dedi. Kadın: 'Bu nasıl olur?' deyince, adam; 'Seni boşayacağım, iddetin bitmek üzere iken geri döneceğim. (Bu şekilde tekrar edeceğim) cevabını verdi. Kadın bunun üzerine Hz. Aişe'ye gidip durumu haber verdi. Aişe, Resûlullah gelinceye kadar cevap vermedi. Durumu anlatınca Peygamberimiz (s.a.v.) sükût buyurdular. Derken Bakara 2/229. âyet indirildi. Aişe (r.a.) dedi ki: Bunun üzerine halk (o günden itibaren) talâka (yeniden yönelip) gözden geçirdi, bir kısmı boşadı, bir kısmı boşamadı."[76]

Evliliği sona erdiren boşama eyleminin şahitler huzurunda yapılmasını tavsiye eden ayetler de bu işlemin meşru bir hukuki işlem olduğunu gösterir. İlgili ayette şöyle buyrulmaktadır: "*Sonra (üç iddet bekleme) sürelerine ulaştıkları zaman, artık onları ma'ruf (bilinen güzel bir tarz) üzere ya (yanınızda) tutun, ya da ma'ruf üzere (güzel bir şekilde) onlardan ayrılın. İçinizden adalet sahibi iki kişiyi de şahit tutun…*"[77]

2.1.2. Dolaylı Olarak Talâk Konusunu Anlatan Ayetler

Doğrudan boşama konusunu ele alan ayetler olduğu gibi dolaylı olarak sebep veya sonuç ilişkisi yönüyle boşamanın dinde meşru olduğunu gösteren ayetler de vardır. Yukarıda kavramları izah ederken de değinildiği üzere ilâ, zıhâr, lian/mulâane, iddet, me-

75 el-Bakara 2/228-230.
76 Tirmizi, "Talâk", 16.
77 et-Talâk 65/2.

hir vb. konulardan bahseden ayetler dolaylı olarak boşanmanın meşru olduğunu gösterir. Talâkla alakalı daha başka hükümler de vardır. Talâktan sonra tekrar eşlerin birbirine dönüp dönmemesi için beklenilen süre (iddet) konusuna dikkat etmek bu hükümlerin en başta gelenlerindendir.[78] Ayrıca boşanmış kadınların haklarına dair; mehr-i müeccel,[79] istifade hakkı,[80] mesken hakkı,[81] boşanan kadının evlilik evinde kalması,[82] emzirme hakkı,[83] boşanmış hamile ve emzikli kadının nafakası[84] ve boşanan kadının evlenme hakkı, kendisine baskı uygulanmaması[85] gibi hususlar Kur'ân-ı Kerîm'de açıkça yer alan temel hükümlerdendir. Ancak boşanmanın dayandığı temel dini referansların incelendiği bu tür kısa bir çalışmada bütün bu hususların tek tek alınması konunun boyutlarını aşacağı için şimdilik sadece işaret edilmekle yetinilmiştir.

Mesela yeminli boşama (îlâ) doğrudan olmasa da sonucu boşamaya varan uygulamalardan biridir. Kur'ân-ı Kerîm'de terim anlamında bir defa geçen îlâ,[86] Hz. Peygamber'in eşlerine îlâ yapmasına dair rivayet başta olmak üzere bazı hadislerde de yer almaktadır. İslâm'dan önce Câhiliye Arapları îlâyı zıhâr gibi bir boşama yöntemi olarak uyguluyorlardı. Ancak bu yöntem geniş bir zamana yayıldığı için daha çok kadını baskı altına almak, ona zarar vermek için kullanılıyordu. Koca herhangi bir sebeple eşine kızdığında bir iki yıl veya daha uzun süreyle ona yaklaşmamaya yemin ediyor, süre bitiminde gerektiğinde yeni yeminle süreyi uzatıyordu. Îlânın

---

78 Ebu Bekr Ahmed b. Ali er-Râzî el-Cassâs, *Ahkâmu"l-Kur'ân*, thk. Muhammed Sadık Kamhâvî (Beyrut: İhyâu't-Turâsi'l-Arabî, 1993), 4/378.

79 en-Nisâ 4/20-21. Ebu'l-Kâsım Abdülkerîm b. Hevâzin el-Kuşeyrî, *Letâifü'l-İşârât*, thk. İbrahim Besyûnî (Mısır: el-Hey'etü'l-Mısriyyetü'l-'Âmme, 1983), 1/323; el-Beyzâvî, el-Kâdî Nâsıruddin, *Envâru"t-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl* (İstanbul: Dersaadet, ts.), 2/66; Seyyid Kutup, *Fî Zilâli'l-Kur'ân*, 2/76.

80 el-Bakara 2/241-242.

81 et-Talâk 65/1. el-Beğavî, *Meâlimu't-Tenzîl*, 8/150; Hâzin, *Lübâbü't-Te'vîl*, 6/118.

82 et-Talâk 65/1. Seyyid Kutup, *Fî Zilâli'l-Kur'ân*, 6/3605.

83 el-Bakara 2/233. Ebu Abdillah Muhammed ibn Ahmed el-Kurtûbî, *el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'ân*, thk. Abdullah b. Abdilmuhsin et-Türkî (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2006), 3/160; eş-Şevkânî, *Fethu'l-Kadîr*, 1/332.

84 et-Talâk 65/6-7. Hâzin, *Lübâbü't-Te'vîl*, 6/120; Ebû Muhammed Abdulhak İbn 'Atıyye, *el-Muharraru'l-Vecîz fi Tefsîri'l-Kitabi'l-Azîz*, thk. Abdusselam Abduşşâfî (Beyrut: Dârû'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2001), 6/373. Ayrıca bk. Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*, thk. Abdullah b. Abdilmuhsin (Kahire: Dâru Hicr, 2001), 23/462; Kurtubî, *el-Câmiu li Ehkâmi'l-Kur'ân*, 18/169; Muhammed b. Yusuf b. Ali Ebû Hayyan el-Endelusî, *el-Bahru'l-Muhît fi't-Tefsîr*, thk. Sıdkî Muhammed Cemîl (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1420/1999), 10/205; Muhammed el-İmâdî Ebu's-Suûd, *İrşâdû Akli's-Selîm ilâ Mezâyâ'l-Kur'âni'l- Kerîm*, thk. Abdulkadir Ahmed Ata (Beyrut: Dâru'l-İhyâ, 1994), 8/263.

85 el-Bakara 2/231-232. İbn Hatim, *Tefsîr*, 2/425; et-Taberî, *Câmiu'l-Beyân*, 4/191; İbn Kesîr, *Tefsîru'l-Kurâni'l-'Azîm*, 1/415.

86 el-Bakara 2/226-227.

sonuna kadar evlilik akdi devam ettiğinden kadın yeni bir evlilik yapma imkânı bulamıyordu. İslâmiyet, eşler arasında meydana gelen anlaşmazlıkların cinsel açıdan diğerini terk boyutuna varması halinde bu davranışın özellikle kadını mağdur etmemesi için belirli bir sınır getirmiştir. Eşlerin birlikte yaşayıp yaşamayacaklarına karar verebilmeleri amacıyla yeterli bir deneme süresi olan dört aylık bir zaman içinde dönüş olmaması ayrılık konusunda bir kararlılığa işaret ettiğinden sürenin bitiminde evliliğe son verilerek eşin serbest bırakılması sağlanmıştır. Bu bakımdan îlânın çağdaş hukukta boşanma sebebi sayılan terkle benzerlik göstermektedir.

Îlâ ile ilgili bir ayette şöyle buyrulmuştur: **"***Kadınlarından uzaklaşmaya (ve onları boşamaya) yemin edenler için dört ay bekleme süresi vardır. Eğer (bu süre içinde pişman olup eşlerine) dönerlerse, (nikâhları yenilenmiş olacaktır;) şüphesiz Allah, Bağışlayandır, Esirgeyendir. (Yok) Eğer boşamada kararlı davranırlarsa (ve artık birlikte yaşama istekleri ve sevgileri hiç kalmamışsa, hâkim tarafından boşanırlar). Şüphesiz Allah, işitendir, bilendir."*[87] Bu konuda Hz. Aişe (r.a.) de şöyle demiştir: "*Hz. Peygamber (a.s.) hanımlarına yaklaşmamaya yemin etti (îlâ kararı verdi) ve (bal yemeyi de kendi kendine) haram etti. Böylece helal olan bir şeyi kendisine haram kılmıştı. Sonra kefâret karşılığında yeminini bozdu*."[88] Bu rivayet ve bu olayın ayrıntılarıyla ilgili hadisler[89] îlânın dolayısıyla boşamanın meşruluğunun diğer delilleridir.

Boşanmanın meşrû' olduğunu gösteren delillerden biri de eşlerin karşılıklı lanetleşerek (mulâane) boşanmasıdır. Eşine zina isnat edip, bunu dört şahitle ispat edemeyen kocanın, onu hâkim huzurunda yemine çağırması üzerine, karşılıklı yeminleşme sonunda da evlilik sona erebilir. Buna "karşılıklı lânetleşme" anlamında liân veya mulâane denir.[90] Konuyla ilgili ayetler[91] ve olayın ayrıntısını veren rivayetler[92] de evliliğin sürdürülemeyeceği zarûrî durumlarda boşamanın meşrû olduğunu gösteren delillerdendir.

Kur'an-ı Kerîm'de boşanma sonrası bekleme süresi (iddet) ile ilgili âyetler de evliliği sona erdiren düzenlemelerin bir uzantısıdır. Bu bekleme süresi de boşanan kadının durumuna göre değişmektedir. Boşanmış olan kadınlar üç kurû' (üç hayız ve temizlenme) süresince beklerler.[93] Kocası ölen kadın dört ay on gün bekler.[94] Henüz

87 el-Bakara 2/226-227.
88 Tirmizî, "Ṭalâḳ", 21; İbn Mâce, "Ṭalâḳ", 28.
89 Buhârî, "Nikâḥ", 91, 92, "Ṭalâḳ", 21; Nesâî, "Ṭalâḳ", 32.
90 Mehmet Akif Aydın, "Liân", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2003), 27/172-173.
91 en-Nûr 24/6-9.
92 Buhârî, "Talâk", 28, "Şehâdât", 21, "Tefsir", Nur 3; Ebu Dâvud, "Talâk", 27; Tirmizî, "Tefsîr", Nur, (3178).
93 el-Bakara 2/228.
94 el-Bakara 2/234.

adet görmeyen küçüklerle, menopoza giren kadınlar üç ay süreyle beklerler.[95] Evlilik hangi şekilde sona ererse ersin gebe olan kadın doğuma kadar bekler.[96] Cinsel temas olmadan gerçekleşen boşanmada iddet beklemeye gerek yoktur.[97] Boşanan bir kadın normal olarak üç temizlik süresi geçmeden evlenemez. Ancak kadın cinsel temastan önce boşanmışsa, iddet gerekmez ve beklemeden evlenebilir.[98] Gerek boşanma sonrası beklenecek süreyi bildiren bu ayetler, gerekse iddet konusundaki hadisler[99] de bir sonuç olarak boşanmanın meşru olduğunu gösteren delillerdendir.

2.2. Talâk/Boşanma Konusunda Sünnetten Deliller

İslam'ın ikinci kaynağı olan hadisler ve Peygamberimizin (s.a.v.) uygulamaları olan sünnet Kur›ân-ı Kerîm'deki bazı ayetlerin daha iyi anlaşılmasında bize yol gösterir. Bu nedenle Kur›ân-ı Kerîm'deki ayetlerin anlaşılmasında en iyi ikinci kaynak Hz. Peygamberin hadisleri ve sünnetidir.100 Sünnet, İslam'da teşrî' kaynaklarından biri olduğu gibi, Kur'an tefsirinin de ana kaynaklarından biridir. Çünkü Peygamber (s.a.v.) Kur'an'ı tebliğ etmekle görevli[101] olduğu gibi, onu tefsir etmek ve açıklamakla da görevliydi.[102] Hz. Peygamber kendi hevasından konuşmaz, onun konuştukları vahiyden ibarettir.[103] Peygamberimiz (s.a.v.) bize neyi getirdiyse onu alıp yasakladıklarından da kaçınmamız gerekir.[104] Kur'ân'a göre Hz. Peygambere tam bir itaat ve teslimiyet gerekirken[105] onun emrine aykırı hareket edenler korkunç akıbete karşı şiddetle uyarılmaktadırlar.[106] O bizim için en güzel örnek ve model olarak takdim edildiği için onun emir ve görüşlerine aykırı tercih hakkımız da olamaz.[107]

Bunu yanında bizzat Resulullah, sünnetinin önemini ve bağlayıcılığını bildirmiş, "*Bana Kur'an ve onun bir misli daha verilmiştir.*"[108] buyurmuştur. Hz. Âişe (r.a.) ise kendisi-

95 et-Talâk 65/4.
96 et-Talâk 65/4.
97 el-Ahzâb 33/49.
98 H. İbrahim Acar, "İddet", *TDV İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 21/466-471.
99 Buhari, "Talâk", 39, "Tefsir", "Talâk", 2; Müslim, "Talâk", 57; Muvatta, "Talâk", 83; Tirmizi, "Talâk", 17; Nesai, "Talâk", 56.
100 M. Abdülazîm ez- Zürkânî, *Kur'ân İlimleri Menâhilu'l-İrfân Tercümesi*, I-II, trc.: Halil Aldemir-Ramazan Şahan (İstanbul: Beka Yayıncılık, 2015), 2/29-30; Abdülkerim Zeydan "*el-Vecîz fi Usûli'l-Fıkh*, 177 vd.
101 el-Mâide 5/67; el-A'raf 7/61-62, 67-68, 79.
102 İbrahim 14/4; en-Nahl 16/44,64,89.
103 en-Necm 53/3-4.
104 el-Haşir 59/7.
105 en-Nisâ 4/59, 65, 69, 80.
106 en-Nûr 24/63.
107 el-Ahzâb 33/21, 36.
108 Ebu Davud, "Sünnet", 6, "İmare", 33; Tirmizi, "İlim", 10.

ne sorulan bir soru üzerine "Resulullah'ın ahlakının Kur'an'dan ibaret olduğunu"[109] bildirmiştir. Bütün bunlar Peygamberimizin (s.a.v.) dindeki yerini ve onun sünnetinin; söz, amel ve davranışlarının Kur'an'ı nasıl tefsir ettiğini göstermesi bakımından önemlidir.

Hz. Peygamber'den boşanma ile ilgili pek çok hadis nakledilmiştir. Bir bölümü uygulama niteliğinde olan bu hadislerden bazıları aşağıda verilecektir. Hz. Ömer'in oğlu Abdullah, Rasûlullah'ın (s.a.s.) şöyle buyurduğunu nakletmiştir: "Allah'a göre helâlin en sevimsizi boşanmadır."[110] Bu hadis helal şeylerin içinde, Allah nezdinde sevimsiz olanları bulunduğunu ve bunlardan en sevimsizinin de eşinden boşanmak olduğunu gösterir. Bu üslup, onun sevapsız bir tasarruf olduğunu belirtmek için kullanılmıştır.[111] Sonuç olarak bu hadis, geçinme imkânı ve umudu bulunduğu sürece eşlerin boşanmaktan kaçınmaları gerektiğine işaret etmektedir. Boşanmadaki çirkinlik, önemli bir neden olmaksızın kocasından ayrılmak isteyen kadını da kapsar. Hadiste şöyle buyurulmuştur: "Önemli bir neden (zaruret) olmaksızın kocasından ayrılmak isteyen bir kadına cennet kokusu haram olur."[112]

İslâm'a uygun bir boşamanın şekli, Allah'ın elçisi tarafından şöyle belirlenmiştir. Abdullah b. Ömer eşini hayızlı günlerinde boşamıştı. Hz. Ömer durumu Hz. Peygamber'e iletince Rasûlullah (s.a.s.) şöyle buyurmuştur: "Oğluna emret, karısına dönsün, sonra temizlenip hayız görünceye, sonra yeniden temizleninceye kadar onu bıraksın. Bundan sonra isterse onu nikâhı altında tutar, dilerse cinsel temasta bulunmaksızın boşar. İşte yüce Allah'ın kadınların, kendisi içinde boşanmasını emrettiği iddet[113] budur." Müslim'in bir rivayeti ise şöyledir: "Ona emret de karısına dönsün, sonra onu temiz iken veya gebe iken boşasın."[114]

Hz. Peygamber'in bizzat kendisi, eşi Hafsa'yı (ö. 41) boşamış, ancak yeniden ona dönmüştür.[115] Ayrıca bazı sahabîlerinin aile içi problemleri anlatması üzerine eşlerini boşamalarını tavsiye etmiş, bazılarının da eşlerini boşamalarına ses çıkarmamış, onaylamıştır.

---

109 Müslim, "Müsâfirîn", 139.

110 Ebû Dâvud, "Talâk", 3; İbn Mâce, "Talâk", 1.

111 İbn Hacer el-Askalânî, *Bülûğu'l-Merâm, Tercüme ve Şerhi Selamet Yolları*, Terc. Ahmed Davudoğlu (İstanbul: Sönmez Neşriyat, 1967), 3/361, 362.

112 Ebû Dâvud, "Talâk", 3; İbn Mâce, "Talâk", 1.

113 et-Talâk 65/1. ayette emredilen duruma işaret edilmiştir.

114 Buhari "Talâk", 1-3, 44, 45, "Tefsîrû Sure" 65/1, "Ahkâm", 13; Müslim, "Talâk", 1-5; Ebû Dâvud, "Talâk", 4; Nesâî, "Talâk", 1, 3, 5, 19; İbn Mâce, "Talâk", 1-3.

115 Ebû Dâvud, "Talâk", 38; Nesâî, "Talâk", 86; İbn Mâce, "Talâk", 1; Dârimî, "Talâk", 2; Ahmed. b. Hanbel, *Müsned*, 3/478; Ebûbekr Muhammed b. İbrahim İbnu'l-Münzir en-Nîsâbûrî, *Evsetu mine's-Süneni ve'l-İcmâi ve'l-İhtilâfi*, thk. Eymen es-Seyyid Abdulfettah (Feyyûm: Dâru'l-Felâh, 1431/2010), 9/130.

2.3. Talâkın Meşruiyetine Dair İcmâ Delili ve Aklî Delil

Gereken durumlarda eşlerin boşanmasının caiz oluşu üzerinde bilginler arasında görüş birliği vardır.[116] Talâkın şekli, sayısı, zifaf öncesi ve sonrasındaki boşamaların meydana getirdiği hükümler, eşlerin boşamadan sonra birbirine karşı takınacağı tavır, görev ve sorumluluklarına dair bir çok konuda da alimler icmâ etmişlerdir.[117] İbn Hazm da yazmış olduğu "*Merâtibu'l-İcmâ*" adlı eserinde talâk konusunda alimlerin ittifak ettiğini belirtip ancak kimlerin hangi şartlarda yapacağı boşamanın geçerli olup olmadığını şartlarıyla beraber zikreder.[118]

Akıl da gerekli durumlarda boşamanın meşrû' olmasını gerektirir. Çünkü birbirinden nefret eden, kin ve intikam duyguları taşıyan ve şiddetli geçimsizlik yüzünden evi cehenneme çeviren eşlerin bir çatı altında ömür boyu birlikte hayat sürmesini istemek akılla bağdaşmaz. Bunda toplum için bir yarar da bulunmaz. Böyle bir evliliğe son verilmesi eşlerin de yararına olur. Çünkü özellikle dini yaşantısı zarar görmekte olan eşin böyle bir evlilikten kurtulma hakkı vardır.

3. Talâkın Meşruiyetinin Hikmeti

Talâk esasında çok da hoş karşılanmayan bir durum olsa da evliliğin maksadına uygun yürümediği ve çaresiz kalınan durumlarda başvurulan bir yöntem olduğu, bunun da bir takım psikolojik ve sosyolojik fayda ve hikmetlerinin olduğu aşikardır.

Bilindiği gibi nikâh ve evlilik insanoğluna sunulan büyük bir nimettir,[119] birçok faydaları ve güzellikleri vardır. İnsan neslinin güzel ve sağlam bir şekilde devam etmesi, toplumdaki ahlaki erdemlerin yerleşip yayılması evlilik ve hayatına bağlıdır. Dolayısıyla bu nimeti güzelce korumak gerekir. Toplumdaki boşanma olaylarının çoğalması ailelerin huzur ve saadetini tehdit edip toplumsal birçok menfaati zedelediği gibi ahlâkî ve sosyolojik birçok sakıncaları da mevcuttur. Durum böyle olmakla beraber bazen eşler arasında öyle üzücü bir durum meydana gelir ki o durumda boşanmaktan başka çare kalmaz, bu sefer boşanma âdeta bir aileyi çok büyük felâketlerden kurtarır, eşlerden her birine yeni bir hayat tarzı sunar.

Fıkıh kitaplarının en önemlilerinden biri olan Serahsî'nin *el-Mebsût* adlı eserinde şöyle denilmiştir: "Nikâh, hadd-i zâtında bir nimettir,[120] zarûrî bir duruma dayanmayan

---

116 Ebûbekr Muhammed b. İbrahim İbnu'l-Münzir en-Neysâbûrî, *el-İcmâ'*, thk. Ebû Abdilalâ Halid b. Muhammed b. Osman (Kahire: Dâru'l-Âsâr, 1425/2004), 94 vd.

117 İbnu'l-Münzir, *el-İcmâ'*, 94-96; Ali b. Muhammed b. Abdilmelik İbnu'l-Kattân el-Fâsî, *el-İknâ' fi Mesâili'l-İcmâ'*, thk. Hasan Fevzî es-Saîdî (yy.: el-Fârûku'l-Hadîse, 1424/2004), 2/31-32.

118 Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Saîd İbn Hazm, *Merâtibu'l-İcmâ fi'l-'İbâdâti ve'l-Muâmelâti ve'l-İ'tikâdât* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.), 71.

119 bk. er-Ra'd 13/38; en-Nahl 16/73; el-Furkan 25/74; er-Rûm 30/21; eş-Şûrâ 42/11.

120 es-Serahsî, *el-Mebsût*, 5/49.

talâklar ise ahmaklık ve akıl kıtlığından kaynaklanan bir olay olup nimete nankörlük sayılır. Fakat nikâhın bir nimet olması eşlerin güzelce birlikteliği, huzur ve sükun içinde yaşamaları, ahlaken birbiriyle uyum sağlamaları durumunda gerçekleşir. Aksi takdirde nikâhın devamı sürekli bir çekişmeye sebep olur. Dolayısıyla bu gibi durumlarda nikah bağından kurtulmak için talâk mübah kılınmıştır."[121]

Gerçekten de böyle bir durumda talâktan daha normal ve doğal bir şey olamaz. Sürekli kavga, gürültü ve çekişme ile geçen bir hayatın ne değeri kalır ki, bunun devamı da bir nimet olsun! Sonuç olarak boşanma, zorunlu durumlarda birtakım fayda ve güzellikleri içermiş olsa da bir zaruret bulunmadığı takdirde asla doğru bir iş, güzel bir karar ve uygulama olamaz. İbn Âbidin'in (ö. 1252/1836) *Minhatü'l-Hâlık* adlı eserinde belirttiği gibi Peygamberimiz (s.a.v.) ve sahâbe-i kirâmın gerçekleştirmiş oldukları boşamalar da[122] mutlaka dini açıdan geçerli sayılan bir sebebe, bir hikmet ve maslahata dayanmaktadır. Yoksa hiçbiri boşu boşuna, sebepsiz yere gerçekleşmemiştir.[123] Artık Peygamberimizin (s.a.v.) ahlakına ve sünnetine uymaları gereken müminlerin de dini bir sebebe dayanmaksızın boşanmaya kalkışmaları elbette hoş görülemez ve güzel bir davranış olamaz.[124]

4. Talâkın Meşru Olmadığı Durumlar

Daha önceki bölümlerde de değinildiği gibi boşanma ancak evliliğin devamını imkansız kılan zorunlu durumlarda dinen câiz ve meşru görülmüştür. Yoksa sebepsiz yere talâk dinen câiz değildir, haramdır. Zarurî bir durum gerçekleşmediği takdirde eşler arasındaki evlilik bağının korunması hususunda birçok dini emir ve tavsiyeyle birlikte boşanmadan kaçınılması hususunda pek çok ilahî ikaz ve uyarı vardır. Nitekim "*Onlarla güzellikle ve iyilikle geçinin. (Kadınlarla güzel geçinin, kusurlarını hoş görün ve onlara eziyet ve hakaret etmeyin) …*"[125] ayetinin gereğince eşler birbirine güzelce davranacak; söz, fiil, tavır ve davranışlarında birbirlerine nezâket ve iyilikle muamele edeceklerdir. Dini açıdan böyle davranmak zorundadırlar.

Peygamberimize (s.a.v.) "Mü'minlerin iman yönüyle en mükemmeli kimdir?" diye sorulunca "Ahlakî açıdan ailesine en güzel davrananlardır."[126] diye cevap ver-

---

121 es-Serahsî, *el-Mebsût*, 6/2-3.

122 Zeynüddîn b. İbrâhîm b. Muhammed İbn Nüceym el-Mısrî, *el-Bahrü'r-Râ'ik Şerhu Kenzü'd-Dekâ'ik*, thk. Zekeriyya Ümeyrât (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1418/1997), 3/253-254.

123 Muhammed Emin İbn Âbidîn, *Minhatü'l-hâlik* (el-Bahrü'r-râik ile birlikte), thk. Zekeriyya Ümeyrât (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1418/1997), 3/255.

124 Ömer Nasuhî Bilmen, "Müslümanlık'ta İftirâk-ı Zevceyn", *Sebîlürreşâd* 23/13 (Aralık 1923), 103-106.

125 en-Nisâ 4/19.

126 Buhârî, "Menâkıb", 23, "Fezâilü Ashâbi'n–Nebî", 27, "Edeb", 38–39; Müslim, "Fezâil", 68.

mişlerdir. Yine başka bir hadis-i şerifte de "Sizin en hayırlınız ailesine hayırlı olandır. Ben de aileme karşı sizin en hayırlınızım."[127] buyrulmuştur. Bir başka hadiste de "Mü'minlerin iman bakımından en mükemmeli, huyu en iyi olanıdır. Hayırlınız, kadınlarına karşı hayırlı olanlardır."[128] buyrulmuştur.

Herhangi bir zarûrî durum olmadıkça talâk, mübah olmaz.[129] Nitekim Peygamberimiz (s.a.v.) bir hadiste "Sırf zevk için sık sık kadın değiştiren erkeklerle, sık sık koca değiştiren kadınlara Allah lanet etsin."[130] buyurmuştur. Ayrıca "Önemli bir neden olmaksızın, kocasından ayrılmak isteyen kadına cennet kokusu haramdır."[131] ve "Kim, bir kadını kocasının aleyhine kışkırtırsa bizden değildir."[132] şeklinde uyarı ve tehditlerde bulunmuştur.

İhtiyaç hasıl olmaksızın gerçekleşen talâk ile nikâhtan beklenilen faydalar hasıl olmaz, yok olup gider. Eşlere, çocuklara ve diğer aile büyüklerine yönelik boşu boşuna eziyet ve işkence olur. İşte bu yönüyle sebepsiz talâk sakıncalıdır. Dolayısıyla bir kadın eşinin meşru isteklerine itaat eder, insanlık gereği kendisinden meydana gelen serkeşlik ve başkaldırıyı, hoşa gitmeyen davranışlarını terk ederse artık öyle bir eşi boşamak vicdana sığmaz, insafla bağdaşmaz ve dinî açıdan da meşrû görülemez. Nitekim âyet-i kerîmede "*Eşleriniz size itaat ederlerse artık onlardan ayrılmak için başka bir yol aramayınız.*"[133] buyurulmuştur.

Boşamanın en önemli gerekçesi anlaşamamazlıktır. Eşler arasında problem çıktığı zaman çeşitli vesilelerle aralarının düzeltilmesi tavsiye edilmiştir. Erkeğin serkeşlik ettiği durumda yine öncelikle aralarının düzeltilmesi ve barış yolu tavsiye edilmiştir.[134] Nitekim kadının serkeşliği söz konusu olduğu zaman çeşitli tedbirlerle ıslah edilmesi emredilen ayetin sonunda "… *Eğer size itaat ederlerse onların aleyhine başka bir yol aramayın*"[135] ayetiyle evlilik hayatının sürdürülmesi istenmiştir.

İslam alimleri de talâkı dini hükmü bakımından vacip, haram, mekruh, mendup ve caiz kısımlarına ayırmışlardır. Buna göre bir kimse evlilik hukukunu ve evliliğin gerektirdiği sorumlulukları yerine getirmekten aciz olursa boşanmak va-

127 İbn Mâce, "Nikâh", 50; "Tirmîzî", "Menâkıb", 137.
128 Tirmizî, "Radâ'", 11. Ayrıca bk. Ebû Dâvûd, "Sünne", 15; İbni Mâce, "Nikâh", 50.
129 Serahsî, *el-Mebsût*, 6/2-3.
130 Kâmil Mirâs, *Tecrîd-i Sarîh Tercecemesi*. 7. baskı, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1983), 11/331.
131 Ebû Dâvud, "Talâk", 3; İbn Mâce, "Talâk", 1.
132 Ahmed b. Hanbel, 2/397.
133 en-Nisâ 4/34.
134 en-Nisâ 4/128.
135 en-Nisâ 4/34.

cip olur. Boşanmak haram bir işleme, kadına zulüm ve şiddet, baskı ve adaletsizlik yapmaya yol açacaksa haram; sebepsiz ve haksız yere yapılırsa mekruh, kadının ahlaksızlık yapması veya kocasından nefret etmesi gibi sebeplerle evli kalmanın faydasız hale gelip evliliğin maksatlarının gerçekleşmemesi gibi durumlarda ise mendup olur.[136]

Bu konuda yapılan şu yorum meselenin özeti mahiyetindedir: "İslâm hukukunda boşama tek şekilde olmadığı gibi, bir anda olup biten ya da yaygın ifadesiyle erkeğin bir tek cümlesi ile gerçekleşen bir mesele de değildir. Her şeyden önce Kur'ân ve sünnetin boşamayı özellikle meşru bir sebebe dayanmayan boşamayı teşvik etmemesi ve bu tasarrufun Allah'ın en sevmediği helal olarak nitelenmesi, sorumluluk sahibi Müslümanın vicdanında ahlaki bir müeyyide olarak yer etmiştir. Ancak şartlar gereği bir şekilde boşanma şartları oluşmuşsa bunu gerçekleştirmek de bazı şartlara ve belli bir prosedüre bağlanmıştır."[137]

Sonuç

İslam dini, evliliği karşılıklı rızaya dayalı bir akit olarak kabul etmekle birlikte, evliliğin sürdürülemez hale geldiği durumlarda boşanmayı da meşru bir hak olarak tanımaktadır. Kur'an-ı Kerim ve hadisler ışığında değerlendirildiğinde, boşanmanın ancak zaruret halinde ve son çare olarak başvurulması gereken bir çözüm olduğu açıkça görülmektedir. Zira aile kurumunun korunması İslam toplum yapısının temel taşlarından biridir.

Boşanma nedenleri arasında eşler arası geçimsizlik, sadakatsizlik, şiddet, ekonomik yükümlülüklerin ihlali, cinsel hakların yerine getirilmemesi ve dinden uzaklaşma gibi durumlar, İslam kaynaklarında çeşitli şekillerde ele alınmıştır. Bu nedenlerin bir kısmı doğrudan naslarla (ayet ve sahih hadislerle), bir kısmı ise İslam hukukçularının içtihatlarıyla şekillenmiştir.

Sonuç olarak, İslam'da boşanma, bireylerin mağduriyetini önlemeye ve toplumsal huzuru korumaya yönelik bir çıkış kapısıdır. Ancak bu kapının keyfi değil, dikkatli, adil ve ahlaki sorumluluk bilinciyle kullanılmasının altı çizilmiştir. Bu yönüyle İslam hem bireylerin haklarını gözetmekte hem de toplumun genel menfaatini sağlamayı hedeflemektedir.

---

136 İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 8/235; Buhûtî, Mansûr b. Yûnus b. Salâhiddîn, *Keşşâfu'l-Kınâ' 'an Metni'l-İknâ'* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1982), 5/232-233; Cezîrî, Abdurrahman, *el-Fıkhu ale'l-Mezâhibi'l-Erba'a* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1424/2003), 4/166-167.

137 Abdullah Kahraman, "İslâm Hukukuna Göre Boşanma Prosedürü ve Ahlakı", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, Aralık 2022; (40), 63.

Kaynakça

Abdülbâkî, Muhammed Fuad. *el-Muʿcemu'l-Müfehres li Elfâzi'l-Kur'âni'l-Kerîm.* Beyrut: Dâru'l-Ma'rife, 1414/1994.

Acar, H. İbrahim. "İddet". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 21/466-471. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.

Acar, H. İbrahim. "Talâk" *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 39/496-500. İstanbul: TDV Yayınları, 2010.

Âlûsî, Şihabuddin Mahmud b. Abdillah. *Rûhu'l-Maânî fî Tefsîri'l-Kur'âni'l-Azîm ve's-Seb'u'l-Mesânî*. thk. Ali Abdu'l-Bârî 'Atıyye. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1415/1995.

Atar, Fahrettin. "Nikâh". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 33/112-117. İstanbul: TDV Yayınları, 2007.

Atar, Fahrettin. "Muhâlea". *TDV İslâm Ansiklopedisi*. 30/397-401. Ankara: TDV Yayınları, 2020.

Aydın, Mehmed Akif. "Liân". *TDV İslâm Ansiklopedisi.* 27/172-173. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2003.

Bakkaloğlu, Abdussamet. "Tefvîz". *TDV İslâm Ansiklopedisi.* 40/310-311. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2011.

Beğavî, Ebû Muhammed Muhyissünne el-Hüseyn b. Mes'ûd b. Muhammed el-Ferrâ'. *Meâlimu't-Tenzîl fî Tefsîri'l-Kur'ân/Tefsîru'l-Beğavî*, thk. Muhammed Abdullah en-Nemr. Rıyad: Dâru Tayyibe, 1417/1997.

Beyzâvî, el-Kâdî Nâsıruddin. *Envâru"t-Tenzîl ve Esrâru't-Te'vîl*. İstanbul: Dersaadet, ts.

Bilmen, Ömer Nasuhî. "Müslümanlık'ta İftirâk-ı Zevceyn". *Sebîlürreşâd* 23/13 (Aralık 1923), 103-106.

Buharî, Ebu Abdillah Muhammed b. İsmail b. İbrahim el-Muğire. *Sahihu'l-Buharî*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1998.

Buhûtî, Mansûr b. Yûnus b. Salâhiddîn. *Keşşâfu'l-Kınâ' 'an Metni'l-İknâ'*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1982.

Cassâs, Ebu Bekr Ahmed b. Ali er-Râzî. *Ahkâmu"l-Kur'ân*. thk.: Muhammed Sadık Kamhâvî. Beyrut: İhyâu't-Turâsi'l-Arabî, 1993.

Cezîrî, Abdurrahman. *el-Fıkhu ale'l-Mezâhibi'l-Erba'a.* Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1424/2003.

Cin, Halil-Akgündüz, Ahmed. *Türk Hukuk Tarihi*, (Konya: Selçu Üniversitesi Yayınları, 1989).

Cürcânî, Ali b. Muhammed b. Ali ez-Zeyn eş-Şerîf. *et-Ta'rîfât*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1403/1983.

Darimî, Ebu Abdillah Abdurrahman. *Sünenü'd-Darimî*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.

Derdîr, Ebu'l-Berekât Ahmed b. Muhammed. *eş-Şerhu'l-Kebir alâ Muhtasari'l-Halil*. nşr. Kemaleddin Abdurrahman Kari. Sayda/Lübnan: el-Mektebetü'l-Asriyye, 2006.

Desûkî, Şemseddin Muhammed. *Hâşiyetu'd-Desuki alâ Şerhi'l-Kebir li Ebi'l-Berekât Seyyid Ahmed ed-Derdîr*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.

Döndüren, Hamdi, *Delilleriyle Aile İlmihali*. İstanbul: Erkam Yayınları, 2021.

Döndüren, Hamdi, "Îlâ". *TDV İslâm Ansiklopedisi.* 22/61-62. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2000.

Dönmez, İbrahim Kafi. "Müt'a". *TDV İslâm Ansiklopedisi.* 32/174-180. İstanbul: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2006.

Ebû Dâvûd, Süleyman b. el-Eş'as es-Sicistânî. *Sünenü Ebi Davud*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1982.

Ebû Hayyan, Muhammed b. Yusuf b. Ali el-Endelusî. *el-Bahru'l-Muhît fi't-Tefsîr*. thk. Sıdkî Muhammed Cemîl. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1420/1999.

Ebu's-Suûd, Muhammed el-İmâdî. *İrşâdû Akli's-Selîm ilâ Mezâyâ'l-Kur'âni'l- Kerîm*. thk. Abdulkadir Ahmed Ata. Beyrut: Dâru'l-İhyâ, 1994.

Feyyûmî, Ahmed b. Muhammed b. Ali. *el-Misbâhu'l-Münîr fi Garîbi'ş-Şerhi'l-Kebîr*. Beyrut: el-Mektebetü'l-İlmiyye, t.y.

Fîruzâbâdî, Mecduddin Ebû Tahir Muhammed b. Yakûb. *Besâiru Zevi't-Temyîz fi Letâifi'l-Kitabi'l-'Azîz*. thk. Muhammed Ali en-Neccâr. Kahire: Lecnetü İhyai't-Turasi'l-İslamî, 1416/1996.

Hâzin, Ebü'l-Hasen Alâüddîn Alî b. Muhammed b. İbrâhîm, *Lübâbü't-Teʾvîl fi Meʿâni't-Tenzîl"*. thk. Muhammed Ali Şahin. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1415/1995.

Herevî, Nuruddin Ebû'l-Hasen Ali b. Sultan Muhammed. *Fethu Bâbi'l-'İnâye bi Şerhi'n-Nükâye*. thk. Muhammed Nizar Temîm-Heysem Nizar Temîm. Beyrut: Dâru'l-Erkam, 1418/1997.

Heyet, *el-Mevsûatu'l-Fıkhiyyetü'l-Küveytiyye*. Kuveyt: Vizâratu'l-Evkâf ve'ş-Şuûni'l-İslâmiyye, 1427/2006.

Heysemî, Ebû'l-Hasen Nureddin Ali b. Ebîbekr b. Süleyman. *Mecmaʿu'z-Zevâid ve Menbe'u'l-Fevâid*. thk. Hisamuddin el-Kudsî. Kahire: Mektebetü'l-Kudsî, 1414/1994.

İbn 'Atıyye, Ebû Muhammed Abdulhak. *el-Muharraru'l-Vecîz fi Tefsîri'l-Kitabi'l-Azîz*. thk.: Abdusselam Abduşşâfî. Beyrut: Dârû'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2001.

İbn Abbâd, Sâhib. *el-Muhît fi'l-Lüga*. thk. Muhammed Hüseyin Âlu Yâsîn. Beyrut: Âlemu'l-Kütüb, 1414/1994.

İbn Âbidin, Muhammed b. Ali b. Muhammed Abdurrahman. *ed-Dürru'l-Muhtar Şerhu Tenvîri'l-Ebsâr ve Câmiu'l-Bihâr*. thk. Abdulmun'im Halil İbrahim. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1423/2002.

İbn Âbidin, Muhammed b. Ali b. Muhammed Abdurrahman. *Minhatü'l-Hâlik* (el-Bahrü'r-Râik ile birlikte). thk. Zekeriyya Ümeyrât. (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1418/1997).

İbn Âbidin, Muhammed b. Ali b. Muhammed Abdurrahman. *Reddü'l-Muhtâr ale'd-Durri'l-Muhtâr*. Kahire: el-Meymeniyye, 1890.

İbn Aşûr, Muhammed et-Tâhir. *Tefsiru't -Tahrîr ve't-Tenvîr*. Tunus: ed-Dâru't-Tûnûsiyye, 1984.

İbn Fâris, Ahmed. *Mu'cemu Mekâyisu'l-lüga*. thk. Abdusselam Muhammed Harun. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1399/1979.

İbn Hacer el-Askalânî, *Bülûğu'l-Merâm, Tercüme ve Şerhi Selamet Yolları*. Terc. Ahmed Davudoğlu. İstanbul: Sönmez Neşriyat, 1967.

İbn Hacer el-Askalânî, *Fethu'l-Bârî bi Şerhi Sahîhî'l-Buharî*. thk.: Muhibbuddin el-Hatib ve Diğerleri. Kahire: el-Mektebetü's-Selefiyye, 1987.

İbn Hazm, Ebû Muhammed Ali b. Ahmed b. Saîd. *Merâtibu'l-İcmâ fi'l-'İbâdâti ve'l-Muâmelâti ve'l-İ'tikâdât*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.

İbn Kayyim el-Cevziyye. *Zâdu'l-Meâd fi Hedyi Hayri'l-İbâd*. thk. Şuayb el-Arnavut. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1417/1996.

İbn Kesîr, Ebu'l-Fida İsmail ibn Ömer. *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Azîm*. thk. Samî b. Muhammed es-Sellâme. Rıyad: Dâru Tayyibbe, 1997.

İbn Kudâme, Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullah b. Ahmed. *el-Muğnî*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994.

İbn Mâce, Ebu Abdillah Muhammed ibn Yezid el-Kazvinî. *Sünenü İbni Mâce*. İstanbul: Çağrı yayınları, 1992.

İbn Manzûr, Muhammed b. Mukrim b. Ali Cemaluddin. *Lisânu'l-Arab*. Beyrut: Dâru Sâdır, 1414/1994.

İbn Nüceym, Zeynüddîn b. İbrâhîm b. Muhammed el-Mısrî. *el-Bahrü'r-Râ'ik Şerhu* Kenzü'd-Dekâ'ik. thk. Zekeriyya Ümeyrât. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1418/1997.

İbn Rüşd, Ebû'l-Velîd Muhammed b. Ahmed. *Bidâyetü'l-Müctehid ve Nihâyetü'l-Muktesıd*. Kahire: Dâru'l-Hadîs, 1425/204.

İbnu'l-Cevzî, Ebu'l-Ferec Cemaluddîn. *Zâdu'l-Mesîr fî İlmi't-Tefsîr*. Beyrut: el-Mektebu'l-İslâmî, 1984.

İbnu'l-Hümâm, Kemâluddîn Muhammed b. Abdilvâhid. *Fethu'l-Kadîr*. Bulak: Mustafa el-Bâbî el-Halebî, 1389/1970.

İbnu'l-Kattân, Ali b. Muhammed b. Abdilmelik el-Fâsî. *el-İknâ' fî Mesâili'l-İcmâ'*. thk. Hasan Fevzî es-Saîdî. yy.: el-Fârûku'l-Hadîse, 1424/2004.

İbnu'l-Münzir, Ebûbekr Muhammed b. İbrahim en-Neysâbûrî. *el-İcmâ'*. thk. Ebû Abdilalâ Halid b. Muhammed b. Osman. Kahire: Dâru'l-Âsâr, 1425/2004.

İbnu'l-Münzir, Ebûbekr Muhammed b. İbrahim en-Nîsâbûrî. *Evsetu mine's-Süneni ve'l-İcmâi ve'l-İhtilâfi*. thk. Eymen es-Seyyid Abdulfettah. Feyyûm: Dâru'l-Felâh, 1431/2010.

İsfahânî, Ebû'l-Kâsım el-Hüseyn b. Muhammed er-Râğıb. *el-Müfredât fi Garîbi'l-Kur'ân*. Safvân Adnân ed-Dâvûdî. Dımaşk/Beyrut: Dâru'l-Kalem/Dâru'ş-Şâmiye, 1412/1991.

Kahraman, Abdullah. "İslâm Hukukuna Göre Boşanma Prosedürü ve Ahlakı", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi*, Aralık 2022; (40).

Kahtânî, Üsâme b. Saîd. *Mevsûatu'l-İcmâ fi'l-Fıkhi'l-İslâmî*. Rıyâd: Dâru'l-Fedîle, 1433-2012.

Kâmil Miras, *Tecrîd-i Sarîh Tercecemesi*. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1983.

Karslı, İbrahim H. *Kur'ân Yorumlarında Kadın*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2003.

Kâsânî, Alâüddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd b. Ahmed. *Bedâ'i'u's-Sanâ'i' fî Tertîbi'ş-Şerâ'i'*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2010.

Kurtubî, Ebu Abdillah Muhammed ibn Ahmed, *el-Câmiu li Ahkâmi'l-Kur'ân*, thk. Abdullah b. Abdilmuhsin et-Türkî, Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2006.

Kuşeyrî, Ebu'l-Kâsım Abdülkerîm b. Hevâzin, *Letâifü'l-İşârât*. thk. İbrahim Besyûnî. Mısır: el-Hey'etü'l-Mısriyyetü'l-'Âmme, 1983.

Kutub, Seyyid. *Fî Zilâli'l-Kur'ân*, Dâru'ş-Şurûk, Beyrut 1985.

Meydânî, Abdulğanî el-Ğanîmî, *el-Lübâb fi Şerhi'l-Kitab*. Beyrût: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, 1994.

Münâvî, M. Abdurraûf, *et-Tevkîf 'alâ Mühimmâti't-Teârîf*, nşr. Abdulhâlık Servet, (Kahire: Âlemü'l-Kütüb, 1410/1990.

Müslim, Ebû'l-Huseyn Müslim b. el-Haccâc. *Sahîhu Müslim*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.

Nesâî, Ebu Abdurrahman Ahmed b. Şuayb. *Sünenü'n-Nesaî*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.

Sa'lebî, Ebû İshak Ahmed b. Muhammed b. İbrahim. *el-Keşf ve'l-Beyân 'an Tefsîri'l-Kur'ân (et-Tefsîrü'l-Kebîr; Tefsîrü's-Sa'lebî)*. thk. Muhammed b. 'Âşûr. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâi'l-'Arabî, 1422/2002.

Sâbûnî, Muhammed Ali. *Ravâi'u'l-Beyân Tefsîru Âyâti'l-Ahkâm*. Dımeşk: Mektebetü'l-Ğazzâlî, 1400/1980.

Semîn el-Halebî, Ebu'l-Abbâs Şihabuddin Ahmed b. Yusuf. *Umdetu'l-Huffâz fi Tefsîri Eşrefi'l-Elfâz*. thk. Muhammed Bâsil 'Uyûni's-Sûd. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1417/1996.

Serahsî, Muhammed b. Ahmed b. Ebî Sehl Şemsü'l-Eimme. *el-Mebsût*. Kahire: Matbaatu's-Seâde/Beyrut: Dâru'l-Marife, ts.

Şevkânî, Ebu Abdullah Muhammed b. Ali b. Muhammed. *Neylü'l-Evtâr Şerhi Münteka'l-Ahbâr min Ehâdisi Seyyidil-Ahyâr.* thk. 'Isamuddin es-Sabâbitî. Kahire: Dâru'l-Hadîs, 1413/1993.

Şevkânî, Ebu Abdullah Muhammed b. Ali b. Muhammed. *Fethu'l-Kadîr el-Câmi' Beyne Fenneyi'd-Dirâyeti ve'r- Rivâyeti min İlmi't-Tefsîr*. thk.: Abdurrahman, Amîre. Beyrut: Dâru"l-Vefâ, 1997.

Şirbînî, Şemsuddîn Muhammed b. el-Hatîb. *Muğnî'l-Muhtâc ilâ Ma'rifeti Me'ânî Elfâzi'l-Minhâc*. thk. Muhammed Halîl Aytânî. Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1418/1997.

Taberî, Ebû Ca'fer Muhammed b. Cerîr. *Câmiu'l-Beyân an Te'vîli Âyi'l-Kur'ân*. thk.: Abdullah b. Abdilmuhsin. Kahire: Dâru Hicr, 2001.

Tirmizî, Ebu İsa Muhammed ibn İsa ibn Sevre. *Sünenü't- Tirmizî*. İstanbul: Çağrı Yayınları, 1992.

Wensinck, E. Y. *el-Muʿcemu'l-Müfehres li Elfâzi'l-Hadîsi'n-Nebevî*. Leydin: Mektebetü Bril, 1936.

Zebîdî, Muhammed Murtezâ el-Hüseynî. *Tâcu'l-'Arûs min Cevâhiri'l-Kâmûs*. Kuveyt: Vizâratu'l-İrşâdi ve'l-Ebnâi, 1422/2001.

Zeydan, Abdülkerim. *el-Vecîz fi Usûli'l-Fıkh*. Beyrut: Müessesetü Kutuba, 1987.

Zuhaylî, Vehbe. *el-Fıkhu'l-İslâmî ve Edilletuhu/Delilleriyle İslam Fıkhı*. Dımaşk: Dâru'l-Fikr. 1986.

Zuhaylî, Vehbe. *et-Tefsîru'l-Münîr fi'l- 'Akîdeti ve'Şerîati ve'l-Menhec.* Dımeşk: Dâru›l-Fikr, 2009.

Zürkânî, M. Abdülazîm. *Kur'ân İlimleri Menâhilu'l-İrfân Tercümesi*. I-II, trc.: Aldemir, Halil-Şahan, Ramazan. İstanbul: Beka Yayıncılık, 2015.

İSLAM HUKUKUNA GÖRE BOŞANMA PROSEDÜRÜ VE AHLAKI[*]

Abdullah KAHRAMAN[**]

Giriş

Bu yüzyılın son çeyreğinde İslam dünyasının farklı bölgelerinde olduğu gibi ülkemizde de boşanmaların gözle görülür bir şekilde arttığı, boşanma sebeplerinin zordan basite doğru evrildiği, boşama konusunda İslam'ın öngördüğü prosedür ve ahlaka çoğu kere riayet edilmediği, boşanan tarafların genelde birbirine husumet beslediği artık acı bir gerçek olarak ortada durmaktadır.

Evliliği ve aile kurmayı teşvik eden ve kurallarını net ve hatta diğer konulara göre daha ayrıntılı olarak düzenleyen Kur'ân, prensip olarak boşamayı teşvik etmemekle birlikte belli bir prosedür ve ahlaki ilkeler dahilinde caiz görmektedir. Hz. Peygamber'in, "Allah'ın en hoşlanmadığı helal, boşamadır."[1] mealindeki hadisi, boşanmanın evliliğe göre taşıdığı olumsuzlukların baskın olmasına yönelik olabilir. Zira evlilik başlangıç, boşanma ise sonuçtur. Mutluluk algısı ve bunu sağlayan değerler, milletlere ve kültürler göre farklılık arz etse de, evlilik potansiyel olarak zihinlerde mutluluk vesilesi, boşanma ise prensip olarak mutsuzluk, kavga ve huzursuzluk kaynağı olarak algılanır. Evlilik belli hedefleri ve iyilikleri hatta faydaları gerçekleştirmek maksadıyla başvurulan bir işlem olduğu halde boşanma, bu hedef ve hayallerin gerçekleşmemesi üzerine başvurulan olumsuz ve bir çıkar yol veya çare olabilmektedir. Gerek yaşatmış olduğu hayal kırıklıkları gerekse diğer olumsuzluklar sebebiyle boşanma genelde istenmeyen, ürkütücü, iç açıcı olmayan ve sevimsiz bir eylemdir. Bazen rahmet yönü olsa da genel olarak boşanmanın zahmeti rahmetine, mefsedeti maslahatına daha baskın olabilmektedir. Bu yüzden bizim kültürümüzde evlenmek "Yuva kurma" gibi olumlu ve sıcak, boşanma ise "Yuvanın yıkılması ve dağılması" gibi olumsuz ve sevimsiz bir kelime ile ifade edilmektedir. Hatta evliliği ifade etmek için son asırda

---

[*] Bu çalışma daha önce *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 40 (Aralık 2022), 27-74'te yayınlanan aynı başlıklı makaleden özetlenerek alınmıştır.

[**] Prof. Dr., Kocaeli Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Hukuku Anabilim Dalı, abdullah.kahraman@kocaeli.edu.tr ORCİD: 0000-0003-4285-7478.

[1] Ebû Dâvûd Süleyman b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî, *Sünenü Ebî Dâvûd* (Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, ts.), "Talâk", 3.

Batı kültüründen mülhem olarak yaygın olarak kullanılmaya başlanan, "Dünya evine girme" ifadesi bize ait değildir. Çünkü bu ifade, yuva kurmak, aile oluşturmak gibi tabirlerin taşıdığı ağırlığı ve sorumluluğu ihtiva etmemektedir. Evliliği dünya evine girmek olarak algılayan zihniyet ve bu yolla dünya evine giren kişi boşandığı zaman bu evden çıkmış olur ve boşanmak da o kadar ağır bir eylem olarak kabul edilmez. Fakat evliliği yuva kurmak ve aile oluşturmak olarak telakki eden bir düşünceye göre boşanmak, yuvanın yıkılması ve ailenin dağılması olarak telakki edileceğinden ayrılmak ve boşanmak o kadar da kolay değildir.

1. Talak/Boşanma

Dilimizde, "Boşama" sözcüğü ile ifade edilen ancak Arapça sözlüklerde hissi ve manevi bir kayıttan kurtulmak manasına gelen, "talâk" kelimesi terim olarak, kullanılan özel ifadelerle nikâh bağının derhal veya gelecek bir zamanda çözülmesi ve nikâh akdinin sona erdirilmesidir.[2]

İslam hukukçuları nikâhı yani evlenip yuva kurmayı nimet, talakı yani boşanıp ayrılmayı küfrân-ı nimet (nankörlük) olarak değerlendirmişlerdir.[3] Onlara göre nikâh, din ve dünya maslahatına vesile olması sebebiyle bir maslahat akdidir. Boşama ise bu maslahatı iptal edip onu mefsedete çeviren bir eylemdir.[4] Ancak taraflar anlaşamayınca da, talak özellikle karşılıklı anlaşmazlık durumunda bir çözüm ve çıkış yolu olarak meşru görülmüştür.[5]

Din ve dünyanın maslahatını temin için akdedilen nikâh, bunların örselenmesine ve taraflara işkence olmaya başlayınca da maslahat evliliğin devamında değil bitirilmesinde olur. Bu yüzden İslam, boşamayı yasaklayan, boşamayı tamamen serbest bırakan veya boşamayı hakim kararına bağlayan sistemlerin karşısında kendine özgü bir yöntem oluşturmuş ve boşanmaya dair bir prosedür ve adap belirlemiştir. Bu sistemde evlilik ebediyet üzerine ve ömür boyu devam etmesi hedeflenen bir akittir. Ancak ölüm, erkeğin kadına verdiği özel hakkın (tefviz) kullanılması yoluyla boşama, dinden çıkma, kadının teklif edip vereceği bir bedel üzerinde anlaşıp evliliğin kadının talebi ve kocanın rızasıyla sona erdirilmesi (muhâle'a) gibi sebeplerle evlilik gerektiğinde sona erdirilebilir.[6]

---

2 Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullah b. Ahmed b. Kudâme, *el-Muğnî* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994), 8/234.

3 Ebû Bekr Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl es-Serahsî, *el-Mebsût* (Beyrut: Dâru'l-Marife, 1993), 6/3.

4 Alâüddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd b. Ahmed el-Kâsânî, *Bedâ'i'u'ş-şanâ'i' fî tertîbi'ş-şerâ'i'* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2010), 4/208.

5 Bk. Muhyiddin Abdulhamîd, *el-Ahvâlu'ş-şahsiyye* (İstanbul: el-Mektebetü'l-İrşad, 2018), 375.

6 Hamdi Döndüren, *Delilleriyle Aile İlmihali* (İstanbul: Altınoluk Yayınları, 1995), 340-341.

Kur'ân âyetleri ve onların birinci elden ve en yetkili açıklaması olan sünnet dikkatle incelendiğinde İslam'da boşamanın bir adap, ahlak ve prosedürü olduğu görülmektedir. Ancak evli taraflar ve özellikle de erkek tarafı zaman zaman içinde bulunduğu şartlar ve halet-i ruhiye sebebiyle bütün haklarını, sünnete, adaba ve ahlaka da uygunluğuna bakmadan bir anda kullanma ve ilişkiyi dinen bitirme yoluna giderek sıkıntıya düşmektedir. Erkeğin bu şekilde aceleci davranmasının birçok sebebi olabilir ancak dini boşama şeklinin merî hukukta bir yerinin ve ahlaktan başka bir müeyyidesinin olmamasının da bu konuda önemli bir sebep olduğu düşünülebilir.

Evliliği sona erdirmenin birçok yolu olsa da biz bu makalede özellikle şiddetli geçimsizlik sebebiyle huzursuzluk üreten evlilikte kadının da rızasıyla erkek tarafından yapılan boşama yoluyla evliliğin sona erdirilmesi konusundaki prosedür, adap ve ahlak ilkeleri üzerinde duracağız.

2. Kur'ân'da Boşanma Aşamaları

Öncelikle şunu ifade edelim ki, Kur'ân bazı âyetlerde[7] evliliği teşvik etmiş hatta zaman zaman bu konuda emir kipi kullanmıştır. Bir âyet ise evliliği teşvik etmekle birlikte evlenen kimselerin yoksul olmaları durumunda Allah'ın lütfuyla onları zengin kılacağı net bir şekilde ifade edilmiştir. İlgili âyet şöyledir: "*Sizden bekâr olanları, kölelerinizden ve cariyelerinizden durumu uygun olanları evlendirin. Eğer bunlar yoksul iseler, Allah onları lütfuyla zenginleştirir.*"[8] Kur'ân hiçbir âyette boşamayı teşvik etmemiş hatta onu geciktirmek ve bir anlamda zorlaştırmak için birtakım ilkeler koymuş, boşamayı prosedüre bağlayarak safhalara ayırmıştır. Buna göre sekinet, meveddet ve rahmet getirmesi ümidiyle yapılan,[9] huzur dolu mukaddes bir yuvaya dönüşmesi hedeflenen evliliğin, yaşanan ilk olumsuzluk sebebiyle birden sona erdirilmesi ve yuvanın hemen yıkılması yerine bazı aşamaların takip edilmesi istenmiştir. Bu aşamaları kısaca dört madde halinde, şu şekilde ifade edebiliriz:

1. Aşama: Eşlerin Birbirinden Hoşnutsuzluk Belirtileri Üzerine Tahammül ve Hoşgörünün Tavsiye Edilmesi

İnsanlar arası diğer ilişkiler gibi aile hayatında eşler arasındaki ilişkiler de inişli çıkışlıdır. Dolayısıyla anlaşmazlığın çıktığı, bazı hoşnutsuzlukların görüldüğü ilk safhada ve hoşa gitmeyen bazı eksikliklerin tespit edildiği ilk zamanlarda hemen boşama yolunu seçip aile yuvasını dağıtmak doğru bir davranış olarak görülmemiş;

7 Bk. en-Nisâ 4/3, 25; en-Nûr 24/32.

8 en-Nûr 24/32.

9 Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed el-Mâtürîdî, *Te'vîlâtu'l-Kur'ân* (İstanbul: Mizan Yayınevi, 2005), 3/214.

bunun yerine eşlerin birbirine tahammül etmesi ve bazı kusurları hoş görmeleri tavsiye edilmiştir. Hatta hoşlanılmayan hususta bilinmeyen birçok hayır olabileceği de ifade edilmiştir. Şu âyet bu hususu açıklamaktadır: "*Ey iman edenler! Kadınlara zorla mirasçı olmanız size helâl değildir. Açık bir hayâsızlık yapmış olmaları dışında, kendilerine verdiklerinizin bir kısmını onlardan geri almak için onları sıkıştırmayın. Onlarla iyi geçinin. Eğer onlardan hoşlanmadıysanız, olabilir ki, siz bir şeyden hoşlanmazsınız da Allah onda pek çok hayır yaratmış olur.*"[10] Bu âyet bağlam gereği erkeklere hitap etse de aslında Kur'ân'ın eşler arası genel üslubu dikkate alınarak aynı tavsiyenin kadına da yapıldığı söylenebilir.

Eşler, çoğu zaman sınırlı görüşmelerin ardından nikâh bağı ile hayatlarını birleştirir ve beraber yaşamaya başlar. Farklı yaratılış, kültür, mizaç, tutku, aile yapısı ve çevrelerden gelen bu bireylerin bazı alanlarda uyum sağlaması mümkünken, bazılarında farklılıklar yaşaması doğaldır. Alışma sürecinde bazı davranışlar yadırganabilir ve ufak sarsıntılar olabilir. Bunun çözümü hemen boşanmak değil; anlamaya, saygı göstermeye ve hoş görmeye çalışmak, makul bir süre sabretmektir. Nitekim hayat tecrübeleri, belli farklılıkların meydana getirdiği gerilimlerin sebep olduğu ilk krizleri başarı ile atlatabilen eşlerin, daha sonra, "İyi ki bu sebeple eşimi terk etmemişim" dediklerini göstermektedir.

2. Aşama: Eşlerin Geçimsiz Tavırları (Nüşuz) Sebebiyle Uyarılmaları

Kur'ân, ikinci aşamada geçimsiz tavırlar sergileyen eşleri ayrı ayrı uyararak evliliğin devamını teşvik eder. Eşler bazen tahammül, hoşgörü ve anlayış sınırlarını zorlayan, evliliği sorunlu hâle getiren davranışlar sergileyebilir. Bu durum, Kur'ân'da "nüşuz" kelimesiyle ifade edilir. Sözlükte "üste çıkmak, kabarmak, çıkıntı yapmak" anlamına gelen kelime, tevazu ve itaatin zıddı olarak da kullanılır. Tefsir ve fıkıh eserlerinde "nüşuz"; kadının kocasına itaatsizlik etmesi, serkeşlik yapması, küçümsemesi, haksız isyanı, sürekli üstün gelmeye çalışması, küslük, soğukluk, inatçılık, yatağı terk etme, kindarlık, başka birine meyletme veya eşini aldatma gibi tutumlar şeklinde açıklanmıştır.

"Nüşuz" kelimesi geniş bir anlam yelpazesine sahip olduğundan, âyette kesin olarak hangi anlamın kastedildiği araştırmaya muhtaçtır. Farklı durumlar ve kişiler göz önüne alındığında, bu davranışların bazen hepsinin, bazen de bir kısmının bir kişide bulunması mümkündür. Ancak hangi davranış sebep olursa olsun, bunun basit ve geçici bir tartışma değil; alışkanlık hâline gelmiş, sık tekrarlanan bir tutum olması gerekir ki sürecin devamındaki adımlar uygulanabilsin. Nüşuz genellikle kadına yö-

[10] en-Nisâ 4/19. Ayrıca bk. el-Bakara 2/231; et-Talâk 65/2.

nelik saldırı, manevi şahsiyetini zedeleme ve sürekli örseleme şeklinde olup, çoğu kez şiddete ve nihayetinde boşanmaya yol açmaktadır.

Âyette, evliliğin hemen bitirilmesi yerine kocanın eşine karşı izleyeceği adımlar örneklenmiştir. Bunlar; sözlü ikna, nasihat, bir süreliğine ayrı kalma ve orantısız güce varmayan bir darp şeklinde sıralanır. Bu uygulamalar, öfkeyle cezalandırma amacıyla değil, evliliğin devamını sağlamak için ikna çabası olarak yorumlanmalıdır. Amaç boşanma olsaydı, süreçler beklenmeden doğrudan ayrılık yoluna gidilirdi.

Mâturîdî'nin yaklaşımına göre Nisâ suresinin 34. ayetinde kadının kocasına itaatsizlik etmesi yasaklanmış ancak Bakara suresinin 228. ayetinde, "Kadınların vazifeleri olduğu gibi hakları da vardır." buyurularak kocalarının da kendilerine iyi davranmaları emredilmek suretiyle denge kurulmuştur.[11]

Nüşuz tarzı davranış, kadından kocasına yönelik olabileceği gibi, kocasından hanımına yönelik de olabilir. Zira bu kelime karı ve kocadan her biri için kullanılabilen ve eşlerden her birinin diğerinden hoşlanmaması anlamına da gelmektedir.[12] Nitekim Kur'ân da iki ayrı âyette hem erkeğin hanımına karşı nüşuzunu hem de kadının kocasına yönelik nüşuzunu ele almaktadır. Nisâ suresinin 34. âyetinde kadının nüşuzu halinde kocanın ne yapması gerektiği şu şekilde ifade edilmektedir: "*Allah'ın, (iki cinse) birbirinden farklı özellik ve lütuflar bahşetmesi ve mallarından harcama yapmaları sebebiyle erkekler kadınların yöneticisi ve koruyucusudurlar. Sâliha kadınlar Allah'a itaatkârdır; Allah'ın korumasına uygun olarak, kimsenin görmediği durumlarda da kendilerini korurlar. (Evlilik hukukuna) baş kaldırmasından endişe ettiğiniz kadınlara öğüt verin, onları yataklarda yalnız bırakın ve onları dövün. Eğer size itaat ederlerse artık onların aleyhine başka bir yol aramayın; çünkü Allah yücedir, büyüktür.*"[13]

Daha sonra Nisâ suresinin 128. âyetinde kocanın nüşuzu şu şekilde ele alınmıştır: "*Eğer bir kadın kocasının, kendisine kötü davranmasından yahut yüz çevirmesinden endişe ederse, uzlaşarak aralarını düzeltmelerinde ikisine de bir günah yoktur. Uzlaşmak daha hayırlıdır. Nefisler ise kıskançlığa ve bencil tutkulara hazır (elverişli) kılınmıştır. Eğer iyilik eder ve Allah'a karşı gelmekten sakınırsanız, şüphesiz Allah, yaptıklarınızdan haberdardır*".[14]

Karşılıklı anlaşmanın tavsiye edildiği bu âyetin altı çizilen bu kısmı, tarafları karşılıklı olarak fedakârlık yapmaya, bazı haklardan vazgeçmeye ve bazı şeyleri acı

---

11 Mâtürîdî, *Te'vîlâtu'l-Kur'ân*, 3/204.

12 Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh el-Kurtubî, *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân* (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1985), 5/171.

13 en-Nisâ 4/34.

14 en-Nisâ 4/128.

da olsa yutmaya davet etmektedir. Taraflardan her biri ben haklıyım ve hakkımı tam olarak isterim der de karşı tarafı hiç düşünüp empati yapmazsa sulha ulaşılamaz.

3. Aşama: Yapıcı Yaklaşım Sahibi Yakın Akrabaların Devreye Sokulması (Hakeme Müracaat Safhası)

Eşlerin birinci safhada ifade edilen çabalarının evliliğin sürdürülmesi içen yetersiz kaldığı durumlar olabilir. Bu durumda İslam hemen boşanma yoluna gidilmemesini ve yapıcı yaklaşım sahibi, iyi niyetli akrabaların devreye sokulmasını istemektedir. İlgili âyette şöyle buyurulmaktadır:

"*Eğer karı-kocanın arasının açılmasından endişe ederseniz, erkeğin ailesinden bir hakem, kadının ailesinden bir hakem gönderin. İki taraf (hakemler ve evli taraflar) arayı düzeltmek isterlerse, Allah da onları uzlaştırır. Şüphesiz Allah, hakkıyla bilendir, hakkıyla haberdardır.*"[15]

Âyette öncelikle, evliliğin hemen bozulmasının değil, devamının hedeflendiği görülmektedir. Bu amaçla, sorunlarını kendi başlarına çözemeyen eşlere ailelerinin de destek olması istenir ve onlara evliliğin sağlıklı sürdürülmesi konusunda sorumluluk yüklenir. "Eğer karı-kocanın arasının açılmasından endişe ederseniz" ifadesi, her iki tarafın da karşılıklı problem çıkardığını gösterir. Sorun bu noktaya geldiğinde, denge ve adaletin sağlanması için tarafların yakın akrabaları devreye girer. Bu ifade, akrabaların "bizi ilgilendirmez" anlayışıyla olaydan uzak durmasını engeller. Akıl sahibi, iyi niyetli ve yapıcı tavır gösterebilecek yakınların müdahalesini teşvik eden bu yaklaşım, İslam aile hukukunda "hakeme başvurma" şeklinde işlevsel bir kurumun uygulanmasına zemin oluşturmuştur.

Âyette öngörülen hakemliğin amacına ulaşabilmesi için hakemlerin âdil, basiretli, tecrübeli ve dinî bilgi sahibi olmaları gerekir. Ayrıca hakemlerin, karı-kocanın ailelerinden veya tarafların onaylayacağı, ıslah ehli kimselerden seçilmesi, tek taraflı yaklaşımı önler ve objektifliği sağlar. Aileden hakem seçilmesi, tarafların durumunun daha iyi bilinmesine, başvurunun kolay olmasına ve meseleyi mahkemeye taşımadan aile içinde çözmeye imkân verir. Ancak bu, derin ihtilafları gizleyip eşleri zorla bir arada tutma amacı taşımaz. İbnü'l-Arabî (ö. 543/1148), evlilikte anlaşma ve iyi geçinme kalmamışsa akdi devam ettirmenin anlamı olmadığını, bu durumda ayrılığın daha uygun olduğunu belirtir.[16] Zira böyle bir evlilik, taraflar ve yakın çevre için huzursuzluk kaynağıdır. Âyetteki "فإن خفتم شقاق بينهما/ *Eğer karı-kocanın arasının açılmasından*

[15] en-Nisâ 4/35.

[16] Ebû Bekr Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed İbnü'l-Arabî, *Ahkâmu'l-Kur'ân* (Mısır: İsa el-Bâbî 1972), 1/425.

endişe ederseniz" ifadesi, evli çiftin ayrışmasını ifade eder. Hakemliğin hedefi, küçük ihtilafları büyümeden çözmek, bu mümkün değilse usulüne uygun boşanmaktır.

Hakemlerin, tarafları uzlaştırma ve aile birliğini koruma niyetinde olmaları gerekir. "*İki taraf (arayı) düzeltmek isterlerse, Allah da onları uzlaştırır*" ayeti, hem tarafların hem hakemlerin bu iradeyi taşımasını şart koşar. Hakemlerin yapıcı yaklaşımı ve tarafların uzlaşma isteği birleştiğinde süreç başarıya ulaşır; bu da kararların duygusal değil, sağlıklı şekilde verilmesini sağlar.

Fıkıh doktrininde hakemlerin konumu tartışmalıdır. Hanefîler ve çoğu Şafiî, hakemi tarafların vekili olarak görür; taraflar dilediklerinde hakemi azledebilir ve karar bağlayıcı olmaz. Malikîler ve bazı Şafiîler ise hakemi hâkim gibi değerlendirir ve kararını bağlayıcı kabul eder. Hukuk-ı Aile Kararnâmesi, çoğunluğun aksine Malikî görüşünü benimseyerek hakem kararlarının kesin ve itiraza kapalı olduğunu düzenlemiştir.[17]

4. Aşama: Başka Çare Kalmayınca Usulüne Uygun Olarak ve Belli Bir Prosedüre Göre Boşanma[18]

Yukarıda evliliğin devamı için sıralanan hususlar istenen neticeyi vermeyince, geriye tek bir yol ve safha kalmaktadır ki, o da usulüne göre ve belli bir prosedüre göre boşanmaktır. Kur'ân'ın usulüne uygun boşama konusunda ortaya koyduğu özlü prensipler, "Dönüşlü boşama", "İyilikle serbest bırakma" ve "İddet"tir. Bu üç prensibin ortaya konulmuş olması da aslında evliliğin ani kararlarla, sonuçları iyi düşünülmeden, getirisi ve götürüsü iyi hesap edilmeden sona erdirilmemesi maksadına yöneliktir.

3. Kur'ân, Sünnet ve Fıkıhta Boşanma Prosedürü ve Ahlakı

Şimdi de Kur'ân, Sünnet ve fıkıh literatüründe boşanma prosedürünün ve ahlakının nasıl ele alındığını ve bu konudaki prensipleri ele alalım.

3.1. Kur'ân'a Göre Boşanma Prosedürü ve Ahlakı

Nüzul Sırasına Göre Talak/Boşama Âyetleri, İçerdikleri Temel Konular, İlkeler ve Mesajlar[19]

---

17 *Osmanlı Hukuk-ı Aile Kararnâmesi,* haz. Orhan Çeker (Konya: Mehir Vakfı Yayınları, 2016), 100.

18 Konuyla ilgili benzer yaklaşımlar için bk. Hamza Aktan, "Kur'ân'a Göre Boşanma Prosedürü", *Dini Araştırmalar* 5/14 (Eylül-Aralık 2002), 5-16.

19 Burada yoğun olarak boşama âyetleri Bakara suresinde olduğu için nüzul açısından bu suredeki âyetler esas alınmış et-Talâk, el-Ahzâb ve et-Tahrîm surelerindeki ilgili ayetleri ise ilgili oldukları yerlere yerleştirilmiştir.

1) Bakara 2/228:

"*Boşanmış kadınlar kendi kendilerine üç ay hali (hayız veya temizlik müddeti) beklerler. Eğer Allah'a ve ahiret gününe inanıyorlarsa, Allah'ın kendi rahimlerinde yarattığını gizlemeleri onlara helal olmaz. Kocaları bu süre içinde barışmak isterlerse, onları geri almağa daha çok hak sahibidirler. Kadınların, yükümlülükleri kadar meşru hakları vardır. Yalnız erkeklerin kadınlar üzerinde bir derece farkı vardır. Allah mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir.*"

Âyetin ele aldığı temel konular şunlardır:

a) Boşanmış kadınlar başka bir evlilik yapmadan üç âdet veya temizlik süresince (kurû') iddet beklerler.[20]

b) Boşanmış kadınlar hâmile iseler bunu gizlememeleri gerekir.

c) Şayet ıslah/arayı düzeltmek ve barışmak istiyorlarsa, yani birbirlerine iyi davranıp zarar vermeyecek ve karşılıklı hukuka riayet edeceklerse,[21] başkasıyla evlenmektense, geri dönüp evliliğe devam etmeleri için eski kocaları daha uygundur.

d) Kadınların vazifelerine denk, makul ve meşru ölçülere göre hakları da vardır. Erkeklerin ise kadınlar üzerinde bir derece fazla hakkı mevcuttur.

Yukarıdaki âyet, evli kadın ve erkek arasında hak ve vazife dengesi kurmuş, iyi davranma, karşılıklı saygı ve saygı gösterme konusunda her iki tarafı da dengeli davranmaya davet etmiştir. Boşanmaları durumunda, erkeğin hanımına dönmeme hakkı olduğu gibi, anlaşma, uyum ve muhabbet olacağına inanmadığı sürece[22] kadına da kocasına dönmeme hürriyeti tanınmıştır. Ailenin reisliği, sorumluluğu ve mali külfetleri prensip olarak erkeklere ait olduğundan onlara bir derece fazlalık tanımıştır.

2) Bakara 2/229:

"(Dönüş yapılabilecek) boşama iki defadır. Sonrası, ya iyilikle geçinmek ya da güzellikle bırakmaktır. (Evlilikte) tarafların Allah'ın belirlediği ölçüleri koruyamama endişeleri dışında kadınlara verdiklerinizden (boşanma esnasında) bir şeyi geri almanız sizin için helal olmaz. Eğer onlar Allah'ın belirlediği ölçüleri gözetmeyecekler diye endişe ederseniz, o zaman kadının (boşanmak için) bedel vermesinde ikisine de günah yoktur. Bunlar Allah'ın koyduğu sınırlardır. Sakın bunları aşmayın. Allah'ın koyduğu sınırları kim aşarsa onlar zalimlerin ta kendileridir."

---

20 İddet meselesi için bk. et-Talâk 66/1; el-Ahzâb 33/49.

21 Mâtürîdî, *Te'vîlâtu'l-Kur'ân*, 2/67.

22 Muhammed İzzet b. Abdilhâdî b. Dervîş Derveze, *et-Tefsîrü'l-hadîs* (Beyrût: Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, 2000), 6/416

Âyetin genel muhtevası şudur:

a) (Dönüş yapılabilecek) boşama iki keredir.

b) İki boşamadan sonra kadınlar ya iyilik/makul ölçülere riayet edilerek evlilik birliği içinde tutulur veya güzellikle yani boşama âdab ve prosedürüne riayet edilerek serbest bırakılır. Bu konu Bakara suresinin 231. âyette de, *"Ya onları iyilikle (ma'ruf) tutun yahut iyilikle bırakın"* şeklinde geçmektedir. Aynı zamanda Ahzâb suresinin 28 ve 49. âyetlerinde boşanmış veya boşanacak kadınların, "*İyilikle serbest bırakılması*" emredilmektedir.

c) Allah'ın koyduğu kurallara uymamalarından korkulmadığı sürece (boşama esnasında) kadınlara verilen mehirlerden hiçbir şeyi geri almak helal olmaz. Yani hul' yoluna başvurmak normalde câiz değildir, ancak kadınların Allah'ın kurallarına uymamasından endişe edilirse kadından boşamak için bir meblağ (muhâlaa' bedeli) almakta bir vebal yoktur.

Nisâ suresinin 20-21. âyetinde bu konuya şu şekilde işaret edilerek verilen mehrin geri alınmaması gerektiği üzerinde durulur:

"Eğer bir eşin yerine başka bir eş almak isterseniz, öbürüne (mehir olarak) yüklerle mal vermiş olsanız dahi ondan hiçbir şeyi geri almayın. İftira ederek ve açık günaha girerek mi verdiğinizi geri alacaksınız? Hem, siz eşlerinizle birleşmiş ve onlar da sizden sağlam bir söz almış iken, onu nasıl (geri) alırsınız?"

d) Bunlar Allah'ın kesin kurallarıdır ve çiğnenmemelidir, çiğneyen zâlimdir.

3) Bakara 2/230:

"Eğer erkek karısını (üçüncü defa) boşarsa, kadın, onun dışında bir başka kocayla nikâhlanmadıkça ona helal olmaz. (Bu koca da) onu boşadığı takdirde onlar (kadın ile ilk kocası) Allah'ın koyduğu ölçüleri gözetebileceklerine inanıyorlarsa tekrar birbirlerine dönüp evlenmelerinde bir günah yoktur. İşte bunlar Allah'ın, anlayan bir toplum için açıkladığı ölçüleridir."

Âyetin muhtevasında şu hususlara dikkat çekilmektedir:

a) Üçüncü boşama hakkını kullanan kişinin boşadığı kadın, başka birisiyle evlenip yine usulüne uygun olarak boşanıp ya da kocası ölürse; talak ya da ölüm iddeti beklemeden eski kocasına dönemez.

b) Şayet ikinci koca bu kadını boşar ve eski eşiyle Allah'ın koyduğu sınırlara riayet edeceklerini düşünürlerse artık yeniden birbirlerine dönüp evlilik hayatına devam etmelerinde bir sakınca yoktur. Bu sınırların ne olduğuna dair aşağıda bilgi verilecektir.

4) Bakara: 2/231:

"Kadınları boşadığınız ve onlar da bekleme sürelerini bitirdikleri zaman, ya onları iyilikle tutun yahut iyilikle bırakın. Haklarına tecavüz edip zarar vermek için onları tutmayın. Bunu kim yaparsa kendine zulmetmiş olur. Sakın Allah'ın âyetlerini eğlenceye almayın. Allah'ın üzerinizdeki nimetini, size öğüt vermek için indirdiği Kitab'ı ve hikmeti hatırlayın. Allah'a karşı gelmekten sakının ve bilin ki Allah her şeyi hakkıyla bilendir."

Ayetin ele aldığı hususlar şunlardır:

a) Boşanan kadının bekleme süresi (iddet) tamamlandığında ya onunla yeniden evlenip makul ve meşru ölçüler içerisinde evlilik hayatına devam edilir veya söz konusu ölçülere yani boşama âdab ve prosedürüne riayet edilerek serbest bırakılır.

b) Boşanan/boşanmak isteyen kadını zarara uğratmak maksadıyla ve hakları çiğnensin diye zorla nikâh altında tutulmaz.

Âyetin bu hususun altını çizmesi ve bu ilkeyi koyması pekçok hikmete mebnidir. Zira kalplerdeki aşk yani Allah vergisi karşılıksız sevgi, muhabbet ve meveddet bitmiş ve evlilik üç temel fonksiyonu olan sekinet, meveddet ve rahmeti oluşturamayacak bir hal almışsa, onu zorla sürdürmeye gerek yoktur. Çünkü bu duruma gelmiş bir evliliği sürdürmek rahmete değil zahmete, adalete değil zulme yol açar. Kadına böyle bir davranışı reva gören aslında kendisine de zulüm ve haksızlık etmiş olur. Aynı zamanda bu, Allah'ın âyetlerini alaya almak anlamına gelir. Zira Yüce Allah, boşanma aşamasına gelmiş kadınların ya ma'ruf ölçülere göre nikâh altında tutulmasını veya iyilikle serbest bırakılmasını emretmektedir. Bu prosedürü takip etmeyip sırf kadına zarar vermek, ona zulmetmek ve serbest bırakarak belki de daha mutlu olacağı yeni bir evlilik imkânından onu alıkoymak tam anlamıyla bir zulümdür.

5) Bakara 2/232:

"Kadınları boşadığınız ve onlar da bekleme sürelerini bitirdikleri zaman kendi aralarında aklın ve dinin gereklerine uygun olarak güzellikle anlaştıkları takdirde, eşleriyle (yeniden) evlenmelerine engel olmayın."

Âyet şu hususların altını çizmektedir:

a) Boşanmış olan kadınlar boşanma sürelerini (iddet) tamamladıkları zaman, aralarında gönülden bir anlaşma (rıza) olduğu zaman eski kocasına tekrar dönüp evlilik hayatına devam etmesine engel olunmamalıdır. Bu husus Bakara suresinin 228. âyetinde, *"…şayet eski kocaları arayı düzeltmek (ıslah) istiyorlarsa onlara dönmek daha hayırlı ve uygundur"* şeklinde ifade edilmiştir.

b) Bu öğütler, Allah'a ve âhirete iman eden kimselere verilmektedir. Şayet bir kimse Allah'a ve âhirete inanıyorsa bu öğütleri tutar ve ona göre hareket eder.

6) Bakara 2/233:

"Emzirmeyi tamamlamak isteyen için analar çocuklarını tam iki yıl emzirirler. Onların normal ölçülerde yiyecek ve giyeceklerini sağlamak da çocuk kendisinden olanın (babanın) borcudur. Hiç kimse gücünü aşan bir şeyle yükümlü kılınamaz. Ne ana çocuğu yüzünden zarara uğratılsın ne de babası (çocuk kendinden olan erkek) çocuğundan dolayı zarar görsün. Kendisine miras kalan kimseye de benzer yükümlülük vardır. Ana baba karşılıklı danışarak ve anlaşarak çocuğu sütten kesmek isterlerse bundan dolayı onlar için bir sakınca yoktur. Çocuklarınızı sütannelere emzirtmek isterseniz münasip olan ücreti verdiğiniz takdirde sizin için bir günah yoktur. Allah'ın koyduğu kurallara aykırı davranmaktan sakının ve bilin ki Allah yaptıklarınızın tamamını görmektedir."

Esasen boşanıp emzikli çocuğu olan kadının ve kocasının karşılıklı hukukunu düzenleyen bu âyetin ele aldığı temel konular şunlardır:

a) Boşanan eşler karşılıklı olarak konuşarak ve anlaşarak çocuğu sütten kesmek isterlerse kendilerine bir günah yoktur.

b) Boşanmış kadın, o evlilikten meydana gelen çocuğunu emzirmeye devam ettiği sürece, gücünü aşmayan makul (ma'ruf) ölçülerdeki nafaka babaya aittir. Bu konuda ana, nafaka verilmeyerek veya olması gerekenden az verilerek mağdur edilmeyeceği gibi, baba da olması gerekenden fazla nafaka talep edilerek veya çocuğun ana tarafından imkân varken emzirilmeyerek mağdur edilmez.

c) Çocuk için ideal emme süresi tam iki yıldır. Ancak anne-baba karşılıklı anlaşmak suretiyle çocuğu sütten kesebilirler.

d) Çocuğum emzirilmesi için ücretle süt anne tutulabilir.

e) Bunlar Allah'ın riayet edilmesi gereken kurallarıdır.

7) Bakara 2/236:

"Kendilerine el sürmeden ya da mehir belirlemeden kadınları boşarsanız size bir günah yoktur. (Bu durumda) -eli geniş olan gücüne göre, eli dar olan da gücüne göre olmak üzere- onlara, aklın ve dinin gereklerine uygun olarak müt'a verin. Bu iyilik yapanlar üzerinde bir borçtur."

Âyetin ele aldığı temel konular şunlardır:

a) Henüz gerdeğe girmeden veya mehir tayin etmeden nikâh akdi yapılmış kadınları boşamakta bir günah yoktur.

b) Bu durumdaki kadınlara, gönüllerini almak ve onların incinen gururlarını bir ölçüde tamir etmek maksadıyla imkân dahilinde ve makul ölçülerde bir ödeme yapılmalıdır. Bu husus Ahzâb suresinin 49. âyetinde, *"Ey iman edenler! Mümin kadınları nikâhlayıp, sonra onlara dokunmadan (cinsel ilişkide bulunmadan) kendilerini boşadığınızda, onlar üzerinde sizin sayacağınız bir iddet hakkınız yoktur. Bu durumda onlara mut'a verin ve kendilerini güzel bir şekilde bırakın"* şeklinde ifade edilmiştir.

8) Bakara 2/237:

"Eğer onlara mehir tespit eder de kendilerine el sürmeden boşarsanız, tespit ettiğiniz mehrin yarısı onlarındır. Ancak kadının ya da nikâh bağı elinde bulunanın (kocanın, paylarından) vazgeçmesi başka. Bununla birlikte (ey erkekler), sizin vazgeçmeniz takvaya (Allah'a karşı gelmekten sakınmaya) daha yakındır. Birbirinize iyilik yapmayı da unutmayın. Şüphesiz Allah yaptıklarınızı hakkıyla görendir."

Ayetin düzenlediği temel konular şunlardır:

a) Nikâh akdi yapılmış, mehir de belirlenmiş olan kadınlar, gerdeğe girmeden önce boşanırlarsa, mehrin yarısına hak kazanırlar. Ancak kendileri veya nikâh bağını elinde bulunduran erkek karşılıklı fedakârlıkta bulunur da, kadın hakkından yani hak ettiği yarım mehirden vazgeçer veya koca, yarım mehirle yükümlü olduğu halde fedâkarlık yapıp tam mehir verirse durum değişir.

b) Her iki tarafın bağışta ve fedakârlıkta bulunması yani erkeğin tam mehir vermesi veya kadının yarım mehir hakkındn vazgeçmesi sorumluluk bilincine (takvâ) daha uygundur.

c) Bu tür bir evlilik akdi yapıp sonra fiili birliktelik yaşamadan ayrılan taraflar birbirine karşı lütufkâr davranmalıdırlar.

d) Allah her yapılanı hakkıyla bilir.

Bu âyetler içerisinde özellikle boşama prosedürüne, ahlak ve âdabına işaret eden bazı âyetlerin bulunduğu dikkat çekmektedir. Bunlar Bakara 229 ve 231, Ahzâb, 28 ve 49. âyetleridir. Bu âyetlerde kullanılan kavramlar, boşamanın davranışsal olarak nasıl yapılacağını özel kavramlarla ifade etmekte ve bir ölçüde de boşama sonrası davranışın nasıl olması gerektiğine de işaret etmektedir. Şimdi bu konu üzerinde biraz duralım ve belirtilen âyetlerde geçip boşama prosedürüne ve âdabına doğrudan etki eden *iddet*, *imsâk bi ma'rûf* (امساك بمعروف), *Tasrîh bi ihsân* (تسريح باحسان) ve *hudûdullah* ifadelerini kısaca açıklayalım.

3.1.1. İddet

İddet, boşanma veya kocasının vefatı gibi sebeplerle evliliği sona eren kadının yeniden evlenebilmesi için beklemesi gereken ve bizzat Allah tarafından açıkça

âyetlerde beyan edilen süre anlamına gelmektedir. Câhiliye döneminin aile hukuku konusundaki açmazlarından ve kadın aleyhine işleyen uygulamalarından biri, bir kimsenin bir kadınla istediği zaman boşanıp evlenmesi ve boşanmış kadına belirli bir sürenin tayin edilmemesi idi. Zira İslâm öncesi Arap toplumunda kocası ölen kadının bir yıl yas tutması hâkim bir gelenek olsa da boşanmış kadının iddet beklemesi gerekli görülmezdi. Kur'ân bu haksız uygulamayı ortadan kaldırarak boşanmış ve kocası ölmüş kadınların yeni bir evlilik yapabilmesi için belli bir süre beklemesini emretmiştir. Bu süreyi de örfe havale etmeyerek ve yoruma açık bırakmadan rakamsal olarak belirlemiştir.

İddet, İslam hukukunda hem bireysel hem toplumsal hikmetleri barındıran, derin anlam katmanları olan bir bekleme süresidir. Öncelikle nesebin korunması amacıyla kadının rahminde önceki evlilikten bir gebelik bulunup bulunmadığının kesinleşmesi sağlanır; böylece soy karışıklığı önlenir ve aile bağlarının hukukî temeli güvence altına alınır. Ric'î talakta ise bu süre, eşlere evliliği yeniden değerlendirme, pişmanlıkları telafi etme ve yuvayı yeniden kurma fırsatı sunar. Kocanın vefatı halinde iddet, hem merhum eşe karşı vefa ve hürmetin hem de toplum nezdinde kadının hemen evlilik yapmasının önlenmesiyle sosyal denge ve nezaketin ifadesidir. Tüm bunların ötesinde, iddet süresi Allah Teâlâ'nın kesin emri olduğundan, ona riayet etmek mümine ibadet sevabı kazandırır; böylece iddet, hukukî ve toplumsal fonksiyonlarıyla birlikte ahlâkî ve manevî bir kulluk boyutunu da içinde taşır. İddeti sadece hamileliğin tespiti ve nesebin karışmasının önlenmesi amacıyla sınırlandırılması doğru olmaz. Bu konuda Kur'an'da öngörülen süreler dinin taabbüdî nitelikte hükümlerinden sayılır.

3.1.2. İmsâk bi ma'rûf (امساك بمعروف) ve tesrîh bi ihsân (تسريح باحسان):

Müfessirler Bakara suresinin 229 ve 231. âyetlerinde geçen ve kısaca iyilikle (nikâh altında) tutma veya güzellikle salma şeklinde tercüme edilebilecek olan bu iki ifadeyi farklı şekillerde yorumlamışlardır. Sözkonusu yorumları şu şekilde özetleyebiliriz:

Bakara suresinin 229. âyetinde, "Boşamanın iki defa olduğu, bundan sonra, ya evliliğin iyi bilinen örfe (ma'rûf) göre sürdürülmesi ya da iyilikle ayrılık yoluna gidilmesi; kesin ayrılık kararı verilirse, kadının mehir, çeyiz eşyası, kendisine ait mal, para vb. şeylerin ona verilmesi ancak koca ayrılmak istemediği takdirde, kadının bazı mali haklarından vazgeçerek (muhâle'a ile) boşanmayı kolaylaştırması gerektiği"[23] ifade edilmektedir.

[23] Hamdi Döndüren, *Ahkâmu'l-Kur'ân Kur'ân-ı Kerim ve Fıkhî Tefsiri* (İstanbul: Erkam Yayınları, 2020), 1/483.

Her iki âyetin üzerinde durduğu hususlardan biri, evliliğin zulüm aracı haline getirilmemesidir. Zira Rûm suresinin 21. âyetinde sayılan evliliğin hedef, maksat ve maslahatları arasında zulüm ve baskı asla yer almamakta; aksine evliliğin sekînet, meveddet ve rahmet üretmesi üzerinde durulmakta ve sağlılı evlilik bunlar üzerine kurulmakta ve devamı da bunlara bağlanmaktadır. Bu anlamda Bakara suresinin 231. âyeti manidar ifadeler taşımakta ve açıkça kadınların zulmetmek için zorla nikâh altında tutulmalarını yasaklamaktadır.

Şimdi "imsâk bi ma'rûf" ve "tesrîh bi ihsan" ifadeleri ile ilgili yorumlara gelince:

İlk müfessirlerden biri olan Mukâtil b. Süleyman (ö. 150/767) bu iki ifadeyi "Allah'ın emrettiği gibi, onları iyilikle tutun veya mehir ve gönüllerini hoş etmek için hediye (müt'a) verme konusunda güzel davranın ta ki iddetlerini tamamlasınlar"[24] şekilde yorumlamıştır.

"İmsâk bi ma'rûf/iyilikle tutun" ifadesinde geçen "ma'rûf" kavramı, aklın, sağduyunun ve dinin güzel bulduğu her fiil, adalet, hakkaniyet, iyilik, cömertlik, tatlı dil, iyi davranış gibi anlamlara gelmektedir.[25] Buna göre "İyilikle tutmak", iyi geçinerek, erkeklerin kadınlara yönelik görevlerini yerine getirerek, evlilik hukukuna ve özellikle kadınların haklarına riâyet ederek[26] zarar verme ve şiddet uygulama maksadıyla değil de, ıslah, faydalı olma ve iyi geçinme amacıyla evliliğe devam etmektir.[27] Yine kadının nafaka gibi haklarına riayet ederek, onunla iyi geçinme maksadıyla ve eziyet etmeden ona dönmek ve onu nikâh altında tutmaya devam etmek, kadına zarar vermek maksadıyla iddet süresini uzatmamak[28], şayet ilk boşamadan sonra taraflar birbirinin ayrılıklarına dayanamayacaklarını ve maslahatın evliliğe devamda olduğunu anlarlarsa[29] aile hukukuna riayet etmek suretiyle, akıl ve sağduyu ilkelerine uyarak evliliklerine yeniden devam etmektir.

---

24 Mukatil b. Süleyman, *Tefsiru'l-hamsi mi'e âye mine'l-Kur'ân,* nşr. Isaiah Goldfeld (Filiştin: Şifa Amr, 1980), 183-184.

25 Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili* (İstanbul: Eser Neşriyat, 1979), 2/780-781.

26 Carullah Mahmud b. Ömer ez-Zemahşerî, *el-Keşşâf 'an hakâiki"t-tenzîl* (Beyrut: Dâru'l-Marife, 2009), 1/273; Muhammed b. Ahmed el-Ğırnâtî İbn Cüzey, *et-Teshîl li 'ulûmi't-Tenzîl,* thk. Abdullâh el-Hâlidî (Beyrut: Dâru'l-Erkam, ts.), 1/200.

27 Fahreddin Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-Râzî, *Tefsiru'l-Kebir Mefatihu'l-Gayb* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1981), 3/105.

28 Şihabüddin Ahmed b. Mahmud es-Sivasî, *Uyûnu't-tefâsîr*, thk. Bahattin Dartma (İstanbul: Mektebetü'l-İrşad, 2006), 1/113.

29 Muhammed Ali es-Sâyis, *Tefsîru âyâti'l-ahkâm,* thk. Naci Soydan (Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, 2002), 1/264.

Burada bazı müfessirlerin[30] "ma'rûf" kelimesine, aile birliğinin gerekli kıldığı haklar[31] anlamı verse de bazılarının özellikle erkeklere yönelik olarak evlilik hukukunun ve iyi geçinmenin gerekli kıldığı vazifeleri yerine getirmek üzere onları nikâh altında tutmaları anlamını vermeleri son derece manidardır. Burada evlilik birliğinde en önemli kurallardan biri olan hak temelli ilişki yerine vazife temelli ilişki anlayışına dikkat çekilmesi önemlidir. Zira son asırların hak temelli yaklaşımları insanlara ve özellikle kadınlara istediği hakları sağlamak şöyle dursun birçok haktan da onları mahrum bırakmıştır. Halbuki vazife temelli yaklaşım esas alındığında bir tarafın vazifesi aynı zamanda karşı tarafın hakkı olacağından fazla bir sorunla karşılaşılmayacaktır. Yani eşlerden her biri hakkının peşine düşüp vazifesini unutunca, aile yuvalarında ciddi sarsıntılar kaçınılmaz olmaktadır. Zira karşılıklı anlaşmanın ve muhabbetin sağlandığı ailelerde meydana gelen muhabbet, vazife anlayışını önceleyip beslediği için haklar bunun neticesinde doğal olarak meydana gelmekte ve bunun için ayrı bir mücadeleye hele hele yargı müdahalesine gerek duyulmamaktadır.

"Tesrîh bi ihsan" ifadesinde geçen "tesrîh", serbest bırakmak, yakasını bırakma, işten atma, özgürlüğüne kavuşturmak, gibi anlamlara gelmektedir. Bu bağlamda kadının yeni bir hayat kurmasına ve kendi özgür kararlarını vermesine imkân tanımak olarak yorumlanabilir. "İyilikle serbest bırakmak" ise bazı Mâlikî müfessirler karşı çıkıp hadisi sahih bulmasa da[32], müfessirlerin önemli bir kısmı tarafından bir hadise de dayanılarak üçüncü ve kesin boşama ve ayrılık olarak yorumlanmıştır.[33]

Âyette geçen "ihsan" ifadesi ise, gönlünü almak için verilen bir hediye (müt'a) ile iddetini tamamlaması için kadının boşanıp serbest bırakılması,[34] usulüne uygun olarak ve Kur'ân'ın öğrettiği şekilde kadınların iyilikle ve güzelce serbest bırakılması,[35] kadının mali haklarının tastamam verilip ayrıldıktan sonra onun kötü olarak anılmaması, olumsuz taraflarının dillendirmemesi,[36] kalben bağlanamadığı ve ayrılmayı daha hayırlı gördüğü eşinden güzellikle ayrılıp ayrıldığı kadının kusurlarının dillendirilmemesi[37] şeklinde yorumlanmıştır.

---

30 Mesela bk. Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1/273.

31 İbn Cüzey. *et-Teshîl*, 1/200; Sivasî, *Uyûnu't-tefâsîr*, 1/113.

32 İbn Cüzey. *et-Teshîl*, 1/200; İbnü'l-Arabî, *Ahkâmu'l-Kur'ân*, 1/191.

33 Mâtürîdî, *Te'vîlâtu'l-Kur'ân*, 2/69; Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1/273; Cemalüddin Yusuf b. Hilâl Safedî, *Keşfu'l-esrâr ve hetkü'l-estâr*, (İstanbul: İsam Yayınları, 2019), 1/262; İbn Cüzey, *et-Teshîl*, 1/200.

34 İbn Cüzey. *et-Teshîl*, 1/200.

35 Zemahşerî, *el-Keşşâf*, 1/273.

36 Râzî, *Tefsiru'l-Kebir*, 3/106; Alâuddin Ali b. Muhammed b. İbrahim Hâzin, *Lübabü't'-te'vîl fî meâni't-tenzîl*, thk. Abdüsselam Muhammed Ali Şâhin (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2010), 1/345; İsmail Hakkı Bursevî, *Rûhu'l-beyân* (İstanbul: Dersaadet ts.), 1/356.

37 Sâyis, *Tefsîru âyâti'l-ahkâm*, 1/264.

Böylece her iki kavramın açıklamasından ortaya çıkan sonuca göre, âyetler bir takım problemler yaşayıp ayrılma noktasına gelen eşlerin iddet denilen düşünme fırsatını ve Allah tarafından tanınıp belirnen opsiyonu kullandıktan sonra evliliğe devam kararı alırlarsa, bunu karşılıklı hak ve vazifeleri yerine getirerek, akıl, insaf ve sağ duyu ilkelerine riayet ederek yapacaklardır. Şayet bu noktada olumlu bir sonuca ulaşılır ve yeniden evliliğe devam kararı verilirse, o zaman da önceki koca öncelenmeli ve onunla evliliğe engel olunmamalıdır.

Şayet taraflar iddet süresince kararlarını ayrılmaktan yana kullanırlarsa yine karşılıklı hak ve vazifelere saygı duyarak, riayet ederek ve insani, İslamî özelliklerini zedelemeden medeni bir şekilde evlilik ilişkisini sona erdirecekler, sırlar emanet olarak kalmak üzere, iki müslüman kardeş olarak hayatlarına devam edeceklerdir. Allah karakterleri farklı yarattığı için aralarında bir uyumsuzluğun olduğunu tecrübe eden bu eşler, sözkonusu durumu anlayışla karşılayıp birbirlerini yıpratma yoluna gitmeyecek ve aklın, adaletin, insafın ve sağ duyunun ilkelerine riayet ederek güzellikle ayrılacaklardır.

3.1.3. Hudûdullah (حدود الله)

Kur'ân'ın birçok âyette ancak daha çok aile hukuku, miras ve boşama konularında yer verdiği bu kavram, ilgili konularda Allah'ın koyduğu kesin yasaları ve tabir-i caizse *ilahi kırmızı çizgileri* ifade etmektedir. El-Bakara 229 ve 230. âyetlerde de bu ifade tekrar edilmekte ve 229. âyette *"…Eğer onlar Allah'ın belirlediği ölçüleri gözetmeyecekler diye endişe ederseniz, o zaman kadının (boşanmak için) bedel vermesinde ikisine de günah yoktur. Bunlar Allah'ın koyduğu sınırlardır. Sakın bunları aşmayın. Allah'ın koyduğu sınırları kim aşarsa onlar zalimlerin ta kendileridir"* denilmektedir. Anlaşılan o ki, aile üstün değerleri, karşılıklı hak ve hukuku korumak için öngörülmüş bir kurumdur. Bu değerlere riayet edildiği sürece de devamı esastır. Şayet aile yuvası bu değerleri örseleyecek hale gelmişse, devamında bir anlam kalmamaktadır. Müfessirler bu bağlamda "hudûdullah" kavramını, eşlerin aralarının bozulmadan devam etmesi için belirlenen ilahi yasalar, muâşeret kuralları, evlilik birliğinin gerektirdiği vazife ve haklar şeklinde yorumlamışlardır.

3.2. Sünnette Boşama Prosedürü ve Ahlakı

Kur'ân'ın en yetkin ve doğal tefsiri olan sünnet kaynaklarına baktığımız zaman âyetlerin muhtevalarını teyit edici ve izah edici rivayetlerin bulunduğunu görmekteyiz. Buna göre sünnette yer alan ve bizim ele aldığımız boşama prosedürü ve adabı ile ilgili bilgileri şu şekilde özetleyebiliriz:

1 Boşama (Talâk) Allah'ın en sevmediği mübah/câiz davranışlardan biridir.[38] Hadiste boşama ve boşanma Allah'ın en sevmediği helal olarak nitelendirilirken bazı önemli mesajlar verilmiştir. Öncelikle şartlar boşanmayı zorunlu hale getirmişse, boşanmak dinen caiz değildir düşüncesiyle evliliği zorla sürdürmeye çalışmak doğru değildir. Zira maksatlarını gerçekleştirmeyen bir evliliği usulünce sona erdirmek dinin onayladığı bir çözümdür. Ancak bu istenen, teşvik edilen ve hoş karşılanan bir tasarruf olmayıp mecbur kalınan bir durumdur. Meydana getirdiği olumlu sonuçlara göre olumsuzluklar daha fazladır.

2 Üç talak hakkını bir anda kullanmak sünnete aykırıdır ve Hz. Ömer'in ilk iki yılına kadar bir anda üç talak hakkını kullanmak tek talak sayılmıştır.

Muhammed b. Lebid'den nakledildiğine göre, Resulullah'a bir adamın hanımını üç defa boşadığı haber verildi. Bunun üzerine Hz. Peygamber kızdı, ayağa kalktı ve şöyle dedi: "Ben aranızda olduğum halde Allah'ın kitabıyla dalga mı geçiyorsunuz!"[39]

Ubâde b. Sâmit'ten nakledildiğine göre babası karısını, "Bin defa boşadım" diyerek boşamıştı. Bunun üzerine Ubâde gidip meseleyi Hz. Peygamber'e sormuş o da şöyle buyurmuştur: "Kadın Allah'a isyan içinde (günah işlenerek) üç defa boş olmuş, geriye kalan 997 ise zulüm ve düşmanlık olarak kalmıştır. Dilerse Allah boşayan kimseyi affeder, dilerse ona azab eder."[40]

Rükâne İbn 'Abdi Yezîd, hanımını bir mecliste üç talakla boşadı. Daha sonra bu yaptığına son derece pişman olup, hanımına karşı olan hüznünü beyan etti. Resûl-i Ekrem (s.a.v) boşanma hadisesinin nasıl gerçekleştiğini, üç talakın da aynı anda mı telaffuz edilip edilmediğini sordu. O ise üç talakın da aynı mecliste gerçekleştiğini söyleyince, "Dön hanımına, al onu sadece bir talakın düşmüştür."[41] buyurdu. Bunun üzerine adam hanımına hemen döndü."[42] Bu rivayette Rükâne'ye Allah Resulü hanımına dön deyince onun "fakat ben onu üç defa boşadım" demesi üzerine, "biliyorum dön" demesi ve üç defa boşadığı halde "vallahi bir kastetmiştim" demesi önemlidir.

---

38 Ebû Dâvûd, "Talâk", 3; İbn Mâce, "Talâk", 1.

39 Ebû Abdurrahman Ahmed b. Ali en-Nesâî, *Kitabü's-Süneni'l-Kübrâ*, nşr. Hasan Abdülmünim (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2001), "Talak", 6.

40 Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemmâm b. Nâfi' es-San'ânî, *el-Musannef fi'l-hadîs* (Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmi, 1403), nr. 11339.

41 Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî İmam Ahmed, *el-Müsned*, thk. Şuayb el-Arnaût, vd. (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1996), 4/215.

42 Ebû Dâvûd, "Talak", 9-10.

İbn Abbas'tan nakledildiğine göre, Hz. Peygamber ile Hz. Ebû Bekir zamanında ve Hz. Ömer'in hilafetinin ilk iki yılında üç talakı birden vermek bir talak sayılırdı. Daha sonra Hz. Ömer, "Hiç şüphesiz halk kendilerine mühlet verilmiş olan bir konuda acelecilik gösterdi. Gelin bu konuda onların sözlerini (bir anda yaptıkları üç boşamayı) üç boşama olarak geçerli sayalım" dedi ve bir anda üç talakla yapılan boşamayı üç boşama saydı.[43]

3 Âdet halinde hanımı boşamak sünnete aykırıdır.
Rivayet edildiğine göre, Abdullah b. Ömer, hanımını regl döneminde (hayızlı) iken boşamıştı. Bunun üzerine Hz. Ömer, bu durumu Resulullah'a (s.a.v) anlatmıştı. Resulullah (s.a.v), bu duruma kızmış, sonra da, "O, hanımına geri dönsün. Hayızından temizlenip (tekrar) bir hayız (daha) görüp sonra (tekrar) temizleninceye kadar (hanımını nikâhı altında) tutsun. Eğer onu boşamak isterse, temizken (kendisiyle) cinsel ilişkide bulunmadan boşasın. İşte şanı yüce olan Allah'ın, kadınların boşanmasını emrettiği iddet (dönemi) budur" buyurmuştu.[44]

4 Boşamanın şaka ile olanı da ciddi sayılır.
Hz. Peygamber'in şöyle dediği rivayet edilmiştir: "Üç şeyin ciddisi de ciddi şakası da ciddidir: Nikâh, boşama ve hanımına geri dönme."[45] Hadisi delil alan fakihler boşamayı geri alınamaz/feshi kâbil olmayan tasarruflardan saymışlardır. Bunun için boşamanın iradi ve kasdî olanı ile şaka yollu olanı arasında da fark görmemişlerdir. Ancak bu hadis ile ilgili farklı değerlendirmeler de mevcuttur. Evlilik gibi önemli hukuki sonuçları olan bir akdin irade dışı bir davranışla sona erdirilmesini uygun bulmayan bazı âlimler, bu hadisin boşanmayı engellemeye yönelik caydırıcı (terhib) tarzı bir hadis olduğunu, evlilik konularında ciddi davranılmasını sağlamaya ve ihtiyata yönelik olduğunu ifade etmişlerdir.[46]

5 *Önemli bir sebep olmadan kocasından ayrılan cennet kokusu alamaz.*
Boşamanın sevimsiz ve çirkin bir davranış olması kadını da kapsamaktadır. Bunun için Hz. Peygamber şöyle buyurmuştur: "Önemli bir neden (zarûret) olmaksızın kocasından ayrılmak isteyen bir kadına cennet kokusu haram olur."[47]

6 *Eşlerin Birbirlerinin hoşlanılan taraflarını dikkate alması tavsiye edilmiştir.*

---

43 Ebu'l-Hüseyin Müslim b. el-Haccac, *Sahîh-i Müslim*, nşr. Muhammed Fuad Abdülbaki (Kahire: Müessesetü'l-Muhtâr, Kahire 2010), "Talâk", 1472.

44 Buhârî, "Talâk" 2, 3; Müslim, "Talâk", 1-14; Ebû Dâvûd, "Talâk", 4; Ebû İsa Muhammed b. İsa Tirmizî, *Sünenü't-Tirmîzî*, nşr. Ammar Tayyar (Dımaşk: Müessetü'r-Risâle, 2011), "Talâk", 1; Nesâî, "Talâk", 1, 3, 5; İbn Mâce, "Talâk", 3.

45 Ebû 'Abdullâh Muhammed b. el-Hasen eş-Şeybânî, *el-Asl* (Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2012), 7/301; Ebû Dâvûd, "Talâk", 9; Tirmizî, "Talâk", 9.

46 Bk. Ahmed b. Muhammed Hattâbî, *Meâlimu's-sünen* (Haleb: Matbaatü'l-İlmiyye, 1933), 3/243.

47 Ebû Dâvûd, "Talâk", 18; Tirmizî, "Talâk", 11; Nesaî, "Talâk", 34; İbn Mâce, "Talâk", 21.

"Bir kimse, hanımına buğzetmesin, kin tutmasın. Onda hoşlanmadığı huylar varsa, ona mukabil, memnun olacağı huylar da vardır."[48]

7) Kadını kocası aleyhine kışkırtmak müslüman şahsiyetine aykırı bir davranıştır. Hz. Peygamber bu konuda şöyle buyurmuştur: "Kadını kocası aleyhine veya kölesini efendisi aleyhine kışkırtan kimse bizden değildir."[49]

3.3. Fıkıhta Boşama Prosedürü ve Ahlakı

İslam hukukçuları, Kur'ân ve sünnetin hükümlerini fıkıh usulü ve mezhep prensiplerine göre yorumlayarak boşamanın ahlak ve prosedürüne dair hükümler belirlemiştir. Bu hükümler, Kur'ân ve sünnetin maksadına uygun olup onların en güzel tefsiri niteliğindedir. Hukukçular, boşamanın bir anda gerçekleşmemesini esas almış, aile hayatının küçük olumsuzluklara feda edilmemesi için boşamayı sünnete uygun olup olmamasına ve dönüşlü olup olmamasına göre sınıflandırmış, her birinin dinî ve hukukî sonuçlarını tespit etmiştir. Ayrıca talakı vacip, haram, mekruh, mendup ve câiz olarak ayırmışlardır. Buna göre bir kimse evlilik hukukunu ve evliliğin gerektirdiği sorumlulukları yerin getirmekten âciz olursa boşanmak vacip olur. Boşanmak haram bir işleme, kadına zulüm ve şiddet, baskı ve adaletsizlik yapmaya yol açacaksa haram; sebepsiz ve haksız yere yapılırsa mekruh, kadının ahlaksızlık yapması veya kocasından nefret etmesi gibi sebeplerle evli kalmanın faydasız hale gelip evliliğin maksatlarının gerçekleşmemesi gibi durumlarda ise mendup olur.[50]

Şartlar gereği bir şekilde boşanma şartları oluşmuşsa bunu gerçekleştirmek de bazı şartlara ve belli bir prosedüre bağlanmıştır. Buna göre boşama (talâk), geri dönüşü mümkün olup olmama ve geri dönüp evliliği sürdürebilmek için yeni akde ihtiyaç bulunup bulunmaması açısından 'ric›î' ve 'bâin', Kur›an ve sünnete uygunluk açısından ise 'sünnî' ve 'bid'î' kısımlarına ayrılmıştır."[51]

3.3.1. Ric'î Talâk

Erkeğin yeni nikâh akdine gerek kalmadan iddet süresi içinde eşine dönebildiği boşamadır. Bu boşamada eşlerin evlilik ilişkileri gerilmekle birlikte tamamen kopmamakta, evliliğin bir takım hukuku devam etmekte ve taraflar iddet süresi içerisinde istedikleri zaman sözlü ifadeyle veya fiili davranışlarıyla evlilik hayatına devam edebilmektedirler. Bu boşama çeşidinin aile yuvasını korumaya, yeniden kurmaya, kırılan

---

48 Müslim, "Rada", 61.

49 Ebû Dâvûd, "Talâk",1.

50 İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 8/235.

51 Halil İbrahim Acar, "İddet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 21/466.

gönülleri tamir etmeye ve tarafların kararlarını gözden geçirmelerine matuf olduğu bir gerçektir. Zira bir arada bulunmanın evliliğin devamını sağlayacağı ümidiyle bu şekildeki bir talâkla boşanan kadına "süknâ" denilen mesken ve barınma hakkı tanınıp iddet süresince kocasının evinde veya onun gösterdiği evde kalması gerekli kılınmıştır.[52] Detayda farklı görüşler olsa da İslam hukukçuları ilgili naslardan hareketle genel olarak iddet süresi içinde kadının nafaka ve süknâ hakkı bulunduğuna hükmetmişlerdir.[53]

3.3.2. Bâin Talâk

Evliliği kesin olarak sona erdiren ve tekrar bir araya gelebilmeleri için yeni nikâh akdinin gerekli görüldüğü boşamadır. Bâin talak küçük bâin (ayrılık) ve büyük bâin olmak üzere iki kısma ayrılır. Talâk sayısının bir veya iki olması halinde buna küçük ayrılık (beynûnet-i suğrâ) denir. Böyle bir ayrılık neticesinde taraflar ister iddet süresi içinde isterse iddet bitiminde yeni nikâh akdiyle tekrar bir araya gelebilirler. Talâk sayısının üç olması durumunda meydana gelen ayrılığa büyük ayrılık (beynûnet-i kübrâ) adı verilir. Böyle bir ayrılık meydana geldiğinde kadın normal şartlarda, usulüne uygun ve meşru yollarla başka bir erkekle evlenip boşanmadan eski kocasıyla yeniden nikâhlanamaz.

3.3.3. Sünnî Talâk

Sünnî talâktan maksat, boşamanın dinen mubah olması ve kınamayı gerektirmemesidir. Bu, sevap kazandıran bir ibadet anlamına gelmez; zira "Helallerin Allah katında en sevilmeyeni boşamadır" hadisi, boşamanın meşru olsa da hoş karşılanmayan bir fiil olduğunu ortaya koyar. Dolayısıyla sünnî talak, sevap yönünden değil, hukuken meşruiyeti ve ahlaki zemini bakımından tanımlanır.[54] Buna göre sünni talak, erkeğin hanımını temizlik dönemi içerisinde cinsel ilişkide bulunmadan bir kere ric'i talakla boşamasıdır.[55] Sünni talak bir ihtiyaçtan dolayı yapıldığı için söz konusu ihtiyaç için bir kere boşama yeterlidir.[56] Bu boşama şekline "sünnî" denil-

---

52 Ahmet Ekşi - A. H. M. Ershad Uddin, "Application of Maintenance During The Waiting Period ('Idda'): A Perspective From Ottoman And Turkish Civil Law," *IIUM Law Journal* 31/2 (December 11, 2023), 353.

53 Ebû Bekr Ahmed b. Ali er-Râzî Cessâs, *Ahkâmü'l-Kur'ân*, thk. Muhammed Sâdık el-Kamhâvî (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1405/1984), 3/680.

54 Ömer Nasuhî Bilmen, Hukuk-ı İslamiyye ve Istılâhât-ı Fkhiyye (İstanbul: 1970), 2/210.

55 Muhammed b. İbrahim İbnü'l-Münzir, *el-İcmâ'*, thk. Abdullah Ömer el-Bârûdî, (Beyrut: Dâru'l-Cinân, 1986), 86.

56 Kâsânî, *Bedâ'i'u'ş-şanâ'i'*, 4/191.

mesinin sebebi, Allah ve Resulü'nün emrine yani Kur'ân ve sünnetin öngördüğü prosedür ve adaba uygun olması sebebiyledir. Zira Kur'an'da, *"Kadınları boşayacağınızda onları iddetlerini gözeterek boşayın"*[57] buyurulmuştur. Hanımını adet döneminde boşayan Abdullah b. Ömer'in durumunu babası Hz. Ömer Hz. Peygamber'e sorduğunda ise Resûl-i Ekrem Hz. Ömer'e şöyle demiştir: "Ona emret, hanımına dönsün; hanımı temizlenip âdet görünceye ve tekrar temizleninceye kadar onu nikâhında tutsun. Bundan sonra dilerse onu tutar, dilerse ilişkide bulunmadan boşar. İşte Allah'ın kadınların boşanmasında gözetilmesini emrettiği iddet budur."[58] Bu âyet ve hadis söz konusu talakın delili sayılmıştır. Boşamada bu prosedüre uyulmasının sebepleri şöylece özetlenebilir: "Kadının ay hali döneminde genellikle meydana gelen bedensel ve ruhsal değişiklikler eşler arasındaki geçimsizliği etkileyebileceğinden boşama gibi ciddi sonuçları olan ve soğuk kanlılıkla düşünülüp kararlaştırılması gereken bir tasarrufun bu devrede gerçekleştirilmesi uygun değildir. Temizlik döneminde olmakla birlikte cinsel ilişkiden sonra vuku bulan boşamanın da evlilik birliğine son verme irade ve kararlılığından ziyade ârızî bir sebepten kaynaklanmış olması kuvvetle muhtemeldir. Sünnî talâk anlık öfke, ârızî duygu ve düşüncelerin etkisi altında sonradan pişmanlık duyulacak adımlar atılmasını ve aile yuvasının dağılmasını önlemek için alınan tedbirlerden biridir."[59]

Hanefîler ayrıca sünnî talakı, kadına verdiği eziyetin boyutuna[60] ve sünnete uygunluğunun derecesine göre ahsen (daha iyi) ve hasen (iyi) kısımlarına ayırmışlardır. Ahsen talak, kişinin hanımını ilişkiye girmeden ve âdetli değilken bir kere dönüşlü olarak boşamasıdır. Hasen talak ise, kişinin adetli olmayan hanımını ilişkiye girmeden, her temizlik döneminde bir kere dönüşlü boşamasıdır.[61]

3.3.4. Bid'î Talâk

Sünnî talakın zıddı olan bu boşama, erkeğin, hanımını âdetli veya lohusa iken veya temizlik döneminde cinsel ilişkide bulunduktan sonra boşamasıdır.[62] İster aynı

---

57 et-Talâk 65/1.

58 Buhârî, "Ṭalâḳ", 1.

59 Acar, "İddet", 21/466.

60 Abdurrahman Cezîrî, *el-Fıkhu ale'l-mezâhibi'l-erba'a* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1424/2003), 4/167.

61 Serahsî, *el-Mebsût*, 6/3-4; Alâeddin es-Semerkandî, *Tuhfetü'l-Fukahâ* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1984), 2/171.

62 Alâeddin es-Semerkandî, *Tuhfetü'l-Fukahâ*, 2/171; Ebu'l-Velid Muhammed b. Ahmed İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktasıd* (Mısır: Dâru İbn Receb, 2006), 2/62; Kâsânî,

mecliste ister ayrı meclislerde olsun aynı temizlik dönemi içinde hanımı birden fazla veya bir defada üç talâkla boşamak da bid'î talak sayılır. Nitekim Hz. Peygamber aynı anda üç talak hakkının birden kullanılarak yapılan boşamayı tasvip etmemiş, kendi huzurunda böyle bir boşama yapan kimseye, "Ben aranızda olduğum halde Allah'ın Kitab'ıyla dalga mı geçiyorsunuz" diyerek tepki göstermiştir. Allah'ın Kitab'ıyla dalga geçmek ise onunla amel etmemektir. Bu da Kur'ân'ın boşamayı zamana yaymayı emrettiği anlamına gelmektedir.[63] Bu tür boşama, Hanefî ve Mâlikîlere göre sünnete aykırıdır. Hatta Hanefîlere göre adet halinde veya lohusa iken kadını boşamak günah ve haramdır. Şâfiîlere göre bu şekildeki boşama sünnete aykırı değildir.[64] Bu konuda farklı görüşlerin bulunması ilgili rivayetlerin yorumundan kaynaklanmaktadır. Yine İslam hukukçularının çoğunluğuna göre sünnete aykırı olmakla birlikte bid'î talak geçerli sayılır ancak bu şekilde hanımını boşayan kimse Hz. Peygamber'in konuyla ilgili emir, talimat ve gösterdiği prosedüre aykırı hareket ettiğinden günahkâr sayılır.

Sonuç

Kur'ân, evliliği teşvik etmiş; boşanmayı ise meşru kılmakla birlikte teşvik etmemiş, ancak kaçınılmaz olduğunda prosedürünü ve ahlaki çerçevesini belirlemiştir. Evliliği basit bir sözleşme değil, kutsal bir yuva kurma akdi olarak gören Kur'ân, cahiliye dönemi uygulamalarını ıslah ederek boşamayı sınırlandırmış, anlaşmazlık durumunda barış için hakem tayinini öngörmüş ve boşamayı belirli usullere bağlamıştır. Zoraki evliliklerin devam ettirilmesini doğru bulmamış, marufa göre birlikte yaşamayı veya güzellikle ayrılmayı tavsiye etmiştir. Esas ilkeleri Kur'ân belirlemiş, sünnet bu ilkeleri açıklayıp uygulamasını göstermiş, fıkıh ise bunları sistematik bir yapıya kavuşturmuştur.

İslam, boşamayı tamamen yasaklayan, sınırsız şekilde serbest bırakan veya yalnızca hakimin kararına bağlayan sistemlerin aksine, kendine özgü bir düzenleme getirerek boşama sürecine hem hukuki bir prosedür hem de ahlaki bir çerçeve kazandırmış; bu alanda insanlığa rehberlik edecek ilkeler belirlemiştir.

İlgili ayetlerde ortaya konulan boşama prosedürüne ilişkin temel ilkeler şu şekilde özetlenebilir:

Bedâ'i'u'ş-şanâ'i', 4/205.

63 Serahsî, *el-Mebsût*, 6/5.

64 Serahsî, *el-Mebsût*, 6/4; İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 2/62; Cezîrî, *el-Fıkhu ale'l-mezâhibi'l-erba'a*, 4/167.

1. Evlilik teşvik edilen, esasen sürekliliği hedeflenen bir akittir. Boşanma ise istenmeyen, ancak zorunlu hallerde başvurulan istisnai bir tasarruftur. Bu nedenle, boşamanın evlilik bağını tamamen koparan (bâin) bir şekilde değil, taraflara düşünme ve pişmanlık imkânı tanıyan, geri dönüşe (ric'î) imkân veren bir tarzda gerçekleştirilmesi esastır.
2. Boşanan bir kadının, Allah Teâlâ'nın belirlediği zorunlu bekleme süresi (iddet) dolmadan başka biriyle evlenmesi yasaktır. Bu bekleme süresinin gerekçesi yalnızca hamilelik durumunun tespiti değildir.
3. İddet süresinde barışma ve evliliğe devam etme iradesi gösteren kocaya öncelik verilmesi tavsiye edilmekte, bu yönde bir engel çıkarılması yasaklanmaktadır. Eski eşine dönmek isteyen kocanın da bu talebini zarar verme amacıyla değil, huzurlu bir evlilik kurma niyetiyle ve maruf ölçüler çerçevesinde gerçekleştirmesi emredilmektedir.
4. Eşlerin boşanıp tekrar evlenmeleri sınırlı sayıda mümkündür. İki boşamanın ardından gerekli şartlar oluşursa evliliğe dönme imkânı vardır; ancak üçüncü boşamadan sonra, kadın başka biriyle evlenmeden önceki eşine dönemez. Bu ikinci evlilik de ya usulüne uygun olarak sona ermiş olmalı ya da ikinci koca vefat etmiş bulunmalıdır. Her iki durumda da iddet süresinin tamamlanmasının ardından, Allah'ın koyduğu hükümler çerçevesinde yeniden evlenme mümkündür.
5. İki boşamanın ardından kadın ya iyilik ve maruf ölçüler içinde evlilikte tutulmalı ya da güzellikle, boşama adabına ve usulüne riayet edilerek, kin ve düşmanlığa yol açmadan, kesinlikle şiddete başvurulmaksızın serbest bırakılmalıdır. Şayet yeniden bir araya gelindiğinde, Allah'ın evlilik ve aile huzurunu korumak için koyduğu sınırların (hududullah) ihlal edileceğinden endişe ediliyorsa, böyle bir evliliği zorla sürdürmek anlamsızdır ve bu durum Allah'ın ayetlerini hafife almak anlamına gelir.
6. Kadın, eşinden ayrılmak için objektif gerekçeler ortaya koyamaz; ancak kalbinin soğuması, sevgisinin kalmaması gibi subjektif nedenlerle boşanmak isterse, kocasıyla belirli bir bedel üzerinde anlaşarak boşanabilir.
7. Evlilikten çocuk dünyaya gelmiş ve taraflar boşanmışsa hem çocuğun hem annenin hem de babanın haklarına riayet edilmelidir. Bu durumda boşanmış eşler, karşılıklı konuşarak ve uzlaşarak çocuğun sütten kesilmesine karar verebilirler. Boşanmış kadın, çocuğunu emzirmeye devam ettiği sürece, gücünü aşmayan makul (ma'ruf) ölçülerdeki nafaka babaya aittir. Bu nokta-

da anne, nafaka verilmemek veya gereğinden az verilmek suretiyle mağdur edilmez; baba da gereğinden fazla nafaka ödemeye zorlanarak, ömür boyu ödeme yükümlülüğü altına sokularak veya annenin imkânı varken çocuğu emzirmemesi sebebiyle mağdur edilmez. Zira boşanmış kadının nafakası prensip olarak ömür boyu değil, yalnızca iddet süresince geçerlidir. Ailelerin özel durumlarına ve şartlarına göre farklı düzenlemeler yapılabilir.

8. Evlenmek üzere anlaşılmış fakat henüz cinsel temas gerçekleşmemiş ve mehir de belirlenmemiş ise, boşanan kadına erkeğin mali durumuna uygun olarak gönül alma mahiyetinde bir hediye (müt'a) verilmelidir. Mehir belirlenmiş ancak henüz temas gerçekleşmemiş ise, belirlenen mehrin yarısı kadına verilir. Bununla birlikte kadın veya onun adına yetkili kişi bu meblağı almaktan vazgeçebilir ya da erkek mehrin tamamını verebilir; bu durumda da bir sakınca yoktur. Hatta bu, bir lütuf olduğundan tavsiye edilen bir davranıştır.

Âyetlerin genel ifadeleri dikkate alındığında, usulüne uygun evlilik yaparak huzurlu bir yuva kurmak hem kadın hem de erkeğin fıtratının gereğidir. Nikâh akdini yalnızca cinsel tatmine indirgemek, onu basitleştirmek olur; zira evlilik, sekinet, meveddet ve rahmetin meyvelerini elde etmenin yoludur. Bu birliktelikte hayatın zorluklarını, acılarını ve sıkıntılarını paylaşmak; nimetlerini, maslahatlarını ve güzelliklerini birlikte yaşamak esastır. Fakihler bu akde, neslin korunması, kadınların himaye edilmesi, cinsel haramlardan sakınılması ve müminlerin sayısının artması gibi dinî ve dünyevî maslahatlar bağlamışlardır. Ancak bütün iyi niyetli çabalara rağmen mizaçları uyuşmayan, bu güzellikleri birlikte yaşama imkânı kalmayan eşler, düşmanlık etmeden, şiddete başvurmadan, iyilik ve güzellikle ayrılmalı; bu, Kur'ân'ın, sünnetin ve İslam'ın hukukî–ahlakî mirasına en uygun yoldur.

Kaynakça

Abdulhamid, Muhyiddin. *el-Ahvâlu'ş-şahsiyye*. İstanbul: el-Mektebetü'l-İrşad, 2018.

Abdürrezzâk, Ebû Bekr b. Hemmâm b. Nâfi' es-San'ânî. *el-Musannef fi'l-hadîs*. Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmi, 1403.

Acar, Halil İbrahim. "İddet", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 21/466-471. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.

Aktan, Hamza. "Kur'ân'a Göre Boşanma Prosedürü". *Dini Araştırmalar* 5/14 (Eylül-Aralık 2002), 5-16.

Alâeddin es-Semerkandî, Ebû Bekr Alâüddîn Muhammed b. Ahmed. *Tuhfetü'l-Fukahâ*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1984.

Bilmen, Ömer Nasuhi. *Hukuk-ı İslamiyye ve Istılahât-ı Fıkhiyye Kamusu*. İstanbul: Bilmen Yayınevi, 1985.

Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl. *el-Câmiu's-sahîh*. Bulak: y.y., 1311.

Bursevî, İsmail Hakkı. *Rûhu'l-beyân*. İstanbul: Dersaadet, ts.

Cessâs, Ebû Bekr Ahmed b. Ali er-Râzî. *Ahkâmü'l-Kur'ân*. thk. Muhammed Sâdık el-Kamhâvî. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1405/1984.

Cezîrî, Abdurrahman. *el-Fıkhu ale'l-mezâhibi'l-erba'a*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1424/2003.

Derveze, Muhammed İzzet b. Abdilhâdî b. Dervîş. *et-Tefsîrü'l-hadîs*. Beyrût: Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, 2000.

Döndüren, Hamdi. *Ahkâmu'l-Kur'ân Kur'ân-ı Kerim ve Fıkhî Tefsiri*. İstanbul: Erkam Yayınları, 2020.

Döndüren, Hamdi. *Delilleriyle Aile İlmihali*. İstanbul: Altınoluk Yayınları, 1995.

Ebû Dâvûd, Süleyman b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî. *Sünenü Ebî Dâvûd*. Beyrut: Dâru'l-Kitâbi'l-Arabî, ts.

Ekşi, Ahmet - Uddin, A. H. M. Ershad. "Applıcatıon of Maıntenance Durıng The Waıtıng Perıod ('Idda'): A Perspectıve From Ottoman And Turkısh Cıvıl Law." *IIUM Law Journal* 31/2 (December 11, 2023), 347–372. https://doi.org/10.31436/iiumlj.v31i2.792.

Hattâbî, Ahmed b. Muhammed. *Meâlimu's-sünen*. Haleb: Matbaatü'l-İlmiyye, 1933.

Hâzin, Alâuddin Ali b. Muhammed b. İbrahim. *Lübabü't'-te'vîl fi meâni't-tenzîl*. tahk. Abdüsselam Muhammed Ali Şâhin. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2010.

İbn Cüzey, Muhammed b. Ahmed el-Ğırnâtî. *et-Teshîl li 'ulûmi't-Tenzîl*. thk. Abdullâh el-Hâlidî. Beyrut: Dâru'l-Erkam, ts.

İbn Kudâme, Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullah b. Ahmed. *el-Muğnî*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994.

İbn Mâce, Ebû Abdillâh Muhammed b. Yezîd. *Sünenü İbn Mâce*. Thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. Beyrut: Dâru'l-Fikr, ts.

İbn Rüşd, Ebu'l-Velid Muhammed b. Ahmed. *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktasıd*. Mısır: Dâru İbn Receb, 2006.

İbnü'l-Arabî, Ebû Bekr Muhammed b. Abdillâh b. Muhammed. *Ahkâmu'l-Kur'ân*. Mısır: İsa el-Bâbî, 1972.

İbnü'l-Münzir, Muhammed b. İbrahim. *el-İcmâ'*. thk. Abdullah Ömer el-Bârûdî. Beyrut: Dâru'l-Cinân, 1986.

İmam Ahmed, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî el-Mervezî. *el-Müsned*. thk. Şuayb el-Arnaût v.dğr. 45 Cilt. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1996.

Kâsânî, Alâüddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd b. Ahmed. *Bedâ'i'u'ş-şanâ'i' fî tertîbi'ş-şerâ'i'*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2010.

Kurtubî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Ebî Bekr b. Ferh. *el-Câmi' li ahkâmi'l-Kur'ân*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1985.

Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed. *Te'vîlâtu'l-Kur'ân*. İstanbul: Mizan Yayınevi, 2005.

Müslim b. el-Haccac, Ebu'l-Hüseyin. *Sahîh-i Müslim*. nşr. Muhammed Fuad Abdülbaki. Kahire: Müessesetü'l-Muhtâr, 2010.

Nesâî, Ebû Abdurrahman Ahmed b. Ali. *Kitabü's-Süneni'l-Kübrâ*. nşr. Hasan Abdülmünim. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2001.

Osmanlı Hukuk-ı Aile Kararnâmesi. haz. Orhan Çeker. Konya: Mehir Vakfı Yayınları, 2016.

Râzî, Fahreddin Muhammed b. Ömer b. Hüseyin. *Tefsiru'l-Kebir Mefatihu'l-Gayb*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1981.

Safedî, Cemalüddin Yusuf b. Hilal b. Ebi'l-Berekât. *Keşfu'l-esrâr ve hetkü'l-estâr*. İstanbul: İsam Yayınları, 2019.

Sâyis, Muhammed Ali. *Tefsîru âyâti'l-ahkâm*. thk. Naci Soydan. Beyrut: el-Mektebetü'l-Asriyye, 2002.

Serahsî, Ebû Bekr Şemsü'l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl. *el-Mebsût*. Beyrut: Dâru'l-Marife, 1993.

Sivasî, Şihabüddin Ahmed b. Mahmud. *Uyûnu't-tefâsîr*. thk. Bahattin Dartma. İstanbul: Mektebetü'l-İrşad, 2006.

Süleyman, Mukatil b. *Tefsiru'l-hamsi mi'e âye mine'l-Kur'ân*. nşr. Isaiah Goldfeld. Filistin: Şifa Amr, 1980.

Şeybânî, Ebû 'Abdullâh Muhammed b. el-Hasen. *el-Asl*. Beyrut: Dâru İbn Hazm, 2012.

Tirmizî, Ebû İsa Muhammed b. İsa. *Sünenü't-Tirmîzî*. nşr. Ammar Tayyar. Dımaşk: Müessetü'r-Risâle, 2011.

Yazır, Elmalılı Hamdi. *Hak Dini Kur'ân Dili*. İstanbul: Eser Neşriyat, 1979.

Zemahşerî, Carullah Mahmud b. Ömer. *el-Keşşâf 'an hakâiki"t-tenzîl*. Beyrut: Dâru'l-Marife, 2009.

GENEL DEĞERLENDİRMELER

Av. Esra Bozkurt: Medeni kanunda fiili ayrılık nedeniyle boşanma davası da açılabilmektedir. Mesela hâkim sebepsiz olarak da ayırabilir. Mesela bir yıl süreyle aynı çatı altında yaşamayan çiftlerden biri hâkime başvurursa hakim de tek celse de boşanmalarına hüküm verebilir.

Pratikte işlemler şöyle işlemektedir: Genelde boşanmaya kadınlar başvuruyor. Baroların adlî yargı birimleri var. Kadınlar oraya ücretsiz avukat tayini için başvuruyorlar. Bu süreçten sonra ücretsiz avukat tayiniyle beraber dava açılıyor. Kadınlar boşanma davalarını genelde geniş kapsamlı yoruma açık olması hasebiyle "evlilik birliğinin temelden sarsılmasını" gerekçe göstererek açmaktadır. Erkekler ise genelde kadının maddi ve manevi tazminat talebinin olmasından dolayı karşı dava açar. Bu durumda Her iki taraf da davalı ve davacı olur.

Boşanma sebepleri arasında zinanın da önemli yer tuttuğundan bahsedildi. Evet bu doğru. Zina gerekçesiyle boşanma davası en fazla 5 yıl içinde açılmalıdır aksi taktirde affedilmiş sayılır.

Pınar Çiftçi (Manevi Danışman): Herkes avukat isteyebiliyor mu?

Av. Esra Bozkurt: Fakirlik belgesi gerekiyor.

Muhammed Emin Eroğlu (Din Hizmetleri Uzmanı): Şimdiye kadar karşılaştığım bazı boşanma davası vakalarından edindiğim izlenim şu şekilde, boşanma sürecinde bazı erkekler kendilerine karşı objektif davranılmadığını düşünüyor. Boşanma sürecinde kadınlara daha çok haklar verildiği ve kendilerine karşı subjektif davranıldığını düşünen bir hayli kişi tanıyorum. Boşanma sürecinde kadınların avukatlarının bazılarının vakalara objektif bakmakta zorlandıklarını hatta yargı makamının cinsiyetinin bile önemsediği bir bakış açısıyla hareket edildiği boşanmaya taraf olan erkeklerin eleştirisi olarak ortaya çıkmaktadır. Tahkikat sürecinde kadının beyanına göre hareket edilmesinin kadınlar tarafından suistimal edildiği kanısı aynı şekilde erkekler tarafından eleştiri olarak sunulmaktadır. Masala Salih hocam evli çiftlerden biri diğerini evden uzaklaştırmaya zorlayamaz dedi. Yaşanmış bir olaydan örnek vermek istiyorum. Bir baba eşi ve kızlarının kendisini evden attıklarını söyledi. Komşuları ve ailesi adamın haklı olduğunu söylüyor ama baba bu durumu ispat edemediği için iş yerinde yatıp kalkıyor. Bu tip mağduriyetler göz önünde bulundurulmalı. Boşanma sürecinde yaşanan buna benzer olumsuz vakalar erkeklerin evlilik kurumuna olan güvenini azaltabiliyor. Hatta bu algılar evlilik aşamasında kadınların aleyhine olabilecek bir bakış açısı ortaya çıkmasına sebep teşkil edebiliyor. Boşanma sürecinde kadın ve erkek arasında objektif davranılmalı subjektif söy-

lem ve eylemlerden uzak durulmalıdır. Haklı ve haksız cinsiyete göre değil hukukî normlara göre belirlenmelidir.

Prof. Dr. Yusuf Ziya Keskin (İlahiyat fakültesi): Hukuk, aileyi ne kadar koruyor? Elbette erkeğin ve kadının mağduriyeti söz konusu olduğunda hukuk devreye girecek, iki tarafın da mağduriyeti giderilecek. Ama benim şahsi kanaatim aile hukukla korunamıyor. Belki mahkeme dışı başka ek kurumlar oluşturabilir. Diyanet ve diğer kurumlardan oluşturulacak bir heyetin devreye girmesiyle aileyi bir miktar daha koruma altına almak mümkün olur kanaatindeyim. Ama böyle bir kurum veya heyet sanırım yok.

Elin Şehnaz Uysal (Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Kocaeli İl Müdürlüğü Kadın Hizmetleri Birim Sorumlusu): Sosyal hizmetler birimi olarak tatbiki de bir mağduriyet söz konusu olduğunda kadına yönelik önleyici, koruyucu ve destekleyici hizmetleri sunmaya çalışıyoruz. Zaten bakanlığımızın adı da aile. Ama maalesef bizim hizmetlerimize karşı bir önyargı var. Kadına verilen destek hizmetlerinin kötüye kullanıldığı, onun savunulduğu söyleniyor ama her kadına müdahale ettiğimizde onunla çocukların ve ailenin geleceğine de müdahale etmiş oluyoruz. Biz hakim, savcı veya yargılama mercii değiliz. Bize başvurulduğunda sosyal hizmet anlayışıyla kadını dinliyoruz. Aldığımız eğitim gereği aileyi bütüncül olarak ele alıyoruz. Biz kadını güçlendirmeye çalışıyoruz. Ama bizim amacımız kadını güçlendirirken doğal olarak aileyi de güçlendirmektir. Hiç kimsenin boşan ya da boşanma gibi yönlendirme amacı olmadığı halde aileyi parçalıyorsunuz deniyor. Aslında ortada huzurlu olmayan bir aile ortamı var. Bize başvuran şiddet mağduru kadınların yüzde kaçı boşanıyor? Yani kadınların amacı boşanmak değil aslında. Bize geldiklerinde de çoğunlukla tek seferlik şiddetle kimse gelmiyor. Ortada şiddet döngüsü var. Kronikleşmiş bir şiddet dili var. Bu örüntüye baktığımızda bu ailede yetişen çocuklar açısından baktığımızda aslında 40-50 yıl sonra kurulacak ailelerin de sağlam temellerde kurulamayacağı bir hikaye başlıyor. Amacımız babayla da sağlıklı ilişki kurulmasıdır. Yani çocuğun babasıyla ilişkisini kesmek değil. Mesela kadın konuk evine geldiğinde çocuğunu babasıyla görüştürmüyor. Baba zannediyor ki biz böyle bir karar verdik. Ücretsiz aile danışmanlığı hizmetimiz var. Tüm ilçelerde sosyal hizmet merkezlerimiz var. Hem aile danışmanlığı hem de boşanma süreci danışmanlığı veriyoruz. Amaç evlilik ve boşanma sürecinde sağlıklı ilerlemek. Aile yılı kapsamında evlilik kredisi hizmetimiz başladı. Maddi durum nedeniyle evlenemeyen çiftler var. Evliliği de teşvik etmeye çalışıyoruz. Geri ödemesi iki yıl sonra faizsiz başlayacak. Başvuran çiftleri değerlendiriyoruz. Hak kazanan çiftlere nikah öncesi ve sonrası eğitim veriyoruz.

Prof. Dr. Yusuf Ziya Keskin (İlahiyat Fakültesi): Bu eğitimlerde konunun dinî ve ahlakî boyutu da anlatılmalıdır.

Elin Şehnaz Uysal (Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı Kocaeli İl Müdürlüğü Kadın Hizmetleri Birim Sorumlusu): O sizlerin yapması gereken şey ve bunun gerçekleşmesi için de çalışmalar yapılıyor. Evlenmeden bir ay önce de para yatıyor, evlendikten sonraki ihtiyaçları için de gerekli bilgilendirmeler yapılıyor, bunlar önleyici hizmetlerdir.

Doç. Dr. Bahattin Turgut (İlahiyat Fakültesi):

Aileyi korumaya yönelik olarak kurulan aile bakanlığı kurulduğundan bu yana boşanma oranları daha da arttı. Verdiğiniz kredi ne kadar ihtiyacı karşılayacak? Yurtdışıyla karşılaştırdığımız zaman Türkiye 20 sene önce batıya benzer durumda değildi. Ama şu anda Amerika'yı Avrupa'yı geçmiş durumdayız. Yani bakanlık demek ki başarılı bir çalışma yürütemiyor. Bunu tahlil edebiliyor muyuz? Niçin boşanmalar artıyor? Bunu niye önleyemiyoruz? Teşvik amaçlı kredi veriliyor. Ama ben kendi evladımı evlendirmiyorsam bakanlık ne yapabilir ki? Aile bakanlığı aracılığıyla çıkarılan kanunlar acaba aileyi olumsuz mu etkiledi?

Prof. Dr. Yusuf Ziya Keskin (İlahiyat Fakültesi): Bu sadece Aile Bakanlığının üzerine yıkılırsa onun gücünü aşar.

Doç. Dr. Ahmet Ekşi (İlahiyat Fakültesi): Erşad hocanın sunumuyla ilgili bir katkı sunmak istiyorum. Sunumda misyar nikahından bahsedildi. Misyar nikahı aslında eşlerin evliliğin kendilerine tanımış olduğu birtakım haklardan feragat etme karşılığında evlenmesidir. Mesela kadın diyor ki "Ben seninle evlenirim ama ben kendi evimde kalacağım." Bunun birçok sebebi var. Bunlar arasında en masum olanı kadının yaşlı büyüklerine bakma zorunluluğudur. Anne babasına bakma sıkıntısını evliliğe taşımaktansa bu nikah yapılabiliyor. Körfez ülkelerinde pratikte var ve meşru görülüyor ama İslam hukukunda aile kurmanın genel hedeflerine baktığımızda meşru görmek kolay değildir. Görenler de azınlıktadır.

Prof. Dr. Ayhan Hira (İlahiyat Fakültesi): Çok eşliliğin bulunduğu bir hukuki sistemde erkek birinci eşe haber vermeden ikinci eşle evlenme özgürlüğüne sahip olduğunu düşünüyor. Birinci eş buna razı olmayınca boşanma hakkına kazai yolla sahip olur mu olmaz mı tartışmalarının uzantılarıdır.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

İSLAM HUKUKUNDA KADININ BOŞANMA TALEBİNİN MEŞRU GEREKÇELERİ

HANEFÎ MEZHEBİNDE BOŞANMA TALEBİNDE BULUNAN KADININ MEŞRU GEREKÇELERİ

Ahmet Faruk GÖKSÜN[*]

Giriş

Evlilik insan fıtratının gereği olan bir kurumdur ve insan neslinin devamının meşru yoludur. İslam evliliğe özel bir önem vermiş ve gerek Kur'an'da gerek sünnette evlilik teşvik edilmiştir. Allah Teâlâ "*İçinizden evli olmayanları, köle ve câriyelerinizden arasından da elverişli olanları evlendirin. Yoksulluk içinde iseler Allah lütfu ile onları ihtiyaçtan kurtarır. Allah'ın hazinesi geniştir, her şeyi bilmektedir*."[1] buyurmaktadır. Resûlullah (s.a.v.) da bir çok hadiste evliliği teşvik etmiştir. "Nikah benim sünnetimdir. Kim benim sünnetimden yüz çevirirse, benden değildir. Evleniniz. Çünkü ben kıyamet gününde diğer ümmetlere karşı sizin çoğunluğunuzla övüneceğim. Kimin evlenmeye gücü yeterse evlensin…"[2] ve "Ey gençler topluluğu! Aranızdan evlenmeye gücü yetenler evlensin. Çünkü evlenmek, gözü haramdan korumak ve iffeti muhafaza etmek için en iyi yoldur…"[3] hadislerini buna örnek olarak zikretmek mümkündür. Bazı fıkıh kitaplarının taksiminde de nikah bahisleri ibadet bahislerinin hemen akabine koyularak nikahın ibadet yönüne vurgu yapılmıştır.

İslam evliliği doğal bir olgu olarak kabul ettiği gibi belli durumlarda evliliğin sonlandırılmasını da mümkün görmüştür. İslam, bu noktada Hristiyanların yaklaştığı gibi yasakçı bir tavırla yaklaşmamıştır. Nitekim Matta İncili'nde şu ifadelere yer verilmektedir: "İsa'nın yanına gelen bazı Ferisiler, onu denemek amacıyla şunu sordular: 'Bir adamın, herhangi bir nedenle karısını boşaması Kutsal Yasa'ya uygun mudur?' İsa şu karşılığı verdi: 'Kutsal Yazılar'ı okumadınız mı? Yaradan başlangıçtan 'İnsanları erkek ve dişi olarak yarattı' ve şöyle dedi: 'Bu nedenle adam annesini babasını bırakıp ka-

[*] Arş. Gör., Kocaeli Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Hukuku Anabilim Dalı, ahmet.goksun@kocaeli.edu.tr, ORCİD: 0000-0003-0107-0492.

[1] *Kur'ân Yolu* (Erişim 27 Kasım 2024), en-Nûr 24/32.

[2] Ebû Abdullah Muhammed b. Yezîd İbn Mâce, el-Kazvînî, *Sünenü İbn Mâce* (Mısır: Dâru't-Teʾsîl, 2015), "Ebvâbü'n-Nikâh", 1 (No.1846).

[3] Ebû Abdullâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm el-Buhârî, *el-Câmiʿu'l-müsnedu's-sahîhu'l-muhtasar*, thk. Muhammed Züheyr en-Nâsır (Beyrut: Dâru Ṭavḳi'n-Necât, 1422H), "Kitâbu'n-Nikâh", 2 (No: 5066).

rısına bağlanacak, ikisi tek beden olacak.' Şöyle ki, onlar artık iki değil, tek bedendir. O halde Tanrı'nın birleştirdiğini, insan ayırmasın.' Ferisiler İsa'ya, 'Öyleyse' dediler, 'Musa neden erkeğin boşanma belgesi verip karısını boşayabileceğini söyledi?' İsa onlara, 'İnatçı olduğunuz için Musa karılarınızı boşamanıza izin verdi' dedi. 'Başlangıçta bu böyle değildi. Ben size şunu söyleyeyim, karısını fuhuştan başka bir nedenle boşayıp başkasıyla evlenen, zina etmiş olur. Boşanan kadınla evlenen de zina etmiş olur.'"[4] İslam dininde boşama kabul edilmekle birlikte hoş görülmemiştir. Resûlullah (s.a.s.) "Allah'a en sevimsiz olan helal boşamadır."[5] buyurmuştur. Kur'ân ve sünnette de boşama hakkında farklı hükümler vazedilmiştir. Fakihler ise bu hükümlerden hareketle evlilik birliğinin hangi yollarla sonlandırılacağı, kim tarafından sonlandırılacağı, nasıl bir prosedürün takip edileceği, hangi şartlara uyulması gerektiği vb. konular hakkında detaylar belirlemişlerdir. Mezhep alimlerinin bu konuda farklı yorum ve çıkarımları olmuştur. Bu çalışmada Hanefî mezhebinde evlilik birliğinin nasıl sonlanacağına dair bilgiler verildikten sonra mezhebe göre bir kadının hangi gerekçelerle boşanma talebinde bulunması durumunda kabul göreceği ele alınacak ve bu durumun tarihi süreç içerisinde değişime uğrayıp uğramadığı incelenecektir.

1. Hanefî Mezhebinde Boşama/Boşanma

İslam hukukunda boşanma kelimesi değil bilakis boşama kelimesi kullanılmaktadır. Nitekim prensip olarak boşama hakkı erkeğindir. Karşılıklı olarak değil erkeğin kadını boşaması şeklinde gerçekleştiği için boşanma yerine boşama kelimesi tercih edilir. Hanefî mezhebinde de durum farklı değildir. Bu çalışmada boşanmak isteyen bir kadının Hanefî mezhebine göre hangi gerekçelerle kadıya başvurabileceği, diğer bir deyişle meşru tefrik sebepleri ele alınacaktır. Asıl konu olan tefrik bahsine geçmeden önce ise kadının boşanmasına imkân tanıyan iki uygulama olan tefvîzi talâk ve muhâlea ile alakalı hükümlere değinilecektir.

1.1. Tefvîzi Talak

Erkeğin talak haklarından birini ya da birkaçını eşine devretmesi anlamında kullanılan tefvîzi talâk sözlükte "Kocanın talâk yetkisini karısına temlik veya havale etmesi veya talâkı vekiline veya elçisine veya zevcesinin velisine tevdi etmesi"[6] olarak tanımlanmaktadır. Tanımdan anlaşılacağı üzere tefvîz erkeğin kendisinde bulunan talak yetkisini başkasına, özellikle de eşine devretmesidir. Tefvîzi talak kadının istemesi

[4] Kitab-ı Mukaddes (Erişim 27 Kasım 2024), Matta.19:3-9. https://incil.info/arama/Matta+19

[5] Ebû Dâvûd Süleymân b. el-Eşʿas es-Sicistânî, *Sünenü Ebî Dâvûd*, thk. Adil Muhammed, Ammâr Abbâs (Kahire: Dâru't-Teʾsîl, 2015), "Kitâbu't-Talâk", 3 (No: 2178).

[6] Mehmet Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2005), 558.

ya da şart koşması ile olabileceği gibi erkek tarafından herhangi bir şeye bağlı olmadan da verilebilir. Aynı şekilde nikah akdi esnasında tefvîz şartı ileri sürülebileceği gibi evlilik esnasında da erkek tarafından böyle bir tasarrufta bulunulabilir.[7]

İlk dönem fıkıh kitaplarına bakıldığında tefvîzi talak meselesinin müstakil bir başlık altında ele alınmadığı görülecektir. Bilakis bu konuya talak bahislerinde kocanın yetkisinden bahsederken, yetki devri durumundaki sarih ve kinayeli lafızlar ya da bu yetki sonrası kullanılan talakın ric'î mi bâin mi olduğu gibi konularda değinilmektedir. Sonraki dönem kitaplarında ise tefvîz meselesi daha tafsilatlı bir şekilde ele alınmıştır.[8]

Semerkandî, tefvîzin şu dört ifade ile gerçekleşeceğini belirtmektedir: "işin senin elindedir", "seç", "istersen sen boşsun" ve "kendini boşa".[9] Ancak tefvîzi bu ifadeler ile sınırlamak yerine erkeğin elinde bulunan talak hakkını kadına verdiğini ifade eden ifadeler ile gerçekleşeceğini söylemek de mümkündür. Nitekim tefvîzi sadece bu lafızlar ile sınırlamak yerine talak yetkisinin devrine niyet edilmesi durumunda tefvîz anlamında kullanılabilecek diğer lafızlar ile de ifade etmek tefvîzin amacına daha uygun olacaktır.

Tefvîz ifadeleri vakit açısından mutlak ya da mukayyet olabilir. Erkeğin eşine "işin senin elindedir." deyip bir vakit belirtmemesi durumunda bu tefvîz mutlak olur ve kadın kendini boşama hakkına mâlik olur. Ancak bu durum içinde bulunduğu meclis ile sınırlıdır. Her ne kadar uzun da sürse o mecliste bulunduğu sürece hakkı devam eder. Meclisten kalkması ya da başka bir şey ile meşgul olması durumunda tefvîz bozulmuş olur. Çünkü bu durum kadının talak temlikini kabul etmediğinin delilidir. Kadın o mecliste değilse ya da bulunmakla beraber duymamışsa haberin kendine ulaştığı mecliste seçme hakkı vardır. Bu hak aynı şekilde öğrendiği meclis ile sınırlıdır. Erkek talak hakkını eşine verirken gün, ay ya da yıl gibi bir zaman belirtecek olursa bu durumda kadının meclisten kalkması ile ya da başka bir şey ile meşgul olması ile hakkı kaybolmaz. Bilakis verilen süre devam ettikçe kadın kendini boşama hakkına sahiptir.[10]

Tefvîz sonrası kadın o meclis içinde kendini boşamayı tercih ederse bir bâin talak gerçekleşmiş olur. "İşin senin elindedir." lafzının sarih değil kinayeli olması

---

7 Abdussamet Bakkaloğlu, "Tefvîz", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40/310-311.

8 Menderes Gürkan, "İslam Aile Hukukunda Karıya Tanınan Boşama Yetkisi: Tefvîzü't-Talâk", *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 18 (2011), 279-280.

9 Alâeddin es-Semerkandî, *Tuhfetü'l-fukahâ* (Lübnan: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1984), 2/187.

10 Alâeddin Ebû Bekr b. Mes'ûd el-Kâsânî, *Bedâi'ü's-sanâi' fî tertîbi'ş-şerâi'*, thk. Ali Muhammed Mu'avvaz ve Âdil Ahmed Abdulmevcûd (Lübnan: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003), 4/248-252.

dolayısıyla kocanın boşama niyetinin olması şart koşulur. Ayrıca bu lafız üç talaka birden muhtemel olması sebebiyle kocanın niyetine göre bir, iki ya da üç talak gerçekleşmiş olur.[11]

Adamın kadına "seç" demesine gelince burada adamın ya da kadının kendini/kendimi ifadesini kullanması şarttır. Adamın "seç" demesinden sonra kadın sadece "seçtim" derse tefvîz batıl olur. Ancak adam "seç" dedikten sonra kadın "kendimi seçtim" derse ya da adam "kendini seç" dedikten sonra kadın seçtim" derse bir bâin talak gerçekleşir. "İşin senin elindedir." ifadesinin aksine adam niyet etse dahi üç talak gerçekleşmez. Ayrıca bu ifade sarih olmadığı için kocanın talak niyeti ile söylemiş olması şart koşulur.[12]

Kâsânî'ye göre bu ifadelerin bâin talak ile sonuçlanmasının sebebi kinayeli lafız olmasının yanında kadına kendine sahip olma hakkını vermesi dolayısıyladır. Kadının kendine malik olması ise ancak bâin talakla birlikte gerçekleşir. Ancak erkek "talakın senin elindedir." benzeri bir şekilde, söylediği ifadede talak lafzını kullanmışsa ve kadın da kendini tercih etmişse ricî talak gerçekleşir. Çünkü adam bunu sarih bir lafızla söyleyerek kadının kendisine değil bilakis talak hakkına sahip olduğunu belirtmiş olmaktadır.[13]

"İstersen sen boşsun" ifadesine gelince kadın o mecliste bulunduğu sürece kendini boşama hakkına sahiptir. Çünkü adam talakın vukuunu kadının istemesine bağlamıştır. Eğer kadın kendini boşamayı seçerse bir ric'î talak ile boş olur. Buradaki talakın ric'î olarak vaki olmasının sebebi ise adamın kullandığı lafzın sarih olmasıdır.[14] Koca, bir sayıya niyet etmeden ya da tek talaka niyet ederek "kendini boşa." dediğinde kadın da "kendimi boşadım." derse bir ric'î talak vaki olur. Adam üç talaka niyet eder, kadın da kendini üç talak ile boşarsa bu talaklar vaki olur.[15]

Kocanın tefvîzi talakta bulunması kocanın talak hakkını ortadan kaldırmaz ya da eksiltmez. Ancak tefvîz sonrası kadın kendini boşarsa erkeğin hakları da o oranda azalmış olur. Erkek, kadının bu tefvîz hakkını kullanmasından sonra rücû edemez.[16] Kadının bu hakkı kullanmasından önce rücû edip edemeyeceği ise mezhepler arasında tartışmalı olmakla birlikte Hanefîler kocanın rücû edemeyeceği gö-

---

11 Semerkandî, *Tuhfetü'l-fukahâ*, 2/187.

12 Ali b. Ebû Bekr el-Merğinânî, *el-Hidâye Şerhu Bidâyeti'l-mübtedi*, thk. Sâid Bekdâş (Medine: Dâru's-Sirâc, 2019), 3/198-200.

13 Kâsânî, *Bedâi'ü's-sanâi' fî tertîbi'ş-şerâi'*, 4/257.

14 Ebû Bekr Muhammed b. Ebî Sehl es-Serahsî, *Kitâbu'l-Mebsût* (Beyrut: Dâru'l-Marife, t.y.), 6/196-197.

15 el-Merğinânî, *el-Hidâye Şerhu Bidâyeti'l-mübtedi*, 3/210.

16 Bakkaloğlu, "Tefvîz", 40/310-311.

rüşündedirler. Çünkü onlara göre tefvîz, talak yetkisinin kadına temliki anlamına gelmektedir. Talak ise fesih kabul etmemektedir.[17]

Osmanlı hukuk uygulamasına bakıldığında tefvîz-i talakın bir hukuki çare olarak kullanıldığı görülmektedir. Osmanlı'da olduğu gibi Osmanlı öncesi ve Osmanlı dışı topraklarda da tefvîz-i talakın hukuki bir çare olarak kullanıldığı fetva kitaplarına yansımıştır. Tefvîz meselesinin mezkur kitaplarda kocanın eşine şiddet uygulaması ve gâip olması bahislerinde ele alınması da ayrıca dikkat çekicidir.[18]

Aydın'ın belirttiğine göre Osmanlı mahkeme kayıtları genelde yolculuğa çıkan koca tarafından ölüm ya da başka sebeplere bağlı olarak dönmeme ihtimaline binaen boşama yetkisinin kadına verildiğini göstermektedir.[19] Midilli ise Osmanlı hukukunda tefvîze başvurulma sebeplerini şu şekilde açıklamaktadır: "…tefvîzin amacı çoğunlukla kocanın gâip/mefkûd olma ihtimaline karşı karısının mağdur olmasını önlemektir. Ayrıca evlilik içi şiddete uğramaktan endişe eden ya da kocanın çok eşliliğine mani olmak isteyen kadınlar da boşama yetkisinin kendilerine devredilmesini talep edebilmektedir. Yine hülle kapsamında yapılan geçici evliliklerde ayrılmayı garanti altına almak için tefvîze başvurulmaktadır."[20] Bu durum Osmanlı'da boşama yetkisinin devrinin Hanefî mezhebinde kadının boşanmasının zor olduğu bazı durumlardaki hükümlere karşı bir nevi tedbir olarak kullanıldığını göstermesi açısından önemlidir. Zira gâip ya da mefkûd kişinin eşinden boşanabilmesi için uzun bir müddet beklemesi gerekmektedir. Ayrıca kadının kocasından şiddet görmesi tefrik sebebi sayılmamaktadır ki bu iki durumda kadınlar ciddi mağduriyetler yaşayabilmektedir.

Sonuç olarak baktığımızda tefvîzi talakın boşanmak isteyen kadın için hukuki bir çare olarak kullanıldığını söylemek mümkündür. Ancak her halükarda talakı kadına devredip devretmemek yine erkeğin yetkisindedir. Bu durum tefvîz-i talak meselesini kocasından şikayetçi olup ondan ayrılmak isteyen kadınlar için bir çözüm olmaktan çıkartmaktadır. Nitekim her halükarda kocanın onayına ihtiyaç duyulmakta ve koca istemediği sürece kadın ondan ayrılamamaktadır. Evlilik öncesi kocaya tefvîzi şart koşmak bu durumu nispeten çözmektedir. Ancak bu yetkinin fıtratı gereği duygusal kararlar vermeye meyilli olan kadının elinde olmasının doğuracağı sonuçlara da dikkat edilmelidir.

---

17 Semerkandî, *Tuhfetü'l-fukahâ*, 2/192.

18 Muharrem Midilli, "Gelmezsem İrâdetin Elinde Olsun: Osmanlı Aile Hukukunda Tefvîz-i Talâkın Fetvalara Yansıyan Hükümleri ve Mezhep-içi Çözüm Yolu Olarak İşlevi", *İslam Tetkikleri Dergisi* 12/1 (2022), 5.

19 Mehmet Akif Aydın, *Osmanlı Aile Hukuku* (İstanbul: Klasik Yayınları, 2017), 114.

20 Midilli, "Osmanlı Aile Hukukunda Tefvîz-i Talâkın Fetvalara Yansıyan Hükümleri ve Mezhep-içi Çözüm Yolu Olarak İşlevi", 14.

1.2. Muhâlea/Hul‘

Sözlükte soyunmak ya da elbiseyi çıkartmak gibi anlamlara gelen hul‘ kelimesi fıkıhta “kadının belli bir bedel vermesi karşılığında kocanın ayrılmaya razı olması üzerine evlilik bağından kurtulmasını”[21] ifade etmektedir. Allah Teâlâ *“…onlardan birine yüklerle mehir vermiş olsanız dahi ondan hiçbir şeyi geri almayın.”*[22] buyurarak kadınlara verilen mehrin boşama esnasında geri alınmasını yasaklamaktadır. Bazı erkekler ise kadına verdikleri mehri alamayacakları için eşlerini boşamayı istememekte yahut zorluk çıkartmaktadır. Fakihler, “*Eğer Allah’ın kurallarına uymamalarından korkarsanız, kadının evlilikten kurtulmak için bir meblâğ vermesinde taraflara bir vebal yoktur*.”[23] ayetinden yola çıkarak kadının, kendini boşaması için erkeğe bir meblağ ödeme yapmasını caiz görmüşlerdir.[24]

Erkeğin muhâlea teklif etmesi onun tarafından yapılmış bir yemin olarak kabul edilmektedir. Çünkü bunu yaparak boşamayı mal kabul etmeye bağlamıştır. Dolayısıyla erkeğin muhâlea yaptıktan sonra bundan dönmesi caiz değildir. Kadının henüz bunu kabul edip etmemesi de durumu değiştirmektedir. Ayrıca erkeğin bu konuda muhayyerlik hakkı da yoktur.[25]

Erkek ve kadın anlaşarak muhâlea yaptıklarında Resûlullah’ın (s.a.v.) “Hul‘ bir bâin talaktır.”[26] sözü gereği bir bâin talak gerçekleşir. Çünkü bu ifade talak ihtimali bulunan kinayeli bir lafızdır. Kinayeli lafızlarla yapılan boşamalar ise bâin talak olarak gerçekleşir.[27] Burada kocanın niyetine bakılmaz. Bunun sebebi ise ya halin delaletidir ya da kadının mal vermeye razı olmasıdır. Nitekim kadın bu malı kendine mâlik olup o adamın nikahından çıkabilmek için vermektedir.[28] Akli olarak baktığımızda da bu talakın bâin olarak gerçekleşmesi gereklidir. Çünkü kadın erkeğin kendini boşaması karşılığında mal vermiş olmasına rağmen bu boşama ric‘î kabul edilir ve adam kadının onayını almadan kadına tekrar dönerse kadının boşanmak için verdiği paranın bir anlamı olmayacaktır. Ancak yapılan boşamanın bâin sayıl-

---

21 Fahrettin Atar, “Muhâela”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 30/397-401.

22 en-Nisâ 4/20.

23 el-Bakara 2/229.

24 Abdullah b. Mahmûd el-Mevsılî, *el-İhtiyâr li-ta‘lîli’l-Muhtâr*, thk. Şuayb el-Arnaût vd. (Dimeşk: Dâru’r-Risâleti’l-Âlemiyye, 2009), 3/216

25 Muhammed Emîn İbn Âbidîn, *Reddü’l-muhtâr ale’d-Dürri’l-muhtâr şerhi Tenvîri’l-ebsâr*, thk. Ali Muhammed Mu‘avvaz ve Âdil Ahmed Abdulmevcûd (Riyad: Dâru Âlemi’l-Kütüb, 2003), 5/88-89.

26 Ebu’l-Hasen Ali b. Ömer el-Bağdâdî ed-Dârekutnî, *Sünenü’d-Dârekutnî*, thk. Şuayb el-Arnaût vd. (Beyrut: Müessesetü’r-Risâle, 2004), 5/83 (No.4025).

27 Merğinânî, *el-Hidâye Şerhu Bidâyeti’l-mübtedi*, 3/276.

28 Mevsılî, *el-İhtiyâr li-ta‘lîli’l-Muhtâr*, 3/217

ması durumunda adam, kadının onayı olmadan ona dönemeyeceği ve ona dönebilmek için yeni bir akde ihtiyaç duyacağından dolayı kadının boşanma talebi karşılık bulmuş olacaktır.

Muhâlea, mal üzerine yapıldığı için ayrılığın gerçekleşebilmesi için icap ve kabule ihtiyaç duyar. Muhâlea tamamlandıktan sonra adam bu miktarı almaya hak kazanır, kadının ise belirlenen miktarı vermesi gerekir.[29] Mehir olarak verilmesi mümkün olan her mal ve menfaatin muhâleada bedel olarak kullanılması da mümkündür. Hatta mehir olup olmayacağı konusunda tartışma bulunan bazı mal ve menfaatler dahi muhâleada bedel olarak kullanılabilmektedir.[30]

Fakihler burada ayrıca problemin kimden kaynaklandığına da bakmışlardır. Buna göre eğer sıkıntı erkek kaynaklıysa kadını boşaması ise için ondan bir bedel alması mekruhtur. Ancak eğer sıkıntı kadından kaynaklanıyorsa bu durumda onu boşamak için bedel alması caiz olur. Fakat verdiğinden fazlasını alması mekruh görülür. Bunun sebebi ise Resûlullah'a (s.a.v.) eşinden boşanmak için gelen Sâbit b. Kays'ın karısının mehir olarak bahçeyi geri vereceğini kabul edip fazlasını da verebileceğini söylemesi üzerine Resûlullah'ın (s.a.v.) "Fazlasına gelince hayır."[31] buyurmasıdır. Buna rağmen alırsa aldığı mal kazâen caiz kabul edilir.[32] Burada belki de şu noktaya dikkat edilebilir. Erkekler evlilik esnasında yahut sonrasında kadınlar için mehir dışında çok ciddi harcamalar yapabilmektedir. Dolayısıyla böyle yapan erkekler muhâlea esnasında sadece mehir bedelini değil onun yanında diğer harcamalarını da talep edebilmektedir.

Erkek tarafından yemin sayılan muhâlea akdi parayı ödeyen taraf olan kadın için ise ivazlı bir akit kategorisindedir. Bundan dolayı teklif kadından gelmiş olursa adam kabul etmeden önce kadının teklifinden dönme hakkı vardır. Teklif kocadan gelmişse kadının bunu kabulü ise bulunduğu meclis ile sınırlıdır. Eğer o sırada orada değilse o zaman öğrendiği meclis ile sınırlıdır. Ayrıca erkeğin aksine kadına muhayyerlik hakkı verilebilir. Erkek, seninle muhâlea yapıyorum, üç gün de muhayyerlik hakkın var dese, kadın da bunu kabul etse şart bu şart caiz olur.[33]

Yapılan bir çalışmada işaret edildiği üzere Osmanlı'da yer alan mahkeme kayıtlarına bakıldığında muhâleanın tarafların birbirinden ayrılma yolları arasında talak ve tefriki geçerek ilk sıraya yerleştiği görülmektedir. Muhâleanın hakim huzurun-

---

29 Semerkandî, Tuhfetü'l-fukahâ, 2/200.
30 Atar, "Muhâela", 30/401.
31 Dârekutnî, *Sünenü'd-Dârekutnî*, 4/498 (No.3871).
32 Merğinânî, *el-Hidâye Şerhu Bidâyeti'l-mübtedi*, 3/277.
33 İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr ale'd-Dürri'l-muhtâr şerhi Tenvîri'l-ebsâr*, 5/89.

da gerçekleşme zorunluluğu bulunmamasına rağmen mahkeme defterlerinde diğer boşanma çeşitlerinden fazla yer almasını sebebi muhâleanın mali bir anlaşma hüviyeti taşıyor olması olabilir. Mali bir hüviyeti olan bu akid sonrasında borç-alacak ilişkisinin ortaya çıkacak olması bu durumun mahkemede tescil ettirilerek hakların karşılıklı olarak garanti altına alınmak istenmesi olabilir.[34] Ayrıca benzer konuya sahip bir makalede yer alan bilgilere göre örneklem olan Osmanlı mahkeme kayıtlarına bakıldığında muhâlea konusunda pratiğin teoriye uygun işlediği görülmektedir. Bunun istisnalarından birisi ise mekruh görülmesine rağmen erkeklerin muhâlea bedeli olarak verdikleri mehirden fazlasını almalarıdır. İstanbul mahkemelerinde muhâlea için irade beyanlarının tamamının kadınlardan gelmesi de dikkat çekici bir noktadır.[35] Bu durum, muhâlea uygulamasının kadınlar tarafından etkin bir çözüm yolu olarak kullanıldığı şeklinde yorumlanabilir.

Sonuç olarak, varlığı ayet ve hadislerden alınmış bir uygulama olan muhâlea erkeğin maddi sebeplerle eşini boşamaktan kaçındığı durumlarda kadının bir miktar mal karşılığında erkeği razı etmesi ve kendini boşamasına olanak sağlamaktadır. Bu durumda erkek, kadına verdiği mehir ya da yaptığı harcamalarını geri aldığı için, kadın da istemediği bir evlilikten kurtulduğu için sonuçtan razı olmaktadır. Fıkıh kitaplarında detaylı bir şekilde ele alınan bu uygulama pratikte de kendisi için geniş bir uygulama alanı bulmuştur. Osmanlı'da mahkemeye yansıdığı kadarıyla muhâlea ile ayrılmanın talak ve tefrik ile evliliği sonlandırmaktan daha fazla tercih edilmesi de muhâleanın ne kadar geniş bir uygulamaya sahip olduğunu göstermektedir. Ancak burada da tefvîzi talakta bulunan sorun devam etmektedir. Talak devir yetkisi erkekte bulunduğu gibi muhâleayı kabul edip etmemek de erkeğin elindedir. Kadının ne kadarlık bir maldan fedakarlık edeceği de sonucu değiştirmemektedir. Dolayısıyla eşinden ayrılmak isteyen kadınlar için, eşlerinin bunu istememesi durumunda muhâlea da tefvîzde olduğu gibi tam bir çözüm ortaya koyamamaktadır.

1.3. Tefrik/Kazâî Boşama

İslam hukukunda boşama yetkisinin erkeğin elinde olduğuna yukarıda işaret edilmişt. Bunun bir istisnası vardır ki o da tefriktir. Sözlüklerde bir şeyi ayırmak anlamında kullanılan tefrik terimi fıkıhta "Kadının mahkemeye başvurması üzerine hâkim kararıyla evliliğe son verilmesini" ifade eder. Buna aynı zamanda kazâî bo-

---

34 Ayşegül Şimşek, *İslam Hukukunda Muhâlea Akdi ve Osmanlı Uygulaması (1200-1203/1786-1789)* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2012), 83.

35 Hande Yavuz-Tuba Erkoç Baydar, "Teoriden Pratiğe Muhâlea: 19. Yy İstanbul Bâb Mahkemesi ve Diyarbakır Kadı Sicilleri Örneğinde", *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9/2 (Eylül 2022), 1083-1084.

şanma da denir.[36] Tefrik özellikle kocası istemediği halde ondan ayrılmak isteyen kadınlar için bir çıkış kapısıdır. Nitekim bu boşamada diğer çeşitlerin aksine kocanın rızasına ihtiyaç duyulmamaktadır. Kocanın ise tefrik talebinde bulunma hakkı yoktur. Nitekim talak hakkını elinde bulunduran koca meseleyi mahkemeye taşımadan eşini boşayabilmektedir.

Bu başlık altında bir kadının hangi sebeplerle tefrik için mahkemeye başvurabileceği ve Hanefî mezhebinin bu konudaki tutumu ele alınacaktır.

1.3.1. Şiddetli Geçimsizlik

İslam hukukunda erkek ya da kadından kaynaklanan geçimsizlik nüşûz olarak isimlendirilirken iki taraftan kaynaklı geçimsizliğe şikâk denilmektedir.[37] Kadından kaynaklanan geçimsizlik durumunda erkek "*(Evlilik hukukuna) baş kaldırmasından endişe ettiğiniz kadınlara öğüt verin, onları yataklarda yalnız bırakın ve onları dövün. Eğer size itaat ederlerse artık onların aleyhine başka bir yol aramayın; çünkü Allah yücedir, büyüktür*."[38] ayetinde yer alanları sırasıyla yapar. Durum düzelmezse talak yetkisi elinde olduğu için eşini boşaması da mümkündür. Geçimsizliğin erkek kaynaklı olması durumunda "*Eğer bir kadın kocasının kötü muamelesinden yahut yüz çevirmesinden endişe ederse aralarında bir uzlaşmaya varmalarında onlara günah yoktur ve sulh daha hayırlıdır.*"[39] ayeti gereği uzlaşmaya çalışılır. Uzlaşmanın nasıl olacağı ise "*Eğer karı kocanın aralarının açılmasından korkarsanız, erkeğin ailesinden bir hakem ve kadının ailesinden bir hakem gönderin. Düzeltmek isterlerse Allah aralarını bulur; şüphesiz Allah her şeyi bilen, her şeyden haberdar olandır*."[40] ayetinde belirtilmiştir. Buna göre taraflardan birer hakem atanır ve taraflar arasında uzlaşma sağlanması için uğraşılır. Burada hakemler vekil konumunda oldukları için taraflar, özellikle de talak yetkisini elinde bulunduran koca talak yetkisini hakemlere devretmedikçe hakemlerin boşama yetkisi yoktur.[41] Uzlaşma çabaları fayda vermezse kadının bu meseleyi hakime taşıması mümkündür. Ancak Hanefî mezhebine göre kadın bu sebeple boşanma talebinde bulunamaz. Hakim ise kadını korumak için onu mağdur etmeyecek şekilde kocaya

---

36 Halil İbrahim Acar, "Tefrik", *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2011), 40/277-279

37 Kement, Cavidan - Ekşi, Ahmet. "İslâm Hukukunda Eşler Arasında Şiddetli Geçimsizlik (Şikâk) ve Hukuki Sonuçları". *Kocaeli İlahiyat Dergisi* 7/2 (Aralık 2023), 251.

38 en-Nisâ 4/34.

39 en-Nisâ 4/128.

40 en-Nisâ 4/35.

41 Selcen Baktı, *Hanefî ve Hanbelî Ekollerinde Boşama Hukuku* (Ordu: Ordu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019), 123.

tazir cezası verir.[42]

Osmanlı'da bunu çözmek için farklı bir usul denenmiştir. Şöyle ki kocasından fena muamele gördüğü için mahkemeye gelen kadının kocasına hakim şartlı talak teklif etmektedir. Koca ise bunun üzerine bir daha karısına karşı kötü muamelede bulunursa karısının boş olacağına dair şartlı talakta bulunmaktadır. Bu şarta riayet etmediğinde ise kadın, mahkemenin kararına ihtiyaç duyulmadan boşanmış olmaktadır.[43] Şarta riayet ederse ortada kötü muamele bulunmayacağı için problem kendiliğinden çözülmüş olmaktadır.

Hukuku Aile Kararnamesi niza' ve şikâk durumlarında izlenilecek prosedürü şu şekilde açıklamıştır. Eşler aralarında geçimsizlik bulunduğu gerekçesiyle mahkemeye başvururlarsa hâkim her iki tarafın ailelerinden birer hakem tayin eder. Aileden hakem bulunamazsa aile dışından biri tayin edilir. Hakemler eşlerin arasını ıslah etmeye çalışır. Ancak edemezlerse bu durumda kusurun kimde olduğuna bakılır. Kusur kocada ise aralarını ayırırlar. Ancak kusur kadında ise mehrin tamamı ya da bir kısmı üzerine muhâleaya karar verirler. Eğer hakemler aralarında anlaşamazlarsa hâkim ya yeni bir heyet belirler ya da iki tarafın da akrabası olmayan üçüncü bir hakem ekleyerek meseleyi çözer. Hakemlerin verecekleri kararlar ise kesin olup itirazı kabil değildir.[44] Bu maddeye baktığımızda Hukuku Aile Kararnamesi'nin hakemlerin yetkisi konusunda Hanefîlerin görüşünü almadığını, buna mukabil hakeme boşama yetkisi veren Mâlikî içtihadını aldığı görülecektir.[45]

1.3.2. Nafaka Temini

Koca, eşinin ve çocuklarının nafakasını sağlamakla mükelleftir. Kocanın bulunduğu halde eşinin nafakasını ödememesi ya da nafaka bırakmadan ortadan kaybolması durumunda kadınlar bu durumdan olumsuz etkilenmektedir. Ancak bu durum Hanefî mezhebine göre kadına tefrik hakkı vermemektedir. Eğer adamın malı varsa kadın bu maldan nafakasını sağlar.[46] Eğer halihazırda malı yoksa hakim kadına, kocası adına borçlanma izni verir. Adam sonrasında bu borçları ödemekle mükelleftir. Adam maddi durumu olmadığı için nafakayı ödemiyorsa hakim adamı hapsetmez.

---

42 Muhammed Muhyiddin Abdulhamîd, *el-Ahvâlü'ş-şahsiyye fi'ş-şerîati'l-İslâmiyye* (İstanbul: el-Mektebetü'l-Hanîfiyye, 2018), 299.

43 Mehmet Akif Aydın, "Osmanlı Hukukunda Kazâî Boşanma Tefrik", Osmanlı Araştırmaları V (1989), 9.

44 Hukuku Aile Kararnamesi md. 130.

45 Yılmaz Yurtseven, "1917 Tarihli Hukuk-ı Aile Kararnamesi ve Osmanlı Aile Hukukuna Getirdiği Yenilikler", *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 11/1-2 (2003), 247.

46 Mehmet Onur – Emrah Kuş, "İslam Hukukuna Göre Tefrik", *Güncel İlahiyat Araştırmaları*, ed. Murat Oral (Ankara: İksad Yayınevi, 2022), 231.

Eğer adam hali vakti olmasına rağmen kadının nafakası sağlamıyorsa, kadın da bu sebeple eşinin hapsedilmesini isterse hakim ilk başta hapsetmez ve adama nafakasını ödemesini, yoksa hapsedeceğini söyler. Buna rağmen kadın aynı şikayet ile iki ya da üçüncü defa gelirse adamı hapseder. Adamın nafakayı ödemekten aciz olduğu anlaşılırsa serbest bırakılır.[47]

Hukuk-ı Aile Kararnamesi nafaka ile alakalı hükümlerde Hanefî mezhebinin görüşlerini esas almıştır. Ancak bu hükümler kocanın mevcut olması durumundadır. Kocanın nafaka bırakmadan ortadan kaybolması ise ayrıca düzenlenmiş olup aşağıdaki başlıkta ele alınacaktır.

1.3.3. Gâip ya da Mefkûd

İkisi de kayıp kişi anlamına gelen bu terimlerin ıstılâhî anlamlarında ise farklılık vardır. Şöyle ki mefkûd "Mekanı, yaşadığı ve öldüğü bilinmeyen gâib kimsedir. Böyle bir kimseye hem beldesinden ayrılıp kaybolmuş olması hem de alakadarlar tarafından araştırılması sebebiyle «mefkûd» denilmiştir."[48] şeklinde tanımlanırken gâib "Yaşadığı bilinen fakat nerede olduğu bilinmeyen kimse."[49] şeklinde tanımlanmaktadır. Tanımlara bakıldığında ikisinin de mevcut olmadığını ancak gâibin yaşadığı bilinirken mefkûdun bilinmediği görülmektedir. Bu durumda olan kişilerin eşleri ciddi mağduriyetlere maruz kalabilmektedir.

Mezheplerde genelde gâip ve mefkûdun hükümleri benzer olduğu için ayrıca ele alınmamıştır. Hanefî mezhebine göre kocanın gâip olması ne kadar sürerse sürsün kadına tefrik hakkı vermez. Kadının tefrikine hükmedilebilmesi için ortadan kaybolan kocanın ölümüne hükmedilmesi gerekir. Bu ise ancak kocanın akranlarının ölmesi ile mümkündür.[50]

Gâiplik durumunu erkeğin nafaka bırakıp bırakmamasına göre iki farklı şekilde ele almak mümkündür. Erkeğin nafaka bırakmadan ortadan kaybolması durumunda kadın ciddi sıkıntılar çekebilmektedir. On beşinci asra kadar durumun vahametinin farkında olan Osmanlı kâdıları erkeğin nafaka bırakmadan kaybolması durumunda Şâfiî nâipler atamış ve onların verdiği hükmü uygulayarak meseleyi

---

47 Serahsî, *Kitâbu'l-Mebsût*, 5/187-188; Ahmet Ekşi - A. H. M. Ershad Uddin, "Application of Maintenance During The Waiting Period ('Idda'): A Perspective From Ottoman And Turkish Civil Law," *IIUM Law Journal* 31/2 (December 11, 2023), 352-353.

48 Ömer Nasuhi Bilmen, *Fıkıh İlmi & İslam Hukuku Terimleri Sözlüğü*, haz. Abdullah Kahraman (İstanbul: Nizamiye Akademi, 2016), 137.

49 Erdoğan, *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*, 151.

50 İlyas Karslı, *İslâm Hukûkunda Kazâî Boşanma (Tefrik)* (İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Master Tezi, 1988), 21-22.

çözmeye çalışmışlardır. Ancak on beşince asrın ortalarında Şâfiî mezhebinin görüşleriyle amel edilmesinin yasaklanması üzerine bu çözüm yolu ortadan kalkmıştır.[51] Ayrıca Osmanlı uygulamasında uzun sefere çıkacak kimselerin tefvîz-i talak yapıp boşama hakkını eşlerine devrederek tefvîzi gâip olma ihtimaline karşı bir nevi ihtiyat olarak kullandıkları bilinmektedir.[52] 1916 yılına kadar bu şekilde farklı tedbirler alınmaya çalışılırken bu sene yayınlanan bir irade-i seniyye ile evlerini geçindirecek bir mal bırakmadan kaybolan kocaların eşleri için kazâî boşanma hakkı getirilmiştir.[53] Hukuku Aile Kararnamesi de bu doğrultuda düzenleme yapmıştır. Buna göre koca nafaka bırakmadan ortadan kaybolur ve nafaka temini imkansız hale gelirse kadının isteği üzerine hakim gerekli araştırmalardan sonra tefrike hükmeder.[54]

Ancak adam nafaka bıraktıktan sonra ortadan kaybolmuşsa adam hakkında araştırma yapılır. Kendisini ölü mü diri mi olduğuna dair haber alınmasından ümit kesilmesinden sonra dört yıl beklenir. Bu müddetin geçmesinden sonra kadın hala ayrılmakta ısrarcı olursa tefrike hükmedilir. HAK savaş durumlarını ayrıca ele almıştır. Buna göre adam savaşta kaybolmuş ise savaşan tarafların ve esirlerin dönmesinden sonra bir yıl beklenir, sonrasında tefrike hükmedilir. Bu iki durumda da kadın tefrik hükmünden itibaren vefat iddeti bekler.[55] Hukuku Aile Kararnamesi birinci durumda üç mezhebin ortak görüşünü, ikinci durumda ise Mâlikî mezhebinin görüşünü tercih etmiştir.[56] Gerek irade-i seniyyenin gerek Hukuku Aile Kararnamesi'nin yayınlandığı yıllar dikkate alınırsa bu içtihadın benimsenmesinde Birinci Dünya Savaşı'na gidip dönemeyen kimseler sebebiyle mağdur olan kadınların etkisinin bulunduğunu söylemek yanlış olmayacaktır.

1.3.4. Fiziksel Hastalık ve Kusurlar

Delilik, cüzzam ve alaca hastalığı gibi hastalıkların kadına tefrik hakkı verip vermeyeceği konusunda mezhep içinde ihtilaf bulunmaktadır. Ebû Hanîfe'ye göre bu gibi hastalık ve kusurlar kadına muhayyerlik hakkı vermez. İmam Muhammed'e göre ise bu kusurlar ile kadının muhayyerlik hakkı sabit olur.[57] Osmanlı'da 1916 yılında yayınlanan irade-i seniyye ile İmam Muhammed'in görüşü kabul edilmiştir.

---

51 Mehmet Akif Aydın, "Osmanlı Hukukunda Kazâî Boşanma Tefrik", 6-7.

52 Midilli, "Osmanlı Aile Hukukunda Tefvîz-i Talâkın Fetvalara Yansıyan Hükümleri ve Mezhep-içi Çözüm Yolu Olarak İşlevi", 14.

53 Aydın, "Osmanlı Hukukunda Kazâî Boşanma Tefrik", 10.

54 Hukuku Aile Kararnamesi md. 126.

55 Hukuku Aile Kararnamesi md. 127.

56 Yurtseven, "1917 Tarihli Hukuk-ı Aile Kararnamesi ve Osmanlı Aile Hukukuna Getirdiği Yenilikler", 245.

57 Semerkandî, *Tuhfetü'l-fukahâ*, 2/225.

Bu irade-i seniyyeye göre bu hastalıklara sahip kocanın iyileşme ihtimali varsa kendisine bir sene mühlet verilir. Sene sonunda iyileşmez ve kadın da boşanma talebinde ısrarcı olursa hakim ayrılığa hükmeder.[58]

Hukuku Aile Kararnamesi de bu doğrultuda düzenleme yapmıştır. Buna göre kadın, eşinde cüzzam, alaca hastalığı gibi beraber kalınması mümkün olmayan hastalıklar bulunduğunu nikahtan sonra öğrenirse ya da bu hastalıklar sonradan zuhur ederse kadın tefrik talebi ile mahkemeye başvurabilir. Bu hastalıkların geçmesi umuluyorsa bir sene mühlet verilir. Hastalık devam eder, kadın da talebinde ısrarcı olursa araları ayrılır. Ancak kör ve topal olmak gibi kusurlar tefrik sebebi sayılmaz.[59]

1.3.5. Cinsel Kusurlar

Hanefî mezhebinde ittifakla kabul edilen tek tefrik sebebi kocanın cinsel birlikteliğe iktidarının olmaması durumudur. Bu durum ise birkaç şekilde gerçekleşebilir.

Koca eğer iktidarsızsa ve kadın bu durumu mahkemeye taşımışsa kocaya sorulur. Koca bu durumu kabul ederse bir sene mühlet verilir. Eğer bu sene içerisinde karısı ile ilişkiye güç yetirebilirse ayrılığa hükmedilmez. Ancak bir sene geçmesine rağmen güç yetiremezse, kadının da talebi bu yönde ise araları ayrılır ve bu ayrılık bir bâin talak kabul edilir.[60] Eğer koca bu durumu inkar ederse kadına bakire olup olmadığı sorulur. Eğer bakire olmadığını söylerse kocanın sözüne itibar edilir. Bakire olduğunu söylerse kadınlar tarafından bakılır. Eğer sözü doğrulanırsa aynı şekilde kocaya bir sene mühlet verilir. Bir sene sonrasında kadın muhayyer bırakılır. Eğer evliliğe devam kararı alırsa tekrar bu sebeple mahkemeye başvuramaz. Ancak ayrılmayı seçerse hakim aralarını ayırır ve bu bir bâin talak sayılır.[61]Ancak ilişkiye engel olan durum, kadının organının kapalı olması gibi kadından kaynaklanan bir durumsa bu durumda sorun kadın kaynaklı olduğu için kadına muhayyerlik hakkı verilmez.[62]

Kocanın kadın ile ilişkiye giremediği diğer bir durum ise organının kesik olması durumudur. Eğer kadın bu şikayet ile mahkemeye giderse kocaya sorulur, eğer ikrar ederse araları ayrılır. Eğer inkar ederse elbise üzerinden dokunarak kontrol edilir. Kesik çıkarsa kadına muhayyerlik hakkı verilir. Ayrılmayı seçmeyi durumunda bir bâin talak ile ayrılmış olurlar. Burada iktidarsızda olduğu gibi düzelme ihtimali olmadığı için bir sene mühlet verilmez.[63] Hem iktidarsız olma durumunda hem de or-

---

58 Aydın, "Osmanlı Hukukunda Kazâî Boşanma Tefrik", 10-11.
59 Hukuku Aile Kararnamesi md. 122.
60 Merğinânî, *el-Hidâye Şerhu Bidâyeti'l-mübtedi*, 3/319.
61 Semerkandî, *Tuhfetü'l-fukahâ*, 2/226/227.
62 İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr ale'd-Dürri'l-muhtâr şerhi Tenvîri'l-ebsâr*, 5/166.
63 Semerkandî, *Tuhfetü'l-fukahâ*, 2/226/227.

ganın kesik olması durumunda eğer halvet gerçekleşmişse kadın mehrin tamamına hak kazanır ve iddet beklemesi gerekir.[64]

İbn Âbidîn erkeğin cinsel organının ilişkiye yetmeyecek kadar küçük olmasını da tefrik sebeplerinden sayar. Ona göre aynı organı kesik olan kimsede olduğu gibi bu kişinin ilişkisi de mümkün olmadığı için kadın açısından oluşan zarar eşittir. Bundan dolayı da kadının meseleyi mahkemeye taşıyarak tefrik talep etme hakkı vardır.[65]

Sonuç

Boşama yetkisi diğer mezheplerde olduğu gibi Hanefî mezhebinde de erkeğin elindedir. Boşama yetkisinin erkeğin elinde olması erkeğin, kadının aksine duygusal davranmayarak fevri kararlar vermemesi ve soğukkanlı bir şekilde düşünebilmesine bağlanmıştır. Bu yetki yerinde ve doğru şekilde kullanıldığında artık yürümesi faydadan çok zarar sağlayan evliliklerin sona ermesini sağlamaktadır. Ancak kimi zaman evlilik artık yürümez hale gelmesine rağmen erkekler bu evliliği bitirmemekte ısrar etmektedir. Ya da kimi zaman erkek istese de dahi kadın bu evliliğin devamından ciddi anlamda mağdur olabilmektedir. Bunlar gibi kadının boşanmak istediği ancak erkeğin buna yanaşmadığı ya da erkeğin ortada olmadığı durumlar için İslam hukuku kadına bazı alternatif yollar getirmiştir. Mezheplerin konuya farklı yaklaşımları bulunmakla birlikte dört mezhep içerisinde bu çerçeveyi en dar tutanlar Hanefîler olmuştur.

Kadınlar ileride böyle bir durumla karşılaşma ihtimaline binaen kocalarının talak haklarından bir ya da birkaçını kendilerine devretmesini isteyebilmektedir. Bu kimi zaman evlilik öncesinde ya da nikah akdi esnasında şart koşulurken kimi zaman da evlilik sürecinde talep edilmektedir. Ancak burada dikkat edilmelidir ki tefvîzi talak yapıp yapmamak erkeğe kalmış bir durumdur. Dolayısıyla tefvîzi talak, kocası istemediği halde eşinden ayrılmak isteyen bir kadın için çözüm yolu sunmamaktadır. Ayrıca tefvîzi talak ile yapılan yetki devrinin, duygusal yapısından kaynaklı olarak kadının evliliğini ani ve olmadık bir sebep ile sonlandırması ile sonuçlanma riski bulunmaktadır.

Kadınların boşama talep edebilecekleri diğer yöntem olan muhâlea ise kadının kendisini boşaması için kocasına bir miktar para vermeyi teklif etmesi ile gerçekleşmektedir. Bu durum özellikle verdiği mehir ya da kadına yaptığı harcamalar sebebiyle eşini boşamaktan uzak duran kimseleri boşamaya ikna etmek için etkili

64 Merğinânî, *el-Hidâye Şerhu Bidâyeti'l-mübtedi*, 3/320.
65 İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr ale'd-Dürri'l-muhtâr şerhi Tenvîri'l-ebsâr*, 5/166.

bir yoldur. Bu durumun sonucunda erkek yaptığı harcamaları tekrar alırken kadın da istediği üzere eşinden ayrılmış olmaktadır. Ancak burada aynen tefvîzde olduğu şekilde boşamayı kabul etmek adamın elinde olan bir yetkidir. Adam kabul etmedikten sonra teklif edilen miktarın yüksekliği de sonucu değiştirmemektedir. Dolayısıyla muhâlea da kocası istemediği halde ondan ayrılmak isteyen kadın için kesin bir çözüm sunmamaktadır.

Kadının, kocasının onayına ihtiyaç duymadan ondan ayrılabileceği tek yol vardır ki o da meseleyi mahkemeye taşıyarak hakimden kazâî boşanma yani tefrik talep etmesidir. Ancak Hanefî mezhebi kadının tefrik için mahkemeye başvurabileceği sebepleri oldukça sınırlı tutmuştur. Hanefî mezhebinde ittifakla kabul edilen tek sebep kocanın iktidarsız olması ya da organının kesik olması sebebiyle cinsel ilişkiye güç yetiremez oluşudur. Mezhep içinde ihtilaflı olup İmam Muhammed tarafından kabul edilen diğer bir sebep ise kocada kendisiyle birlikte yaşamayı imkansız hale getirecek cüzzam ya da alaca gibi hastalıkların bulunmasıdır. Bunun dışında kalan nafakanın temin edilememesi, eşler arasında geçimsizlik olması ya da kocanın gâip veya mefkûd olması durumda kadına, tefrik için mahkemeye başvurma hakkı verilmemektedir.

Osmanlı uygulamasında gâip olma ihtimali bulunan kişinin yola çıkmadan tefvîzde bulunması ya da bazı meselelerde Şâfiî nâipler aracılığıyla hüküm verdirilmesi gibi geçici çözümler uygulanmaya çalışılsa da bunlar sadra şifa çözümler olmamıştır. Osmanlı'nın son dönemlerine gelindiğinde özellikle savaş şartları sebebiyle 1916 yılında çıkartılan irade-i seniyye ise nafaka bırakmadan kaybolan kocaların eşlerine ve cüzzam ya da alaca gibi hastalıkları bulunan kocaların eşlerine kazâi boşanma hakkı verilmiştir.

1917 yılına gelindiğinde ise çıkartılan Hukuku Aile Kararnamesi ile bu konularda birtakım düzenlemeler yapılmıştır. Nafakanın temin edilememesi, kocanın gâip ya da mefkûd olması, eşler arasında geçimsizlik bulunması gibi durumların belli şartlar altında tefrik sebebi olabileceği kabul edilmiştir. Bu sayede Osmanlı mahkeme kayıtlarından da görüleceği üzere kadınların mağduriyetine yol açabilecek bazı durumlar düzeltilmiştir. Bunu yaparken Hanefî mezhebinin görüşleri ile sınırlı kalınmamış, bilakis diğer mezhep görüşlerinden de istifade edilmiştir.

Kaynakça

Abdulhamîd, Muhammed Muhyiddîn. *el-Ahvâlü'ş-şahsiyye fi'ş-şerîati'l-İslâmiyye.* İstanbul: el-Mektebetü'l-Hanîfiyye, 2018.

Acar, Halil İbrahim. "Tefrik". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 2011.

Atar, Fahrettin. "Muhâela". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.* Ankara: TDV Yayınları, 2020.

Aydın, Mehmet Akif. *Osmanlı Aile Hukuku.* İstanbul: Klasik Yayınları, 2017.

Aydın, Mehmet Akif. "Osmanlı Hukukunda Kazâî Boşanma Tefrik". *Osmanlı Araştırmaları V* (1989).1-12.

Bilmen, Ömer Nasuhi. *Fıkıh İlmi & İslam Hukuku Terimleri Sözlüğü*. haz. Abdullah Kahraman. İstanbul: Nizamiye Akademi, 2016.

Bakkaloğlu, Abdussamet. "Tefvîz". *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi.* İstanbul: TDV Yayınları, 2011.

Baktı, Selcen. *Hanefî ve Hanbelî Ekollerinde Boşama Hukuku*. Ordu: Ordu Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2019.

Buhârî, Ebû Abdullâh Muhammed b. İsmâîl b. İbrâhîm. *el-Câmiʿu'l-müsnedu's-sahîhu'l-muhtasar*. thk. Muhammed Züheyr en-Nâsır. Beyrut: Dâru Ṭavḳi'n-Necât, 1422H.

Dârekutnî, Ebu'l-Hasen Ali b. Ömer el-Bağdâdî. *Sünenü'd-Dârekutnî*. thk. Şuayb el-Arnaût vd. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2004.

Ebû Dâvûd Süleymân b. el-Eşʿas es-Sicistânî. *Sünenü Ebî Dâvûd*. thk. Adil Muhammed-Ammâr Abbâs. Kahire: Dâru't-Teʾsîl, 2015.

Ekşi, Ahmet - Uddin, A. H. M. Ershad. "Applıcatıon of Maıntenance Durıng The Waıtıng Perıod ('Idda'): A Perspectıve From Ottoman And Turkısh Cıvıl Law." *IIUM Law Journal* 31/2 (December 11, 2023), 347–372. https://doi.org/10.31436/iiumlj.v31i2.792.

Erdoğan, Mehmet. *Fıkıh ve Hukuk Terimleri Sözlüğü*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2005.

Gürkan, Menderes. "İslam Aile Hukukunda Karıya Tanınan Boşama Yetkisi: Tefvîzü't-Talâk". *İslam Hukuku Araştırmaları Dergisi* 18 (2011). 275-310.

İbn Âbidîn, Muhammed Emîn. *Reddü'l-muhtâr ale'd-Dürri'l-muhtâr şerhi Tenvîri'l-ebsâr*. thk. Ali Muhammed Mu'avvaz ve Âdil Ahmed Abdulmevcûd. Riyad: Dâru Âlemi'l-Kütüb, 2003.

İbn Mâce, Ebû Abdullah Muhammed b. Yezîd el-Kazvînî. *Sünenü İbn Mâce*. Mısır: Dâru›t-Teʾsîl, 2015.

Karslı, İlyas. *İslâm Hukûkunda Kazâî Boşanma (Tefrik)*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Master Tezi, 1988.

Kâsânî, Alâeddin Ebû Bekr b. Mes'ûd. *Bedâi'ü's-sanâi' fi tertîbi'ş-şerâi'*. thk. Ali Muhammed Mu'avvaz ve Âdil Ahmed Abdulmevcûd. Lübnan: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003.

Kement, Cavidan - Ekşi, Ahmet. "İslâm Hukukunda Eşler Arasında Şiddetli Geçimsizlik (Şikâk) ve Hukuki Sonuçları". *Kocaeli İlahiyat Dergisi* 7/2 (Aralık 2023), 246-274. https://doi.org/10.5281/zenodo.10431492.

Kitab-ı Mukaddes. Erişim 27 Kasım 2024. https://incil.info/arama/Matta+19

Kur'ân Yolu. Erişim 27 Kasım 2024. https://kuran.diyanet.gov.tr/

Merğinânî, Ali b. Ebû Bekr. *el-Hidâye Şerhu Bidâyeti'l-mübtedi*. thk. Sâid Bekdâş. Medine: Dâru's-Sirâc, 2019.

Mevsılî, Abdullah b. Mahmûd. *el-İhtiyâr li-ta'lîli'l-Muhtâr*. thk. Şuayb el-Arnaût vd. Dimeşk: Dâru'r-Risâleti'l-Âlemiyye, 2009.

Midilli, Muharrem. "Gelmezsem İrâdetin Elinde Olsun: Osmanlı Aile Hukukunda Tefvîz-i Talâkın Fetvalara Yansıyan Hükümleri ve Mezhep-içi Çözüm Yolu Olarak İşlevi". *İslam Tetkikleri Dergisi* 12/1 (2022). 1-27.

Onur, Mehmet - Kuş, Emrah. "İslam Hukukuna Göre Tefrik". *Güncel İlahiyat Araştırmaları*. ed. Murat Oral. 211-240. Ankara: İksad Yayınevi, 2022.

Semerkandî, Alâeddin. *Tuhfetü'l-fukahâ*. Lübnan: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1984.

Serahsî, Ebû Bekr Muhammed b. Ebî Sehl. *Kitâbu'l-Mebsût*. Beyrut: Dâru'l-Marife, t.y.

Şimşek, Ayşegül. *İslam Hukukunda Muhâlea Akdi ve Osmanlı Uygulaması (1200-1203/1786-1789)*. İstanbul: Marmara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, 2012.

Yavuz, Hande - Baydar, Tuba Erkoç. "Teoriden Pratiğe Muhâlea: 19. Yy İstanbul Bâb Mahkemesi ve Diyarbakır Kadı Sicilleri Örneğinde". *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 9/2 (Eylül 2022), 1063-1090.

Yurtseven, Yılmaz. "1917 Tarihli Hukuk-ı Aile Kararnamesi ve Osmanlı Aile Hukukuna Getirdiği Yenilikler". *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi* 11/1-2 (2003). 199-250.

MÂLİKÎ MEZHEBİNDE BOŞANMA TALEBİNDE BULUNAN KADININ MEŞRU GEREKÇELERİ

Ayhan HİRA*

Giriş

İslam hukukunda evlenip yuva kurmanın malî yükümlülükleri kocaya yüklenirken, istisna durumlar dışında, tek taraflı iradesiyle talak yolunu kullanarak evliliğe son verme hakkı da yine kocaya tanınmıştır. Huzur ortamı olması gereken ailede kadından kaynaklanan sebeplerle bundan sonra meveddet sağlanamayacaksa, koca talak hakkını kullanarak eşini boşayabilmektedir. Kocadan kaynaklanan sebeplerde de kadının buna tahammül etme yönünde bir iradesi yoksa başvurabileceği yollar bulunmaktadır. İslam hukukunda birtakım sebeplere dayalı olarak Hanefîlere göre kadının, diğer mezheplere göre kadının da kocanın da mahkemeye başvurması üzerine hâkim kararıyla evliliğe son verilmesini ifade eden kazâî boşanma için "tefrik" terimi kullanılmaktadır. Kazâî boşanma sürecinde hâkimin takdir yetkisi sınırlıdır. Tefrik talebinden sonra hâkimin yapması gereken iş, çoğu zaman durum tespitinden ibarettir. Gerekli araştırmalar yapıldıktan sonra iddia edilen sebeplerin bulunduğu kesinleşince tefrik hükmü verilmektedir.[1]

Kur'ân-ı Kerim'de "…*haklarına tecavüz edip zarar vermek için onları tutmayın*…"[2] buyurulmuş ve zarar verecek şekilde hanımlarını yanlarında tutmaları kocalara yasaklanmıştır. Kocanın evliliğin amacına zarar veren ve huzur ortamını imkânsız kılan vasıflara sahip olması, istenmeyen davranışlarda bulunması üzerine kadının buna katlanmak istememesi halinde tefrik uygulaması, talak yetkisine sahip olmayan kadınlar için bir çıkış yoludur. Bu yolun kullanılabilmesi için hâkimlere bazı sebeplerin bulunması durumunda aileye müdahale etme yetkisi verilmiştir. Nitekim Hz. Ömer'in huzuruna çıkan bir kadın, kocasının kendisiyle cinsel ilişkide bu-

* Prof. Dr., Kocaeli Üniversitesi İlahiyat Fakültesi İslam Hukuku Anabilim Dalı, ayhnhira@hotmail.com, ORCİD: 0000-0002-3574-7660.

1 Halil İbrahim Acar, *İslam Aile Hukuku* (İstanbul: Ensar Yayınları, 2017), 267.

2 el-Bakara 2/231; Ebû Abdillah Muhammed b. Ahmed el-Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân* (Riyad: Dâru Alemi'l-Kütüb, 2003), 3/155.

lunmadığını söyleyince kendisine bir yıl süre tanınmış, süre bitince kocanın cinsel ilişkide bulunmadığı anlaşılmış, kadına tercih hakkı tanınmış, kocasından ayrılmayı tercih edince de Hz. Ömer tefrike hükmetmiş ve bunu bir bâin talak saymıştır.[3]

Hâkime tanınan yetki, Hanefî mezhebi açısından ancak erkeğin iktidarsız olması ve kötü muamelelerin varlığı halinde sınırlı olarak kadınlar için kullanılabilir durumdadır. Hanefîlere göre kocanın tefrik talebinde bulunma hakkı yoktur. Zira tek taraflı iradesini kullanarak karısını talak yoluyla boşayabilmektedir. Öte yandan Osmanlı dönemi uygulamalarına bakıldığında, tefrik yetkisinin son derece sınırlı tutulmasından dolayı Hanefîlerin ihtiyaç halinde diğer mezheplerin görüşlerinden dolaylı olarak (Şâfiî hâkimin verdiği kararın Hanefî hâkim tarafından tasdik edilmesi gibi) yararlandıkları görülmektedir.[4] Mâlikî mezhebinin görüşlerinden istifade edilen 1917 tarihli Hukuku Aile Kararnamesi bunun somut örneğidir.[5]

Tefrik özellikle Mâlikî ve Hanbelî mezheplerinde geniş tutulmuş, kocaya da bu hak tanınmış ve böylece kusuru bulunmayan kocanın talak yoluna başvurması halinde karşılaşacağı mehir ve nafaka yükümlülüğü gibi malî külfetten kurtulabilmesinin imkânı sağlanmıştır. Bu meyanda Mâlikî mezhebinin temel kaynakları arasında yer alan *el-Muvatta*'da şöyle denmiştir:

> Bab: Bir erkeğin bir kadınla evlenip erkekten ya da kadından kaynaklanan bir sebeple ona ulaşamaması hakkında
>
> 537**.** Mâlik bize haber verdi, o da İbn Şihab'dan, o da Said b. el-Müseyyeb'den şöyle dediğini nakletti: "Kim bir kadınla evlenir de onunla cinsel ilişkiye giremezse, ona bir yıl süre tanınır. Eğer bu süre içinde ilişki kurabilirse evlilik devam eder, aksi halde araları ayrılır."
>
> "Eğer erkek, 'Ben bu bir yıl içinde onunla ilişkiye girdim.' derse, kadın önceden evlenmiş ise, erkeğin sözü yeminle geçerli kabul edilir. Eğer kadın bakire ise (yani hiç evlenmemişse), durum farklıdır..."
>
> Mâlik bize haber verdi, o da Mücebber'den, o da Said b. Müseyyeb'den nakletti: Said b. Müseyyeb şöyle dedi: "Herhangi bir adam, kendisinde delilik (cünun)

---

3 Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemmâm es-San'ânî, *el-Musannef fi'l-hadîs* (Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmî, 1983), 6/253 (Hadis No:10720).

4 Mehmet Akif Aydın, "Osmanlı Hukukunda Kazai Boşanma (Tefrik)", *Osmanlı Araştırmaları Dergisi* 5/5 (1986), 5.

5 Kararname hakkında detaylı bilgi için bk. Orhan Çeker, *Osmanlı Hukuk-ı Aile Kararnamesi* (Konya: Mehir Vakfı Yayınları, 2017).

veya zarar verici bir hastalık olduğu hâlde bir kadınla evlenirse, kadın muhayyerdir, dilerse evlilikte kalır, dilerse ayrılır."[6]

Mâlikî kaynaklarda kadının öne sürebileceği tefrik sebepleri olarak "hastalık ve fizyolojik kusurlar", "fena muamele ve geçimsizlik", "mehrin ödenmemesi", "nafakanın ödenmemesi", "mefkûd olmak", "gâib olmak", "hapsedilmiş olmak", îlâ", "zıhâr", "liân" ve "muhâlea"dan bahsedilmektedir. Öte yandan Mâlikî fakihlerin yaklaşımlarından hareketle, tefrik sebeplerinin klasik kaynaklarda belirlenenlerle sınırlı olmadığını, daha pek çok sebebin ortaya çıkabileceğini ve değişebileceğini söylemek mümkündür.

1. Hastalık ve Fizyolojik Kusurlar

Mâlikî mezhebinde tefrik sebebi olan hastalık ve fizyolojik kusurlar "erkekteki sebepler", kadındaki sebepler" ile "erkek ve kadındaki müşterek sebepler" olmak üzere üç kısma ayrılmıştır. İlk iki sınıftaki sebepler cinsel ilişkiye engel olabilecek sebeplerdir. Kadın ve erkeğin birlikte ele alındığı son kısım ise cinsel ilişkiye engel olmayıp eşler arasında nefrete yol açabilecek kusurları içermektedir.[7]

Mâlikîler, evleneceği kişinin nefrete yol açacak bir hastalığının olduğunu bilmeden nikah akdi yapmış olan, eşinin bu durumunu öğrenen ve tefrik talebinde bulunmak isteyen erkeğe de kadına da bu hakkı tanımışlardır. Zira erkeğe bu hakkın tanınmaması mağduriyete sebep olmaktadır. Nitekim "kocanın talak hakkına sahip olması" gerekçesi esas alındığında, söz konusu kusurları bulunmayan bir kadınla evlendiğini düşünen koca, karısına aldanmış olmaktadır. Bu durumda kocanın, yuva kurmak için yaptığı harcamaların ve ödediği mehrin iadesini talep edememesi gibi tek taraflı zarara uğraması gibi bir haksızlıkla karşı karşıya kalınmaktadır. Nikah akdinden sonra kadında meydana gelen hastalıklarda ise bahsedilen aldanma bulunmadığı için kocaya tefrik hakkı tanımamıştır.[8]

Burada kadının boşanabilmek amacıyla başvurabileceği yollar bağlamında hukuki sonuca etkisi bakımından hastalık ve fizyolojik kusurları Mâlikî mezhebinin

---

6 Mâlik b. Enes, *el-Muvatta* (Muhammed b. Hasen eş-Şeybânî rivayeti), thk. Takıyüddin en-Nedvî (Dımeşk. Dâru'l-Kalem, 1991), 2/452.

7 Mâlikî mezhebinde hastalık ve kusurlar toplamda on üç tanedir. Bunların dördü erkekte, beşi kadında, dördü kadın ve erkekte müştereken bulunur. Bk. Ebü'l-Berekât Ahmed b. Muhammed b. Ahmed ed-Derdîr, *eş-Şerhu's-sağîr alâ Akrabi'l-mesâlik ilâ mezhebi'l-İmam Mâlik* (Kahire: Dâru'l-Maârif, ts.), 2/468.

8 Şihâbüddîn Ahmed b. İdris b. Abdürrahîm el-Karâfî, *ez-Zahîre*, thk. Muhammed Bû Hubze (Beyrut: Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, 1994) 4/428.

iç bütünlüğünü de koruyarak cinsel ilişkiye engel olmayıp "eşler arasında nefrete yol açabilecek hastalıklar" ve "cinsel ilişkiye engel olabilecek kusurlar" şeklinde ele almak mümkündür.

1.1. Eşler Arasında Nefrete Yol Açabilecek Hastalıklar (Müşterek Kusurlar)

İmam Mâlik'ten gelen, "Bir adam kendisinde delilik veya zarar (hastalık) varken bir kadınla evlense, kadın muhayyer olur. Dilerse karar kılar (devam eder), dilerse ayrılır."[9] rivayeti, nikâh akdinin maksadına engel olan hastalıkların tefrik sayılmasına dayanak yapılmıştır.[10]

Mâlikî mezhebine göre, söz konusu kusurlardan dolayı tefrik talebinde bulunabilmek için nikâh akdinden önce eşinde böyle bir kusurun bulunduğunu bilmiyor olmak şarttır. Zira hem bir kusura razı olarak evlenmek hem de bu kusurdan dolayı tefrik talep etmek tenakuza yol açar. Yine tefrik talebinde bulunan kişi, eşindeki ayıbı nikâh akdinden sonra öğrendiğinde buna razı olmadığını açıkça beyan etmeli veya en azından razı olduğunu gösteren bir davranışta bulunmamalıdır. Ayrıca tefriki gerektirecek kusurun niteliği de önemlidir. Zira talep gerekçesi olan kusur, iyileşmesi mümkün olmayan ve evliliğin devamına engel teşkil eden nitelikte bir hastalık olmalıdır. Bu şartlar gerçekleştiğinde hâkimin verdiği tefrik kararı Mâlikî mezhebine göre bir bâin talâk sayılmıştır.[11]

Mâlikî mezhebine göre erkek ve kadındaki müşterek hastalıklar; akıl hastalığı (cünûn), deri hastalığı (cüzzam), alaca hastalığı (baras) ve ilişki esnasında dışkı kaçırma hastalığı/azyeta durumlarıdır.[12]

1.1.1. Cünûn (جنون)

Bu hastalık, şahsın aklî melekelerini yitirmesi halini ifade eder. Bu hastalığa yakalanan erkeğe "mecnûn", kadına "mecnûne" denir.[13]

Mâlikî mezhebinde kadının bu hastalık sebebiyle boşanma talebinde bulunabilmesiyle ilgili durumlar esas itibariyle;

---

9 Mâlik b. Enes, *el-Muvatta*, 2/452.

10 Ebû Bekir b. Abdillâh İbn Yûnus es-Sıkıllî, *el-Câmi' li-mesâili'l-Müdevvene ve'l-muhtelita* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2012), 4/241-242; Karâfî, *ez-Zahîre*, 4/419-420.

11 Şemsüddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Arafe ed-Desûkî, *Haşiyetü'd-Desûkî alâ'ş-Şerhi'l-kebîr* (Kahire: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, ts.) 2/277.

12 Karâfî, *ez-Zahire*, 4/420. Bu kusurların ve hastalıkların açıklaması hakkında ayrıca bk. Bk. Ömer Nasuhi Bilmen, *Hukukı İslamiyye ve Istılahatı Fıkhıyye Kamusu* (İstanbul: Bilmen Yayınevi, 1988), 2/344-349.

13 Derdîr, *eş-Şerhu's-sağîr*, 2/469.

1) Hastalığın akitten önce erkekte bulunması,

2) Erkeğin akitten sonra bu hastalığa yakalanması,

a) Cinsel birleşmeden önce kocanın bu hastalığa yakalanması,

b) Cinsel birleşmeden sonra kocanın bu hastalığa yakalanması şeklinde tasnif edilebilir.

- Hastalığın akitten önce erkekte bulunması durumunda;

✓ Hastalığın varlığını bilerek akit yapmışsa, kadının muhayyerlik hakkı yoktur; tefrik talebinde bulunamaz.

✓ Kocasının akıl hastası olduğunu bilmeden evlenen kadının muhayyerlik hakkı vardır. Bu durumun cinsel birleşme öncesinde veya sonrasında anlaşılmasının etkisi yoktur.

✓ Akıl hastalığının ara sıra (cünûn-ı gayr-i mutbık/cünûn-ı munkatı) olması durumunda kısa süreli akıl kaybı yaşayan koca, karısına zarar vermiyorsa, kadına muhayyerlik hakkı tanınmamaktadır.

- Erkeğin akitten sonra bu hastalığa yakalanması durumuyla ilgili olarak Mâlikî mezhebinde ihtilaf edilmiştir:

✓ Cinsel birleşme öncesinde de sonrasında da hem erkeğin hem kadının muhayyerlik hakkı vardır.

✓ İki tarafın da mutlak olarak muhayyerlik hakkı yoktur.

✓ Sadece kadının muhayyerlik hakkı vardır.

✓ Kadının muhayyerlik hakkı olabilmesi için kocanın bu hastalığa cinsel birleşmeden önce yakalanmış olması gerekir.

Mezhepte söz konusu durumlarda sadece kadının muhayyerlik hakkı olduğunu savunan görüş kabul görmüştür. Mâlikîler, nikah akdi sonrasında kocanın akıl hastalığına yakalanması halinde sadece kadına muhayyerlik hakkı tanımayı savunan görüşü ağırlıklı olarak kabul ederken, kadının mağduriyetinin giderilmesini ve kocanın talak yetkisine sahip bulunmasını dikkate almışlardır. Nitekim böylesi durumda hastalık kocada ortaya çıktığı için koca açısından hem aldanma söz konusu değildir hem de talak yetkisini kullanarak evliliği sona erdirebilmektedir.[14]

Mâlikî mezhebine göre kadın, kocasının akıl hastalığını gerekçe göstererek hâkimden tefrik talebinde bulunursa, iyileşme ihtimalini değerlendirmek için bir yıl süre tayin edilmelidir. Bu sürenin hangi tarihten itibaren başlayacağı hususu mezhepte ihtilaflıdır:

✓ Süre, kadının mahkemeye başvurduğu günden itibaren başlamalıdır.

✓ Süre, hâkimin karar verdiği günden itibaren başlamalıdır.

[14] Karâfî, *ez-Zahîre*, 4/432; Desûkî, *Haşiyetü'd-Desûkî*, 2/279; Derdîr, *eş-Şerhu's-Sağîr*, 2/471.

Mezhebin ilk dönemlerindeki (takriben ilk altı yüzyıl) fakihler birinci görüşü, bundan sonraki fakihler ise ağırlıklı olarak ikinci görüşü tercih etmişlerdir. İkinci görüşü savunanlar, muhâkemede usul hatası yapmamak için öncelikle iddianın mahkemede ispatlanmasını ve sürenin daha sonra belirlenmesi gerektiğini söylemişlerdir.[15]

1.2.2. Cüzzam (جذام)

Cüzzam, vücutta oluşan kızarıklığın zamanla siyah lekelere dönüşmesi ve ardından koparak dökülmeye başladığı bulaşıcı bir hastalıktır. Bu hastalığa yakalanan erkeğe "eczem, meczûm, müczem", kadına "cezmâ, meczûme, müczeme" denir.[16]

Mâlikî mezhebinde cüzzam hastalığı sebebiyle kadının tefrik talebinde bulunabilmesi için bu hastalığın tespitinin kesin olarak yapılması gerekmektedir. Tespiti kesin olarak yapıldıktan sonra hastalığın ilerlemiş olup olmaması, tefrik talep hakkı bakımından bir önem ifade etmemektedir. Hastalığın cüzzam olup olmadığında şüphe söz konusu ise tefrik talebinde bulunulamayacağı hususunda mezhepte ittifak edilmiştir.[17]

Kocasının cüzzam hastalığı sebebiyle kadının boşanma talebinde bulunabilmesiyle ilgili durumlar akıl hastalığında olduğu gibi, 1) Hastalığın akitten önce erkekte bulunması, 2) Erkeğin akitten sonra bu hastalığa yakalanması şeklinde iki kısma ayrılır. İkinci durum da yine a) Cinsel birleşmeden önce kocada bu hastalığın ortaya çıkması, b) Cinsel birleşmeden sonra kocada bu hastalığın ortaya çıkması şeklinde tasnif edilebilir.

Mâlikiler, evleneceği kişinin cüzzam hastası olduğunu bilmeden nikah akdi yapmış olan ve eşinin bu durumunu öğrenen kadına da kocasına da tefrik talebinde bulunma hakkı tanımışlardır. Bunun için de durumdan haberdar olunca eşlerin rızasını gösteren hiçbir emarenin bulunamamasını şart koşmuşlardır. Mezhepte, bu hastalık akitten sonra cinsel birleşmeden önce veya sonra ortaya çıktığı takdirde sadece kadına kocasının hastalığından dolayı tefrik talebinde bulunma hakkını veren görüş tercih edilmiştir. Bu görüşe göre koca talak yetkisine sahip olduğu için tek

---

15 Ebü'l-Hasen Alî b. Ahmed es-Saîdî el-Adevî, *Haşiyetü'l-Adevî ale'l-Kifâye* (Kahire: Matbaatü'l-Medenî, 1989), 3/194. Birleşme olmuşsa, kocanın bu süre boyunca karısının nafakasını karşılamakla yükümlü olduğu kabul edilmiştir. Bk. Derdîr, *eş-Şerhu's-sağîr*, 2/472.

16 Derdîr, *eş-Şerhu's-sağîr*, 2/473. Ayrıca bk. Ebû Hafs Necmeddin Ömer b. Muhammed en-Nesefî, *Tılbetü't-talebe fi'l- ıstılâhı'l-fıkhıyye* (Beyrut: Daru'n-Nefâis, 2015), 136; Bilmen, *Istılahatı Fıkhıyye Kâmûsu*, 2/347.

17 Karâfî, *ez-Zahîre*, 4/424.

taraflı iradesiyle karısını boşayabilmektedir ve tefrike ihtiyaç yoktur. Ayrıca hastalığın akitten sonra ortaya çıkması, eşlerin birbirini aldatma (garar) şüphesini ortadan kaldırmaktadır.[18]

Kadın kocasının cüzzam hastalığını gerekçe göstererek hâkimden tefrik talebinde bulunursa, iyileşme ihtimali değerlendirilir ve bir kameri yıl süre verilir. Bu sürenin, hâkimin hüküm verdiği günden başlaması görüşü ağırlık kazanmıştır. Süre bittiği halde hastalık iyileşmemişse hâkim, kadının tefrik talebini dikkate alarak evliliği sonlandırır.[19]

1.2.3. Baras (برص)

Vücutta aşırı beyazlık şeklinde açık renkli lekelerin oluştuğu bir tür deri hastalığıdır. Halk arasında "ala" veya "alaca" adı da verilen bu hastalık, rahatsızlığa ve acı verici kaşıntıya yol açar ve cilt görünümünü etkiler.[20] Bu hastalığa yakalanan erkeğe "ebras, mebrûs, mübras", kadına ise "bersâ, mebruse, mübrase" denir.[21]

Mâlikîlere göre tefrik sebebi olabilmesi için bu hastalığın vücutta yayılıp yayılmadığı diğer bir ifadeyle vücutta çok bulunup bulunmadığı esas alınır. Buna göre, hastalık nikah akdinden önce mevcutsa;

- ✓ Eşinin hasta olduğunu bilmeden evlenecek kadın veya erkek, eşinde nikah akdi yapılmadan önce baras hastalığının ilerlemiş olduğunu öğrenirse, tefrik talebinde bulunup bulunmama konusunda muhayyer olur.
- ✓ Eşinin henüz ilerlememiş derecede baras hastası olduğunu öğrendiğinde kocanın muhayyer olması hakkında ittifak edilmişken, kadının muhayyerlik hakkına sahip olup olmadığı tartışmalıdır. Bir görüşe göre, kadın muhayyerlik hakkına sahiptir, diğer görüşe kadının muhayyerlik hakkı yoktur.

  Hastalığın her iki tarafta da akitten sonra ortaya çıkması durumuna gelince, yine hastalığın ilerleyip ilerlememiş olması esas alınır:

---

18 Ebû Abdillah Muhammed el-Haraşî, *Şerhu'l-Haraşî alâ Muhtasari'l-Halîl* (Bulak: el-Kübrâ'l-Emîriyye, 1889), 3/236-238.

19 Karâfî, *ez-Zahîre*, 4/424; Haraşî, *Şerhu'l-Haraşî,* 3/241; Derdîr, *eş-Şerhu's-Sağîr,* 2/473.

20 Haraşî'nin verdiği bilgiye göre, bu hastalığın beyazı ile siyahı arasında bir fark yoktur. Eğer baras lekesi bir iğneyle delinirse içinden su çıkar. Siyah barasın belirtisi, pullanma ve kabuklanmadır, diğerinde bu yoktur. Bulaşıcı olanı zamanla artar ve bazen başkasına da geçebilir. Bk. Haraşî, *Şerhu'l-Haraşî,* 3/236.

21 Ebû Abdirrahmân Halil b. Ahmed el-Ferâhîdî, *Kitabü'l-Ayn* (Kahire: Dâru'l-Hilâl, ts.), 1/130; Nesefî, *Tılbetü't-talebe,* 136; Bilmen, *Istılahatı Fıkhıyye Kâmusu*, 2/347.

- ✓ Akit yapıldıktan sonra bu hastalık her iki tarafta da ilerlememiş şekilde ortaya çıkarsa her iki tarafın da muhayyerlik hakkının bulunmadığında ittifak edilmiştir.
- ✓ Hastalığın akitten sonra kadında ortaya çıkması ve ilerlemiş olması halinde kocaya muhayyerlik hakkı tanınmamıştır.
- ✓ Hastalığın akitten sonra kocada ortaya çıkması halinde kadının muhayyerlik hakkının olduğunu savunan görüş tercih edilmiştir. Bu tercihte, kocanın elinde talak yetkisinin bulunması, akitten sonra bu hastalığın ortaya çıkmasından dolayı kadının kocasını aldatmasının söz konusu olmaması ve bu durumun kocanın başına gelen bir musibet olarak değerlendirilmesi gerektiği düşüncesi etkili olmuştur.[22]

1.2.4. Azyeta (عذيطة)

Azyeta (azyata/izyata) hastalığı, cinsel ilişki esnasında dışkı kaçırmayı ifade eder. Bu hastalığa yakalanan erkeğe "izyut", kadına ise "izyuta" denir.[23]

Maliki mezhebinde azyeta hastalığı, zikredilen diğer hastalıklar gibi hem erkek hem kadın için müşterek kusurlar arasında yer almıştır. Buna göre kadın veya erkek, akitten önce diğer tarafta bu hastalığın bulunduğunu öğrendiğinde her ikisi de muhayyerlik hakkına sahip olur.

Nikah akdinden sonrası hakkında iki görüş vardır:

- ✓ Her iki tarafın da tefrik talep edip etmeme hususunda muhayyerlik hakkı vardır.
- ✓ Kocanın muhayyerlik hakkı yoktur. Fakat kadının muhayyerlik hakkı vardır.

Mezhepte ikinci görü tercih edilmiştir. Gerekçesi ise bu durumun, kocanın başına gelen bir musibet olmasıdır. Ayrıca koca dilerse sabredebilir, sabretmek istemezse talak yoluyla boşama hakkına sahiptir. Kadının durumu farklıdır. Şöyle ki, talak hakkı kocada olduğu için nikâh bağı kadının elinde değildir. Ayrıca kadının bu tür kusurlara sabretmesi zordur. Buna göre şayet kadın, kocasının bu durumunu cinsel ilişki olmadan önce öğrenebilmişse yine tefrik için muhayyerlik hakkına sahiptir.[24]

Öte yandan, ikinci evliliğini yapan tarafın böyle bir hastalığa yakalanmış olduğunu eşine söylememesi halinde garar söz konusu olacağı için karşı tarafın muhayyerlik hakkı olacaktır. Hastalığın normal birleşmelerden sonraki birleşmelerde

---

22 Derdîr, *eş-Şerhu's-sağîr*, 2/468-469; Desûkî, *Hâşiyeü'd-Desûkî*, 2/277-278.

23 Halil b. Ahmed, *Kitabü'l-Ayn*, 3/122; Desûkî, *Hâşiyeü'd-Desûkî*, 2/278.

24 Ebu Bekr b. Hasan el-Keşnâvî, *Eshelü'l-medarik şerhu İrşadi's-salik fi mezhebi İmami'l-eimmeti Mâlik* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1995), 2/95.

ortaya çıkması halinde ise, daha önceki hastalıklarda olduğu gibi, koca muhayyerlik hakkına sahip olamayacak, kadın ise tefrik talebinde bulunabilecektir. Kadının hâkime başvurması durumunda, iyileşme ümidiyle süre tayin edilecek ve süre bittiğinde iyileşme görülmezse, hâkim tefrik kararı alacaktır.[25]

1.2. Cinsel İlişkiye Engel Olabilecek Kusurlar

Mâlikî mezhebinde erkekte bulunan kusur sebebiyle kadının tefrik talebinde bulunabileceğinin başlıca dayanakları, "*Erkeklerin kadınlar üzerindeki hakları gibi kadınların da erkekler üzerinde iyi davranışa dayalı birtakım hakları vardır*."[26] ayeti ve "Hz. Ömer karısıyla beraber olamayana bir sene süre verdi."[27] şeklindeki rivayettir.

Cinsel tatminin (istimta) bir hak olduğunu, bunu engelleyen kusurların muhayyerlik hakkı doğuracağını ortaya koyan bu deliller doğrultusunda Mâlikîler, kadının talebiyle evlilik birliğinin sona ermesini sağlayacak ve cinsel ilişkiye engel olabilecek kusurları hısa, cübb, innet/unnet ve i'tirâd halleri olarak belirlemişlerdir.[28]

1.2.1. Hısâ (خصاء)

Hısâ, erkeğin erbezlerinin bulunup organının olmaması yahut organının bulunup erbezlerinin kesilmiş veya çıkarılmış olması demektir. Bu durumdaki erkeğe "hasî" denir.[29]

Mâlikî mezhebinde kadın, erkeğin hasî olduğunu nikah akdinden önce öğrenmişse ve buna rağmen akdin yapılmasına izin vermişse tefrik talep edemez. Fakat

---

25 Ahmed b. Muhammed es-Sâvî, *Haşiyetü's-Sâvî ale'ş-Şerhi's-sağîr* (Kahire: Dâru'l-Maarif, ts.), 2/471.

26 el-Bakara 2/228.

27 San'ânî, *el-Musannef*, 6/253 (Hadis No:10720); Ebu Bekir Abdullah b. Muhammed b. Ebi Şeybe, *el-Musannef* (Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1409), 458.

28 Mâlikî mezhebinde erkeğin talebiyle evlilik birliğinin sona ermesini sağlayacak şekilde kadında bulunan ve cinsel ilişkiye engel olabilecek hastalıklar ise şunlardır: 1) Genital bölgede ortaya çıkan ve penisin girmesine engel teşkil edecek şekilde vajinayı kapatan bir et parçasının bulunması (retak, bu kadına "retka" denir), 2) Vajinada penisin girmesine engel olan kemiğin bulunması (karn, bu kadına "karna" denir), 3) Dış genital bölgede ortaya çıkan ve ilişkiye mâni olan bir bezin bulunması (afel, bu kadına "afla" denir), 4) Vajinal ve anal kısımların birleşik olması (ifdâ), 5) İlişkiye etki eden bir kokunun bulunması (bahru'l-ferc). Kadında ve erkekte bulunan kusurlar için bk. Ebû Saîd Abdüsselâm b. Saîd b. Habîb es-Sahnûn, *el-Müdevvenetü'l-kübra,* thk. Zekariyya Umeyrat (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994), 2/142-145.

29 Ebu'l-Kasım Muhammed b. Ahmed b. Cüzeyy, *el-Kavânînü'l-fıkhıyye fi telhîsi mezhebi'l-Mâlikiyye* (Tunus 1926), 143. Desûkî, bunu "organın kesik olması" olarak ifade etmiştir. Bk. *Hâşiyetü'-Desûkî*, 2/286. Karâfî'nin ifadesiyle fukaha bu kelimeyi erbezleri çıkarılmış ve organı kesilmiş için de kullanmıştır. Bk. Karâfî, *ez-Zahîre*, 4/428-429.

kocanın hasî olduğunu nikah akdinden sonradan öğrendiğinde, kocasının durumuna göre kadının önünde iki yol vardır:

1) Kocanın erbezleri var fakat organı yoksa, kadın bunu öğrenir öğrenmez, nikâhın maksadının gerçekleşmediği gerekçesiyle tefrik talebinde bulunabilir. Böyle yapmayıp beklerse, razı olmuş sayılır ve muhayyerlik hakkı düşer.

2) Erbezleri yok fakat organı varsa, kocanın boşalıp boşalamadığına bakılır: Koca boşalabiliyorsa, kadın tefrik talebinde bulunamaz. Aksi halde kadın tefrik hakkına sahip olur.

Boşalma gerçekleştiğinde kadının tefrik hakkına sahip olmamasının sebebi, boşalmanın nikâhın maksadı olan cinsel hazların tamamlanması olarak kabul edilmesidir. Boşalma olmadığında kadının tefrik talep edebilmesinin sebebi ise, bu durumun bir kusur sayılması ve kadının nikâhtan elde etmek istediği hazlara, menfaatlere ulaşamama ihtimalidir.[30]

1.2.2. Cebb (جب)

Bu kusur hem penisin hem de erbezlerinin kesik olması veya doğuştan olmaması demektir. Bu durumdaki kişiye "mecbûb" denir.[31]

Kocasının mecbûb olduğu iddiasıyla kadının tefrik talep etmesi halinde çeşitli durumlar söz konusu olur:

1) Koca, nikah akdinden önce bu durumdadır ve kadın bundan haberdar olduğu halde evlenmiştir. Bu durumda kadın tefrik talep edemez.

2) Kadın, kocasının kusurunu akitten sonra öğrenmiş fakat derhal tefrik talebinde bulunmamıştır. Bu durumda kadının tefrik talep etme hakkı düşmüştür.

3) Akitten sonra durumu öğrenen kadın derhal tefrik talep etmiştir. Bu durumda hâkim, iddianın doğruluğunu araştırıp tespit edince hemen tefrik hükmünü vermelidir. Zira süre tayin edince kocanın durumunda bir iyileşme söz konusu olmayacaktır.[32]

1.2.3. Unnet (عنة)

Bu kusur, cinsel birleşmenin mümkün olmaması demektir. Bu durumdaki kişiye "innîn" denir.[33]

---

30 Derdîr, *eş-Şerhu's-sağîr*, 2/469.

31 Karâfî, *ez-Zahîre*, 4/428; Derdîr, eş-*Şerhu's-sağîr*, 2/470

32 Sıkıllî, *el-Câmi*, 4/247; Derdîr, eş-*Şerhu's-sağîr*, 2/470.

33 Kaynaklarda bu kusur için, "erkeğin organının sertleşememesi" (İbn Cüzeyy, el-Kavânîn, 143) ve "erkeğin cinsel organın çok küçük olması" (Karâfî, *ez-Zahîre*, 4/428; Derdîr, *eş-Şerhu's-sağîr*, 2/470) şeklinde ifadeler yer almaktadır.

Kadın kocasın ınnîn olduğu iddiasıyla tefrik talebi için hâkime başvurduğunda, diğer kusurlarda olduğu gibi bu durumu bilmeden evlenmiş olmalıdır. Aksi halde tefrik talebinde bulunamaz. Nikah akdinden sonra öğrendiğinde, mezhepte kabul edilen görüşe göre tayin edilen süre, hâkimin karar vermesinden başlamak üzere bir yıldır. Bu süre içinde koca birleşmenin gerçekleştiğini iddia ederse ve kadının ikinci evliliği ise, bekaret kontrolü olmayacağı için, kocaya yemin ettirilir, yeminden kaçınırsa, birleşme olmadığına dair kadına yemin ettirilir, yemin ederse tefrik kararı verilir, yeminden kaçınırsa evlilik devam eder. Kadının bakire olması halinde kadınlara muayene ettirilir, bir yıllık süre içinde bakire olmadığı tespit edilir ve birleşme olduğuna dair koca yemin ederse, kadının tefrik hakkı düşer. Koca yemin etmez ve süre sonunda kadının bakire olduğu anlaşılırsa, kocaya boşaması emredilir, boşamayı reddederse, hâkim tefrike hükmeder.[34] Öte yandan, eğer koca cinsel ilişkiye girdikten sonra karısından uzaklaşır veya sakat kalırsa, kadın için artık tefrik hakkı söz konusu değildir.[35]

1.2.4. İ'tirad (إعتراض)

Bu kusur, penisin sertleşmemesi sebebiyle erkeğin iktidarsız olması demektir. Bu durumdaki erkeğe "mu'terad" denir.[36]

Kadın evlendikten sonra kocasının mu'terad olduğunu öğrendiğinde tefrik talebinde bulunabilir. Kocadaki iktidarsızlığın nikâh akdinden önce mevcut olması yahut akitten sonra cinsel birleşme olmadan ortaya çıkması fark etmez. Fakat bu kusura her kadın muttali olamayabilir. Zira erkek bir eşi ile cinsel ilişkiye girebilirken, diğeriyle bunu yapamayabilir.[37]

Koca önceki evliliğinde böyle bir durumla karşılaşmasa, sonraki evliliğinde başına böyle bir durum gelse, kusura razı olmayan kadının muhayyerlik hakkı vardır. Fakat bir kere cinsel birleşmeden sonra bu durum ortaya çıksa, kadının tefrik talebinde bulunma hakkı yoktur. Ancak kocası iktidarsızlaşan kadının zina etmekten korktuğu için böylesi bir zararı savuşturmak amacıyla tefrik talebinin dikkate alınabileceği de söylenmiştir.[38]

---

34 Karâfî, *ez-Zahîre*, 4/428; Derdîr, *eş-Şerhu's-sağîr*, 2/470.

35 Sâvî, *Hâşiyetii's-Sâvi*, 2/470.

36 Bu kusurun sihir, korku veya hastalık sebebiyle olabileceği söylenmiştir. Bk. Desûkî, *Hâşiyetü'd-Desûkî*, 2/281.

37 Karâfî, *ez-Zahîre*, 4/428-429; Derdîr, *eş-Şerhu's-sağîr*, 2/473.

38 Ahmed b. Guneym b. Sâlim en-Nefrâvî, *el-Fevâkihu'd-Devânî alâ Risâle İbn Ebî Zeyd el-Kayravânî* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1997), 2/64.

Mu'terad olan erkeğin karısı tefrik için mahkemeye başvurduğunda iyileşme ihtimaline dayalı olarak bir kamerî yıl süre verilir. Bu kadar sürenin gerekçesi, bu kusurun mevsimsel farklılıklardan etkilenmesi, tedavinin bir mevsimde fayda sağlarken diğer bir mevsimde fayda sağlamaması, bu kusurun sabit mi geçici mi olduğunun anlaşılması ve tefrik talebinin bunlara göre değerlendirileceğidir.[39]

Öte yandan, eşlerin kendi aralarında süre tayini için anlaşmaları da mümkündür. Öyle ki, bu kusurda kadının razı olmadığını hemen söylemesi şart koşulmamış, kocaya verilen sürenin tamamlanmasından sonra kocasıyla birlikte kalmaya rıza göstermesi halinde muhayyerlik hakkının düşmeyeceği söylenmiştir. Buna göre kadın daha sonra tefrik talebinde bulunduğunda süre tayini söz konusu edilmeksizin tefrik kararı alınır.

Bu kusurda bir kamerî yıl süresinin ne zaman başlayacağı meselesinde tercih edilen görüş, "hâkimin süre tayin etme kararını verdiği gün"ün veya "eşlerin anlaştıkları gün"ün esas alınmasıdır. Muhakeme esnasında koca hasta ise, süre kararı onun iyileşmesinden sonraya ertelenir. Hastalığın şiddetli olması halinde, iyileşinceye kadar geçen zaman bu süreye eklenir.[40]

1.3. Muhâkemeye İlişkin Hususlar

Mâlikî mezhebine göre, eşlerden biri diğer tarafın hastalık veya kusur hakkında bilgi sahibi olduğunu ve buna itiraz etmeyerek evlendiğini iddia eder, diğer taraf ise bu iddiayı inkâr ederse, muhâkeme usulü gereğince davacının deliline bakılır. Delilinin bulunmaması yahut yeterli olmaması halinde, iddiayı inkâr eden davalı tarafa yemin teklif edilir, yemin ederse, davayı kazanır ve hastalık/kusur sebebiyle tefrik talebinde bulunma hakkına sahip olduğu kesinleşir, bu hakkını dilerse kullanır. Davalı yeminden nükûl ederse, davacıdan yemin istenir. Davacı yemin ettiği takdirde davayı kazanır ve davalının muhayyerlik hakkı düşer.[41]

Penisin sertleşmemesi sebebiyle iktidarsız olan erkek (mu'terad) tarafından, bu durumun düzeldiği ve cinsel birleşmenin gerçekleştiği iddia edilse, kadın bunu inkâr etse, kocaya süre verilir. Koca, bu süre bitmeden cinsel birleşmenin gerçekleştiğini iddia ederse, yemin etmesi istenir. Kadının daha önce evlilik yapmış olması şartıyla, kocanın yemini dikkate alınarak sağlıklı olduğu iddiası kabul edilir. Kocanın yeminden nükûl etmesi halinde kadına yemin ettirilir. Mezhepte kabul gören görüşe göre, yeminden sonra kadına muhayyerlik hakkı tanınır. Kadının bakire ol-

39 Derdîr, *eş-Şerhu's-sağîr*, 2/473.
40 Desûkî, *Hâşiyeü'd-Desûkî*, 2/283.
41 Derdîr, *eş-Şerhu's-Sağîr*, 2/467.

ması durumunda mesele ihtilaflıdır. Bir görüşe göre, daha önce evlenmiş kadın muamelesi yapılmalıdır. Aksi halde "avret ihlali" söz konusu olacaktır.[42] Diğer görüşe göre ise, iki kadının kontrol etmesi suretiyle varılan sonuca bakılmalı, hala bakire ise kadının sözüne, değilse kocanın sözüne göre karar verilmelidir. [43]

Mâlikîlere göre cinsel ilişkiye engel olmayıp eşler arasında nefrete yol açabilecek hastalıkların tefrik amacıyla dava konusu edilmesi meselesinde, her iki taraf da muttali olduğu hastalıktan dolayı zikredilen şatlar çerçevesinde muhayyerlik hakkını kullanabildiği için davacı tarafın mağduriyeti giderilebilmektedir. Yine hastalıkların farklı olması durumunda, birbirlerinin hastalığından haberdar olmadan evlenen erkek ve kadına tefrik talep etme hakkının tanınmasında ittifak edilmiştir.

Hastalıkların aynı olması halinde ise ihtilaf söz konudur. Bir görüşe göre, tefrik talep etme hakkı kocaya aittir. Zira evlendiği kadının sağlıklı olduğunu düşünerek mehri ona göre vermiş ve bu konuda da aldanmıştır. Diğer görüşe göre, kadının da tefrik talebinde bulunma hakkı vardır. Zira onun da sağlıklı bir erkekle evlenmeyi istemesi olağandır. Aslında her iki taraf da kendi hastalığını bilerek sağlıklı bir eşle evlilik yapmak istemiştir. Öte yandan hastalığın kadında ve erkekte bulunması, amaçlarını gerçekleştirecek şekilde evlilik hayatını sürdürmeyi zorlaştıracaktır.[44]

Mâlikî mezhebine göre hastalık ve kusur sebebiyle verilen tefrik kararları talak hükmündedir. Buna göre hasta veya kusurlu kocaya ilk olarak karısını boşaması emredilir, boşayınca tefrik kararı uygulanmış olur. Koca boşamazsa, hâkim tefrik kararını uygular.[45]

2. Fena Muamele ve Geçimsizlik

Eşler arasındaki fena muamele ve geçimsizlik üç şekilde ortaya çıkmaktadır:

1) Kadının nüşûzu: "*Baş kaldırmalarından endişe ettiğiniz kadınlara öğüt verin, onları yatakta yalnız bırakın ve vurun. Eğer size itaat ederlerse artık onların aleyhine başka bir yol aramayın. Çünkü Allah yücedir, büyüktür.*"[46]

---

42 Mecbûb olduğu iddia edilen fakat böyle olmadığını söyleyen erkeğin kontrolü için cinsel organına bakılmayıp elbise üzerinden dokunmanın daha hafif şekilde bir avret ihlal sayılması da bu görüşle aynı istikamettedir. Bk. Ebû Ömer Yusuf b. Abdillah b. Muhammed b. Abdilber, *el-Kâfî fi fıkhi ehli'l-Medine* (Riyad: Mektebetü'r-Riyad el-Hadîse, 1978), 2/564; Derdîr, *eş-Şerhu's-sağîr*, 2/476.

43 Kâdî Abdulvehhâb el-Bağdâdî, *el-Meûne alâ mezhebi âlimi'l-Medine* (Mekke: el-Mektebetü't-Ticâriyye, ts.), 2/777-778; Derdîr, *eş-Şerhu's-sağîr*, 2/473-474.

44 Sâvî, *Hâşiyetü's-Sâvî*, 2/468.

45 Desûkî, *Hâşiyeü'd-Desûkî*, 2/283.

46 en-Nisâ 4/34; Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, 5/168.

2) Erkeğin nüşûzu: "*Eğer bir kadın kocasının geçimsizliğinden yahut kendisinden yüz çevirmesinden endişe ederse, aralarında bir sulh yapmalarında onlara günah yoktur. Sulh daha hayırlıdır*."[47]

3) Her ikisinden kaynaklanan şikâk: "*Eğer karı kocanın aralarının açılmasından korkarsanız, erkeğin ailesinden bir hakem ve kadının ailesinden bir hakem gönderin. Bunlar barıştırmak isterlerse Allah aralarını bulur; şüphesiz Allah her şeyi bilen, her şeyden haberdardır.*"[48]

Nüşûz ve şikâk kavramları, evlilik birliği içinde eşler arasındaki fena muamelenin tek taraftan kaynaklanmadığını, bu sorunların büyüdükçe önünün alınamadığını, şiddetli geçimsizliğe yol açtığını ve nihayetinde maddi manevi yıkıma yol açma tehlikesinin bulunduğunu anlatmaktadır.[49]

Mâlikîlere göre nüşûz, "kadının kocasına itaat etmemesi, kendisinden istifadesini engellemesi, namaz oruç gibi ibadetleri terk etmesi" anlamlarına gelmektedir. Şikâk ise "karı kocanın birbirleriyle geçinememesi" anlamındadır.[50]

Mâlikî mezhebinde eşler arasındaki fena muamele ve şiddetli geçimsizlik sorununun çözümleri yukarıda sıralanan ayetlere göre yapılmıştır. Bunlar; kadının sebep olduğu geçimsizlik, kocanın sebep olduğu geçimsizlik, iki tarafın sebep olduğu geçimsizlik şeklindedir.[51]

Kocanın sebep olduğu geçimsizlik durumunda kadının önünde şu seçenekler vardır:

a) Kocasının bir kere dahi maddi (şer'î bir gerekçe olmaksızın vurması gibi) ve manevi (küfür, hakaret etmesi gibi) fena muamelesine maruz kalan kadın, mahkemeye başvurabilir. Koca ikrar etmezse, kadının delil getirmesi istenir. Delil ikamesi yoluyla iddialar sabit olunca kadın tefrik talep edebilir.

b) Kadın mahkemeye başvurmazsa tefrik hakkı düşer. Fakat durumdan haberdar olan hâkim, kocaya ihtarda bulunur.

c) Hâkimin ihtarı işe yaramaz ve fena muamele devam ederse, fayda sağlayıp sağlamayacağı dikkate alınarak celde cezası uygulanabilir. Bu aşamadan sonra kadın dilerse tefrik talebinde bulunabilir.[52]

---

47 en-Nisâ 4/128; Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, 5/403.

48 en-Nisâ 4/35; Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*, 5/174.

49 Cavidan Kement - Ahmet Ekşi, "İslâm Hukukunda Eşler Arasında Şiddetli Geçimsizlik (Şikâk) ve Hukuki Sonuçları", *Kocaeli Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/2 (2023), 251.

50 Halil b. Ahmed, *Kitâbü'l-Ayn*, 4/221; Derdîr, *eş-Şerhu's-sağîr*, 2/511.

51 Haraşî, *Şerhu'l-Haraşî*, 4/8; Desûkî, *Hâşiyetü'd-Desûkî*, 2/343; Sâvî, *Hâşiyetü's-Sâvî*, 2/511.

52 Derdîr, *eş-Şerhu's-sağîr*, 2/512; Desûkî, *Hâşiyetü'd-Desûkî*, 2/343.

d) Kadın, kendisine bir zarar söz konusu olduğu takdirde boşama yetkisine sahip olmayı nikâh akdi esnasında şart koşmuş ve mahkemede bunu ispatlamışsa, boşama yetkisine sahiptir. Yeniden evlendiklerinde ve zarar tekrar ettiğinde, kadının mahkemeye başvurmadan talak hakkı bulunmaktadır.[53]

İki tarafın sebep olduğu geçimsizlik halinde âdil iki şahidin ifadesiyle geçimsizliğin tarafı tespit edilir. Bu mümkün olmadığında, şahitlikleri makbul olan sâlih kişilerle beraber ikamet etmelerine karar verilerek, karı kocanın hangisinin geçimsiz taraf olduğunun tespit edilmesine çalışılır. Bu çözüm de işe yaramadığında, hakem tayinine başvurulur. Hakemler ya hâkim ya da karı-koca tarafından öncelikle kadının ve kocanın akrabalarından seçilirler. Akrabalardan ehil kimse yoksa, yabancılardan da özellikle komşulardan hakem tayin edilebilir.[54]

Hakemlerin âdil, erkek, reşit ve aile konularını çözmede becerikli olmalarına dikkat edilir. Hâkim tarafından tayin edilen hakemleri kadının da kocanın da azletme yetkileri yoktur. Karı-kocanın tayin ettiği hakemler ise yalnızca geçimsiz tarafı tespitten önce azledilebilirler. Hakemlerin görevi, öncelikle karı-kocanın arasını düzeltmeye, bu mümkün olmadığında geçimsizliğin tarafını tespit etmeye çalışmaktır. Hakemler, geçimsizliğin kocadan kaynaklandığını tespit ederlerse, talak kararı; kadından kaynaklandığını tespit ederlerse muhâlea kararı; her iki tarafın kusurlu olduğunu tespit ederlerse fakihlerin çoğunluğunun görüşüne göre muhâlea söz konusu olmaksızın talak kararı verirler ve kararlarını mahkemeye sunarlar. Hakemlerin verdiği kararın uygulanması zorunludur. Karı-kocanın ya da hâkimin bu hükmü bozma yetkisi yoktur. İcra aşamasında hâkim, ilk olarak kocaya karısını boşamasını emreder. Koca bunu yapmadığında, hâkim onun adına kadını boşar. Bu boşamalar bir bâin talak hükmündedir. [55]

Hakemlerden birinin verdiği tefrik kararına diğer hakemin karşı çıkması halinde tefrik kararı verilmez. Hakemlerden biri muhâleaya, diğeri ise talaka karar verdiğinde, muhâlea hükmünün uygulanması için kadının bedel ödemeyi kabul etmesi gerekir. Muhâlea kararı uygulanırken hakemler kadının vereceği bedelinin miktarında ihtilaf ederlerse, bedel olabilecek ortalama miktar (hul'-ı misil) verilir. Bu miktar, hakemlerin belirlediği miktarların azı ile çoğu arasında olmalıdır. Kadının bedel ödemeyi reddetmesi, kocanın da talaktan kaçınması durumunda yeniden hakem tayini yapılır.[56]

---

53 Ebü'l-Hasen Ali b. Abdisselam et-Tüsûlî, *el-Behce fî Şerhi't-Tuhfe* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1998) 1/485: "كَالطَّلَاقِ الْمُلْتَزم أَي الْمُشْتَرط فِي عقد النِّكَاح".

54 Derdîr, *eş-Şerhu's-sağîr*, 2/512; Haraşî, *Şerhu'l-Haraşî*, 4/8; Desûkî, *Hâşiyetü'd-Desûkî*, 2/344.

55 Haraşî, *Şerhu'l-Haraşî*, 4/8, 11 Derdîr, *eş-Şerhu's-Sağîr*, 2/513, 515-516.

56 Desûkî, *Hâşiyetü'd-Desûkî*, 2/346-347.

3. Mehrin Ödenmemesi

Mâlikî mezhebine göre, mehir nikah akdinin sıhhat şartları arasında yer alır ve zifaftan önce zikredilmezse nikâhı bâtıl kılar.[57]

Mâlikî mezhebine göre zifaf gerçekleşmeden önce koca, ödemesi gereken mehr-i muacceli ödeyememişse, kadının cinsel birleşmeyi engelleme hakkı vardır. Kocanın zâhirî malı varsa, peşin mehir buradan ödenir. Kocanın ödeme imkânı yoksa, kadın tefrik talep etme hakkına sahip olur. Mahkemeye başvuru sonrasında kocanın ödemediği tespit edilince, hâkim ona karısını boşamasını emreder. Koca boşamazsa, hâkim onun adına kadını boşar.

Birleşme olmadan boşama halinde kocanın zimmetine mehrin yarısı borç olarak işlenir. Bu borç, imkân buldukça kocadan tahsil edilir. Birleşme olduktan sonra mehir ödenememişse, karı-kocanın arası tefrik edilmez. Kadın, kocasını cinsel birleşmeden alıkoyamaz. Hâkim, kocanın durumuna göre mehri ödeyebileceği bir zaman belirler. Bu sürenin sınırı hâkimin takdirine bırakılmıştır. [58]

4. Nafakanın Ödenmemesi

Mâlikî mezhebinde kocanın nafaka yükümlülüğünü yerine getirmemesinin tefrik sebebi sayılmasının gerekçeleri vardır:

1) *"(Dönüş yapılabilecek) boşama iki defadır. Sonrası ya iyilikle geçinmek ya da güzellikle bırakmaktır."* [59] ayetinde "iyilikle geçinmenin ya da güzellikle bırakmanın" gerekli olduğu vurgulanmıştır. Nafakanın ödenmemesi, "iyilikle geçinme" esasına aykırı olduğu için geriye "güzellikle bırakmak" kalmaktadır. Koca hem nafakayı ödemiyor hem de eşini güzellikle boşamıyorsa, kadının mahkemeye başvurarak tefrik talep hakkı vardır.

2) "*Kadınları boşadığınız ve onlar da bekleme sürelerini bitirdikleri zaman ya onları iyilikle tutun yahut iyilikle bırakın. Haklarına tecavüz edip zarar vermek için onları tutmayın. Bunu kim yaparsa kendine zulmetmiş olur.*"[60] ayetinde kadının zorla nikâh altında tutularak zarar görmesi yasaklanmaktadır. Nafakanın temin edilmediği bir evlilikten kadın zarar gördüğü için tefrik talebinde bulunma hakkı vardır.

3) "Zarar vermek ve zarara zararla karşılık vermek yoktur."[61] hadisine göre nafakası temin edilmeyen kadın zarar vermemekte fakat kendisi zarar görmektedir. O halde kadın tefrik talebinde bulunabilir.

---

57 Derdîr, *eş-Şerhu's-sağîr*, 2/335.

58 Ebü'l-Kâsım Ubeydullah b. Hüseyn b. Cellâb, *et-Tefrî' fi fıkhı'l-İmâm Mâlik b. Enes* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2007), 2/12-13; Bağdâdî, *el-Meûne*, 2/785-786.

59 el-Bakara 2/229.

60 el-Bakara 2/231.

61 İbn Mâce, "Ahkâm", 17.

4) Kocanın iktidarsızlığı halinde kadının göreceği zarar ile nafakanın temin edilmemesi halinde kadının uğrayacağı zarar karşılaştırıldığında, nafakanın ödenmemesinin doğuracağı zararın daha büyük olduğu anlaşılır. İlkinde tefrik hakkı tanındığına göre ikincisinde de tefrik talep etme hakkı olmalıdır.[62]

Mâlikî mezhebine göre nafaka yükümlülüğündeki asgari ölçütler şunlardır:

1) Avret mahallini örtecek kadar bir giysi. Bu giysinin kaba kumaştan olması, nafaka yükümlülüğü bakımından yeterlidir.

2) Karın doyuracak kadar bir yiyecek. Bunun sadece ekmekten ibaret olması bile yeterlidir.

Şayet kadın bunların ötesinde bir imkâna sahipse sırf nafaka sebebiyle evlilik sona erdirilemez.[63]

Kendisine düşen sorumlulukları yerine getirmesine rağmen kadının nafaka hakkından mahrum kalması ve buna bağlı olarak tefrik talebinde bulunması halinde çeşitli durumlar söz konusudur:

1) Kadın, nikâh akdi yapılırken kocanın fakir olduğunu bilerek evliliğe razı olmuşsa, tefrik talep etme hakkına sahip değildir. Akit esnasında fakir olan kocanın zenginleşip bilahare tekrar fakir olması halinde yine böyledir.[64]

2) Kocasının fakir olduğunu bilmeden evlenen kadın, nafakasının temin edilmediğini iddia ederek mahkemeye başvurur, koca da nafakayı temin edemeyecek kadar fakir olduğunu ikrar eder ve malvarlığı olmadığını kanıtlarsa, kocaya bir süre tayin edilir. Bu esnada koca çalışıp kazanamayacak şekilde hastalanır yahut uzun süreli olmayan hapis cezası alırsa süreye eklenir. Süre bittiği halde nafaka temin edilemezse hâkim tefrike hükmeder.[65]

3) Kocanın, nafakayı temin edemeyecek kadar fakir olduğunu söylediği halde bunu kanıtlayamaması halinde, mezhepte kabul edilen görüşe göre süre belirlenmez ve derhal tefrike hükmedilir.[66]

4) Koca, zengin olduğu halde karısına nafaka vermiyorsa ve görünen, tespiti imkân dahilinde olan açık malı (emvâl-i zâhire) varsa, nafaka bu maldan ödenir. Zira Hz. Peygamber, Ebû Süfyan'ın karısı Hind'e bu hususta izin vermiştir.[67]

---

62 Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. İdrîs b. Abdirrahmân el-Karâfî, *Envâru'l-burûk fi envâi'l-furûk* (Kahire: Dâru's-Selâm, 2010), 3/934-935; Bağdadî, *el-Meûne*, 2/784.

63 Derdîr, *eş-Şerhu's-sağîr*, 2/746; Sâvî, *Hâşiyetü's-Sâvî*, 2/745.

64 Bağdadî, *el-Meûne*, 2/785; Desûkî, *Hâşiyetü'd-Desûkî*, 2/518.

65 Sâvî, *Hâşiyetü's-Sâvî*, 2/745.

66 Derdîr, *eş-Şerhu's-sağîr*, 2/476; Sâvî, *Hâşiyetü's-Sâvî*, 2/475.

67 Buhârî, "Nafakât", 9.

5) Zengin kocanın emval-i zâhiresînin olmaması halinde bir görüşe göre derhal tefrike hükmedilir, diğer görüşe göre ise nafakayı ödemesi için koca hapse atılır, buna rağmen ödemekten kaçınırsa tefrik kararı verilir.[68]

Kadının nafaka hakkı, ilke olarak şimdiki zaman için geçerlidir. Bu sebeple olağan durumlarda kadının geçmişe ait nafakanın ödenmediğini gerekçe göstererek tefrik talebinde bulunma hakkı yoktur. Ancak kadının gelecek zaman için nafaka talep etme hakkına sahip olduğu durumlar gerçekleşebilir. Örneğin, koca uzun yolculuğa çıkacağını söylese, kadın da yolculuk bitinceye değin geçen süre için nafaka istese, koca da nafakayı temin için mal veya kefil bırakmasa, kadının muhayyerlik hakkı sabit olur. [69]

Bahsedilen durumlarda hâkim tefrike hükmeder ve kocaya karısını boşamasını emreder, koca boşamadan kaçınırsa, hâkim onun adına kadını boşar. Bu karar, cinsel birleşmeden sonra ve talak iddetinin dolmasından önceyse ric'î talak hükmündedir. Cinsel birleşmeden önce veya üçüncü talak ise bâin talaktır.[70]

5. Kocanın Mefkûd Olması

Nerede olduğu ve yaşayıp yaşamadığı bilinmeyen kimseye mefkûd denir.[71]

Mâlikîler, mefkûdun karısının tefrik talebinde bulunabileceği konusunda Hz. Ömer'in, "kocasını kaybeden ve nerede olduğunu bilmeyen kadının dört sene bekledikten sonra dört ay on gün iddet beklerse bir başkasıyla evlenmesinin helal olduğuna"[72] dair görüşünü delil almışlardır. Burada mefkûdun mevcut malı karısının nafakasını karşılayabilmektedir ve kadın da döneceği ümidiyle kocasını beklemektedir. Nafakayı temin edecek bir malı yoksa, "nafakasının karşılanmadığı" gerekçesiyle kadın derhal tefrik talebinde bulunabilir.

Mâlikî mezhebinde tefrik konusunda mefkûd kocanın bulunabileceği çeşitli durumlardan bahsedilmiştir:

1) Kocanın genel bir salgın zamanında mefkûd olması: Kocanın deprem, sel, veba ve kıtlık gibi ölümlere sebep olan salgın hastalıkların yayıldığı zamanda kay-

---

68 Desûkî, *Hâşiyetü'd-Desûkî*, 2/518; Sâvî, *Hâşiyetü's-Sâvî*, 2/745.
69 Derdîr, *eş-Şerhu's-sağîr*, 2/745; Desûkî, *Hâşiyetü'd-Desûkî*, 2/520.
70 Bağdâdî, *el-Meûne*, 2/785; Sâvî, *Hâşiyetü's-Sâvî*, 2/746.
71 Bağdâdî, *el-Meûne*, 2/820; Sâvî, *Hâşiyetü's-Sâvî*, 2/693.
72 İmam Mâlik, *Muvatta*, "Talak", 52.

bolmuş, bir daha haber alınamamış olması halinde kadın tefrik için hâkime başvurur. Hâkim ilk olarak salgının bittiği zamanı tespit eder, ardından kocanın durumunu araştırır, haber alınamadığı takdirde salgının bittiği tarihi esas alarak kadının bu tarihten itibaren ölüm iddetinin başladığına hükmeder.[73]

2) Genel bir salgın olmadığı halde kocanın İslam ülkesinde mefkûd olması: Bu durumda kadın tefrik talebinde bulunabilir. Hâkim, kocanın durumu hakkında araştırma yapar ve kocanın bulunabileceği yerlerdeki ilgilileri haberdar eder. Haber alınamazsa, kadın için dört yıl beklemesi hükmünü verir. Dört yıl tamamlandıktan sonra kocadan hala haber alınamamışsa, kadın dört ay on gün ölüm iddeti bekler.[74]

3) Müslümanlar arasında meydana gelen savaş sırasında kocanın mefkûd olması: Savaşma amacında olan kişinin karısının tefrik talebiyle başvurması halinde önce koca için gerekli araştırmalar yapılır, haber alınamazsa savaşın bittiği günden itibaren ölüm iddetinin başladığına hükmedilir. Şayet koca, savaşma amacını taşımamışsa, dört yıl süre uygulaması işletilir.[75]

4) Şirk ülkesinde kocanın mefkûd olması: Kocaya esir hükmü uygulanır. İlk olarak, kadının nikah akdi esnasında böylesi durumla ilgili şart koşup koşmadığına bakılır. Şart koşmuşsa, gereği yerine getirilir. Böyle bir durum söz konusu değilse ve kadın zinaya düşme korkusu gerekçesiyle tefrik için başvuru yapmamışsa, kocanın yaşaması muhtemel olan tarihe kadar beklenir. Kadın zinaya düşme korkusundan dolayı tefrik talep ederse, bir yıl beklenir sonra da karar uygulanır.[76]

5) Müslümanlarla kafirler arasındaki savaşta kocanın mefkûd olması: Kadın mahkemeye başvurur, kocanın durumu araştırılır, haber alınamazsa bir yıl süre tanınır. Süre sonunda kocadan haber alınamazsa kadın ölüm iddeti bekler.[77]

Bahsedilen durumlardaki bekleme sürelerinde kadın, nafakasını kocasının malından alır, alamazsa nafaka sebebiyle tefrik talebinde bulunabilir. Henüz iddet beklemeye başlamamışsa tefrik talebinden rücû edebilir. İddet beklemeye başlamışsa rücû hakkı düşer. İddet süresinde kocanın nafaka yükümlülüğü yoktur.[78] İddet bitince nikah sona ermiş olur. Kadın iddeti bitirip başkasıyla evlenmeden önce

---

73 Bu tür durumlarda kocanın hayatta olma ihtimali dikkate alınarak dört yıl bekleneceği görüşü de öne sürülmüştür. Bk. Hattâb, *Mevâhibu'l-Celîl*, 5/496; Nefrâvî, *el-Fevâkihu'd-Devânî*, 2/68.

74 İddetini tamamlandıktan sonra hâkimin iznine ihtiyaç olmaksızın başkasıyla evlenebilir. Bk. İbn Abdilber, *el-Kâfî*, 2/567; Derdîr, *eş-Şerhu's-sağîr*, 2/694; Adevî, *Hâşiyetü'l-Adevî*, 3/193.

75 Desûkî, *Hâşiyetü'd-Desûkî*, 2/482; Nefrâvî, *el-Fevâkihu'd-Devânî*, 2/68.

76 Desûkî, *Hâşiyetü'd-Desûkî*, 2/482; Sâvî, *Hâşiyetü's-Sâvî*, 2/698; Tüsûlî, *el-Behce*, 1/639.

77 Sâvî, *Hâşiyetü's-Sâvî*, 2/693. Tüsûlî, *el-Behce*, 1/640.

78 Ahmet Ekşi - A. H. M. Ershad Uddin, "Application of Maintenance During The Waiting Period ('Idda'): A Perspective From Ottoman And Turkish Civil Law," *IIUM Law Journal* 31/2 (December 11, 2023), 353.

mefkûd koca çıkagelirse, karısını tekrar alma hakkına sahiptir. Zira fakihler süreyi ve iddeti talak saymamışlardır.[79]

Kadının başkasıyla nikâh akdi yapması ve cinsel birleşmeden önce mefkûd kocanın çıkagelmesi hali ihtilaflıdır:

a) Bu kadın, ikinci kocanın karısıdır, mefkûdun bu kadınla alakası kalmamıştır.

b) Cinsel birleşme olmadığı için kadının birinci kocanın karısı olması daha uygundur. Zira mefkûd daha önce boşamamışsa talak hakları sabit kalır ve ikinci kocanın sadece nikah akdi yapmış olması mefkûd bakımından talak sayılmaz. İkinci koca ile cinsel birleşme olmuşsa, bu ilişki mefkûd bakımından bir talak sayılır. Buna göre, kadın başkasıyla evlenir ve cinsel birleşme gerçekleşirse, mefkûdun talep hakkı kalmaz.[80]

6. Kocanın Gaib Olması

İslam hukukunda gaiplik, kişinin yaşamakta olduğunun bilinmesine rağmen yerinin bilinmemesi, yaşadığı yerin uzak olması ve eşinin mazeret olmaksızın bir yıl veya daha fazla süreyle o yerde ikamet etmesi durumu olarak tanımlanır.[81]

Mâlikî mezhebine göre şartlara bağlı olarak bir yıldan dört yıla kadar değişen bir sürenin geçmesinden sonraki gaiblik bir boşanma sebebidir. Çünkü;

1) Cinsellik kadının da hakkıdır ve naslarda buna işaret vardır. Nitekim "nüşuz halinde kadınların yataklarının ayrılmasını" ifade eden ayete[82] göre normal hallerde kadınların kocalarıyla birlikte yatma hakkı bulunmaktadır.

2) Yine "ikinci talaktan sonraki iyilikle tutma seçeneği"ni gösteren ayete[83] göre de kadının cinsel ilişki hakkı bulunmaktadır.

3) Hz. Peygamber, gündüzü oruçla geceyi de teheccüdle geçirip karısını ihmal eden Amr b. As'ın oğlu Abdullah'ı uyarmış, "vücudunun, gözünün ve karısının onda hakkının olduğunu" söylemiştir.[84]

Mâlikîlere göre tefrikin amacı, öncelikle kadının zararının giderilmesi olduğu için kocanın mazeretinin olup olmadığına, kocanın karısına zarar verme kastının bulunup bulunmadığına bakılmamakta, gaipliğin uzaması ve kadının sabrının tükenmesi esasından hareket edilmekte, sonuç itibariyle uzun süren gaiplikten ötürü

---

79 İbn Abdilber, *el-Kâfî*, 2/568; Derdîr, *eş-Şerhu's-sağîr*, 2/694-695.

80 Bağdâdî, *el-Meûne*, 2/820; İbn Abdilber, *el-Kâfî*, 2/568; Derdîr, *eş-Şerhu's-sağîr*, 2/696.

81 Beşir Gözübenli, "Mefkûd", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 28/353.

82 en-Nisâ 3/34.

83 el-Bakara 2/229.

84 Buhârî, "Edeb", 86; Ebû Dâvûd, "Savm", 57; Tirmizî, "Zühd", 64.

kadının zinaya düşme tehlikesinden dolayı evliliğe son verilmektedir. Dolayısıyla kocanın bu konuda devamlılığı sağlama yükümlülüğü, kadının da bunu talep etme hakkı bulunmaktadır.[85]

Evliliğin tefriki için eğer imkân varsa kocanın mahkeme tarafından uyarılması ve tefrikten haberdar edilmesi lazımdır. Kocaya bir şekilde ulaşma imkânı varsa, öncelikle geri dönmesi talep edilmelidir. Bunu kabul etmiyorsa karısını boşaması istenir. Bunu da reddediyorsa tefrike hükmedilir.

Gaiplikten ötürü tefrikte, zarar gören tarafın talebiyle evliliğin sona ermesi Mâlikî mezhebine göre bâin talak sayılmaktadır. Kocasının gaip olmasından ötürü birleşme hakkından mahrum olduğu iddiasıyla tefrik talebinde bulunan kadın hamile ise mesken ve iddet nafakası, hamile değilse sadece mesken hakkına sahip olur.[86]

7. Kocanın Hapsedilmiş Olması

Mâlikîlere göre kocası hapse düşen kadının tefrik talep edebilmesi için mahkûmiyetin üzerinden en az bir yıl geçmesi gerekir. Hapsin üzerinden bir yıl geçtikten sonra hâkim, kocayı haberdar etmeden ve bir süre belirlemeden kadının tefrik talebi üzerine derhal boşanmaya hükmeder ve bu boşanma bir bâin talâk sayılır.

Mâlikî mezhebindeki "en az üç yıl" görüşünden hareketle, mahbûsun karısının nafaka sorunu yaşamaması durumunda bu süreyi beklemesi gerektiği, nafaka sorunu yaşıyorsa bu sebeple derhal tefrik talep edebileceği, zinaya düşme tehlikesi varsa bir yıl geçtikten sonra muhayyer olacağı söylenmiştir. Bu durumlarda kadın mahkemeye başvurur, hâkim, kocaya ulaşabilirse boşamasını talep eder, aksi halde kendisi şartları yeterli görürse tefrike hükmederek koca adına boşar. Bu boşama bir bâin talak hükmündedir. [87]

8. Îlâ

Îlâ, cahiliye döneminde kadınlara bir çeşit eziyet etmek kastıyla kocaların kullandığı ifade tarzıdır. Kocalar süre sonuna yaklaşıldığında yeni bir îlâ yapmak suretiyle hanımlarına eziyet vermeyi sürdürmekteydiler. Bu uygulama kadınlar için ciddi sıkıntılara sebep olmakta, onları muallakta bırakarak onurlarını incitmekteydi. İslam bunu yemin sayıp dört aylık sınırlama getirmiştir: "*Kadınlardan uzaklaşmaya yemin edenler*

85 Desûkî, *Hâşiyetü'd-Desûkî*, 2/431; Haraşî, *Şerhu'l-Haraşî*, 4/94.

86 Sâvî, *Hâşiyetü's-Savi*, 2/476.

87 Desûkî, *Hâşiyetü'd-Desûkî*, 2/431. Hukuk-ı Aile Kararnamesi'ne göre koca izi belli olmayacak şekilde ortadan kaybolur, kadının nafakası da sağlanamaz ise hâkim gerekli soruşturmayı yapar, bunun sonucunda kadının talebi doğrultusunda tefrike hükmeder (md. 126). Kocadan haber alınamaz ve ümit kesilir ise bu tarihten itibaren dört yıl, savaşa giden koca için ise diğer askerlerinden gelmesinden itibaren bir yıl beklendikten sonra boşanma kararı verilir (md. 130).

için dört ay beklemek vardır. Eğer geri dönerlerse Allah çok bağışlayıcıdır, sonsuz merhamet sahibidir. Boşanmaya karar vermiş olurlarsa, şüphe yok ki Allah her şeyi işitir ve bilir."[88]

Malikiler, bu ayette geçen "eğer dönerlerse" ifadesini, "dört ay tamamlandıktan sonra dönerlerse" şeklinde anlamışlardır. Buna göre koca, dört ay dolmadan eşine yaklaşacak olursa yemini bozulur ve yemin kefareti gerekir. Yemini bir adağa bağlamış ve yemini bozmuşsa adağını yerine getirmesi gerekir. Şayet dört aylık müddet içerisinde karısına yaklaşmaz ise Mâlikî mezhebine göre ayrılık kendiliğinden meydana gelmez. Süre bitiminde koca talâk veya yeminden dönme hususunda muhayyerdir. Dilerse boşamayı tercih eder ve bu boşama ric'î talâk olarak kabul edilir, dilerse yemininden dönüp nikâhında tutmaya devam eder. Dört aylık süre bitiminde her ikisini de yapmazsa olay yargıya intikal eder ve hâkim, kocayı tercih yapmaya icbar eder, kabul etmezse tefrike hükmeder. Bu tefrik ric'î talak hükmündedir.[89]

9. Zıhâr

Cahiliye dönemi âdetlerinden olan zıhâr uygulaması, kadının onurunu zedeleyici bir boşanma çeşidiydi. Zira bu yolla boşanan kadınlar artık eski kocalarıyla tekrar bir araya gelemezler, bir başkasıyla da evlenemezdi. Kadını hayli müşkül duruma düşüren bu uygulama İslam'ın ilk yıllarında da mevcuttu. Havle bint Sa'lebe hadisesi[90] üzerine inen ayetlerle[91] bu haksızlığı sona erdirmiş, yeni bir düzenleme ihdas etmiştir. İslam, zıhâr uygulamasıyla bir yandan kadının hukukunu korumuş diğer yandan kocalara uyarıda bulunmuştur. Kefaret yaptırımı (köle azat etmek, iki ay oruç tutmak, altmış fakiri doyurmak) ile karşılaşan kocalar, bundan sonra sözlerine daha fazla dikkat etmek durumundadırlar. Zira kefaret ödenmediği takdirde rutin evlilik hayatına tekrar dönülememektedir. Nitekim kefareti yerine getirilene kadar ilişki ve benzeri yaklaşmalar haramdır. Koca kefaretini ödemeden yaklaşacak olursa istiğfar etmesi gerekir.

Zıhâra maruz kalan kadın, olayı hâkime iletir, bunun üzerine hâkim, kocaya ya zıhârdan dönüp kefareti yerine getirmesini ya da boşamasını emreder. Koca bunlara yanaşmadığı takdirde hâkim, kocası adına boşar. Bu boşama bir bâin talak hükmündedir. Burada tefrik hükmü bizzat zıhârdan dolayı değil, kocanın kefâret ödeyip dönmemesi veya boşamadan kaçınması sebebiyle kadının zarar görmesidir. [92]

---

88 el-Bakara 2/226-227; Kurtubî, *el-Cami' li-Ahkâmi'l-Kur'ân*, 3/102.

89 Derdîr, *eş-Şerhu's-sağîr*, 2/630-632; Desûkî, *Hâşiyetü'd-Desûkî*, 2/436-437.

90 Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel, *Müsnedü'l-İmam Ahmed b. Hanbel*, thk. Şuayb el-Arnaut-Adil Mürşid (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2001), 45/300 (Hadis No: 27319).

91 el-Mücâdele 58/1-4.

92 Derdîr, *eş-Şerhu's-sağîr*, 2/631.

10. Muhâlea

Muhâlea, Kur'ân-ı Kerim'de *"...Karı ve kocanın Allah'ın sınırlarını hakkıyla muhafaza edememelerinden korkarsanız kadının evlilikten kurtulmak için ona (kocasına) bir meblağ vermesinde (فِيمَا افْتَدَتْ بِهِ) taraflara vebal yoktur"*[93] şeklinde ifade edilmiştir. Bu ayet ve Hz. Peygamber'in uygulaması,[94] muhâleanın delillerini oluşturur.[95]

Buna göre bir kadın muhâlea yoluyla boşanmak amacıyla hâkime başvurabilmektedir. Bu başvuru işleme konduğunda söz konusu olan muhâlea, taraflar bakımından ivazlı akitlerin hükümlerine tâbidir. Bu noktada Mâlikîler muhâlea bedelinin mehir miktarından fazla olmasını hukuken geçerli saymakla beraber, ahlaken uygun görmemişlerdir. Bu yaklaşımı ifade etmek üzere, muhâleada mehrin tamamı geri veriliyorsa "hul'", mehrin büyük bir kısmı geri veriliyorsa "fidye", mehrin az bir kısmı geri veriliyorsa "sulh", kadın kocası üzerindeki bir hakkından vazgeçiyorsa "mübâree" lafızları kullanılmıştır.[96] Mâlikîler'e göre muhâleaya talâk hükümleri uygulanır.[97]

11. İrtidat ve İslam'dan Kaçınma

Mâlikî mezhebinde "*Kâfir kadınları nikâhınız altında tutmayın*."[98] ayeti gereğince, kocası irtidat eden kadın bu durumu tespit ettirmek ve evlilik akdinin batıl olduğunu tescil ettirmek amacıyla hâkime başvurabilir. Tefrik kararının geçerliliği için zifafın gerçekleşip gerçekleşmediğinin önemi yoktur.

Mâlikîler, irtidat sebebiyle tefrikin hukuki niteliği hakkında ihtilaf etmişlerdir. İmam Mâlik'ten nakledilen bir görüşe göre bu ayrılık bir bâin talak hükmündedir. Diğer görüşe göre ise fesih hükmündedir.[99]

12. Liân

Kur'ân-ı Kerim'de liân şöyle zikredilmektedir:

"Eşlerine zina suçlamasında bulunup da kendilerinden başka tanıkları olmayanların her birinin tanıklığı, dört kere, doğru söylediğine Allah'ı tanık göstermesi; beşinci olarak da eğer yalan söyleyenlerden ise Allah'ın lanetine uğramasını söylemesidir. İftiraya

93 el-Bakara 2/229.

94 Sâbit b. Kays'ın karısı Hz. Peygamber'e gelmiş, boşanmak istediğini söylemiş, O da mehir olarak aldığı bahçeyi Sâbit'e geri vermesini, Sâbit'in de bunu kabul edip karısını boşamasını istemiştir.

95 Ebû Saîd Abdüsselâm b. Saîd b. Habîb es-Sahnûn, *el-Müdevvenetü'l-kübra,* thk. Zekariyya Umeyrat (Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994), 2/245, 247.

96 Ebü'l-Velid Muhammed b. Ahmed b. Rüşd el-Hafid, *Bidâyetü'l-müctehid* (Mısır: Matbaatü Mustafa, 1975), 2/67.

97 Sahnûn, *el-Müdevvene*, 2/241.

98 el-Mümtehine 60/10.

99 Sahnûn, *el-Müdevvene*, 2/226.

uğrayan kadının dört kere, kocasının yalan söyleyenlerden olduğuna Allah'ı tanık göstermesi kendisini ceza görmekten kurtarır. Kadının beşinci tanıklık ifadesi, eğer kocası doğru söyleyenlerden ise kendisinin Allah'ın gazabına uğramayı dilemesi olacaktır."[100]

Söz konusu ayetler gereğince, karısına zina ithamında bulunan koca dört şahit getirerek yargı önünde iddiasını ispat edemediği takdirde, iftira etmediğine dair dört defa "Allah adına yemin ederim ki eşimi zina ederken gördüm" veya "Hamileliği benden değildir." demelidir. Beşincisinde ise "Eğer yalan söyleyenlerden isem Allah'ın laneti benim üzerime olsun" demelidir. İddia sahibi koca olduğundan dolayı mülâaneye öncelikle koca başlamalıdır. Hakkında zina ithamı bulunan kadın, iddiayı kabul etmediği takdirde dört defa "Allah adına yemin ederim ki kocam yalan söylüyor" demelidir. Beşincisinde ise "Eğer kocam doğru söylüyorsa Allah'ın gazabı benim üzerime olsun" demelidir.[101]

Kocasının zina isnadıyla yahut çocuğunun nesebinin reddi ile karşılaşan kadının hâkime başvurarak şikayetçi olma hakkı vardır. Bu durumda Mâlikî mezhebine göre, koca eşine zina ithamında bulunduğundan dolayı bunu delil ile ispat etmelidir. İspat edemezse önünde iki yol vardır. Birincisi, kazf cezasının uygulanması, fıskına hükmedilmesi ve ebedi olarak şahitliğinin kabul edilmemesidir. İkincisi, liân yapmak suretiyle bu cezadan beraat etmesidir. Kocanın liân yapmaktan kaçınması halinde kazf cezasının tatbikinden başka yol yoktur.[102]

Mâlikî mezhebine göre, taraflar lanetleştiği anda evlilik sona erer, hâkimin ayırmasına gerek yoktur, bu ayrılık fesihtir ve taraflar ebedî olarak evlenemezler.[103]

Değerlendirme ve Sonuç

Mâlikî mezhebinde boşanma talebinde bulunan kadının meşru gerekçeleriyle araştırmada elde edilen bulgular değerlendirildiğinde şu sonuçlara ulaşılmaktadır:

1) Nikâh akdinin hürmetinin yanı sıra satım akdindeki ayıp muhayyerliği de esas alınmıştır. Buna göre, satım akdinde tarafların aldanması halinde dilediklerinde fesih hakkını kullanabilecekleri görüşü savunulmuş, aynı şekilde nikâh akdinde de hem kadının hem erkeğin kazâî boşanma için talepte bulunma hakkına sahip olduğu kabul edilmiştir.

2) Erkekte bulunan ve cinsel ilişkiye engel olabilen hısâ, cebb, unnet ve i'tirâd halleri tefrik sebebi sayılırken, kadının cinsel tatmininin bir hak olması esasından

100 en-Nûr 24/6-9.
101 Kurtubî, *el-Câmi' li Ahkâmi'l-Kur'ân*,12/182-183.
102 İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 2/101.
103 İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 3/227.

hareket edilmiş ve bunu engelleyen kusurların muhayyerlik hakkı doğuracağı görüşü benimsenmiştir.

3) Erkekte ve kadında bulunan, cinsel ilişkiyi engellemeyen fakat eşler arasında nefrete yol açan cünûn, cüzzam, baras ve azyeta hastalıklarına dair bilgiler, bu hususta tefrik sebeplerinin klasik kaynaklarda belirlenenlerle sınırlı olmadığını, eşler arasındaki münaferet bakımından bu hastalıklarla büyük oranda benzerlikler gösteren çeşitli hastalıkların da kıyas yoluyla bu minvalde değerlendirilebileceğini göstermektedir.

4) Kadının erkekte bulunan ve cinsel ilişkiye engel olabilen bir hastalık sebebiyle tefrik talebinde bulunması halinde uygulanan muhâkeme usulünde, iddiayı inkâr eden kocanın yemin etmesi durumunda sözüne itibar edilmesi, bu durumun şahitle ispatlanamayacak olmasına dayandırılmıştır. Muhakeme usulü gereğince davanın hemen kadın lehine sonuçlandırılmaması, evlilik birliğinin devamına çalışıldığı izlenimi vermektedir.

5) Tedavi imkânı ve hastalığın iyileşme ümidi varsa, hâkim tarafından bir yıl süre tanınmış, cinsel ilişki kuramamanın iktidarsızlık dışında başka sebeplerinin bulunup bulunmadığının ortaya çıkması için bu süre yeterli görülmüştür. Hâkimin belirlediği süre içinde erkek nafaka yükümlüsü olmaya devam etmiştir.

6) Bir yıl sürenin bitiminde erkeğin durumu değişmemiş, cinsel ilişki kurulamamışsa ve kadın da boşanma talebinde bulunuyorsa, evlilik birliğini kadının zararına olacak şekilde sürdürmek haksızlık sayılmıştır.

7) Eşler arasındaki fena muamele ve şiddetli geçimsizlik tefrik sebebi sayılmış, ilgili ayetler dikkate alınarak çözüm yolları düzenlenmiş, kadının sebep olduğu geçimsizlik, kocanın sebep olduğu geçimsizlik (nüşuz) ve iki tarafın sebep olduğu geçimsizlik (şikâk) şeklinde ayrım yapılmış, hakem tayini yoluna başvurulduğunda, hakemlerin verdiği kararın uygulanması zorunlu sayılmıştır.

8) Kocanın malî yükümlülüklerini yerine getirmemesi durumunda tefrike cevaz verilmiş, kocanın nafakayı temin edememesi halinde kadının nafaka olmaksızın evlilik birliği içinde tutulması, onun için bir zarar sebebi sayılmıştır. İmkânı olduğu halde kocanın nafakayı temin etmemesi zulüm olarak değerlendirmiş ve böylece kocanın muhâlea seçeneğini kullanmasının önüne geçmeye çalışılmıştır.

9) Kadının tefrik talebi doğrultusunda verilen mahkeme kararı, nafakanın ödenmemesi ve ilâ durumunda ric'î talak; liânda fesih; diğer gerekçelerde ise ağırlıklı olarak bâin talak hükmünde sayılmıştır.

Kaynakça

Acar, Halil İbrahim. *İslam Aile Hukuku.* İstanbul: Ensar Yayınları, 2017.

Adevî, Ebü'l-Hasen Alî b. Ahmed es-Saîdî. *Haşiyetü'l-Adevî ale'l-Kifâye.* Kahire: Matbaatü'l-Medenî, 1989.

Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed. *Müsnedü'l-İmam Ahmed b. Hanbel*. thk. Şuayb el-Arnaut-Adil Mürşid. Beyrut: Müessesetü'r-Risale, 2001.

Aydın, Mehmet Akif. "Osmanlı Hukukunda Kazâî Boşanma Tefrik". *Osmanlı Araştırmaları Dergisi* 5/5 (1986), 1-12.

Bağdâdî, Kâdî Abdulvehhâb. *el-Meûne alâ mezhebi âlimi'l-Medine.* Mekke: el-Mektebetü't-Ticâriyye, ts.

Bilmen, Ömer Nasuhi. *Hukukı İslamiyye ve Istılahatı Fıkhıyye Kamusu.* İstanbul: Bilmen Yayınevi, 1988.

Cellâb, Ebü'l-Kâsım Ubeydullah b. Hüseyn. *et-Tefrî' fî fıkhi'l-İmâm Mâlik b. Enes.* Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2007.

Çeker, Orhan. *Osmanlı Hukuk-ı Aile Kararnamesi.* Konya: Mehir Vakfı Yayınları, 2017.

Derdîr, Ebü'l-Berekât Ahmed b. Muhammed b. Ahmed. *eş-Şerhu's-sağîr alâ Akrabi'l-mesâlik ilâ mezhebi'l-İmam Mâlik.* Kahire: Dâru'l-Maârif, ts.

Desûkî, Şemsüddîn Ebû Abdillâh Muhammed b. Ahmed b. Arafe. *Haşiyetü'd-Desûkî ale'ş-Şerhi'l-kebîr.* Kahire: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabiyye, ts.

Ekşi, Ahmet - Uddin, A. H. M. Ershad. "Applıcatıon of Maıntenance Durıng The Waıtıng Perıod ('Idda'): A Perspectıve From Ottoman And Turkısh Cıvıl Law." *IIUM Law Journal* 31/2 (December 11, 2023), 347–372. https://doi.org/10.31436/iiumlj.v31i2.792.

Ferâhîdî, Ebû Abdirrahmân Halil b. Ahmed. *Kitabü'l-Ayn.* Kahire: Dâru'l-Hilâl, ts.

Gözübenli, Beşir. "Mefkûd". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 28/353-356. Ankara: TDV Yayınları, 2003.

Haraşî, Ebû Abdillah Muhammed. *Şerhu'l-Haraşî alâ Muhtasari'l-Halîl*. Bulak: el-Kübrâ'l-Emîriyye, 1889.

İbn Abdilber, Ebû Ömer Yusuf b. Abdillah b. Muhammed. *el-Kâfî fî fıkhi ehli'l-Medine.* Riyad: Mektebetü'r-Riyad el-Hadîse, 1978.

İbn Cüzeyy, Ebu'l-Kasım Muhammed b. Ahmed. *el-Kavânînü'l-fıkhıyye fî telhîsi mezhebi'l-Mâlikiyye.* Tunus 1926.

İbn Ebî Şeybe, Ebu Bekir Abdullah b. Muhammed. *el-Musannef.* Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 1409.

İbn Mâce, Ebû Abdillah Muhammed b. Yezîd. *Sünenü İbn Mâce.* thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. Beyrut: Dâru İhyâi'l-Kütübi'l-Arabî, 1997.

İbn Rüşd, Ebü'l-Velid Muhammed b. Ahmed. *Bidâyetü'l-müctehid.* Mısır: Matbaatü Mustafa, 1975.

İnanır, Ahmet. "Mezhepler Arasında İntikal Bağlamında Osmanlı'da Teşeffu' ve Yasaklanmasına Dair Bazı Tespitler". *Amasya İlahiyat Dergisi* 13 (Aralık 2019), 9-49.

Karâfî, Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. İdrîs b. Abdirrahmân. *Envâru'l-burûk fi envâi'l-furûk.* Kahire: Dâru's-Selâm, 2010.

Karâfî, Şihâbüddîn Ahmed b. İdris b. Abdürrahîm. *ez-Zahîre*, thk. Muhammed Ebû Hubze. Beyrut: Dârü'l-Garbi'l-İslâmî, 1994.

Kement, Cavidan-Ekşi, Ahmet. "İslam Hukukunda Eşler Arasında Şiddetli Geçimsizlik (Şikak) ve Hukuki Sonuçları". *Kocaeli Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 7/2 (2023), 246-275.

Keşnâvî, Ebu Bekr b. Hasan. *Eshelü'l-medârik şerhu İrşâdi's-sâlik fi mezhebi İmâmi'l-eimmeti Mâlik.* Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1995.

Kurtubî, Ebû Abdillah Muhammed b. Ahmed. *el-Câmi' li-Ahkâmi'l-Kur'ân.* Riyad: Dâru Alemi'l-Kütüb, 2003.

Mâlik b. Enes. *el-Muvatta'* (Muhammed b. Hasen eş-Şeybânî Rivayeti), thk. Takıyüddin en-Nedvî. Dımeşk: Dâru'l-Kalem, 1991.

Nefrâvî, Ahmed b. Guneym b. Sâlim. *el-Fevâkihu'd-Devânî alâ Risâle İbn Ebî Zeyd el-Kayravânî.* Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1997.

Nesefî, Ebû Hafs Necmeddin Ömer b. Muhammed. *Tılbetü't-talebe fi'l- ıstılâhı'l-fıkhıyye.* Beyrut: Daru'n-Nefâis, 2015.

Sahnûn Ebû Saîd Abdüsselâm b. Saîd b. Habîb. *el-Müdevvenetü'l-kübra,* thk. Zekariyya Umeyrat. Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994.

San'ânî, Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemmâm b. Nâfi'. *el-Musannef fi'l-hadîs.* Beyrut: el-Mektebetü'l-İslâmî, 1983.

Sâvî, Ahmed b. Muhammed. *Hâşiyetü's-Sâvî ale'ş-Şerhi's-sağîr.* Kahire: Dâru'l-Maarif, ts.

Sıkıllî, Ebû Bekir b. Abdillâh İbn Yûnus. *el-Câmi' li-mesâili'l-Müdevvene ve'l-muhtelita.* Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2012.

Şahin, Süleyman. Çağdaş Düzenlemelerle Mukayeseli Olarak Mâlikî Mezhebinde Tefrîk. Konya: Necmettin Erbakan Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü Yüksek Lisans Tezi, 2017.

Şirbînî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed el-Hatîb. *Muğni'l-muhtâc ilâ marifeti meânî elfâzi'l-Minhâc.* Beyrut: Dâru'l-Marife, 1997.

Tüsûlî, Ebü'l-Hasen Ali b. Abdisselam. *el-Behce fi Şerhi't-Tuhfe.* Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1998.

ŞÂFİÎ VE HANBELÎ MEZHEPLERİNE GÖRE BOŞANMA TALEBİNDE BULUNAN KADININ MEŞRU GEREKÇELERİ

Abdulmuid AYKUL*

Giriş

Toplumun sağlıklı bir şekilde inşası, büyük ölçüde huzurlu aile yapılarının varlığına bağlıdır. Nitekim aile, toplumun temelini teşkil eden en küçük sosyal birimdir. Bu nedenle İslam dini, aile kurumunun sahih ve sağlam temeller üzerine inşa edilmesine büyük önem atfetmiş; bu yapının nikâh akdiyle kurularak meşru çerçevede ve ilkeli bir biçimde devamlılığını esas almıştır. Bununla birlikte, evlilik birliğinin korunmasının taraflar için daha büyük zararlara yol açacağı durumlarda boşanmayı da meşru bir hak olarak tanımıştır. Zira İslam hukukunun temel yaklaşımı, aile içi uyumun sağlanması, küçük anlaşmazlıkların büyütülmemesi, eşler arasında olumsuzluklara değil, olumlu yönlere odaklanılması ve evlilik hayatının mümkün olduğunca kalıcı ve sağlam bir zeminde sürdürülmesi gerektiği yönündedir. Bu yaklaşım, Kur'an-ı Kerim'de وَعَاشِرُوهُنَّ بِالْمَعْرُوفِ ۚ فَإِنْ كَرِهْتُمُوهُنَّ فَعَسَىٰ أَنْ تَكْرَهُوا شَيْئًا وَيَجْعَلَ اللَّهُ فِيهِ خَيْرًا كَثِيرًا *"Onlarla iyi geçinin. Eğer onlardan hoşlanmazsanız, olabilir ki hoşlanmadığınız bir şeyde Allah birçok hayır takdir etmiş olabilir."*[1] ayetiyle de açıkça ifade edilmiştir.

Fıkhî açıdan değerlendirildiğinde, klasik dönem fıkıh anlayışına göre boşama yetkisi öncelikli olarak erkeğe ait olup, erkek tek taraflı irade beyanı ile evlilik akdine son verebilmektedir. Kadın ise kural olarak böyle bir yetkiye sahip değildir; sadece istisnai durumlarda birtakım yollara başvurarak evlilik akdini sona erdirebilir. Tarihsel olarak bu durum, toplumsal yapı ve kadının sosyal konumu itibarıyla ciddi bir probleme yol açmamışsa da, modern dönemde kadının toplumsal hayattaki rolünün değişmesiyle birlikte kadınların evlilik ilişkisini sonlandırma hakkı hem teorik hem de pratik düzeyde tartışmaya açılmıştır. Nitekim günümüz hukuk sistemlerinde boşama süreci, tarafların tek yönlü irade beyanına değil, mahkeme kararı gibi kurumsal mekanizmalara bağlanmış ve böylelikle boşama yetkisi cinsiyetten bağımsız biçimde adli mercilere tevdi edilmiştir.

* Doç. Dr., Kocaeli Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Temel İslam Bilimleri İslam Hukuku Anabilim Dalı., maykul8210@hotmail.com, Orcid: orcid.org/0000-0001-9012-6341

1 Kur'ân Yolu (Erişim 19 Temmuz 2025) en-Nisâ 4/19.

İslam hukukunda ise kadının boşanma hakkı, farklı yollardan temellendirilmeye çalışılmıştır. Bu bağlamda kadın, bazı durumlarda belirli haklarından feragat ederek boşanabilmekte ya da mahkeme aracılığıyla eşine karşı boşanma davası açabilmektedir. Bu çalışma, kadının boşanma hakkını Şâfiî ve Hanbelî mezhepleri çerçevesinde ele almakta ve konuyu üç ana başlık altında sistematize etmektedir: Muhâlea/hul´ yoluyla boşanma, tefvîz-i talâk (boşama yetkisinin kadına devri) ve tefrîk (hâkim kararıyla evliliğin sona erdirilmesi). Her bir başlık, mezheplerin fıkhî yaklaşımları, naslara dayandırdıkları gerekçeler ve uygulamadaki yansımaları açısından ayrı ayrı değerlendirilecektir.

1.Muhâlea / Hul´ Yoluyla Boşanma

Fürû-ı fıkıhta kadının boşanma gerekçeleri içerisinde üzerinde en fazla durulan konuların başında hul´ yoluyla boşanma gelmektedir. Muhâlea kadının belli bir bedel vermesi karşılığında kocanın ayrılmaya razı olması üzerine evlilik bağından kurtulmasını ifade eder.[2] Şâfiîler, muhâleayı; "hul'" ya da "talâk" lafızları kullanılarak, bir bedel karşılığında evliliğin sona erdirilmesi olarak tanımlarlar. Bu bağlamda, talâk ifadesi ister sarih ister kinaî lafızlarla dile getirilebilir.[3] Hanbelîler ise muhâleayı, kendine özgü lafızlar kullanmak suretiyle, kocanın bir ivaz karşılığında eşinden ayrılması şeklinde tanımlar.[4]

Uygulamada, muhâlea genellikle kadının evlenirken aldığı mehri kocasına iade etmesiyle gerçekleşmektedir. Ancak kocanın, karısının rızası olmadan ona vermiş olduğu mehri geri alması, Kur'an ve Sünnet tarafından caiz görülmemektedir.[5] Bununla birlikte, Bakara Sûresi'nin 229. âyetinde geçen "*Eğer karı ve kocanın Allah'ın sınırlarını koruyamayacaklarından endişe ederseniz, kadının fidye vererek ayrılmasında her iki tarafa da bir günah yoktur.*" meâlindeki âyet, kadının evlilikten kurtulmak için fidye niteliğinde bir bedel vermesini meşru kabul etmektedir.

Muhâleanın meşruiyeti konusunda üzerinde en çok durulan rivayet ise, Sâbit b. Kays ile eşi arasında geçen kıssadır. Rivayete göre, Sâbit b. Kays'ın eşi Resûlullah'a gelerek kocası hakkında şikâyette bulunmuş; onunla evliliğini sürdürmesinin artık mümkün olmadığını ifade etmiştir. Kadın, evliliğin devamı hâlinde küfre düşmek-

---

2 Bk. Fahreddin Atar, "Muhâlea", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2020), 30/397.

3 Şemsüddin Muhammed b. Ahmed Hatîb eş-Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc ilâ ma´rifeti meâni elfâzi'l-Minhâc* (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994), 4/430.

4 Bk. Mansûr b. Yûnus b. Salahiddîn Buhûtî, *Keşşâfu'l-kınâ' an Metni'l-İknâ'* (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.), 5/212.

5 en-Nisâ, 4/19-20.

ten korktuğunu belirtmiş, kocasının dinî ve ahlâkî yönden herhangi bir kusurunun bulunmadığını, ayrıca ondan aldığı mehrin olduğu gibi durduğunu ifade etmiştir. Bunun üzerine Resûlullah'tan kendisine bir çıkış yolu göstermesini talep etmiştir. Resûlullah (s.a.v.), durumu Sâbit'e bildirmiş ve ondan, karısına verdiği mehir karşılığında eşini boşamasını istemiştir. Sâbit b. Kays da bu talebi kabul ederek eşini boşamıştır.[6] Hadis şerhlerinde söz konusu nefretin çoğunlukla Sâbit'in çirkinliği ile alakalı olduğu üzerinde durulur.[7] Bazı şerhlerde ise Sâbit'in hanımını çokça dövdüğünden bahsedilir.[8]

Muhâleanın meşruiyetine dair delillerden biri de, onun bey' (alış-veriş) akdiyle benzeştirilmesidir Nitekim alışveriş akdinde, tarafların karşılıklı rızaya dayalı olarak ikale yoluyla akdi sona erdirilmelerinin mümkün olması gibi, nikâh akdinin de tarafların karşılıklı rızasıyla muhâlea yoluyla sona erdirilmeleri de mümkündür.[9] Benzer şekilde, hul'un meşruiyeti aklî delillerle de temellendirilmiştir. Zira nasıl ki mehir karşılığında kadınla cinsel birliktelik (istimtâ) meşru ve caiz görülüyorsa, aynı şekilde bir bedel karşılığında bu hakkın (milkü'l-mut´a) sona erdirilmesi de caizdir.[10]

Diğer akitlerde olduğu gibi muhâleanın da rükünleri vardır. Hul'un rükünleri şunlardır: Bedel ödemeyi kabul eden kimse (kadın), cinsel birlikteliğe elverişli olması (kadının buluğa ermiş ve evlilik açısından ehil olması), sözlü irade beyanı ve kocadır.[11] Hem Hanbelî hem de Şâfiî mezheplerine göre muhâlea muâvazalı (bedelli) bir akit olduğundan, diğer ivazlı akitlerde olduğu gibi icap ve kabul ile oluşur.[12]

---

6 Bk. Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl Buhârî, *Câmiü's-sahîh*, thk. Muhammed Züheyr b. Nâsır en-Nâsır (Dâru Tavki'n-Necât, 1422), "Talak", 12; Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemmâm San'ânî, *el-Musannef*, thk. Habîburrahman A'zamî (Hind: el-Meclisü'l-İlmî, 1403), 6/483.

7 Bk. İbn Hacer Askalânî, *Fethü'l-bârî bi-şerhi Sahihi'l-Buhârî*, thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî, Muhibbüddîn el-Hatîb (Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1379), 9/400.

8 Ebü'l-Hasan Nureddîn Ali b. Sultân Muhammed Aliyyü'l-Kârî, *Mirkâtü'l-mefâtih şerhi mişkâti'l-mesâbih* (Beyrut: Dârü'l-fikr, 2002), 5/2133.

9 Ebû İshâk Cemâleddîn İbrâhim b. Ali b. Yûsuf Şirâzî, *el-Mühezzeb fi fıkhi'l-İmâm eş-Şâfiî* (b.y.: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.), 2/489.

10 Hatîb eş-Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 4/430.

11 Hatîb eş-Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 4/431; Ebû Zekeriyyâ Muhyiddîn Yahyâ b. Şeref b. Nûrî Nevevî, *Ravzatü't-tâlibîn*, thk. Zeheyr eş-Şâvîş (Beyrut: el-Mektebü'l-islâmî, 1991), 7/383; Ebû Hamîd Muhammed b. Muhammed Gazzâlî, *el-Vasît fi'l-mezheb* (Kâhire: Dârü's-Selâm, 1997), 5/321.

12 Ebû Yahyâ Zeynüddîn Zekeriyyâ el-Ensârî, *Esne'l-metâlib fi şerhi Ravzi't-tâlib* (b.y.: Dârü'l-Kitâbi'l-İslâmî, ts.), 3/250; Ebûl-Bekā Kemâluddîn Demîrî, *en-Necmu'l-vehhâc fi Şerhi'l-Mihâc*, thk. Lecne İlmiyye (Suudi Arabistan: Dâru'l-Minhâc, 2004), 7/459; Ebü'l-Hasan Alâeddîn Ali b. Süleyman b. Ahmed Merdâvî, *el-İnsâf fi ma'rifeti'r-râcih mine'l-hilâf alâ mezhebi'l-İmâmi'l-mübeccel Ahmed b. Hanbel*, thk. Muhammed Hâmid el-Fıkî (Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 1986), 8/397.

Hul'un geçerli olabilmesi için icap ve kabul arasında zaman farkının olmaması, konu dışı başka kelamın girmemesi ve tarafların iradelerinin birbirine uygun olması gerekir.[13] Ayrıca muhâlea, hem sarîh hem de kinaî lafızlarla yapılabilir.[14]

Hul'un bir diğer önemli rüknü ise kocadır. Şayet koca küçük, akıl hastası veya ikrah altında ise yapılan muhâlea geçerli değildir. Ancak koca sefih olsa dahi, velisine bedelin teslimi suretiyle muhâlea yapılabilir.[15] Hanbelî mezhebine göre de kocanın sefih, köle ya da müflis olması, muhâleaya engel teşkil etmez. Zira erkek, ivazsız olarak eşinden ayrılma hakkına sahipse, ivazlı bir ayrılığı gerçekleştirmesi evleviyetle mümkündür. Ancak sefih bir kimseye verilecek bedel doğrudan kendisine değil, vasîsine teslim edilmelidir.[16] Hâkim dışındaki kişiler tarafından yapılan muhâlealar da geçerlidir; çünkü bu işlem, tarafların karşılıklı rızasına dayanmaktadır.[17]

Şâfiî fakihleri, muhâleayı, erkeğe dönen bir ivaz karşılığında gerçekleşen ayrılık şeklinde tarif ederler. Bu ivaz, doğrudan mal olabileceği gibi, kadının kısas veya diyet gibi haklarından feragat etmesi şeklinde de olabilmektedir.[18] Şâfiî mezhebinde bu konuda genel bir kaide benimsenmiştir: "Mehir olarak verilmesi câiz olan her şey, muhâlea bedeli olarak da geçerli olabilir. Dolayısıyla, muhâlea bedeli doğrudan mehir olabileceği gibi, mehirden daha az veya çok aynî ya da deynî mal da olabilir.[19] Ayrıca, onlara göre muhâlea bedelinin bir menfaat olması da mümkündür. Ancak Şâfiîler, menfaatin hul' bedeli olmasına iki istisna getirmiştir: Kadının sükna hakkı karşılığında hul´ yapılması ve Kur'an'dan bir şey öğretme karşılığında hul' bedeli verilmesi geçerli değildir.[20] Hanbelî mezhebine göre muhâlea, kadın tarafından verilen bir bedel üzerine kurulur. Bu bedel Şâfiilerdeki gibi az ya da çok olabilir. Mehirden daha fazla olması durumunda fazlalığın iade edileceğine dair görüş bu-

13 Takiyyuddîn el-Husnî, *Kifâyetu'l-Ahyâr fi Halli Ġāyetu'l-İhtisâr*, thk. Alî Abdulhamîd Baltacî (Suriye: Dâru'l-Hayr, 1994), 1/385.

14 Ahmed b. Muhammed b. Ali İbn Hacer el-Heytemî, *Tuhfetü'l-muhtâc fi şerhi'l-minhâc (Şirvânî ve Abbâdî hâşiyeleri ile birlikte)* (Mısır: el-Mektebetü't-ticâriyyetü'l-kübrâ, 1983), 7/476; Burhâneddîn İbrâhim b. Muhammed İbn Müflih, *el-Mübdi' fi şerhi'l-Muknî'*, thk. Muhammed Hasan Muhammed Hasan İsmâil eş-Şâfiî (Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-ilmiyye, 1997), 6/273.

15 Hatîb eş-Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 4/431-432; Zekeriyyâ el-Ensârî, *Esne'l-metâlib*, 3/244.

16 Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullah b. Ahmed b. Muhammed Cemmâîlî Makdîsî İbn Kudâme, *el-Kâfî fi fıkhi'l-İmâm Ahmed* (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994), 3/96-97; Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullah b. Ahmed b. Muhammed Cemmâîlî Makdîsî İbn Kudâme, *el-Muğnî* (Kâhire: Mektebetü'l-Kâhire, ts.), 7/354; İbn Müflih, *el-Mübdi'*, 6/270.

17 Ebû Zekeriyyâ Muhyiddîn Yahyâ b. Şeref b. Nûrî Nevevî, *el-Mecmû' şerhi'l-mühezzeb (Sübkî ve Mutî'î'nin tekmilesi ile birlikte)* (Beyrut: Dârü'l-Fikr, t.y.), 17/13; Buhûtî, *Keşşâfu'l-kınâ'*, 5/213.

18 Takiyyuddîn el-Husnî, *Kifâyetu'l-Ahyâr*, 1/383.

19 Takiyyuddîn el-Husnî, *Kifâyetu'l-Ahyâr*, 1/384.

20 Hatîb eş-Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 4/435.

lunsa da bu görüş fazla taraftar bulmamıştır.[21] Bununla birlikte Hanbelîler arasında, Mâlikîlerde olduğu gibi ivazsız muhâleanın da geçerli olacağı hususunda görüş ayrılığı bulunmaktadır. Ancak mezhepte tercih edilen (râcih) görüşe göre muhâleada ivaz, akdin rüknüdür ve bu bedelin terk edilmesi caiz değildir. Zira bu, bey‘ akdinde semenin (bedel) terk edilmesine benzer ki, bu da geçersizdir. Dolayısıyla ivazsız yapılan muhâlea ne hul‘ ne de talak sonucunu doğurur. Ancak bu durumda talak lafzı kullanılmışsa, ricî (geri dönülebilir) talâk meydana gelir.[22]

Ayrıca bedelin bizzat kabz (teslim) edilmesi şart değildir. Bu itibarla, kadın muhâlea akdini gerçekleştirip ivazı ödemeden önce vefat ederse, koca bu bedeli kadının terekesinden tahsil edebilir.[23] Hanbelîler de mehri oluşturan her şeyin —ister az ister çok olsun— hul‘ bedeli olabileceğini kabul ederler. Ancak Ebu Bekir el-Hallâl (ö. 311/923) gibi bazı Hanbelî âlimleri, erkeğin kadına verdiğinden fazlasını alamayacağı, alırsa iade etmesi gerektiği görüşündedir.[24] Ancak bu görüş mezhepte genel kabul görmemiştir. Şâfiîlerin aksine Hanbelîlerde meçhul bir bedelle yapılan muhâlea caiz görülmektedir.[25] İbn Kudâme’ye (ö. 620/1223) göre bedelin meçhul olması hul’ün geçerliliğine engel teşkil etmez.[26] Hatta ona göre çocuğun emzirilmesi karşılığında yapılan muhâlea bile caiz olup bunun için herhangi bir süre belirtilmemişse, bu süre iki yıl olarak kabul edilir.[27]

Şâfiî fakihlerinden Şirâzî (ö. 476/1083), muhâlea meselesini yukarıda Sabit b. Kays ile eşi arasında geçen rivayete dayanarak ele alır ve konuyu şu ifadelerle başlatır: “Kadın, kocasının çirkinliği yahut kötü muamelesi sebebiyle ondan nefret eder ve bu durum evlilik hukukunun kendisine yüklediği sorumlulukları yerine getirmesine engel olacaksa, bir bedel karşılığında muhâlea yapması caizdir.”[28] Şirâzî, bu açıklamasının ardından, kadının kocasına karşı herhangi bir nefret duygusu taşımaması durumunda dahi, tarafların karşılıklı rızasıyla muhâlea gerçekleştirmelerinin caiz olduğunu ifade eder.[29] Bu yaklaşıma göre muhâlea için mutlaka bir mazeret veya zarar şartı aranmaz; önemli olan, karı ve kocanın bu hususta rızalarının bulunmasıdır.

Bununla birlikte, evlilikte herhangi bir zarar veya meşru gerekçe bulunmaksızın muhâlea yoluna gidilmesi fıkhen caiz olmakla birlikte, mekruh olarak değer-

21 İbn Kudâme, *el-Kâfî*, 3/101.
22 İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 7/337; Buhûtî, *Keşşâfu’l-kınâ‘*, 5/218.
23 Vehbe Zuhaylî, *el-Fıkhü’l-İslâmî ve edilletuhu* (Dımaşk: Dârü’l-Fikr, ts.), 7/487.
24 İbn Kudâme, *el-Kâfî*, 3/101.
25 İbn Kudâme, *el-Kâfî*, 3/102.
26 İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 7/333.
27 İbn Kudâme, *el-Kâfî*, 3/104; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 7/335.
28 Şirâzî, *el-Mühezzeb*, 2/489.
29 Şirâzî, *el-Mühezzeb*, 2/489.

lendirilmiştir. Ancak evliliğin gerekliliklerinden bir kısmının yerine getirilemeyecek olması durumunda bu mekruh olma vasfı ortadan kalkar.[30] Öte yandan, kadının rızası olmaksızın erkeğin onu muhâleaya zorlaması ise fakihler tarafından meşru kabul edilmemiştir.[31] Zira bu durumda erkek, meşru olmayan bir yolla bir bedel elde etmiş olur ki, bu da İslam hukukunda tasvip edilmez.

Şâfiîlerde olduğu Hanbelîlere göre de hul´un üç çeşidi bulunmaktadır.

1. Meşru bir sebeple hul'; Kadının kocasından nefret etmesi ve evlilikten kaynaklanan sorumluluklarını yerine getirememe endişesi taşıması hâlidir. Bu durumda hul' talebi mubah kabul edilir. Sâbit b. Kays'ın eşiyle ilgili rivayet, bu duruma örnek teşkil etmektedir. İbn Kudâme, *el-Muğnî* adlı eserinde bu meseleyi daha tafsilatlı şekilde ele alarak şöyle açıklar: "Kadın, kocasının ahlâkı, fiziksel görünüşü, çirkinliği, dinî durumu, yaşça kendisinden büyük oluşu veya zayıflığı gibi hususlardan ötürü kocasından nefret ederse ve bu nefret sebebiyle evlilik sorumluluklarını yerine getiremez hâle gelirse, bu durumda muhâlea yoluna gitmesi caiz olur."[32]

2. Sebepsiz Hul'; Bu durumdaki hul' talebi geçerli olmakla birlikte mekruh kabul edilir. Ancak Ahmed b. Hanbel'den bu tür bir hul'un haram ve bâtıl olduğuna dair zayıf bir görüş daha rivayet edilmiştir. Bu görüşün dayanağı olarak, "Hangi kadın, herhangi bir gerekçe olmaksızın kocasından boşanmayı talep ederse, cennet kokusu ona haram kılınmıştır." anlamındaki hadis gösterilmektedir.[33] Bu çerçevede, kadının evliliği sürdürmesi ve sabretmesi müstehap kabul edilmiştir. Zira kocasında herhangi bir kusur bulunmamasına rağmen kadının boşanma talebinde bulunması hoş karşılanmaz.[34]

3. Zorlama Yoluyla Hul'; Bu durumda gerçekleşen muhâlea, haram kabul edilir. Zira erkek bu yolla kadının hakkını zorla gasp etmiş ve ona zulmetmiştir. Bu durum, Kur'ân-ı Kerîm'in Nisâ sûresinin 19. âyetinde geçen şu ifadeyle yasaklanmıştır: *"Apaçık bir edepsizlik yapmadıkça onlara verdiğinizin bir kısmını geri almak için onları sıkıştırmayın."* Bu âyet, erkeğin mal elde etmek amacıyla boşanma sürecini kadına baskı aracı olarak kullanmasını yasaklamaktadır. Şayet bu şekilde bir zorlama

---

30 Hatîb eş-Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 4/435-436.

31 Şirâzî, *el-Mühezzeb*, 2/489.

32 İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 7/323.

33 «أَيُّمَا امْرَأَةٍ سَأَلَتْ زَوْجَهَا الطَّلَاقَ فِي غَيْرِ مَا بَأْسٍ، فَحَرَامٌ عَلَيْهَا رَائِحَةُ الْجَنَّةِ»Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed eş-Şeybânî Ahmed b. Hanbel, *Müsnedü'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*, thk. Şuayb el-Arnaut, Adil Mürşid vd. (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2001), 37/62; Ebû ʿAbdillâh Muḥammed b. Yezîd İbn Mâce, *Sunen*, ed. Muḥammed Fuʾâd ʿAbdulbâḳî (Beyrut: Dâru İḥyâi Kütübi'l-ʿArabiyye, ts.), 2/Talak, 21.

34 İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 7/326.

neticesinde muhâlea gerçekleşmişse, koca herhangi bir bedele hak kazanamaz; aralarında sadece ricî talâk meydana gelir.[35] Hanbelî mezhebine göre ise, Kur'ân'daki nehyin fesada yol açması sebebiyle bu tür bir muhâlea bâtıl kabul edilir. Bu durumda kadından alınan bedel iade edilir ve nikâh bağı geçerliliğini sürdürür. Zira bu fiil bir zulüm teşkil eder. Nitekim ayetteki *"Onlara verdiğinizin bir kısmını almak için onları sıkıştırmayın."* ifadesi bir yasağı ifade eder. Zira yasaklayıcı bir emir, fıkıh usulü açısından fesadı gerektirir. Ancak bu süreçte açıkça talâk lafzı kullanılmışsa, bu durumda ricî talâk vukû bulmuş sayılır.[36]

Hanbelîlere göre muhâlea akdi için hâkimin hükmüne gerek yoktur. Zira bu, bey´ akdi gibi ivazlı bir işlem olup tarafların karşılıklı rızasına dayanır. Hz. Ömer ve Hz. Osman'ın da bu görüşte oldukları rivayet edilir. Bu yönüyle muhâlea, ikâle işlemine benzetilmektedir. Bu nedenle Hanbelîlerde muhâlea için hâkim müdahalesi gerekli görülmez.[37]

Muhâleanın fesih mi yoksa bâin talâk mı olduğu hususu, İmam Şâfiî'den gelen rivayetlerde tartışmalıdır. Kavl-i cedîd'e göre muhâlea bâin talâktır. Müzenî (ö. 264/878) bu görüşü tercih etmiş, mezhep içi fetvâlar da bu doğrultuda verilmiştir. Şâfiî'nin kavl-i kadîm'ine göre ise muhâlea bir fesih işlemidir.[38] Muhâleanın bâin talâk mı yoksa fesih mi sayıldığına bağlı olarak ortaya çıkan hukuki sonuçlar farklılık arz eder. Fesih sayıldığı takdirde talak sayısında azalma olmazken, bâin talâk sayıldığında talak sayısı azalır. Çünkü fesih durumunda mehrin iade edilmesi gerekir. Bu da, ikâle akdinde olduğu gibi bedelin geri verilmesini gerekli kılar.[39]

Hanbelîler açısından da muhâleanın fesih mi yoksa talak mı olduğu tartışmalıdır. Ahmed b. Hanbel'den her iki görüşe de delalet eden rivayetler nakledilmiştir.[40] Zerkeşî (ö. 772/1370), Hanbelî mezhebinde meşhur olan görüşün muhâleanın fesih niteliğinde olduğu yönünde olduğunu belirtmiştir.[41] Bununla birlikte, muhâlea meydana geldiğinde, bunun fesih ya da talak olmasına bakılmaksızın ric'at söz konusu olmaz.[42]

---

35 İbn Kudâme, *el-Kâfî*, 3/96.

36 İbn Kudâme, *el-Kâfî*, 3/96.

37 İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 7/324.

38 İmâmü'l-Haremeyn Ebü'l-Meâlî Rüknüddîn Abdülmelik b Abdullâh b Yûsuf Cüveynî, *Nihâyetü'l-matlab fî dirâyeti'l-mezheb* (Beyrut: Darü'l-Minhâc, 2007), 13/292-293.

39 Hatîb eş-Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 4/439.

40 İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 7/328-329.

41 Ebû Abdillah Bedreddîn Muhammed b. Bahadır b. Abdillah ez-Zerkeşî, *Şerhü'z-Zerkeşî alâ muhtasari'l-Hırakî fi'l-fıkhi alâ mezhebi İmâm Ahmed b. Hanbel*, thk. Abdullah b. Abdurrahman b. Abdullah el-Cibrin (Riyâd: Mektebetü'l-Ubeykân, 1993), 5/360.

42 İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 7/331.

Muhâlea, "sünnî" veya "bid'î" şeklinde bir ayrıma tâbi tutulmaz.[43] Zira kadının hayız hâlinde iken muhâlea talebinde bulunması da caizdir. Bunun gerekçesi, hayız hâlinde talakın yasaklanmasının kadına verilecek zarardan kaynaklanmasıdır. Ancak muhâleada evliliğin sürdürülmesi kadına zarar verdiğinden bu tür bir ayrılığa cevaz verilmiştir.[44] Kadının hayızlı olması veya temizlik döneminde cinsel ilişkiye girilip girilmediği arasında fark bulunmamaktadır. Zira esas olan, kadının maruz kaldığı zararın giderilmesidir. Ayrıca iddet süresinin uzaması daha büyük mağduriyetlere neden olabileceği için bu gibi durumlarda yapılan muhâlea geçerlidir.[45] Hanbelî mezhebine göre de hayız hâlinde iken yapılan hul' da geçerlidir. Bu görüş, Şâfiî mezhebiyle benzerlik göstermektedir. Zira her iki mezhep de hul'un temel amacının zarar ve sıkıntıyı ortadan kaldırmak olduğunu kabul etmektedir. [46]

2. Tefvîz-i Talak

Kadının tek taraflı iradesiyle boşanabildiği bir diğer durum, kocanın talak hakkını eşine devretmesidir. *"Ey Peygamber! Eşlerine şöyle de: 'Dünya hayatını ve güzelliklerini istiyorsanız gelin size bir şeyler vereyim sonra da güzellikle sizi serbest bırakayım.'"*[47] ayetiyle Hz. Peygamberin hanımlarına böyle bir yetki verilmiştir. Erkek, evlilik öncesi veya evlilik süresi içinde eşine talak hakkını verebilir. Bu yetkinin hukukî niteliği doktrinde tartışmalıdır; Hanefîler bunun temlik (mülkiyet devri) yetkisi olduğunu söylerken,[48] Şâfiî mezhebinde hem temlik hem de tevkil (vekâlet verme) yetkisi olduğuna dair İmam Şâfiî›den görüşler nakledilir. Şâfiî›nin kadim görüşüne göre bu yetki tevkil tasarrufu iken, cedid görüşüne göre temlik tasarrufu olarak görülür. [49] Hanbelîlerde ise bu yetki tevkil tasarrufudur. Kadın dilediği zaman bu yetkisini kullanabilir. Diğer mezheplerde bu yetki "ale'l-fevr" (hemen) olarak kullanılması gerektiği şeklinde yorumlanırken, Hanbelîlerde "ale't-terahi" (gecikmeli) olarak da kullanılabilir. [50]

---

43 Cüveynî, *Nihâyetü'l-matlab*, 13/292.

44 Şirâzî, *el-Mühezzeb*, 2/490."publisher":"Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye","publisher-place":"b.y.","-title":"el-Mühezzeb fî fıkhi'l-İmâm eş-Şâfiî","title-short":"el-Mühezzeb","author":[{"family":"Şirâzî","given":"Ebû İshâk Cemâleddîn İbrâhim b. Ali b. Yûsuf"}]},"locator":"2/490","label":"page"}],"schema":"https://github.com/citation-style-language/schema/raw/master/csl-citation.json"}

45 İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 7/324.

46 İbn Kudâme, *el-Kâfî*, 3/97.

47 el-Ahzâb 33/28.

48 Ebû Bekr Alaeddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd b. Ahmed Hanefî Kâsânî, *Bedâiü's-sanâi' fî tertîbi'ş-şerâi'* (Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1986), 3/122.

49 Nevevî, *Ravzatü't-tâlibîn*, 8/46; Hatîb eş-Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 4/465.

50 İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 7/403.

Bu yetkinin mahiyetinin sadece teoriğe değil, pratiğe de yansıması olmuştur. Şâfiîlerden Şirazî, bu yetkinin temlik tasarrufu olduğunu ve "fevre" delalet ettiğini, dolayısıyla kadının aynı mecliste vakit geçirmeksizin bu yetkiyi kullanması gerektiğini söyler.[51] Nevevî (ö. 676/1277), bu yetkinin temlik ve tevkil tasarrufu olduğuna dair mezhepteki iki görüşü zikrettikten sonra, bunun temlik tasarrufu olduğunu ve bunun aynı zamanda İmam Şâfiî'nin cedid görüşünü yansıttığını belirtir. Nevevî bu farklılığın sonucunu şöyle dile getirir: "Temlik tasarrufu olması, kabulün aynı mecliste olmasını gerektirir. Erkek boşama hakkını kadına verdiğinde kadın kabulü engelleyecek miktarda bu hakkı kullanmayıp sonra kullanırsa talak vaki olmayacaktır."[52] Ancak Şâfiîlerden İbnü'l-Kas (ö. 335/946), meclis devam ettiği müddetçe kadının bunu geciktirmesinde sorun olmayacağını söylemektedir. İbnü'l-Münzir'in (ö. 318/930) ise meclisle sınırlı olmadığı görüşünde olduğu belirtilir. Ancak Nevevî, ilk görüşün daha doğru olduğunu ve ashabın çoğunluğunun da bu görüşte olduğunu söyler.[53]

Tevkil tasarrufu olması durumunda ise kadın bu yetkiyi meclisle sınırlı olmadan kullanabilir ve geciktirebilir. Ayrıca tevkil tasarrufu olması durumunda koca, bu yetkisini eşi daha kullanmadan rücu (geri alma) edebilir.[54] Temlik tasarrufu izafeyi (bir şeye nispet etmeyi) de taliki (şarta bağlamayı) de kabul etmediğinden, "gelecek aydan itibaren kendini boşa" denilmesi bir anlam ifade etmezken, tevkil tasarrufu olması durumunda bu ifade geçerli olacak ve kadın isterse bu süre geldiğinde talak hakkını kullanabilecektir.[55]

3. Kazai Boşama/Tefrik

İslam hukukunda talak ilkesel olarak erkeğe verilmiş olan bir yükümlülüktür. Kadın ise aşağıda zikredilen hususları gerekçe göstererek mahkemeye boşanma davası açabilmekte, davasını ispat ettiğinde ise hakim kararıyla boşanabilmektedir.

3.1. Hastalık ve Kusur

İslam hukukunda boşanma meselesi, yalnızca erkek lehine tanınmış bir hak olmaktan ziyade, belli şartlarda kadının da bu haktan faydalanabilmesine imkân tanıyan hukuki yolları içermektedir. Bu bağlamda kadının evliliğin feshini talep edebile-

51 Şirâzî, *el-Mühezzeb*, 3/8.
52 Nevevî, *Ravzatü't-tâlibîn*, 8/46.
53 Nevevî, *Ravzatü't-tâlibîn*, 8/46.
54 İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 7/403; Nevevî, *Ravzatü't-tâlibîn*, 8/46-47.
55 Nevevî, *Ravzatü't-tâlibîn*, 8/47.

ceği durumların başında, eşinde bulunan bedeni kusurlar yer almaktadır. Özellikle cinsel birlikteliğe engel teşkil eden hastalıklar, kadınların boşanma talebinde bulunabileceği en yaygın gerekçeler arasında yer alır. Her ne kadar bu tür engeller her iki cinsiyette de görülebilse de, erkeğin fıkhen tek taraflı irade beyanıyla evliliği sona erdirebilme yetkisi göz önünde bulundurulduğunda, kadının karşılaştığı engeller özelinde fıkhî değerlendirmelerin daha kritik bir hâl aldığı görülmektedir.

Klasik fıkıh literatüründe birçok fakih, evlilikteki kusurları erkeğe özgü, kadına özgü ve her iki cinse ortak olanlar şeklinde üçlü bir tasnifle ele alır. Her iki taraf açısından evliliğin feshine imkân tanıyan ayıplar arasında delilik (cünûn), cüzzam, baras (alacalılık), kölelik ve hünsa-i müşkil olma halleri sayılır. Kadına mahsus olarak boşanma gerekçesi teşkil eden erkek kusurları ise cebb (cinsel organın doğuştan veya sonradan tamamen kesik olması), ınne (iktidarsızlık), hisa (iğdiş edilmişlik) ve haşefe (cinsel organ ucunun kesik olması) gibi cinsel işlev bozukluklarıdır.[56] Bu kusurlardan ınne hâli hariç diğerleri, kadına doğrudan muhayyerlik hakkı tanır. Ancak erkeğin ınniyn (iktidarsız) olması hâlinde, kadının boşanabilmesi için mahkemenin müdahalesine ihtiyaç vardır ve bu süreçte bir yıl bekleme süresi uygulanır. Bu süre zarfında erkek cinsel ilişkiye girebildiğini iddia ederse erkeğin sözüne itibar edilir. Ancak kadın bakire olup da aksini şahit ve yeminle ispat edebilirse kadının beyanı geçerlidir.[57] Burada evliliğin feshine ancak hâkimin hükmüyle karar verilir.[58] Şâfiî fakih Mâverdî (ö. 450/1058) bu ayıplar dışında kadının fesih hakkının bulunmadığını, erkeğin körlük, müzmin hastalık ve çirkinlik gibi kusurlarının kadın açısından feshi gerektirmediğini de ayrıca ekler.[59]

Şâfiî mezhebine mensup âlimlerden Cüveynî (ö. 478/1085), evliliğin maksadına aykırı düşen ve bu maksadın gerçekleşmesini engelleyen kusurların eşlerden herhangi birinde bulunmasının fesh hakkını doğuracağını, ancak bu kusurların oldukça sınırlı olduğunu belirtir.[60] Cüzzam ve delilik her iki taraf için, cebb ve ınne ise sadece kadın açısından fesh hakkı doğurmaktadır. Ayrıca hocası olan babasından

---

56 Ebü'l-Hasan Ahmed b. Muhammed b. Ahmed ed-Dabbî İbnü'l-Mehâmilî, *el-Lübâb fi'l-fıkhi'ş-Şâfiî*, thk. Abdülkerim b. Suneytan el-Amri (Medine: Dârü'l-Buhârî, 1416), 313; Ebü'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Habib el-Mâverdî, *el-İknâ' fi'l-fıkhi'ş-Şâfiî*, thk. Hıdır Muhammed Hıdır (Kuveyt: Dârü'l-Urûbe, 1982), 139.

57 İbnü'l-Mehâmilî, *el-Lübâb*, 314.

58 el-Mâverdî, *el-İknâ'*, 139.

59 Ebü'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Habib Mâverdî, *el-Hâvi'l-kebîr fi fıkhi mezhebi'l-İmâmi'ş-Şâfiî :Şerhu muhtasari'l-Müzenî*, thk. Ali Muhammed Muavvaz, Adil Ahmed Abdülmevcud (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1999), 9/338.

60 Cüveynî, *Nihâyetü'l-matlab*, 12/408-409.

naklen, cüzzam ve baras gibi hastalıkların ilk evrelerinde değil, ancak hastalık kalıcı hâle geldiğinde, yani uzman hekim tarafından bu durum sabit olduğunda fesh hakkının doğacağını ifade eder.[61] Bunlar dışındaki, ağız ve koltuk altı kokusu, kadınlarda kronik rahim kanaması (istihaze), müzmin hastalıklar, zekâ geriliği, körlük ve iğdiş edilmişlik gibi durumlar ise fesh sebebi olarak kabul edilmez. Çünkü bu kusurlar nikâhtan beklenen temel amaçları ortadan kaldırmaz.[62] Bununla birlikte mezhep içinde bazı tartışmalı alanlara da değinerek, kronik ağız ve koltuk altı kokusu, sürekli gaz çıkarma gibi durumların da evlilik birliğinde karşılıklı nefreti doğurması hâlinde fesh sebebi sayılıp sayılmayacağı meselesini ele alır. Kadı Merverrûzî, bu gibi kusurların tek başına değilse bile birleşerek evliliği çekilmez kılması durumunda fesh sebebi olabileceğini belirtmiştir.[63]

Cüveynî ayrıca, aynı türden kusurların çiftlerin her ikisinde de bulunması hâlinde muhayyerlik hakkının geçerli olup olmayacağı konusunu da tartışır. Kusurların farklı olması durumunda her iki tarafın da muhayyerlik hakkına sahip olduğunu belirtirken, aynı kusurun her iki eşte bulunması durumunda iki görüş bulunduğunu aktarır: Bir görüşe göre muhayyerlik hakkı yine de vardır; çünkü bireyin kendi kusuruna alışık olması, aynı kusuru başkasında görmeye tahammül göstermesini gerektirmez.[64]

Cüveynî, kusurların nikâhtan önce mi yoksa sonra mı meydana geldiğine göre de değerlendirmeler yapar. Evlilik sonrasında erkekte ortaya çıkan cinsel fonksiyon bozukluklarının da kadına muhayyerlik hakkı tanıdığı görüşündedir.[65] Zira bu durumda doğrudan kadına zarar söz konusudur. Evli çiftler arasında nefreti besleyen, aralarındaki şehveti ve sevgiyi ortadan kaldıran kusurların bir araya gelmesi hâlinde de fesih sebebinin oluştuğu kabul edilir. [66]

Hanbelî mezhebine göre de kadın, eşinde cinsel birlikteliğe engel teşkil eden kusurların yanı sıra karşılıklı nefreti besleyen ve sevgi ortamını ortadan kaldıran hastalıklar nedeniyle de boşanma talebinde bulunabilir. Delilik, cüzzam, beras gibi bedensel hastalıkların yanı sıra cinsel yolla bulaşan hastalıklar da bu çerçevede değerlendirilir. Yine, makat bölgesindeki irinli ve kanamalı hastalıklar da kadın açısından boşanma sebebi olarak kabul edilir.[67] Bununla birlikte Hanbelîler, körlük,

61 Cüveynî, *Nihâyetü'l-matlab*, 12/408.
62 Cüveynî, *Nihâyetü'l-matlab*, 12/409.
63 Cüveynî, *Nihâyetü'l-matlab*, 12/409.
64 Cüveynî, *Nihâyetü'l-matlab*, 12/410.
65 Cüveynî, *Nihâyetü'l-matlab*, 12/414-415.
66 Nevevî, *Ravzatü't-tâlibîn*, 7/177.
67 İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 7/186.

topallık, kellik gibi hastalıkların evlilik akdinin feshini gerektirmediğini çünkü bu kusurların bulaşıcı olmadığını ve istimta (karı-koca ilişkisi) açısından mutlak bir engel oluşturmadığını ifade ederler.[68] Bu sebeple Hanbelîler açısından kadının fesh talebinde bulunabileceği durumlar, erkeğin cinsel birliktelik kuramaması, bulaşıcı hastalık taşıması ve taraflar arasında nefret doğuracak fizikî kusurların mevcudiyetiyle sınırlıdır.

Ayıplar sebebiyle feshin gerçekleşmesi ancak mahkeme kararı ile mümkündür. Salt iddia veya taraf beyanı ile feshin vuku bulması mümkün değildir. Eğer erkeğin cinsel organı kesik ise hâkim doğrudan tefrik kararı verir. Ancak iğdiş edilmiş veya iktidarsız olması hâlinde bir yıllık bekleme süresi uygulanır. Bu uygulama, Hz. Ömer, Hz. Ali ve İbn Mesud gibi sahâbîlerin rivayetlerine dayandırılır. Bu süre zarfında hastalığın iyileşmesi hâlinde evliliğin devamı esas alınır.[69]

Fakihler arasında ayıp nedeniyle gerçekleşen ayrılığın hükmü konusunda da görüş ayrılıkları mevcuttur. Hanefî ve Mâlikîler bu durumu bâin talak olarak değerlendirirken, Şâfiî ve Hanbelîler bunun talak değil fesih olduğunu savunurlar. Fesih olması hâlinde erkeğin talak sayısından bir eksilme söz konusu olmayacaktır.[70]

Gerek cinsel gerek diğer bulaşıcı hastalıkların fesh sebebi sayılabilmesi için, kadının bu durumu nikâh akdi sırasında bilmemesi gerekir. Bilinen veya sonradan rıza gösterilen bir ayıp, tefrik hakkını düşürür. Şâfiîlere göre ayıp öğrenildiği anda muhayyerlik hakkı hemen kullanılmalıdır (fevrîlik esası); Hanbelîler ise bu hakkın ertelenebileceğini (terâhî) kabul eder. Rıza, açık bir sözle olabileceği gibi fiilen istimta ile de gerçekleşmiş sayılır.[71]

Evlilikten sonra ortaya çıkan kusurlar da, evlilik öncesindeki gibi kadına fesh hakkı tanır. Şâfiîler, eşlerin bir defa bile cinsel ilişkiye girmesi hâlinde, sonradan ortaya çıkan iktidarsızlığın fesh gerekçesi olmayacağını savunurlar. Çünkü bu durumda kadın evlilikten doğan cinsel hakkını en azından bir defa kullanmıştır. [72]

3.2. Gaiplik ve Mefkutluk

İslam hukukunda gaiplik, kişinin yaşamakta olduğunun bilinmesine rağmen yerinin bilinmemesi, yaşadığı yerin uzak olması ve eşinin mazeret olmaksızın bir

---

68 İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 7/186.
69 Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî ve edilletuhu*, 7/520.
70 Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî ve edilletuhu*, 7/521-522.
71 Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî ve edilletuhu*, 7/521-522.
72 Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî ve edilletuhu*, 7/522-523.

yıl veya daha fazla süreyle o yerde ikamet etmesi durumu olarak tanımlanır.[73] Bu bağlamda, hecr (terk) ile gaybet arasında fark bulunduğu belirtilmelidir. Hecr durumunda eşler aynı şehirde hatta aynı evde ikamet ediyor olabilirken, gaybette esas olan, eşlerin farklı şehirlerde bulunmasıdır.[74]

Şâfiîler, Hanefîlerle birlikte, kocanın kayıp olması durumunda kadının tefrik talep edemeyeceğini savunmuşlardır.[75] Gaybetin süresi uzasa dahi söz konusu görüş geçerliliğini korur. Bu mezheplerin görüşüne göre, hâkim kayıp olan şahsa ulaşarak nafaka talebinde bulunabilir.[76]

Buna karşın, Mâlikî ve Hanbelî mezheplerine göre, kayıplığın uzaması ve kadının bu durumdan zarar görmesi halinde kadının tefrik talebinde bulunması mümkündür. Bu süre zarfında, erkekten geriye kalan bir mal mevcutsa, nafaka bu maldan karşılanır. Nitekim Hz. Peygamber'in "لا ضـرر ولا ضـرار" (Zarar vermek de, zarara zararla karşılık vermek de yoktur) prensibi ve Hz. Ömer'in, kocası kaybolan kadınlara eşlerinin mallarını kullanma ya da boşanma imkânı tanıması bu görüşün temel dayanaklarındandır.[77] Bu görüş sahipleri ayrıca Bakara sûresinin 229 ve 231. âyetlerini delil olarak zikrederler.[78] "*Boşanma iki defadır. Sonra ya iyilikle tutmak ya da güzellikle salıvermek gerekir.*"[79] ve "*Kadınları boşadığınızda iddetlerini tamamladıklarında ya onları iyilikle tutun ya da iyilikle salın. Haklarını çiğnemek için zarar vererek onları nikâh altında tutmayın. Kim bunu yaparsa kendisine zulmetmiş olur.*"[80]

Hanbelî mezhebi, gaybetin bir özre dayalı olarak gerçekleşmesi durumunda bunun boşanma sebebi sayılamayacağını belirtir. Onlara göre gaybetin süresi altı ay ve üzeridir. Böyle bir durumda kadın hakime başvurarak iddiasını ispatladığında, hâkim eşleri ayırır. Bu tür bir ayrılık fesih olarak değerlendirilir. [81]

Gaiplik durumunun hüküm doğurabilmesi için bazı şartlar ileri sürülmüştür:

- *Gaipliğin süresinin uzun olması:* Mâlikîler bu süreyi en az bir yıl olarak kabul ederken, Hanbelîler altı ay ve üzeri olarak kabul ederler. Hanbelîlerin

---

73 Beşir Gözübenli, "Mefkûd", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (Ankara: TDV Yayınları, 2003), 28/353.

74 Adnân Ali Neccâr, *et-Tefrîku'l-kazâî beyne'z-zevceyn* (Gazze: el-Câmiatü'l-İslâmiyye, Yüksek Lisans Tezi, 2004), 102.

75 Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî ve edilletuhu*, 7/533.

76 Neccâr, *et-Tefrîku'l-kazâî beyne'z-zevceyn*, 104.

77 Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî ve edilletuhu*, 7/533.

78 Neccâr, *et-Tefrîku'l-kazâî beyne'z-zevceyn*, 78.

79 el-Bakara 2/229.

80 el-Bakara 2/231.

81 Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî ve edilletuhu*, 7/533; Neccâr, *et-Tefrîku'l-kazâî beyne'z-zevceyn*, 109.

bu konudaki dayanak noktası Hz. Ömer ile kızı Hafsa arasında geçen şu diyaloğa dayanmaktadır: "Hz. Ömer, savaşa giden askerler için evlerinden uzak kalabilecekleri bir azami süre belirlemek istediğinde, kızı Hafsa'ya bir kadının kocasından uzak kalmaya ne kadar süreyle sabredeceğini sorar. Hafsa'nın bu süreyi dört ya da altı ay olarak belirtmesi üzerine Hz. Ömer bu sürede karar kılar."

- *Kadının zarara uğraması:* Mâlikîler bu zararı, kadının zinaya düşme ihtimaliyle açıklar. Hanbelîler ise zararın mahiyetine dair tafsilat vermez.
- *Gaybetin özürsüz olması:* Hanbelî mezhebi, gaybetin haklı bir özre dayanmaması gerektiğini ileri sürer. Şayet ilim tahsili, ticaret veya hac gibi geçerli bir mazeret bulunuyorsa, bu durumda kadının tefrik talebi dikkate alınmaz.
- *Hakimin geri dönme çağrısı:* Hanbelîlere göre, hâkimin kayıp kocaya geri dönme çağrısı üzerine erkek dönmezse tefrik gerçekleşir; dönerse boşanma gerçekleşmez.[82]

Mefkût, öldüğü ya da yaşadığına dair hiçbir haber alınamayan kişi olarak tanımlanır. Şâfiî mezhebine göre, kendisinden hiçbir şekilde haber alınamayan kişi mefkûttur.[83] Hanefîler, Şâfiî mezhebinin kadim (eski) görüşünü benimseyen âlimler ve Ahmed b. Hanbel'den gelen bir rivayete göre, kocanın mefkût olması durumunda kadının tefrik talebinde bulunamayacağı belirtilir.[84] Bu görüş, Şu'be'den rivayet edilen bir hadisle desteklenir. Söz konusu rivayete göre, "Mefkût olan kişinin karısı, durumu belli oluncaya kadar onun nikâhı altındadır."[85] Yine Hz. Ali'den rivayet edilen bir sözde, "Bu durumdaki kadın bir imtihana maruz kalmıştır. Ölüm ya da boşanma haberi gelinceye kadar sabretsin."[86] ifadesi geçmektedir. [87]

Buna karşılık, Mâlikîler, Şâfiîlerin cedid görüşünü benimseyen âlimler ve Hanbelîlerin bir kısmı, kadının mefkût olması durumunda tefrik talebinde bulunabileceğini belirtir.[88] Bu görüş, Hz. Ömer'in uygulamasına dayandırılır. Rivayete göre Hz. Ömer, kocası kaybolan bir kadını dört yıl bekletmiş, ardından ona ölüm iddeti

---

82 Neccâr, *et-Tefrîku'l-kazâî beyne'z-zevceyn*, 108.
83 Neccâr, *et-Tefrîku'l-kazâî beyne'z-zevceyn*, 113.
84 Neccâr, *et-Tefrîku'l-kazâî beyne'z-zevceyn*, 115.
85 Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyin b. Ali Beyhakî, *es-Sünenü'l-kübrâ*, thk. Muhammed Abdulkadir Ata (Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003), 7/731.
86 Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed b. İbrâhim İbn Ebî Şeybe, *el-Kitâbü'l-musannef fi'l-ehâdîs ve'l-âsâr*, thk. Kemâl Yûsuf el-Hût (Riyâd: Mektebetü'r-Rüşd, 1409), 3/521.
87 Neccâr, *et-Tefrîku'l-kazâî beyne'z-zevceyn*, 114-115.
88 Neccâr, *et-Tefrîku'l-kazâî beyne'z-zevceyn*, 115.

uygulatarak başka bir erkekle evlenmesine izin vermiştir.[89] Bu uygulama; kadının uzun süre cinsel ilişkiden mahrum kalması, zinaya düşme tehlikesi ve erkeğin cinsel birlikteliğe engel durumunun mevcudiyeti gibi gerekçelere dayandırılmıştır.[90]

Şâfiîlerin kadim görüşüne göre, mefkût hakkında beklenilmesi gereken süre; ölümüne dair bir beyyinenin (delilin) bulunmasına veya hâkimin, kişinin öldüğüne dair zann-ı galibe ulaşmasına bağlıdır. Bu süre hâkimin içtihadı ile belirlenir.[91]

Hanbelî mezhebine göre ise bu konuda iki farklı yaklaşım bulunmaktadır:

- *Sonu ölümle neticelenmesi muhtemel kayıplık:* Bu durumda dört yıl beklenir. Örneğin namaz veya ihtiyaç için evden çıkan bir kimse uzun süre geri dönmemişse bu kapsamdadır.
- *Sonu selametle neticelenmesi muhtemel kayıplık:* Bu tür kayıplıklarda 90 yıl beklenir. Buna örnek olarak ilim tahsili veya ticaret için uzak bir beldeye giden kimse gösterilebilir. Bu görüş, insan ömrünün ortalama sınırları dikkate alınarak şekillenmiştir ve Hz. Ömer'in uygulamasına dayanmaktadır.[92]

3.3. Hapis

Hanefî ve Şâfiiler hapsin kadın için tefrik sebebi olamayacağına dair açık bir bilgi bulunmamakla birlikte mefkut için böyle bir şeyi öngörmeleri hapis için de öngörmeyecekleri anlamına gelir. İmam Şâfiî düşmana esir düşen müslümanın hanımının tefrik talebinde bulunamayacağını açıkça söyler. Mechul bir hapis için kadının boşanma talebini kabul etmeyen İmam Şâfiî, malum bir hapis için evleviyetle bunu kabul etmez.[93] Hanbelîlerden İbn Teymiyye (ö. 778/1328) ise koca dört yıl hapis yattıktan sonra kadın mahkemeye başvurarak kocasına karşı tefrik talebinde bulunabilir.[94]

3.4. Nafaka Temini

İslâm hukukunda nafaka, kocanın bakmakla yükümlü olduğu kimselerin — başta eşi ve çocukları olmak üzere— sosyal statülerine uygun bir yaşam sürdü-

89 Neccâr, *et-Tefrîku'l-kazâî beyne'z-zevceyn*, 115.
90 Neccâr, *et-Tefrîku'l-kazâî beyne'z-zevceyn*, 116.
91 Neccâr, *et-Tefrîku'l-kazâî beyne'z-zevceyn*, 116.
92 Neccâr, *et-Tefrîku'l-kazâî beyne'z-zevceyn*, 118-119.
93 Neccâr, *et-Tefrîku'l-kazâî beyne'z-zevceyn*, 125.
94 Neccâr, *et-Tefrîku'l-kazâî beyne'z-zevceyn*, 126.

rebilmeleri için ihtiyaç duydukları geçim giderlerinin tamamını ifade eder. [95] Bu yükümlülük hem eş hem de çocuklar için geçerli olup doğrudan kocanın sorumluluğundadır. Eşin zengin olması bu yükümlülüğü ortadan kaldırmaz; aksine, kadın ekonomik olarak zengin olsa dahi, nafaka temini erkeğe aittir. Nafaka kapsamında, eş ve çocukların temel yaşam gereksinimleri olan yiyecek, içecek, giyim, barınma, tedavi gibi masraflar yer alır. Bu yükümlülük, meşrû ölçüler içinde asgari yaşam standartlarını sağlayacak nitelikte olmalıdır. Lüks tüketim kalemleri ise nafaka kapsamında değerlendirilmez.[96]

Sağlıklı bir evliliğin sürdürülebilirliği büyük ölçüde geçim sıkıntısı yaşanmamasına bağlıdır. Eğer kadın geçim zorluğu çekiyor ve kocası da bu ihtiyacı karşılayamıyorsa, evlilikle hedeflenen maksadın gerçekleşmesi oldukça güç hale gelir. Bu sebeple kadına tefrik hakkı tanınmıştır.[97]

Şâfiî mezhebine göre, koca karısının nafakasını temin etmekten âciz olursa, bu durum kadının tefrik talep etmesine cevaz verir.[98] Hanbelî mezhebinde de farklı detaylar bulunsa da, bu durum genel itibariyle tefrik sebebi kabul edilir.[99]

Nafaka konusundaki önemli bir ayrım ise şudur: Şayet koca zengin olduğu hâlde kadının nafakasını karşılamıyorsa, ancak malvarlığı mevcut ve erişilebilecek durumdaysa, kadının tefrik talebinde bulunamayacağı hususunda mezhepler arasında ittifak vardır. Kocanın hazır ya da gaip olması bu hükmü değiştirmez. Çünkü bu durumda hâkim, erkeğin malından nafakayı kadına temin eder.[100] Buna karşılık, erkeğin mali gücünün bulunmaması ya da malı mevcut olsa bile bu malın bilinmemesi ve bu nedenle kadının nafakasının karşılanamaması hâlinde ise mezhepler arasında ihtilaf mevcuttur: Hanefîler ve Zâhirîler, bu durumu tefrik sebebi saymazlar. Onlara göre, kocanın nafaka temin edememesi, evliliğin sona erdirilmesini gerektiren bir sebep teşkil etmez. Cumhur-u ulemâ, yani Mâlikî, Şâfiî ve Hanbelî mezheplerine

---

95 Ahmet Yaman, *İslam Aile Hukuku* (Konya: Yediveren Yayınları, 2005), 64.

96 Ahmet Ekşi - A. H. M. Ershad Uddin, "Application of Maintenance During The Waiting Period ('Idda'): A Perspective From Ottoman And Turkish Civil Law," *IIUM Law Journal* 31/2 (December 11, 2023), 351-353.

97 Neccâr, *et-Tefrîku'l-kazâî beyne'z-zevceyn*, 139-141.

98 Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. Abbâs eş-Şâfiî, *el-Üm*, thk. Rıfat Fevzi Abdülmuttalip (Mısır: Dâru'l-Vefa, 2001), 6/277.

99 İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 10/362. ;Ebü'l-Velîd Muhammed b. Ahmed b. Muhammed el-Kurtubî İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-Müctehid ve Nihâyetü'l-Muktesid* (Kâhire: Dâru'l-Hadîs, 2004), 3/45; Şemsettin Ulusal, "İslam ve Türk Aile Hukukunda Kocanın Nafaka Yükümlülüğünü Yerine Getirememesinin Tefrik/Boşanma Sebebi Olması", *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi* 38 (2021), 190-193.

100 H. İbrahim Acar, *İslam Aile Hukuku* (İstanbul: Ensar Yay., 2022), 288.

mensup âlimler ise, böyle bir durumda kadının mevcut duruma sabretme yükümlülüğünün bulunmadığını, dolayısıyla tefrik talebinde bulunabileceğini belirtirler.[101]

Her iki görüşün de dayandığı deliller bulunmakla birlikte, burada yalnızca Şâfiî ve Hanbelî mezheplerinin delillerine yer verilecektir. Bu bağlamda önceki bölümlerde de zikredildiği üzere, Bakara Sûresi'nin 229 ve 231. âyetleri bu görüşü destekleyici nitelikte delil olarak sunulmaktadır. Ayrıca Ebû Hüreyre'den rivayet edilen bir hadiste Resûlullah (s.a.v.) şöyle buyurmuştur: "En faziletli sadaka, zengin kimsenin verdiği sadakadır. Veren el, alan elden üstündür. Sen, geçimini sağlamakla yükümlü olduğun kimselerden başla. Kadın kocasına şöyle der: Ya benim geçimimi sağla ya da beni boşa."[102]

Tefrik sonucunda meydana gelen ayrılığın fesih mi yoksa talâk mı olduğu da mezhepler arasında tartışmalıdır. Şâfiî ve Hanbelî mezhepleri, bu tür ayrılığın fesih olduğuna hükmederken, Mâlikîler genel olarak hâkim boşamalarını bâin talâk kabul etmekle birlikte, nafaka acziyetine dayanan tefriki ric'î talâk olarak değerlendirmişlerdir.[103]

3.5. Mehri Temin Edememe

Hanefîler, erkeğin kadının mehir hakkını temin edememesini tefrik sebebi saymazlar. Ancak Şâfiî ve Hanbelî mezheplerinde tercih edilen görüşe göre, nikâhtan sonra erkek, muaccel mehir borcunu yerine getiremiyorsa, kadın fesih talebinde bulunabilir. Bu, ister zifaf gerçekleşmiş olsun ister olmasın geçerlidir.[104]

Şâfiî ve Hanbelî âlimleri bu meseleye genel akit nazariyesi çerçevesinde yaklaşır. Onlara göre, karşılıklı bedeller içeren bir akitte taraflardan biri bedelini yerine getirmezse diğer tarafa fesih hakkı doğar. Evlilik akdinde mehir, kadının hak ettiği mali bir karşılık olduğundan, bunun yerine getirilmemesi de benzer şekilde fesih hakkı doğurur.[105]

3.6. Mesken Temin Edememe

Erkeğin, eşine uygun bir mesken temin edememesi durumunda kadının tefrik talep edip edemeyeceği konusu da mezhepler arasında tartışmalıdır. Şâfiî mezhe-

---

101 Neccâr, *et-Tefrîku'l-kazâî beyne'z-zevceyn*, 137-140.

102 «أَفْضَلُ الصَّدَقَةِ مَا تَرَكَ غِنًى، وَاليَدُ العُلْيَا خَيْرٌ مِنَ اليَدِ السُّفْلَى، وَابْدَأْ بِمَنْ تَعُولُ تَقُولُ المَرْأَةُ: إِمَّا أَنْ تُطْعِمَنِي، وَإِمَّا أَنْ تُطَلِّقَنِي» Buhârî, "Nafaka", 2.

103 Neccâr, *et-Tefrîku'l-kazâî beyne'z-zevceyn*, 143-144.

104 Neccâr, *et-Tefrîku'l-kazâî beyne'z-zevceyn*, 131-132.

105 Neccâr, *et-Tefrîku'l-kazâî beyne'z-zevceyn*, 132-133. Buna ivazın deyne dönüşmesi sebebiyle itiraz edilmiştir. Bu halde borç zimmete taalluk etmiştir.

binde esah kabul edilen görüşe ve Hanbelî mezhebinin umumî görüşüne göre, böyle bir durumda kadın tefrik talebinde bulunabilir.[106]

Sonuç

İslam'da evliliğe ve meşru yollarla yapılmış olan evliliğin huzur ve sükun içerisinde devamına önem verilmiştir. Bununla birlikte evliliklerin yürümediği, evlilikten beklenen amacın gerçekleşmediği durumlarda da boşama da meşru bir hak olarak kabul edilmiştir. İslâm aile hukukunda boşanma, genel olarak erkeğin tek taraflı irade beyanı çerçevesinde şekillense de, klasik fıkıh mezhepleri içerisinde kadına da bazı şartlarda boşanma talep etme hakkı tanınmıştır. Bu çerçevede, Şâfiî ve Hanbelî mezheplerinin kadının boşanma gerekçelerine yaklaşımı gerek teorik düzeyde gerekse uygulamada bazı farklılıklar bulunsa da aralarında pek çok benzerlikler içermektedir. Çalışmada da görüldüğü üzere bu iki mezhep, kadının evlilik birliğini sonlandırma talebini gerekçelendirebileceği birçok durumu ayrıntılı şekilde ele almış ve bu konudaki hükümleri detaylandırmıştır.

Her iki mezhepte de kadın, evlilik akdinin kendisi için dayanılmaz bir hale gelmesi, eşin görevlerini ihmal etmesi, cinsel ya da bedeni eksikliklerin bulunması, geçim sıkıntısı veya uzun süreli kayıp gibi nedenlerle boşanma talebinde bulunabilir. Bu talepler; ya kadının doğrudan kocasından bir bedel karşılığında boşanma hakkını talep etmesiyle (muhâlea) ya bu hakkın kendisine devredilmesiyle (tevfîz-i talâk) ya da mahkeme kararıyla (tefrîk) gerçekleşmektedir. İslam hukuk ekolleri içerisinde kadına ayrılık yetkisini en dar tutan mezhep Hanefî mezhebiyken, en geniş mezhep Malikî mezhebidir. Şâfiî ave Hanbelî mezhebi ise nispeten orta bir yol tutmuşlardır. Özellikle Hanbelî mezhebi, kadının mağduriyetini giderme noktasında daha geniş bir yorum geliştirerek, bazı durumlarda hâkimin aktif biçimde evliliği sonlandırmasına imkân tanımaktadır. Bununla birlikte, her iki mezhep de kadının korunmasını, evlilik kurumunun adalet ve maslahat üzere yürütülmesini temel bir ilke olarak kabul eder. Nitekim klasik fıkıh metinlerinde bile kadınların mağduriyet yaşamaması adına çeşitli hukuki imkânların öngörülmüş olması, İslâm hukukunun bu konuda dinamik bir yapıya sahip olduğunu ortaya koymaktadır.

Bu çalışma, klasik fıkhî perspektifte şekillenmiş olan kadının boşanma hakkı meselesini, Şâfiî ve Hanbelî mezhepleri özelinde inceleyerek, İslam hukukunun sadece erkeğe değil kadına da belli ölçülerde boşanma imkânı sunduğunu göstermeyi amaçlamıştır ki günümüz hukuk sistemlerinin pek çoğunda evlilikler mahkeme kararı ile sonlandırılır. Böylece modern dönemde aile hukukuyla ilgili tartışmalarda

[106] Neccâr, *et-Tefrîku'l-kazâî beyne'z-zevceyn*, 153.

İslâm hukukunun kadına tanıdığı imkânların daha görünür hâle gelmesi ve yanlış algıların düzeltilmesine katkı sağlanması hedeflenmiştir.

İlerleyen dönemlerde yapılacak çalışmalarda, bu mezheplerin günümüz İslam dünyasındaki uygulamaları, modern hukuk sistemleriyle ilişkileri ve özellikle hâkim müdahalesinin etkinliği daha ayrıntılı olarak ele alınabilir. Ayrıca mezhepler arası mukayeseli yaklaşımlar, aile içi şiddet, psikolojik şiddet, ekonomik mağduriyet gibi modern sorunlara klasik mezheplerin yaklaşımlarını da dâhil ederek, İslâm hukukunun güncel meseleler karşısındaki çözüm kapasitesi yeniden değerlendirilebilir. Bu tür çalışmalar hem akademik literatürün zenginleşmesine hem de uygulamada adaletin temin edilmesine katkı sunacaktır.

Kaynakça

Acar, H. İbrahim. *İslam Aile Hukuku*. İstanbul: Ensar Yay., 2022.

Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdullah Ahmed b. Muhammed eş-Şeybânî. *Müsnedü'l-İmâm Ahmed b. Hanbel*. thk. Şuayb el-Arnaut, Adil Mürşid vd. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2001.

Aliyyü'l-Kârî, Ebü'l-Hasan Nureddîn Ali b. Sultân Muhammed. *Mirkâtü'l-mefâtih şerhi miş-kâti'l-mesâbih*. Beyrut: Dârü'l-fikr, 2002.

Atar, Fahreddin. "Muhâlea". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 30/397-401. Ankara: TDV Yayınları, 2020.

Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyin b. Ali. *es-Sünenü'l-kübrâ*. thk. Muhammed Abdulka-dir Ata. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2003.

Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl. *Câmiü's-sahîh*. thk. Muhammed Züheyr b. Nâsır en-Nâsır. Dâru Tavki'n-Necât, 1422.

Buhûtî, Mansûr b. Yûnus b. Salahiddîn. *Keşşâfu'l-kınâ' an Metni'l-İknâ'*. Beyrut: Dârü'l-Kütü-bi'l-İlmiyye, ts.

Cüveynî, İmâmü'l-Haremeyn Ebü'l-Meâlî Rüknüddîn Abdülmelik b Abdullâh b Yûsuf. *Nihâ-yetü'l-matlab fî dirâyeti'l-mezheb*. Beyrut: Darü'l-Minhâc, 2007.

Demîrî, Ebûl-Bekā Kemâluddîn. *en-Necmu'l-vehhâc fî Şerhi'l-Mihâc*. thk. Lecne İlmiyye. Suudi Arabistan: Dâru'l-Minhâc, 2004.

Ekşi, Ahmet - Uddin, A. H. M. Ershad. "Applıcatıon of Maıntenance Durıng The Waıtıng Pe-rıod ('Idda'): A Perspectıve From Ottoman And Turkısh Cıvıl Law." *IIUM Law Journal* 31/2 (December 11, 2023), 347–372. https://doi.org/10.31436/iiumlj.v31i2.792.

Gazzâlî, Ebû Hamîd Muhammed b. Muhammed. *el-Vasît fi'l-mezheb*. Kâhire: Dârü's-Selâm, 1997.

Gözübenli, Beşir. "Mefkûd". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 28/353-356. Ankara: TDV Yayınları, 2003.

Hatîb eş-Şirbînî, Şemsüddin Muhammed b. Ahmed. *Muğni'l-muhtâc ilâ ma'rifeti meâni elfâ-zi'l-Minhâc*. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994.

İbn Ebî Şeybe, Ebû Bekr Abdullah b. Muhammed b. İbrâhim. *el-Kitâbü'l-musannef fi'l-ehâdîs ve'l-âsâr*. thk. Kemâl Yûsuf el-Hût. Riyâd: Mektebetü'r-Rüşd, 1409.

İbn Hacer Askalânî. *Fethü'l-bâri' bi-şerhi Sahihi'l-Buhârî*. thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî, Muhibbüddîn el-Hatîb. Beyrut: Dârü'l-Ma'rife, 1379.

İbn Hacer el-Heytemî, Ahmed b. Muhammed b. Ali. *Tuhfetü'l-muhtâc fî şerhi'l-minhâc (Şirvânî ve Abbâdî hâşiyeleri ile birlikte)*. Mısır: el-Mektebetü't-ticâriyyetü'l-kübrâ, 1983.

İbn Kudâme, Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullah b. Ahmed b. Muhammed Cemmâîlî Makdîsî. *el-Kâfî fî fıkhi'l-İmâm Ahmed*. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1994.

İbn Kudâme, Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullah b. Ahmed b. Muhammed Cemmâîlî Makdîsî. *el-Muğnî*. Kâhire: Mektebetü'l-Kâhire, ts.

İbn Mâce, Ebû ʿAbdillâh Muḥammed b. Yezîd. *Sunen*. ed. Muḥammed Fuʾâd ʿAbdulbâḳî. Beyrut: Dâru İḥyâi Kütübi'l-ʿArabiyye, ts.

İbn Müflih, Burhâneddîn İbrâhim b. Muhammed. *el-Mübdi' fî şerhi'l-Muknî'*. thk. Muhammed Hasan Muhammed Hasan İsmâil eş-Şâfiî. Beyrut: Dârü'l-kütübi'l-ilmiyye, 1997.

İbn Rüşd, Ebû'l-Velîd Muḥammed b. Aḥmed b. Muḥammed b. Aḥmed Kurtûbî Endelusî. *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muḳteṣid*. Kâhire: Dâru'l-Hadîs, 2004.

İbnü'l-Mehâmilî, Ebü'l-Hasan Ahmed b. Muhammed b. Ahmed ed-Dabbî. *el-Lübâb fi'l-fıkhi'ş-Şâfiî*. thk. Abdülkerim b. Suneytan el-Amri. Medine: Dârü'l-Buhârî, 1416.

Kâsânî, Ebû Bekr Alaeddîn Ebû Bekr b. Mes'ûd b. Ahmed Hanefî. *Bedâiü's-sanâi' fî tertîbi'ş-şerâi'*. Beyrut: Daru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2. Basım, 1986.

Mâverdî, Ebü'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Habib. *el-Hâvi'l-kebîr fî fıkhi mezhebi'l-İmâmi'ş-Şâfiî: Şerhu muhtasari'l-Müzenî*. thk. Ali Muhammed Muavvaz, Adil Ahmed Abdülmevcud. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1999.

Mâverdî, Ebü'l-Hasan Ali b. Muhammed b. Habib. *el-İknâ' fi'l-fıkhi'ş-Şâfiî*. thk. Hıdır Muhammed Hıdır. Kuveyt: Dârü'l-Urûbe, 1982.

Merdâvî, Ebü'l-Hasan Alâeddîn Ali b. Süleyman b. Ahmed. *el-İnsâf fî ma'rifeti'r-râcih mine'l-hilâf alâ mezhebi'l-İmâmi'l-mübeccel Ahmed b. Hanbel*. thk. Muhammed Hâmid el-Fıkî. Beyrut: Dâru İhyâi't-Türâsi'l-Arabî, 2. Basım, 1986.

Neccâr, Adnân Ali. *et-Tefrîku'l-kazâî beyne'z-zevceyn*. Gazze: el-Câmiatü'l-İslâmiyye, Yüksek Lisans Tezi, 2004.

Nevevî, Ebû Zekeriyyâ Muhyiddîn Yahyâ b. Şeref b. Nûrî. *el-Mecmû' şerhi'l-mühezzeb (Sübkî ve Mutî'î'nin tekmilesi ile birlikte)*. Beyrut: Dârü'l-Fikr, t.y.

Nevevî, Ebû Zekeriyyâ Muhyiddîn Yahyâ b. Şeref b. Nûrî. *Ravzatü't-tâlibîn*. thk. Zeheyr eş-Şâvîş. Beyrut: el-Mektebü'l-İslâmî, 3. Basım, 1991.

San'ânî, Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemmâm. *el-Musannef*. thk. Habîburrahman A'zamî. Hind: el-Meclisü'l-İlmî, 1403.

Şâfiî, Muhammed b. İdris. *el-Ümm*. Beyrut: Dârü'l-Ma´rife, 1990.

Şirâzî, Ebû İshâk Cemâleddîn İbrâhim b. Ali b. Yûsuf. *el-Mühezzeb fî fıkhi'l-İmâm eş-Şâfiî*. b.y.: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, ts.

Takiyyuddîn el-Husnî. *Kifâyetu'l-Ahyâr fi Halli Ġāyetu'l-İhtisâr*. thk. Alî Abdulhamîd Baltacî. Suriye: Dâru'l-Hayr, 1994.

Yaman, Ahmet. *İslam Aile Hukuku*. Konya: Yediveren Yayınları, 2005.

Zekeriyyâ el-Ensârî, Ebû Yahyâ Zeynüddîn. *Esne'l-metâlib fi şerhi Ravzi't-tâlib*. b.y.: Dârü'l-Kitâbi'l-İslâmî, ts.

Zerkeşî, Ebû Abdillah Bedreddîn Muhammed b. Bahadır b. Abdillah ez-. *Şerhü'z-Zerkeşî alâ muhtasari'l-Hırakî fi'l-fıkhi alâ mezhebi İmâm Ahmed b. Hanbel*. thk. Abdullah b. Abdurrahman b. Abdullah el-Cibrin. Riyâd: Mektebetü'l-Ubeykân, 1993.

Zuhaylî, Vehbe. *el-Fıkhü'l-İslâmî ve edilletuhu*. Dımaşk: Dârü'l-Fikr, 4. Basım, ts.

GENEL DEĞERLENDİRMELER

Yahya Kemal Beyazıt (Manevi Danışman): Kadının boşanmayı mahkemeye taşımasının mutfağını konuştuk. Şöyle hastalık olursa gibi sebepleri dile getirdik. Çok da elle tutulur olmayan bir mesele için kadın mahkemeye başvuramaz mı?

Doç. Dr. Ahmet Ekşi (İlahiyat Fakültesi): Bu soru vesilesiyle ben de notlarımdan bir şey ilave edeyim. İslam dini boşamayı istemiyor, tek tarafa vermekle boşama ihtimalini yüzde elli azaltmayı hedeflemiştir. Bu durumda niye kadına değil de erkeğe verildiği sorulabilir. Kadına verilseydi de tersini soracaktık. Hangi özelliklerden dolayı erkeğe verildiği tartışılabilir. Sonra anlaşmalı boşama ve daha sonra hakeme gitme vardır. İla nihaye mahkemeye gidilir. Mahkemeyi bütün mezhepler son çare olarak görürler. Mahkeme demek boşamada kapıları tamamen kapatmak demektir. Çünkü mahkeme dışındaki boşamalarda hep aile içerisindesiniz. Ama iş mahkemeye taşındığı zaman kamuoyuna mal oluyor. Kamuoyunun önüne aile sırlarını ifşa ettikten sonra geriye adım atmak çok zordur. O yüzden dikkat ederseniz mahkeme yolu özel şartlara bağlanmıştır. Olay bu noktaya gelmeden daha kolay yollar vardır. Mahkemeye taşıyarak travmayı bir adım daha öteye taşımayalım gayesi vardır diye düşünüyorum.

Yahya Kemal Beyazıt (Manevi Danışman): Zaten bu hastalıklar kadının mahkemeye sunacağı şeyler değil midir? Detaya girmeden, kadın zaten hastalık olmadan eşini sevmemeye başladı gibi basit bir sebeple kadın mahkemeye müracaat edemez mi?

Doç. Dr. Ahmet Ekşi (İlahiyat Fakültesi): Bu dediğiniz örnekte mahkemeye gitmeye gerek yok. İslam hukuk tarihinde uygulamaya baktığımızda (Örnek: Osmanlı Kadı Sicilleri) kadının gerekçe olarak yalnızca ayrılmak istiyorum dediği durumlar vardır. Mahkeme bu durumda, kadının mehirden ve iddet nafakasından vaz geçerek boşanabileceğine (muhalea) imkan hazırlamıştır. Yani sevmeme gerekçesiyle kadının boşanma talebinde bulunabileceği yol açıktır.

Sevinç Dinç (ADRB Görevlisi): Bu konu toplumda sıkça yanlış anlaşılıyor. Bahsedilen kazaî boşama nedenleri dışında kadın kocasından boşanamaz şeklinde bir algı mevcut. Bize gelen sorular da bu yönde.

Doç. Dr. Ahmet Ekşi (İlahiyat Fakültesi): Nişanlılık döneminde nikah yapıldıktan sonra henüz zifaf olmadan kız nişan atar da erkek boşamak istemezse ne olacak? En sık karşılaşılan problemlerden biri de bu. İşte böylesi durumlarda hakemler devreye girer. Erkek ayrılmak istemeyip kadın ayrılmak istediğinde hakemlerin huzuruna gelinir. Uzlaşma sağlanamazsa ayrılmalarına karar verilir.

Doç. Dr. Abdulmuid Aykul (İlahiyat Fakültesi): Nihayetinde bütün bunlar İslam hukukunun geçeli olduğu bir ahlak sistemi için öngörülmüş olan bilgilerdir. Tamamen farklı bir sistemde İslam'ın bu yönünü eleştirmek doğru değildir. Hukukun olmadığı bir yerde ahlaktan ne kadar söz edebiliriz ki? Veya o hukukun öngördüğü ahlaktan ne kadar söz edebiliriz?

Doç. Dr. Bahattin Turgut (İlahiyat Fakültesi): Mahkemenin bulunmadığı durumda hakem meselesinde hakemlerin seçimi nasıl yapılır?

Doç. Dr. Ahmet Ekşi (İlahiyat Fakültesi): Hakem mahkemenin alternatifi değildir. Ailelerin kanaat önderleridir. Bu yüzden nikâh şahitleri aile büyüklerinden seçilmelidir. Çünkü yarın bir gün eşler arasında çıkacak anlaşmazlıkları çözecek kişiler öncelikle aile büyükleri olacaktır.

Doç. Dr. Mehmet Ayhan (İlahiyat Fakültesi): Aile Bakanlığı ile ilgili bahsedilenlerden sonra Aile Bakanlığı suçlanmış gibi oldu. Halbuki toplumdaki bozulmuşluklar bir süreçtir. Bunu sadece bir kuruma veya bir şahsa endekslersek yanlış sonuçlara varırız. Son geldiğimiz durumda aile kurmaya engel pek çok sebep var. Bunlardan bir tanesi kanaatimce boşama sonrası oluşan yoksulluk nafakası meselesidir. Dini hassasiyeti daha düşük olanların tepkisi şu: "ben 3 ay evli kalacağım ama ömür boyu nafaka ödeyeceğim. Dolayısıyla bu evliliğe ne gerek var." bu işin bir veçhesidir. Bunun gibi evlenmeye mâni birçok sebep var. Bu alanda Aile Bakanlığının çalışmaları vardır. Bizim de hem sivil toplum hem de ilahiyatçılar olarak bu konuda çalışmalar yapmamız gerekiyor.

Doç. Dr. Ahmet Ekşi (İlahiyat Fakültesi): Bütün konuşmacılar hep aynı şeyi söylüyor: "Asıl olan aileyi kurmaktır." Ama Mehmet hocam farklı bir şeye dikkat çekti. Kurmak diyoruz ama kurmanın önünde birçok engel var. Kurmanın önündeki en önemli engel de boşamanın sonucu. Yani ileride boşandığı zaman başına gelecekleri düşünerek evliliği kurmaktan sakınan insanlar var. Bu engellerin başında yoksulluk nafakası gelmektedir. Maalesef bu mesele mevzuatta hukuki bir sorun olarak durmaya devam ediyor. Bir diğer sorun ise boşanmadan sonraki mal paylaşımıdır. Ayrılırken de mal paylaşımında adil olmak gerekiyor. Tarafların birbirini mağdur etmemesi gerekiyor. Kadın sırt çantasını alsın babasının evine gitsin, boşandığı için de nafaka yok. Bu öyle bir şey değil. Benim şahsi kanaatim evlendikten sonra şahısların kendi kişisel gelirleri hariç evlilik sürecinde birlikte edindikleri mallar ayrılık esnasında paylaştırılırsa evlilik bittikten sonra herkes yoluna gider. Kimse kimseye nafaka ödemez. Öderse bu sefer haksız kazanç olarak değerlendirmek gerekir.

Dr. Öğretim Üyesi Salih Şahin (İlahiyat Fakültesi): Yoksulluk nafakasının İslami bir dayanağı olmadığı için haksız kazanç olduğunda şüphe yoktur. Zira İslam

hukukunda boşanmanın mali sonuçları iddet süresiyle sınırlıdır. Fakat işin şöyle bir tarafı var: mesela 20 veya 30 yıl kocasıyla beraber yaşamış, gençliğini kaybetmiş, ev işleri dışında bir iş edinmemiş, eşine güvenerek herhangi bir mesleki beceri kazanmamış kadının mağduriyeti de göz ardı edilmemelidir. Çağdaş İslam hukukçuları bu konuda tazminatı öneriyorlar. Dolayısıyla bu şartlarda boşanan kadına nafaka yerine belli bir manevi tazminat ödenerek bu mağduriyetin telafi edilmesine yönelik düzenlemeler yapılabilir. Bu şekilde tam bir ayrılık gerçekleşmiş olur.

Pınar Çiftçi (Manevi Danışman): Boşanma sebeplerine ve mezheplere bakıldığında bunlardan birçoğu bugün toplumda sebep olarak görülmüyor. Aslında dini ve geleneksel algılarımız birbirine karışmış vaziyette. Bence sorumluluğun mali kısmı ağır olabilir ama ruhi sorumluluk da külfet de atlanmamalıdır. Evet, evlilikleri kurtaralım ama her evlilik kurtarılmalı mıdır? "Bu kadar dayanmış niye boşanıyor?" kısmında bile çok geçerli ve bardağı taşıran, kadının cesaret buluğu noktalar da olabilir. Siz de lafızların güzelliğinden bahsettiniz. Lafızları nezaketle seçmek gerektiğine katılıyorum ancak kadın bedeni üzerinden yayılan küfür diline de dikkat çekilmeli. Zira bu dil, yalnızca erkeklerin değil, kadınların da diline yerleşmiş durumda. Bu konuda hep birlikte bir farkındalık geliştirmeliyiz. Kelimelerde kadının kutsallığının bir küfür malzemesi haline gelmesinin çirkinliği ortaya çıkarılmalıdır. Çünkü bunları kullananlar kadının haklarını ne kadar göz önüne alabilir.

Doç. Dr. Ahmet Ekşi (İlahiyat Fakültesi): Aslında Sevinç Hanım'ın sunduğu çalışmanın bir benzerini aynı zaman dilimini kapsayacak şekilde bir öğrencime yaptırdım 2013-2023 yılları arasında gelen sorularda "erkekler boşanmak istediğinde hangi gerekçeleri öne sürüyorlar" şeklinde. Henüz taslak niteliğinde olan bu çalışmayı ilerleyen zamanlarda geliştirerek yayınlamayı planlıyoruz.

Bu vesileyle küçük bir hatıramı paylaşmak istiyorum. Uzaktan eğitimde tefvizi talak konusunu anlatırken bir öğrencim kocasına dönerek ben de boşanma hakkı istiyorum diyor. Kocası da "her ne zaman istersen boşanabilirsin" ibaresinin yazılı olduğu bir kağıdı imzalayarak buna veriyor. Olanlar bundan sonra oluyor. Kadın yaptığına pişman oluyor. Zira bu olaydan itibaren bir buçuk aydır uyuyamadığını söylüyor. Sırtına ağır bir yük yüklendiğini hissediyor. Bir an kızıp kocasına boşandım diyeceğinden korkuyor. Bana gelip bu kağıttan nasıl kurtulabileceğini söyledi. Ben de "akşam eşine bir kahve yap beraber için ve bu hakkından vaz geçtiğini söyle hayatınıza devam edin" dedim. Sorumluluk yüklerken biz sadece mal, nafaka üzerinden konuştuk ama aslında öyle değil, eşlerden her birine farklı sorumluluklar yükleniyor. Önemli olan bu sorumlulukları Yaradan'ın belirlediği doğrultuda herkesin hakkıyla yerine getirmesidir. Benim sorumluluğum eşimin hakkı, eşimin sorumluğu benim hakkım demektir.

Uzm. Psikolog Kübra Şahin İpek (Kocaeli Adli Destek ve Mağdur Hizmetleri Müdürlüğü): Bu oturumda Suud, Bangladeş ve Ürdün örneklerini dinledik. Hocamız, bu ülkelerde de nikahla ilgili kimi uygulamalarda değişiklikler yapıldığından ve Suud Krallığı'nın 2030 vizyonunun Avrupa kanunlarına dönük planlandığından bahsetti. Türkiye Cumhuriyeti, Avrupa'dan çok önce 1926 TMK ve 1934'te ki kadının seçme ve seçilme hakkıyla kadın ve erkeğin kanunlar önündeki farklılıklarını ortadan kaldırmayı amaçlamıştır. Ancak kadının haklarını kullanabilmesi yüksek öğrenime katılımıyla topluma yayılmıştır. Suud'da kadınlar son 15 yıldır mühendislik gibi alanlarda yol kat etmektedir ve buna bağlı değişimler yaşanmaktadır. Bugünün ihtiyacına cevap vermeyen her şey yok olacaktır.

Kadın ve çocukların mağduriyetinin önüne geçmek için, müftülüklerin çiftleri resmi nikaha yönlendirmede öncü olması gerektiğini düşünüyorum. Zaten, müftülük eliyle kıyılan bir resmi nikah varken resmiyete dönüştürülmeyen bir nikahta iyi niyet aranamaz. Kişiler, gelecek nesiller kimsenin vicdanına teslim edilemez.

İnci Büyükakın Ar (Vaiz-Alı Fetva): Niçin özellikle kadının boşanma talepleriyle ilgili bir çalışma gerçekleştirdiniz?

Doç. Dr. Ahmet Ekşi (İlahiyat Fakültesi): Burada fark ettiyseniz boşama değil boşanma tabirini kullandık. Çünkü erkek boşar, kadın boşanır. Kadın doğrudan boşama yetkisi olmadığı için sadece boşanma talebinde bulunabiliyor. Bu çalışmada bunun haklı gerekçelerini ortaya koyarak kadının bu talebini sağlam bir zemine oturtmak istiyoruz. Burada sunduğumuz bildiri ve tartışmalarla da bu konuda gerçekçi öneriler sunarak doğru politikalar geliştirilmesine katkı sunmak istiyoruz.

İnci Büyükakın Ar (Vaiz-Alı Fetva): Ben vaizim. Az çok İslam Hukuku geçmişimiz de var. Şurada anlatılanların çoğu benim zihnimi hiçbir şekilde tatmin etmedi. Ben bile sorguluyorum. Bundan sonra bu çalışmanın ikincisi ve üçüncüsü yapılacaksa çok daha farklı şeylerin konuşulması gerekiyor diye düşünüyorum. Diğer taraftan erkekler defalarca boşamasına rağmen bugün bize gelen vakalarda erkeğin çok da pişman olmadığını ve üzülmediğini görüyoruz. Mağdur olan erkek çok az sayıda. Bizler de şu an mali sorumluluğu tartışıyoruz. Anladım ki boşanmaya bir itirazımız mı var? Yok onu tartışmıyormuşuz. Şöyle bir soru sormak istiyorum: Türk toplumunda boşanmaya çok fazla önyargılı bakılıyor. Halbuki Resulullah "hoşlanmadım" diyen kadına "boşa" diyor. Boşanmaya bakış Resulullah'ın zamanında nasıldı? Analiz edebileceğimiz bir zemin var mı?

Doç. Dr. Ahmet Ekşi (İlahiyat Fakültesi): Bugün konuşulanlardan şöyle bir netice çıkmış olmalı: Klasik kaynaklarda sayılan boşanma sebepleri ile sabahki sunumda günümüze dair tespit edilen sebepler neredeyse tamamen birbirinden farklıdır. Za-

ten bunlar mutlak şeyler değildir. Zamana, şartlara ve toplumun sosyolojisine göre değişen şartlarla bu sebeplerin değişmesi doğaldır. Bu oturumun maksadı "Neydik, şimdi nereye geldik?" bunu tespit etmekti. Dün şunları tartışıyorduk. Ama bugün bu gerekçeleri tartışmıyoruz. Mesela ağırlıklı olarak psikolojik şiddeti tartışıyoruz. Şiddetli geçimsizlik konuşuldu. Belki bundan on yıl sonra bunlar da farklılaşacak. Projeyi planlarken benim ilk düşüncem şuydu: Sorunları tespit edip, meseleyi ilgilendiren tarafları toplayıp sorunlara çözüm üretmekti. Böyle bir sorun varsa nasıl çözüm üretmeliyiz. Sabah çok güzel öneriler geldi. Arabuluculuk, danışmanlık vs. Bu sorunlar hepten yok edilemez. Ama ne kadar minimalize edebiliriz? Bunun için bu çalıştayı yaptık. Burada konuştuklarımız da bugün olduğundan dolayı değil. Dün onlar tartışılıyor, bugün bunlar tartışılıyorsa demek ki gerekçeler de sabit değil. Yarın toplumun değişimine göre bunlar da değişecekler. O zaman biz daha genel geçer çözümler üretmeliyiz veya bu noktada kurumları sürekli aktif tutmalıyız. Bu tür çalışmalar bugün yapıldı. 5-10 yıl sonra bir daha yapılmalıdır. Benim anlayışım da şu: boşanma olmasın, evlilik birlikleri daha uzun devam etsin, boşamalar son çare olsun.

İnci Büyükakın Ar (Vaiz-Alı Fetva): Resulullah döneminde süreç böyle uzatılmıyordu, sevmiyor musun boşan anlayışı vardı. Bu meseleleri başkasına anlatırken daha makul bir şekilde ciddi gerekçeler sunarak anlatmak gerekir. Beni bile tatmin etmiyorsa buradaki konuşmalar. Gerçekten öğrenmek isteyen ve İlahiyat kültürü olmayan birisine anlatmak çok zor. Böyle bakınca kadın hiçbir şey yapamıyor gibi izlenim çıkıyor.

Dr. Öğretim Üyesi Salih Şahin (İlahiyat Fakültesi): Sorun aslında medeni hukuka göre yaşayıp İslam hukukuna göre boşamayı konuşmaktır. Medeni hukukta eşler arasında haklar ve sorumluluklar açısından mutlak eşitlik anlayışı vardır. Ancak İslam hukuku evlilikte tüm maddi sorumlulukları erkeğe yüklediği için ona bazı yetkiler verilmiştir. Böylece nimet-külfet dengesine dayalı bir adalet sağlanmak istenmiştir.

İnci Büyükakın Ar (Vaiz-Alı Fetva): Sizin bu söylediklerinizi hayatın gerçekliğinden çok uzak. Yani bunu uyguladığımız zaman aile direkt yıkılır. Bütün bunları söylerken Niyetim itiraz etmek değil ciddi ciddi düşünüp çözüm üretmektir. Topu taca atmamak sahada tutmak gerekir.

Dr. Öğretim Üyesi Salih Şahin (İlahiyat Fakültesi): Ben de şunu kabul ediyorum: Medeni Hukuka göre yaşayan toplumu İslam Hukukuna göre boşamak hakkaniyetli olmaz. Her hukuk kendi sistemsel bütünlüğü içerisinde anlamlı, tutarlı ve fonksiyonel olur. Dolayısıyla medeni hukuka göre kocasıyla eşit sorumluluk yüklenerek hayatını geçirmiş bir kadını boşanma esnasında İslam hukuku normlarına tabi tutmak tutarlı olmaz.

İnci Büyükakın Ar (Vaiz-Alı Fetva): Madem kafa yoruyoruz bu konuda çözüm öne sürmemiz lazım.

Pınar Çiftçi (Manevi Danışman): Yayınlanacak dediğiniz için bir öneride bulunmak istiyorum. Hepimiz ilahiyatçı diliyle konuşuyoruz, yazıya döküldüğünde herkese ulaşması için bu dilin günümüz okuyucusunun anlayabileceği şekilde sadeleştirilmesini öneriyorum.

Doç. Dr. Ahmet Ekşi (İlahiyat Fakültesi): Bu çalıştay Kocaeli özelinde yapılacak bu türden çalışmaların bir ilk adımıydı. Kanayan bir yara var ve bir yerden başlamak gerekiyordu. Konuyla ilgili fakültede tezler yaptırıyoruz, bu noktada günceli yakalama ve sorunlara çözüm üretme adına gayret içerisindeyiz. Bugün bu soruna çözüm üretebileceğine inandığımız dört güzide kurumla İlahiyat Fakültesi, İl Müftülüğü, Aile ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı ile Aile Destek ve Mağdur Hizmetleri Daire Başkanlığı olarak toplandık. Sabrınız için teşekkür ediyorum, sabahtan akşama kadar bunları konuştuk, bu bir adımdı, devamının da geleceğine inanıyorum. Çözüm anlamında ben o duvara birer tuğla koyduğumuzu düşünüyorum, öyle olmasını da ezanla birlikte rabbimden niyaz ediyorum. İnşallah eylül-ekim ayında bu çalışmanın ürünü kamuoyuyla paylaşıldığında buradaki herkes çorbada benim de tuzum var diyecek. Tekrar hepinize katılımınızdan ve katkılarınızdan dolayı teşekkür eder çalışmamızın hayırlara vesile olmasını dilerim.